නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පඤ්චපකරණ-අනුටීකා

ධාතුකථාපකරණ-අනුටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

ධාතුකථාපකරණදෙසනාය දෙසදෙසකපරිසාපදෙසා වුත්තප්පකාරා එවාති කාලාපදෙසං දස්සෙන්තො **‘‘ධාතුකථාපකරණං දෙසෙන්තො’’**තිආදිමාහ. ‘‘තස්සෙව අනන්තරං අදෙසයී’’ති හි ඉමිනා විභඞ්ගානන්තරං ධාතුකථා දෙසිතාති තස්සා දෙසනාකාලො අපදිට්ඨො හොති. යෙ පන ‘‘විභඞ්ගානන්තරං කථාවත්ථුපකරණං දෙසිත’’න්ති වදන්ති, තෙසං වාදං පටික්ඛිපන්තො **‘‘විභඞ්ගානන්තරං…පෙ…. දස්සෙතු’’**න්ති ආහ.

‘‘කාමා තෙ පඨමා සෙනා’’තිආදිවචනතො (සු. නි. 438; මහානි. 28; චූළනි. නන්දමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 47) කිලෙසවිද්ධංසනම්පි දෙවපුත්තමාරස්ස බලවිධමනන්ති සක්කා වත්තුං, ‘‘අප්පවත්තිකරණවසෙන කිලෙසාභිසඞ්ඛාරමාරාන’’න්ති පන වුච්චමානත්තා ඛන්තිබලසද්ධාබලාදිආනුභාවෙන උස්සාහපරිසාබලභඤ්ජනමෙව දෙවපුත්තමාරස්ස බලවිද්ධංසනං දට්ඨබ්බං. **විසයාතික්කමනං** කාමධාතුසමතික්කමො. **සමුදයප්පහානපරිඤ්ඤාවසෙනාති** පහානාභිසමයපරිඤ්ඤාභිසමයානං වසෙන. නනු චෙතං පඤ්චන්නං මාරානං භඤ්ජනං සාවකෙසුපි ලබ්භතෙවාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **‘‘පරූපනිස්සයරහිත’’**න්තිආදි. වීරස්ස භාවො වීරියන්ති කත්වා වුත්තං **‘‘මහාවීරියොති මහාවීරො’’**ති. මහාවීරියතා ච පරිපුණ්ණවීරියපාරමිතාය චතුරඞ්ගසමන්නාගතවීරියාධිට්ඨානෙන අනඤ්ඤසාධාරණචතුබ්බිධසම්මප්පධානසම්පත්තියා ච වෙදිතබ්බා. තතො එව හිස්ස වීරියාභානිසිද්ධිපීති.

ඛන්ධාදිකෙ ධම්මෙ අධිට්ඨාය නිස්සාය විසයං කත්වා අභිධම්මකථා පවත්තාති ආහ **‘‘අභිධම්මකථාධිට්ඨානට්ඨෙන වා’’**ති. **තෙසං කථනතොති** තෙසං ඛන්ධාදීනං කථාභාවතො. එතෙන අත්ථවිසෙසසන්නිස්සයො බ්‍යඤ්ජනසමුදායො පකරණන්ති වුත්තං හොති. අථ වා ධාතුයො කථීයන්ති එත්ථ, එතෙන වාති **ධාතුකථා,** තථාපවත්තො බ්‍යඤ්ජනත්ථසමුදායො. යදි එවං සත්තන්නම්පි පකරණානං ධාතුකථාභාවො ආපජ්ජතීති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘යදිපි’’**තිආදි. තත්ථ **සාතිසයන්ති** සවිසෙසං විචිත්තාතිරෙකවසෙන අනවසෙසතො ච දෙසනාය පවත්තත්තා. තථා හි වුත්තං ‘‘සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකා’’ති (ධාතු. 5). තෙනෙවාහ **‘‘එකදෙසකථනමෙව හි අඤ්ඤත්ථ කත’’**න්ති.

ඉදානි සාසනෙ යෙසු ධාතු-සද්දො නිරුළ්හො, තෙසං වසෙන අඤ්ඤෙහිපි අසාධාරණං ඉමස්ස පකරණස්ස ධාතුකථාභාවං දස්සෙන්තො **‘‘ඛන්ධායතනධාතූහි වා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **තත්ථාති** ඛන්ධායතනධාතූසු. මහන්තො පභෙදානුගතො විසයො එතාසන්ති **මහාවිසයා,** ධාතුයො, න ඛන්ධායතනානි අප්පතරපදත්තා. යෙන වා සභාවෙන ධම්මා සඞ්ගහාසඞ්ගහසම්පයොගවිප්පයොගෙහි උද්දෙසනිද්දෙසෙ ලභන්ති, සො සභාවො ධාතු. සා ධාතු ඉධ සාතිසයං දෙසිතාති සවිසෙසං ධාතුයා කථනතො ඉදං පකරණං **‘‘ධාතුකථා’’**ති වුත්තං. සභාවත්ථො හි අයං ධාතු-සද්දො ‘‘ධාතුසො, භික්ඛවෙ , සත්තා සංසන්දන්ති’’තිආදීසු (සං. නි. 2.98) විය. **ධාතුභෙදන්ති** ධාතුවිභාගං. පකරණන්ති වචනසෙසො. කුතො පකරණ-සද්දො ලබ්භතීති ආහ **‘‘සත්තන්නං පකරණානං කමෙන වණ්ණනාය පවත්තත්තා’’**ති. **තෙන යොජනං කත්වාති** තෙන පකරණ-සද්දෙන ‘‘ධාතුකථාව පකරණං ධාතුකථාපකරණ’’න්ති යොජනං කත්වා. **තං දීපනන්ති** තං ධාතුකථාපකරණස්ස අත්ථදීපනං, අත්ථදීපනාකාරෙන පවත්තං වණ්ණනං. ‘‘අත්ථං දීපයිස්සාමී’’ති වත්වා ‘‘තං සුණාථා’’ති වදන්තො සොතද්වාරානුසාරෙන තත්ථ උපධාරණෙ නියොජෙතීති ආහ **‘‘තංදීපනවචනසවනෙන උපධාරෙථාති අත්ථො’’**ති.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. නයමාතිකාවණ්ණනා

1. **වුද්දසවිධෙනාති** වුද්දසප්පකාරෙන, වුද්දසහි පදෙහීති අත්ථො. තත්ථ ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො’’ති ඉදමෙකං පදං, තථා ‘‘සම්පයොගො විප්පයොගො’’ති. ‘‘සඞ්ගහිතෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්ත’’න්තිආදීනි පන තීණි තීණි පදානි

එකෙකං පදං. ඉතරෙසු පදවිභාගො සුවිඤ්ඤෙය්‍යොව. **එතෙහීති** සඞ්ගහාදිප්පකාරෙහි. නයනං පාපනං, තං පන පවත්තනං ඤාපනඤ්ච හොතීති ''පවත්තීයති ඤායන්තී''ති ච ද්විධාපි අත්ථො වුත්තො. නයා එව උද්දිසියමානා මාතිකා. අත්ථද්වයෙපි පවත්තනඤාණකිරියානං කරණභාවෙන සඞ්ගහාදිප්පකාරා නයාති වුත්තා. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ''ඉමිනා සඞ්ගහාදිකෙන නයෙනා''ති (ධාතු. අට්ඨ. 1). **පදානන්ති** අත්ථදීපකානං වචනානං. පජ්ජති එතෙන අත්ථොති හි පදං. **පදානන්ති** ච සංසාමිසම්බන්ධෙ සාමිවචනං, **පකරණස්සාති** පන අවයවාවයවීසම්බන්ධෙ.

2. අබ්භන්තරමාතිකාවණ්ණනා

2. තදත්ථානීති පටිච්චසමුප්පාදත්ථානි. පටිච්ච සමුප්පජ්ජති සඞ්ඛාරාදිකං එතස්මාති හි පටිච්චසමුප්පාදො, පච්චෙකං අවිජ්ජාදිකො පච්චයධම්මො. තථා හි වුත්තං සඞ්ඛාරපිටකෙ ''ද්වාදස පච්චයා, ද්වාදස පටිච්චසමුප්පාදා''ති. **තෙසන්ති** ඛන්ධාදීනං. **තථාදස්සිතානන්ති** ගණනුද්දෙසවිභාගමත්තෙන දස්සිතානං. කස්මා පනෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදො ද්වාදසභාවෙනෙව ගහිතො, නනු තත්ථ භවො කම්මභවාදිභෙදෙන, සොකාදයො ච සරූපතොයෙව ඉධ පාළියං ගහිතාති චොදනං සන්ධායාහ **''තත්ථා''**තිආදි. තත්ථ **තත්ථාති** තස්මිං ''පඤ්චවීසාධිකෙන පදසතෙනා''ති එවං වුත්තෙ අට්ඨකථාවචනෙ. කම්මභවස්ස භාවනභාවෙන, උපපත්තිභවස්ස භවනභාවෙන. පදත්ථතො පන කම්මභවො භවති එතස්මාති භවො, ඉතරො භවති, භවනං වාති. **තන්නිදානදුක්ඛභාවෙනාති** ජරාමරණනිදානදුක්ඛභාවෙන.

''සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකා''ති ඉදම්පි ධාතුකථාය මාතිකාකිත්තනමෙවාති ''සබ්බාපි...පෙ.... මාතිකාති අයං ධාතුකථාමාතිකාතො බහිද්ධා වුත්තා''ති වචනං අසම්භාවෙන්තො **''අථ වා''**තිආදිමාහ . **පකරණන්තරගතා වුත්තා** ධාතුකථාය මාතිකාභාවෙනාති අත්ථො. කාමඤ්චෙත්ථ මාතිකාභාවෙන වුත්තා, පකරණන්තරගතත්තා පන අඤ්ඤතො ගහෙතබ්බරූපා ඉතො බහිභූතා නාම හොන්ති, සරූපතො ගහිතාව පඤ්චක්ඛන්ධාතිආදිකා අබ්භන්තරා. තෙනාහ **''සරූපතො දස්සෙත්වා ඨපිතත්තා''**ති. **මාතිකාය අසඞ්ගහිතත්තාති** මාතිකාය සරූපෙන අසඞ්ගහිතත්තා, න අඤ්ඤථා. න හි මාතිකාය අසඞ්ගහිතො කොචි පදත්ථො අත්ථි. **විකිණ්ණභාවෙනාති** ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු විසුං විසුං කිණ්ණභාවෙන විසටභාවෙන.

3. නයමුඛමාතිකාවණ්ණනා

3. නයානං සඞ්ගහාදිප්පකාරවිසෙසානං **පවත්ති** දෙසනා, තස්සා විනිග්ගමට්ඨානතාය **ද්වාරං**. යථාවුත්තධම්මා යථාරහං ඛන්ධායතනධාතුයො අරූපිනො ච ඛන්ධාති **තෙසං උද්දෙසො නයමුඛමාතිකා**. තෙනාහ ''නයානා''න්තිආදි. වියුජ්ජනසීලා, වියොගො වා එතෙසං අත්ථීති වියොගිනො, තථා සහයොගිනො, සඞ්ගහාසඞ්ගහධම්මා ච වියොගීසහයොගීධම්මා **ච සඞ්ගහා...පෙ.... ධම්මා,** සඞ්ගණ්හනාසඞ්ගණ්හනවසෙන වියුජ්ජනසංයුජ්ජනවසෙන ච පවත්තනකසභාවාති අත්ථො. **චුද්දසපීති**ආදිනා තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. **යෙහීති** යෙහි ඛන්ධාදීහි අරූපක්ඛන්ධෙහි ච. **තෙ චත්තාරොති** තෙ සඞ්ගහාදයො චත්තාරො. **සච්චාදීහිපීති** සච්චඉන්ද්‍රියපටිච්චසමුප්පාදාදීහිපි සහ. **යථාසම්භවන්ති** සම්භවානුරූපං, යං යං පදං සඞ්ගහිතො අසඞ්ගහිතොති ච වත්තුං යුත්තං, තං තන්ති අත්ථො.

සො පනාති සඞ්ගහාසඞ්ගහො. **සඞ්ගාහකභූතෙහීති** සඞ්ගහණකිරියාය කත්තුභූතෙහි. **තෙහීති** සච්චාදීහි. **න සඞ්ගහභූතෙහීති** සඞ්ගහණකිරියාය කරණභූතෙහි සච්චාදීහි සඞ්ගහාසඞ්ගහො න වුත්තො. තත්ථාපි හි ඛන්ධායතනධාතුයො එව කරණභූතාති දස්සෙති. **ඛන්ධාදීහෙව සඞ්ගහෙහීති** ඛන්ධාදීහියෙව සඞ්ගණ්හනකිරියාය කරණභූතෙහි, ''ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා , ධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි, ද්වීහායතනෙහි, අට්ඨහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති සඞ්ගහාසඞ්ගහො නියමෙත්වා වුත්තො. **තස්මාති** යස්මා සච්චාදීනි සඞ්ගාහකභාවෙන වුත්තානි, න සඞ්ගහභාවෙන, ඛන්ධාදීනියෙව ච සඞ්ගහභාවෙන වුත්තානි, තස්මා.

කස්මා පනෙත්ථ සච්චාදයො සඞ්ගහවසෙන න වුත්තාති? තථාදෙසනාය අසම්භවතො. න හි සක්කා රූපක්ඛන්ධාදීනං සමුදයසච්චාදීහි, සඤ්ඤාදීනං වා ඉන්ද්‍රියාදීහි සඞ්ගහනයෙන පුච්ඡිතුං විස්සජ්ජිතුං වාති. තථා අරියඵලාදීසු උප්පන්නවෙදනාදීනං සච්චවිනිමුත්තතාය ''වෙදනාක්ඛන්ධො කතිහි සච්චෙහි සඞ්ගහිතො''ති පුච්ඡිත්වාපි ''එකෙන සච්චෙන සඞ්ගහිතො''තිආදිනා නියමෙත්වා සඞ්ගහං දස්සෙතුං න සක්කාති. **යථාසම්භවන්ති** යෙහි සම්පයොගො, යෙහි ච විප්පයොගො, තදනුරූපං.

රූපං රූපෙන නිබ්බානෙන වා විප්පයුත්තං න හොති, නිබ්බානං වා රූපෙන. කස්මා? සම්පයුත්තන්ති අනාසඞ්කනීයසභාවත්තා. චතුන්නඤ්හි ඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගීභාවතො ''රූපනිබ්බානෙහිපි සො අත්ථි නත්ථී''ති සියා ආසඞ්කා, තස්මා තෙසං ඉතරෙහි, ඉතරෙසඤ්ච තෙහි විප්පයොගො වුච්චති, න පන රූපස්ස රූපෙන, නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස වා රූපෙන කත්ථචි සම්පයොගො අත්ථීති තදාසඞ්කාභාවතො විප්පයොගොපි රූපස්ස රූපනිබ්බානෙහි, නිබ්බානස්ස වා තෙන න වුච්චති, අරූපක්ඛන්ධෙහියෙව පන වුච්චතීති ආහ **''චතූහෙවා''**තිආදි. **අනාරම්මණස්ස** චක්ඛායතනාදිකස්ස. **අනාරම්මණඅනාරම්මණමිස්සකෙහීති** අනාරම්මණෙන සොතායතනාදිනා අනාරම්මණමිස්සකෙන ච ධම්මායතනාදිනා. **මිස්සකස්ස** ධම්මායතනාදිකස්ස. අනාරම්මණඅනාරම්මණමිස්සකෙහි න හොතීති යොජෙතබ්බං. යෙසං පන යෙහි හොති, තං දස්සෙතුං **''අනාරම්මණස්ස පනා''**තිආදි වුත්තං. යථා හි

සාරම්මණස්ස අනාරම්මණෙන අනාරම්මණමිස්සකෙන ච විප්පයොගො හොති, එවං සාරම්මණෙනපි සො හොතියෙව. තෙන විය අනාරම්මණස්ස අනාරම්මණමිස්සකස්ස චාති දට්ඨබ්බං.

4. ලක්ඛණමාතිකාවණ්ණනා

4. **විසුං යොජනා කාතබ්බාති** යො තීහි සඞ්ගහො චතූහි ච සම්පයොගො වුත්තො, තං සභාගො භාවො පයොජෙති, යො ච තීහි අසඞ්ගහො චතූහි ච විප්පයොගො වුත්තො, තං විසභාගො භාවොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘සඞ්ගහො… පෙ…. විඤ්ඤායතී’’**ති ආහ. යස්ස සඞ්ගහො, සො ධම්මො ඛන්ධාදිකො **සභාගො**. යස්ස අසඞ්ගහො, සො **විසභාගො**. තථා සම්පයොගෙසුපි වෙදිතබ්බං. ඉදානි යථාවුත්තං සභාගතං සරූපතො නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙතුං **‘‘තත්ථා’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සමානභාවො සඞ්ගහෙ සභාගතා, එකුප්පාදාදිකො සම්පයොගෙ**ති ඉමිනා රුප්පනාදිවිධුරො අසමානසභාවො අසඞ්ගහෙ විසභාගතා, නානුප්පාදාදිකො විප්පයොගෙති අයමත්ථො අත්ථසිද්ධොති න වුත්තොති.

5. බාහිරමාතිකාවණ්ණනා

5. **එතෙන ඨපනාකාරෙනාති** සරූපෙන අග්ගහෙත්වා යථාවුත්තෙන පකරණන්තරමාතිකාය ඉධ මාතිකාභාවකිත්තනසඞ්ඛාතෙන ඨපනාකාරෙන. පකරණන්තරඨපිතාය මාතිකාය අවිභාගෙන පච්චතො ගහණං බහි ඨපනන්ති ආහ **‘‘බහි පිට්ඨිතො ඨපිතත්තා’’**ති. **ඉධ අට්ඨපෙත්වාති** ඉමිස්සා ධාතුකථාය සරූපෙන අවත්වා. **තථා පකාසිතත්තාති** මාතිකාභාවෙන ජොතිතත්තා. ධම්මසඞ්ගණීසීසෙන හි ධම්මසඞ්ගණියං ආගතමාතිකාව ගහිතාති. යෙහි නයෙහි ධාතුකථාය නිද්දෙසො, තෙසු නයෙසු, තෙහි විභජිතබ්බෙසු ඛන්ධාදීසු, තෙසං නයානං පවත්තිද්වාරලක්ඛණෙසු ච උද්දිට්ඨෙසු ධාතුකථාය උද්දෙසවසෙන වත්තබ්බං වුත්තමෙව හොතීති යං උද්දෙසවසෙන වත්තබ්බං, තං වත්වා පුන යථාවුත්තානං ඛන්ධාදීනං කුසලාදිවිභාගදස්සනත්ථං ‘‘සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකා’’ති වුත්තන්ති එවමෙත්ථ මාතිකාය නික්ඛෙපවිධි වෙදිතබ්බො.

‘‘ගාවීති අයමාහා’’ති එත්ථ ගාවී-සද්දො විය ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො’’ති එත්ථ පදත්ථවිපල්ලාසකාරිනා ඉති-සද්දෙන අත්ථපදත්ථකො සඞ්ගහාසඞ්ගහ-සද්දො සද්දපදත්ථකො ජායතීති අධිප්පායෙනාහ **‘‘අනිද්ධාරිතත්ථස්ස සද්දස්සෙව වුත්තත්තා’’**ති. තෙන අත්ථුද්ධාරතො සඞ්ගහසද්දං සංවණ්ණෙතීති දස්සෙති. **අනිද්ධාරිතවිසෙසොති** අසඞ්ගහිතජාතිසඤ්ජාතිආදිවිසෙසො. **සාමඤ්ඤෙන ගහෙතබ්බතන්ති** සඞ්ගහසද්දාභිධෙය්‍යතාසාමඤ්ඤෙන විඤ්ඤායමානො වුච්චමානො වා. න චෙත්ථ සාමඤ්ඤඤ්ච එකරූපමෙවාති චොදනා කාතබ්බා හෙදාපෙක්ඛත්තා තස්ස. යත්තකා හි තස්ස විසෙසා, තදපෙක්ඛමෙව තන්ති. **‘‘අත්තනො ජාතියා’’ති විඤ්ඤායති** යථා ‘‘මත්තෙය්‍යා’’ති වුත්තෙ අත්තනො මාතු හිතාති.

ධම්මවිසෙසං අනිද්ධාරෙත්වාති සඞ්ගහිතතාදිනා පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජෙතබ්බධම්මානං විසෙසනං අකත්වා. **සාමඤ්ඤෙනාති** අවිසෙසෙන. **ධම්මානන්ති** ඛන්ධාදිධම්මානං. **අවසෙසා නිද්ධාරෙත්වාති** ‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත’’න්තිආදිකා අවසෙසා ද්වාදසපි පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජෙතබ්බධම්මවිසෙසං නිද්ධාරෙත්වා ධම්මානං පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයඋද්දෙසාති යොජනා. නනු ච ‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත’’න්තිආදයොපි යථාවුත්තවිසෙසං අනිද්ධාරෙත්වා සාමඤ්ඤෙන ධම්මානං පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයුද්දෙසාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත’’**න්තිආදි. යස්ස අත්ථො ඤායති, සද්දො ච න පයුජ්ජති, සො ලොපොති වෙදිතබ්බො, ආවුත්තිආදිවසෙන වා අයමත්ථො දීපෙතබ්බො. **තෙනාති** ලුත්තනිද්දිට්ඨෙන අසඞ්ගහිත-සද්දෙන. **සඞ්ගහිතවිසෙසවිසිට්ඨොති** චක්ඛායතනෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතතාවිසෙසවිසිට්ඨො, තෙන සොතායතනාදිභාවෙන අසඞ්ගහිතො සොතපසාදාදිකො යො රුප්පනසභාවො ධම්මවිසෙසො. **තන්නිස්සිතො** තං ධම්මවිසෙසං නිස්සාය ලබ්භමානො. ‘‘තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි…පෙ…. චතූහි ඛන්ධෙහි අසඞ්ගහිතා’’තිආදිනා අසඞ්ගහිතතාසඞ්ඛාතො පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො පරතො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජියමානො ඉධ උද්දිට්ඨො හොති. **විසෙසනෙ කරණවචනන්ති** ඉමිනා තස්ස ධම්මස්ස යථාවුත්තසඞ්ගහිතතාවිසෙසවිසිට්ඨතංයෙව විභාවෙති. එවමෙතෙ පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජෙතබ්බධම්මවිසෙසං නිද්ධාරෙත්වා පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයුද්දෙසා පවත්තාති වෙදිතබ්බා.

නනු ච ‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත’’න්ති එත්තාවතාපි අයමත්ථො ලබ්භතීති? න ලබ්භති තස්ස ධම්මමත්තදීපනතො. නයුද්දෙසො හෙසො, න ධම්මුද්දෙසො. තථා හි **පාළියං** සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ ‘‘චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතන…පෙ…. ධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා’’ති වත්වා ‘‘තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි…පෙ…. අසඞ්ගහිතා’’ති (ධාතු. 171) පුච්ඡිත්වා ‘‘තෙ ධම්මා චතූහි ඛන්ධෙහි ද්වීහායතනෙහි අට්ඨහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා’’ති දුතියං අසඞ්ගහිතපදං ගහිතං. අඤ්ඤථා ‘‘චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා ආයතනසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. තෙ කතමෙ’’ඉච්චෙව නිද්දිසිතබ්බං සියා.

එස නයොති අතිදෙසෙන දස්සිතමත්ථං පාකටතරං කාතුං **‘‘තෙසුපී’’**තිආදි වුත්තං. **තතියපදෙනාති** ලුත්තනිද්දෙසෙන ගහෙතබ්බන්ති වුත්තපදං සන්ධායාහ. **කත්තුඅත්ථෙ කරණනිද්දෙසො** සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතෙහි තෙහි ධම්මෙහි ධම්මානං සඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතාය වුත්තත්තා. තථා හි තත්ථ පාළියං ‘‘තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා’’ති

ධම්මමුඛෙනෙව සඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතා වුත්තා. දුතියතතියෙසු පන සඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතාසඞ්ඛාතවිසෙසනද්වාරෙන ධම්මානං අසඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතා වුත්තාති තත්ථ ''විසෙසනෙ කරණවචන''න්ති වුත්තං. තෙනාහ **''තත්ථ හි…පෙ…. ධම්මන්තරස්සා''**ති. තත්ථ **සභාවන්තරෙනාති** සඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතාසඞ්ඛාතෙන සභාවන්තරෙන පකාරන්තරෙන. **සභාවන්තරස්සාති** අසඞ්ගහිතතාසඞ්ගහිතතාසඞ්ඛාතස්ස සභාවන්තරස්ස. **එතෙසූති** චතුත්ථපඤ්චමෙසු. **ධම්මන්තරෙනාති** අඤ්ඤධම්මෙන. **ධම්මන්තරස්සාති** තතො අඤ්ඤස්ස ධම්මස්ස විසෙසනං කතං. තත්ථ හි අන්තරෙන පකාරවිසෙසාමසනං ධම්මෙනෙව ධම්මො විසෙසිතොති. **ආදිපදෙනෙවාති** ''සඞ්ගහිතෙනා''තිආදිනා වුත්තෙන පඨමපදෙනෙව. **ඉතරෙහීති** ''සම්පයුත්තං විප්පයුත්ත''න්තිආදිනා වුත්තෙහි දුතියතතියපදෙහි. **එත්ථාති** එකාදසමාදීසු චතූසු. දුතියතතියෙසු විය විසෙසනෙ එව කරණවචනං දට්ඨබ්බං, න චතුත්ථපඤ්චමෙසු විය කත්තුඅත්ථෙති අධිප්පායො. **පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානන්ති**ආදිනා තමෙවත්ථං විභාවෙති.

විවිධකප්පනතොති විවිධං බහුධා කප්පනතො, සඞ්ගහාසඞ්ගහානං විසුං සහ ච විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවකප්පනතොති අත්ථො. තං පන විකප්පනං වුත්තාකාරෙන විභජනං හොතීති ආහ **''විභාගතොති අත්ථො''**ති. සන්නිට්ඨානලක්ඛණෙන අධිමොක්ඛෙන සම්පයුත්තධම්මා ආරම්මණෙ නිච්ඡයනාකාරෙන පවත්තියා සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තධම්මා. තෙ ච තෙහි සද්ධිං තදවසිට්ඨෙ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිචිකිච්ඡාසහගතධම්මෙ ච සඞ්ගහෙත්වා ආහ **''සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තා ච සබ්බෙ ච චිත්තුප්පාදා සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදා''**ති. **ඉතරෙති** ඵස්සාදයො. **සබ්බෙසන්ති** එකූනනවුතියා චිත්තුප්පාදානං. **පරිග්ගහෙතබ්බාති** සඞ්ගහාදිවසෙන පරිග්ගණ්හිතබ්බා. **මහාවිසයෙන** අධිමොක්ඛෙන. **අඤ්ඤෙසන්ති** විතක්කාදීනං. **වචනං සන්ධායාති** ''අධිමුච්චනං අධිමොක්ඛො, සො සන්නිට්ඨානලක්ඛණො''ති **ධම්මසඞ්ගහවණ්ණනායං** (ධ. ස. අට්ඨ. යෙවාපනකවණ්ණනා) ''තණ්හාපච්චයා අධිමොක්ඛො, අධිමොක්ඛපච්චයා භවො''ති **පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ** ච ආගතං වචනං සන්ධාය. **අත්ථෙ සතීති** ''සන්නිට්ඨාන…පෙ…. සාධාරණතො''ති එවමත්ථෙ වුච්චමානෙ. **වත්තබ්බෙසූති** සඞ්ගහාදිපරිග්ගහත්ථං වත්තබ්බෙසු. වුත්තා **ඵස්සාදයො** මනසිකාරපරියොසානා. **තාදිසස්සාති** ඵස්සාදිසදිසස්ස සාධාරණස්ස අධිමොක්ඛසදිසස්ස අසාධාරණස්ස අඤ්ඤස්ස ධම්මස්ස අභාවා.

නනු ජීවිතින්ද්‍රියචිත්තට්ඨිතියොපි සාධාරණාති? සච්චං සාධාරණා, අත්ථි පන විසෙසොති දස්සෙන්තො ආහ **''ජීවිතින්ද්‍රියං පනා''**තිආදි. අසමාධිසභාවා බලභාවං අප්පත්තා සාමඤ්ඤසද්දෙනෙව වත්තබ්බාති යොජනා. **සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහි චාති** සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහි වත්තබ්බා ච සමාධිසභාවා චිත්තෙකග්ගතා. **විසෙසසද්දවචනීයං අඤ්ඤන්ති** බලප්පත්තසමාධිතො අඤ්ඤං සාමඤ්ඤසද්දෙන බ්‍යාපෙතබ්බං, විසෙසසද්දෙන ච නිවත්තෙතබ්බං නත්ථි සමාධිසභාවාය එව චිත්තෙකග්ගතාය ගහිතත්තා. න අඤ්ඤබ්‍යාපකනිවත්තකො සාමඤ්ඤවිසෙසො **අනඤ්ඤ…පෙ…. විසෙසො** , තස්ස දීපනතො. **තස්සෙව ධම්මස්සාති** තස්සෙව බලප්පත්තසමාධිධම්මස්ස. **භෙදදීපකෙහීති** විසෙසදීපකෙහි සමාධිබලාදිවචනෙහි වත්තබ්බා. **වුත්තලක්ඛණා** අනඤ්ඤබ්‍යාපකනිවත්තකසාමඤ්ඤවිසෙසදීපනා සද්දා. තතො **විපරීතෙහි** අඤ්ඤං බ්‍යාපෙතබ්බං නිවත්තෙතබ්බඤ්ච ගහෙත්වා පවත්තෙහි සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහෙව න සුඛාදිසභාවා වෙදනා විය වත්තබ්බා. **තස්මාති** යස්මා අසමාධිසභාවා සමාධිසභාවාති ද්වෙධා භින්දිත්වා ගහිතා චිත්තෙකග්ගතා, තස්මා. **අසමාධිසභාවමෙව පකාසෙය්‍ය** විසෙසසද්දනිරපෙක්ඛං පවත්තමානත්තා. **ඉතරොති** සමාධිබලාදිකො විසෙසසද්දො. **ඉධාති** ඉමස්මිං අබ්භන්තරමාතිකුද්දෙසෙ, සාධාරණෙ ඵස්සාදිකෙ, මහාවිසයෙ වා අධිමොක්ඛෙ උද්දිසියමානෙ. නනු ච අභින්දිත්වා ගය්හමානා චිත්තෙකග්ගතා වෙදනා විය සාධාරණා හොතීති චොදනං සන්ධායාහ **''අභින්නාපි වා''**තිආදි. ''චිත්තස්ස ඨිති චිත්තෙකග්ගතා අවිසාහටමානසතා (ධ. ස. 11, 15). අරූපීනං ධම්මානං ආයු ඨිතී''ති (ධ. ස. 19) වචනතො සමාධිජීවිතින්ද්‍රියානං **අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙන වත්තබ්බතා** වෙදිතබ්බා. **න අරහතීති** ඉධ උද්දෙසං න අරහති සමුඛෙනෙව වත්තබ්බෙසු ඵස්සාදීසු උද්දිසියමානෙසූති අත්ථො.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. පඨමනයො සඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා

1. ඛන්ධපදවණ්ණනා

6. ''අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මභාවෙන වුත්තා චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති''තිආදිනා, ''රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤෙය්‍යො''තිආදිනා ච අභිඤ්ඤාතලක්ඛණවිසයාති ආහ **''සභාවතො අභිඤ්ඤාතාන''**න්ති. **පරිඤ්ඤෙය්‍යතාදීති ආදි**-සද්දෙන පහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බතා සඞ්ගය්හති. **අධිපතියාදීති** අධිපතිපච්චයභාවඋපට්ඨානපදහනාදිනි. **සච්චාදිවිසෙසො වියාති** දුක්ඛසච්චාදිපරියායො අභිඤ්ඤෙය්‍යාපීළනට්ඨාදිවිසෙසො විය. **එවඤ්ච කත්වාති** නයමුඛමාතිකාය අභිඤ්ඤෙය්‍යනිස්සයෙන වුච්චමානත්තා එව. **තෙසං රූපධම්මානං** පඤ්චන්නං ඛන්ධානං ඛන්ධභාවෙන විය **රූපක්ඛන්ධභාවෙන සභාගතා හොති,** න වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවෙනාති සඞ්ගහලක්ඛණමාහ. **ඉතීති** තස්මා, යස්මා රූපධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං රූපක්ඛන්ධභාවෙන සභාගා, තස්මාති අත්ථො. **රූපක්ඛන්ධභාවසඞ්ඛාතෙන**

රූපක්ඛන්ධභාවෙන අත්ථමුඛෙනෙව ගහණෙ. සද්දද්වාරෙන පන ගහණෙ **රූපක්ඛන්ධවචනසඞ්ඛාතෙන වා** රූපක්ඛන්ධවචනවචනීයතාසඞ්ඛාතෙන. ඉදානි තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං **''රූපක්ඛන්ධොති හී''**තිආදි වුත්තං.

පුරිමෙනාති රූපක්ඛන්ධෙන. **සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකාති**ආදීසු ''පුරිමෙන යොජියමානෙ''තිආදිං ආනෙත්වා යථාරහං යොජෙතබ්බං. අභෙදතො පඤ්චකපුච්ඡාවිස්සජ්ජනං ඛන්ධපදනිද්දෙසෙ සබ්බපච්ඡිමමෙවාති ආහ **''භෙදතො පඤ්චකපුච්ඡාවිස්සජ්ජනානන්තර''**න්ති.

ආයතනපදාදිවණ්ණනා

40. **යදිපි එකකෙපි සදිසං විස්සජ්ජනං** විස්සජ්ජනං සමුදයමග්ගසච්චානං ''සමුදයසච්චං එකෙන ඛන්ධෙන...පෙ. ... මග්ගසච්චං එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතං, චතූහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිත''න්ති (ධාතු. 41) නිද්දිට්ඨත්තා. **එත්ථාති** එතස්මිං ඉන්ද්‍රියපදනිද්දෙසෙ . **චක්ඛුසොතචක්ඛුසුඛින්ද්‍රියදුකානන්ති** චක්ඛුසොතදුකං චක්ඛුසුඛින්ද්‍රියදුකන්ති එතෙසං දුකානං. චක්ඛුසොතසුඛින්ද්‍රියානඤ්හි ''එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතං, චතූහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිත''න්ති එකකෙ සදිසං විස්සජ්ජනං. චක්ඛුසොතින්ද්‍රියදුකස්ස පන ''චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච සොතින්ද්‍රියඤ්ච එකෙන ඛන්ධෙන ද්වීහායතනෙහි ද්වීහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, චතූහි ඛන්ධෙහි දසහායතනෙහි සොළසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති, ''චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච සුඛින්ද්‍රියඤ්ච ද්වීහි ඛන්ධෙහි ද්වීහායතනෙහි ද්වීහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, තීහි ඛන්ධෙහි දසහායතනෙහි සොළසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති චක්ඛුසුඛින්ද්‍රියදුකස්ස ච **අසදිසං විස්සජ්ජනං. නාපි දුකෙහි තිකස්සාති** චක්ඛුසොතචක්ඛුසුඛින්ද්‍රියාදිදුකෙහි චක්ඛුසොතසුඛින්ද්‍රියාදිතිකස්ස නාපි සදිසං විස්සජ්ජනං. **ඉධාති** සච්චපදනිද්දෙසෙ. **තිකෙන චාති** දුක්ඛසමුදයමග්ගාදිතිකෙන ච. ''පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ද්වාදසහායතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, න කෙහිචි ඛන්ධෙහි න කෙහිචි ආයතනෙහි න කාහිචි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති සදිසං විස්සජ්ජනං.

6. පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනා

61. **අවිජ්ජාවචනෙනාති** ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එත්ථ අවිජ්ජාග්ගහණෙන. **විසෙසනං න කත්තබ්බං,** ''සබ්බම්පි විඤ්ඤාණ''න්ති වත්තබ්බන්ති අධිප්පායො. තත්ථ කාරණමාහ **''කුසලාදීනම්පී''**තිආදිනා. **විස්සජ්ජනාසදිසෙන** සබ්බවිඤ්ඤාණාදිසඞ්ගහණතො. **තෙසන්ති** විඤ්ඤාණාදිපදානං. **ඉධාති** ඉමස්මිං පඨමනයෙ. **අකම්මජානම්පි සඞ්ගහිතතා විඤ්ඤායති** සද්දායතනස්සපි ගහිතත්තා.

71. **ජායමාන...පෙ.... මානානන්ති** ජායමානාදිඅවත්ථානං ධම්මානං. **ජායමානාදිභාවමත්තත්තාති** නිබ්බත්තනාදිඅවත්ථාමත්තභාවතො. **විනිබ්භුඤ්ජිත්වාති** අවත්ථාභාවතො විනිබ්භොගං කත්වා. පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානි, **සභාවමත්තභූතානීති** පරමත්ථධම්මානං අවත්ථාභාවමත්තභූතානි . අපරමත්ථසභාවානිපි රූපධම්මස්ස නිබ්බත්තිආදිභාවතො රුප්පනභාවෙන ගය්හන්ති. තතො ''රූපක්ඛන්ධස්ස සභාගානි, අරූපානං පන ජාතිජරාමරණානී''ති ආනෙත්වා යොජනා. **එකෙකභූතානීති** යථා එකස්මිං රූපකලාපෙ ජාතිආදීනි එකෙකානියෙව හොන්ති, එවං එකස්මිං අරූපකලාපෙපීති වුත්තං. තෙනාහ **''රූපකලාපජාතිආදීනි වියා''**තිආදි. අනුභවනසඤ්ජානනවිජානනකිච්චානං වෙදනාදීනං නිබ්බත්තිආදිභූතානිපි ජාතිආදීනි තථා න ගය්හන්තීති ආහ **''වෙදියන...පෙ.... අගය්හමානානී''**ති. තෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි ජාතිආදීනං සඞ්ගහාභාවමාහ. ''ජාති, භික්ඛවෙ, අනිච්චා සඞ්ඛතා''තිආදිවචනතො ජාතිආදීනම්පි සඞ්ඛතපරියායො අත්ථීති සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චෙන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන තෙසං සඞ්ගහොති වුත්තං **''සඞ්ඛතා...පෙ.... සභාගානී''**ති. තෙනෙව ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස අනෙකන්තපරමත්ථකිච්චතා වෙදිතබ්බා. **තථා දුවිධානීති** වුත්තප්පකාරෙන රූපාරූපධම්මානං නිබ්බත්තිආදිභාවෙන ද්විප්පකාරානි. **තෙනාති** යථාවුත්තසභාගත්ථෙන. **තෙහි ඛන්ධාදීහීති** රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූහි.

පඨමනයසඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියනයො සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

171. **''සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත''**න්ති එත්ථ සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතසද්දා භින්නාධිකරණා න ගහෙතබ්බා විසෙසනවිසෙසිතබ්බතාය ඉච්ඡිතත්තා. යො හි ධම්මො සඞ්ගහිතතාවිසෙසවිසිට්ඨො අසඞ්ගහිතො හෙට්ඨා උද්දිට්ඨො, ස්වෙව ඉධ අසඞ්ගහිතභාවෙන පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජීයතීති දස්සෙන්තො **''යං තං...පෙ.... තදෙව දස්සෙන්තො''**ති ආහ. යෙ හි ධම්මා චක්ඛායතනෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන ච අසඞ්ගහිතා, තෙසංයෙව පුන ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජිතො. තෙන වුත්තං **''චක්ඛායතනෙන...පෙ.... ආහා''**ති. **සබ්බත්ථාති** සබ්බෙසු නයෙසු වාරෙසු ච. **ඛන්ධාදිසඞ්ගහසාමඤ්ඤානන්ති** ''ඛන්ධසඞ්ගහෙනා''තිආදිනා අවිසෙසෙන වුත්තානං ඛන්ධාදිසඞ්ගහානං. ''සාමඤ්ඤජොතනා විසෙසෙ අවතිට්ඨතී''ති ආහ **''නිච්චං විසෙසාපෙක්ඛත්තා''**ති.

විසෙසාවබොධනත්ථානි පඤ්හබ්‍යාකරණානීති වුත්තං **“භෙදනිස්සිතත්තා ච පුච්ඡාවිස්සජ්ජනාන”**න්ති. **සවිසෙසාව ඛන්ධාදිගණනාති** “ඛන්ධසඞ්ගහෙනා”තිආදිනා අවිසෙසෙන වුත්තාපි රූපක්ඛන්ධාදිනා සවිසෙසාව ඛන්ධාදිගණනා, ඛන්ධාදිනා සඞ්ගහොති අත්ථො. **සුද්ධාති** කෙවලා අනවසෙසා, සාමඤ්ඤභූතාති වුත්තං හොති.

තත්ථාති යථාධිකතෙ දුතියනයෙ. සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසනිද්දිට්ඨත්තා ආහ **“සඞ්ගහි…පෙ…. නිද්ධාරිතත්තා”**ති. **තීසු සඞ්ගහෙසූති** ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙසු තීසු. **අඤ්ඤෙහීති** වුත්තාවසෙසෙහි ද්වීහි එකෙන වා. **එත්තකෙනෙව දස්සෙතබ්බා සියුං** තාවතාපි සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතභාවස්ස පකාසිතත්තා. **තෙසන්ති** සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතභාවෙන වුත්තධම්මානං. **එවංවිධානන්ති** “චක්ඛායතනං සොතායතන”න්තිආදිනා අනිද්ධාරිතවිසෙසානං. **අසම්භවාති** වුත්තප්පකාරෙන නිද්දිසිතුං අසම්භවා. සඞ්ගහාදිනයදස්සනමත්තං නයමාතිකාය බ්‍යාපාරො, යත්ථ පන සඞ්ගහාදයො, තෙ ඛන්ධාදයො කුසලාදයො ච තෙසං විසයභූතාති තෙහි විනා සඞ්ගහාදීනං පවත්ති නත්ථි. තෙනාහ **“නයමාතිකාය අබ්භන්තරබාහිරමාතිකාපෙක්ඛත්තා”**ති. **සඞ්ගාහකං** අසඞ්ගාහකඤ්චාති වත්තබ්බං. යො හි ඉධ සඞ්ගාහකභාවෙන වුත්තො ධම්මො අසඞ්ගාහකභාවෙනපි වුත්තොයෙවාති.

“යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා”ති, “යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා”ති ච **යත්ථ පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං නත්ථි, තත්ථ පඨමනයෙ ඡට්ඨනයෙ ච** “රූපක්ඛන්ධො කතිහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතො? එකෙන ඛන්ධෙනා”ති (ධාතු. 6), “රූපක්ඛන්ධො කතිහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්තොති? නත්ථි. චතූහි ඛන්ධෙහි විප්පයුත්තො”ති (ධාතු. 228) ච එවං **පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බභාවෙන. ඉතරෙසූති** දුතියාදිනයෙසු. **තස්ස තස්සාති** යං පුච්ඡිතබ්බං විස්සජ්ජිතබ්බඤ්ච “යෙ ධම්මා”ති අනියමිතරූපෙන නිද්ධාරිතං, තස්ස තස්ස “තෙ ධම්මා”ති නියාමකභාවෙන.

එත්ථාති එතස්මිං පකරණෙ. **යෙන යෙන** චක්ඛායතනාදිනා සඞ්ගාහකෙන. **ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙසූති** ඛන්ධායතනධාතුසඞ්ගහෙසු. **තෙන තෙනාති** ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන. **අඤ්ඤන්ති** තතො තතො සඞ්ගාහකතො අඤ්ඤං. තබ්බිනිමුත්තං සඞ්ගහෙතබ්බාසඞ්ගහෙතබ්බං යං ධම්මජාතං අත්ථි, තං තදෙව “චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා”ති **සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකභාවෙන උද්ධටං. අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථි** තස්ස සභාගභාවෙන සඞ්ගාහකස්සෙව අභාවතො. සියා පනෙතං සභාගෙන එකදෙසෙන සඞ්ගහොති, තං පටික්ඛිපන්තො ආහ **“න ච සො…පෙ…. හොතී”**ති. **යඤ්චාති**ආදිනා වචනන්තරං පරිහරති.

යදි චාතිආදිනාපි තස්සෙව තෙන සඞ්ගහාභාවං පායාභාවදස්සනෙන විභාවෙති. තත්ථ **සො එවාති** යො රූපාදික්ඛන්ධො සඞ්ගාහකභාවෙන වුත්තො, සො එව තෙන රූපාදික්ඛන්ධෙන සඞ්ගය්හෙය්‍ය සඞ්ගහෙතබ්බො භවෙය්‍ය, තෙනෙව තස්ස සඞ්ගහාභාවෙ ලක්ඛණං දස්සෙන්තො ආහ **“න හි සො එව තස්ස සභාගො විසභාගො වා”**ති. **එකදෙසා විය** චක්ඛායතනාදයො **සමුදායස්ස** රූපක්ඛන්ධාදිකස්ස. **රූපක්ඛන්ධො චක්ඛායතනාදීනං න සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච** සභාගවිසභාගභාවාභාවතො. එස නයො සෙසෙසුපි. **සමුදායන්තොගධානන්ති**ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. තත්ථ **යෙනාති** විභාගෙන. **තෙති** එකදෙසා. **තෙසන්ති** එකදෙසානං. එත්ථ තදන්තොගධතාය විභාගාභාවො, විභාගාභාවෙන සභාගවිසභාගතාභාවො, තෙන සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකතාභාවො දස්සිතොති වෙදිතබ්බො.

යථා සබ්බෙන සබ්බං සභාගවිසභාගාභාවෙන එකදෙසානං සමුදායො සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච න හොති, එවං එකදෙසසභාගවිසභාගානන්ති දස්සෙන්තො **“තථා”**තිආදිමාහ. තත්ථ **යථාති**ආදි උදාහරණදස්සනෙන යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස පාකටකරණං. ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගාහකං අසඞ්ගාහකඤ්චාති යොජනා. තථා සෙසෙසුපි. **න හි එකදෙස…පෙ…. විසභාගං** යෙන සමුදායො සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච සියාති අධිප්පායො. එත්ථ ච සඞ්ගාහකත්තං තාව මා හොතු, අසඞ්ගාහකත්තං පන කස්මා පටික්ඛිපීයතීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **“තස්මා”**තිආදි. තත්ථ **තස්මාති** වුත්තමෙවත්ථං හෙතුභාවෙන පරාමසති. අත්තතො අඤ්ඤස්ස, අත්තනි අන්තොගධතො අඤ්ඤස්ස, අත්තෙකදෙසසභාගතො අඤ්ඤස්ස සතිපි අසඞ්ගාහකත්තෙති යොජනා. තං පනෙතං “රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො අසඞ්ගහිතො ච න හොතී”තිආදිනා වුත්තෙ තයො පකාරෙ සන්ධාය වුත්තං. **සඞ්ගාහකත්තමෙව එතෙසං නත්ථීති** එතෙසං අත්තා, අත්තනි අන්තොගධො, අත්තෙකදෙසසභාගො චාති වුත්තානං සඞ්ගාහකභාවො එව නත්ථි සභාගාභාවතො. තෙන වුත්තං “න හි සො එව තස්ස සභාගො”තිආදි. **යෙනාති** සඞ්ගාහකත්තෙන. **එවරූපානන්ති** යථාවුත්තානං තිප්පකාරානං **අග්ගහණං වෙදිතබ්බං** සතිපි විසභාගභාවෙති අධිප්පායො.

තෙනාති “ධම්මායතන”න්තිආදිනා වචනෙන. එකදෙසස්ස වෙදනාක්ඛන්ධාදිකස්ස සමුදායස්ස ධම්මායතනස්ස සඞ්ගාහකත්තං එකදෙසෙන සමුදායස්ස සඞ්ගහිතභාවන්ති අත්ථො, සමුදායස්ස රූපක්ඛන්ධස්ස එකදෙසස්ස චක්ඛායතනස්ස සොතායතනස්ස ච සඞ්ගාහකත්තං සමුදායෙන එකදෙසස්ස සඞ්ගහිතභාවන්ති වුත්තං හොති. යදි එවං න දස්සෙති, අථ කිං දස්සෙතීති ආහ **“චතුක්ඛන්ධගණනභෙදෙහී”**තිආදි. තත්ථ **චතුක්ඛන්ධගණනභෙදෙහීති** රූපාදිචතුක්ඛන්ධගණනවිභාගෙහි . **පඤ්චධාති** රූපාදිචතුක්ඛන්ධසඞ්ගහො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධසඞ්ගහොති එවං පඤ්චප්පකාරෙන භින්නතං. තෙනාහ **“ගණෙතබ්බාගණෙතබ්බභාවෙනා”**ති. “එකෙන ඛන්ධෙනා”තිආදීසු කරණත්ථෙ කරණවචනං, න කත්තුඅත්ථෙති කත්වා ආහ **“සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකනිරපෙක්ඛාන”**න්ති. තෙනෙවාහ

''කම්මකරණමත්තසබ්භාවා''ති. දුතියාදයො පන නයා. **අගණනාදිදස්සනානීති** අගණනගණනදස්සනානි. නනු ච දුතියාදීසු ගණනාදීනිපි විජ්ජන්තීති? සච්චං විජ්ජන්ති, තානි පන විසෙසනභූතානි අප්පධානානීති විසෙසිතබ්බභූතානං පධානානං වසෙනෙවං වුත්තං. ''චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා''තිආදිනා කත්තුආදයො නිද්දිට්ඨාති ආහ **''කත්තුකරණකම්මත්තයසබ්භාවා''**ති.

තථා තථාති තෙන තෙන රූපක්ඛන්ධාදිප්පකාරෙන. **තංතංඛන්ධාදිභාවාභාවො සභාගවිසභාගතාති** රූපධම්මාදීනං රූපක්ඛන්ධාදිභාවො සභාගතා, වෙදනාක්ඛන්ධාදිඅභාවො විසභාගතාති අත්ථො. **යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනෙනාති** ''යෙ ධම්මා, තෙ ධම්මා''ති නිද්ධාරිතප්පකාරධම්මනිරූපනෙ. **සඞ්ගාහකසඞ්ගහෙතබ්බානන්ති** චක්ඛායතනාදිකස්ස සඞ්ගාහකස්ස සොතායතනාදිකස්ස ච සඞ්ගහෙතබ්බස්ස. **සමානක්ඛන්ධාදිභාවොති** එකක්ඛන්ධාදිභාවො, රූපක්ඛන්ධාදිභාවොති අත්ථො. **තදභාවොති** තස්ස සමානක්ඛන්ධාදිභාවස්ස අභාවො අඤ්ඤක්ඛන්ධාදිභාවො. **අයන්ති** ය්වායං පඨමනයෙ තථා තථා ගණෙතබ්බාගණෙතබ්බතාසඞ්ඛාතො දුතියාදිනයෙසු යථාවුත්තානං සමානක්ඛන්ධාදිභාවාභාවසඞ්ඛාතො තංතංඛන්ධාදිභාවාභාවො වුත්තො, අයමෙතෙසං ද්විප්පකාරානං නයානං සභාගවිසභාගතාසු විසෙසො.

සමුදයසච්චසුඛින්ද්‍රියාදීති ආදි-සද්දෙන මග්ගසච්චදුක්ඛින්ද්‍රියාදි සඞ්ගය්හති. **අසඞ්ගාහකත්තාභාවතොති** සඞ්ගහිතතාවිසිට්ඨස්ස අසඞ්ගාහකත්තස්ස අභාවතො . න හි සක්කා ''සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා''තිආදි වත්තුං. **දුක්ඛසච්චසදිසානි** අබ්‍යාකතපදාදීනි. **ඉතරෙහීති** ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගාහකත්තාසඞ්ගාහකත්තාභාවතො න උද්ධටානීති යොජනා. **එවන්ති**ආදි යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස නිගමනවසෙන වුත්තං. **න රූපක්ඛන්ධොති** න සබ්බො රූපක්ඛන්ධධම්මොති අත්ථො.

''ඛන්ධපදෙනා''ති ඉදං කරණත්ථෙ කරණවචනං, න කත්තුඅත්ථෙති ආහ **''ඛන්ධපදසඞ්ගහෙනාති අත්ථො''**ති. තෙනෙවස්ස කත්තුඅත්ථතං පටිසෙධෙතුං **''න සඞ්ගාහකෙනා''**ති වුත්තං. කරණං පන කත්තුරහිතං නත්ථීති ආහ **''කෙනචි සඞ්ගාහකෙනාති ඉදං පන ආනෙත්වා වත්තබ්බ''**න්ති. **සඞ්ගාහකෙසු න යුජ්ජති** න සඞ්ගහෙතබ්බෙසූති අධිප්පායො. රූපක්ඛන්ධධම්මා හි ''යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා''ති වුත්තාති. සමුදායෙ වුත්තවිධි තදවයවෙපි සම්භවතීති චොදනං සමුට්ඨාපෙන්තො **''එතෙන නයෙනා''**තිආදිමාහ. පටියොගීනිවත්තනං එව-සද්දෙන කරීයතීති ආහ **''න හි අඤ්ඤමත්තනිවාරණං එව-සද්දස්ස අත්ථො''**ති. තෙනාහ **''සඞ්ගාහකතො අඤ්ඤනිවාරණං එව-සද්දස්ස අත්ථො''**ති. **සො ච...පෙ.... පෙක්ඛ**න්ති ඉමිනා තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. සඞ්ගාහකාපෙක්ඛත්තෙ හි ''සො වා''තිආදිවචනස්ස ''චක්ඛායතනෙන රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො''ති එත්ථ චක්ඛායතනං සඞ්ගාහකන්ති යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස අසම්භවො එවාති ඉදානි තං අසම්භවං විභාවෙන්තො **''කථ''**න්තිආදිමාහ, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

එත්ථාති ''අඞ්ඞෙකාදසහි ආයතනධාතූහී''ති එත්ථ. **''රූපක්ඛන්ධෙනා''ති ආනෙත්වා වත්තබ්බං** ආයතනධාතුවිසෙසනත්ථං. න සො එව තස්ස, සමුදායො වා තදෙකදෙසානං සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච හොතීති වුත්තොවායමත්ථොති ආහ **''රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... න හොතී''**ති. **ඉමිනා පරියායෙනාති** යස්මා වුත්තප්පකාරං සඞ්ගාහකත්තං නත්ථි ''යෙන සඞ්ගහිතස්ස අසඞ්ගාහකං සියා''ති ඉමිනා පරියායෙන. **අසඞ්ගහිතතාය අභාවො වුත්තො** අට්ඨකථායං (ධාතු. අට්ඨ. 171) ''සො ච...පෙ.... නත්ථී''ති. **සඞ්ගහිතතායාති** නිප්පරියායෙන සඞ්ගහිතභාවෙන අසඞ්ගහිතතාය අභාවො වුත්තොති න යුජ්ජතීති යොජනා. **සා සඞ්ගහිතතාති** අත්තනා අත්තනො, අත්තෙකදෙසානං වා සඞ්ගහිතතා. **තෙනාති** රූපක්ඛන්ධෙන. **තෙසන්ති** රූපක්ඛන්ධතදෙකදෙසානං. **අත්ථි ච විප්පයුත්තතා** වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි. **චක්ඛායතනාදීහි විය**ාති විසදිසුදාහරණං. **එතෙහි** රූපවෙදනාක්ඛන්ධාදීහි **අඤ්ඤෙහි ච** එවරූපෙහි. **එතානි අඤ්ඤානි වා**ති එත්ථාපි එසෙව නයො.

තෙනෙව තස්ස සඞ්ගහිතත්තාභාවදස්සනෙන හෙට්ඨා දස්සිතෙන. **එත්ථාති** එතස්මිං වාරෙ. **අග්ගහණෙති** අකථනෙ, අදෙසනායන්ති අත්ථො. **සමුදයසච්චාදීසූති** සමුදයසච්චසුඛින්ද්‍රියාදීසු යුජ්ජෙය්‍ය තං කාරණං. කස්මා? **තෙහි** සමුදයසච්චාදීහි ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන **සඞ්ගහිතෙ** ධම්මජාතෙ සති තස්ස ආයතනසඞ්ගහාදීහි අසඞ්ගහිතත්තස්ස අභාවතො. **රූපක්ඛන්ධාදීහීති** රූපක්ඛන්ධවෙදනාක්ඛන්ධාදීහි. **සඞ්ගහිතමෙව නත්ථි,** කස්මා? ''සො එව තස්ස සඞ්ගාහකො න හොතී''ති වුත්තොවායමත්ථො. යදිපි රූපක්ඛන්ධාදිනා රූපක්ඛන්ධාදිකස්ස අත්තනො...පෙ.... නත්ථීති සම්බන්ධො. අඤ්ඤස්ස පන වෙදනාක්ඛන්ධාදිකස්ස රූපක්ඛන්ධාදිනා සඞ්ගහිතත්තාභාවෙන අසඞ්ගහිතත්තං අත්ථීති යොජනා. **උභයාභාවොති** සඞ්ගහිතත්තාසඞ්ගහිතත්තාභාවො. **එත්ථ** එතස්මිං වාරෙ. **ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියාදීනන්ති** ධම්මායතනාදීනං ඛන්ධචතුක්කසඞ්ගාහකත්තෙ, ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං ඛන්ධදුකසඞ්ගාහකත්තෙති යොජනා. පාළියං අනාගතත්තා **''සතී''**ති සාසඞ්කං වදති. **ආදි-**සද්දෙන පඨමෙන ධම්මධාතුසළායතනාදීනං සුඛින්ද්‍රියාදීනඤ්ච, දුතියෙන එකක්ඛන්ධස්ස සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. සුඛින්ද්‍රියඤ්හි වෙදනාක්ඛන්ධස්සෙව සඞ්ගාහකං. **තෙසන්ති** ඛන්ධචතුක්කඛන්ධදුකාදීනං **අසඞ්ගහිතතා න නත්ථි** අත්ථෙවාති තස්සා අභාවො අනෙකන්තිකො. **පුබ්බෙ වුත්තනයෙනාති** ''රූපක්ඛන්ධාදීහි පනා''තිආදිනා වුත්තනයෙන.

තත්ථෙවාති තස්මිංයෙව පුබ්බෙ වුත්තෙ සනිදස්සනසප්පටිඝපදෙ. **නිවත්තෙත්වා ගණ්හන්තොති** පුබ්බෙ වුත්තං පටිනිවත්තෙත්වා ගණ්හන්තො පච්චාමසන්තො. **තදවත්තබ්බතාති** තෙසං සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකසඞ්ගහිතත්තාසඞ්ගහිතත්තානං අවත්තබ්බතා. **අසඞ්ගාහකත්තාභාවතො එව…පෙ…. න සඞ්ගාහකත්තාභාවතොති** යස්මා නෙසං අසඞ්ගාහකත්තං විය සඞ්ගාහකත්තම්පි නත්ථි, තතො එව සඞ්ගහිතත්තාසඞ්ගහිතත්තම්පීති දස්සෙති.

දුතියනයසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියනයො අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

179. **රූපක්ඛන්ධෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතෙසූති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **තස්මාති** යස්මා එකදෙසසභාගතා සමුදායසභාගතා න හොති, තස්මා. **තෙනාති** රූපක්ඛන්ධෙන. **තානීති** වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයනිබ්බානානි. යථා ච එකදෙසවිසභාගතාය න සඞ්ගහිතතා, එවං එකදෙසසභාගතාය අසඞ්ගහිතතාපි නත්ථීති දස්සෙන්තො **''න කෙවල''**න්තිආදිමාහ. සඞ්ගහිතානෙව න න හොන්තීති යොජනා. **තෙති** වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයනිබ්බානසුඛුමරූපධම්මා. **තෙහීති** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීහි. **න කථඤ්චි සම්මිස්සාති** කෙනචිපි පකාරෙන න සම්මිස්සාති අසම්මිස්සතාය සඞ්ගහිතත්තාභාවං සාධෙති. **රූපක්ඛන්ධෙන විය…පෙ…. න හොතීති** යථා රූපක්ඛන්ධෙන සභාගතාභාවතො නිබ්බානං න කෙනචිපි සඞ්ගහණෙන සඞ්ගහිතං, එවං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීහි තං ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතං න හොතීති ඛන්ධසඞ්ගහාභාවො පාකටො වුත්තොවාති එවං වුත්තං.

එවරූපානන්ති රූපක්ඛන්ධවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීනං. න හි නිබ්බානං සන්ධාය ''රූපක්ඛන්ධෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙන චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා''ති සක්කා වත්තුං. තෙන වුත්තං **''සඞ්ගාහකත්තාභාවතො එවා''**ති. තථා ''අබ්‍යාකතෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා, ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා''තිආදි න සක්කා වත්තුං තාදිසස්ස ධම්මස්ස අභාවතොති ආහ **''සනිබ්බාන…පෙ…. භාවතොවා''**ති. අග්ගහණං වෙදිතබ්බන්ති යොජනා. තෙනාහ **''න හී''**තිආදි. **කඤ්චීති** කඤ්චි ධම්මජාතං. **තෙති** අබ්‍යාකතධම්මාදයො. **අත්තනොති** අබ්‍යාකතධම්මාදිං සන්ධායාහ. **එකදෙසොති** රූපක්ඛන්ධාදි. **අත්තෙකදෙසසභාගොති** නිබ්බානං. තඤ්හි ධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නතාය තදෙකදෙසසභාගො. **අසඞ්ගහිතසඞ්ගාහකත්තාති** ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතානං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීනං ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගාහකත්තාති අත්ථො.

විසභාගක්ඛන්ධනිබ්බානසමුදායත්තා ඛන්ධසඞ්ගහෙන ධම්මායතනෙන න කොචි ධම්මො සඞ්ගහිතො අත්ථීති යොජනා. **එතස්සාති** ''ධම්මායතනෙන සඞ්ගහිතා''ති එතස්ස පදස්ස ධම්මායතනගණනෙන සඞ්ගහිතාති අත්ථො. ඔළාරිකරූපසම්මිස්සං **ධම්මායතනෙකදෙසං.**

තතියනයඅසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථනයො සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

191. **තිණ්ණං සඞ්ගහානන්ති** ඛන්ධායතනධාතුසඞ්ගහානං. සඞ්ගහණපුබ්බං අසඞ්ගහණං, අසඞ්ගහණපුබ්බං සඞ්ගහණඤ්ච වුච්චමානං සඞ්ගහණාසඞ්ගහණානං පවත්තිවිසෙසෙන වුත්තං හොතීති ආහ **''සඞ්ගහණා…පෙ…. උද්දිට්ඨා''**ති. සඞ්ගහාභාවකතො අසඞ්ගහො සඞ්ගහහෙතුකො සඞ්ගහස්ස පවත්තිවිසෙසොයෙව නාම හොතීති ආහ **''සඞ්ගහණප්පවත්තිවිසෙසවිරහෙ''**ති. **කෙනචි** සමුදයසච්චාදිනා තීහිපි සඞ්ගහෙහි **සඞ්ගහිතෙන** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නෙන **ධම්මවිසෙසෙන** පුන තථෙව **සඞ්ගහිතො** සො එව සමුදයසච්චාදිකො **ධම්මවිසෙසො** සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතො. **සඞ්ගාහකත්තාභාවසබ්භාවා සඞ්ගාහකභාවෙන න උද්ධටා,** න අසඞ්ගාහකත්තා එව. යථා හි තීහි සඞ්ගහෙහි න සඞ්ගාහකා, එවං ද්වීහි, එකෙනපි සඞ්ගහෙන න සඞ්ගාහකා ඉධ න උද්ධටා. **තෙහි සඞ්ගහිතාති** තෙහි තීහි සඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතා ධම්මා. **යස්සාති** යස්ස අත්තනො සඞ්ගාහකස්ස.

සකලවාචකෙනාති අනවසෙසං ඛන්ධාදිඅත්ථං වදන්තෙන. **තෙන ඛන්ධාදිපදෙනාති** ''තෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡෙය්‍යා''ති එත්ථ තෙන ඛන්ධාදිපදෙනාති එවං යොජෙතබ්බං. එවං පන අයොජෙත්වා ''යං අත්තනො සඞ්ගාහකං සඞ්ගණ්හිත්වා පුන තෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡෙය්‍ය, තං අඤ්ඤං සඞ්ගහිතං නාම නත්ථී''ති එවං න සක්කා වත්තුං. කස්මාති චෙ? න හි **යෙන** සමුදයසච්චාදිනා **යං** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නං ධම්මජාතං ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙහි **සඞ්ගහිතං, තෙනෙව** සමුදයසච්චාදිනා **තස්ස** තදවසිට්ඨස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මස්ස, **න ච තස්සෙව** කෙවලස්ස සමුදයසච්චාදිකස්ස සඞ්ගහො පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතොති යොජනා, අථ ඛො **තෙන** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මෙන ඵස්සාදිනා. **සඞ්ගහිතස්සාති** සඞ්ගහිතතාවිසිට්ඨස්සාති අත්ථො. තස්මා අත්තනො සඞ්ගාහකං සකලක්ඛණාදිං සඞ්ගණ්හිත්වා පුන තෙන ඛන්ධාදිපදෙන යං සඞ්ගහං ගච්ඡෙය්‍ය, තං තාදිසං නත්ථීති අත්ථො වෙදිතබ්බො. **වෙදනා සද්දො ච ඛන්ධො**

ආයතනඤ්චාති වෙදනා විසුං ඛන්ධො, සද්දො ච විසුං ආයතනන්ති අත්ථො. **අඤ්ඤෙන** ඛන්ධන්තරාදිනා. **අසම්මිස්සන්ති** අබ්‍යාකතදුක්ඛසච්චාදි විය අමිස්සිතං. **න හි…පෙ…. එත්ථාති** සඞ්ගහිතතාවිසිට්ඨෙන ධම්මෙන යො ධම්මො සඞ්ගහිතො, තස්ස සඞ්ගහිතතාවිසිට්ඨොයෙව යො සඞ්ගහො, සො න එත්ථ වාරෙ පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතො ච. **සඞ්ගහොවාති** කෙවලො සඞ්ගහො , න කත්තාපෙක්ඛොති අත්ථො. **න සඞ්ගාහකෙනාති** ඉදං යථාවුත්තෙන අත්ථෙන නිවත්තිතස්ස දස්සනං. **න හීතිආදි** තංසමත්ථනං.

චතුත්ථනයසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමනයො අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

193. **වුත්තනයෙනාති** යස්මා සඞ්ගහප්පවත්තිවිසෙසවිරහිතො අසඞ්ගහිතධම්මවිසෙසනිස්සිතො පඤ්චමනයො, තස්මා යො එත්ථ කෙනචි අසඞ්ගහිතෙන ධම්මවිසෙසෙන පුන අසඞ්ගහිතො ධම්මවිසෙසො අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතො අසඞ්ගහිතතාය පුච්ඡිතබ්බො විස්සජ්ජිතබ්බො ච. තමෙව තාව යථානිද්ධාරිතං දස්සෙන්තො ‘‘රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධ…පෙ…. අසඞ්ගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධ…පෙ…. අසඞ්ගහිතාති ආහා’’ති චතුත්ථනයෙ වුත්තනයානුසාරෙන. **යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනන්ති** පාළියං නිද්ධාරිතප්පකාරධම්මදස්සනං. සහ සුඛුමරූපෙනාති සසුඛුමරූපං, තෙන සුඛුමරූපෙන සද්ධිං ගහිතං විඤ්ඤාණං, තෙන සහිතධම්මසමුදායා **සසුඛුම… පෙ…. දායා**. කෙ පන තෙති ආහ **‘‘දුක්ඛසච්චා’’**තිආදි. **කෙසඤ්චීති** නිබ්බානචක්ඛායතනාදීනං. **තීහිපි** සඞ්ගහෙහි. පරිපුණ්ණසඞ්ගහෙහි තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගාහකා **පරිපුණ්ණසඞ්ගහාසඞ්ගාහකා. අබ්‍යාකතධම්මසදිසා** නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බනෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛාදයො. **ඉතරෙති** රූපක්ඛන්ධාදයො. **තබ්බිපරියායෙනාති** වුත්තවිපරියායෙන, තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහෙතබ්බස්ස අත්ථිතාය පරිපුණ්ණසඞ්ගහාසඞ්ගාහකත්තාති අත්ථො.

අසඞ්ගාහකෙසු නිබ්බානං අන්තොගධං, තස්මා තං අනිදස්සනඅප්පටිඝෙහි අසඞ්ගහෙතබ්බං න හොතීති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘න ච තදෙව තස්ස අසඞ්ගාහක’’**න්ති. ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා’’තිආදයො නව පඤ්හා දුතියපඤ්හාදයො, තෙ පඨමපඤ්හෙන සද්ධිං දස, නාමරූපපඤ්හාදයො පන චතුවීසතීති ආහ **‘‘සබ්බෙපි චතුත්තිංස හොන්තී’’**ති. **රූපක්ඛන්ධාදිවිසෙසකපදන්ති** ‘‘රූපක්ඛන්ධෙනා’’තිආදිනා අසඞ්ගාහකත්තෙන විසෙසකං රූපක්ඛන්ධාදිපදං. **පුච්ඡායාති** ච පුච්ඡනත්ථන්ති අත්ථො. ‘‘රූපක්ඛන්ධෙනා’’තිආදි සබ්බම්පි වා විඤ්ඤාපෙතුං ඉච්ඡිතභාවෙන වචනං පඤ්හභාවතො පුච්ඡා. තෙනාහ අට්ඨකථායං ‘‘පඤ්හා පනෙත්ථ…පෙ…. චතුත්තිංස හොන්තී’’ති. **තෙ හි ලක්ඛණතො දස්සිතාති** තෙ නිද්ධාරිතධම්මා තෙනෙව අසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතතාය නිද්ධාරණසඞ්ඛාතෙන ලක්ඛණෙන දස්සිතා.

තදෙවාති එව-සද්දෙනාති ‘‘තදෙවා’’ති එත්ථ එව-සද්දෙන. ‘‘යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තං ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිත’’න්ති එත්ථ ‘‘ඛන්ධාදීහෙවා’’ති අවධාරණං නිප්පයොජනං පකාරන්තරස්ස අභාවතො. ‘‘තීහි අසඞ්ගහො’’ති හි වුත්තං. තථා ‘‘අසඞ්ගහිතමෙවා’’ති සඞ්ගහිතතානිවත්තනස්ස අනධිප්පෙතත්තා. තදෙවාති පන ඉච්ඡිතං උද්ධටස්සෙව අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතභාවස්ස අවධාරෙතබ්බත්තාති දස්සෙන්තො **‘‘න කදාචී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **අඤ්ඤස්සාති** අනුද්ධටස්ස. **අනියතතං දස්සෙතීති** ඉදං අවධාරණඵලදස්සනං. **නියමතොති සක්කා වචනසෙසො යොජෙතුන්ති** ඉදම්පි එව-කාරෙන සිද්ධමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං වුත්තං. යතො හි එව-කාරො, තතො අඤ්ඤත්ථ නියමොති. **එවංපකාරමෙවාති** පුච්ඡාය උද්ධටප්පකාරමෙව, යං පකාරං පුච්ඡාය උද්ධටං, තංපකාරමෙවාති අත්ථො. **තස්සාති** අසඞ්ගහිතස්ස. **අඤ්ඤස්සාති** පුච්ඡාය අනුද්ධටප්පකාරස්ස. එතෙන යො පුච්ඡාය උද්ධටො තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතො, තස්සෙව ඉධ පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බභාවො, න අඤ්ඤස්සාති දස්සෙති. තෙනාහ **‘‘පුච්ඡාය උද්ධටඤ්හී’’**තිආදි. ආයතනධාතුසඞ්ගහවසෙන චෙත්ථ රූපක්ඛන්ධාදීනං **අඤ්ඤසහිතතා,** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධාදීනං **අසහිතතා** ච වෙදිතබ්බා.

අවසෙසා වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා නිබ්බානඤ්ච සකලෙන රූපක්ඛන්ධෙන තෙසං සඞ්ගහො නත්ථීති ‘‘සඞ්ගහිතා’’ති න සක්කා වත්තුං, එකදෙසෙන පන සඞ්ගහො අත්ථීති **‘‘අසඞ්ගහිතා න හොන්තීති එවං දට්ඨබ්බ’’**න්ති ආහ. ‘‘රූපධම්මාවා’’ති නියමනං පුච්ඡාය උද්ධටභාවාපෙක්ඛන්ති දස්සෙන්තො **‘‘පුච්ඡාය…පෙ…. අධිප්පායො’’**ති ආහ. තෙන වුත්තං **‘‘අනුද්ධටා වෙදනාදයොපි හි අසඞ්ගහිතා එවා’’**ති. **එත්ථාති** එතස්මිං පඤ්චමනයනිද්දෙසෙ. **පඨමෙ නයෙති** පඨමෙ අත්ථවිකප්පෙ. තථා **දුතියෙති** එත්ථාපි. **රූපවිඤ්ඤාණෙහීති** අසුඛුමරූපධම්මෙහි විඤ්ඤාණෙන චාති අයමෙත්ථ අධිප්පායොති දස්සෙන්තො **‘‘ඔළාරික…පෙ…. අත්ථො’’**ති ආහ. කථං පන රූපධම්මාති වුත්තෙ ඔළාරිකරූපස්සෙව ගහණන්ති ආහ **‘‘රූපෙකදෙසො හි එත්ථ රූපග්ගහණෙන ගහිතො’’**ති.

196. **අසඞ්ගාහකන්ති** ‘‘චක්ඛායතනෙන…පෙ…. අසඞ්ගහිතා’’ති එවං අසඞ්ගාහකභාවෙන වුත්තං පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජෙතබ්බභාවෙන වුත්තම්පි කාමං වෙදනාදීහෙව චතූහි අසඞ්ගහිතං, තං පන න චක්ඛායතනමෙවාති දස්සෙතුං **‘‘චක්ඛායතනෙන පනා’’**තිආදි වුත්තං. **යෙහි ධම්මෙහීති** ඛන්ධාදීසු යෙහි. **සබ්බං** ධම්මජාතං **තෙව** රූපාදිකෙ ධම්මෙ **උදානෙති** පාළියං. කස්මා පනෙතං උදානෙතීති ආහ **‘‘සදිසවිස්සජ්ජනා’’**තිආදි. **පඨමෙන** උදානෙන. **ද්වෙති** ‘‘බාහිරා උපාදා ද්වෙ’’ති එත්ථ වුත්තං ද්වෙ-සද්දං සන්ධායාහ. **තස්ස** අසඞ්ගහිතස්ස. **යථාදස්සිතස්සාති**

‘‘රූප’’න්තිආදිනා දස්සිතප්පකාරස්ස. ධම්මන්වයඤාණුප්පාදනං **නයදානං**. ‘‘රූපං ධම්මායතන’’න්තිආදීනං පදානං වසෙන **ද්වෙවීසපදිකො එස නයො.**

පඤ්චමනයඅසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡට්ඨනයො සම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා

228. ‘‘තත්ථා’’ති ඉමිනා ‘‘සම්පයොගවිප්පයොගපදං භාජෙත්වා’’ති එත්ථ සම්පයොගවිප්පයොගපදං භාජිතං, සංවණ්ණෙතබ්බතාය ච පධානභූතං පච්චාමට්ඨං, න රූපක්ඛන්ධාදිපදන්ති දස්සෙන්තො **‘‘යං ලබ්භති…පෙ…. වෙදිතබ්බ’’**න්ති වත්වා පුන **‘‘රූපක්ඛන්ධාදීසු හී’’**තිආදිනා තමත්ථං විවරති. තත්ථ **න ලබ්භතීති** ‘‘සම්පයුත්තං විප්පයුත්ත’’න්ති වා ගහෙතුං න ලබ්භති, **අලබ්භමානම්පි පුච්ඡාය ගහිතං** පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජෙතුං. පටික්ඛෙපොපි හි පුච්ඡාය විස්සජ්ජනමෙව. තථා හි **යමකෙ** (යම. 1.ඛන්ධයමක.59-61) ‘‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා’’ති පුච්ඡාය ‘‘නත්ථී’’ති විස්සජ්ජිතං. තෙන පනෙත්ථ රූපධම්මෙසු සම්පයොගට්ඨො න ලබ්භතීති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. අලබ්භමානම්පි සම්පයොගපදං ගහිතන්ති සම්බන්ධො. **සබ්බත්ථාති** රූපක්ඛන්ධවෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. **එතෙසන්ති** රූපනිබ්බානානං. **විසභාගතාති** අතංසභාගතා. එකුප්පාදාදිභාවො හි සම්පයොගෙ සභාගතා, න සඞ්ගහෙ විය සමානසභාගතා, තස්මා එකුප්පාදාදිභාවරහිතානං රූපනිබ්බානානං සා එකුප්පාදාදිතා විසභාගතා වුත්තා. **තදභාවතොති** තස්සා විසභාගතාය එකුප්පාදාදිතාය අභාවතො. **විප්පයොගොපි නිවාරිතො එව හොති,** විසභාගො භාවො විප්පයොගොති වුත්තොවායමත්ථොති. **‘‘චතූසු හී’’**තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. තත්ථ **තෙසං තෙහීති** ච අරූපක්ඛන්ධෙ එව පරාමසති. **විසභාගතා ච හොති** රූපනිබ්බානෙසු අවිජ්ජමානත්තාති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘න ච රූපෙකදෙසස්සා’’**තිආදි. **තෙනෙවාති** චතුක්ඛන්ධසභාගත්තා එව.

තීහි විඤ්ඤාණධාතූහීති ඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණධාතූහි විප්පයුත්තෙ **අනාරම්මණමිස්සකෙ** රූපධම්මමිස්සකෙ ධම්මෙ දීපෙති රූපභවොති යොජනා. **පඤ්චහීති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි පඤ්චහි විඤ්ඤාණධාතූහි. **එකාය** මනොධාතුයා. **න සම්පයුත්තෙති** න සම්පයුත්තෙ එව. තථා හි ‘‘විප්පයුත්තෙ අහොන්තෙ සත්තහිපි සම්පයුත්තෙ සත්තපි වා තා’’ති වුත්තං. **තෙනාති** විප්පයුත්තතාපටික්ඛෙපෙන. **තාහීති** සත්තවිඤ්ඤාණධාතූහි. **සම්පයුත්තෙ දීපෙන්තීති** සම්පයුත්තෙ දීපෙන්තියෙව, න සම්පයුත්තෙ එවාති එවමවධාරණං ගහෙතබ්බං. එස නයො සෙසෙසුපි. **සම්පයුත්තෙ** වෙදනාදිකෙ. **සම්පයුත්තවිප්පයුත්තභාවෙහි නවත්තබ්බං,** තංයෙව විඤ්ඤාණධාතුසත්තකං. සම්පයුත්තභාවෙන නවත්තබ්බානි **සම්පයුත්තනවත්තබ්බානි,** භින්නසන්තානිකානි, නානාක්ඛණිකානි ච අරූපානිපි ධම්මජාතානි. **අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුතංසම්පයුත්තා** ධම්මායතනාදිපදෙහි දීපෙතබ්බා, **අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුයො** අචෙතසිකාදිපදෙහි දීපෙතබ්බා, **තදුභයසමුදායා** දුක්ඛසච්චාදිපදෙහි දීපෙතබ්බාති වෙදිතබ්බා.

යදි එවන්ති යදි අනාරම්මණමිස්සානං ධම්මානං විප්පයොගො නත්ථි. **අනාරම්මණමිස්සොභයධම්මාති** රූපනිබ්බානසහිතසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුතංසම්පයුත්තධම්මා. **ඛන්ධාදීහෙවාති** ඛන්ධායතනධාතූහි එව, න අරූපක්ඛන්ධමත්තෙන. අරූපක්ඛන්ධෙයෙව පන සන්ධාය ‘‘තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා’’ති වුත්තන්ති නායං දොසොති දස්සෙති. **තදෙකදෙසාති** ‘‘අනාරම්මණමිස්සා’’තිආදිනා වුත්තධම්මසමුදායස්ස එකදෙසා. **තදෙකදෙසඤ්ඤසමුදායාති** තස්සෙව යථාවුත්තස්ස සමුදායස්ස එකදෙසා හුත්වා අඤ්ඤෙසං අවයවානං රූපක්ඛන්ධාදීනං සමුදායභූතා. **විභාගාභාවතොති** භෙදාභාවතො. භෙදොති චෙත්ථ අච්චන්තභෙදො අධිප්පෙතො. න හි සමුදායාවයවානං සාමඤ්ඤවිසෙසානං විය අච්චන්තභෙදො අත්ථි භෙදාභෙදයුත්තත්තා. තෙසං අච්චන්තභෙදමෙව හි සන්ධාය ‘‘සමුදායන්තොගධානං එකදෙසානං න විභාගො අත්ථී’’ති සඞ්ගහෙපි වුත්තං. **තෙනාති** අවිභාගසබ්භාවතො සභාගවිසභාගත්තාභාවෙන. **තෙසන්ති** අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං . **තෙ ච** අකුසලාබ්‍යාකතා. **තෙසන්ති** කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානං. **තස්මාති** යස්මා විභත්තසභාවානං න තෙසං සමුදායෙකදෙසාදිභාවො, තස්මා. යස්මා පන කුසලාදයො එව ඛන්ධාදයොති ඛන්ධාදිආමසනෙන සමුදායෙකදෙසාදිභාවො ආපන්නො එවාති වුත්තනයෙන විප්පයොගාභාවො හොති, තස්මා තං පරිහරන්තො **‘‘ඛන්ධාදීනි අනාමසිත්වා’’**තිආදිමාහ. **තෙසන්ති** කුසලාදීනං. **අඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයුත්තතා වුත්තා** ‘‘කුසලෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා’’තිආදිනා. **සබ්බෙසූති** දුතියාදිසබ්බපඤ්හෙසු.

ඡත්තිංසාය පිට්ඨිදුකපදෙසු වීසති දුකපදානි ඉමස්මිං නයෙ ලබ්භන්ති, අවසිට්ඨානි සොළසෙවාති ආහ **‘‘සොළසාති වත්තබ්බ’’**න්ති. තතො එව ‘‘තෙවීසපදසත’’න්ති එත්ථ ‘‘තෙවීස’’න්ති ඉදඤ්ච ‘‘එකවීස’’න්ති වත්තබ්බන්ති යොජනා. **සබ්බත්ථාති** සබ්බපඤ්හෙසු. එකකාලෙකසන්තානානං භින්නකාලභින්නසන්තානානඤ්ච අනෙකෙසං ධම්මානං සමුදායභූතා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතුයොති ආහ **‘‘කාලසන්තාන…පෙ…. ධාතූන’’**න්ති. **එකදෙසසම්මිස්සාති** චිත්තිද්ධිපාදාදිනා අත්තනො එකදෙසෙනෙව ඛන්ධන්තරාදීහි සම්මිස්සා ඉද්ධිපාදාදයො, **අනාරම්මණෙහි** රූපනිබ්බානෙහි ච අසම්මිස්සා. **සමානකාලසන්තානෙහීති** එකකාලසන්තානෙහි කාලසන්තානභෙදරහිතෙහි එකදෙසන්තරෙහි, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසන්තරෙහි, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසවිසෙසභූතෙහි සතිපට්ඨානසම්මප්පධානසඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීහි විභත්තා එව සමුදයසච්චාදයො

සම්පයොගීවිප්පයොගීභාවෙන, රූපක්ඛන්ධාදයො විප්පයොගීභාවෙන ගහිතාති යොජනා. **තෙහි** සමුදයසච්චාදීහි. **තෙ** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධාදයො. **කෙහිචි** සහුප්පජ්ජනාරහෙහි එකදෙසන්තරෙහි විභත්තෙහි. න හි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධාදිපරියාපන්නත්තෙපි සමුදයසච්චාදයො මග්ගසච්චාදීහි සම්පයොගං ලභන්ති. **තෙසන්ති** වෙදනාක්ඛන්ධසඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීනං. **එකුප්පාදා…පෙ…. විසභාගතා චාති** එකුප්පාදාදිතාසඞ්ඛාතා යථාරහං සභාගතා විසභාගතා ච. **තෙන** යථාවුත්තකාරණෙන සම්පයොගස්ස විප්පයොගස්ස ච ලභනතො.

භින්නකාලානං සමුදායීනං සමුදායා **භින්නකාලසමුදායා. වත්තමානා ච** එකස්මිං සන්තානෙ **එකෙකධම්මා** වත්තන්ති. **තස්මාති** යස්මා එතදෙව, තස්මා. **තෙසං** වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං **විභජිතබ්බස්ස** එකදෙසභූතස්ස අභාවතො. **සුඛින්ද්‍රියාදීනි** වෙදනාක්ඛන්ධෙකදෙසභූතානිපි. **තෙන** විභාගාකරණෙන . යදි සමානකාලස්ස විභජිතබ්බස්ස අභාවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදයො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස විභාගං න කරොන්ති, අථ කස්මා ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතු සොළසහි ධාතූහි විප්පයුත්තා''ති වුත්තන්ති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''ඛන්ධායතන…පෙ…. විප්පයුත්තාති වුත්ත''**න්ති. **එවමෙවන්ති** යථා ධාතුවිභාගෙන විභත්තස්ස විඤ්ඤාණස්ස, එවමෙවං.

235. තංසම්පයොගීභාවන්ති තෙහි ඛන්ධෙහි සම්පයොගීභාවං. යථා හි සමානකාලසන්තානෙහි එකචිත්තුප්පාදගතෙහි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි සමුදයසච්චස්ස සම්පයුත්තතා, එවං භින්නසන්තානෙහි භින්නකාලෙහි ච තෙහි තස්ස විප්පයුත්තතාති ආහ **''එවං තංවිප්පයොගීභාවං…පෙ…. න වුත්ත''**න්ති. විසභාගතානිබන්ධස්ස විභාගස්ස අභාවෙන **අවිභාගෙහි තෙහි** තීහි ඛන්ධෙහි. **විභාගෙ හීති**ආදිනා තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. **විභාගරහිතෙහීති** සමානකාලසන්තානෙහි එකචිත්තුප්පාදගතත්තා අවිභත්තෙහි වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි න යුත්තං විප්පයුත්තන්ති වත්තුං. තෙනාහ **''විජ්ජමානෙහි…පෙ…. භාවතො''**ති. තත්ථ **විජ්ජමානස්ස** සමානස්ස සමානජාතිකස්සාති අධිප්පායො. න හි විජ්ජමානං රූපාරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස විසභාගං න හොති. **අනුප්පන්නා ධම්මා වියාති** ඉදං විසදිසූදාහරණදස්සනං. යථා ''අනුප්පන්නා ධම්මා''ති අනාගතකාලං වුච්චතීති ආමට්ඨකාලභෙදං, එවං යං ආමට්ඨකාලභෙදං න හොතීති අත්ථො. **උද්ධරිතබ්බං** දෙසනාය දෙසෙතබ්බන්ති වුත්තං හොති. විජ්ජමානස්සෙව විජ්ජමානෙන සම්පයොගො, සම්පයොගාරහස්සෙව ච විප්පයොගොති අත්ථීභාවසන්නිස්සයා සම්පයුත්තවිප්පයුත්තතාති ආහ **''පච්චුප්පන්නභාවං නිස්සායා''**ති. තෙනෙවාහ **''අවිජ්ජමානස්සා''**තිආදි. **තඤ්චාති** උද්ධරණං.

විභාගරහිතෙහීති විසභාගතාභාවතො අවිභාගෙහි. **අනාමට්ඨකාලභෙදෙති** අනාමට්ඨකාලවිසෙසෙ. **අවිජ්ජමානස්ස…පෙ…. සම්පයොගො නත්ථීති** එතෙන පාරිසෙසතො විජ්ජමානස්ස ච විජ්ජමානෙන සම්පයොගො දස්සිතො. **අවිජ්ජමානතාදීපකෙ භෙදෙ ගහිතෙති** යථාගහිතෙසු ධම්මෙසු තෙහි විප්පයොගීනං අවිජ්ජමානභාවදීපකෙ තෙසංයෙව විසෙසෙ ''අරූපභවො එකෙන ඛන්ධෙන දසහායතනෙහි සොළසහි ධාතූහි විප්පයුත්තො''තිආදිනා (ධාතු. 246) ගහිතෙ තෙනෙව රුප්පනාදිනා භෙදෙන තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසභාගතාපි ගහිතා එවාති විප්පයොගො හොතීති යොජනා. **භෙදෙ පන අග්ගහිතෙ තෙන තෙන ගහණෙනාති** යථාවුත්තෙ අවිජ්ජමානතාදීපකෙ විසෙසෙ, විසභාගෙ වා අග්ගහිතෙ ''වෙදනා, සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි සම්පයුත්තො''තිආදිනා තෙන තෙන ගහණෙන සභාගතාදීපනෙන විසභාගතාය අග්ගහිතත්තා සභාගතාව හොති. තථා ච සති සභාගත්තෙ කා පනෙත්ථ සභාගතාති ආහ **''විජ්ජමානතාය…පෙ…. හොතී''**ති. **තස්සාති** සභාගතාය. **තස්මාති** විසභාගතාය අලබ්භමානත්තා, සභාගතාය ච ලබ්භමානත්තා.

262. විතක්කො වියාති සවිතක්කසවිචාරෙසු චිත්තුප්පාදෙසු විතක්කො විය. සො හි විතක්කරහිතත්තා අවිතක්කො විචාරමත්තො ච. තෙනාහ **''කොට්ඨාසන්තරචිත්තුප්පාදෙසු අලීනා''**ති. තතො එව සො අප්පධානො, දුතියජ්ඣානධම්මා එවෙත්ථ පධානාති ආහ **''යෙ පධානා''**ති. **තෙනෙවාති** සවිතක්කසවිචාරෙසු චිත්තුප්පාදෙසු විතක්කස්ස අවිතක්කවිචාරමත්තතග්ගහණෙන ඉධ අග්ගහිතත්තා, විතක්කත්තිකෙ දුතියරාසියෙව ච අධිප්පෙතත්තා. **අනන්තරනයෙති** සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ. **සමුදයසච්චෙන සමානගතිකා** සදිසප්පවත්තිකා. **ඉතීති** ඉමිනා කාරණෙන. **තෙ** අවිතක්කවිචාරමත්තා ධම්මා න ගහිතා, සමුදයසච්චං විය න දෙසනාරුළ්හා. න සවිතක්කසවිචාරෙහි සමානගතිකාති යොජනා. යදි හි තෙ සවිතක්කසවිචාරෙහි සමානගතිකා සියුං, ''අවිතක්කවිචාරමත්තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා න කෙහිචි ඛන්ධෙහි, න කෙහිචි ආයතනෙහි, එකාය ධාතුයා විප්පයුත්තා''ති වත්තබ්බා සියුං. යස්මා පන තෙ සමුදයසච්චෙන සමානගතිකා. යථා හි යෙ සමුදයසච්චෙන සම්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තා, තෙසං කෙහිචි විප්පයොගං වත්තුං න සක්කා, එවං තෙහිපි . තථා හි වක්ඛති ''සමුදයසච්චාදීනී''තිආදි. **දසමො…පෙ…. වුත්තොති** එත්ථ දසමනයෙ තෙහි අවිතක්කවිචාරමත්තෙහි විප්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තානං සොළසහි ධාතූහි විප්පයොගො වුත්තො, ඔසානනයෙ තෙහි විප්පයුත්තානං අට්ඨාරසහි ධාතූහි සඞ්ගහො ච වුත්තොති තස්මා න තෙ සවිතක්කසවිචාරෙහි සමානගතිකාති දස්සෙති.

විතක්කසහිතෙසූති සහවිතක්කෙසු. **තෙසූති** අවිතක්කවිචාරමත්තෙසු සහ විතක්කෙන දුතියජ්ඣානධම්මෙසු, ''අවිතක්කවිචාරමත්තා''ති ගහිතෙසු වුත්තෙසූති අත්ථො. **සබ්බෙපි තෙති** දුතියජ්ඣානධම්මා විතක්කො චාති සබ්බෙපි තෙ ධම්මා සක්කා වත්තුං. තථා හි සම්පයොගවිප්පයොගපදනිද්දෙසෙ ''අවිතක්කවිචාරමත්තා ධම්මා එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තා''ති වුත්තං. තත්ථ **එකෙන ඛන්ධෙනාති**

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන. **සො හි සමුදායොති** ‘‘අවිතක්කවිචාරමත්තා ධම්මා’’ති වුත්තධම්මසමුදායො. නනු විතක්කොපෙත්ථ ධම්මසඞ්ගහං ගතො, සො ච විචාරතො අඤ්ඤෙනපි සම්පයුත්තොති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘න හි තදෙකදෙසස්ස…පෙ…. හොතී’’**ති. **යථා**තිආදිනා තමෙවත්ථං ඉද්ධිපාදනිදස්සනෙන විභාවෙති. තස්සත්ථො – යථා ඉද්ධිපාදසමුදායස්ස එකදෙසභූතානං ඡන්දිද්ධිපාදාදීනං තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයොගො වුත්තො, තංසමුදායස්ස න හොති, එවං ඉධාපි විතක්කස්ස අඤ්ඤෙහි සම්පයොගො අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස සමුදායස්ස න හොතීති.

යදි එවං ‘‘ඉද්ධිපාදො ද්වීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්තො’’තිආදි න වත්තබ්බන්ති චෙ? නො න වත්තබ්බන්ති දස්සෙන්තො **‘‘යථා පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **තෙසූති** ඉද්ධිපාදෙසු. **සමුදායස්සාති** ඉද්ධිපාදසමුදායස්ස. **තෙහි** වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි **සම්පයුත්තතා වුත්තා** ‘‘ඉද්ධිපාදො ද්වීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්තො’’තිආදිනා. **තෙනාති** විචාරෙන. **න හීති**ආදිනා යථාධිගතධම්මානං සම්පයුත්තතාය නවත්තබ්බාභාවං උදාහරණදස්සනවසෙන විභාවෙති. **කෙචි විචිකිච්ඡා** තංසහගතා ච මොහවජ්ජා මොහෙන සම්පයුත්තා, කෙචි අසම්පයුත්තා. **මොහෙනාති** විචිකිච්ඡාසහගතමොහමෙව සන්ධාය වදති. **ඉති** ඉමිනා කාරණෙන න සමුදායො **තෙන** මොහෙන සම්පයුත්තො. **අඤ්ඤො කොචි ධම්මො** හෙතුභාවො නාපි අත්ථි, **යෙන** හෙතුනා **සො** දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකොති වුත්තො සමුදායො. **එවන්ති** ඉමිනා නයෙන ‘‘භාවනා…පෙ…. යොපි සම්පයුත්තා’’ති නවත්තබ්බතාය නිදස්සෙතබ්බාති අත්ථො. **එවන්ති** යථා දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකසමුදායස්ස සම්පයුත්තතා න වත්තබ්බා, එවං යෙන ධම්මෙන අවිතක්ක…පෙ…. සියා, තං න නත්ථි. **තස්මාති** යස්මා අවිතක්කවිචාරමත්තෙසු කොචිපි විචාරෙන අසම්පයුත්තො නත්ථි, තස්මා. **තෙති** අවිතක්කවිචාරමත්තා ධම්මා. **එකධම්මෙපි…පෙ…. කතො** යථා ‘‘අප්පච්චයා ධම්මා අසඞ්ඛතා ධම්මා’’ති.

ඡට්ඨනයසම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමනයො සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

306. තෙහි සමුදයසච්චාදීහි ඛන්ධත්තයඛන්ධෙකදෙසාදිකෙ **සම්පයුත්තෙ සතිපි, සම්පයුත්තෙහි ච විප්පයුත්තෙ** රූපනිබ්බානාදිකෙ තදඤ්ඤධම්මෙ සතිපි විප්පයොගාභාවතො. සඞ්ඛෙපෙන වුත්තමත්ථං විත්ථාරෙන දස්සෙතුං **‘‘න හී’’**තිආදි වුත්තං. **තතො** ලොභසහගතචිත්තුප්පාදතො **අඤ්ඤධම්මානං** අවසිට්ඨානං කුසලාකුසලාබ්‍යාකතධම්මානං **ඛන්ධාදීසු කෙනචි විප්පයොගො න හි අත්ථි** ඛන්ධපඤ්චකාදීනං සඞ්ගණ්හනතො තෙසං. **තෙ එව චිත්තුප්පාදාති** තෙ ලොභසහගතචිත්තුප්පාදා එව. **තදඤ්ඤධම්මානන්ති** තදඤ්ඤධම්මානම්පීති පි-සද්දලොපො දට්ඨබ්බො. **තථාති** ඉමිනා න ච තෙ එව ධම්මා අඞ්ඝදුතියායතනධාතුයො, අථ ඛො තෙ ච තතො අඤ්ඤෙ චාති ඉමමත්ථං උපසංහරති.

නනු තදඤ්ඤභාවතො එව තෙහි ඉතරෙසං විප්පයොගො සිද්ධොති ආහ **‘‘න වා’’**තිආදි. **තදඤ්ඤසමුදායෙහීති** තතො ලොභසහගතචිත්තුප්පාදතො අඤ්ඤසමුදායෙහි **අඤ්ඤෙ** ලොභසහගතා ධම්මා විප්පයුත්තා න හොන්ති. කස්මා? **සමුදායෙ…පෙ…. විප්පයොගාභාවතො**. තස්සත්ථො – **සමුදායෙන** ලොභසහගතතදඤ්ඤධම්මරාසිනා **එකදෙසානං** ලොභසහගතධම්මානං විප්පයොගාභාවතො, තථා යෙ එකදෙසා හුත්වා අඤ්ඤෙසං අවයවානං සමුදායභූතා, තෙසඤ්ච සමුදායෙන විප්පයොගාභාවතොති. අනෙන සමුදායෙන අවයවස්ස සමුදායස්ස අවයවෙන ච තස්ස න විප්පයොගො, අවයවස්සෙව පන අවයවෙනාති දස්සෙති. **එස නයොති** ය්වායං සමුදයසච්චෙ වුත්තො විධි, එසෙව මග්ගසච්චසුඛින්ද්‍රියාදීසු අරූපක්ඛන්ධෙකදෙසත්තා තෙසන්ති දස්සෙති. **නිරවසෙසෙසූති** අබභිකතවිතක්කෙසු. විතක්කො හි සමුදායතො අබභිකතො. ‘‘සො හි සමුදායො’’තිආදිකො වුත්තනයො ලබ්භතීති ආහ **‘‘අග්ගහණෙ කාරණං න දිස්සතී’’**ති.

අඤ්ඤෙසුපි සමුදයසච්චාදීසු **විස්සජ්ජනස්ස…පෙ…. දට්ඨබ්බං,** යතො සමුදයසච්චාදි ඉධ න ගහිතන්ති අධිප්පායො. සම්පයුත්තාධිකාරතො ‘‘අඤ්ඤෙනා’’ති පදං සම්පයුත්තතො අඤ්ඤං වදතීති ආහ **‘‘අසම්පයුත්තෙන අසම්මිස්සන්ති අත්ථො’’**ති. ඉදානි බ්‍යතිරෙකෙනපි තමත්ථං පතිට්ඨාපෙතුං **‘‘අදුක්ඛමසුඛා…පෙ…. ගහිතානී’’**ති වුත්තං. **එතෙන ලක්ඛණෙනාති** ‘‘අසම්පයුත්තෙන අසම්මිස්ස’’න්ති වුත්තලක්ඛණෙන. **චිත්තන්ති** ‘‘චිත්තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා’’ති පඤ්හං උපලක්ඛෙති. **සහයුත්තපදෙහි සත්තාති** ‘‘චෙතසිකෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා’’තිආදිනා චිත්තෙන සහයුත්තෙ ධම්මෙ දීපෙන්තෙහි පදෙහි ආගතා සත්ත පඤ්හා. තිණ්ණං තිකපදානමග්ගහණෙන **ඌනොති කත්වා**. යෙ සන්ධාය **‘‘තිකෙ තයො’’**ති වුත්තං. තං පන වෙදනාපීතිත්තිකෙසු පච්ඡිමං, විතක්කත්තිකෙ පඨමන්ති පදත්තයං වෙදිතබ්බං.

309. උද්ධටපදෙන පකාසියමානා අත්ථා අභෙදොපචාරෙන ‘‘උද්ධටපද’’න්ති වුත්තාති ආහ **‘‘උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තෙහී’’**ති. **තෙන** ච යථාවුත්තෙන උද්ධටපදෙන. **මනෙන යුත්තාති** එත්ථ මනනමත්තත්තා මනොධාතු ‘‘මනො’’ති වුත්තාති ආහ **‘‘මනොධාතුයා එකන්තසම්පයුත්තා’’**ති.

සත්තමනයසම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමනයො විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

317. රූපක්ඛන්ධෙන විප්පයුත්තා නාම චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, තෙසං අඤ්ඤෙහි සම්පයොගො නාම නත්ථීතාදිසස්ස අඤ්ඤස්ස සම්පයොගිනො අභාවතො. සමුදායස්ස ච එකදෙසෙන සම්පයොගො නත්ථීති වුත්තොවායමත්ථො. වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි විප්පයුත්තං රූපං නිබ්බානඤ්ච, තස්ස කෙනචි සම්පයොගො නත්ථෙවාති ආහ **"රූපක්ඛන්ධාදීහි…පෙ…. නත්ථී"**ති. **තෙනාති** ''රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා''තිආදිවචනෙන.

අට්ඨමනයවිප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමනයො සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

319. ''සමාසපදං ඉද''න්ති වත්වා අයං නාම සමාසොති දස්සෙන්තො **"යස්ස ඛන්ධාදිනො"**තිආදිමාහ, යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධාදිනොති අත්ථො. **යං ඉධ සම්පයුත්තං වුත්තන්ති** ඉමස්මිං නවමනයෙ යං ධම්මජාතං සම්පයුත්තන්ති වුත්තං. **රූපක්ඛන්ධාදීසු අරූණන්තෙසු** අබ්භන්තරබාහිරමාතිකාධම්මෙසූති නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **තඤ්හි** ධම්මජාතං **අත්තනා සම්පයුත්තෙන** වෙදනාක්ඛන්ධාදිනා සයං සම්පයුත්තන්ති නිද්ධාරිතං. **අයොගොති** අසම්පයොගො. **වක්ඛති** දසමනයෙ. තත්ථ හි ''රූපක්ඛන්ධෙන වෙදනාදයො විප්පයුත්තා, තෙහි රූපක්ඛන්ධො විප්පයුත්තො''ති වත්වා නිබ්බානං කථන්ති චොදනං සන්ධායාහ **"නිබ්බානං පන සුඛුමරූපගතිකමෙවා"**ති වුත්තං. ''මනායතනං එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්ත''න්ති එත්ථ හි යථා සුඛුමරූපං විය සරූපතො අනුද්ධටම්පි නිබ්බානං කෙහිචීතිපදෙන ගහිතමෙව හොතීති එදිසෙසු ඨානෙසු නිබ්බානං සුඛුමරූපගතිකන්ති විඤ්ඤායති, එවම්ධාපි ''රූපමිස්සකෙහි වා''ති එතෙන අනුපාදින්නඅනුපාදානියාදීහි නිබ්බානමිස්සකෙහිපි අසම්පයොගො වුත්තො හොතීති දට්ඨබ්බො. අවිකලචතුක්ඛන්ධසඞ්ගාහකෙහි පදෙහි සහවත්තිනො අඤ්ඤස්ස සම්පයොගිනො අභාවතො අතීතානාගතෙහි ච සම්පයොගො නත්ථෙවාති තස්ස අයුජ්ජමානතං දස්සෙන්තො **"වත්තමානානමෙව…පෙ…. අරූපභවාදීහීති අත්ථො"**ති ආහ. **ඉතරෙති** යෙ සම්පයොගං ලභන්ති, කෙ පන තෙ රූපෙන අසම්මිස්සා අරූපෙකදෙසභූතා. තෙනාහ **"වෙදනාක්ඛන්ධාදයො"**ති.

නවමනයසම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමනයො විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

353. යෙ විප්පයුත්තෙන විප්පයුත්තභාවෙන පාළියං අග්ගහිතා, තෙසු කෙචි විප්පයුත්තස්ස ධම්මන්තරස්ස අභාවතො කෙචි ඛන්ධාදීහි විප්පයොගස්සෙව අසම්භවතොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"ධම්මායතනාදිධම්මා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **සබ්බචිත්තුප්පාදගතධම්මභාවතොති** ඉමිනා භින්නකාලතාදිවිසෙසවතො අරූපක්ඛන්ධස්ස විප්පයුත්තස්ස ධම්මන්තරස්ස අභාවමාහ, **අනාරම්මණමිස්සකභාවතොති** ඉමිනා පන සබ්බස්සපි. කාමභවො උපපත්තිභවො සඤ්ඤීභවො පඤ්චවොකාරභවොති ඉමෙ **චත්තාරො මහාභවා. විප්පයොගාභාවතොති** විප්පයොගාසම්භවතො. න හි යෙ දුක්ඛසච්චාදීහි විප්පයුත්තා, තෙහි විප්පයුත්තානං තෙසංයෙව දුක්ඛසච්චාදීනං ඛන්ධාදීසු කෙනචි විප්පයොගො සම්භවති.

දසමනයවිප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. එකාදසමනයො සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

409. **තෙති** සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මා. **සෙසෙහීති** අවසිට්ඨෙහි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි. **"එතෙන සහ සම්බන්ධො"**ති ඉමිනා පදානං සම්බන්ධදස්සනමුඛෙන ''සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා''ති පාළියා අත්ථවිවරණං පාකටතරං කත්වා කෙහිචීතිපදස්සත්ථං කාතුං **"කෙහිචීති එතස්ස පනා"**තිආදිමාහ. අත්ථං දස්සෙතුං ආහාති සම්බන්ධො. **විසෙසෙත්වාති** එත්ථ තෙසං ධම්මානං තණ්හාවජ්ජානං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නතාකිත්තනං විසෙසනං දට්ඨබ්බං, යතො තෙ සමුදයසච්චෙන ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතාති වුත්තා. සයං අත්තනා සම්පයුත්තො න හොතීති වුත්තං **"අත්තවජ්ජෙහී"**ති. තෙන වුත්තං ''චිත්තං න වත්තබ්බං චිත්තෙන සම්පයුත්තන්තිපි, චිත්තෙන විප්පයුත්තන්තිපී''ති. **සම්පයොගාරහෙහීති** විසෙසනං සුඛුමරූපං නිබ්බානන්ති ද්වෙ සන්ධාය කතං, න තණ්හාදිකෙ.

එකාදසමනයසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමනයො සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

417. නවමනයෙ සම්පයොගවිසිට්ඨා සම්පයුත්තා උද්ධටා, ද්වාදසමනයෙ ච සම්පයොගවිසිට්ඨා සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතාති උභයත්ථාපි සම්පයොගවිසිට්ඨාව ගහිතාති ආහ **"ද්වාදසම…පෙ…. ලබ්භන්තී"**ති.

ද්වාදසමනයසම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමනයො අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

448. **යෙහීති** රූපක්ඛන්ධධම්මායතනාදීහි. **තීහිපි** ඛන්ධායතනාදිසඞ්ගහෙහි. පුන **යෙහීති** අරූපභවාදීහි. **ඔළාරිකායතනානෙව හොන්ති** ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහිපි අසඞ්ගහිතත්තා. **තෙහි** චතුවොකාරභවාදයො. **වුත්තාවසෙසාති** රූපක්ඛන්ධධම්මායතනාදීහි අවසිට්ඨා. සතිපි අසඞ්ගාහකත්තෙ තෙහි අසඞ්ගහිතානං සම්පයොගො න සම්භවතීති **වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ඉධ** තෙරසමනයෙ **විස්සජ්ජනං න රුහන්ති** නාරොහන්ති. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඛන්ධාදිවසෙන රූපාරූපධම්මා අසඞ්ගහිතා හොන්ති, තෙසඤ්ච සම්පයොගො නාම නත්ථී''ති (ධාතු. 448) **අසඞ්ගාහකා එව න හොන්ති** අවිකලපඤ්චක්ඛන්ධාදිසමුදායභාවතො.

තෙහි ''දුක්ඛසච්චාදී''ති ආදි-සද්දෙන වුත්තධම්මා. **අසබ්බ…පෙ…. සියුං** අවිතක්කාවිචාරාදිධම්මා විය. **න තෙසං විප්පයොගො නත්ථී** තබ්බිනිමුත්තස්ස චිත්තුප්පාදස්ස සම්භවතො. **වෙදනාක්ඛන්ධෙන අසඞ්ගහිතානං** අනාරම්මණමිස්සකත්තා න ''විප්පයොගස්ස අත්ථිතායා''ති වුත්තං. තථා චාහ ''රූපාරූපධම්මා අසඞ්ගහිතා''ති. **උභයාභාවතොති** සම්පයොගවිප්පයොගාභාවතො. **අනාරම්මණසහිතසබ්බවිඤ්ඤාණතංධාතුසම්පයුත්තතදුභයධම්මා** අචෙතසිකචෙතසිකලොකියපදාදීනං වසෙන වෙදිතබ්බා.

තෙරසමනයඅසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චුද්දසමනයො විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

456. **ධම්මසභාවමත්තතත්තාති** සභාවධම්මානං ධම්මමත්තතත්තා අවත්ථාවිසෙසමත්තතත්තා.

සමුච්ඡිජ්ජති එතෙනාති **සමුච්ඡෙදො**. සඞ්ගහාදිවිචාරපරිනිට්ඨානභූතො චුද්දසමනයො. තෙනාහ **''පරියොසානෙ නයෙ''**ති. විස්සජ්ජෙතබ්බධම්මවිවිත්තා පුච්ඡා **මොසපුච්ඡා,** සා තථාභූතාපි විස්සජ්ජෙතබ්බධම්මාභාවස්ස ඤාපිකා හොතීති ආහ **''තෙසං පුච්ඡාය මොඝත්තා තෙ න ලබ්භන්තී''**ති. මොඝා පුච්ඡා එතස්සාති **මොඝපුච්ඡකො. අට්ඨමො නයො** තත්ථ සබ්බපුච්ඡානං මොඝත්තා . **තෙන ච සහාති** තෙන අට්ඨමනයෙන සද්ධිං ඉමස්මිං ඔසානනයෙ අට්ඨමනයෙ ච ඔසානනයෙ ච **එතෙ** ධම්මායතනාදයො සබ්බප්පකාරෙන න ලබ්භන්ති. **විප්පයොගස්සපි අභාවාති** තත්ථ කාරණමාහ.

චුද්දසමනයවිප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුකථාපකරණ-අනුටීකා සමත්තා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-අනුටීකා

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. ''ධාතුකථං දෙසයිත්වා අනන්තරං තස්ස ආහ පුග්ගලපඤ්ඤත්ති''න්ති වුත්තෙ තත්ථ කාරණං සමුදාගමතො පට්ඨාය විභාවෙන්තො **''ධම්මසඞ්ගහෙ''**තිආදිමාහ. තත්ථ යදිපි ධම්මසඞ්ගහෙ ඵස්සාදීනං පථවීආදීනඤ්ච ධම්මානං නානානයවිචිත්තො අනුපදවිභාගොපි කතො, න සඞ්ගහො එව, සො පන තෙසං කුසලත්තිකාදිහෙතුදුකාදිතිකදුකෙහි සඞ්ගහසන්දස්සනත්ථොති වුත්තං **''ධම්මසඞ්ගහෙ තිකදුකාදිවසෙන සඞ්ගහිතානං ධම්මාන''**න්ති. තෙනෙව හි තං පකරණං ''ධම්මසඞ්ගහො''ති සමඤ්ඤං ලභි. කාමඤ්ච ධම්මසඞ්ගහෙපි ''තස්මිං ඛො පන සමයෙ චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති''තිආදිනා (ධ. ස. 58) ඛන්ධාදිවිභාගො දස්සිතො, සො පන න තථා සාතිසයො, යථා විභඞ්ගපකරණෙති සාතිසයං තං ගහෙත්වා ආහ **''විභඞ්ගෙ ඛන්ධාදිවිභාගං දස්සෙත්වා''**ති, යතො තං ''විභඞ්ගො''ත්වෙව පඤ්ඤායිත්ථ. **ධාතුකථායාති** ආධාරෙ භුම්මං, තථා ''ධම්මසඞ්ගහෙ විභඞ්ගෙ''ති එත්ථාපි. ආධාරො හි සඞ්ගහණවිභජනප්පභෙදවචනසඞ්ඛාතානං අවයවකිරියානං තංසමුදායභූතානි පකරණානි යථා ''රුක්ඛෙ සාඛා''ති. කරණවචනං වා එතං, ධාතුකථාය කරණභූතායාති අත්ථො.

එත්ථ ච අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මෙ දෙසෙන්තො දෙසනාකුසලො භගවා තිකදුකවසෙන තාව නෙසං සඞ්ගහං දස්සෙන්තො **ධම්මසඞ්ගණිං** දෙසෙත්වා සඞ්ගහපුබ්බකත්තා විභාගස්ස තදනන්තරං ඛන්ධාදිවසෙන විභාගං දස්සෙන්තො **විභඞ්ගං** දෙසෙසි. පුන යථාවුත්තවිභාගසඞ්ගහයුත්තෙ ධම්මෙ සඞ්ගහාසඞ්ගහාදිනයප්පභෙදතො දස්සෙන්තො **ධාතුකථං** දෙසෙසි තස්සා අබ්භන්තරබාහිරමාතිකාසරීරකත්තා. න හි සක්කා ඛන්ධාදිකෙ කුසලාදිකෙ ච විනා සඞ්ගහාසඞ්ගහාදිනයං නෙතුන්ති. තෙනාහ **''තථාසඞ්ගහිතවිභත්තාන''**න්ති. එවං සඞ්ගහතො විභාගතො පභෙදතො ච ධම්මානං දෙසනා යස්සා පඤ්ඤත්තියා වසෙන හොති, යො චායං යථාවුත්තධම්මුපාදානො පුග්ගලවොහාරො, තස්ස ච සමයවිමුත්තාදිවසෙන විභාගො, තං සබ්බං විභාවෙතුං **පුග්ගලපඤ්ඤත්ති** දෙසිතාති ඉදමෙතෙසං චතුන්නං පකරණානං දෙසනානුක්කමකාරණං දට්ඨබ්බං.

තෙසන්ති ධම්මානං. **සභාවතොති** ''ඵස්සො වෙදනා''තිආදිසභාවතො. **උපාදායාති** ''පුග්ගලො සත්තො පොසො''තිආදිනා ඛන්ධෙ උපාදාය. පඤ්ඤාපනං **යාය** තජ්ජාඋපාදාදිභෙදාය පඤ්ඤත්තියා හොති, **තං** පඤ්ඤත්තිං. **පභෙදතොති** ඛන්ධාදිසමයවිමුත්තාදිවිභාගතො. යාය පඤ්ඤත්තියා සභාවතො උපාදාය ච පඤ්ඤාපනන්ති සඞ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරන්තො **''තත්ථ යෙ ධම්මෙ''**තිආදිමාහ. තත්ථ අසභාවපඤ්ඤත්තියාපි මූලභූතං උපාදානං සභාවධම්මො එව, කෙවලං පන තෙසං පවත්තිආකාරභෙදසන්නිස්සයතො විසෙසොති දස්සෙන්තො **''යෙ ධම්මෙ...පෙ.... හොතී''**ති ආහ. තත්ථ **පුබ්බාපරියභාවෙන පවත්තමානෙති** ඉමිනා පබන්ධසන්නිස්සයතං දස්සෙන්තො සන්තානපඤ්ඤත්තිං වදති, **අසභාවසමූහවසෙනාති** ඉමිනා සෙසපඤ්ඤත්තිං. තිස්සො හි පඤ්ඤත්තියො සන්තානපඤ්ඤත්ති සමූහපඤ්ඤත්ති අවත්ථාවිසෙසපඤ්ඤත්තීති. තත්ථ පබන්ධො **සන්තානො.** සමුදායො **සමූහො.** උප්පාදාදිකො දහරභාවාදිකො ච **අවත්ථාවිසෙසො.** තෙසු අසභාවග්ගහණෙන විනා පබන්ධසමූහානං අසභාවත්තෙ සිද්ධෙ අසභාවසමූහවසෙනාති අසභාවග්ගහණං පබන්ධසමූහවිනිමුත්තපඤ්ඤත්තිසන්දස්සනත්ථන්ති තෙන අවත්ථාවිසෙසපඤ්ඤත්තියා පරිග්ගහො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

තෙසන්ති පුබ්බෙ යං-සද්දෙන පරාමට්ඨානං ඉන්ද්‍රියබද්ධධම්මානං. තෙනෙවාහ **''අඤ්ඤෙසඤ්ච බාහිරරූපනිබ්බානාන''**න්ති. **සසභාවසමූහසසභාවප්පභෙදවසෙනාති** රූපක්ඛන්ධාදිසසභාවසමූහවසෙන චක්ඛායතනාදිසසභාවවිසෙසවසෙන ච. ''සසභාවසමූහසභාවභෙදවසෙනා''ති ච පාඨො. තත්ථ **සමූහසභාවොති** සභාවසන්තානං අවත්ථාවිසෙසවිධුරං සමූහවසෙන ලක්ඛණමෙවාහ. තථා හි ඛන්ධපඤ්ඤත්තියාපි සභාවපඤ්ඤත්තිතා වුත්තා. **තායාති** ආයතනපඤ්ඤත්තිආදිප්පභෙදාය සභාවපඤ්ඤත්තියා. **විභත්තා සභාවපඤ්ඤත්තීති** ''ඵස්සො ඵුසනා''තිආදිනා (ධ. ස. 2) විභත්තා ඵස්සාදිසභාවපඤ්ඤත්ති. **සබ්බාපීති** පි-සද්දෙන සභාවධම්මෙසු සාමඤ්ඤවසෙන පවත්තං කුසලාදිපඤ්ඤත්තිං සඞ්ගණ්හාති. රූපාදිධම්මානං සමූහො සන්තානෙන පවත්තමානො අවත්ථාවිසෙසසහිතො එකත්තග්ගහණනිබන්ධනො සත්තොති වොහරීයතීති සො සභාවධම්මො නාම පන න හොතීති ආහ **''පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පන අසභාවපඤ්ඤත්ති''**ති. **තායාති** පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා. යස්මා පන ධම්මානං පබන්ධො සමූහො ච ධම්මසන්නිස්සිතොති වත්තබ්බතං අරහති, තස්මා **''පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිසභාවධම්මෙ උපාදාය පවත්තිතො''**ති වුත්තං.

විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති පන ''සභාවපඤ්ඤත්ති''ති වුත්තා, **අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** ''අසභාවපඤ්ඤත්ති''ති වුත්තා. **සබ්බා පඤ්ඤත්තියොති** උපාදායපඤ්ඤත්තිකිච්චපඤ්ඤත්තිආදයො සබ්බා පඤ්ඤත්තියො. යදි සබ්බා පඤ්ඤත්තියො ඉධ දස්සිතා හොන්ති, කථං ''පුග්ගලපඤ්ඤත්ති''ති නාමං ජාතන්ති ආහ **''ඛන්ධාදිපඤ්ඤත්තීසු''**තිආදි. **අඤ්ඤත්ථාති** ධම්මසඞ්ගහාදීසු. **යෙ ධම්මෙති** යෙ ඛන්ධාදිධම්මෙ. **පඤ්ඤත්තියා වත්ථුභාවෙනාති** පඤ්ඤාපනස්ස අධිට්ඨානභාවෙන. අධිට්ඨානඤ්හි පඤ්ඤාපෙතබ්බධම්මා පඤ්ඤාපනස්ස. එවඤ්ච කත්වා ඛන්ධාදීහි සද්ධිං පුග්ගලො ගහිතො. **යෙ ධම්මෙති** වා යෙ පඤ්ඤත්තිධම්මෙ. **පඤ්ඤාපෙතුකාමොති** නික්ඛිපිතුකාමො වත්ථුභෙදතො අසඞ්කරතො

ඨපෙතුකාමො. **පඤ්ඤත්තිපරිච්ඡෙදන්**ති ච වත්ථුභෙදභින්නං පඤ්ඤත්තිභූතං පරිච්ඡෙදං. එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සාමඤ්ඤප්පභෙදපඤ්ඤාපනාති සාමඤ්ඤභූතානං විසෙසභූතානඤ්ච අත්ථානං පඤ්ඤාපනා. **තෙසන්**ති අත්ථ-සද්දාපෙක්ඛාය පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො. **තත්ථා**ති පඤ්ඤාපනාය අත්ථදස්සනභූතෙසු දස්සනාදීසු. **ඉදමෙවංනාමකන්**ති ඉදං රුප්පනාදිඅත්ථජාතං ඉත්ථන්නාමකං රූපක්ඛන්ධවෙදනාක්ඛන්ධාදිසමඤ්ඤං. **තංතංකොට්ඨාසිකකරණන්**ති රූපවෙදනාදිතංතංඅත්ථවිභාගපරියාපන්නතාපාදනං. තථා සඤ්ඤුප්පාදානමෙවාති ආහ **"බොධනමෙව නික්ඛිපනා"**ති. බොධනඤ්හි බොධනෙය්‍යසන්තානෙ බොධෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස ඨපනන්ති කත්වා "නික්ඛිපනා"ති වුත්තං. "පඤ්ඤාපනා"තිආදිනා භාවසාධනෙන වත්වා සාධනන්තරාමසනෙන අත්ථන්තරපරිකප්පාසඞ්කා සියාති තං නිවාරෙතුං **"යො පනායං...පෙ.... වෙදිතබ්බො"**ති ආහ. **තෙසං තෙසං ධම්මානන්**ති තංතංපඤ්ඤාපෙතබ්බධම්මානං. දස්සනභූතාය නාමපඤ්ඤත්තියා **දිට්ඨතාය,** ඨපනභූතාය **ඨපිතතාය. තංනිමිත්තතන්**ති තස්ස දස්සනස්ස ඨපනස්ස ච නිමිත්තකාරණතං. නිමිත්තඤ්හි කත්තුභාවෙන වොහරීයති යථා "භික්ඛා වාසෙතී"ති, "අරියභාවකරානි සච්චානි අරියසච්චානී"ති ච.

පාළියං අනාගතතන්ති විජ්ජමානතාදිවිසෙසවචනෙන සහ පාඨානාරුළ්හතං. **විජ්ජමානස්ස සතොති** විජ්ජමානස්ස සමානස්සාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"විජ්ජමානභූතස්සාති අත්ථො"**ති ආහ. **තථා**ති සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන **අවිජ්ජමානස්ස** අනුපලබ්භමානස්ස. තං පන අනුපලබ්භමානතං තථා-සද්දෙන බ්‍යතිරෙකවසෙන දීපිතං පාකටතරං කාතුං **"යථා කුසලාදීනී"**තිආදිමාහ. තත්ථ **විනිවත්තසභාවානී**ති විභත්තසභාවානි. **උපලද්ධී**ති ගහණං. **තෙනාකාරෙනා**ති තෙන රූපවෙදනාදිආකාරෙන අවිජ්ජමානස්ස. **අඤ්ඤෙනාකාරෙනා**ති තතො රූපවෙදනාදිතො අඤ්ඤෙන තබ්බිනිමුත්තෙන පඤ්ඤාපෙතබ්බපඤ්ඤාපනාකාරෙන විජ්ජමානස්ස. පඤ්ඤත්තිදුකෙ වුත්තමෙව "අයඤ්ච වාදො සෙවත්ථිකථාය පටිසිද්ධො"තිආදිනා. **ලොකනිරුත්තිමත්තසිද්ධස්සා**ති එත්ථ **මත්ත**ග්ගහණං තස්ස පඤ්ඤත්තිවත්ථුස්ස න කෙවලං විජ්ජමානසභාවතානිවත්තනත්ථමෙව, අථ ඛො විපරීතග්ගාහනිවත්තනත්ථම්පීති දස්සෙන්තො **"අනභිනිවෙසෙන චිත්තෙනා"**ති ආහ. චතුසච්චපඤ්චක්ඛන්ධාදිවිනිමුත්තං සච්චන්තරඛන්ධන්තරාදිකං **පඤ්චමසච්චාදිකං**. සචෙ තං කොචි අත්ථීති පටිජානෙය්‍ය, අයාථාවගහිතස්ස තං වාචාවත්ථුමත්තමෙවස්සාති දස්සෙන්තො ආහ **"සාභිනිවෙසෙන...පෙ.... වුත්ත"**න්ති. උද්දෙසෙ නිද්දෙසෙ ච සත්තවන්තං පධානභාවෙන ආගමනං සන්ධායාහ **"සරූපතො තිස්සන්නං ආගතත"**න්ති. ගුණභාවෙන පන උද්ධංසොතපඤ්ඤාවිමුත්තපාසාණලෙඛාදිග්ගහණෙසු ඉතරාපි තිස්සො පඤ්ඤත්තියො ඉමස්මිං පකරණෙ ආගතා එව.

යථාවුත්තස්ස...පෙ.... අවිරොධෙනාති "විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී"ති එවං වුත්තප්පකාරස්ස අවිලොමනෙන. **ආචරියවාදා**ති චෙත්ථ අත්තනොමතියො වෙදිතබ්බා, අඤ්ඤත්ථ පන අට්ඨකථා ච. යථා ච අවිරොධො හොති, තං දස්සෙන්තො **"තස්මා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤාපෙතබ්බමත්තත්ථෙන පඤ්ඤත්තී**ති එතෙන "අවිජ්ජමානා පඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී"ති ඉමං සමාසවිකප්පමාහ. **අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී**ති එත්ථ හි ද්වෙ සමාසා අවිජ්ජමානස්ස, අවිජ්ජමානා වා පඤ්ඤත්තීති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. තෙසු පුරිමෙන නාමපඤ්ඤත්ති වුත්තා, දුතියෙන උපාදාපඤ්ඤත්තිආදිභෙදා ඉතරාපි. **සසභාවං** වෙදනාදිකං. **තජ්ජපරමත්ථනාමලාභතො**ති තජ්ජස්ස තදනුරූපස්ස පරමත්ථස්ස අන්වත්ථස්ස නාමස්ස ලභනතො, අනුභවනාදිසභාවානං ධම්මානං පරමත්ථිකස්ස වෙදනාදිනාමස්ස ලභනත්තාති අත්ථො . එතෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථො මත්ත-සද්දො, තෙන වායං විසෙසො නිවත්තිතොති දස්සෙති. **පරතො ලභිතබ්බන්**ති පරං උපාදාය ලද්ධබ්බං යථා රූපාදිකෙ උපාදාය සත්තොති නිස්සභාවසමූහසන්තානාදි පඤ්ඤත්තිවත්ථු. **එකත්තෙනා**ති අනඤ්ඤත්තෙන. **අනුපලබ්භසභාවතා** ඤාණෙන අග්ගහෙතබ්බසභාවතා, යතො තෙ නවත්තබ්බාති වුච්චන්ති.

සසූකසාලිරාසිආදිආකාරෙන සංකුචිතග්ගො වාසවවාසුදෙවාදීනං විය මොළිවිසෙසො කිරීටං, සො පන මකුටවිසෙසොපි හොතියෙවාති ආහ **"කිරීටං මකුට"**න්ති. **සබ්බසමොරොධො**ති සබ්බාසං විජ්ජමානපඤ්ඤත්තිආදීනං ඡන්නං පඤ්ඤත්තීනං අන්තොකරණං. **සඞ්ඛාතබ්බප්පධානත්තා**ති ඉදං ලක්ඛණවචනං. න හි සබ්බාපි උපනිධාපඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාවසෙන පවත්තා, නාපි සබ්බා සඞ්ඛාතබ්බප්පධානා. **දුතියං තතියන්**තිආදිකං පන උපනිධාපඤ්ඤත්තියා, **ද්වෙ තීණී**තිආදිකං උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්තියා එකදෙසං උපලක්ඛණවසෙන දස්සෙන්තො තස්ස ච සඞ්ඛෙය්‍යප්පධානතායාහ **"සඞ්ඛාතබ්බප්පධානත්තා"**ති. පූරණත්ථො හි සද්දො තදත්ථදීපනමුඛෙන පූරෙතබ්බමත්ථං දීපෙති. සො ච සඞ්ඛාවිසයො පධානොවාති දුතියාදීනං පඤ්ඤත්තීනං සඞ්ඛාතබ්බප්පධානතා වුත්තා. යාව හි දසසඞ්ඛා සඞ්ඛෙය්‍යප්පධානාති. තථා **ද්වෙ තීණී**තිආදීනම්පි පඤ්ඤත්තීනං. සඞ්ඛාතබ්බො පන අත්ථො කොචි විජ්ජමානො, කොචි අවිජ්ජමානො, කොචි සහ විසුඤ්ච තදුභයං මිස්සොති **ඡපි පඤ්ඤත්තියො භජතී**ති.

ඉතරාති උපාදාසමොධානතජ්ජාසන්තතිපඤ්ඤත්තියො වුත්තාවසෙසා උපනිධාපඤ්ඤත්තිඋපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්තියො ච. සත්තරථාදිභෙදා උපාදාපඤ්ඤත්ති, දීඝරස්සාදිභෙදා උපනිධාපඤ්ඤත්ති ච අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. හත්ථගතාදිවිසිට්ඨා උපනිධාපඤ්ඤත්ති, සමොධානපඤ්ඤත්ති ච අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. තථෙව "සුවණ්ණවණ්ණො බ්‍රහ්මස්සරො"තිආදිකා විජ්ජමානගබ්භා විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිං භජන්තීති ආහ **"යථායොගං තං තං පඤ්ඤත්ති"**න්ති. තෙන වුත්තං "දුතියං

තතියං…පෙ…. භජන්තී''ති. **යඤ්හීති**ආදි යථාවුත්තඋපනිධාඋපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්තීනං අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවසමත්ථනං. තත්ථ **තඤ්ච සඞ්ඛානන්ති** යං ''පඨමං එක''න්තිආදිකං සඞ්ඛානං, තඤ්ච සඞ්ඛාමුඛෙන ගහෙතබ්බරූපං. **ච**-සද්දෙන සඞ්ඛෙය්‍යායං සඞ්ගණ්හාති. තම්පි හි පඤ්ඤාපෙතබ්බං පඤ්ඤත්තීති. තස්සා පන පරමත්ථතො අභාවො වුත්තොයෙව. **කිඤ්චි නත්ථීති** පරමත්ථතො කිඤ්චි නත්ථි. **තථාති** ඉමිනා අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානභාවන්ති එතං ආකඩ්ඪති. තෙනාහ **''න හි…පෙ…. විජ්ජමානො''**ති.

ඔකාසෙති අවිච්පරනිම්මිතවසවත්තිපරිච්ඡින්නෙ පදෙසෙ. සො හි කාමාධිට්ඨානතො ''කාමො''ති වුච්චති. **කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසූති** ඉමිනා උත්තරපදලොපෙන කාමභවං ''කාමො''ති වදති. භණනං සද්දො චෙතනා වා, තංසමඞ්ගිතාය තබ්බිසිට්ඨෙ පුග්ගලෙ භාණකොති පඤ්ඤත්තීති ආහ **''විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිපක්ඛං භජති''**ති. යෙභුය්‍යෙන රූපායතනග්ගහණමුඛෙන රූපසඞ්ඛාතෙන සණ්ඨානං ගය්හතීති තස්ස තෙන අභෙදොපචාරං කත්වා වුත්තං **''රූපායතනසඞ්ඛාතෙන සණ්ඨානෙනා''**ති. යං අභෙදොපචාරං භින්දිතුං අජානන්තා නිකායන්තරියා රූපායතනං සණ්ඨානසභාවං පටිජානන්ති. ''කිසො පුග්ගලො, ථූලො පුග්ගලො, කිසො දණ්ඩො, ථූලො දණ්ඩො''තිආදිනා පුග්ගලාදීනං පඤ්ඤාපනා තථාතථාසන්නිවිට්ඨෙ රූපසඞ්ඛාතෙ කිසාදිසණ්ඨානපඤ්ඤත්ති, න රූපායතනමත්තෙති ආහ **''සණ්ඨානන්ති වා රූපායතනෙ අග්ගහිතෙ''**ති. **පච්චත්තධම්මනාමවසෙනාති** ''පථවී ඵස්සො''තිආදිනා ධම්මානං තංතංනාමවසෙන. කිච්චපඤ්ඤත්තිආදිවිභාගෙන පවත්තො අයම්පි ආචරියවාදො ''කිච්චපඤ්ඤත්ති එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්ති පච්චත්තපඤ්ඤත්ති අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්ති ච විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, ලිඞ්ගපඤ්ඤත්ති එකච්චා පච්චත්තපඤ්ඤත්ති ච අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, එකච්චා කිච්චපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, එකච්චා භූමිසණ්ඨානපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙන වා අවිජ්ජමානෙන වා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තී''ති දස්සිතත්තා ''ධම්මකථා ඉත්ථිලිඞ්ග''න්තිආදීනං විජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො, අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවො ච දස්සිතනයොති ආහ **''සබ්බසඞ්ගාහකොති දට්ඨබ්බො''**ති. උපාදාපඤ්ඤත්තිආදිභාවො චෙත්ථ කිච්චපඤ්ඤත්තිආදීනං කිච්චපඤ්ඤත්තිආදිභාවො ච තාසං යථාරහං විභාවෙතබ්බො.

2. **සඞ්ඛෙපප්පභෙදවසෙනාති** ''යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා''ති සබ්බෙපි ඛන්ධෙ ඛන්ධභාවසාමඤ්ඤෙන සංඛිපනවසෙන, ''යාවතා රූපක්ඛන්ධො''තිආදිනා ඛන්ධානං තතො සාමඤ්ඤතො පකාරෙහි භින්දනවසෙන ච. **අයං අත්ථොති** අයං පඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතො අත්ථො. සාමඤ්ඤතො වා හි ධම්මානං පඤ්ඤාපනං හොති විසෙසතො වා. විසෙසො චෙත්ථ අත්තනො සාමඤ්ඤාපෙක්ඛාය වෙදිතබ්බො, විසෙසාපෙක්ඛාය පන සොපි සාමඤ්ඤං සම්පජ්ජතීති ''කිත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තී''ති පුච්ඡාය සඞ්ඛෙපතො විස්සජ්ජනවසෙන ''යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා''ති වුත්තන්ති තත්ථාපි ''ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තී''ති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බන්ති ආහ **''යාවතා…පෙ…. පඤ්ඤත්තී''**ති. ''යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා, එත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති. යාවතා රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, එත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තී''ති එවමෙත්ථ පාළියොජනා කාතබ්බා. එවඤ්හි සඞ්ඛෙපතො පභෙදතො ච ඛන්ධපඤ්ඤත්ති විස්සජ්ජිතා හොති. තථා හි ඉමස්සෙව අත්ථස්ස අට්ඨකථායං වුත්තභාවං දස්සෙන්තො **''යත්තකෙන…පෙ…. ආදිකෙනා''**ති ආහ. **තත්ථාති** තස්මිං විස්සජ්ජනස්ස අත්ථවචනෙ, තස්මිං වා විස්සජ්ජනපාඨෙ තදත්ථවචනෙ ච. **පභෙදනිදස්සනමත්තන්ති** පභෙදස්ස උදාහරණමත්තං. **අවුත්තොපි සබ්බො** භූතුපාදිකො, සුඛාදිකො ච පභෙදො. තං පන භූමිමුඛෙන දස්සෙතුං **''රූපක්ඛන්ධො කාමාවචරො''**තිආදි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං අට්ඨකථායං ආගතනයෙන පාළියා අත්ථයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි තං පකාරන්තරෙන දස්සෙතුං **''අයං වා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අයං වාති** වුච්චමානං සන්ධායාහ. **එත්ථාති** එතස්මිං ඛන්ධපඤ්ඤත්තිවිස්සජ්ජනෙ. **ඉදන්ති** ඉදං පදං. **යත්තකො…පෙ…. ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා පභෙදොති** ඉමිනා සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො ච ඛන්ධානං පභෙදං පති පඤ්ඤත්තිවිභාගොති දස්සිතං හොති. තෙනාහ **''වත්ථුභෙදෙන…පෙ…. දස්සෙතී''**ති. **පකරණන්තරෙති** විභඞ්ගපකරණෙ. තත්ථ හි සාතිසයං ඛන්ධානං විභාගපඤ්ඤත්ති වුත්තා. තෙනාහ අට්ඨකථායං **''සම්මාසම්බුද්ධෙන හි…පෙ…. කථිතා''**ති. එත්ථ ච පඨමනයෙ සමුඛෙන, දුතියෙ වත්ථුමුඛෙන පඤ්ඤත්තියා විභාගා දස්සිතාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

එස නයොති ඉමිනා ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා වුත්තමත්ථං ආයතනපඤ්ඤත්තියාදීසු අතිදිසති. තත්ථ **''යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා''**ති, **''ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තී''**ති ඉදං පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසපාළියා ආදිපරියොසානග්ගහණමුඛෙන දස්සනං. **''යාවතා ද්වාදසායතනානී''**ති, **''ආයතනානං ආයතනපඤ්ඤත්තී''**ති ඉමස්ස අත්ථො **''යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො ද්වාදසායතනානී''**ති එතෙන දස්සිතො, **''යාවතා චක්ඛායතන''**න්තිආදිකස්ස පන **''පභෙදතො චක්ඛායතන''**න්තිආදිකෙනාති. තත්ථ **''චක්ඛායතනං…පෙ…. ධම්මායතන''**න්ති පභෙදනිදස්සනමත්තමෙතං. එතෙන අවුත්තොපි සබ්බො සඞ්ගහිතො හොතීති **''තත්‍රාපි දසායතනා කාමාවචරා''**තිආදි වුත්තං. අයං වා එත්ථ පාළියා අත්ථයොජනා – ''යාවතා''ති ඉදං සබ්බෙහි පදෙහි යොජෙත්වා ''යත්තකානි ද්වාදසායතනානි…පෙ…. යත්තකො ද්වාදසන්නං ආයතනානං, තප්පභෙදානඤ්ච චක්ඛායතනාදීනං පභෙදො, තත්තකො ආයතනානං ආයතනපඤ්ඤත්තියා පභෙදො''ති පකරණන්තරෙ වුත්තෙන වත්ථුප්පභෙදෙන ආයතනපඤ්ඤත්තියා පභෙදං දස්සෙතීතිආදිනා ඉතරපඤ්ඤත්තීසුපි නයො යොජෙතබ්බො.

7. ''ඡ පඤ්ඤත්තියො…පෙ…. පුග්ගලපඤ්ඤත්තී''ති ඉමං අපෙක්ඛිත්වා ''කිත්තාවතා…පෙ…. එත්තාවතා ඉන්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤත්තී''ති අයං පාළිපදෙසො නිද්දෙසොපි සමානො පකරණන්තරෙ වත්ථුභෙදෙන වුත්තං ඛන්ධාදිපඤ්ඤත්තිප්පභෙදං උපාදාය උද්දෙසොයෙව හොතීති ආහ **''උද්දෙසමත්තෙනෙවාති අත්ථො''**ති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

1. පච්චනීකධම්මානං ඣාපනට්ඨෙන ඣානං, තතො සුට්ඨු විමුච්චනට්ඨෙන විමොක්ඛොති නිප්පරියායෙන ඣානඞ්ගානෙව විමොක්ඛොති අට්ඨකථාඅධිප්පායො. ටීකාකාරෙන පන ''අභිභායතනං විය සසම්පයුත්තං ඣානං විමොක්ඛො''ති මඤ්ඤමානෙන **''අධිප්පායෙනාහා''**ති වුත්තං. ඣානධම්මා හි සම්පයුත්තධම්මෙහි සද්ධිංයෙව පටිපක්ඛතො විමුච්චන්ති, න විනා, තථා අභිරතිවසෙන ආරම්මණෙ නිරාසඞ්කප්පවත්තිපීති අධිප්පායො. යථා වා ඣානඞ්ගානං ඣානපච්චයෙන පච්චයභාවතො සවිසෙසො ඣානපරියායො, එවං විමොක්ඛකිච්චයොගතො තෙසං සවිසෙසො විමොක්ඛපරියායො, තදුපචාරෙන සම්පයුත්තානං වෙදිතබ්බො. **පඨමං සමඞ්ගිභාවත්ථ**න්ති පටිලාභං සන්ධායාහ. ''ඵුසිත්වා විහරතීති පටිලභිත්වා ඉරියතී''ති හි වුත්තං. අට්ඨකථායං ''යෙන හි සද්ධිං…පෙ…. පටිලද්ධා නාම හොන්තී''ති තෙහි සාධෙතබ්බසහජාතාදිපච්චයලාභොයෙවෙත්ථ පටිලාභො දට්ඨබ්බො. යථා ඵස්සො යත්ථ උප්පන්නො, තං ආරම්මණං ඵුසතීති වුච්චති, එවං සම්පයුත්තධම්මෙපි තංසභාවත්තාති ආහ **''සම්ඵස්සෙන ඵුසනත්ථ''**න්ති. තස්ස ''විහරතී''ති ඉමිනා සම්බන්ධො. **ඉතරෙහීති** උපචාරම්පීතිආදිනා උපචාරපුරිමප්පනාපරප්පනානං පටිලාභකාරණන්ති වචනෙහි. **ඉතරෙ කාරණත්ථෙති** ''උපචාරෙන…පෙ…. ඵුසතියෙවා''ති වුත්තෙ කාරණත්ථදීපකෙ අත්ථෙ. ඵුසති ඵලං අධිගච්ඡති එතායාති කාරණභාවස්ස ඵුසනාපරියායො වෙදිතබ්බො.

පඨමත්ථමෙවාති සමඞ්ගිභාවත්ථමෙව. **තානි අඞ්ගානීති** ඉමිනා ඣානකොට්ඨාසභාවෙන වුත්තධම්මායෙව ගහිතා, න ඵස්සපඤ්චමකඉන්ද්‍රියට්ඨකාදිභාවෙනාති වුත්තං **''සෙසා…පෙ…. සඞ්ගහිතානී''**ති. **එවං සතීති** සුඛසඞ්ඛාතඣානඞ්ගතො වෙදනාසොමනස්සින්ද්‍රියානං සෙසිතබ්බභාවෙ සති. එවඤ්හි නෙසං ඵස්සකතා ඉතරස්ස ඵස්සිතබ්බතාව සියා. තෙනාහ **''සුඛස්ස ඵුසිතබ්බත්තා''**ති. **වෙදයිතාධිපතෙය්‍යට්ඨෙහීති** ආරම්මණානුභවනසඞ්ඛාතෙන වෙදයිතසභාවෙන, තස්සෙව සාතවිසෙසසඞ්ඛාතෙන සම්පයුත්තෙහි අනුවත්තනීයභාවෙන ච. **උපනිජ්ඣායනභාවොපි** යථාවුත්තවෙදයිතාධිපතෙය්‍යට්ඨවිසිට්ඨො ඔළාරිකස්ස ආරම්මණස්ස නිජ්ඣායනභාවො. අභින්නසභාවොපි හි ධම්මො පුරිමවිසිට්ඨපච්චයවිසෙසසම්භවෙන විසෙසෙන භින්නාකාරො හුත්වා විසිට්ඨඵලභාවං ආපජ්ජති. යථෙකංයෙව කම්මං චක්ඛාදිනිබ්බත්තිහෙතුභූතං කම්මං. තෙන වුත්තං **''වෙදයිතා…පෙ…. වුත්තතත්තා''**ති. **අඞ්ගානීති** නායං තප්පරභාවෙන බහුවචනනිද්දෙසො අනන්තභාවතො, කෙවලඤ්ච අඞ්ගානං බහුත්තා බහුවචනං, තෙන කිං සිද්ධං? පච්චෙකම්පි යොජනා සිද්ධා හොති. තෙන වුත්තං **''පච්චෙකම්පි යොජනා කාතබ්බා''**ති. යදි ''සුඛං ඨපෙත්වා''ති යොජනායං සෙසා තයො ඛන්ධා හොන්ති, සෙසා තයො, චත්තාරො ච ඛන්ධා හොන්තීති වත්තබ්බං සියාති? න, චතූසු තිණ්ණං අන්තොගධත්තා. තෙනාහ **''සබ්බයොජනා…පෙ…. වුත්ත''**න්ති.

2. **අසමයවිමොක්ඛෙනාති** හෙට්ඨාමග්ගවිමොක්ඛෙන. සො හි ලොකියවිමොක්ඛො විය අධිගමවළඤ්ජනත්ථං පකප්පෙතබ්බසමයවිසෙසාභාවතො එවං වුත්තො. අග්ගමග්ගවිමොක්ඛො පන එකච්චාසවවිමුත්තිවචනතො ඉධ නාධිප්පෙතො. තෙනාහ **''එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තී''**ති. **එකච්චෙහි ආසවෙහි විමුත්තොති** දිට්ඨාසවාදීහි සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුත්තො. **අසමය…පෙ…. ලාභෙනාති** යථාවුත්තඅසමයවිමොක්ඛස්ස උපනිස්සයභූතස්ස අධිගමෙන. තතො එව **සාතිසයෙන,** එකච්චෙහි කාමාසවෙහි විමුත්තො වික්ඛම්භනවසෙනාති අත්ථො. **සො එව** එකච්චසමයවිමොක්ඛලාභී යථාවුත්තො **සමයවිමුත්තො** අසමයවිමොක්ඛවිසෙසස්ස වසෙන සමයවිමොක්ඛපඤ්ඤත්තියා අධිප්පෙතත්තා. **සොති** අසමයවිමොක්ඛූපනිස්සයසමයවිමොක්ඛලාභී. **තෙන** සාතිසයෙන සමයවිමොක්ඛෙන. **තථාවිමුත්තොව හොතීති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා තථාවිමුත්තො හොති, තස්මා සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිං ලද්ධුං අරහතීති පරිඤ්ඤාතත්ථං හෙතුනා පතිට්ඨාපෙති. බ්‍යතිරෙකමුඛෙනපි තමත්ථං පාකටතරං කාතුං **''පුථුජ්ජනො පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සමුදාචාරභාවතොති** සමුදාචාරස්ස සම්භවතො. **සොති** ඣානලාභී පුථුජ්ජනො.

යදි පුනරාවත්තකධම්මතාය පුථුජ්ජනො සමයවිමුත්තොති න වුත්තො, තදභාවතො කස්මා අරහා තථා න වුත්තොති ආහ **''අරහතො පනා''**තිආදි. **තදකාරණභාවන්ති** තෙසං විමොක්ඛානං, තස්ස වා සමයවිමුත්තිභාවස්ස අකාරණභාවං. **සබ්බොති** සුක්ඛවිපස්සකොපි සමථයානිකොපි අට්ඨවිමොක්ඛලාභීපි . බහිඅබ්භන්තරභාවා අපෙක්ඛාසිද්ධා, වත්තු අධිප්පායවසෙන ගහෙතබ්බරූපා චාති ආහ **''බාහිරානන්ති ලොකුත්තරතො බහිභූතාන''**න්ති.

3. **රූපතො අඤ්ඤං න රූපන්ති** තත්ථ රූපපටිභාගං කසිණරූපාදි රූප-සද්දෙන ගහිතන්ති තදඤ්ඤං පඨමතතියාරුප්පවිසයමත්තං අරූපක්ඛන්ධනිබ්බානවිනිමුත්තං අරූප-සද්දෙන ගහිතං දට්ඨබ්බං. පටිපක්ඛභූතෙහි

කිලෙසචොරෙහි අමුසිතබ්බං ඨානමෙව **චිත්තමඤ්ජූසං. සමාධින්**ති වා සමාධිසීසෙන ඨානමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

4. **අත්තනො අනුරූපෙන පමාදෙනා**ති එත්ථ අනාගාමිනො අධිකුසලෙසු ධම්මෙසු අසක්කච්චඅසාතච්චකිරියාදිනා. ඛීණාසවස්ස පන තාදිසෙන පමාදපතිරූපකෙන, තාදිසාය වා අසක්කච්චකිරියාය. සා චස්ස උස්සුක්කාභාවතො වෙදිතබ්බා. පටිප්පස්සද්ධසබ්බුස්සුක්කා හි තෙ උත්තමපුරිසා. **සමයෙන සමයන්**ති සමයෙ සමයෙ. භුම්මත්ථෙ හි එතං කරණවචනං උපයොගවචනඤ්ච. **අනිප්ඵත්තිතො**ති සමාපජ්ජිතුං අසක්කුණෙය්‍යතො. **අස්සා**ති ''තෙසඤ්හී''තිආදිනා වුත්තස්ස ඉමස්ස අට්ඨකථාවචනස්ස. **තෙනා**ති යථාහතෙන සුත්තෙන.

5. යෙනාධිප්පායෙන **''ධම්මෙහී''ති වත්තබ්බන්**ති වුත්තං, තං විවරන්තො **''ඉධා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඉධා**ති ''පරිහානධම්මො අපරිහානධම්මො''ති එතස්මිං පදද්වයෙ. **තත්ථා**ති ''කුප්පධම්මො අකුප්පධම්මො''ති පදද්වයෙ. සති වචනනානත්තෙ අත්ථෙව වචනත්ථනානත්තන්ති ආහ **''වචනත්ථනානත්තමත්තෙන වා''**ති. වචනත්ථග්ගහණමුඛෙන ගහෙතබ්බස්ස පන විභාවනත්ථස්ස නත්ථෙත්ථ නානත්තං, යතො තෙසං පරියායන්තරතාසිද්ධි.

7-8. **සමාපත්තිචෙතනා**ති යාය චෙතනාය සමාපත්තිං නිබ්බත්තෙති සමාපජ්ජති ච. තෙනාහ **''තදායූහනා''**ති. ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා සතීති කත්වා ආහ **''අනුරක්ඛණා…පෙ…. සතී''**ති. තෙනාහ ''එකාරක්ඛො සතාරක්ඛෙන චෙතසා විහරතී''ති. තථා හි සා ''කුසලාකුසලානං ධම්මානං ගතියො සමන්නෙසතී''ති වුත්තා.

11. අග්ගමග්ගට්ඨොපි ඉතරමග්ගට්ඨා විය අනුපච්ඡින්නභයත්තා භයූපරතවොහාරං ලභතීති ආහ **''අරහත්තමග්ගට්ඨො ච…පෙ…. භයූපරතො''**ති.

12. **කෙචී**ති තිහෙතුකපටිසන්ධිකෙ මන්දබුද්ධිකෙ සන්ධායාහ. තෙන වුත්තං **''දුප්පඤ්ඤාති ඉමිනා ගය්හන්තී''**ති. දුබ්බලා පඤ්ඤා යෙසං තෙ දුප්පඤ්ඤාති.

14. අනියතධම්මසමන්නාගතස්සෙව පච්චයවිසෙසෙන නියතධම්මපටිලාභොති ආහ **''යත්ථ…පෙ…. හොන්තී''**ති. **තදභාවා**ති නියතානියතවොමිස්සාය පවත්තියා අභාවා.

16. **පරියාදියිතබ්බානී**ති පරියාදකෙන මග්ගෙන ඛෙපෙතබ්බානි. තණ්හාදීනං පලිබුධනාදිකිරියාය මත්ථකප්පත්තියා සීසභාවො වෙදිතබ්බො, නිබ්බානස්ස පන විසඞ්ඛාරභාවතො සඞ්ඛාරසීසතා. තෙනාහ **''සඞ්ඛාරවිවෙකභූතො නිරොධො''**ති. කෙචි පන ''සඞ්ඛාරසීසං නිරොධසමාපත්තී''ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං පඤ්ඤත්තිමත්තස්ස සීසභාවානුපපත්තිතො තදුද්ධඤ්ච සඞ්ඛාරප්පවත්තිසබ්භාවතො. **සහ වියා**ති එකජ්ඣං විය. එතෙන සම-සද්දස්ස අත්ථමාහ. සහත්ථො හෙස සම-සද්දො. **සංසිද්ධිදස්සනෙනා**ති සංසිද්ධියා නිට්ඨානස්ස උපරමස්ස දස්සනෙන.

ඉධාති ඉමිස්සා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපාළියා, ඉමිස්සා වා තදට්ඨකථාය. **කිලෙසපවත්තසීසානන්**ති කිලෙසසීසපවත්තසීසානං. තෙසු හි ගහිතෙසු ඉතරම්පි පරියාදියිතබ්බං කිලෙසභාවෙන පරියාදියිතබ්බතාසාමඤ්ඤෙන ච ගහිතමෙව හොතීති කිලෙසවට්ටපරියාදානෙන මග්ගස්ස ඉතරවට්ටානම්පි පරියාදියනං. වට්ටුපච්ඡෙදකෙන මග්ගෙනෙව හි ජීවිතින්ද්‍රියම්පි අනවසෙසතො නිරුජ්ඣතීති. කස්මා පනෙත්ථ පවත්තසීසං විසුං ගහිතන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''පවත්තසීසම්පී''**තිආදි. ඔධිසො ච අනොධිසො ච කිලෙසපරියාදානෙ සති සිජ්ඣමානා පච්චවෙක්ඛණවාරා තෙන නිප්ඵාදෙතබ්බාති වුත්තා. තෙනෙවාහ **''කිලෙසපරියාදානස්සෙව වාරා''**ති. ඉදානි තමත්ථං ආගමෙන සාධෙන්තො **''විමුත්තස්මි''**න්තිආදිමාහ. **චුතිචිත්තෙන හොතී**ති ඉදං යථාවුත්තස්ස කිලෙසපරියාදානසමාපනභූතස්ස පච්චවෙක්ඛණවාරස්ස චුතිචිත්තෙන පරිච්ඡින්නත්තා වුත්තං, තස්මා චුතිචිත්තෙන පරිච්ඡෙදකෙන පරිච්ඡින්නං හොතීති අත්ථො.

17. **තිට්ඨෙය්‍යා**ති න උපගච්ඡෙය්‍ය. ඨානඤ්හි ගතිනිවත්ති. තෙන වුත්තං **''නප්පවත්තෙය්‍යා''**ති.

18. පයිරුපාසනාය බහූපකාරත්තා **පයිරුපාසිතබ්බත්තා.**

20. අග්ගවිජ්ජා යස්ස අනධිගතවිජ්ජාද්වයස්ස හොති, සො චෙ පච්ඡා විජ්ජාද්වයං අධිගච්ඡති, තස්ස පඨමං අධිගතවිජ්ජාද්වයස්ස විය අතෙවිජ්ජතාභාවා යදිපි නිප්පරියායතා තෙවිජ්ජතා, පඨමං අධිගතවිජ්ජාද්වයස්ස පන සා සවිසෙසාති දස්සෙන්තො **''යාය කතකිච්චතා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **අග්ගවිජ්ජා**ති ආසවක්ඛයඤාණං, අග්ගමග්ගඤාණමෙව වා වෙදිතබ්බං. සා ච තෙවිජ්ජතාති යොජනා.

22. **තත්ථෙවා**ති සච්චාභිසම්බොධෙ එව.

24. තත්ථ නිරොධසමාපත්තිලාභිනො උභතොභාගවිමුත්තතාවචනං. **වුත්තලක්ඛණූපපත්තිතොති** ද්වීහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති එවං වුත්තලක්ඛණෙන උපපත්තිතො යුත්තිතො සමන්නාගතො. **එසෙව නයොති** යථා චතුන්නං අරූපසමාපත්තීනං එකෙකතො නිරොධතො ච වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තානං වසෙන පඤ්ච උභතොභාගවිමුත්තා වුත්තා, තථා සෙක්ඛභාවං පත්තානං වසෙන පඤ්ච කායසක්ඛිනො හොන්තීති කත්වා වුත්තං.

දස්සනකාරණාති ඉමිනා ''දිස්වා''ති එත්ථ ත්වා-සද්දො හෙතුඅත්ථොති දස්සෙති යථා ''සීහං දිස්වා භයං හොති''තිආදීසු. දස්සනෙ සති පරික්ඛයො, නාසතීති ආහ **''දස්සනායත්තපරික්ඛයත්තා''**ති. **පුරිමකිරියාති** ආසවානං ඛයකිරියාය පුරිමකිරියා. සමානකාලත්තෙපි හි කාරණකිරියා ඵලකිරියාය පුරිමසිද්ධා විය වොහරීයති. **තතො** නාමකායතො මුච්චනතො. යතො හි යෙන මුච්චිතබ්බං, තං නිස්සිතො හොතීති වුත්තං **''නාමනිස්සිතකො''**ති. **තස්සාති** කායද්වයවිමුත්තියා උභතොභාගවිමුත්තභාවස්ස. අරූපලොකෙ හි ඨිතාරහන්තවසෙනායමත්ථො වුත්තො. තෙනාහ **''සුත්තෙ හී''**තිආදි.

ද්වීහි භාගෙහීති වික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදභාගෙහි. **ද්වෙ වාරෙති** කිලෙසානං වික්ඛම්භනසමුච්ඡින්දනවසෙන ද්වික්ඛත්තුං. **කිලෙසෙහි විමුත්තොති** ඉදං පඨමතතියවාදානං වසෙන වුත්තං, ඉතරං දුතියවාදස්ස. අරූපජ්ඣානං යදිපි රූපසඤ්ඤාදීහි විමුත්තං තංසමතික්කමාදිනා පත්තබ්බත්තා, පවත්තිනිවාරකෙහි පන කාමච්ඡන්දාදීහියෙවස්ස විමුත්ති සාතිසයාති දස්සෙන්තො **''නීවරණසඞ්ඛාතනාමකායතො විමුත්ත''**න්ති ආහ. යඤ්චාපි අරූපජ්ඣානං රූපලොකෙ විවෙකට්ඨතාවසෙනපි රූපකායතො විමුත්තං, තං පන රූපපටිබන්ධඡන්දරාගවික්ඛම්භනෙනෙව හොතීති වික්ඛම්භනමෙව පධානන්ති වුත්තං **''රූපතණ්හාවික්ඛම්භනෙන රූපකායතො ච විමුත්තත්තා''**ති. **එකදෙසෙන උභතොභාගවිමුත්තං නාම හොති** සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා අභාවා.

25. ''සත්තිසයො''ති විය සමුදායෙ පවත්තො වොහාරො අවයවෙපි දිස්සතීති දස්සෙන්තො ආහ **''අට්ඨවිමොක්ඛෙකදෙසෙන...පෙ.... වුච්චතී''**ති.

26. **වුට්ඨානන්ති** එස්සිතානං, අධිගතානන්ති අත්ථො. **අන්තොති** අන්තසද්දිසො එස්සනාය පරකාලො. තදනන්තරො හි තප්පරියොසානො විය හොතීති. කාලවිසයො වායං අන්ත-සද්දො, න පන කාලත්ථො. තෙනාහ **''අධිප්පායො''**ති. **නාමකායෙකදෙසතොති** නීවරණසඞ්ඛාතනාමකායෙකදෙසතො. **ආලොචිතො පකාසිතො විය හොති** විබන්ධවික්ඛම්භනෙන ආලොචනෙ පකාසනෙ සමත්ථස්ස ඤාණචක්ඛුනො අධිට්ඨානසමුප්පාදනතො. **න තු විමුත්තොති** විමුත්තොති න වුච්චතෙව.

28. **ඉමං පන නයන්ති** ''අපිච තෙස''න්තිආදිනා ආගතවිධිං. **යෙන විසෙසෙනාති** යෙන කාරණවිසෙසෙන. **සොති** දිට්ඨිප්පත්තසද්ධාවිමුත්තානං යථාවුත්තො පඤ්ඤාය විසෙසො. **පටික්ඛෙපො කතො** කාරණස්ස අවිභාවිතත්තා. උභතොභාගවිමුත්තො විය, පඤ්ඤාවිමුත්තො විය වා සබ්බථා අවිමුත්තස්ස සාවසෙසවිමුත්තියම්පි දිට්ඨිප්පත්තස්ස විය පඤ්ඤාය සාතිසයාය අභාවතො **සද්ධාමත්තෙන විමුත්තභාවො** දට්ඨබ්බො. **සද්ධාය අධිමුත්තොති** ඉදං ආගමනවසෙන සද්ධාය අධිකභාවං සන්ධාය වුත්තං, මග්ගාධිගමතො පනස්ස පච්චක්ඛමෙව ඤාණදස්සනං.

31. ''සොතොති අරියමග්ගස්ස නාම''න්ති නිප්පරියායෙන තංසමඞ්ගී සොතාපන්නොති අධිප්පායෙන චොදකො ''අපි-සද්දො කස්මා වුත්තො''ති චොදනං උට්ඨාපෙත්වා **''නනූ''**තිආදිනා අත්තනො අධිප්පායං විවරති. ඉතරො **''නාපන්න''**න්තිආදිනා පරිහරති. **සමන්නාගතො එව නාම** ලොකුත්තරධම්මානං අකුප්පසභාවත්තා. **ඉතරෙහීති** දුතියමග්ගට්ඨාදීහි. **සො එවාති** පඨමඵලට්ඨො එව. **ඉධාති** ඉමස්මිං සත්තක්ඛත්තුපරමනිද්දෙසෙ. සොතං වා අරියමග්ගං ආදිතො පන්නො අධිගතොති සොතාපන්නොති වුච්චමානෙ දුතියමග්ගට්ඨාදීනං නත්ථෙව සොතාපන්නභාවාපත්ති. සුත්තෙ පන **සොතං** අරියමග්ගං **ආදිතො** මරියාදං අමුඤ්චිත්වාව **පන්නො** පටිපජ්ජතීති කත්වා මග්ගසමඞ්ගී ''සොතාපන්නො''ති වුත්තො. පරියායෙන ඉතරොපි තස්ස අපරිහානධම්මත්තා සොතාපන්නොති වෙදිතබ්බං. පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණාය සමුදයසච්චං විය දුක්ඛසච්චම්පි පච්චවෙක්ඛිතං හොති සච්චද්වයපරියාපන්නත්තා කිලෙසානන්ති ආහ **''චතුසච්චපච්චවෙක්ඛණාදීන''**න්ති. **ආදි**-සද්දෙන ඵලපච්චවෙක්ඛණඋපරිමග්ගඵලධම්මෙ ච සඞ්ගණ්හාති.

32. **මහාකුලමෙවාති** උළාරකුලමෙව වුච්චති ''කුලීනො කුලපුත්තො''තිආදීසු විය.

33. සජ්ඣානකො අපරිහීනජ්ඣානො කාලකතො බ්‍රහ්මලොකූපගො හුත්වා වට්ටජ්ඣාසයො චෙ, උපරූපරි නිබ්බත්තිත්වා නිබ්බායතීති ආහ **''අනාගාමිසභාගො''**ති. යතො සො ඣානානාගාමීති වුච්චති. තෙනාහ **''අනාවත්තිධම්මො''**ති.

36. පරයොගෙ ත්වා-සද්දො තදන්තො හුත්වා **''පරසද්දයොගෙ''**ති වුත්තො, අප්පත්වාති වුත්තං හොතීති **''අප්පත්තං හුත්වා''**ති ඉමිනා වුච්චති.

37. **තෙනාති** ''උපහච්චා''ති පදෙන. නනු ච වෙමජ්ඣාතික්කමො **''අතික්කමිත්වා වෙමජ්ඣ''**න්ති ඉමිනා පකාසිතො හොතීති අධිප්පායො.

40. **තණ්හාවට්ටසොතා** තණ්හාවට්ටබන්ධා. **තස්සාති** සොතස්ස. සම්බන්ධෙ චෙතං සාමිවචනං. උද්ධංසොතස්ස උපරිභවූපගතා එකංසිකාති ආහ **''යත්ථ වා තත්ථ වා ගන්ත්වා''**ති. **තස්සාති** උද්ධංසොතස්ස. **තත්ථාති** අවිහෙසු. **ලහුසාලහුසගතිකාති** ලහුකාලහුකායුගතිකා, ලහුකාලහුකඤාණගතිකා වා. **උප්පජ්ජිත්වාව නිබ්බායනකාදීහීති ආදි-**සද්දෙන ''ආකාසං ලඞ්ඝිත්වා නිබ්බායතී''තිආදිනා වුත්තා තිස්සො උපමා සඞ්ගණ්හාති. අන්තරාඋපහච්චපරිනිබ්බායීහි අධිමත්තතා, උද්ධංසොතතො අනධිමත්තතා ච අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායීනං න වෙදිතබ්බාති යොජනා. **තෙ එවාති** අන්තරාඋපහච්චපරිනිබ්බායිඋද්ධංසොතා එව. යදි එවං අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායීනං උපමාවචනෙන තතො මහන්තතරෙහි කස්මා වුත්තන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''තතො මහන්ත…පෙ…. දස්සනත්ථ''**න්ති.

තෙනාති ''නො චස්ස, නො ච මෙ සියා''ති වචනෙන. **තෙනාති** වා යථාවුත්තෙන තස්ස අත්ථවචනෙන. **ඉමස්ස දුක්ඛස්සාති** ඉමස්ස සම්පති වත්තමානස්ස විඤ්ඤාණාදිදුක්ඛස්ස. **උදයදස්සනං** ඤාණං. **චතූහිපීති** ''නො චස්සා''ති චතූහි පදෙහි. **යං අත්ථීති** යං පරමත්ථතො විජ්ජති . තෙනාහ **''භූතන්ති සසභාව''**න්ති, භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකන්ති අත්ථො. යථාහ ''භූතමිදන්ති, භික්ඛවෙ, සමනුපස්සථා''ති. **විවට්ටමානසො** විවිච්චමානහදයො තණ්හාදිසොතතො නිවත්තජ්ඣාසයො. **උපෙක්ඛකො හොතීති** චත්තහරියො විය පුරිසො භයං නන්දිඤ්ච පහාය උදාසිනො හොති.

අවිසිට්ඨෙති හීනෙ. **විසිට්ඨෙති** උත්තමෙ. ''භවෙ''ති වත්වා ''සම්භවෙ''ති වුච්චමානං අවුත්තවාචකං හොතීති දස්සෙන්තො **''පච්චුප්පන්නො''**තිආදිමාහ. **භූතමෙව වුච්චතීති** යං භූතන්ති වුච්චති, තදෙව භවොති ච වුච්චති, භවති අහොසීති වා. සම්භවති එතස්මාති **සම්භවො. තදාහාරො** තස්ස භවස්ස පච්චයො. **අනුක්කමෙන මග්ගපඤ්ඤායාති** විපස්සනානුක්කමෙන ලද්ධාය අරියමග්ගපඤ්ඤාය. **තෙනාති** සෙක්ඛෙන.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

63. **කස්සචීති** කස්සචිපි. **කථඤ්චීති** කෙනචි පකාරෙන, වික්ඛම්භනමත්තෙනාපීති වුත්තං හොති. **අජ්ඣත්තග්ගහණස්සාති** අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තග්ගාහස්ස.

83. **පුරිමග්ගහිතන්ති** ''කරිස්සති මෙ''තිආදිනා චිත්තෙන පඨමං ගහිතං. **තං කතන්ති** තං තාදිසං උපකාරං. පුඤ්ඤඵලං උපජීවන්තො කතඤ්ඤූපක්ඛෙ තිට්ඨතීති වුත්තං **''පුඤ්ඤඵලං අනුපජීවන්තො''**ති.

90. ගුණපාරිපූරියා පරිපුණ්ණො යාවදත්ථො ඉධ තිත්තොති ආහ **''නිට්ඨිතකිච්චතාය නිරුස්සුක්කො''**ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

91. **සෙසසංවරභෙදෙනාති** කායිකවාචසිකවීතික්කමතො සෙසෙන සංවරවිනාසෙන. සො පන ද්වාරවසෙන වුච්චමානො මනොද්වාරිකො හොතීති ආහ **''මනොසංවරභෙදෙනා''**ති. ඉදානි තං පකාරභෙදෙන දස්සෙන්තො **''සතිසංවරාදිභෙදෙන වා''**ති ආහ, මුට්ඨස්සච්චාදිප්පවත්තියාති අත්ථො. යං කිඤ්චි සභාවභූතං චරිතම්පි ''සීල''න්ති වුච්චතීති අකුසලස්සපි සීලපරියායො වුත්තො.

94. **සමානවිසයානන්ති** පඨමඵලාදිකො සමානො එවරූපො විසයො එතෙසන්ති සමානවිසයා, තෙසං.

107. **තදත්ථො** තප්පයොජනො ලොකුත්තරසාධකොති අත්ථො. **තස්ස** පරමත්ථසාසනස්ස. **මූලෙකදෙසත්තාති** මූලභාවෙන එකදෙසත්තා.

118. **උන්නළො** උග්ගතතුච්ඡමානො.

123. සීලස්ස අනුග්ගණ්හනං අපරිසුද්ධියං සොධනං අපාරිපූරියං පූරණඤ්චාති ආහ **''සොධෙතබ්බෙ ච වඩ්ඪෙතබ්බෙ චා''**ති. **අධිසීලං නිස්සායාති** අධිසීලං නිස්සයං කත්වා උප්පන්නපඤ්ඤාය.

124. **ගූථසදිසත්තමෙව දස්සෙති,** න ගූථකූපසදිසත්තන්ති අධිප්පායො. ගූථවසෙනෙව හි කූපස්සපි ජිගුච්ඡනීයතාති. අයඤ්ච අත්ථො ගූථරාසියෙව ගූථකූපොති ඉමස්මිං පක්ඛෙ නවත්තබ්බො සියා.

130. සරභඞ්ගසත්ථාරාදයො රූපභවාදිකාමාදිපරිඤ්ඤං කත්වා පඤ්ඤපෙන්තො ලොකියං පරිඤ්ඤං සම්මදෙව පඤ්ඤපෙන්තීති ආහ **"යෙභුයෙන න සක්කොන්තී"**ති. අසමත්ථභාවං වා සන්ධාය නො ච පඤ්ඤාපෙතුං සක්කොන්තීති වුත්තන්ති යොජනා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

133. **පරෙනාති** අඤ්ඤෙන, ආණත්තෙනාති අත්ථො. **ආණත්තියා අත්තනා චාති** ආණාපකස්ස ආණත්තියා, අත්තනා ච ආණත්තෙන කතං තඤ්ච තස්ස ආණාපකස්ස යං වචීපයොගෙන කතන්ති යොජනා. **ආණත්තියා පාපස්සාති** ආණාපනවසෙන පසුතපාපස්ස.

148. **දෙසනාය** කරණභූතාය. **ධම්මානන්ති** දෙසනාය යථාබොධෙතබ්බානං සීලාදිධම්මානං.

152. **අනන්තරන්ති** ඤාණස්ස උපට්ඨිතන්ති අනන්තරං වුත්තං. කිං පන තන්ති ආහ **"වචන"**න්ති. **ලුජ්ජතීති** ඉදං යෙන කාරණෙන ලොක-සද්දො තදත්ථෙ පවත්තො, තං දස්සෙතීති ආහ **"කාරණයුත්ත"**න්ති.

156. **සහිතාසහිතස්සාති** කුසලසද්දයොගෙන සාමිවචනං භුම්මත්ථෙති දස්සෙන්තො ආහ **"සහිතාසහිතෙති අත්ථො"**ති. සහිතභාසනෙන දෙසකසම්පත්ති, සහිතාසහිතකොසල්ලෙන සාවකසම්පත්ති වෙදිතබ්බා. පරිසසම්පත්තිපි ඤාණසම්පන්නස්ස ධම්මකථිකස්ස පටිභානසම්පදාය කාරණං හොතීති ආහ **"සාවකසම්පත්තියා බොධෙතුං සමත්ථතායා"**ති.

157. **කුසලධම්මෙහීති** සමථවිපස්සනාධම්මෙහි. **චතුත්ථො වුත්තො,** යො නෙව සඞ්ඝං නිමන්තෙති, න දානං දෙති.

166. **යම්දං "කාලෙනා"ති වුත්තන්ති** ''යො තත්ථ අවණ්ණො, තම්පි භණති කාලෙන. යොපි තත්ථ වණ්ණො, තම්පි භණති කාලෙනා''ති යං ඉදං පාළියං වුත්තං, **තත්‍ර තස්මිං වචනෙ** වාක්‍යෙ **යො** පුග්ගලො ''කාලෙන භණතී''ති වුත්තො, **සො කීදිසොති** විචාරණාය තස්ස දස්සනත්ථං ''කාලඤ්ඤූ හොතී''තිආදි පාළියං වුත්තන්ති දස්සෙන්තො සඞ්ගහෙ ආහාති යොජනා.

168. **පුබ්බුප්පන්නපච්චයවිපත්තීති** තස්මිං අත්තභාවෙ පඨමුප්පන්නපච්චයවිපත්ති. තෙසං විපත්ති පවත්තප්පච්චයවිපත්තීති යොජනා.

173. **තෙසන්ති** පහීනාවසිට්ඨකිලෙසානං. **විමුත්තිදස්සනමෙව හොති** විමුත්තිඅත්ථත්තා තංදස්සනස්ස.

174. **තන්තාවුතානං වත්ථානන්ති** නිද්ධාරණෙ සාමිවචනං.

178. **නාමකායොති** නාමසමූහො. **ඉදමෙව ච ද්වයන්ති** සීලසංවරපූරණං, සාජීවාවීතික්කමනඤ්චාති ඉදමෙව ද්වයං. **තතොති** සාජීවාවීතික්කමනතො. කථාය හලිද්දරාගාදිසදිසතාති යොජනා. තෙනාහ **"න පුග්ගලස්සා"**ති.

179. **ඉති-සද්දෙනාති** ''දාරුමාසකො''ති එත්ථ වුත්තඉති-සද්දෙන. **එවංපකාරෙති** ඉමිනාපි සලාකාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති.

181. **අවිසටසුඛන්ති** අවික්ඛෙපසුඛං.

187. **ඛන්ධධම්මෙසූති** සඞ්ඛතධම්මෙසු. **තදලාභෙනාති** මග්ගඵලාලාභෙන. **අත්ථෙනාති** සීලාදිඅත්ථෙන.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

191. **යථා තෙසු පටිපජ්ජිතබ්බන්ති** තෙසු පඤ්චසු පුග්ගලෙසු යථාරහං උපමෙයොපමාදස්සනමුඛෙන හිතූපදෙසපටිපත්තියා යථා අඤ්ඤෙහි පටිපජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. කිරියාවාචී ආරම්භ-සද්දො අධිප්පෙතො, න ''ආරම්භකත්තුස්ස කසාවපුච්ඡා''තිආදීසු විය ධම්මවාචීති ආහ **"ආරම්භකිරියාවාචකො සද්දො"**ති. ''නිරුජ්ඣන්තී''ති වුත්තත්තා **"මග්ගකිච්චවසෙනා"**ති වුත්තං.

192. ගහණං ‘‘එවමෙත’’න්ති සම්පටිච්ඡනං.

199. **න එවං සම්බන්ධො** අසමානජාතිකත්තා.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

202. ඉදං සච්චාභිසම්බොධාදිකං **සඞ්ගහිතං හොති** ඵලස්ස හෙතුනා අවිනාභාවතො. තෙනාහ **‘‘සාම’’**න්තිආදි. **අනාචරියකෙන අත්තනා උප්පාදිතෙනාති** ඉදං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙ විජ්ජමානගුණකථනං, න තබ්බිධුරධම්මන්තරනිවත්තනං තථාරූපස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවතො. තෙනස්ස සාචරියකතා, පරතො ච උප්පත්ති පටික්ඛිත්තාති ඉමමත්ථමාහ **‘‘තත්ථා’’**තිආදිනා. තත්ථ **සාචරියකත්තං** පරූපදෙසහෙතුකතා, **පරතො උප්පත්ති** උපදෙසෙන විනාපි සන්නිස්සාය නිබ්බත්තීති අයමෙතෙසං විසෙසො.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

203. **කුසලෙසු ධම්මෙසූති** ආධාරෙ භුම්මං, න විසයෙති දස්සෙන්තො **‘‘කුසලෙසු ධම්මෙසු අන්තොගධා’’**ති ආහ. ඉදානි විසයලක්ඛණං එතං භුම්මන්ති දස්සෙන්තො **‘‘බොධිපක්ඛියධම්මෙසු වා’’**තිආදිමාහ. **‘‘තදුපකාරතාය’’**ති ඉදං කුසලෙසු ධම්මෙසු සාධෙතබ්බෙසූති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං. **උම්මුජ්ජනපඤ්ඤායාති** උම්මුජ්ජාපනපඤ්ඤාය, උම්මුජ්ජනාකාරෙන වා පවත්තපඤ්ඤාය. **තෙනෙවාති** උම්මුජ්ජනමත්තත්තා එව. යථා හි ඤාණුප්පාදො සංකිලෙසපක්ඛතො උම්මුජ්ජනං, එවං සද්ධුප්පාදොපීති ආහ **‘‘සද්ධාසඞ්ඛාතමෙව උම්මුජ්ජන’’**න්ති. **චිත්තවාරොති** චිත්තප්පබන්ධවාරො. පච්චෙකං ඨානවිපස්සනාපතරණපතිගාධප්පත්තිනිට්ඨත්තා තෙසං පුග්ගලානං **‘‘අනෙකෙ පුග්ගලා’’**ති වුත්තං. කස්මා? තෙනත්තභාවෙන අරහත්තස්ස අග්ගහණතො. **තතියපුග්ගලාදිභාවන්ති** උම්මුජ්ජිත්වා ඨිතපුග්ගලාදිභාවං.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

209. **සොතාපන්නාදයොති** වුත්තවිසෙසයුත්තා සොතාපන්නසකදාගාමිඣානානාගාමිනො. **අසා…පෙ…. පනාති** එත්ථ **පන**-සද්දො විසෙසත්ථදීපනො. තෙන ‘‘අජ්ඣත්තසංයොජනානං සමුච්ඡින්නත්තා’’ති ඉදං විසෙසං දීපෙතීති වෙදිතබ්බං.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-අනුටීකා සමත්තා.

කථාවත්ථුපකරණ-අනුටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

සමුදායෙ එකදෙසා අන්තොගධාති සමුදායො තෙසං අධිට්ඨානභාවෙන වුත්තො යථා ‘‘රුක්ඛෙ සාඛා’’ති දස්සෙති **‘‘කථාසමුදායස්සා’’**තිආදිනා. තත්ථ **කථානන්ති** තිස්සො කථා වාදො ජප්පො විතණ්ඩාති. තෙසු යෙන පමාණතක්කෙහි පක්ඛපටිපක්ඛානං පතිට්ඨාපනපටික්ඛෙපා හොන්ති, සො **වාදො.** එකාධිකරණා හි අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධා ධම්මා පක්ඛපටිපක්ඛා යථා ‘‘හොති තථාගතො පරං මරණා, න හොති තථාගතො පරං මරණා’’ති (දී. නි. 1.65). නානාධිකරණා පන අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධාපි පක්ඛපටිපක්ඛා නාම න හොන්ති යථා ‘‘අනිච්චං රූපං, නිච්චං නිබ්බාන’’න්ති. යෙන ඡලජාතිනිග්ගහට්ඨානෙහි පක්ඛපටිපක්ඛානං පතිට්ඨාපනං පටික්ඛෙපාරම්භො, සො **ජප්පො.** ආරම්භමත්තමෙවෙත්ථ, න අත්ථසිද්ධීති දස්සනත්ථං ආරම්භග්ගහණං. යාය පන ඡලජාතිනිග්ගහට්ඨානෙහි පටිපක්ඛපටික්ඛෙපාය වායමන්ති, සා **විතණ්ඩා.** තත්ථ අත්ථවිකප්පුපපත්තියා වචනවිඝාතො **ඡලං** යථා ‘‘නවකම්බලොයං පුරිසො, රාජා නො සක්ඛී’’ති එවමාදි . දූසනභාසා **ජාතයො,** උත්තරපතිරූපකාති අත්ථො. **නිග්ගහට්ඨානානි** පරතො ආවි භවිස්සන්ති. එවං වාදජප්පවිතණ්ඩප්පභෙදාසු තීසු කථාසු ඉධ වාදකථා ‘‘කථා’’ති අධිප්පෙතා. සා ච ඛො අවිපරීතධම්මතාය පතිට්ඨාපනවසෙන, න විග්ගාහිකකථාභාවෙනාති වෙදිතබ්බං. **මාතිකාඨපනෙනෙවාති** උද්දෙසදෙසනාය එව. **ඨපිතස්සාති** දෙසිතස්ස. දෙසනා හි දෙසෙතබ්බමත්ථං විනෙය්‍යසන්තානෙසු ඨපනතො නික්ඛිපනතො ඨපනං, නික්ඛෙපොති ච වුච්චති.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිදානකථාවණ්ණනා

පරිනිබ්බානමෙව …පෙ…. **වුත්තං.** අභින්නසභාවම්පි හි අත්ථං තදඤ්ඤධම්මතො විසෙසාවබොධනත්ථං අඤ්ඤං විය කත්වා වොහරන්ති යථා ‘‘අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධම්මා’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1). **සාති** අසඞ්ඛතා ධාතු. **කරණභාවෙන වුත්තා** යථාවුත්තස්ස උපසමස්ස සාධකතමභාවං සන්ධාය. **ධම්මවාදී…පෙ…. දුබ්බලතා වුත්තා** තථාරූපාය පඤ්ඤාය භාවෙ තාදිසානං පක්ඛභාවාභාවතො. **ලද්ධියාති** ‘‘අත්ථි පුග්ගලො සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, පරිහායති අරහා අරහත්තා’’තිආදිලද්ධියා. **සුත්තන්තෙහීති** දෙවතාසංයුත්තාදීහි. **ලිඞ්ගාකප්පභෙදං** පරතො සයමෙව වක්ඛති.

භින්දිත්වා මූලසඞ්ගහන්ති මූලසඞ්ගීතිං විනාසෙත්වා, භෙදං වා කත්වා යථා සා යීතා, තතො අඤ්ඤථා කත්වා. **සඞ්ගහිතතො ච අඤ්ඤත්‍රාති** මූලසඞ්ගීතියා සඞ්ගහිතතො අඤ්ඤත්‍ර. තෙනාහ **‘‘අසඞ්ගහිතං සුත්ත’’**න්ති. **නීතත්ථං** යථාරුතවසෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්ථත්තා. **නෙය්‍යත්ථං** විපරිණාමදුක්ඛතාදිවසෙන නිද්ධාරෙතබ්බත්ථත්තා. **තීහි ඨානෙහීති** ‘‘සූරා සතිමන්තො ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො’’ති (අ. නි. 9.21) එවං වුත්තෙහි තීහි කාරණෙහි. **අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතන්ති** එකං පබ්බජ්ජාසඞ්ඛාතං බ්‍රහ්මචරියවාසං සන්ධාය භණිතං. **අඤ්ඤං අත්ථං ඨපයිංසූති** සබ්බස්සපි බ්‍රහ්මචරියවාසස්ස වසෙන ‘‘නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මචරියවාසො’’තිආදිකං (කථා. 269) අඤ්ඤං අත්ථං ඨපයිංසු. සුත්තඤ්ච අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං තතො අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං කත්වා ඨපයිංසු, තස්ස අත්ථඤ්ච අඤ්ඤං ඨපයිංසූති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. **සුඤ්ඤතාදීති ආදි-**සද්දෙන අනිච්චතාදිං සඞ්ගණ්හාති.

ගම්භීරං එකදෙසං මහාපදෙසපරිවාරාදිං. **එකච්චෙ සකලං අභිධම්මං විස්සජ්ජිංසු** ඡඩ්ඩයිංසු සෙය්‍යථාපි සුත්තන්තිකා. තෙ හි තං න ජිනවචනන්ති වදන්ති. **කථාවත්ථුස්ස සවිවාදත්තෙති**ආදි හෙට්ඨා නිදානට්ඨකථාය ආගතනයං සන්ධාය වුත්තං. කෙචි පන පුග්ගලපඤ්ඤත්තියාපි සවිවාදත්තං මඤ්ඤන්ති. **‘‘තතියසඞ්ගීතිතො පුබ්බෙ පවත්තමානානං වසෙනා’’**ති ඉදං කස්මා වුත්තං, නනු තතියසඞ්ගීතිතො පුබ්බෙපි තං මාතිකාරූපෙන පවත්තතෙව? නිද්දෙසං වා සන්ධාය තථා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **අඤ්ඤානීති** අඤ්ඤාකාරානි අභිධම්මපකරණාදීනි අකරිංසු, පවත්තන්තානිපි තානි අඤ්ඤථා කත්වා පඨිංසූති අත්ථො . **මඤ්ජුසිරීති** ඉදං කස්මා වුත්තං. න හි තං නාමං පිටකත්තයං අනුවත්තන්තෙහි භික්ඛූහි ගය්හති? ඉතරෙහි ගය්හමානම්පි වා සාසනිකපරිඤ්ඤෙහි න සාසනාවචරං ගය්හතීති කත්වා වුත්තං. **නිකායනාමන්ති** මහාසඞ්ඝිකාදිනිකායනාමං, දුත්තගුත්තාදිවග්ගනාමඤ්ච.

සඞ්කන්තිකානං භෙදො සුත්තවාදීති සඞ්කන්තිකානං අනන්තරෙ එකො නිකායභෙදො සුත්තවාදී නාම භිජ්ජිත්ථ. **සහාති** එකජ්ඣං කත්වා, ගණියමානාති අත්ථො.

උප්පන්නෙ වාදෙ සන්ධායාති තතියසඞ්ගීතිකාලෙ උප්පන්නෙ වාදෙ සන්ධාය. **උප්පජ්ජනකෙති** තතො පට්ඨාය යාව සද්ධම්මන්තරධානා එත්ථන්තරෙ උප්පජ්ජනකෙ. **සුත්තසහස්සාහරණඤ්චෙත්ථ** පරවාදභඤ්ජනත්ථඤ්ච සකවාදපතිට්ඨාපනත්ථඤ්ච. සුත්තෙකදෙසොපි හි ‘‘සුත්ත’’න්ති වුච්චති සමුදායවොහාරස්ස අවයවෙසුපි දිස්සනතො

යථා ‘‘පටො දඩ්ඪො, සමුද්දො දිට්ඨො’’ති ච. තෙ පනෙත්ථ සුත්තපදෙසා ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදිනා ආගතා වෙදිතබ්බා.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගො

1. පුග්ගලකථා

1. සුද්ධසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

1. සම්බරාදීහි පකප්පිතවිජ්ජා, තථාභිසඞ්ඛතානි ඔසධානි ච ‘‘මායා’’ති වුච්චන්ති, ඉධ පන මායාය ආහිතවිසෙසා අභූතඤ්ඤෙය්‍යාකාරා අධිප්පෙතාති දස්සෙන්තො **‘‘මායාය අමණිආදයො මණිආදිආකාරෙන දිස්සමානා මායාති වුත්තා’’**ති ආහ. සච්චඤ්ඤෙව සච්චිකං, සො එව අත්ථො අවිපරීතස්ස ඤාණස්ස විසයභාවට්ඨෙනාති **සච්චිකට්ඨො.** තෙනාහ **‘‘භූතට්ඨො’’**ති. අවිපරීතභාවතො එව පරමො පධානො අත්ථොති **පරමත්ථො,** ඤාණස්ස පච්චක්ඛභූතො ධම්මානං අනිද්දිසිතබ්බසභාවො. තෙන වුත්තං **‘‘උත්තමත්ථො’’**ති.

අත්ථීති වචනසාමඤ්ඤෙනාති ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදීසු (අ. නි. 4.96; කථා. 22) ‘‘අත්ථී’’ති පවත්තවචනසාමඤ්ඤෙන. අත්ථවිකප්පුපපත්තියා වචනවිඝාතො ඡලන්ති වදන්ති. **පතිට්ඨං පච්ඡින්දන්තොති** හෙතුං දූසෙන්තො, අහෙතුං කරොන්තොති අත්ථො. හෙතු හි පටිඤ්ඤාය පතිට්ඨාපනතො පතිට්ඨා, තං පන හෙතුං අත්ථමත්තතො දස්සෙන්තො **‘‘යදි සච්චිකට්ඨෙනා’’**තිආදිමාහ. පයොගතො පන දූසනෙන සද්ධිං පරතො ආවි භවිස්සති. **ඔකාසං අදදමානොති** යථානුරූපං යුත්තිං වත්තුං අවසරං අදෙන්තො. අථ වා **පතිට්ඨං පච්ඡින්දන්තො,** පටිඤ්ඤං එව පරිවත්තෙන්තොති අත්ථො. උපලබ්භති පුග්ගලොති හි සකවාදිං උද්දිස්ස පරවාදිනො පටිඤ්ඤාව න යුත්තා අප්පසිද්ධත්තා විසෙසිතබ්බස්ස. තෙනෙවාහ **‘‘අනුපලබ්භනෙය්‍යතො න තව වාදො තිට්ඨතීති නිවත්තෙන්තො’’**ති. **රූපඤ්ච උපලබ්භති…පෙ…. දස්සෙතීති** එතෙන පරවාදිනා අධිප්පෙතහෙතුනො විපරීතත්ථසාධකත්තං දස්සෙති.

උපලබ්භමානං නාම හොතීති ආකාරතො තංආකාරවන්තානං අනඤ්ඤත්තාති අධිප්පායො. **අඤ්ඤථාති** ආකාර, ආකාරවන්තානං භෙදෙ. **එතිස්සාති** ‘‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමට්ඨෙනා’’ති එවං වුත්තාය දුතියපුච්ඡාය. **එස විසෙසොති** යො යථාවුත්තො ද්වින්නං පුච්ඡානං විසයස්ස සභාවාකාරභෙදො, එස ද්වින්නං පුච්ඡානං විසෙසො. සභාවධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණෙන අභින්නානම්පි සලක්ඛණතො භෙදොයෙවාති අඤ්ඤධම්මස්ස අඤ්ඤෙනාකාරෙන න කදාචිපි උපලබ්භො භවෙය්‍ය. යදි සියා, අඤ්ඤත්තමෙව න සියාති රුප්පනාදිසපච්චයාදිආකාරෙන අනුපලබ්භමානොපි පුග්ගලො අත්තනො භූතසභාවට්ඨෙන උපලබ්භතෙවාති වදන්තං පරවාදිනං පති ‘‘යො සච්චිකට්ඨො’’තිආදි චොදනා අනොකාසාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘යථා පන…පෙ…. නිග්ගහො ච න කාතබ්බො’’**ති. තත්ථ **නිග්ගහොති** ‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’න්ති එවං වුත්තනිග්ගහො, පරාජයාරොපනෙන පරවාදිනො නිග්ගණ්හනන්ති අත්ථො.

ස්වායං පන යස්මා තස්ස වාදාපරාධහෙතුකො, තස්මා තං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං දොසාපරාධපරියායෙහි විභාවිතො. අවජානනඤ්හෙත්ථ නිග්ගහට්ඨානං. තථා හි පටිඤ්ඤාහානි, පටිඤ්ඤාන්තරං, පටිඤ්ඤාවිරොධො, පටිඤ්ඤාසඤ්ඤාසො, හෙත්වන්තරං, අත්ථන්තරං, නිරත්ථකං, අවිඤ්ඤාතත්ථං, අසම්බන්ධත්ථං, අප්පත්තකාලං, ඌනං, අධිකං, පුනරුත්තං, අනනුභාසනං, අවිඤ්ඤාතං, අප්පටිභා, වික්ඛෙපො, මතානුඤ්ඤා, අනුයුඤ්ජිතබ්බස්ස උපෙක්ඛනං, අනනුයුඤ්ජිතබ්බස්ස අනුයොගො, අපසිද්ධන්තරං, හෙත්වාභාසා චාති **ද්වාවීසති** නිග්ගහට්ඨානානි ඤායවාදිනො වදන්ති.

තත්ථ විසදිසුදාහරණධම්මානුජානනං පඨමුදාහරණෙ **පටිඤ්ඤාහානි.** පටිඤ්ඤාතත්ථපටිසෙධෙ තදඤ්ඤත්ථනිද්දෙසො **පටිඤ්ඤාන්තරං.** පටිඤ්ඤාවිරුද්ධහෙතුකිත්තනං **පටිඤ්ඤාවිරොධො.** පටිඤ්ඤාතත්ථාපනයනං **පටිඤ්ඤාසඤ්ඤාසො.** අවිසෙසවුත්තෙ හෙතුම්හි පටිසිද්ධෙ විසෙසහෙතුකථනං **හෙත්වන්තරං.** අධිකතත්ථානුපයොගිඅත්ථකථනං **අත්ථන්තරං.** මාතිකාපාඨො විය අත්ථහීනං **නිරත්ථකං.** තික්ඛත්තුං වුත්තම්පි සක්ඛිපටිවාදීහි අවිදිතං **අවිඤ්ඤාතත්ථං.** පුබ්බාපරවසෙන සම්බන්ධරහිතං **අසම්බන්ධත්ථං.** අවයවවිපල්ලාසවචනං **අප්පත්තකාලං.** අවයවවිකලං **ඌනං.** අධිකහෙතුදාහරණං **අධිකං.** ඨපෙත්වා අනුවාදං සද්දත්ථානං පුනප්පුනං වචනං අත්ථාපන්නවචනඤ්ච **පුනරුත්තං.** පරිසාය විදිතස්ස තීහි වුත්තස්ස අපච්චුදාහාරො **අනනුභාසනං.** යං වාදිනා වුත්තං පරිසාය විඤ්ඤාතං පටිවාදිනා දුවිඤ්ඤාතං, තං **අවිඤ්ඤාතං.** තංවාදිනා වත්තබ්බෙ වුත්තෙ පරවාදිනො පටිවචනස්ස අනුපට්ඨානං **අප්පටිභා.** කිච්චන්තරප්පසඞ්ගෙන කථාවිච්ඡින්දනං **වික්ඛෙපො.** අත්තනො දොසානුජානනෙන

පරපක්ඛස්ස දොසප්පසඤ්ජනං පරමතානුජානනං **මතානුඤ්ඤා**. නිග්ගහප්පත්තස්ස නිග්ගණ්හනං **අනුයුඤ්ජිතබ්බස්ස උපෙක්ඛනං**. සම්පත්තනිග්ගහස්ස අනිග්ගහට්ඨානෙ ච නිග්ගණ්හනං **අනනුයුඤ්ජිතබ්බස්ස අනුයොගො**. එකං සිද්ධන්තමනුජානිත්වා අනියමතො තදඤ්ඤසිද්ධන්තකථාප්පසඤ්ජනං **අපසිද්ධන්තරං**. අසිද්ධා අනෙකන්තිකා විරුද්ධා ච **හෙත්වාභාසා,** හෙතුපතිරූපකාති අත්ථො. තෙසඤ්ච කථනං නිග්ගහට්ඨානන්ති.

ඉමෙසු **ද්වාවීසතියා** නිග්ගහට්ඨානෙසු ඉදං පටිඤ්ඤාය අපනයනතො සයමෙව පච්චක්ඛානතො පටිඤ්ඤාසඤ්ඤාසො නාම නිග්ගහට්ඨානං. තෙනෙවාහ **"අවජානනෙනෙව නිග්ගහං දස්සෙති"**ති. **අසිද්ධත්තාති** එතෙන පච්චක්ඛතො අනුමානතො ච පුග්ගලස්ස අනුපලබ්භමාහ. න හි සො පච්චක්ඛතො උපලබ්භති. යදි උපලබ්භෙය්‍ය, විවාදො එව න සියා, අනුමානම්පි තාදිසං නත්ථි, යෙන පුග්ගලං අනුමිනෙය්‍යුං. තථා හි තං සාසනිකො පුග්ගලවාදී වදෙය්‍ය ''පුග්ගලො උපලබ්භති, අත්ථි පුග්ගලො''ති භගවතා වුත්තත්තා රූපවෙදනාදි විය. යඤ්හි භගවතා ''අත්ථී''ති යදි වුත්තං, තං පරමත්ථතො අත්ථි යථා තං රූපං වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං. යං පන පරමත්ථතො නත්ථි, න තං භගවතා ''අත්ථී''ති වුත්තං යථා තං පකතිවාදිආදීනං පකතිආදීති, තං මිච්ඡා. එත්ථ හි යදි වොහාරතො පුග්ගලස්ස අත්ථිභාවො අධිප්පෙතො, සිද්ධං සාධනං, අථ පරමත්ථතො, අසිද්ධො හෙතු තථා අවුත්තත්තා. විරුද්ධො ච තස්ස අනිච්චසඞ්ඛතපටිච්චසමුප්පන්නාදිභාවාසාධනතො රූපවෙදනාදීසු තථා දිට්ඨත්තාතිආදිනා තස්ස අහෙතුකභාවස්සෙව පාකටභාවතො.

යං පන බාහිරකා පුථු අඤ්ඤතිත්ථියා වදන්ති. අත්ථෙව ච පරමත්ථතො අත්තා ඤාණාභිධානස්ස පවත්තියා නිමිත්තභාවතො රූපාදි විය. අථ වා අත්තාතිරිත්තපදත්ථන්තරො රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධසභාවත්තා යථා තං ඉතරක්ඛන්ධා. යඤ්හෙත්ථ පදත්ථන්තරං, සො පුග්ගලොති අධිප්පායො.

එත්ථ ච පුරිමස්ස හෙතුනො පඤ්ඤත්තියා අනෙකන්තිකතා අසිද්ධතා ච. න හි අසතො සකවාදිනං පති පරමත්ථතො ඤාණාභිධානප්පවත්තියා නිමිත්තභාවො සිජ්ඣති. වොහාරතො වෙ, තදසිද්ධසාධනතා රූපාදිසභාවවිනිමුත්තරූපොපි පුග්ගලො න හොතීති එවමාදිවිරුද්ධත්ථතා. පච්ඡිමස්ස පන හෙතුනො සාධෙතබ්බත්ථසාමඤ්ඤපරිග්ගහෙ සිද්ධසාධනතා, රූපක්ඛන්ධතො පදත්ථන්තරතො පරමත්ථන්තරභූතවෙදනාදිසම්භවස්ස ඉච්ඡිතත්තා ච. තබ්බිසෙසපරිග්ගහෙ ච සකවාදිනං පති උදාහරණාභාවො පරපරිකප්පිතජීවපදත්ථවිරහතො. ඉතරක්ඛන්ධානං වෙදනාදිවිනිමුත්තඋභයසිද්ධජීවපදත්ථසහිතොපි රූපක්ඛන්ධො න හොති ඉතරක්ඛන්ධා වියාති විරුද්ධත්ථතා ච.

යං පන කාණාදා ''සුඛාදීනං නිස්සයභාවතො''ති අනුමානං වදන්ති, තෙ ඉදං වත්තබ්බා – කිං සුඛාදීනං අත්තනි පටිබද්ධං යතො සුඛාදිනිස්සයතාය අත්තා අනුමීයති. යදි උප්පාදො, එවං සන්තෙ සබ්බෙපි සුඛාදයො එකතො එව භවෙය්‍යුං කාරණස්ස සන්නිහිතභාවතො අඤ්ඤනිරපෙක්ඛතො ච. අථ අඤ්ඤම්පි කිඤ්චි ඉන්ද්‍රියාදිකාරණන්තරමපෙක්ඛිතබ්බං, තදෙව හොතු කාරණං, කිමඤ්ඤෙන අදිට්ඨසාමත්ථියෙන පරිකප්පිතෙන පයොජනං. අථ පන තෙසං අත්තාධීනා වුත්තීති වදෙය්‍යුං, එවම්පි න සිජ්ඣති උදාහරණාභාවතො. න හි රූපාදිවිනිමුත්තො තාදිසො කොචි සභාවධම්මො සුඛාදිසන්නිස්සයභූතො අත්ථි, යතො අත්තනො අත්තත්ථසිද්ධියා උදාහරණං අපදිසෙය්‍යුං. ඉමිනා නයෙන අසමාසපදාභිධෙය්‍යත්තාතිආදීනම්පි අයුත්තතා නිවාරෙතබ්බා. තථා ''අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අසිද්ධත්තා''ති ඉමිනා ච පකතිඅණුආදීනම්පි බාහිරපරිකප්පිතානං අසිද්ධතා වුත්තාවාති වෙදිතබ්බා. කථං පන තෙසං අසිද්ධීති? පමාණෙන අනුපලබ්භනතො. න හි පච්චක්ඛතො පකති සිද්ධා කපිලස්සපි ඉසිනො තස්ස අපච්චක්ඛභාවස්ස කාපිලෙහි අනුඤ්ඤායමානත්තා.

යං පන ''අත්ථි පධානං භෙදානං අන්වයදස්සනතො සකලකලාපමත්තං විය''ති තෙ අනුමානං වදන්ති. ඉමිනා හි භෙදානං සත්වාදීනං විජ්ජමානපධානතා පටිඤ්ඤාතා. එත්ථ ච වුච්චතෙ – සකලාදීනං පධානං තබ්බිභාගෙහි කිං අඤ්ඤත්තං, උදාහු අනඤ්ඤන්ති, කිඤ්චෙත්ථ යදි අඤ්ඤත්තං, සබ්බො ලොකො පධානමයොති සමයවිරොධො සියා, සණ්ඨානභෙදෙන අඤ්ඤත්ථ පටිජානනතො න දොසොති චෙ? තං න, වලයකටකාදිසණ්ඨානභෙදෙපි කනකාභෙදදස්සනතො. න හි සණ්ඨානං වත්ථුභෙදනිමිත්තං තස්ස අනුපාදානත්තා. යං යස්ස භෙදනිමිත්තං, න තං තස්ස අනුපාදානං යථා සුවණ්ණමත්තිකාදිඝටාදීනං සුවණ්ණඝටො මත්තිකාඝටො කොසෙය්‍යපටො කප්පාසපටොති ච සාධෙතබ්බධම්මරහිතඤ්ච උදාහරණං. න හි පධානෙකකාරණපුබ්බකත්තං සකලාදීනං පකතිවාදිනො සිද්ධං, නාපි කාපිලානං කථඤ්චි අඤ්ඤත්තානුජානනතො. අනඤ්ඤත්තෙ පන උදාහරණාභාවො. න හි තදෙව සාධෙතබ්බං තදෙව ච උදාහරණං යුත්තං, අන්වයදස්සනම්පි අසිද්ධං. න හි තදෙව තෙන අන්විතං යුජ්ජති. පධානෙන අන්වයදස්සනම්පි අසිද්ධං පරවාදිනොති ගුණස්ස පධානස්ස අනනුජානනතො. අථ යං කිඤ්චි කාරණං පධානං ''පධීයති එත්ථ ඵල''න්ති, එවම්පි අසිද්ධමෙව කාරණෙ ඵලස්ස අත්ථිභාවානනුජානනතො, හෙතුනො ච අසිද්ධනිස්සයතාපරාභිමතභෙදානනුජානනතො. අථ විසෙසෙන කාරණායත්තවුත්තිතා ඵලස්ස සාධීයති, න කිඤ්චි විරුද්ධං ධම්මානං යථාසකං පච්චයෙන පටිච්චසමුප්පත්තියා ඉච්ඡිතත්තාති.

අපිච පකතිවාදිනො ''සත්වරජතමසඞ්ඛාතානං තිණ්ණං ගුණානං සමභාවො පකති, සා ච නිච්චා සත්වාදිවිසමසභාවතො අනිච්චතො මහතාදිවිකාරතො අනඤ්ඤා''ති පටිජානන්ති. සා තෙසං වුත්තප්පකාරා පකති න සිජ්ඣති තතො විරුද්ධසභාවතො විකාරතො අනඤ්ඤත්තා. න හි අස්සස්ස විසාණං දීඝං, තඤ්ච රස්සතො ගොවිසාණතො අනඤ්ඤන්ති වුච්චමානං සිජ්ඣති. කිඤ්ච භියො? තිණ්ණං එකභාවාභාවතො. සත්වාදිගුණත්තයතො

හි පකතියා අනඤ්ඤත්තං ඉච්ඡන්තානං තෙසං සත්වාදීනම්පි පකතියා අනඤ්ඤත්තං ආපජ්ජති, න ච යුත්තං තිණ්ණං එකභාවොති. එවම්පි පකති න සිජ්ඣති. කථං? අනෙකදොසාපත්තිතො. යදි හි බ්‍යත්තසභාවතො විකාරතො අබ්‍යත්තසභාවා පකති අනඤ්ඤා, එවං සන්තෙ හෙතුමන්තතා අනිච්චතා අබ්‍යාපිතා සකිරියතා අනෙකතා නිස්සිතතා ලිඞ්ගතා සාවයවතා පරතන්ත්‍රතාති එවමාදයො අනෙකෙ දොසා පකතියා ආපජ්ජන්ති, න ජාතිවිකාරතො අනඤ්ඤා පටිජානිතබ්බා. තථා ච සති සමයවිරොධොති කප්පනාමත්තං පකතීති අසිද්ධා සාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

පකතියා ච අසිද්ධාය තංනිමිත්තකභාවෙන වුච්චමානා මහතාදයොපි අසිද්ධා එව. යථා ච පකති මහතාදයො ච, එවං ඉස්සරපජාපතිපුරිසකාලසභාවනියතියදිච්ඡාදයොපි. එතෙසු හි ඉස්සරො තාව න සිජ්ඣති උපකාරස්ස අදස්සනතො. සත්තානඤ්හි ජාතියං මාතාපිතූනං බීජඛෙත්තභාවෙන කම්මස්ස හීනතාදිවිභාගකරණෙන, තතො පරඤ්ච උතුආහාරානං බ්‍රූහනුපත්ථම්භනෙන, ඉන්ද්‍රියානං දස්සනාදිකිච්චසාධනෙන උපකාරො දිස්සති, න, එවමිස්සරස්ස. හීනතාදිවිභාගකරණමිස්සරස්සාති චෙ? තං න, අසිද්ධත්තා. යථාවුත්තො උපකාරවිසෙසො ඉස්සරනිම්මිතො, න කම්මුනාති සාධනීයමෙතං. ඉතරත්‍රාපි සමානමෙතන්ති චෙ? න, කම්මතො ඵලනියමසිද්ධත්තා . සති හි කතූපචිතෙ කම්මස්මිං තත්ථ යං අකුසලං, තතො හීනතා, යං කුසලං, තතො පණීතතාති සිද්ධමෙතං. ඉස්සරවාදිනාපි හි න සක්කා කම්මං පටික්ඛිපිතුං.

අපිචෙතස්ස ලොකවිචිත්තස්ස ඉස්සරනිම්මානභාවෙ බහූ දොසා සම්භවන්ති. කථං? යදි සබ්බමිදං ලොකවිචිත්තං ඉස්සරනිම්මිතං, සහෙව වචනෙන පවත්තිතබ්බං, න කමෙන. න හි සන්නිහිතකාරණානං ඵලානං කමෙන උප්පත්ති යුත්තා, කාරණන්තරාපෙක්ඛාය ඉස්සරස්ස සාමත්ථියහානි. චක්ඛාදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු කාරණභාවො න යුත්තො. කරොතීති හි කාරණන්ති. ඉස්සරො එව ච කාරකොති සබ්බකාරණානං කාරණභාවහානි. යෙහි පුථුවිසෙසෙහි ඉස්සරො පසීදෙය්‍ය, තෙසඤ්ච සයංකාරතා ආපජ්ජති, තථා සබ්බෙසං හෙතුකානං කාරණභාවො. යඤ්චෙතං නිම්මානං, තඤ්චස්ස අත්තදත්ථං වා සියා, පරත්ථං වා සියා. අත්තදත්ථතායං අත්තනො ඉස්සරභාවහානි අකතකිච්චතාය ඉසිතාවසිතාභාවතො. තෙන වා නිම්මිතෙන යං අත්තනො කාතබ්බං, තං කස්මා සයමෙව න කරොති. පරත්ථතායං පන පරො නාමෙත්ථ ලොකො එවාති කිමත්ථියං තස්ස නිරයාදිරොගාදිවිසාදිනිම්මානං. යා චස්ස ඉස්සරතා, සා සයංකතා වා සියා පරංකතා වා අහෙතුකා වා. තත්ථ සයංකතා චෙ, තතො පුබ්බෙ අනිස්සරභාවාපත්ති. පරංකතා චෙ, පච්ඡාපි අනිස්සරභාවාපත්ති සඋත්තරතා ච සියා. අහෙතුකා චෙ, න කස්සචි අනිස්සරතාති එවමිස්සරස්සපි අසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

යථා ච ඉස්සරො, එවං පජාපති පුරිසො ච. නාමමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො. තෙහි වාදීහි පකප්පිතං යදිදං ‘‘පජාපති පුරිසො’’ති. තංනිමිත්තකං පන ලොකප්පවත්තිං ඉච්ඡන්තානං පජාපතිවාදෙ පුරිසවාදෙ ච ඉස්සරවාදෙ විය දොසා අසිද්ධි ච විධාතබ්බා. යථා චෙතෙ ඉස්සරාදයො, එවං කාලොපි අසිද්ධො ලක්ඛණාභාවතො. පරමත්ථතො හි විජ්ජමානානං ධම්මානං සභාවසඞ්ඛාතං ලක්ඛණං උපලබ්භති. යථා පථවියා කථිනතා, න එවං කාලස්ස, තස්මා නත්ථි පරමත්ථතො කාලොති. කාලවාදී පනාහ ‘‘වත්තනාලක්ඛණො කාලො’’ති. සො වත්තබ්බො ‘‘කා පනායං වත්තනා’’ති. සො ආහ ‘‘සමයමුහුත්තාදීනං පවත්තී’’ති. තම්පි න, රූපාදීහි අත්ථන්තරභාවෙන අනිද්ධාරිතත්තා. පරමත්ථතො හි අනිද්ධාරිතසභාවස්ස වත්තනාලක්ඛණතායං සසවිසාණාදීනම්පි තංලක්ඛණතා ආපජ්ජෙය්‍ය.

යං පන වදන්ති කාණාදා ‘‘අපරස්මිං අපරං යුගපදි චිරං ඛිප්පමිති කාලලිඞ්ගානීති ලිඞ්ගසබ්භාවතො අත්ථි කාලො’’ති, තං අයුත්තං ලිඞ්ගිනො අනුපලබ්භමානත්තා. සිද්ධසම්බන්ධෙසු හි ලිඞ්ගෙසු ලිඞ්ගමත්තග්ගහණෙන ලිඞ්ගිනි අවබොධො හවෙය්‍ය. න ච කෙනචි අවිපරීතචෙතසා තෙන ලිඞ්ගෙන සහ කදාචි කාලසඞ්ඛාතො ලිඞ්ගී ගහිතපුබ්බොති. අතො න යුත්තං ‘‘ලිඞ්ගසබ්භාවතො අත්ථි කාලො’’ති. ‘‘අපරස්මිං අපර’’න්තිආදිකස්ස විසෙසස්ස නිමිත්තභාවතො යුත්තන්ති චෙ? න, පඨමජාතතාදිනිමිත්තකත්තා තස්ස. න ච පඨමජාතතාදි නාම කොචි ධම්මො අත්ථි අඤ්ඤත්‍ර සමඤ්ඤාමත්තතොති නත්ථෙව පරමත්ථතො කාලො. කිඤ්ච භියො, බහූනං එකභාවාපත්තිතො. අතීතාදිවිභාගෙන හි ලොකසමඤ්ඤාවසෙන බහූ කාලභෙදා. ත්වඤ්චෙතං එකං වදසීති බහූනං එකභාවාභාවතො නත්ථෙව පරමත්ථතො කාලො. තථා එකස්ස අනෙකභාවාපත්තිතො. යො හි අයං අජ්ජ වත්තමානකාලො, සො හියො අනාගතො අහොසි, ස්වෙ අතීතො භවිස්සති. හියො ච වත්තමානො අජ්ජ අතීතො අහොසි, තථා ස්වෙ වත්තමානොපි අපරජ්ජ. න චෙකසභාවස්ස අනෙකසභාවතා යුත්තාති අසිද්ධො පරමත්ථතො කාලො. ධම්මප්පවත්තිං පන උපාදාය කප්පනාමත්තසිද්ධාය ලොකසමඤ්ඤාය අතීතාදිවිභාගතො වොහරීයතීති වොහාරමත්තකොති දට්ඨබ්බො.

සභාවනියතියදිච්ඡාදයොපි අසිද්ධා. කිං කාරණා? ලක්ඛණාභාවා. න හි සභාවතො නියතියදිච්ඡා සම්භවති. අඤ්ඤථා එවංවිධො කොචි භාවො අත්ථි චෙ, තෙසං සභාවසඞ්ඛාතෙන ලක්ඛණෙන භවිතබ්බං, පතිට්ඨාපකහෙතුනා ච න චත්ථි. කෙවලං පනෙතෙ වාදා විමද්දියමානා අහෙතුවාදෙ එව තිට්ඨන්ති, න චාහෙතුකං ලොකවිචිත්තං විසෙසාභාවප්පසඞ්ගතො. අහෙතුකභාවෙ හි පවත්තියා ය්වායං නරසුරනිරයතිරච්ඡානාදීසු ඉන්ද්‍රියාදීනං විසෙසො, තස්ස අභාවො ආපජ්ජති, න චායං පණ්ඩිතෙහි ඉච්ඡිතො. කිඤ්ච? දිට්ඨභාවතො. දිට්ඨා හි චක්ඛාදිතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං බීජාදිතො අඞ්කුරාදීනං පවත්ති, තස්මාපි හෙතුතොවායං පවත්ති. තථා පුරෙ පච්ඡා ච අභාවතො. යතො යතො හි පච්චයසාමග්ගිතො යං යං ඵලං නිබ්බත්තති, තතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච න තස්ස නිබ්බත්ති සම්භවති, කිඤ්ච බහූනා. යදි අහෙතුතො පවත්ති සියා, අහෙතුකා පවත්තීති ඉමාපි වාචා යථාසකපච්චයසමවායතො පුරෙ පච්ඡා ච භවෙය්‍යුං, න ච භවන්ති අලද්ධප්පච්චයත්තා, මජ්ඣෙ එව ච භවන්ති ලද්ධප්පච්චයත්තා. එවං සබ්බෙපි සඞ්ඛතා ධම්මාති න සිජ්ඣති

අහෙතුවාදො. තස්මිඤ්ච අසිද්ධෙ පවත්තියා අහෙතුභාවො විය අහෙතුපරියායවිසෙසභූතා සභාවනියතියදිච්ඡාදයොපි අසිද්ධා එව හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

යං පන කාණාදා ''පරමාණවො නිච්චා, තෙහි ද්විඅණුකාදිඵලං නිබ්බත්තති, තඤ්ච අනිච්චං , තස්ස වසෙනෙතං ලොකවිචිත්ත''න්ති වදන්ති, තම්පි මිච්ඡාපරිකප්පමත්තං. න හි පරමාණවො නාම සන්ති අඤ්ඤත්‍ර භූතසඞ්ඝාතා. සො පන අනිච්චොව, න ච නිච්චතො අනිච්චස්ස නිබ්බත්ති යුත්තා තස්ස කාරණභාවානුපපත්තිතො තථා අදස්සනතො ච. යදි ච සො කස්සචි කාරණභාවං ගච්ඡෙය්‍ය, අනිච්චො එව සියා විකාරාපත්තිතො. න චායං සම්භවො අත්ථි, යං විකාරං අනාපජ්ජන්තමෙව කාරණං ඵලං නිබ්බත්තෙය්‍යාති. විකාරඤ්චෙ ආපජ්ජති, කුතස්ස නිච්චතාවකාසො, තස්මා වුත්තප්පකාරා පරමාණවො සත්තා අනිච්චා, අඤ්ඤෙපි නිච්චාදිභාවෙන බාහිරකෙහි පරිකප්පිතා අසිද්ධා එවාති වෙදිතබ්බං. තෙන වුත්තං **''ධම්මප්පභෙදතො පන අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අසිද්ධත්තා''**ති.

එත්ථාහ ''යදි පරමත්ථතො පුග්ගලො න උපලබ්භති, එවං පන පුග්ගලෙ අනුපලබ්භමානෙ අථ කස්මා භගවා 'අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො'ති (අ. නි. 4.95; කථා. 22), 'චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පුග්ගලා සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මි'න්ති (අ. නි. 4.95; කථා. 22) ච තත්ථ තත්ථ පුග්ගලස්ස අත්ථිභාවං පවෙදෙසී''ති. විනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන. තථා තථා විනෙතබ්බානඤ්හි පුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන විනෙය්‍යදමනකුසලො සත්ථා ධම්මං දෙසෙන්තො ලොකසමඤ්ඤානුරූපං තත්ථ තත්ථ පුග්ගලග්ගහණං කරොති, න පරමත්ථතො පුග්ගලස්ස අත්ථිභාවතො.

අපිච **අට්ඨහි** කාරණෙහි භගවා පුග්ගලකථං කථෙති හිරොත්තප්පදීපනත්ථං, කම්මස්සකතාදීපනත්ථං, පච්චත්තපුරිසකාරදීපනත්ථං, ආනන්තරියදීපනත්ථං, බ්‍රහ්මවිහාරදීපනත්ථං, පුබ්බෙනිවාසදීපනත්ථං, දක්ඛිණාවිසුද්ධිදීපනත්ථං, ලොකසම්මුතියා අප්පහානත්ථඤ්චාති. ''ඛන්ධා ධාතූ ආයතනානි හිරීයන්ති ඔත්තප්පන්තී''ති හි වුත්තෙ මහාජනො න ජානාති, සම්මොහං ආපජ්ජති, පටිසත්තු වා හොති ''කිමිදං ඛන්ධා ධාතූ ආයතනානි හිරීයන්ති ඔත්තප්පන්ති නාමා''ති. ''ඉත්ථී හිරීයති ඔත්තප්පති, පුරිසො, ඛත්තියො, බ්‍රාහ්මණො''ති පන වුත්තෙ ජානාති, න සම්මොහං ආපජ්ජති, න පටිසත්තු හොති, තස්මා භගවා **හිරොත්තප්පදීපනත්ථං** පුග්ගලකථං කථෙති. ''ඛන්ධා කම්මස්සකා, ධාතුයො ආයතනානී''ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තස්මා **කම්මස්සකතාදීපනත්ථම්පි** පුග්ගලකථං කථෙති. ''වෙළුවනාදයො මහාවිහාරා ඛන්ධෙහි කාරාපිතා, ධාතූහි, ආයතනෙහී''ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තථා ''ඛන්ධා මාතරං ජීවිතා වොරොපෙන්ති, පිතරං, අරහන්තං, රුහිරුප්පාදකම්මං, සඞ්ඝභෙදකම්මං කරොන්ති, ධාතුයො, ආයතනානී''ති වුත්තෙපි, ''ඛන්ධා මෙත්තායන්ති , ධාතුයො, ආයතනානී''ති වුත්තෙපි, ''ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්ති, ධාතුයො, ආයතනානී''ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තස්මා භගවා **පච්චත්තපුරිසකාරදීපනත්ථං ආනන්තරියදීපනත්ථං බ්‍රහ්මවිහාරදීපනත්ථං පුබ්බෙනිවාසදීපනත්ථඤ්ච** පුග්ගලකථං කථෙති. ''ඛන්ධා දානං පටිග්ගණ්හන්ති, ධාතුයො, ආයතනානී''ති වුත්තෙපි මහාජනො න ජානාති, සම්මොහං ආපජ්ජති, පටිසත්තු වා හොති ''කිමිදං ඛන්ධා ධාතූ ආයතනානි පටිග්ගණ්හන්ති නාමා''ති. ''පුග්ගලො පටිග්ගණ්හාතී''ති පන වුත්තෙ ජානාති, න සම්මොහං ආපජ්ජති, න පටිසත්තු හොති, තස්මා භගවා **දක්ඛිණාවිසුද්ධිදීපනත්ථං** පුග්ගලකථං කථෙති. ලොකසම්මුතිඤ්ච බුද්ධා භගවන්තො නප්පජහන්ති ලොකසමඤ්ඤාය ලොකාභිලාපෙ ඨිතායෙව ධම්මං දෙසෙන්ති, තස්මා භගවා **ලොකසම්මුතියා අප්පහානත්ථම්පි** පුග්ගලකථං කථෙතීති ඉමෙහි **අට්ඨහි** කාරණෙහි භගවා පුග්ගලකථං කථෙති, න පරමත්ථතො පුග්ගලස්ස අත්ථිභාවතොති වෙදිතබ්බං.

ධම්මප්පභෙදාකාරෙනෙවාති යථාවුත්තරූපාදිධම්මප්පභෙදතො අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අසිද්ධත්තා රූපාදිධම්මප්පභෙදාකාරෙනෙව පුග්ගලස්ස උපලද්ධියා භවිතබ්බන්ති අත්ථො. තෙන ''කිං තව පුග්ගලො උපලබ්භමානො රුප්පනාකාරෙන උපලබ්භති, උදාහු අනුභවනසඤ්ජානනාභිසඞ්ඛරණවිජානනෙසු අඤ්ඤතරාකාරෙනා''ති දස්සෙති තබ්බිනිමුත්තස්ස සභාවධම්මස්ස ලොකෙ අභාවතො. අවිසෙසවිසෙසෙහි පුග්ගලූපලබ්භස්ස පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපපක්ඛා අනුජානනාවජානනපක්ඛා. යදිපිමෙ ද්වෙපි පක්ඛා අනුලොමපටිලොමනයෙසු ලබ්භන්ති, ආදිතො පන පඨමං ඨපෙත්වා පවත්තො පඨමනයො, ඉතරො දුතියන්ති ඉමං නෙසං විසෙසං දස්සෙන්තො **''අනුජානනා…පෙ…. වෙදිතබ්බො''**ති ආහ. යථාධිකතාය ලද්ධියා අනුලොමනතො චෙත්ථ පඨමො නයො **අනුලොමපක්ඛො,** තබ්බිලොමනතො ඉතරො **පටිලොමපක්ඛොති** වුත්තොති වෙදිතබ්බන්ති.

තෙන වත රෙති එත්ථ **තෙනාති** කාරණවචනං. යෙන පුග්ගලූපලබ්භො පතිට්ඨපීයති, තෙන හෙතුනා. ස්වායං හෙතු සාසනිකස්ස බාහිරකස්ස ච වසෙන හෙට්ඨා දස්සිතො එව. හෙතුපතිරූපකෙ චායං හෙතුසමඤ්ඤා පරමත්ථස්ස අධිප්පෙතත්තා. හෙට්ඨා ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්ති නිග්ගහස්ස සඤ්ඤාපනමත්තං කතං, තං ඉදානි ''යං තත්ථ වදෙසී''තිආදිනා නිගමනරූපෙන මිච්ඡාභාවදස්සනෙන ච විභාවියමානං පාකටභාවකරණතො ආරොපිතං පතිට්ඨාපිතං හොතීති අට්ඨකථායං ''ආරොපිතත්තා''ති වුත්තං.

එත්ථ ච ''පුග්ගලො උපලබ්භතී''ති **පටිඤ්ඤාවයවො** සරූපෙනෙව දස්සිතො. ''තෙනා''ති ඉමිනා සාමඤ්ඤතො **හෙතාවයවො** දස්සිතො. ය්වායං යස්මා පටිඤ්ඤාධම්මො හුත්වා සදිසපක්ඛෙ විජ්ජමානො, විසදිසපක්ඛෙ අවිජ්ජමානොයෙව හෙතු ලක්ඛණූපපන්නො නාම හොති, න ඉතරො, තස්මා යත්ථ සො විජ්ජති න විජ්ජති ච, සො සදිසාසදිසභාවභින්නො දුවිධො **දිට්ඨන්තාවයවො**. යථා රූපාදි උපලබ්භති, තථා පුග්ගලො. යථා ච සසවිසාණං න

උපලබ්භති, න තථා පුග්ගලොති **උපනයො.** ස්වායං ‘‘වත්තබ්බෙ ඛො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’ති ඉමාය පාළියා දීපිතො, යො අට්ඨකථායං සද්ධිං හෙතුදාහරණෙහි ‘‘පාපනා’’ති වුත්තො. **නිගමනං** පාළියං සරූපෙනෙව ආගතං, යා අට්ඨකථායං ‘‘රොපනා’’ති වුත්තාති. එවං පොරාණෙන ඤායක්කමෙන සාධනාවයවා නිද්ධාරෙත්වා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි වත්තනෙන පරපක්ඛූපලක්ඛිතෙ හෙතුදාහරණෙ අන්වයබ්‍යතිරෙකදස්සනවසෙන නිද්ධාරෙත්වා සාධනපයොගො යොජෙතබ්බො. **කාරණං වත්තබ්බ**න්ති කිමෙත්ථ වත්තබ්බං. හෙතුදාහරණෙහියෙව හි සපරපක්ඛානං සාධනං දූසනං වා, න පටිඤ්ඤාය, තස්සා සාධෙතබ්බාදිභාවතො. තං පන ද්වයං ‘‘තෙන වත රෙ’’තිආදිපාළියා විභාවිතං. අට්ඨකථායං පාපනාරොපනාසීසෙන දස්සිතං. පටිඤ්ඤාඨපනා පන තෙසං විසයදස්සනං කථායං තංමූලතායාති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ **‘‘යං පන වක්ඛති’’**තිආදි. තෙනෙව ච අට්ඨකථායං ‘‘ඉදං අනුලොම…පෙ…. එකං චතුක්කං වෙදිතබ්බ’’න්ති වක්ඛති. තථා චාහ **‘‘යථා පන තත්ථා’’**තිආදි. **නිග්ගහොව විසුං වුත්තො,** න පටිකම්මන්ති අධිප්පායො. විසුං වුත්තොති ච පාපනාරොපනාහි අසම්මිස්සං කත්වා විසුං අඞ්ගභාවෙන වුත්තො, න තදඤ්ඤතරො විය තදන්තොගධභාවෙන වුත්තො, නාපි ඨපනා විය අගණනූපගභාවෙනාති අත්ථො. **යෙ පනාති** පදකාරෙ සන්ධායාහ. **දුතියෙ…පෙ…. ආපජ්ජති** තත්ථ නිග්ගහස්ස අයථාභූතත්තා පටිකම්මස්ස ච යථාභූතභාවතොති අධිප්පායො.

2. පරමත්ථතො පුග්ගලං නානුජානාති, වොහාරතො පන අනුජානාතීති සකවාදිමතං ජානන්තෙනපි පරවාදිනා ඡලවසෙන විභාගං අකත්වා ‘‘පුග්ගලො නූපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’ති පුච්ඡාය කතාය සකවාදී තත්ථ අයං පුග්ගලවාදී, ඉමස්ස ලද්ධි පටික්ඛිපිතබ්බාති පරමත්ථසච්චං සන්ධායාහ ‘‘ආමන්තා’’ති. ‘‘න උපලබ්භතී’’ති හි වුත්තං හොති. පුන ඉතරො සම්මුතිසච්චං සන්ධාය ‘‘යො සච්චිකට්ඨො’’තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – යො ලොකවොහාරසිද්ධො සච්චිකට්ඨො, තතො එව කෙනචි අපටික්ඛිපිතබ්බතො පරමත්ථතො තතො සො පුග්ගලො නූපලබ්භතීති. පුන සකවාදී පුබ්බෙ පරමත්ථසච්චවසෙන පුග්ගලෙ පටික්ඛිත්තෙ ඉදානි සම්මුතිසච්චවසෙනායං පුච්ඡතී මන්ත්වා තං අප්පටික්ඛිපන්තො ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති ආහ. තෙනාහ **‘‘අත්තනා අධිප්පෙතං සච්චිකට්ඨමෙවාති සම්මුතිසච්චං සන්ධායාති අධිප්පායො’’**ති . එවමවට්ඨිතෙ **‘‘යදි පරවාදිනා…පෙ…. නාරභිතබ්බා’’**ති ඉදං න වත්තබ්බං පඨමපුච්ඡාය පරමත්ථසච්චස්ස සච්චිකට්ඨොති අධිප්පෙතත්තා. **‘‘අථ සකවාදිනා…පෙ…. ආපජ්ජතී’’**ති ඉදම්පි න වත්තබ්බං දුතියපුච්ඡාය සම්මුතිසච්චස්ස සච්චිකට්ඨොති අධිප්පෙතත්තා.

යදි උභයං අධිප්පෙතන්ති ඉදං යදි පඨමපුච්ඡං සන්ධාය, තදයුත්තං තස්සා පරමත්ථසච්චස්සෙව වසෙන පවත්තත්තා. අථ දුතියපුච්ඡං සන්ධාය, තස්සා සම්මුතිසච්චවසෙන පඨමත්ථං වත්වා පුන මිස්සකවසෙන වත්තුං **‘‘සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි එවමාහා’’**ති වුත්තත්තා තම්පි න වත්තබ්බමෙව. **ද්වෙපි සච්චානීති** සම්මුතිපරමත්ථසච්චානි. තෙසු පරමත්ථසච්චස්සෙව නිප්පරියායෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථභාවො, ඉතරස්ස උපචාරෙන. තථා ච වුත්තං ‘‘මායා මරීචි…පෙ…. උත්තමට්ඨො’’ති. තස්මා සම්මුතිසච්චවසෙන උපලද්ධිං ඉච්ඡන්තෙනපි පරමත්ථසච්චවසෙන අනිච්ඡනතො ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’තිආදිනා අනුයොගො යුත්තො. ‘‘පධානප්පධානෙසු පධානෙ කිච්චසිද්ධී’’ති එතෙනෙව **‘‘න ච සච්චිකට්ඨෙකදෙසෙන අනුයොගො’’**තිආදි නිවත්තිතඤ්ච හොති සච්චිකට්ඨෙකදෙසභාවස්සෙව අසිද්ධත්තා. **නාස්ස පරමත්ථසච්චතා අනුයුඤ්ජිතබ්බාති** අස්ස සච්චිකට්ඨස්ස පරමත්ථසච්චතා පරවාදිනා න අනුයුඤ්ජිතබ්බා ‘‘පුග්ගලො නූපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’ති සකවාදිනොපි සච්චිකට්ඨපරමත්ථතො තස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තාති අධිප්පායො. **වොහරිතසච්චිකට්ඨස්ස අත්තනා අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨතාපි** යුත්තා තස්ස තෙන අධිප්පෙතත්තා. ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා දස්සිතොයෙව. **වුත්තනයොව දොසොති** ‘‘ද්වෙපි සච්චානී’’තිආදිනා අනන්තරමෙව වුත්තං සන්ධායාහ. තස්ස පන අදොසභාවො දස්සිතොයෙව. **අථ න** ඉති අථ න භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භෙයාති යොජනා. **වත්තබ්බොති** යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං ‘‘යො ලොකවොහාරසිද්ධො’’තිආදිනා වුත්තමෙව, තස්මා එත්ථ ‘‘පරමත්ථතො පුග්ගලං නානුජානාතී’’තිආදිනා අධිප්පායමග්ගනං දට්ඨබ්බං.

අනුඤ්ඤෙය්‍යාමෙතං සියාති එතං අනුපලබ්භනං පඨමපුච්ඡායං විය දුතියපුච්ඡායම්පි අනුජානිතබ්බං සියා. **න වා කිඤ්චි වත්තබ්බන්ති** අථ වා කිඤ්චි න වත්තබ්බං ඨපනීයත්තා පඤ්හස්ස. තථා හිස්ස ඨපනීයාකාරං දස්සෙන්තො **‘‘යථා හී’’**තිආදිමාහ. එත්ථ ච කාමං සච්චද්වයාකාරෙන පුග්ගලො නූපලබ්භති, සම්මුතියාකාරෙන පන නූපලබ්භතීති උපලබ්භනභාවස්ස වසෙන පටික්ඛෙපො කතොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො. **අනුඤ්ඤාතං පටික්ඛිත්තඤ්චාති** පඨමපුච්ඡායං අනුඤ්ඤාතං, දුතියපුච්ඡායං පටික්ඛිත්තං. **එතං ඡලවාදං නිස්සායාති** එතං එකංයෙව වත්ථුං උද්දිස්ස අනුජානනපටික්ඛිපනාකාරං ඡලවචනං නිස්සාය. ත්වං නිග්ගහෙතබ්බොති යොජනා. **සම්භවන්තස්ස සාමඤ්ඤෙනාති** නිග්ගහට්ඨානභාවෙන සම්භවන්තස්ස අනුලොමනයෙන අනුජානනපටික්ඛෙපස්ස සමානභාවෙන. **අසම්භවන්තස්ස කප්පනන්ති** පච්චනීකනයෙන තස්ස නිග්ගහට්ඨානභාවෙන අසම්භවන්තස්ස තථා කප්පනං සංවිධානං ඡලවාදො භවිතුං අරහති. ‘‘අත්ථවිකප්පුප්පත්තියා වචනවිඝාතො ඡල’’න්ති වුත්තොවායමත්ථො. **තෙනාති** යථාවුත්තකප්පනං ඡලවාදොති වුත්තත්තා. වචනසාමඤ්ඤමත්තං කප්පිතං ඡලං වදති එතෙනාති ඡලවාදො. තෙන වුත්තං **‘‘ඡලවාදස්ස කාරණත්තා ඡලවාදො’’**ති. **වචනසාමඤ්ඤමත්තං** අත්ථභූතං තදත්ථං ඡලවාදං නිස්සාය. **‘‘විචාරෙතබ්බ’’**න්ති වුත්තං, කිමෙත්ථ විචාරෙතබ්බං. යදිපි පක්ඛස්ස ඨපනාමූලකං අනුජානනාවජානනානං මිච්ඡාභාවදස්සනං තබ්බිසයත්තා, පාපනාරොපනාහි එව පන සො විභාවීයති, න ඨපනායාති පාකටොයමත්ථො.

4-5. **තෙනාති** සකවාදිනා. **තෙන නියාමෙනාති** යෙන නියාමෙන සකවාදිනා චතුහි පාපනාරොපනාහිස්ස නිග්ගහො කතො, තෙන නියාමෙන නයෙන. සො නිග්ගහො දුක්කටො අනිග්ගහොයෙවාති දස්සෙන්තො ආහ **"අනිග්ගහභාවස්ස වා උපගමිතත්තා"**ති, පාපිතත්තාති අත්ථො. **එවමෙවාති** යථා ''තයා මම කතො නිග්ගහො''තිආදිනා අනිග්ගහභාවූපනයො වුත්තො, එවමෙව. **එතස්සාති** ''තෙන හී''තිආදිනා ඉමාය පාළියා වුත්තස්ස.

අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

7-10. **අඤ්ඤෙනාති** සම්මුතිසච්චභූතෙන. **පරස්සාති** සකවාදිනො. සො හි පරවාදිනා පරො නාම හොති. පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපානං භින්නවිසයත්තා **"අවිරොධිතත්තා"**ති වුත්තං. අභින්නාධිකරණං විය හි අභින්නවිසයමෙව විරුද්ධං නාම සියා, න ඉතරන්ති අධිප්පායො. තමෙවත්ථං විභාවෙතුං **"න හි…පෙ…. ආපජ්ජතී"**ති ආහ. යදි එවං කථමිදං නිග්ගහට්ඨානං ජාතන්ති ආහ **"අත්තනො පනා"**තිආදි. තෙන පටිඤ්ඤාන්තරං නාම අඤ්ඤමෙවෙතං නිග්ගහට්ඨානන්ති දස්සෙති.

පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුද්ධසච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඔකාසසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

11. සාමඤ්ඤෙන වුත්තං විසෙසනිවිට්ඨං හොතීති ආහ **"සබ්බත්ථාති සබ්බස්මිං සරීරෙති අයමත්ථො"**ති. සාමඤ්ඤජොතනා හි විසෙසෙ අවතිට්ඨතීති විසෙසත්ථිනා විසෙසො අනුපයුජ්ජිතබ්බොති. **එතෙනාති** දෙසවසෙන සබ්බත්ථ පටික්ඛෙපවචනෙන.

3. කාලසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

12. **මජ්ඣිමජාතිකාලෙති** පච්චුප්පන්නත්තභාවකාලෙ. අත්තභාවො හි ඉධ ''ජාතී''ති අධිප්පෙතො. තතො අතීතො පුරිමජාතිකාලො, අනාගතො පච්ඡිමජාතිකාලො. **ඉමෙසු තීසූති** සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බෙසූති ඉමෙසු තීසු නයෙසු. පාඨස්ස සංඛිත්තතා සුවිඤ්ඤෙය්‍යාති තං යපෙත්වා අත්ථස්ස සදිසතං විභාවෙන්තො **"ඉධාපි හි…පෙ…. යොජෙතබ්බ"**න්ති ආහ. එත්ථාපි ''න කෙනචි සභාවෙන පුග්ගලො උපලබ්භතී''ති අයමත්ථො වුත්තො හොති. න හි කෙනචි සභාවෙන උපලබ්භමානස්ස සකලෙකදෙසවිනිමුත්තො පවත්තිකාලො නාම අත්ථීති.

4. අවයවසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

13. තතියනයෙ න සබ්බෙකධම්මවිනිමුත්තං පවත්තිට්ඨානං නාම අත්ථීති යොජෙතබ්බං.

ඔකාසාදිසච්චිකට්ඨො

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

14. **අනුලොමපඤ්චකස්සාතිආදිම්හි** අට්ඨකථාවචනෙ. පුන **තත්ථාති** යථාවුත්තෙ අට්ඨකථාවචනෙ, තෙසු වා අනුලොමපඤ්චකපච්චනීකෙසු. **සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භතීති**ආදිකස්ස පාඨප්පදෙසස්ස අත්ථො ''සරීරං සන්ධායා''තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො අත්ථො. **පටිකම්මාදිපාළින්ති** පටිකම්මනිග්ගහඋපනයනනිගමනපාළිං. **තීසු මුඛෙසූති** ''සබ්බත්ථා''තිආදිනා වුත්තෙසු තීසු වාදමුඛෙසු. පච්චනීකස්ස පාළි වුත්තාති සම්බන්ධො. **තන්ති** පාළිං. සඞ්ඛිපිත්වා ආගතත්තා **සරූපෙන අවුත්තෙ. සුද්ධික…පෙ…. වුත්තං හොති** තත්ථ ''සබ්බත්ථා''තිආදිනා සරීරාදිනො පරාමසනං නත්ථි, ඉධ අත්ථීති අයමෙව විසෙසො, අඤ්ඤං සමානන්ති.

සච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා

17-27. සච්චිකට්ඨස්ස, සච්චිකට්ඨෙ වා සංසන්දනං සච්චිකට්ඨසංසන්දනන්ති සමාසද්වයං භවතීති දස්සෙන්තො **''සච්චිකට්ඨස්සා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **සච්චිකට්ඨස්ස පුග්ගලස්සාති** සච්චිකට්ඨසභාවස්ස පරමත්ථතො විජ්ජමානසභාවස්ස පුග්ගලස්ස. **රූපාදීහි සද්ධිං සංසන්දනන්ති** සච්චිකට්ඨතාසාමඤ්ඤෙන රූපාදීහි සමීකරණං. **සච්චිකට්ඨෙනාති** සච්චිකට්ඨහෙතු, තත්ථ වා තං අධිට්ඨානං කත්වා. ''තුල්‍යයොගෙ සමුච්චයො''ති සමුච්චයත්ථත්තා එව ච-කාරස්ස සච්චිකට්ඨෙන උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන ඉධ රූපමාහටන්ති තස්ස උදාහටභාවො යුත්තොති **''යථාරූප''න්ති නිදස්සනවසෙන අත්ථො වුත්තො,** අඤ්ඤථා ඉධ රූපස්ස ආහරණමෙව කිමත්ථියං. එවං සෙසධම්මෙසුපි. යා පනෙත්ථ අඤ්ඤත්තපුච්ඡා, සාපි නිදස්සනත්ථං උපබ්‍රූහෙති අඤ්ඤත්තනිබන්ධනත්තා තස්ස. ඔපම්මසංසන්දනෙ පන නිදස්සනත්ථො ගාහීයතීති ඉමස්මිං සුද්ධිකසංසන්දනෙ කෙවලං සමුච්චයවසෙනෙව අත්ථදස්සනං යුත්තන්ති අධිප්පායො. රූපාදීනි උපාදාපඤ්ඤත්තිමත්තත්තා පුග්ගලස්ස සො තෙහි අඤ්ඤො, අනඤ්ඤො වාති න වත්තබ්බොති අයං සාසනක්කමොති ආහ **''රූපාදීහි…පෙ…. සමයො''**ති. **අනුඤ්ඤායමානෙති** තස්මිං සමයෙ සුත්තෙ ච අප්පටික්ඛිපියමානෙ. අයඤ්ච අත්ථො සාසනිකස්ස පරවාදිනො වසෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බං.

''ආජානාහි නිග්ගහ''න්ති පාඨො දිට්ඨො භවිස්සති, අඤ්ඤථා ''පටිලොමපඤ්චකානි දස්සිතානි, පටිකම්මචතුක්කාදීනි සංඛිත්තානී''ති න සක්කා වත්තුන්ති අධිප්පායො. චොදනාය විනා පරවාදිනො පටිජානාපනං නත්ථීති වුත්තං **''පටිජානාපනත්ථන්ති…පෙ…. චොදනත්ථ''**න්ති. චොදනාපුබ්බකඤ්හි තස්ස පටිජානාපනං. තෙන ඵලවොහාරෙන කාරණං වුත්තන්ති දස්සෙති. **අබ්‍යාකතත්තාති** අබ්‍යාකරණීයත්තා, භගවතා වා න බ්‍යාකතත්තා. **යදි ඨපනීයත්තා පටික්ඛිපිතබ්බන්ති** ඉමස්මිං පච්චනීකනයෙ ඨපනීයත්තා පඤ්හස්ස සකවාදිනා පටික්ඛිපිතබ්බං. **පරෙනපීති** පරවාදිනාපි ඨපනීයත්තා ලද්ධිමෙව නිස්සාය අනුලොමනයෙ පටික්ඛෙපො කතොති **අයමෙත්ථ** සුද්ධිකසංසන්දනාය **අධිප්පායො යුත්තො** අනුලොමෙපි රූපාදීහි අඤ්ඤත්තචොදනායමෙව පරවාදිනා පටික්ඛෙපස්ස කතත්තාති අධිප්පායො.

සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා

28-36. උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන **අඤ්ඤත්තපුච්ඡා වාති** ඉමිනා ද්වයම්පි උද්ධරති උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන අඤ්ඤත්තපුච්ඡා, උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන පුච්ඡා වාති. තත්ථ පච්ඡිමං සන්ධායාහ **''ද්වින්නං සමානතා''**තිආදි. තස්සත්ථො – ද්වින්නං රූපවෙදනානං විය රූපපුග්ගලානං සච්චිකට්ඨෙන සමානතා තෙසං අඤ්ඤත්තස්ස කාරණං යුත්තං න හොති. **අථ ඛො…පෙ…. උපලබ්භනීයතාති** ඉදඤ්ච සංසන්දනං විචාරෙතබ්බං. අයං හෙත්ථ අධිප්පායො – යදි සච්චිකට්ඨසාමඤ්ඤෙන රූපපුග්ගලානං උපලද්ධිසාමඤ්ඤං ඉච්ඡිතං, තෙනෙව නෙසං අඤ්ඤත්තම්පි ඉච්ඡිතබ්බං. අථ පරමත්ථවොහාරභෙදතො තෙසං අඤ්ඤත්තං න ඉච්ඡිතං, තතො එව උපලද්ධිසාමඤ්ඤම්පි න ඉච්ඡිතබ්බන්ති.

37-45. උපලද්ධීති පුග්ගලස්ස උපලද්ධි විජ්ජමානතා. ''පටිකම්මපඤ්චක''න්ති විඤ්ඤායතීති යොජනා.

ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා

46-52. **එකධම්මතොපීති** සත්තපඤ්ඤාසාය සච්චිකට්ඨෙසු එකධම්මතොපි. එතෙන තතො සබ්බතොපි පුග්ගලස්ස අඤ්ඤත්තානනුජානනං දස්සෙති. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''සකලං පරමත්ථසච්චං සන්ධාය''ති. **රූපාදිඑකෙකධම්මවසෙන නානුයුඤ්ජිතබ්බො** අවයවබ්‍යතිරෙකෙන සමුදායස්ස අභාවතො. යස්මා පන සමුදායාවයවා භින්නසභාවා, තස්මා **''සමුදායතො…පෙ…. නිග්ගහාරහො සියා''**ති පරවාදිනො ආසඞ්කමාහ. **එතං වචනොකාසන්ති** යදිපි සත්තපඤ්ඤාසධම්මසමුදායතො පුග්ගලස්ස අඤ්ඤත්තං න ඉච්ඡති තබ්බිනිමුත්තස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවතො, තදෙකදෙසතො පනස්ස අනඤ්ඤත්තම්පි න ඉච්ඡතෙව. න හි සමුදායො අවයවො හොතීති. තස්මා ''තං පටික්ඛිපතො කිං නිග්ගහට්ඨානන්ති වත්තුං මා ලබ්භෙථා''ති දස්සෙතුං **''අයඤ්චා''**තිආදි වුත්තං.
රූපාදිධම්මප්පභෙදවිභාගමුඛෙනෙව අනවසෙසතො පුග්ගලොති ගහණාකාරදස්සනවසෙන පවත්තො පඨමවිකප්පො, දුතියො පන අවිභාගතො පරමත්ථසච්චභාවසාමඤ්ඤෙනාති අයං ඉමෙසං ද්වින්නං විකප්පානං විසෙසො. **ඉතීති** වුත්තප්පකාරපරාමසනන්ති ආහ **''එව''**න්ති.

සභාවවිනිබ්භොගතොති සභාවෙන විනිබ්භුජ්ජිතබ්බතො. සභාවභින්නො හි ධම්මො තදඤ්ඤධම්මතො විනිබ්භොගං ලභති. තෙනාහ **''රූපතො අඤ්ඤසභාගත්තා''**ති. **රූපවජ්ජෙති** රූපධම්මවජ්ජෙ . **තීසුපීති** ''රූපස්මිං පුග්ගලො, අඤ්ඤත්‍ර රූපා, පුග්ගලස්මිං රූප''න්ති ඉමෙසු එවං පවත්තෙසු තීසුපි අනුයොගෙසු. සාසනිකො එවායං පුග්ගලවාදීති කත්වා ආහ **''න හි සො සක්කායදිට්ඨිං ඉච්ඡතී''**ති. ''රූපවා''ති ඉමිනා රූපෙන සකිඤ්චනතාව ඤාපියති, න රූපායත්තවුත්තිතාති ආහ **''අඤ්ඤත්‍ර රූපාති එත්ථ ච රූපවා පුග්ගලොති අයමත්ථො සඞ්ගහිතො''**ති.

චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච සංසන්දනකථාවණ්ණනා.

8. ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා

54. ලක්ඛණයුත්තිකථායං ‘‘ඡලවසෙන පන වත්තබ්බං ආජානාහි නිග්ගහ’’න්ති පාඨො ගහෙතබ්බො.

ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වචනසොධනවණ්ණනා

55-59. **පදද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙති** පදද්වයස්ස එකත්තත්ථෙ සතීති අත්ථො. පරිකප්පවචනඤ්හෙතං දොසදස්සනත්ථං ‘‘එවං සන්තෙ අයං දොසො’’ති. තයිදං එකත්තං උපලබ්භති එවාති පච්ඡිමපදාවධාරණං වෙදිතබ්බං. ‘‘කෙහිචි පුග්ගලො කෙහිචි න පුග්ගලො’’ති බ්‍යභිචාරදස්සනතො පරෙන න සම්පටිච්ඡිතන්ති කත්වා තමෙව අසම්පටිච්ඡිතත්තං විභාවෙන්තො **‘‘පුග්ගලස්ස හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **අවිභජිතබ්බතන්ති** ‘‘උපලබ්භති වා’’ති එවං අවිභජිතබ්බතං. **විභජිතබ්බතන්ති** ‘‘පුග්ගලො ච තදඤ්ඤඤ්ච උපලබ්භතී’’ති එවං විභජිතබ්බතං. එතෙන ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති එවා’’ති පච්ඡිමපදාවධාරණං වෙදිතබ්බං, න ‘‘පුග්ගලො එව උපලබ්භතී’’ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. **තං විභාගන්ති** යථාවුත්තං විභජිතබ්බාවිභජිතබ්බං විභාගං **වදතො** සකවාදිනො, අඤ්ඤස්ස වා කස්සචි. **එතස්සාති** පරවාදිනො . **යථාවුත්තවිභාගන්ති** ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති…පෙ.... කෙහිචි න පුග්ගලො’’ති එවං පාළියං වුත්තප්පකාරං විභාගං. **යථාආපාදිතෙනාති** ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙ’’තිආදිනා ආපාදිතප්පකාරෙන. **න භවිතබ්බන්ති** යදිපි තෙන පුග්ගලො උපලබ්භති එව වුච්චති, උපලබ්භතීති පන පුග්ගලො එව න වුච්චති, අථ ඛො අඤ්ඤොපි, තස්මා යථාවුත්තෙන පසඞ්ගෙන න භවිතබ්බං. තෙනාහ **‘‘මග්ගිතබ්බො එත්ථ අධිප්පායො’’**ති.

60. **අත්ථතො පුග්ගලො නත්ථීති වුත්තං හොති** අත්තසුඤ්ඤතාදස්සනෙන අනත්තලක්ඛණස්ස විහිතත්තා.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

61-66. **රූපකායාවිරහං සන්ධාය ආහ,** න රූපතණ්හාසබ්භාවං. තථා සති අනෙකන්තිකත්තා පටික්ඛිපිතබ්බමෙව සියා, න අනුජානිතබ්බන්ති. ‘‘අත්ථීතායා’’ති ආහාති සම්බන්ධො. **කාමීභාවස්ස අනෙකන්තිකත්තා** කස්සචි කාමධාතූපපන්නස්ස **කාමධාතුයා ආයත්තත්තාභාවතො ච** කදාචි භාවස්සෙවාති යොජනා.

67. **කායානුපස්සනායාති** කායානුපස්සනාදෙසනාය. සා හි කායකායානුපස්සීනං විභාගග්ගහණස්ස කාරණභූතා, කායානුපස්සනා එව වා. **එවංලද්ධිකත්තාති** අඤ්ඤො කායො අඤ්ඤො පුග්ගලොති එවංලද්ධිකත්තා. **ආහච්ච භාසිතන්ති** ඨානකරණානි ආහන්ත්වා කථිතං, භගවතා සාමං දෙසිතන්ති අත්ථො.

පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ගතිඅනුයොගවණ්ණනා

69-72. යානිස්ස සුත්තානි නිස්සාය ලද්ධි උප්පන්නා, තෙසං දස්සනතො පරතො ‘‘තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතී’’තිආදිනා පාළි ආගතා, පුරතො පන ‘‘න වත්තබ්බං පුග්ගලො සන්ධාවතී’’තිආදිනා, තස්මා වුත්තං **‘‘දස්සෙන්තො…පෙ.... භවිතබ්බ’’**න්ති. **දස්සෙත්වාති වා වත්තබ්බන්ති** ‘‘යානිස්ස…පෙ.... තානි දස්සෙත්වා ‘තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතී’තිආදිමාහා’’ති වත්තබ්බන්ති අත්ථො. **දස්සෙන්තොති** වා ඉදං දස්සනකිරියාය න වත්තමානතාමත්තවචනං, අථ ඛො තස්සා ලක්ඛණත්ථවචනං, හෙතුභාවවචනං වාති න කොචි දොසො.

91. **සො වත්තබ්බොති** සො ජීවසරීරානං අනඤ්ඤතාපජ්ජනාකාරො වත්තබ්බො, නත්ථීති අධිප්පායො. ‘‘රූපී අත්තා’’ති ඉමිස්සා ලද්ධියා වසෙන ‘‘යෙන රූපසඞ්ඛාතෙන අත්තනො සභාවභූතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡතී’’ති එවං පන අත්ථෙ සති සො ආකාරො වුත්තො එව හොති, තථා ච සති ‘‘රූපං පුග්ගලොති අනනුඤ්ඤාතත්තා’’ති එවම්පි වත්තුං න සක්කා. යස්මා පන ‘‘ඉධ සරීරනික්ඛෙපා’’ති අනන්තරං වක්ඛති, තස්මා ‘‘සො වත්තබ්බො’’ති වුත්තං. **නිරයූපගස්ස පුග්ගලස්ස අන්තරාභවං න ඉච්ඡතීති** ඉදං පුරාතනානං අන්තරාභවවාදීනං වසෙන වුත්තං. අධුනාතනා පන ‘‘උද්ධංපාදො තු නාරකො’’ති වදන්තා තස්සපි අන්තරාභවං ඉච්ඡන්තෙව, කෙචි පන අසඤ්ඤූපගානං. අරූපූපගානං

පන සබ්බෙපි න ඉච්ඡන්ති. තත්ථ යෙ ''සඤ්ඤුප්පාදා ච පන තෙ දෙවා තම්හා කායා චවන්ති''ති සුත්තස්ස අත්ථං මිච්ඡා ගහෙත්වා චුතූපපාතකාලෙසු අසඤ්ඤීනං සඤ්ඤා අත්ථීති අන්තරාභවතොව අසඤ්ඤූපපත්තිං ඉච්ඡන්ති, තදඤ්ඤෙසං වසෙන ''සවෙදනො...පෙ.... පටික්ඛිපතී''ති දස්සෙන්තො **''යෙ පනා''**තිආදිමාහ. කෙ පනෙවං ඉච්ඡන්ති? සබ්බත්ථිවාදීසු එකච්චෙ.

92. **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ**ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ භවෙ, අචිත්තුප්පාදෙ වා සඤ්ඤා අත්ථීති ඉච්ඡන්තීති න වත්තබ්බන්ති සම්බන්ධො. යතො සො සඤ්ඤාභවෙන අසඞ්ගහිතො, භවන්තරභාවෙන ච සඞ්ගහිතො.

93. **ඉන්ධනුපාදානො අග්ගි විය ඉන්ධනෙන රූපාදිඋපාදානො පුග්ගලො රූපාදිනා විනා නත්ථීති** එත්ථ අයමධිප්පායවිභාවනා – යථා න විනා ඉන්ධනෙන අග්ගි පඤ්ඤාපීයති, න ච තං අඤ්ඤං ඉන්ධනතො සක්කා පටිජානිතුං, නාපි අනඤ්ඤං. යදි හි අඤ්ඤං සියා, න උණ්හං ඉන්ධනං සියා, අථ අනඤ්ඤං, නිදහිතබ්බංයෙව දාහකං සියා, එවං න විනා රූපාදීහි පුග්ගලො පඤ්ඤාපීයති, න ච තෙහි අඤ්ඤො, නාපි අනඤ්ඤො සස්සතුච්ඡෙදභාවප්පසඞ්ගතොති පරවාදිනො අධිප්පායො. තත්ථ යදි අග්ගින්ධනොපමා ලොකවොහාරෙන වුත්තා, අපළිත්තං කට්ඨාදිඉන්ධනං නිදහිතබ්බඤ්ච, පළිත්තං භාසුරුණ්හං අග්ගිදාහකඤ්ච, තඤ්ච ඔජට්ඨමකරූපං පබන්ධවසෙන පවත්තං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං. යදි එවං පුග්ගලො රූපාදීහි අඤ්ඤො අනිච්චො ච ආපන්නො, අථ පරමත්ථතො ච, තස්මිංයෙව කට්ඨාදිසඤ්ඤිතෙ රූපසඞ්ඛාතපළිත්තෙ යං උසුමං සො අග්ගි තංසහජාතානි තීණිභූතානි ඉන්ධනං. එවම්පි සිද්ධං ලක්ඛණභෙදතො අග්ගින්ධනානං අඤ්ඤත්තන්ති අග්ගි විය ඉන්ධනතො රූපාදීහි අඤ්ඤො පුග්ගලො අනිච්චො ච ආපජ්ජතීති.

ගතිඅනුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

97. නීලගුණයොගතො නීලො, නීලො එව නීලකො, තස්ස, අයං පනස්ස නීලපඤ්ඤත්ති නීලරූපුපාදානාති ආහ **''නීලං...පෙ.... පඤ්ඤත්තී''**ති. එවං පන පාළෙ ඨිතෙ නීලං උපාදාය නීලොති කථමයං පදුද්ධාරොති ආහ **''නීලං රූපං...පෙ.... එත්ථ යො පුට්ඨො නීලං උපාදාය නීලො''**ති. **එත්ථා**ති එතස්මිං වචනෙ. **තදාදීසූ**ති ''පීතං රූපං උපාදායා''තිආදිකං අට්ඨකථායං **ආදි**-සද්දෙන ගහිතමෙව තදත්ථදස්සනවසෙන ගණ්හාති.

98. වුත්තන්ති ''මග්ගකුසලො''තිආදීසු ඡෙකට්ඨං සන්ධාය වුත්තං. **කුසලපඤ්ඤත්තිං** කුසලවොහාරං.

112. **පුබ්බපක්ඛං දස්සෙත්වා උත්තරමාහාති** පරවාදී පුබ්බපක්ඛං දස්සෙත්වා සකවාදිස්ස උත්තරමාහ.

115. ''රූපං රූපවා''තිආදිනයප්පවත්තං පරවාදිවාදං භින්දිතුං ''යථා න නිගළො නෙගළිකො''තිආදිනා සකවාදිවාදො ආරද්ධොති ආහ **''යස්ස රූපං සො රූපවාති උත්තරපක්ඛෙ වුත්තං වචනං උද්ධරිත්වා''**ති.

118. **විඤ්ඤාණනිස්සයභාවූපගමනන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවූපගමනං. තයිදං විසෙසනං **චක්ඛුස්සා**ති ඉමිනාව සිද්ධන්ති න කතං දට්ඨබ්බං.

උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා

123. **කම්මානන්ති** කුසලාකුසලකම්මානං. තග්ගහණෙනෙව හි තංතංකිච්චකරණීයෙ කිරියානම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **නිප්ඵාදකප්පයොජකභාවෙනා**ති කාරකකාරාපකභාවෙන.

125. **කම්මකාරකස්ස** පුග්ගලස්ස **යො** අඤ්ඤො පුග්ගලො කාරකො. **තෙනපී**ති කාරකකාරකෙනපි. **තස්සා**ති කාරකකාරකස්ස. **අඤ්ඤන්ති** අඤ්ඤං කම්මං. **එවන්ති** ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන. තෙහි තෙහි කාරකෙහි පුග්ගලා විය අඤ්ඤානි කම්මානි කරීයන්තීති දස්සෙති. තෙනාහ **''කම්මවට්ටස්ස අනුපච්ඡෙදං වදන්තී''**ති. එවං සන්තෙ පුග්ගලස්ස කාරකො, කම්මස්ස කාරකොති අයං විභාගො ඉධ අනාමට්ඨො හොති, තථා ච සති කාරකපරම්පරාය වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති ආහ **''පුග්ගලස්ස...පෙ.... විචාරෙතබ්බමෙත''**න්ති. **තස්ස කාරකන්ති** පුග්ගලස්ස කාරකං. **ඉදඤ්චා**ති න කෙවලං පුග්ගලකාරකස්ස කම්මකාරකතාපත්තියෙව දොසො, අථ ඛො ඉදං කම්මකාරකතාය කාරකපරම්පරාපජ්ජනම්පි විචාරෙතබ්බං, න යුජ්ජතීති අත්ථො. පුග්ගලානඤ්හි පටිපාටියා කාරකභාවො කාරකපරම්පරා.

170. **එකො අන්තොති** ''ගාහො''ති සස්සතගාහසඞ්ඛාතො අන්තොති අත්ථො.

176. සියා අඤ්ඤො, සියා අනඤ්ඤො, සියා න වත්තබ්බො ''අඤ්ඤොති වා අනඤ්ඤොති වා''ති , එවං පවත්තනිගණ්ඨවාදසදිසත්තා සො එව එකො නෙව සො හොති, න අඤ්ඤොති ලද්ධිමත්තං. තෙනාහ **''ඉදං පන නත්ථෙවා''**ති. **පරස්ස ඉච්ඡාවසෙනෙවාති** පරවාදිනො ලද්ධිවසෙනෙව. **එකං අනිච්ඡන්තස්සාති** එකං ''සො කරොති, සො පටිසංවෙදෙතී''ති ගහණං සස්සතදිට්ඨිභයෙන පටික්ඛිපන්තස්ස **ඉතරං** උච්ඡෙදග්ගහණං ආපන්නං. තඤ්ච පටික්ඛිපන්තස්ස අඤ්ඤං මිස්සකං නිච්චානිච්චග්ගහණං, වික්ඛෙපග්ගහණඤ්ච ආපන්නං. **කාරකවෙදකිච්ඡාය ඨත්වාති** ස්වෙව කාරකො වෙදකො වාති ඉමස්මිං ආදායෙ ඨත්වා. **තංතංඅනිච්ඡායාති** තස්ස තස්ස වාදස්ස අසම්පටිච්ඡනෙන. **ආපන්නවසෙනපීති** ආපන්නගාහවසෙනපි අයං අනුයොගො වුත්තොති යොජනා. **සබ්බෙසං ආපන්නත්තාති** හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං විකප්පානං අනුක්කමෙන ආපන්නත්තා නායමනුයොගො කතොති යොජනා. **එකෙකස්සෙවාති** තෙසු විසුං විසුං එකෙකස්සෙව ආපන්නත්තා. තන්තිවසෙන පන තෙ විකප්පා එකජ්ඣං දස්සෙත්වාති අධිප්පායො. **එකතො යොජෙතබ්බං** චතුන්නම්පි පඤ්හානං එකතො පුට්ඨත්තා.

පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කල්‍යාණවග්ගො නිට්ඨිතො.

14. අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා

193. **විකුබ්බතීති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන ''දිබ්බාය සොතධාතුයා සද්දං සුණාතී''තිආදිකං සඞ්ගණ්හාති. අභිඤ්ඤානුයොගො දට්ඨබ්බොති යොජනා. **තදභිඤ්ඤාවතොති** ආසවක්ඛයාභිඤ්ඤාවතො. **අරහතො සාධනන්ති** අරහතො සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන පුග්ගලත්තාභාවසාධනං. **තබ්භාවස්සාති** අරහත්තස්ස. අරහත්තධාරානඤ්හි ඛන්ධා නාම පුග්ගලත්තං තස්සපි හොතීති.

අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15-18. ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා

209. **තතියකොටිභූතස්සාති** තතියකොටිසභාවස්ස සඞ්ඛතාසඞ්ඛතවිනිමුත්තසභාවස්ස. **සභාවස්සාති** ච සභාවධම්මස්ස. **ලද්ධිං නිගූහිත්වාති** පුග්ගලො නෙව සඞ්ඛතො, නාසඞ්ඛතොති ලද්ධිං අවිභාවෙත්වා.

ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. පටිවෙධානුයොගාදිවණ්ණනා

218. **පජානනං නාම න හොති** නිබ්බිදාදීනං අප්පච්චයත්තා. පරිච්ඡෙදනසමත්ථතඤ්ච දස්සෙතීති සම්බන්ධො.

228. **සහරූපභාවො** රූපෙන සමඞ්ගිතා, **විනාරූපභාවො** තතො විනිස්සටතාති තදුභයං රූපස්ස අබ්භන්තරගමනං බහිනික්ඛමනඤ්ච හොති. තස්මා තං ද්වයං සහරූපභාවවිනාරූපභාවානං ලක්ඛණවචනන්ති වුත්තං.

237. **ඔළාරිකොති** ථූලො. ආහිතො අහං මානො එත්ථාති **අත්තා,** අත්තභාවො. සො එව යථාසකං කම්මුනා පටිලභිතබ්බතො **පටිලාභො**. පදද්වයෙනපි කාමාවචරත්තභාවො කථිතො. **මනොමයො අත්තපටිලාභො** රූපාවචරත්තභාවො. සො හි ඣානමනෙන නිබ්බත්තත්තා මනොමයො. **අරූපො අත්තපටිලාභොති** අරූපාවචරත්තභාවො. සො හි රූපෙන අමිස්සිතත්තා අරූපොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ''අත්තා''ති පන ජීවෙ ලොකවොහාරො නිරුළ්හො, අසතිපි ජීවෙ තථානිරුළ්හං ලොකවොහාරං ගහෙත්වා සම්මාසම්බුද්ධාපි වොහරන්තීති දස්සෙන්තො **''ඉති ඉමා ලොකස්ස සමඤ්ඤා, යාහි තථාගතො වොහරතී''**ති වත්වා ඉදානි යථා වොහරන්ති, තං පකාරං විභාවෙන්තො **''අපරාමස''**න්තිආදිමාහ.

පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙනාති කක්ඛළත්ථුසනාදිසලක්ඛණවසෙන අනිච්චතාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ච. **ඉමිනාති** ''පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙනා''තිආදිනා වුත්තෙන පරමත්ථතො පුග්ගලාභාවවචනෙන . **ඉතො පුරිමාති** තත්ථ තත්ථ සකවාදිපටික්ඛෙපාදිවිභාවනවසෙන පවත්තා ඉතො අත්ථසංවණ්ණනතො පුරිමා. **ඉමිනාති** වා ''යථා රූපාදයො ධම්මා''තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තවචනෙන. **යථා චාති** එත්ථ **ච**-සද්දො සමුච්චයත්ථො. තෙන සමඤ්ඤානතිධාවනං සම්පිණ්ඩෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යථා පරාමාසො ච න හොති ජනපදනිරුත්තියා අභිනිවිසිතබ්බතො, යථා ච සමඤ්ඤාතිධාවනං න හොති, එවං ඉතො පුරිමා ච අත්ථවණ්ණනා යොජෙතබ්බා. සමඤ්ඤාතිධාවනෙ හි සති සබ්බලොකවොහාරුපච්ඡෙදො සියාති.

තස්මා සච්චන්ති යස්මා තත්ථ පරමත්ථාකාරං අනාරොපෙත්වා සමඤ්ඤං නාතිධාවන්තො කෙවලං ලොකසම්මුතියාව වොහරති, තස්මා සච්චං පරෙසං අවිසංවාදනතො. **තථකාරණන්ති** තථො අවිතථො ධම්මසභාවො කාරණං පවත්තිහෙතු එතස්සාති තථකාරණං, පරමත්ථවචනං, අවිපරීතධම්මසභාවවිසයන්ති අත්ථො. තෙනාහ **"ධම්මානං තථතාය පවත්ත"**න්ති.

පටිවෙධානුයොගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පරිහානිකථා

1. වාදයුත්තිපරිහානිකථාවණ්ණනා

239. **ඉදං සුත්තන්ති** ඉදං ලක්ඛණමත්තං දට්ඨබ්බං. ''පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මා සමයවිමුත්තස්ස භික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්තී''ති (අ. නි. 5.149-150) ඉදම්පි හි සුත්තං අනාගාමිආදීනංයෙව පරිහානිනිස්සයො, න අරහතො. **සමයවිමුත්තොති** අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො සෙක්ඛස්සෙතං නාමං. යථාහ –

''කතමො ච පුග්ගලො සමයවිමුත්තො? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො කාලෙන කාලං සමයෙන සමයං අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන ඵුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති. අයං වුච්චති පුග්ගලො සමයවිමුත්තො''ති (පු. ප. 1).

''පරිහානිධම්මො''ති ච පුථුජ්ජනො ච එකච්චො ච සෙක්ඛො අධිප්පෙතො, න අරහාති. **තස්මාති** යස්මා යථාදස්සිතානි සුත්තානි අනාගාමිආදීනං පරිහානිලද්ධියා නිස්සයො, න අරහතො, තස්මා. තං නිස්සාය තං අපෙක්ඛිත්වා යස්මා ''අරහතොපී''ති එත්ථ අරහතොපි පරිහානි, කො පන වාදො අනාගාමිආදීනන්ති අයමත්ථො ලබ්භති, තස්මා පි-සද්දසම්පිණ්ඩිතමත්ථං දස්සෙන්තො **"අරහතොපි…පෙ…. යොජෙතබ්බ"**න්ති ආහ. යස්මා වා කාමඤ්චෙත්ථ දුතියසුත්තං සෙක්ඛවසෙන ආගතං, පඨමතතියසුත්තානි පන අසෙක්ඛවසෙනපි ආගතානීති තෙසං ලද්ධි, තස්මා ''අරහතොපී''ති අට්ඨකථායං වුත්තං. තෙනාහ **"ඉදං සුත්තං අරහතො"**තිආදි.

තතියස්මින්ති ''සබ්බෙසඤ්ඤෙව අරහන්තානං පරිහානී''ති එතස්මිං පඤ්හෙ. සො හි ''සබ්බෙව අරහන්තො''තිආදිනා ආගතෙසු තතියො පඤ්හො. **තෙසන්ති** මුදින්ද්‍රියානං. **තතියස්මිම්පීති පි**-සද්දො වුත්තත්ථසමුච්චයො. තෙන පඨමපඤ්හං සමුච්චිනොති ''තත්ථපි තික්ඛින්ද්‍රියා අධිප්පෙතා''ති.

සොයෙව න පරිහායතීති සොතාපන්නොයෙව සොතාපන්නභාවතො න පරිහායතීති අත්ථො. න චෙත්ථ සකදාගාමිභාවාපත්තියා සොතාපන්නභාවාපගමො පරිහානි හොති විසෙසාධිගමභාවතො. පත්තවිසෙසතො හි පරිහානීති. **ඉතරෙති** සකදාගාමිආදිකා. **උපරිමග්ගත්ථායාති** උපරිමග්ගත්තයපටිලාභත්ථාය ''නියතො''ති වුත්තමත්ථං අග්ගහෙත්වා.

වාදයුත්තිපරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිකථාවණ්ණනා

241. **තතොති** අරහත්තතො. **තත්ථාති** දස්සනමග්ගඵලෙ. **වායාමෙනාති** විපස්සනුස්සාහනෙන. **තදනන්තරන්ති** සොතාපත්තිඵලානන්තරං. පඨමං දස්සනමග්ගඵලානන්තරං අරහත්තං පාපුණාති, තතො පරිහීනො පුන වායමන්තො තදනන්තරං න අරහත්තං පාපුණාතීති කා එත්ථ යුත්තීති අධිප්පායො. පරවාදී නාම යුත්තම්පි වදති අයුත්තම්පීති කිං තස්ස වාදෙ යුත්තිගවෙසනායාති පන දට්ඨබ්බං. අපරිහානසභාවො භාවනාමග්ගො අරියමග්ගත්තා දස්සනාදස්සනමග්ගො විය. න චෙත්ථ අසිද්ධතාසඞ්කා ලොකුත්තරමග්ගස්ස පරස්සපි අරියමග්ගභාවස්ස සිද්ධත්තා, නාපි ලොකියමග්ගෙන අනෙකන්තිකතා අරියසද්දෙන විසෙසිතත්තා. තථා න විරුද්ධතා දුතියමග්ගාදීනං භාවනාමග්ගභාවස්ස ඔළාරිකකිලෙසප්පහානාදීනඤ්ච පරස්සපි ආගමතො සිද්ධත්තා.

අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සුත්තසාධනපරිහානිකථාවණ්ණනා

265. පුග්ගලපඤ්ඤත්තිඅට්ඨකථායං ''පත්ති, ඵුසනා''ති ච පච්චක්ඛතො අධිගමො අධිප්පෙතොති වුත්තං **"පත්තබ්බං වදතීති ආහ ඵුසනාරහ"**න්ති.

267. **කතසන්නිට්ඨානස්සාති** ඉමස්මිං සත්තාහෙ මාසෙ උතුම්හි අන්තොවස්සෙ වා අඤ්ඤං ආරාධෙස්සාමීති කතනිච්ඡයස්ස.

සුත්තසාධනපරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. බ්‍රහ්මචරියකථා

1. සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

269. **හෙට්ඨාපීති** පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙහි හෙට්ඨාපි. **මග්ගභාවනම්පි න ඉච්ඡන්තීති විඤ්ඤායති** ''ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො''ති ඉමිනා ''ද්වෙපි බ්‍රහ්මචරියවාසා නත්ථි දෙවෙසූති උපලද්ධිවසෙනා''ති වුත්තත්තා.

270. **තස්සෙවාති** පරවාදිනො එව. **පුග්ගලවසෙනාති** ''ගිහීනඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච දෙවාන''න්ති එවං පුග්ගලවසෙන. **තස්සාති** පරවාදිනො. **පටික්ඛෙපො න යුත්තොති** එවං පුග්ගලවසෙන අත්ථයොජනා න යුත්තාති අධිප්පායො. පුග්ගලාධිට්ඨානෙන පන කතාපි අත්ථවණ්ණනා ඔකාසවසෙන පරිච්ඡිජ්ජතීති නායං දොසො. **තස්සායං අධිප්පායොති** අයං ''ගිහීනඤ්චෙවා''තිආදිනා වුත්තො තස්ස පරවාදිනො යදි අධිප්පායො, එවං සඤ්ඤාය පරවාදිනො සකවාදිනා සමානාදායොති න නිග්ගහාරහො සියා. තෙනාහ **''සක...පෙ.... තබ්බො''**ති. පඨමං පන අනුජානිත්වා පච්ඡා පටික්ඛෙපෙනෙව නිග්ගහෙතබ්බතා වෙදිතබ්බා. කෙචි ''යත්ථ නත්ථි පබ්බජ්ජා, නත්ථි තත්ථ බ්‍රහ්මචරියවාසොති පුච්ඡාය එකච්චානං මනුස්සානං මග්ගප්පටිවෙධං සන්ධාය පරවාදිනො පටික්ඛෙපො. යදිපි සො දෙවානං මග්ගප්පටිලාභං න ඉච්ඡති, සම්භවන්තං පන සබ්බං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං 'ගිහීන'මිච්චෙව අවත්වා 'එකච්චානඤ්ච දෙවාන'න්ති වුත්ත''න්ති වදන්ති, තං න සුන්දරං ''සන්ධායා''ති වුත්තත්තා, පුරිමොයෙවත්ථො යුත්තො.

සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

273. **රූපාවචරමග්ගෙනාති** රූපාවචරජ්ඣානෙන. තඤ්හි රූපභවූපපත්තියා උපායභාවතො මග්ගොති වුත්තො. යථාහ ''රූපූපපත්තියා මග්ගං භාවෙතී''ති (ධ. ස. 160). **ඉදන්ති** ඉදං රූපාවචරජ්ඣානං. ''ඉධවිහායනිට්ඨහෙතුභූතො රූපාවචරමග්ගො''තිආදිකං දීපෙන්තං වචනං අනාගාමිමග්ගස්ස තබ්භාවදීපකෙන ''ඉධ භාවිතමග්ගො''තිආදිකෙන කථං සමෙතීති චොදෙත්වා යථා සමෙති , තං දස්සෙතුං **''පුබ්බෙ පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **''පුබ්බෙ''**ති ඉමිනා ''ඉධ භාවිතමග්ගො''තිආදිකං වදන්ති, ඉධාපි පන ''රූපාවචරමග්ගෙනා''තිආදිකං. තත්ථ **අනාගාමී එවාති** අනාගාමිඵලට්ඨො එව. **ඣානානාගාමීති** අසමුච්ඡින්නජ්ඣත්තසංයොජනොපි රූපභවෙ උප්පජ්ජිත්වා අනාවත්තිධම්මමග්ගං භාවෙත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායනතො. **අධිප්පායොති** යථාවුත්තො ද්වින්නං අට්ඨකථාවචනානං අවිරොධදීපකො අධිප්පායො.

ඉධාති කාමලොකෙ. **තත්ථාති** බ්‍රහ්මලොකෙ. එත්ථ ච පරවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො ''තීහි, භික්ඛවෙ, ඨානෙහී''ති සුත්තං කිං යථාරුතවසෙන ගහෙතබ්බත්ථං, උදාහු සන්ධායභාසිතන්ති? තත්ථ ජානමානො සන්ධායභාසිතන්ති වදෙය්‍ය. අඤ්ඤථා ''පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ උපාදායා''තිආදි වත්තුං න සක්කා ''දෙවෙ ච තාවතිංසෙ''ති වුත්තත්තා. යථා හි තස්ස ''සෙය්‍යථාපි දෙවෙහි තාවතිංසෙහි සද්ධිං මන්තෙත්වා''තිආදීසු විය සක්කං දෙවරාජානං උපාදාය කාමාවචරදෙවෙසු තාවතිංසදෙවා පාකටා පඤ්ඤාතාති තෙසං ගහණං, න තෙයෙව අධිප්පෙතාති සුත්තපදස්ස සන්ධායභාසිතත්ථං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, එවං ''ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො''ති එත්ථාපි අනවජ්ජසුඛඅබ්‍යාසෙකසුඛනෙක්ඛම්මසුඛාදිසන්නිස්සයභාවෙන මහානිසංසතාය සාසනෙ පබ්බජ්ජා ''ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො''ති ඉමස්මිං සුත්තෙ අධිප්පෙතා. සා හි උත්තරකුරුකානං දෙවානඤ්ච අනොකාසභාවතො දුක්කරා දුල්ලභා ච. තත්ථ සූරියපරිවත්තාදීහිපි දෙවෙසු මග්ගපටිලාභාය අත්ථිතා විභාවෙතබ්බා, උත්තරකුරුකානං පන විසෙසානධිගමභාවො උභින්නම්පි ඉච්ඡිතො එවාති.

සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ඔධිසොකථාවණ්ණනා

274. **ඔධිසොති** භාගසො, භාගෙනාති අත්ථො. භාගො නාම යස්මා එකදෙසො හොති, තස්මා **''එකදෙසෙන එකදෙසෙනා''**ති වුත්තං. තත්ථ යදි චතුන්නං මග්ගානං වසෙන සමුදයපක්ඛිකස්ස කිලෙසගණස්ස චතුභාගෙහි පහානං

‘‘ඔධිසො පහාන’’න්ති අධිප්පෙතං, ඉච්ඡිතමෙවෙතං සකවාදිස්ස ‘‘තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා දිට්ඨිගතානං පහානාය’’ති ච ආදිවචනතො. යස්මා පන මග්ගො චතූසු සච්චෙසු නානාභිසමයවසෙන කිච්චකරො, න එකාභිසමයවසෙනාති පරවාදිනො ලද්ධි, තස්මා යථා ‘‘මග්ගො කාලෙන දුක්ඛං පරිජානාති, කාලෙන සමුදයං පජහතී’’තිආදිනා නානක්ඛණවසෙන සච්චෙසු පවත්තතීති ඉච්ඡිතො, එවං පච්චෙකම්පි නානක්ඛණවසෙන පවත්තෙය්‍ය. තථා සති දුක්ඛාදීනං එකදෙසඑකදෙසමෙව පරිජානාති පජහතීති දස්සෙතුං පාළියං ‘‘සොතාපත්ති…පෙ.… එකදෙසෙ පජහතී’’තිආදි වුත්තං. සති හි නානාභිසමයෙ පඨමමග්ගාදීහි පහාතබ්බානං සංයොජනත්තයාදීනං දුක්ඛදස්සනාදීහි එකදෙසඑකදෙසප්පහානං සියාති එකදෙසසොතාපත්තිමග්ගට්ඨාදිතා, තතො එව එකදෙසසොතාපන්නාදිතා ච ආපජ්ජති අනන්තරඵලත්තා ලොකුත්තරකුසලානං, න ච තං යුත්තං. න හි කාලභෙදෙන විනා සො එව සොතාපන්නො, අසොතාපන්නො චාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. තෙනාහ **‘‘එකදෙසං සොතාපන්නො, එකදෙසං න සොතාපන්නො’’**තිආදි.

අපිචායං නානාභිසමයවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො ‘‘මග්ගඤාණං සච්චානි පටිවිජ්ඣන්තං කිං ආරම්මණතො පටිවිජ්ඣති, උදාහු කිච්චතො’’ති. යදි ආරම්මණතොති වදෙය්‍ය, තස්ස විපස්සනාඤාණස්ස විය දුක්ඛසමුදයානං අච්චන්තපරිච්ඡෙදසමුච්ඡෙදා න යුත්තා තතො අනිස්සටත්තා, තථා මග්ගදස්සනං. න හි සයමෙව අත්තානං ආරබ්භ පවත්තතීති යුත්තං, මග්ගන්තරපරිකප්පනායං අනවට්ඨානං ආපජ්ජතීති, තස්මා තීණි සච්චානි කිච්චතො, නිරොධං කිච්චතො ආරම්මණතො ච පටිවිජ්ඣතීති එවමසම්මොහතො පටිවිජ්ඣන්තස්ස මග්ගඤාණස්ස නත්ථෙව නානාභිසමයො. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතී’’තිආදි. න චෙතං කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තං. ‘‘යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි…පෙ.… දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදම්පි සො පස්සතී’’ති (සං. නි. 5.1100) එකසච්චදස්සනසමඞ්ගිනො අඤ්ඤසච්චදස්සනසමඞ්ගිභාවවිචාරණායං තදත්ථසාධනත්ථං ආයස්මතා ගවංපතිත්ථෙරෙන ආහතත්තා පච්චෙකඤ්ච සච්චත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤථා පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො සමුදයාදිදස්සනෙ දුක්ඛාදිදස්සනමයොජනීයං සියා. න හි ලොකුත්තරමග්ගො ලොකියමග්ගො විය කතකාරිභාවෙන පවත්තති සමුච්ඡෙදකත්තා. තථා යොජනෙ ච සබ්බං දස්සනං දස්සනන්තරපරන්ති දස්සනානුපරමො සියා. එවං ආගමතො යුත්තිතො ච නානාභිසමයස්ස අසම්භවතො පච්චෙකං මග්ගානං ඔධිසො පහානං නත්ථීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

ඔධිසොකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ජහතිකථාවණ්ණනා

1. නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා

280. යදිපි පාළියං ‘‘තයො මග්ගෙ භාවෙතී’’ති වුත්තං, මග්ගභාවනා පන යාවදෙව කිලෙසසමුච්ඡින්දනත්ථාති ඤත්වා **‘‘කිච්චසභාවන්ති තීහි පහාතබ්බස්ස පහීනත’’**න්ති ආහ. තත්ථ **තීහීති** හෙට්ඨිමෙහි තීහි අරියමග්ගෙහි **පහාතබ්බස්ස** අජ්ඣත්තසංයොජනස්ස පහීනතං සමුච්ඡින්දනන්ති අත්ථො. **තං පන කිච්චන්ති** අධොභාගියසංයොජනෙසු මග්ගස්ස පහානාභිසමයකිච්චං. **තෙනෙව මග්ගෙනාති** අනාගාමිමග්ගෙනෙව. **එතං න සමෙතීති** එවං මග්ගුප්පාදතො පගෙව කාමරාගබ්‍යාපාදා පහීයන්තීති ලද්ධිකිත්තනං ඉමිනා මග්ගස්ස කිච්චසභාවකථනෙන න සමෙති න යුජ්ජති. **තස්මාති** ඉමිනා යථාවුත්තමෙව විරොධං පච්චාමසති. **පහීනානන්ති** වික්ඛම්භිතානං. යො හි ඣානලාභී ඣානෙන යථාවික්ඛම්භිතෙ කිලෙසෙ මග්ගෙන සමුච්ඡින්දති, සො ඉධාධිප්පෙතො. තෙනාහ **‘‘දස්සනමග්ගෙ…පෙ.… අධිප්පායො’’**ති.

ජහතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සබ්බමත්ථීතිකථාවණ්ණනා

1. වාදයුත්තිවණ්ණනා

282. **සබ්බං අත්ථීති** එත්ථ යස්මා පච්චුප්පන්නං විය අතීතානාගතම්පි ධරමානසභාවන්ති පරවාදිනො ලද්ධි, තස්මා **සබ්බන්ති** කාලවිභාගතො අතීතාදිභෙදං සබ්බං. සො පන ‘‘යම්පි නත්ථි, තම්පි අත්ථී’’ති කාලවිමුත්තස්ස වසෙන අනුයොගො, තං අතිප්පසඞ්ගදස්සනවසෙන පරවාදිපටිඤ්ඤාය දොසාරොපනං. නයදස්සනං වා අතීතානාගතානං නත්ථිභාවස්ස. **අත්ථීති** පන අයං අත්ථිභාවො යස්මා දෙසකාලාකාරධම්මෙහි විනා න හොති, තස්මා තං තාව තෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා අනුයොගං දස්සෙතුං ‘‘සබ්බත්ථ සබ්බමත්ථී’’තිආදිනා පාළි පවත්තා. තත්ථ යදිපි **සබ්බත්ථාති** ඉදං සාමඤ්ඤවචනං, තං පන යස්මා විසෙසනිවිට්ඨං හොති, පරතො ච **සබ්බෙසූති** ධම්මා විභාගතො වුච්චන්ති, තස්මා ඔළාරිකස්ස පාකටස්ස රූපධම්මසමුදායස්ස වසෙන අත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ‘‘සබ්බත්ථාති සබ්බස්මිං සරීරෙ’’ති වුත්තං, නිදස්සනමත්තං වා එතං දට්ඨබ්බං. තථා ච කාණාදකාපිලෙහි පටිඤ්ඤායමානා ආකාසකාලාදිසත්තපකතිපුරිසා විය පරවාදිනා පටිඤ්ඤායමානං සබ්බං සබ්බබ්‍යාපීති ආපන්නමෙව හොතීති. ‘‘සබ්බත්ථ සරීරෙ’’ති ච ‘‘තිලෙ

තෙල''න්ති විය බ්‍යාපනෙ භුම්මන්ති සරීරපරියාපන්නෙන සබ්බෙන භවිතබ්බන්ති වුත්තං **''සිරසි පාදා…පෙ…. අත්ථො''**ති.

සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බමත්ථීති යොජනා. එතස්මිං පක්ඛෙයෙවස්ස අඤ්ඤවාදො පරිදීපිතො සියා ''යං අත්ථි, අත්ථෙව තං, යං නත්ථි, නත්ථෙව තං, අසතො නත්ථි සම්භවො, සතො නත්ථි විනාසො''ති. එවං සබ්බෙනාකාරෙන සබ්බං සබ්බෙසු ධම්මෙසු සබ්බං අත්ථීති අත්ථොති සම්බන්ධො. ඉමෙහි පන පක්ඛෙහි ''සබ්බං සබ්බසභාවං, අනෙකසත්තිනිචිතාභාවා අසතො නත්ථි සම්භවො''ති වාදො පරිදීපිතො සියා. **යොගරහිතන්ති** කෙනචි යුත්තායුත්තලක්ඛණසංයොගරහිතං. **තං පන එකසභාවන්ති** සංයොගරහිතං නාම අත්ථතො එකසභාවං, එකධම්මොති අත්ථො. එතෙන දෙවවාදීනං බ්‍රහ්මදස්සනං අත්ථෙවාතිවාදො පරිදීපිතො සියා. **අත්ථීති පුච්ඡතීති** යදි සබ්බමත්ථීති තව වාදො, යථාවුත්තාය මම දිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨිභාවො අත්ථීති එකන්තෙන තයා සම්පටිච්ඡිතබ්බො, තස්මා ''කිං සො අත්ථී''ති පුච්ඡතීති අත්ථො.

වාදයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කාලසංසන්දනකථාවණ්ණනා

285. **අතීතා …පෙ…. කරිත්වාති** එත්ථායං සඞ්ඛෙපත්ථො – අතීතං අනාගතන්ති රූපස්ස ඉමං විසෙසං, එවං විසෙසං වා රූපං අග්ගහෙත්වා පච්චුප්පන්නතාවිසෙසවිසිට්ඨරූපමෙව අප්පියං පච්චුප්පන්නරූපභාවානං සමානාධිකරණත්තා එතස්මිංයෙව විසයෙ අප්පෙතබ්බං, වචීගොචරං පාපෙතබ්බං සතිපි නෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බතාසඞ්ඛාතෙ විභාගෙ තථාපි අවිභජිතබ්බං කත්වාති. යස්මා පන පාළියං ''පච්චුප්පන්නන්ති වා රූපන්ති වා''ති පච්චුප්පන්නරූපසද්දෙහි තදත්ථස්ස වත්තබ්බාකාරො ඉතිසද්දෙහි දස්සිතො, තස්මා **''පච්චුප්පන්නසද්දෙන…පෙ…. වුත්තං හොතී''**ති ආහ. **රූපපඤ්ඤත්තීති** රූපායතනපඤ්ඤත්ති. සා හි සභාවධම්මුපාදානා තජ්ජාපඤ්ඤත්ති. තෙනෙවාහ **''සභාවපරිච්ඡින්නෙ පවත්තා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති''**ති. **රූපසමූහං උපාදායාති** තංතංඅත්තපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතානං අභාවවිභාවනාකාරෙන පවත්තමානානං රූපධම්මානං සමූහං උපාදාය. උපාදානුපාදානම්පි හි උපාදානමෙවාති. **තස්මාති** සමූහුපාදායාධීනතාය අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවතො. **විගමාවත්තබ්බතාති** විගමස්ස වත්ථභාවාපගමස්ස අවත්තබ්බතා. න හි ඔදාතතාවිගමෙන අවත්ථං හොති. න පන යුත්තා රූපභාවස්ස විගමාවත්තබ්බතාති යොජනා. **රූපභාවොති** ච රූපායතනසභාවො චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරභාවො. න හි තස්ස පච්චුප්පන්නභාවවිගමෙ විගමාවත්තබ්බතා යුත්තා.

කාලසංසන්දනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචනසොධනවණ්ණනා

288. **අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වාති** එත්ථ වා-සද්දො අනියමත්ථො යථා ''ඛදිරෙ වා බන්ධිතබ්බං පලාසෙ වා''ති. තස්මා ''හුත්වා හොතී''ති එත්ථ හොති-සද්දො අනාගතපච්චුප්පන්නෙසු යං කිඤ්චි පධානං කත්වා සම්බන්ධං ලභතීති දස්සෙන්තො **''අනාගතං…පෙ…. දට්ඨබ්බ''**න්ති ආහ. තත්ථ **පච්චුප්පන්නං හොන්තන්ති** පච්චුප්පන්නං ජායමානං පච්චුප්පන්නභාවං ලභන්තං. තෙනාහ **''තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති ලද්ධිවසෙනා''**ති. **තම්පි හුත්වා හොතීති** යං අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභාවප්පත්තියා ''හුත්වා හොතී''ති වුත්තං, කිං තදපි පුන හුත්වා හොතීති පුච්ඡති. **තබ්භාවාවිගමතොති** පච්චුප්පන්නභාවතො හුත්වාහොතිභාවානුපගමතො. **පච්චුප්පන්නාභාවතොති** පච්චුප්පන්නතාය අභාවතො.

වචනං අරහතීති ඉමිනා වචනමත්තෙ න කොචි දොසොති දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යදිපි තස්ස පුන හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වාහොතිභාවො නත්ථි, පුනප්පුනං ඤාපෙතබ්බතාය පන දුතියං තතො පරම්පි තථා වත්තබ්බතං අරහතීති ''ආමන්තා''ති පටිජානාතීති. **ධම්මෙති** සභාවධම්මෙ. තප්පටික්ඛෙපතො **අධම්මෙ** අභාවධම්මෙ. තෙනාහ **''සසවිසාණෙ''**ති.

පටික්ඛිත්තනයෙනාති ''හුත්වා හොති, හුත්වා හොතී''ති එත්ථ පුබ්බෙ යදෙතං තයා ''අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොතී''ති වදතා ''තංයෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති ලද්ධිවසෙන ''අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා හුත්වා හොතී''ති වුත්තං, ''කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතී''ති පුච්ඡිතෙ යො පරවාදිනා හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වාඅභාවතො ''න හෙවා''ති පටික්ඛෙපො කතො, තෙන පටික්ඛිත්තනයෙන. ස්වායං යදෙව රූපාදි අනාගතං, තදෙව පච්චුප්පන්නන්ති සතිපි අත්ථාභෙදෙ අනාගතපච්චුප්පන්නන්ති පන අත්ථෙව කාලභෙදොති තංකාලභෙදවිරොධාය පටික්ඛෙපො පවත්තොති ආහ **''පටික්ඛිත්තනයෙනාති කාලනානත්තෙනා''**ති. තෙන හි සො අයඤ්ච පටික්ඛෙපො නීතො පවත්තිතොති. **පටිඤ්ඤාතනයෙනාති** ඉදම්පි යථාවුත්තපටික්ඛෙපානන්තරං යං පටිඤ්ඤාතං, තං සන්ධායාහ. යථා හි සා පටිඤ්ඤා අත්ථාභෙදෙන නීතා පවත්තිතා, තථායම්පි. තෙනෙවාහ **''අත්ථානානත්තෙනා''**ති, අනාගතාදිප්පභෙදාය කාලපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතස්ස අත්ථස්ස අභෙදෙනාති අත්ථො. යථා උපාදානභූතරූපාදිඅත්ථාභෙදෙපි තෙසං ඛණත්තයානාවත්ති තංසමඞ්ගිතා අනාගතපච්චුප්පන්නභාවාවත්තිතා, තථා

තත්ථ වුච්චමානා හුත්වාහොතිභාවා යථාක්කමං පුරිමපච්ඡිමෙසු පවත්තිතා පුරිමපච්ඡිමකිරියාති කත්වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"අත්ථානානත්තං…පෙ…. පටිජානාතී"**ති වත්වා පුන **"අත්ථානානත්තමෙව හී"**තිආදිනා තමෙව අත්ථං සමත්ථෙති. යථා පන ''තං ජීවං තං සරීර''න්ති පටිජානන්තස්ස ජීවොව සරීරං, සරීරමෙව ජීවොති ජීවසරීරානං අනඤ්ඤත්තං ආපජ්ජති, එවං ''තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති ච පටිජානන්තස්ස අනාගතපච්චුප්පන්නානං අනඤ්ඤත්තං ආපන්නන්ති පච්චුප්පන්නානාගතෙසු වුත්තා හොතිභාවහුත්වාභාවා අනාගතපච්චුප්පන්නෙසුපි ආපජ්ජෙය්‍යුන්ති වුත්තං අට්ඨකථායං ''එවං සන්තෙ අනාගතම්පි හුත්වාහොති නාම, පච්චුප්පන්නම්පි හුත්වාහොතියෙව නාමා''ති.

අනුඤ්ඤාතපඤ්හස්සාති ''තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති? ආමන්තා''ති එවං අත්ථානානත්තං සන්ධාය අනුඤ්ඤාතස්ස අත්ථස්ස. ඤාතුං ඉච්ඡිතො හි අත්ථො පඤ්හො. **දොසො වුත්තොති** අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභූතස්ස පුන අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභාවාපත්තිසඞ්ඛාතො දොසො වුත්තො පුරිමනයෙ . පච්ඡිමනයෙ පන අනාගතපච්චුප්පන්නෙසු එකෙකස්ස හුත්වාහොතිභාවාපත්තිසඞ්ඛාතො දොසො වුත්තොති අත්ථො. **පටික්ඛිත්තපඤ්හන්ති** ''තංයෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ''ති එවං කාලනානත්තං සන්ධාය පටික්ඛිත්තපඤ්හං. **තෙනාති** අනාගතපච්චුප්පන්නානං හොතිහුත්වාභාවපටික්ඛෙපෙන. **චොදෙතීති** අනාගතං තෙන හොති නාම, පච්චුප්පන්නං තෙන හුත්වා නාම, උභයම්පි අනඤ්ඤත්තා උභයසභාවන්ති චොදෙති. **එත්ථාති** ''හුත්වා හොතී''ති එතස්මිං පඤ්හෙ **කථං හොති දොසොති** චොදෙතීති. **"තස්සෙවා"**ති පරිහරති. කථං කත්වා චොදනා, කථඤ්ච කත්වා පරිහාරො? අනුජානනපටික්ඛෙපානං භින්නවිසයතාය චොදනා, අත්ථාභෙදකාලභෙදවිසයත්තා අභින්නාධාරතාය තෙසං පරිහාරො. **තස්සෙවාති** හි පරවාදිනො එවාති අත්ථො.

තදුභයං ගහෙත්වාති ''තං අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති උභයං එකජ්ඣං ගහෙත්වා. **එකෙකන්ති** තෙසු එකෙකං. **එකෙකමෙවාති** උභයං එකජ්ඣං අග්ගහෙත්වා එකෙකමෙව විසුං විසුං ඉමස්මිං පක්ඛෙ තථා න යුත්තන්ති අත්ථො. **එස නයොති** අතිදෙසං කත්වා සංඛිත්තත්තා තං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යන්ති **"අනාගතස්ස හී"**තිආදිනා විවරති. **පටිජානිතබ්බං සියා** අනාගතපච්චුප්පන්නානං යථාක්කමං හොතිහුත්වාභාවතොති අධිප්පායො. ''යදෙතං තයා''තිආදිනා පවත්තො සංවණ්ණනානයො **පුරිමනයො,** තත්ථ හි ''යදි තෙ අනාගතං හුත්වා''තිආදිනා හුත්වාහොතිභාවො චොදිතො. ''අපරො නයො''තිආදිකො **දුතියනයො.** තත්ථ හි ''අනාගතස්ස…පෙ…. හුත්වාහොතියෙව නාමා''ති අනාගතාදීසු එකෙකස්ස හුත්වාහොතිනාමතා චොදිතා.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා

290. **කථං වුච්චතීති** කස්මා වුත්තං. **තෙනාති** හි ඉමිනා දුතියපුච්ඡාය ''අතීතං ඤාණ''න්ති ඉදං පච්චාමට්ඨං, තඤ්ච පච්චුප්පන්නං ඤාණං, අතීතධම්මාරම්මණතාය අතීතන්ති වුත්තං. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''පුන පුට්ඨො අතීතාරම්මණං පච්චුප්පන්නං ඤාණ''න්තිආදි.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා

291. ''අරහං ඛීණාසවො''තිආදිනා සුත්තවිරොධො පාකටොති ඉදමෙව දස්සෙන්තො **"යුත්තිවිරොධො…පෙ…. දට්ඨබ්බො"**ති ආහ. තත්ථ **අනානත්තන්ති** අවිසෙසො. **එවමාදිකොති ආදි**-සද්දෙන කතකිච්චතාභාවො අනොහිතභාරතාති එවමාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පදසොධනකථාවණ්ණනා

295. යො අතීතසද්දාභිධෙය්‍යො අත්ථො, සො අත්ථිසද්දාභිධෙය්‍යොති ද්වෙපි සමානාධිකරණත්ථාති කත්වා වුත්තං **"අතීතඅත්ථිසද්දානං එකත්ථත්තා"**ති, න, අතීතසද්දාභිධෙය්‍යස්සෙව අත්ථිසද්දාභිධෙය්‍යත්තා. තෙනාහ **"අත්ථිසද්දත්ථස්ස ච න්වාතීතභාවතො"**ති. තෙන කිං සිද්ධන්ති ආහ **"අතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතඤ්ච අතීතං හොතී"**ති. ඉදං වුත්තං හොති – යදි තව මතෙන අතීතං අත්ථි, අත්ථි ච න්වාතීතන්ති අතීතඤ්ච නො අතීතං සියා, තථා අත්ථි නො අතීතං අතීතඤ්ච නො අතීතං අතීතං සියාති, යථා ''අතීතං අත්ථී''ති එත්ථ අතීතමෙව අත්ථීති නායං නියමො ගහෙතබ්බො අනතීතස්සපි අත්ථිභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තෙනෙවාහ **"අත්ථි සියා අතීතං, සියා න්වාතීත"**න්ති. යෙන හි ආකාරෙන අතීතස්ස අත්ථිභාවො පරවාදිනා ඉච්ඡිතො, තෙනාකාරෙන අනතීතස්ස අනාගතස්ස පච්චුප්පන්නස්ස ච සො ඉච්ඡිතො. කෙන පන ආකාරෙන ඉච්ඡිතොති ? සඞ්ඛතාකාරෙන. තෙන වුත්තං ''තෙනාතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතං අතීත''න්ති. තස්මා අතීතං අත්ථියෙවාති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතබ්බො. අත්ථිභාවෙ හි අතීතං නියමිතං, න අතීතෙ

අත්ථිභාවො නියමිතො, ‘‘න පන නිබ්බානං අත්ථී’’ති එත්ථ පන නිබ්බානමෙව අත්ථීති අයම්පි නියමො සම්භවතීති සො එව ගහෙතබ්බො. යදිපි හි නිබ්බානං පරමත්ථතො අත්ථිභාවං උපාදාය උත්තරපදාවධාරණං ලබ්භති තදඤ්ඤස්සපි අභාවතො, තථාපි අසඞ්ඛතාකාරෙන අඤ්ඤස්ස අනුපලබ්භනතො තථා නිබ්බානමෙව අත්ථීති පුරිමපදාවධාරණෙ අත්ථෙ ගය්හමානෙ ‘‘අත්ථි සියා නිබ්බානං, සියා නො නිබ්බාන’’න්ති චොදනා අනොකාසා. අතීතාදීසු පන පුරිමපදාවධාරණං පරවාදිනා න ගහිතන්ති නත්ථෙත්ථ අතිප්පසඞ්ගො. අග්ගහණඤ්චස්ස පාළිතො එව විඤ්ඤායති. එවමෙත්ථ අතීතාදීනං අත්ථිතං වදන්තස්ස පරවාදිස්සෙවායං ඉට්ඨවිඝාතදොසාපත්ති, න පන නිබ්බානස්ස අත්ථිතං වදන්තස්ස සකවාදිස්සාති. **පටිපාදනා** පතිට්ඨාපනා වෙදිතබ්බා.

එත්ථාහ ‘‘අතීතං අත්ථී’’තිආදිනා කිං පනායං අතීතානාගතානං පරමත්ථතො අත්ථිභාවො අධිප්පෙතො, උදාහු න පරමත්ථතො. කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව පරමත්ථතො, සබ්බකාලං අත්ථිභාවතො සඞ්ඛාරානං සස්සතභාවො ආපජ්ජති, න ච තං යුත්තං ආගමවිරොධතො යුත්තිවිරොධතො ච. අථ න පරමත්ථතො, ‘‘සබ්බමත්ථී’’තිආදිකා චොදනා නිරත්ථිකා සියා, න නිරත්ථිකා. සො හි පරවාදී ‘‘යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගත’’න්තිආදිනා අතීතානාගතානම්පි ඛන්ධභාවස්ස වුත්තත්තා අසති ච අතීතෙ කුසලාකුසලස්ස කම්මස්ස ආයතිං ඵලං කථං භවෙය්‍ය, තත්ථ ච පුබ්බෙනිවාසඤාණාදි අනාගතෙ ච අනාගතංසඤාණාදි කථං පවත්තෙය්‍ය, තස්මා අත්ථෙව පරමත්ථතො අතීතානාගතන්ති යං පටිජානාති, තං සන්ධාය අයං කථාති. එකන්තෙන චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. යෙපි ‘‘සබ්බං අත්ථී’’ති වදන්ති අතීතං අනාගතං පච්චුප්පන්නඤ්ච, තෙ සබ්බත්ථිවාදාති.

චතුබ්බිධා චෙතෙ තෙ සබ්බත්ථිවාදා. තත්ථ **කෙචි භාවඤ්ඤත්තිකා**. තෙ හි ‘‘යථා සුවණ්ණභාජනස්ස භින්දිත්වා අඤ්ඤථා කරියමානස්ස සණ්ඨානස්සෙව අඤ්ඤථත්තං, න වණ්ණාදීනං, යථා ච ඛීරං දධිභාවෙන පරිණමන්තං රසවීරියවිපාකෙ පරිච්චජති, න වණ්ණං, එවං ධම්මාපි අනාගතද්ධුනො පච්චුප්පන්නද්ධං සඞ්කමන්තා අනාගතභාවමෙව ජහන්ති, න අත්තනො සභාවං. තථා පච්චුප්පන්නද්ධුනො අතීතද්ධං සඞ්කමෙ’’ති වදන්ති. **කෙචි ලක්ඛණඤ්ඤත්තිකා,** තෙ පන ‘‘තීසු අද්ධාසු පවත්තමානො ධම්මො අතීතො අතීතලක්ඛණයුත්තො, ඉතරලක්ඛණෙහි අයුත්තො. තථා අනාගතො පච්චුප්පන්නො ච. යථා පුරිසො එකිස්සා ඉත්ථියා රත්තො අඤ්ඤාසු අරත්තො’’ති වදන්ති. **අඤ්ඤෙ අවත්ථඤ්ඤත්තිකා,** තෙ ‘‘තීසු අද්ධාසු පවත්තමානො ධම්මො තං තං අවත්ථං පත්වා අඤ්ඤො අඤ්ඤං නිද්දිසීයති අවත්ථන්තරතො, න සභාවතො. යථා එකං අක්ඛං එකඞ්ගෙ නික්ඛිත්තං එකන්ති වුච්චති, සතඞ්ගෙ සතන්ති, සහස්සඞ්ගෙ සහස්සන්ති, එවංසම්පදමිද’’න්ති. **අපරෙ අඤ්ඤථඤ්ඤත්තිකා,** තෙ පන ‘‘තීසු අද්ධාසු පවත්තමානො ධම්මො තං තං අපෙක්ඛිත්වා තදඤ්ඤසභාවෙන වුච්චති. යථා තං එකා ඉත්ථී මාතාති ච වුච්චති ධීතා’’ති ච. එවමෙතෙ චත්තාරො සබ්බත්ථිවාදා.

තෙසු පඨමො පරිණාමවාදිතාය කාපිලපක්ඛිකෙසු පක්ඛිපිතබ්බොති. දුතියස්සපි කාලසඞ්කරො ආපජ්ජති සබ්බස්ස සබ්බලක්ඛණයොගතො. චතුත්ථස්සපි සඞ්කරොව. එකස්සෙව ධම්මස්ස පවත්තික්ඛණෙ තයොපි කාලා සමොධානං ගච්ඡන්ති. පුරිමපච්ඡිමක්ඛණා හි අතීතානාගතා, මජ්ඣිමො පච්චුප්පන්නොති. තතියස්ස පන අවත්ථඤ්ඤත්තිකස්ස නත්ථි සඞ්කරො ධම්මකිච්චෙන කාලවවත්ථානතො. ධම්මො හි සකිච්චක්ඛණෙ පච්චුප්පන්නො, තතො පුබ්බෙ අනාගතො, පච්ඡා අතීතොති.

තත්ථ යදි අතීතම්පි ධරමානසභාවතාය අත්ථි අනාගතම්පි, කස්මා තං අතීතන්ති වුච්චති අනාගතන්ති වා, නනු වුත්තං ‘‘ධම්මකිච්චෙන කාලවවත්ථානතො’’ති. යදි එවං පච්චුප්පන්නස්ස චක්ඛුස්ස කිං කිච්චං, අනවසෙසපච්චයසමවායෙ ඵලුප්පාදනං. එවං සති අනාගතස්සපි චස්ස තෙන භවිතබ්බං අත්ථිභාවතොති ලක්ඛණසඞ්කරො සියා. ඉදඤ්චෙත්ථ වත්තබ්බං, තෙනෙව සභාවෙන සතො ධම්මස්ස කිච්චං, කිච්චකරණෙ කො විබන්ධො, යෙන කදාචි කරොති කදාචි න කරොති පච්චයසමවායභාවතො, කිච්චස්ස සමවායාභාවතොති චෙ? තං න, නිච්චං අත්ථිභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තතො එව ච අද්ධුනං අවවත්ථානං. ධම්මො හි තෙනෙව සභාවෙන විජ්ජමානො කස්මා කදාචි අතීතොති වුච්චති කදාචි අනාගතොති කාලස්ස වවත්ථානං න සියා. යො හි ධම්මො අජාතො, සො අනාගතො. යො ජාතො න ච නිරුද්ධො, සො පච්චුප්පන්නො. යො නිරුද්ධො, සො අතීතො. ඉදමෙවෙත්ථ වත්තබ්බං. යදි යථා වත්තමානං අත්ථි , තථා අතීතං අනාගතඤ්ච අත්ථි, තස්ස තථා සතො අජාතතා නිරුද්ධතා ච කෙන හොතීති. තෙනෙව හි සභාවෙන සතො ධම්මස්ස කථමිදං සිජ්ඣති අජාතොති වා නිරුද්ධොති වා. කිං තස්ස පුබ්බෙ නාහොසි, යස්ස අභාවතො අජාතොති වුච්චති, කිඤ්ච පච්ඡා නත්ථි, යස්ස අභාවතො නිරුද්ධොති වුච්චති. තස්මා සබ්බථාපි අද්ධත්තයං න සිජ්ඣති, යදි අහුත්වා සඞ්ගති හුත්වා ච විනස්සතීති න සම්පටිච්ඡන්ති. යං පන වුත්තං ‘‘සඞ්ඛතලක්ඛණයොගතො න සස්සතභාවප්පසඞ්ගො’’ති, තයිදං කෙවලං වාචාවත්ථුමත්තං උදයවයාසම්භවතො, අත්ථි ච නාම සබ්බදා සො ධම්මො, න ච නිච්චොති කුතොයං වාචායුත්ති.

සභාවො සබ්බදා අත්ථි, නිච්චො ධම්මො න වුච්චති;
ධම්මො සභාවතො නාඤ්ඤො, අහො ධම්මෙසු කොසලං.

යඤ්ච වුත්තං ‘‘යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගත’’න්තිආදිනා අතීතානාගතානං ඛන්ධභාවස්ස වුත්තත්තා අත්ථෙවාති, වදාම. අතීතං භූතපුබ්බං, අනාගතං යං සති පච්චයෙ භවිස්සති, තදුභයස්සපි රුප්පනාදිසභාවානාතිවත්තනතො රූපක්ඛන්ධාදිභාවො වුත්තො. යථාධම්මසභාවානාතිවත්තනතො අතීතා ධම්මා අනාගතා ධම්මාති, න

ධරමානසභාවතාය. කො ච එවමාහ ‘‘පච්චුප්පන්නං විය තං අත්ථී’’ති. කථං පනෙතං අත්ථීති? අතීතානාගතසභාවෙන. ඉදං පන තවෙව උපට්ඨිතං, කථං තං අතීතං අනාගතඤ්ච වුච්චති, යදි නිච්චකාලං අත්ථීති.

යං පන ‘‘න තාව කාලං කරොති, යාව න තං පාපං බ්‍යන්තී හොතී’’ති (ම. නි. 3.250) සුත්තෙ වුත්තං, තං යස්මිඤ්ච සන්තානෙ කම්මං කතූපචිතං, තත්ථ තෙනාහිතං තංඵලුප්පාදනසමත්ථතං සන්ධාය වුත්තං, න අතීතස්ස කම්මස්ස ධරමානසභාවත්තා. තථා සති සකෙන භාවෙන විජ්ජමානං කථං තං අතීතං නාම සියා. ඉත්ථඤ්චෙතං එවං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, යං සඞ්ඛාරා අහුත්වා සම්භවන්ති, හුත්වා පතිවෙන්ති තෙසං උදයතො පුබ්බෙ වයතො ච පච්ඡා න කාචි ඨිති නාම අත්ථි, යතො අතීතානාගතං අත්ථීති වුච්චෙය්‍ය. තෙන වුත්තං –

‘‘අනිධානගතා භග්ගා, පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ;
උප්පන්නා යෙපි තිට්ඨන්ති, ආරග්ගෙ සාසපූපමා’’ති. (මහානි. 10, 39);

යදි චානාගතං පරමත්ථතො සියා, අහුත්වා සම්භවන්තීති වත්තුං න සක්කා. පච්චුප්පන්නකාලෙ අහුත්වා සම්භවන්තීති චෙ? න, ධම්මප්පවත්තිමත්තත්තා කාලස්ස. අථ අත්තනො සභාවෙන අහුත්වා සම්භවන්තීති, සිද්ධමෙතං අනාගතං පරමත්ථතො නත්ථීති. යඤ්ච වුත්තං ‘‘අසති අතීතෙ කුසලාකුසලස්ස කම්මස්ස ආයතිං ඵලං කථං භවෙය්‍යා’’ති, න ඛො පනෙත්ථ අතීතකම්මතො ඵලුප්පත්ති ඉච්ඡිතා, අථ ඛො තස්ස කතත්තා තදාහිතවිසෙසතො සන්තානතො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොතී’’ති (ධ. ස. 431). යස්ස පන අතීතානාගතං පරමත්ථතො අත්ථි, තස්ස ඵලං නිච්චමෙව අත්ථීති කිං තත්ථ කම්මස්ස සාමත්ථියං. උප්පාදනෙ චෙ, සිද්ධමිදං අහුත්වා භවතීති. යං පන වුත්තං ‘‘අසති අතීතානාගතෙ කථං තත්ථ ඤාණං පවත්තෙය්‍යා’’ති, යථා තං ආලම්බණං, තං තථා අත්ථි, කථඤ්ච තං ආලම්බණං, අහොසි භවිස්සති චාති. න හි කොචි අතීතං අනුස්සරන්තො අත්ථීති අනුස්සරති, අථ ඛො අහොසීති. යථා පන වත්තමානං ආරම්මණං අනුභූතං, තථා තං අතීතං අනුස්සරති. යථා ච වත්තමානං භවිස්සති, තථා බුද්ධාදීහි ගය්හති. යදි ච තං තථෙව අත්ථි, වත්තමානමෙව තං සියා. අථ නත්ථි, සිද්ධං ‘‘අසන්තං ඤාණස්ස ආරම්මණං හොතී’’ති. විජ්ජමානං වා හි චිත්තසඞ්ඛාතං අවිජ්ජමානං වා ආරම්මණං එතෙසං අත්ථීති ආරම්මණා, චිත්තචෙතසිකා, න විජ්ජමානංයෙව ආරබ්භ පවත්තනතො, තස්මා පච්චුප්පන්නමෙව ධරමානසභාවං න අතීතානාගතන්ති න තිට්ඨති සබ්බත්ථිවාදො. කෙචි පන ‘‘න අතීතාදීනං අත්ථිතාපටිඤ්ඤාය සබ්බත්ථිවාදා, අථ ඛො ආයතනසබ්බස්ස අත්ථිතාපටිඤ්ඤාය’’ති වදන්ති, තෙසං මතෙන සබ්බෙව සාසනිකා සබ්බත්ථිවාදා සියුන්ති.

පදසොධනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සබ්බමත්ථීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අතීතක්ඛන්ධාදිකථා

1. නසුත්තසාධනකථාවණ්ණනා

297. ‘‘අතීතං අනාගතං පච්චුප්පන්න’’න්ති අයං කාලවිභාගපරිච්ඡින්නො වොහාරො ධම්මානං තං තං අවත්ථාවිසෙසං උපාදාය පඤ්ඤත්තො. ධම්මො හි සකිච්චක්ඛණෙ පච්චුප්පන්නො, තතො පුබ්බෙ අනාගතො, පච්ඡා අතීතොති වුත්තොවායමත්ථො. තත්ථ යදිපි ධම්මා අනිච්චතාය අනවට්ඨිතා, අවත්ථා පන තෙසං යථාවුත්තා වවත්ථිතාති තදුපාදානා කාලපඤ්ඤත්තිපි වවත්ථිතා එව. න හි අතීතාදි අනාගතාදිභාවෙන වොහරීයති, ඛන්ධාදිපඤ්ඤත්ති පන අනපෙක්ඛිතකාලවිසෙසා. තීසුපි හි කාලෙසු රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධොව, තථා සෙසා ඛන්ධා ආයතනධාතුයො ච. එවමවට්ඨිතෙ යස්මා පරවාදී ‘‘අත්ථී’’ති ඉමං පච්චුප්පන්නනියතං වොහාරං අතීතානාගතෙසුපි ආරොපෙති, තස්මා සො අද්ධසඞ්කරං කරොති. පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙ විජ්ජමානෙ කත්වා වොහරතීති තතො විවෙචෙතුං **‘‘අතීතං ඛන්ධා’’**තිආදිකා අයං කථා ආරද්ධා.

යස්මා පන රුප්පනාදිසභාවෙ අතීතාදිභෙදභින්නෙ ධම්මෙ එකජ්ඣං ගහෙත්වා තත්ථ රාසට්ඨං උපාදාය ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, චක්ඛුරූපාදීසු කාරණාදිඅත්ථං සුඤ්ඤතට්ඨඤ්ච උපාදාය ආයතනපඤ්ඤත්ති ධාතුපඤ්ඤත්ති ච, තස්මා සා අද්ධත්තයසාධාරණා, න අතීතාදිපඤ්ඤත්ති විය අද්ධවිසෙසාධිට්ඨානාති ආහ **‘‘ඛන්ධාදිභාවාවිජහනතො අතීතානාගතාන’’**න්ති. තෙ පනෙතෙ අතීතාදිකෙ ඛන්ධාදිකෙ විය සභාවධම්මතො සඤ්ජානන්තො පරවාදී ‘‘අත්ථී’’ති පටිජානාතීති ආහ **‘‘අතීතානාගතානං අත්ථිතං ඉච්ඡන්තස්සා’’**ති. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව.

‘‘තයොමෙ, භික්ඛවෙ, නිරුත්තිපථා’’ති සුත්තං **නිරුත්තිපථසුත්තං**. තත්ථ හි පච්චුප්පන්නස්සෙව අත්ථිභාවො වුත්තො, න අතීතානාගතානං. තෙන වුත්තං **‘‘අත්ථිතාය වාරිතත්තා’’**ති. යදි එවං ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, නිබ්බාන’’න්ති ඉදං කථන්ති? තං සබ්බදා උපලද්ධිතො වුත්තං නිච්චසභාවඤාපනත්ථං අසඞ්ඛතධම්මස්ස, ඉධ පන සඞ්ඛතධම්මානං ඛණත්තයසමඞ්ගිතාය අත්ථිභාවො න තතො පුබ්බෙ පච්ඡා වාති පඤ්ඤාපනත්ථං ‘‘යං, භික්ඛවෙ, රූපං…පෙ.… න තස්ස සඞ්ඛා භවිස්සතී’’ති වුත්තං. එතෙන ‘‘අත්ථී’’ති සමඤ්ඤාය අනුපාදානතො අතීතං අනාගතං පරමත්ථතො

නත්ථීති දස්සිතං හොති. **ඉමිනාවූපායෙනාති** ‘‘ඛන්ධාදිභාවාවිජහනතො’’ති එවං වුත්තෙන හෙතුනා. උපපත්තිසාධනයුත්ති හි ඉධ ‘‘උපායො’’ති වුත්තා.

නසුත්තසාධනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සුත්තසාධනකථාවණ්ණනා

298. **එතෙ ධම්මාති** එතෙ ඛන්ධආයතනධාතුධම්මා. **සුත්තාහරණන්ති** නිරුත්තිපථසුත්තාහරණං. **නෙසන්ති** අතීතානාගතානං.

සුත්තසාධනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතක්ඛන්ධාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. එකච්චංඅත්ථීතිකථා

1. අතීතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

299. යෙ කතූපචිතා කුසලාකුසලා ධම්මා විපාකදානාය අකතොකාසා, කතොකාසා ච යෙ ‘‘ඔකාසකතුප්පන්නා’’ති වුච්චන්ති. යෙ ච විප්පකතවිපාකා, තෙ සබ්බෙපි ‘‘අවිපක්කවිපාකා’’ති වෙදිතබ්බා. තෙසං විපාකදානසාමත්ථියං අනපගතන්ති අධිප්පායෙන පරවාදී අත්ථීති ඉච්ඡති. යෙ පන පරවාදී සබ්බෙන සබ්බං විපක්කවිපාකා කුසලාකුසලා ධම්මා, තෙසං අපගතන්ති නත්ථීති ඉච්ඡති. තෙනාහ ‘‘අත්ථීති එකච්චං අත්ථි එකච්චං නත්ථී’’තිආදි. එවං ඉච්ඡන්තස්ස පන පරවාදිනො යථා අවිපාකෙසුපි එකච්චං නත්ථීති ආපජ්ජති, එවං විපක්කවිපාකෙසු අවිපක්කවිපාකෙසු ච ආපජ්ජතෙවාති දස්සෙතුං ‘‘අවිපක්කවිපාකා ධම්මා එකච්චෙ’’තිආදිනා පාළි පවත්තා. තෙන වුත්තං **‘‘තිණ්ණං රාසීනං වසෙනා’’**තිආදි. **වොහාරවසෙනාති** ඵලස්ස අනුපරමවොහාරවසෙන, හෙතුකිච්චං පන අනුපරතං අනුපච්ඡින්නං අත්ථීති ලද්ධියං ඨිතත්තා වොදෙතබ්බොව. අවිච්ඡෙදවසෙන පවත්තමානඤ්හි ඵලස්ස පබන්ධවොහාරං පරවාදී වොහාරතො අත්ථීති ඉච්ඡති, හෙතු පනස්ස කම්මං පරමත්ථතො ච කම්මූපචයවාදිභාවතො පත්තිඅප්පත්තිසභාවතාදයො විය චිත්තවිප්පයුත්තො කම්මූපචයො නාම එකො සඞ්ඛාරධම්මො අවිපන්නො, සොපි තස්සෙව වෙවචනන්ති පරවාදී. යං සන්ධායාහ –

> ‘‘නප්පවයන්ති කම්මානි, අපි කප්පසහස්සතො;
> පත්වා පච්චයසාමග්ගිං, කාලෙ පච්චන්ති පාණින’’න්ති.

යඤ්ච සන්ධාය පරතො පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාය ‘‘පරිභොගමයං පන චිත්තවිප්පයුත්තං උප්පජ්ජතීති ලද්ධියා පටිජානාතී’’ති වක්ඛති.

එකච්චංඅත්ථීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

301. **පරමත්ථසතිපට්ඨානත්තාති** එතෙන ලොකුත්තරාය එව සම්මාසතියා තත්ථාපි මග්ගභූතාය නිප්පරියායෙන සතිපට්ඨානභාවො නියානිකත්තා ඉතරාය පරියායෙනාති දස්සෙති. මග්ගඵලසම්මාසතියා ධම්මානුස්සතිභාවපරියායො අත්ථීති **‘‘ලොකියලොකුත්තරසතිපට්ඨානසමුදායභූතස්සා’’**ති වුත්තං. **සතිසමුදායභූතස්ස** න සතිගොචරභූතස්සාති අධිප්පායො. සතිගොචරස්ස හි සතිපට්ඨානතං චොදෙතුං පාළියං ‘‘චක්ඛායතනං සතිපට්ඨාන’’න්ති ආරද්ධං. තෙන වුත්තං **‘‘සබ්බධම්මානං පභෙදපුච්ඡාවසෙන වුත්ත’’**න්ති. සුත්තසාධනායං පන පඨමං ලොකියසතිපට්ඨානවසෙන, දුතියං මිස්සකවසෙන, තතියං ලොකුත්තරවසෙන දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා

304. හෙවත්ථිකථායං ‘‘සබ්බො ධම්මො සකභාවෙන අත්ථි පරභාවෙන නත්ථී’’ති පවත්තො පරවාදීවාදො යථා විභජ්ජ පටිපුච්ඡා වා න බ්‍යාකාතබ්බො, එවං එකංසතො න බ්‍යාකාතබ්බො විසෙසාභාවතො, කෙවලං ඨපනීයපක්ඛෙ තිට්ඨතීති අධිප්පායෙනාහ **‘‘අවත්තබ්බුත්තරෙනා’’**ති. යථා හි සබ්බෙ වාදා සප්පටිවාදාවාති පටිඤ්ඤා භූතකථනත්තා අවත්තබ්බුත්තරා උපෙක්ඛිතබ්බා, එවමයම්පීති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ **‘‘උපෙක්ඛිතබ්බෙනා’’**ති. අථ වා අවත්තබ්බං උත්තරං **අවත්තබ්බුත්තරං**. යථා අනිච්චවාදිනං පති අනිච්චො සද්දො පච්චයාධීනවුත්තිතොති, උත්තරං න වත්තබ්බං

සිද්ධසාධනභාවතො, එවං ඉධාපි දට්ඨබ්බං. සිද්ධසාධනඤ්හි දඬ්ඪස්ස ඩහනසදිසත්තා නිරත්ථකමෙව සියා, අට්ඨකථායං පන යස්මා පරවාදිනා යෙන සභාවෙන යො ධම්මො අත්ථි, තෙනෙව සභාවෙන සො විනා කාලභෙදාදිපරාමසනෙන නත්ථීති පතිට්ඨාපීයති, තස්මා **''අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා''**ති වුත්තං.

එත්ථ ච ''හෙවත්ථි, හෙවං නත්ථී''ති පටිජානන්තෙන පරවාදිනා යථා සපරභාවෙහි රූපාදීනං අත්ථිතා පටිඤ්ඤාතා, එවං කාලදෙසාදිභෙදෙහිපි සා පටිඤ්ඤාතා එව. තෙනෙවාහ **''අතීතං අනාගතපච්චුප්පන්නවසෙන, අනාගතපච්චුප්පන්නානි වා අතීතාදිවසෙන නත්ථී''**ති. එවං සති නිගණ්ඨාවෙලකවාදො පරිදීපිතො සියා. තෙ හි ''සියා අත්ථි, සියා නත්ථි, සියා අත්ථි ච නත්ථි චා''තිආදිනා සබ්බපදත්ථෙසු පත්තභාගෙ පටිජානන්ති. තත්ථ යදි වත්ථුනො සභාවෙනෙව, දෙසකාලසන්තානවසෙන වා නත්ථිතා අධිප්පෙතා, තං සිද්ධසාධනං සකවාදිනොපි ඉච්ඡිතත්තා. යස්ස හි ධම්මස්ස යො සභාවො, න සො තතො අඤ්ඤථා උපලබ්භති. යදි උපලබ්භෙය්‍ය, අඤ්ඤො එව සො සියා. න චෙත්ථ සාමඤ්ඤලක්ඛණං නිදස්සෙතබ්බං සලක්ඛණස්ස අධිප්පෙතත්තා තස්ස නත්ථිභාවස්ස අභාවතො. යථා ච පරභාවෙන නත්ථිතාය න විවාදො, එවං දෙසකාලන්තරෙසුපි ඉත්තරකාලත්තා සඞ්ඛාරානං. න හි සඞ්ඛාරා දෙසන්තරං, කාලන්තරං වා සඞ්කමන්ති ඛණිකභාවතො. එතෙනෙව පරියායන්තරෙන නත්ථිතාපි පටික්ඛිත්තා වෙදිතබ්බා. යථා ච අත්ථිතා, නත්ථිතා විනා කාලභෙදෙන එකස්මිං ධම්මෙ පතිට්ඨං න ලභන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධත්තා, එවං සබ්බදාපි නිච්චත්තා.

යං පන තෙ වදන්ති ''යථා සුවණ්ණං කටකාදිරූපෙන ඨිතං රුචකාදිභාවං ආපජ්ජතීති නිච්චානිච්චං. තඤ්හි සුවණ්ණභාවාවිජහනතො නිච්චං කටකාදිභාවහානිතො අනිච්චං, එවං සබ්බධම්මා''ති. තෙ ඉදං වත්තබ්බා ''කිං කටකභාවො කටකස්ස, උදාහු සුවණ්ණස්සා''ති. යදි කටකස්ස, සුවණ්ණනිරපෙක්ඛො සියා තදඤ්ඤභාවො විය. අථ සුවණ්ණස්ස, නිච්චකාලං තත්ථ උපලබ්භෙය්‍ය සුවණ්ණභාවො විය. න ච සක්කා උභින්නං එකභාවොති වත්තුං කටකවිනාසෙපි සුවණ්ණාවිනාසතො. අථ මතං, සුවණ්ණකටකාදීනං පරියායිපරියායභාවතො නායං දොසොති. යථා හි කටකපරියායනිරොධෙන රුචකපරියායුප්පාදෙපි පරියායී තථෙව තිට්ඨති, එවං මනුස්සපරියායනිරොධෙ දෙවපරියායුප්පාදෙපි පරියායී ජීවද්‍රබ්‍යං තිට්ඨතීති නිච්චානිච්චං, තථා සබ්බද්‍රබ්‍යානීති. තයිදං අම්බං පුට්ඨස්ස ලබුජබ්‍යාකරණං. යං ස්වෙව නිච්චො අනිච්චොති වා වදන්තො අඤ්ඤත්ථ නිච්චතං අඤ්ඤත්ථ අනිච්චතං පටිජානාති, අථ පරියායපරියායීනං අනඤ්ඤතා ඉච්ඡිතා, එවං සති පරියායොපි නිච්චො සියා පරියායිනො අනඤ්ඤත්තා පරියායසරූපං විය, පරියායී වා අනිච්චො පරියායතො අනඤ්ඤත්තා පරියායසරූපං වියාති. අථ නෙසං අඤ්ඤා අනඤ්ඤතා, එවඤ්ච සති වුත්තදොසද්වයානතිවත්ති. අපිච කොයං පරියායො නාම, යදි සණ්ඨානං, සුවණ්ණො තාව හොතු, කථං ජීවද්‍රබ්‍යො අරූපිභාවතො. යදි තස්සපි සණ්ඨානවන්තං ඉච්ඡිතං, තථා සතිස්ස එකස්මිම්පි සත්තසන්තානෙ බහුතා ආපජ්ජති සරූපතා ච සණ්ඨානවන්තෙසුපි පීළකාදීසු තථාදස්සනතො. අථ පවත්තිවිසෙසො, එවම්පි බහුතා ඛණිකතා ච ආපජ්ජති, තස්මා පරියායසරූපමෙව තාව පතිට්ඨපෙතබ්බං.

යං පන වුත්තං ''සුවණ්ණං කටකාදිරූපෙන ඨිත''න්ති, තත්ථ සම්පත්තියොගතො විඤ්ඤායමානෙසු විසිට්ඨෙසු රූපගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙසු කිං එකං, උදාහු තෙසං සමුදායො, තබ්බිනිමුත්තං වා ධම්මන්තරං සුවණ්ණන්ති? තත්ථ න තාව රූපාදීසු එකෙකං සුවණ්ණං තෙන සුවණ්ණකිච්චාසිද්ධිතො, නාපි තබ්බිනිමුත්තං ධම්මන්තරං තාදිසස්ස අභාවතො. අථ සමුදායො, තං පන පඤ්ඤත්තිමත්තන්ති න තස්ස නිච්චතා, නාපි අනිච්චතා සම්භවති. යථා ච සුවණ්ණස්ස, එවං කටකස්සපි පඤ්ඤත්තිමත්තතත්තාති. තයිදං නිදස්සනං පරවාදිනො ජීවද්‍රබ්‍යස්සපි පඤ්ඤත්තිමත්තං තස්සෙව සාධෙතීති කුතො තස්ස නිච්චානිච්චතාති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගො

1. පරූපහාරවණ්ණනා

307. **වික්ඛම්භිතරාගාව** අවික්ඛම්භිතරාගානං අධිමානිකතාය අසම්භවතොති යාව අධිමානිකං, තාව සම්පජානා නිද්දං ඔක්කමන්තීති අධිප්පායො. ''අධිමානිකාන''න්ති ඉදං භූතපුබ්බගතියා වුත්තන්ති ආහ **''අධිමානිකපුබ්බා අධිප්පෙතා සියු''**න්ති.

308. යං විමතිගාහකාරණං වුච්චමානං, තං ''හන්ද හී''ති පරං ජොතෙතීති අධිප්පායෙනාහ **''කාරණත්ථෙති යුත්ත''**න්ති. විමතිගාහස්ස පන නිච්ඡිතතං ''හන්ද හී''ති පරං ජොතෙතීති වුත්තං **''වවසායත්ථෙ''**ති.

පරූපහාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වචීභෙදකථාවණ්ණනා

326. **සොති** පඨමමග්ගට්ඨො. **තස්මාති** යස්මා ‘‘විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛුං උදපාදි ‘යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම’’’න්ති සුත්තස්ස අත්ථං අඤ්ඤථා ගහෙත්වා උදයබ්බයානුපස්සනානිස්සන්දෙන මග්ගක්ඛණෙපි දුක්ඛන්ති විපස්සනා උපට්ඨාති, තස්මා ‘‘සො දුක්ඛමිච්චෙව වාචං භාසතී’’ති වදන්ති.

328. **ඉච්ඡිතෙති** පරවාදිනා සම්පටිච්ඡිතෙ. **ආරොපිතෙති** යුත්තිනිද්ධාරණෙන තස්මිං අත්ථෙ පතිට්ඨාපිතෙ යුජ්ජති, වචීසමුට්ඨාපනක්ඛණතො පන පච්ඡා තං සද්දං සුණාතීති ඉච්ඡිතෙ න යුජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තාති අධිප්පායො. යස්මා පන අත්තනා නිච්ඡාරිතං සද්දං අත්තනාපි සුණාති, තස්මා සොතවිඤ්ඤාණං ‘‘යෙන තං සද්දං සුණාතී’’ති අට්ඨකථායං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

332. **ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙති** පඨමජ්ඣානිකස්ස පඨමමග්ගස්ස ඛණෙ. **අභිභූසුත්තාහරණෙ අධිප්පායො වත්තබ්බොති** එතෙන තදාහරණස්ස අසම්බන්ධතං දස්සෙති. තෙනාහ **‘‘තස්මා අසාධක’’**න්ති.

වචීභෙදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා

335. එවන්ති ‘‘එකචිත්තං යාවතායුකං තිට්ඨතී’’ති වුත්තාකාරෙන. **අඤ්ඤත්ථාති** අරූපභවතො අඤ්ඤස්මිං. **එතෙනාති** ‘‘එකමෙව චිත්තං ආරුප්පෙ තිට්ඨති , යාවතායුකං තිට්ඨතී’’ති එවංවාදිනා **දුතියාපි අඩ්ඪකථා පස්සිතබ්බා** පඨමකථාය චිරකාලාවට්ඨානවචනස්ස අඤ්ඤදත්ථු භාවවිභාවනතොති අධිප්පායො. **පුරිමායාති** ‘‘යාවතායුකං තිට්ඨතී’’ති පඤ්හතො පුරිමාය. තත්ථ හි ‘‘වස්සසතං තිට්ඨතී’’ති පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති අනුඤ්ඤා කතා, පච්ඡිමායං පන ‘‘මනුස්සානං එකං චිත්තං යාවතායුකං තිට්ඨතී’’ති ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති පටික්ඛෙපො කතො. **අවිරොධො විභාවෙතබ්බො,** යතො තත්ථෙව අනුඤ්ඤා කතා, න පච්ඡාති අධිප්පායො . **වස්සසතාදීති** ච ආදි-සද්දෙන න කෙවලං ‘‘ද්වෙ වස්සසතානී’’ති එවමාදියෙව සඞ්ගහිතං, අථ ඛො ‘‘එකං චිත්තං දිවසං තිට්ඨතී’’ති එවමාදිපීති දට්ඨබ්බං. **‘‘මුහුත්තං මුහුත්තං උප්පජ්ජතීති පඤ්හො සකවාදිනා පුච්ඡිතො විය වුත්තො’’**ති ඉදං විචාරෙතබ්බං. ‘‘මුහුත්තං මුහුත්තං උප්පජ්ජතී’’ති පඤ්හො පරවාදිස්ස. ‘‘උප්පාදවයධම්මිනො’’තිආදිසුත්තත්ථවසෙන පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සාති හි වුත්තං.

චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා

339. ‘‘තානි වා චත්තාරිපි ඤාණානි එකො සොතාපත්තිමග්ගොයෙවාති පටිජානාතී’’ති ඉමං සන්ධායාහ **‘‘අථ වා’’**තිආදි. **චතුන්නං ඤාණානන්ති** දුක්ඛෙඤාණාදීනං චතුන්නං ඤාණානං. **එකමග්ගභාවතොති** සොතාපත්තිආදිඑකමග්ගභාවතො. කමෙන පවත්තමානානිපි හි තානි ඤාණානි තංතංමග්ගකිච්චස්ස සාධනතො එකොයෙව මග්ගො හොතීති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘එකමග්ගස්ස…පෙ…. පටිජානාතී’’**ති.

344. **දස්සනෙති** මග්ගදස්සනෙ.

345. ධම්මත්ථානං හෙතුඵලභාවතො ධම්මත්ථපටිසම්භිදානං සියා සොතාපත්තිඵලහෙතුතා, තදභාවතො න ඉතරපටිසම්භිදානන්ති ආහ **‘‘නිරුත්ති…පෙ…. විචාරෙතබ්බ’’**න්ති. සබ්බාසම්පි පන පටිසම්භිදානං පඨමඵලසච්ඡිකිරියාහෙතුතා විචාරෙතබ්බා මග්ගාධිගමෙනෙව ලද්ධබ්බත්තා ඵලානං විය, තස්මා ‘‘අට්ඨහි ඤාණෙහී’’ති එත්ථ නික්ඛෙපකණ්ඩෙ ආගතනයෙන දුක්ඛාදිඤාණානං පුබ්බන්තාදිඤාණානඤ්ච වසෙන ‘‘අට්ඨහි ඤාණෙහී’’ති යුත්තං විය දිස්සති.

අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. වොහාරකථාවණ්ණනා

347. **විසයවිසයීසූති** රූපචක්ඛාදිකෙ සන්ධායාහ. තෙ හි රූපක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එකන්තෙන ලොකියා. **විසයස්සෙවාති** සද්දස්සෙව. සො හි වොහරිතබ්බතො වොහාරකරණතාය ච ‘‘වොහාරො’’ති පාළියං වුත්තො. **නත්ථෙත්ථ කාරණං** විසයීනං විසයස්සපි ආසවාදිඅනාරම්මණතාභාවතො. **අසිද්ධලොකුත්තරභාවස්ස** එකන්තසාසවත්තා **තස්ස** සද්දායතනස්ස යථා ලොකුත්තරතා තව මතෙනාති අධිප්පායො.

පටිහඤ්ඤෙය්‍යාති ඉදං පරිකප්පවචනං. පරිකප්පවචනඤ්ච අයාථාවන්ති ආහ **‘‘න හි…පෙ…. අත්ථී’’**ති. න හි ජලං අනලන්ති පරිකප්පිතං දහති පචති වා. කිං ලොකියෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බතො ලොකියො රූපායතනාදි විය, උදාහු ලොකුත්තරො පච්චවෙක්ඛියමානමග්ගාදි වියාති එවමෙත්ථ හෙතුස්ස **අනෙකන්තභාවො** වෙදිතබ්බො. තෙනාහ **‘‘ලොකියෙ ලොකුත්තරෙ ච සම්භවතො’’**ති.

වොහාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. නිරොධකථාවණ්ණනා

353. **යෙසං ද්වින්නන්ති** යෙසං ද්වින්නං දුක්ඛසච්චානං. **ද්වීහි නිරොධෙහීති** අප්පටිසඞ්ඛාපටිසඞ්ඛාසඞ්ඛාතෙහි ද්වීහි නිරොධෙහි. තත්ථ දුක්ඛාදීනං පටිසඞ්ඛාති පටිසඞ්ඛා, පඤ්ඤාවිසෙසො. තෙන වත්තබ්බො නිරොධො පටිසඞ්ඛානිරොධො. යො සාසවෙහි ධම්මෙහි විසංයොගොති වුච්චති, යො පච්චයවෙකල්ලෙන ධම්මානං උප්පාදස්ස අච්චන්තවිබන්ධභූතො නිරොධො, සො පටිසඞ්ඛාය නවත්තබ්බතො අප්පටිසඞ්ඛානිරොධො නාමාති පරවාදිනො ලද්ධි. **පටිසඞ්ඛාය විනා නිරුද්ධාති** පච්චයවෙකල්ලෙන අනුප්පත්තිං සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ **''න උප්පජ්ජිත්වා භඞ්ගා''**ති. අනුප්පාදොපි හි නිරොධොති වුච්චති යතො ''ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතී''ති ලක්ඛණුද්දෙසස්ස පටිලොමෙ ''ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී''ති දස්සිතො. **තෙනාති** පටිසඞ්ඛාය නිරොධස්ස ඛණිකනිරොධස්ස ච ඉධ නාධිප්පෙතත්තා.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියවග්ගො

1. බලකථාවණ්ණනා

354. **නිද්දෙසතොති** ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො''තිආදිනා නිද්දිට්ඨප්පකාරතො. සො පන යස්මා විත්ථාරො හොති, තස්මා වුත්තං **''විත්ථාරතො''**ති. **සබ්බං** කිලෙසාවරණාදිං, තමෙව පච්චෙකං පවත්තිආකාරභෙදතො **සබ්බාකාරං**. ''සබ්බ''න්ති හි ඉදං සරූපතො ගහණං, ''සබ්බාකාරතො''ති පවත්තිආකාරභෙදතො. භගවා හි ධම්මෙ ජානන්තො තෙසං ආකාරභෙදෙ අනවසෙසෙත්වාව ජානාති. යථාහ ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරතො බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථං ආගච්ඡන්තී''ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5). **උද්දෙසතොති** එකදෙසතො. එකදෙසො ච විත්ථාරො න හොතීති ආහ **''සඞ්ඛෙපතො''**ති. යථා ජානන්තීති සම්බන්ධො. **උද්දෙසමත්තෙනපීති** දිට්ඨිගතයථාභූතඤාණාදිප්පභෙදානං ආසයාදීනං උද්දෙසමත්තෙනපි. තෙනාහ **''ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවජානනමත්තං සන්ධායා''**ති. **ථෙරෙනාති** අනුරුද්ධත්ථෙරෙන. **එවමෙවාති** උද්දෙසතො ඨානාදිමත්තජානනාකාරෙනෙව. ස්වායමත්ථො සකවාදිනාපි ඉච්ඡිතොයෙවාති ආහ **''කථමයං චොදෙතබ්බො සියා''**ති.

356. **සෙසෙසූති** ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණතො සෙසෙසු. **පටික්ඛෙපොති** අසාධාරණතාපටික්ඛෙපො. නනු ච සෙසානං අසාධාරණතාපි අත්ථීති චොදනං සන්ධායාහ **''ඨානා…පෙ…. අධිප්පායො''**ති.

බලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියන්තිකථාවණ්ණනා

357. **සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානන්තස්සාති** දිට්ඨියා පරිකප්පිතෙන සත්තෙන සුඤ්ඤෙ සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය ''සුඤ්ඤතඤ්ච මනසි කරොතී''ති පුච්ඡාය ''ආමන්තා''ති පටිජානන්තස්ස. **ද්වින්නං ඵස්සානං සමොධානං කථං ආපජ්ජති** ඨානාඨානභූතෙ සඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙන සුඤ්ඤතං මනසි කරොන්තස්සාති අධිප්පායො. **යථාවුත්තනයෙනාති** ''දිට්ඨියා පරිකප්පිතෙන සත්තෙන සුඤ්ඤා පඤ්චක්ඛන්ධා''ති පකාරෙන නයෙන. අථ වා **යථාවුත්තනයෙනාති** ''ඨානාඨානමනසිකාරො සඞ්ඛාරාරම්මණො, සුඤ්ඤතාමනසිකාරො නිබ්බානාරම්මණො''ති එවං වුත්තනයෙන. ''සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානන්තස්සා''ති වුත්තත්තා **''ද්වින්නං ඵස්සානං සමොධානං කථං ආපජ්ජතී''**ති ආහ. සත්තසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤත්තෙපි සඞ්ඛාරානං අඤ්ඤොව ඨානාඨානමනසිකාරො, අඤ්ඤො සුඤ්ඤතාමනසිකාරොති යුජ්ජතෙව ද්වින්නං ඵස්සානං සමොධානාපත්තිචොදනා, සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානන්තස්ස පන කථං අරියභාවසිද්ධි ඨානාඨානඤාණාදීනන්ති විචාරෙතබ්බං. කිං වා එතාය යුත්තිචින්තාය. උම්මත්තකපච්ඡිසදිසො හි පරවාදිවාදො. අඤ්ඤෙසුපි ඨානෙසු ඊදිසෙසු එසෙව නයො. **ආරොපෙත්වාති** ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරං, සත්තාකාරමෙව වා අසන්තං රූපාදිඋපාදානෙ ආරොපෙත්වා. අභූතාරොපනඤ්හෙත්ථ පණිදහනන්ති අධිප්පෙතං. තෙනාහ **''පරිකප්පනවසෙනා''**ති. **සොති** යථාවුත්තො පණිධි. **එකස්මිම්පි** ඛන්ධෙ.

අරියන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. විමුච්චමානකථාවණ්ණනා

366. මග්ගක්ඛණෙ චිත්තං එකදෙසෙන විමුත්තං එකදෙසෙන අවිමුත්තන්ති අයං ‘‘විමුත්තං විමුච්චමාන’’න්ති ලද්ධියා දොසො. තථා හි වුත්තං **‘‘එකදෙසං විමුත්තං, එකදෙසං අවිමුත්ත’’**න්ති. අට්ඨකථායඤ්ච ‘‘තඤ්හි තදා සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුත්තෙකදෙසෙන විමුච්චමානන්තිස්ස ලද්ධී’’ති දස්සිතොවායමත්ථො. **විප්පකතනිද්දෙසෙති** විමුච්චනකිරියාය අපරියොසිතතානිද්දෙසෙ. යං සන්ධායාහ **‘‘විමුත්තං විමුච්චමානන්ති විප්පකතභාවෙන වුත්තත්තා’’**ති. **තෙනාති** පරවාදිනා. **විමුච්ච…පෙ.… වුත්තං** විමුච්චමානස්ස විමුත්තභාවාභාවතො, විමුත්තභෙදෙන පන තථා වුත්තන්ති අධිප්පායො. සති ච දොසෙ විප්පකතනිද්දෙසෙති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. **එකදෙසො විසෙසනං හොති** නිප්පදෙසවිමුත්තියා අවිච්ඡින්නතො. **ඵලචිත්තෙනාති** පඨමඵලචිත්තෙන උප්පන්නෙන.

විමුච්චමානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අට්ඨමකකථාවණ්ණනා

368. **පහීනා නාම භවෙය්‍යුං,** න පහියමානාති අධිප්පායො.

අට්ඨමකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

371. ලොකුත්තරානංයෙව සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියභාවො, න ලොකියානන්ති පරවාදිනො අධිප්පායවසෙනාහ **‘‘අප්පටිලද්ධින්ද්‍රියත්තා’’**තිආදි. තත්ථ **නියානිකානි භාවෙන්තොති** යථා නියානිකා හොන්ති, එවං උප්පාදෙන්තො බ්‍රූහෙන්තො වා. ඉන්ද්‍රියභාවං පන පත්තෙසු තෙසු පුන භාවනාකිච්චං නත්ථීති තස්ස අධිප්පායොති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘න පන ඉන්ද්‍රියානි භාවෙන්තො’’**ති.

අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා

373. විසිනොති විසෙසෙන බන්ධති විසයීනං අත්තපටිබන්ධං කරොතීති **විසයො,** ආරම්මණං , අනුභවති එතෙනාති **ආනුභාවො,** සාමත්ථියං, බලන්ති අත්ථො, ගොචරකරණං **ගොචරො,** විසයෙ ආනුභාවගොචරා **විසය…පෙ.… චරාති**. තෙහි යථා විසිට්ඨං විසෙසං හොති, තථා පච්චයභූතෙන ඣානධම්මෙන ආහිතබලං **කතබලාධානං**. විසයග්ගහණඤ්චෙත්ථ ආනුභාවගොචරකරණානං පවත්තිට්ඨානදස්සනං යත්ථස්ස තෙහි උපත්ථද්ධත්තා බලාධානං පාකටං හොති. තෙනාහ **‘‘යාදිසෙ විසයෙ’’**තිආදි. බලාධානඤ්ච උත්තරිමනුස්සධම්මතො මහග්ගතධම්මවිසෙසතො උප්පන්නෙහි පණීතෙහි චිත්තජරූපෙහි විසෙසාපත්ති. යං නිස්සාය පරාවුත්තීති එකෙ වදන්ති. **පුරිමං මංසචක්ඛුමත්තමෙවාති** යථාවුත්තබලාධානතො පුරිමං මංසචක්ඛුමත්තමෙව. **වදන්තො** සඞ්ගහකාරො. **විසයග්ගහණං** පාළියං කතං. **න විසයවිසෙසදස්සනත්ථන්ති** න විසයස්ස විසෙසදස්සනත්ථං. යතො උභින්නම්පි රූපායතනමෙව විසයොති විසයස්ස සදිසතං අවිසෙසං ආහ, සදිසස්ස වා විසෙසං දීපෙතීති යොජනා.

ධම්මුපත්ථද්ධ …පෙ.… **අධිප්පායො,** අඤ්ඤථා ලද්ධියෙව න සියාති භාවො. **මග්ගොති** උපායො, කාරණන්ති අත්ථො. පකතිචක්ඛුමතො එව හි දිබ්බචක්ඛු උප්පජ්ජති. කස්මා? කසිණාලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස උප්පාදනං, සො ච කසිණමණ්ඩලෙ උග්ගහනිමිත්තෙන විනා නත්ථි, තස්මා වුත්තං **‘‘මංසචක්ඛුපච්චයතාදස්සනත්ථමෙව වුත්ත’’**න්ති. **තෙනාති** ‘‘මග්ගො’’ති වචනෙන. **රූපාවචරජ්ඣානපච්චයෙනාති** රූපාවචරජ්ඣානෙන පච්චයභූතෙන **උප්පන්නානි** රූපාවචරජ්ඣානචිත්තසමුට්ඨිතානි. ඣානකම්මසමුට්ඨිතෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තස්ස හෙසා ලද්ධි.

374. **යෙන** දිබ්බචක්ඛුනො පඤ්ඤාචක්ඛුභාවස්ස ඉච්ඡනෙන පටිජානනෙන. **තීණි චක්ඛූනි** මංසදිබ්බපඤ්ඤාචක්ඛූනි **චක්ඛුන්තරභාවං වදතො භවෙය්‍යුං,** තස්මා තං න ඉච්ඡතීති අත්ථො.

දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා

377. දිබ්බචක්ඛුපාදකත්තා **‘‘යථාකම්මූපගතඤාණස්ස උපනිස්සයෙ දිබ්බචක්ඛුම්හී’’**ති වුත්තං, **න යථාකම්මූපගතජානනකිච්චකෙ දිබ්බචක්ඛුම්හි** තස්ස තංකිච්චකතාභාවතො. යතො යං අනඤ්ඤං, තම්පි තතො අනඤ්ඤමෙවාති ආහ **‘‘ඉමිනා…පෙ.… භවිතබ්බ’’**න්ති. තත්ථ **අත්ථන්තරභාවං නිවාරෙතීති** දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස පක්ඛිකත්තා යථාකම්මූපගතඤාණස්ස තතො අත්ථන්තරභාවං නිවාරෙති. තස්ස හි තං පරිභණ්ඩඤාණං. **දිබ්බචක්ඛුස්ස**

යථාකම්මූපගතඤාණතො අත්ථන්තරභාවං න නිවාරෙති අතප්පක්ඛිකත්තාති අධිප්පායො. දිබ්බචක්ඛුස්ස යථාකම්මූපගතඤාණකිච්චතා පරවාදිනා ඉච්ඡිතා, න යථාකම්මූපගතඤාණස්ස දිබ්බචක්ඛුකිච්චතාති තමත්ථං ''යථාකම්මූපගතඤාණමෙව දිබ්බචක්ඛු''න්ති එත්ථ යොජෙත්වා දස්සෙන්තො **''එව-සද්දො වා''**තිආදිමාහ.

යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සංවරකථාවණ්ණනා

379. **ආටානාටියසුත්තෙ** ''සන්ති, භික්ඛවෙ, යක්ඛා යෙභුය්‍යෙන පාණාතිපාතා අප්පටිවිරතා''ති (දී. නි. 3.276, 286) ආගතත්තා චාතුමහාරාජිකානං සංවරාසංවරසබ්භාවො අවිවාදසිද්ධො. යත්ථ පන විවාදො, තමෙව දස්සෙන්තෙන තාවතිංසාදයො ගහිතාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **''චාතුමහාරාජිකාන''**න්ති වුත්තං. **එවං සතීති** යදි තාවතිංසෙසු සංවරාසංවරො නත්ථි, එවං සන්තෙ. **සුරාපානන්ති** එත්ථාපි ''සුයයතී''ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. කථං සුයයතීති? වුත්තඤ්හෙතං **කුම්භජාතකෙ** –

''යං වෙ පිවිත්වා පුබ්බදෙවා පමත්තා,
තිදිවා චුතා සස්සතියා සමායා;
තං තාදිසං මජ්ජමිමං නිරත්ථං,
ජානං මහාරාජ කථං පිවෙය්‍යා''ති. (ජා. 1.16.58);

තත්ථ **පුබ්බදෙවා** නාම අසුරා. තෙ හි තාවතිංසානං උප්පත්තිතො පුබ්බදෙවාති පඤ්ඤායිංසු. **පමත්තාති** සුරාපානෙන පමාදං ආපන්නා. **තිදිවාති** මනුස්සචාතුමහාරාජිකලොකෙ උපාදාය තතියලොකභූතා දෙවට්ඨානා, නාමමෙව වා එතං තස්ස දෙවට්ඨානස්ස. **සස්සතියාති** කෙවලං දීඝායුකතං සන්ධාය වදති. **සමායා** සහ අත්තනො අසුරමායාය, අසුරමන්තෙහි සද්ධිං චුතාති අත්ථො. අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තං ''ආගන්තුකදෙවපුත්තා ආගතාති නෙවාසිකා ගන්ධපානං සජ්ජයිංසු. සක්කො සකපරිසාය සඤ්ඤමදාසී''ති. තෙනාහ **''තෙසං සුරාපානං අසංවරො න හොතීති වත්තබ්බං හොතී''**ති. එත්ථ ච තාවතිංසානං පාතුභාවතො පට්ඨාය සුරාපානම්පි තත්ථ නාහොසි, පගෙව පාණාතිපාතාදයොති විරමිතබ්බාභාවතො එව තාවතිංසතො පට්ඨාය උපරි දෙවලොකෙසු සමාදානසම්පත්තවිරතිවසෙන පුරෙතබ්බා සංවරා න සන්ති, ලොකුත්තරා පන සන්තියෙව. තථා තෙහි පහාතබ්බා අසංවරා. න හි අප්පහීනානුසයානං මග්ගවජ්ඣා කිලෙසා න සන්තීති.

සංවරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථවග්ගො

1. ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා

387. **ගිහිඡන්දරාගසම්පයුත්තතායාති** ගිහිභාවෙ කාමභොගිභාවෙ ඡන්දරාගසහිතතාය.

ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සමන්නාගතකථාවණ්ණනා

393. **පත්තින්ති** අධිගමො. අධිගමො නාම සමන්නාගමො හොතීති පාළියං චතූහි ඵස්සාදීහි සමන්නාගමො චොදිතොති දට්ඨබ්බං.

සමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

397. **සබ්බං යොජෙතබ්බන්ති** එත්ථ යදි තෙ අරහා චතූහි ඛන්ධෙහි විය ඡහි උපෙක්ඛාහි සමන්නාගතො, එවං සන්තෙ ඡ උපෙක්ඛා පච්චෙකං ඵස්සාදිසහිතාති ''ඡහි ඵස්සාදීහි සමන්නාගතො''තිආදිනා යොජෙතබ්බං.

උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා

398. **පත්තිධම්මවසෙනාති** ‘‘පත්තිධම්මො නාම’’තිආදිනා වුත්තස්ස චිත්තවිප්පයුත්තස්ස සඞ්ඛාරස්ස වසෙන. ‘‘බොධියා බුද්ධො’’ති **පුච්ඡා**. ‘‘බොධියා නිරුද්ධාය විගතාය පටිප්පස්සද්ධාය අබුද්ධො හොතී’’ති **අනුයොගො**. එවමඤ්ඤත්ථාපි පුච්ඡානුයොගා වෙදිතබ්බා.

බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ලක්ඛණකථාවණ්ණනා

402. **තස්මාති** යස්මා අබොධිසත්තස්සපි චක්කවත්තිනො ලක්ඛණෙහි සමන්නාගමො බොධිසත්තස්සපි චරිමභවතො අඤ්ඤත්ථ අසමන්නාගමො හොති, තස්මා ලක්ඛණසමන්නාගතො බොධිසත්තොවාති ඉමස්සත්ථස්ස අසාධකං. තෙනාහ **‘‘ආහතම්පි අනාහතසදිසමෙවා’’**ති.

ලක්ඛණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා

403. **පාරමීපූරණන්ති** ඉදං බොධිචරියාය උපලක්ඛණං, න පාරමීනං පුණ්ණභාවදස්සනං. තෙන තෙසං ආරම්භසමාදානාදීනම්පි සඞ්ගහො කතොති දට්ඨබ්බං. මහාභිනීහාරතො පට්ඨාය හි මහාසත්තා නියතාති වුච්චන්ති. යථාහ – ‘‘එවං සබ්බඞ්ගසම්පන්නා, බොධියා නියතා නරා’’ති, ‘‘ධුවං බුද්ධො භවිස්සතී’’ති ච, න නියාමස්ස නාම කස්සචි ධම්මස්ස උප්පන්නත්තා බ්‍යාකරොන්ති, අථ ඛො එකංසෙනායං පාරමියො පූරෙත්වා බුද්ධො භවිස්සතීති කත්වා බ්‍යාකරොන්තීති පරවාදීපරිකප්පිතං ධම්මන්තරං පටිසෙධෙති, න බොධියා නියතත්තං. තෙනාහ **‘‘කෙවලඤ්හි න’’**න්තිආදි.

නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා

413. සතිපි කෙසඤ්චි සංයොජනානං හෙට්ඨිමමග්ගෙහි පහීනත්තෙ ‘‘පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පරික්ඛයා’’තිආදීසු විය වණ්ණභණනමුඛෙන අනවසෙසතඤ්ච සන්ධාය සබ්බසංයොජනප්පහානකිත්තනං පරියායවචනන්ති ආහ **‘‘ඉමං පරියායං අග්ගහෙත්වා’’**ති. **අරහත්තමග්ගෙන පජහනතො එවාති ගණ්හාතීති** අග්ගමග්ගො එව සබ්බසංයොජනානි පජහතීති ලද්ධිං ගණ්හාතීති **වදන්ති** පදකාරා. **එවං සතීති** යදි අනවසෙසතාමත්තෙන තථා පටිජානාති.

සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමවග්ගො

1. විමුත්තිකථාවණ්ණනා

418. ඵලඤාණං න හොති, සෙසානි විපස්සනාමග්ගපච්චවෙක්ඛණඤාණානි විමුත්තානීති න වත්තබ්බානීති සම්බන්ධො. **එත්ථාති** එතෙසු චතූසු ඤාණෙසු. **විපස්සනාග්ගහණෙන ගහිතං** මග්ගාදිකිච්චවිදූරකිච්චත්තා විපස්සනාපරියොසානත්තා ච.

විමුත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා

421. අසෙඛෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා අසෙඛඤාණන්ති පරස්ස ලද්ධි, න අසෙඛෙ අසෙඛධම්මෙ පරියාපන්නන්ති ඉමමත්ථමාහ **‘‘එතෙන…පෙ.… දස්සෙතී’’**ති.

අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපරීතකථාවණ්ණනා

424. අසිවෙ සිවාති වොහාරං විය **අඤ්ඤාණෙ…පෙ…. වදති.**

විපරීතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියාමකථාවණ්ණනා

428-431. **යන්ති** යං ඤාණං. **සච්චානුලොමන්ති** සච්චප්පටිවෙධානුකූලං. **විපරීතානුයොගතො පභුති ගණෙත්වා “චතුත්ථ”න්ති ආහ** න අනියතස්ස නියාමගමනායාති අවිපරීතානුයොගතො පභුති ගණෙත්වා, තථා සති පඤ්චමභාවතො විසෙසභාවතො ච.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා

432-433. **සබ්බං ඤාණන්ති** ඉදං ‘‘අරියාන’’න්ති ඉමිනා න විසෙසිතන්ති අධිප්පායෙනාහ **“අනරියානම්පි හි ඤාණං ඤාණමෙවා”**ති. අථ වා පාළියං අවිසෙසෙන සබ්බං ඤාණන්ති වුත්තං ගහෙත්වා එවමාහ. අරියස්ස වෙ ඤාණන්ති, සො පන පටික්ඛෙපෙයායාති ආහ **“අනරියස්ස එතං ඤාණං සන්ධායා”**ති.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා

436-438. **වත්තබ්බපටිඤ්ඤාති** ඵස්සාරම්මණෙ ඤාණං වත්තබ්බං චෙතොපරියඤාණන්ති එවං පවත්තා පටිඤ්ඤා.

චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා

439-440. **අනන්තරානාගතෙපි චිත්තෙ ඤාණං ඉච්ඡන්ති,** තත්ථ පන ඛණපච්චුප්පන්නෙ විය තාදිසෙන පරිකම්මෙන කදාචි ඤාණං උප්පජ්ජෙය්‍ය. තෙනාහ **“අනන්තරෙ එකන්තෙනෙව ඤාණං නත්ථී”**ති.

අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා

441-442. ‘‘සබ්බසඞ්ඛාරෙසු අනිච්චතො දිට්ඨෙසූ’’ති වුත්තෙ යං දස්සනභූතං ඤාණං, තම්පි සඞ්ඛාරසභාවත්තා තථාදිට්ඨං සියාති අත්ථතො ආපජ්ජති, එවංභූතං වචනං සන්ධායාහ **“අත්ථතො ආපන්නං වචන”**න්ති. තං පන යස්මා ‘‘තම්පි ඤාණං අනිච්චතො දිට්ඨං හොතී’’ති පටිජානනවසෙන පවත්තං, තස්මා **“අනුජානනවචන”**න්ති වුත්තං. **භඞ්ගානුපස්සනානං** පබන්ධවසෙන පවත්තමානානං.

පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඵලඤාණකථාවණ්ණනා

443-444. **ඵලපරොපරියත්තං** ඵලස්ස උච්චාවචතා. **බලෙනාති** ඤාණබලෙන.

ඵලඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. ඡට්ඨවග්ගො

1. නියාමකථාවණ්ණනා

445-447. **එතස්ස** අරියස්ස පුග්ගලස්ස.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

451. **කාරණට්ඨෙන ඨිතතාති** කාරණභාවෙන බ්‍යභිචරණාභාවමාහ. යො හි ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස යදා කාරණං හොති, න තස්ස තදා අඤ්ඤථාභාවො අත්ථි, සා ච අත්ථතො කාරණභාවොයෙවාති **''කාරණභාවොයෙවා''**ති ආහ.

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

457-459. **සභාවධම්මතං පටිසෙධෙති** තදුභයලක්ඛණරහිතස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවා. ''වොදානම්පි වුට්ඨාන''න්ති වචනතො **''වොදානඤ්ච වුට්ඨානපරියායොවා''**ති ආහ. සභාවධම්මත්තෙ සිද්ධෙ සඞ්ඛතවිදූරතාය අසඞ්ඛතං සියාති ආහ **''සභාවධම්මත්තාසාධකත්තා''**ති.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමවග්ගො

1. සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා

471-472. **සඞ්ගහිතාති** සඞ්ගහණාදිවසෙන සද්ධිං ගහිතා. තෙ පන යස්මා එකවිධතාදිසාමඤ්ඤෙන බන්ධා විය හොන්ති, තස්මා ආහ **''සම්බන්ධා''**ති.

සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා

473-474. අනුප්පවිසිතබ්බානුප්පවිසනභාවො තෙසං භෙදෙ සති යුජ්ජෙය්‍ය, නාඤ්ඤථාති උපමාභින්දනෙන උපමෙය්‍යස්ස භින්නතං දස්සෙන්තො **''නානත්තවවත්ථා…පෙ…. දස්සෙතී''**ති ආහ.

සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. චෙතසිකකථාවණ්ණනා

475-477. **ඵස්සිකාදයොති** එත්ථ ආදි-සද්දො වවත්ථාවාචී. තෙන චිත්තුප්පාදදෙසනායං දස්සිතප්පභෙදා වෙදනාදයො ගය්හන්ති, න තංසමුට්ඨානා රූපධම්මාති ආහ **''එකුප්පාදතාදිවිරහිතා සහජාතතා නත්ථී''**ති.

චෙතසිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දානකථාවණ්ණනා

479. **ඵලදානභාවදීපනත්ථන්ති** ඵලදානසබ්භාවදීපනත්ථං. **ඵලදානං වුත්තං විය හොතීති** චිත්තෙන ඵලදානං පධානභාවෙ වුත්තං විය හොතීති අත්ථො. අඤ්ඤථා දානභාවොති න සක්කා වත්තුං. දානභාවොපි හි ''දානං අනිට්ඨඵල''න්තිආදිනා වුත්තොයෙවාති. **තන්නිවාරණත්ථන්ති** ඵලදානනිවාරණත්ථං. **එතන්ති** ''දානං අනිට්ඨඵල''න්තිආදිවචනං. භෙසජ්ජාදිවසෙන ආබාධානිට්ඨතා දෙය්‍යධම්මස්ස අනිට්ඨඵලතාපරියායො දට්ඨබ්බො.

කථං තථෙව සුත්තං සකවාදිපරවාදිවාදෙසු යුජ්ජතීති චොදනාය **''න පන එකෙනත්ථෙනා''**ති වුත්තං විභාවෙතුං **''දෙය්‍යධම්මොව දාන''**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිවත්තනපක්ඛෙයෙව එව-කාරො යුත්තො, න සාධනපක්ඛෙ

ද්වින්නම්පි දානභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තෙනාහ **“චෙතසිකොවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො, දෙය්‍යධම්මොවා”**ති ච. තෙනෙවාහ **“ද්වින්නඤ්හි දානානන්”**තිආදි. **සඞ්කරභාවමොචනත්ථන්ති** සතිපි දානභාවෙ සභාවසඞ්කරමොචනත්ථං. තෙනාහ **“චෙතසිකස්සා”**තිආදි.

දානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

485. **තස්සා ලද්ධියාති** පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමොධානං හොතීති ලද්ධියා. **එතෙසන්ති** වත්තමානචිත්තපරිභොගමයපුඤ්ඤානං.

486. **අයං වාදො හීයති** පරිභොගස්සෙව අභාවතො. **චාගචෙතනාය එව පුඤ්ඤභාවො,** න චිත්තවිප්පයුත්තස්ස. **එවන්ති** ඉමිනා පකාරෙන, අපරිභුත්තෙ දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවෙනාති අත්ථො. අපරිභුත්තෙ දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවතො එව හි පුථුජ්ජනකාලෙ දින්නං අරහා හුත්වා පරිභුඤ්ජන්තෙ තම්පි පුථුජ්ජනෙ දානමෙවාති නිච්ඡිතං. පරවාදීපටික්ඛෙපමුඛෙන සකවාදං පතිට්ඨාපෙති පඨමො අත්ථවිකප්පො, දුතියො පන උජුකමෙව සකවාදං පතිට්ඨාපෙතීති අයමෙතෙසං විසෙසො.

පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා

488-491. **තෙනෙව චීවරාදිදානෙනාති** අනුමොදනං විනා දායකෙන පවත්තිතචීවරාදිදානෙන. තෙනාහ **“සයංකතෙන කම්මුනා විනාපී”**ති. **ඉමිනා කාරණෙනාති** අනුමොදිතත්තාව තෙසං තත්ථ භොගා උප්පජ්ජන්තීති එතෙන කාරණෙන. **යදි යන්**තිආදි පරවාදිනො ලද්ධිපතිට්ඨාපනාකාරදස්සනං. තත්ථ **යදි න යාපෙය්‍යුං, කථං අනුමොදෙය්‍යුං, චිත්තං පසාදෙය්‍යුං , පීතිං උප්පාදෙය්‍යුං, සොමනස්සං පටිලභෙය්‍යුන්**ති එකච්චෙ අඤ්ඤෙ පෙතෙ අනුමොදනාදීනි කත්වා යාපෙන්තෙ දිස්වා අනුමොදනාදීනි කරොන්ති, තස්මා තෙ ඉතො දින්නෙන යාපෙන්තීති අධිප්පායො.

ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පථවීකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

492. **අත්තවජ්ජෙහීති** ඵස්සවජ්ජෙහි. න හි සො එව තෙන සම්පයුත්තො හොති. **සොති** ඵස්සමෙව පච්චාමසති. **සාවජ්ජනෙති** ආවජ්ජනසහිතෙ, ආවජ්ජනං පුරෙචාරිකං කත්වා එව පවත්තනකෙති අත්ථො. **කම්මූපනිස්සයභූතමෙවාති** යෙන කම්මුනා යථාවුත්තා ඵස්සාදයො නිබ්බත්තිතා, තස්ස කම්මස්ස උපනිස්සයභූතමෙව. **දුක්ඛස්සාති** ආයතිං උප්පජ්ජනකදුක්ඛස්ස. ‘‘මූලතණ්හා’’ති දස්සෙතීති යොජනා, තථා **“උපනිස්සයභූත”**න්ති එත්ථාපි. කම්මායූහනස්ස කාරණභූතා පුරිමසිද්ධා තණ්හා කම්මස්ස **උපනිස්සයො,** කතූපචිතෙ කම්මෙ භවාදීසු නමනවසෙන පවත්තා හි විපාකස්ස උපනිස්සයො.

493. ඔකාසකතුප්පන්නං අපෙක්ඛිත්වා පරිනිබ්බානභාවො **සකසමයවසෙන චොදනාය යුජ්ජමානතා.**

494. **කම්මෙ සතීති** ඉමිනා කම්මස්ස පථවීආදීනං පච්චයතාමත්තමාහ, න ජනකත්තං. තෙනාහ **“තංසංවත්තනිකං නාම හොතී”**ති.

පථවීකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

495. **එකාරම්මණාති** ඉදං අනාරම්මණතාසාධනවසෙන සම්පයොගලක්ඛණාභාවස්ස උද්ධටත්තා වුත්තං, න තස්සෙව සම්පයොගලක්ඛණත්තා.

496. **අබ්‍යාකතානන්ති** විපාකාබ්‍යාකතානං. ඉතරත්ථ වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

497. තන්ති ‘‘අපරිසුද්ධවණ්ණතා ජරායෙවා’’ති වචනං.

ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා

501. විපාකො විපාකස්ස පච්චයො හොන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොතීති අධිප්පායෙනාහ **‘‘යස්ස විපාකස්ස විපාකො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොතී’’**ති. ‘‘තප්පච්චයාපි අඤ්ඤස්ස විපාකස්ස උප්පත්තිං සන්ධායා’’තිආදිවචනතො පන ජාතිජරාමරණාදීනං උපනිස්සයපච්චයොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. **පුරිමපටිඤ්ඤායා**ති ‘‘විපාකො විපාකධම්මධම්මො’’ති පටිඤ්ඤාය. **ඉමස්ස චොදනස්සා**ති ‘‘විපාකො ච විපාකධම්මධම්මො චා’’තිආදිනා පවත්තස්ස චොදනස්ස.

විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමවග්ගො

1. ඡගතිකථාවණ්ණනා

503-504. වණ්ණා එව නීලාදිවසෙන නිභාතීති **වණ්ණනිභා,** වණ්ණායතනන්ති අත්ථො. **සණ්ඨානං** දීඝාදි.

ඡගතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අන්තරාභවකථාවණ්ණනා

505. **අන්තරට්ඨානානී**ති අන්තරිකට්ඨානානි. නිවාරකට්ඨානානි භින්දිත්වා ච ආකාසෙන ච ගමනතො. **යදි සො භවානං අන්තරා න සියා**ති සො අන්තරාභවො කාමභවාදීනං භවානං අන්තරෙ යදි න භවෙය්‍ය. **න නාම අන්තරාභවො**ති ‘‘සබ්බෙන සබ්බං නත්ථි නාම අන්තරාභවො’’ති එවං පවත්තස්ස සකවාදිවචනස්ස **පටික්ඛෙපෙ කාරණං නත්ථි,** තස්ස පටික්ඛෙපෙ කාරණං හදයෙ ඨපෙත්වා න පටික්ඛිපති, අථ ඛො තථා අනිච්ඡන්තො කෙවලං ලද්ධියා පටික්ඛිපතීති අත්ථො.

506. ජාතීති න ඉච්ඡතීති සම්බන්ධො.

507. **එවං තං තත්ථ න ඉච්ඡතී**ති කාමභවාදීසු විය තං චුතිපටිසන්ධිපරම්පරං තත්ථ අන්තරාභවාවත්ථාය න ඉච්ඡති. සො හි තස්ස භාවිභවනිබ්බත්තකකම්මතො එව පවත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා ජාතිජරාමරණානි අනිච්චතො කුතො චුතිපටිසන්ධිපරම්පරා. අයඤ්ච වාදො අන්තරාභවවාදීනං එකච්චානං වුත්තො. යෙ ‘‘අප්පකෙන කාලෙන සත්තාහෙනෙව වා පටිසන්ධිං පාපුණාතී’’ති වදන්ති, යෙ පන ‘‘තත්ථෙව චවිත්වා ආයාතීති සත්තසත්තාහානී’’ති වදන්ති, තෙහි අනුඤ්ඤාතාව චුතිපටිසන්ධිපරම්පරාති තෙ අධුනාතනා දට්ඨබ්බා පාළියං ‘‘අන්තරාභවෙ සත්තා ජායන්ති ජීයන්ති මීයන්ති චවන්ති උපපජ්ජන්තීති? න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති ආගතත්තා. යථා චෙතං, එවං නිරයූපගාදිභාවම්පිස්ස අධුනාතනා පටිජානන්ති. තථා හි තෙ වදන්ති ‘‘උද්ධංපාදො තු නාරකො’’තිආදි. තත්ථ යං නිස්සාය පරවාදී අන්තරාභවං නාම පරිකප්පෙති, තං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ‘‘අන්තරාපරිනිබ්බායීති සුත්තපදං අයොනිසො ගහෙත්වා’’ති වුත්තං. ඉමස්ස හි ‘‘අවිහාදීසු තත්ථ තත්ථ ආයුවෙමජ්ඣං අනතික්කමිත්වා අන්තරා අග්ගමග්ගාධිගමෙන අනවසෙසකිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායති, අන්තරාපරිනිබ්බායී’’ති සුත්තපදස්ස අයමත්ථො, න අන්තරාභවභූතොති. තස්මා වුත්තං ‘‘අන්තරාපරිනිබ්බායීති සුත්තපදං අයොනිසො ගහෙත්වා’’ති.

යෙ පන ‘‘සම්භවෙසීති වචනතො අත්ථෙව අන්තරාභවො. සො හි සම්භවං උපපත්තිං එසතීති සම්භවෙසී’’ති වදන්ති, තෙපි යෙ භූතාව න පුන භවිස්සන්ති, තෙ ඛීණාසවා ‘‘භූතානං වා සත්තානං ඨිතියා’’ති එත්ථ ‘‘භූතා’’ති වුත්තා. තබ්බිධුරතාය සම්භවමෙසන්තීති සම්භවෙසිනො, අප්පහීනභවසංයොජනත්තා සෙක්ඛා පුථුජ්ජනා. චතූසු වා යොනීසු අණ්ඩජජලාබුජා සත්තා යාව අණ්ඩකොසං වත්ථිකොසඤ්ච න භින්දන්ති, තාව **සම්භවෙසී** නාම, අණ්ඩකොසතො වත්ථිකොසතො ච නික්ඛන්තා **භූතා** නාම. සංසෙදජඔපපාතිකා ච පඨමචිත්තක්ඛණෙ **සම්භවෙසී** නාම, දුතියචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය **භූතා** නාම. යෙන වා ඉරියාපථෙන ජායන්ති, යාව තතො අඤ්ඤං න පාපුණන්ති, තාව **සම්භවෙසී** නාම, තතො පරං **භූතා** නාමාති එවං උජුකෙ පාළිඅනුගතෙ අත්ථෙ සති කිං අනිද්ධාරිතස්ස පත්ථියෙන අන්තරාභවෙන අත්තභාවෙන පරිකප්පිතෙන පයොජනන්ති පටික්ඛිපිතබ්බා.

යං පනෙකෙ ‘‘සන්තානවසෙන පවත්තමානානං ධම්මානං අවිච්ඡෙදෙන දෙසන්තරෙසු පාතුභාවො දිට්ඨො. යථා තං වීහිආදිඅවිඤ්ඤාණකසන්තානෙ, එවං සවිඤ්ඤාණකසන්තානෙපි අවිච්ඡෙදෙන දෙසන්තරෙ පාතුභාවෙන භවිතබ්බං. අයඤ්ච නයො සති අන්තරාභවෙ යුජ්ජති, නාඤ්ඤථා’’ති යුත්තිං වදන්ති, තෙහි ඉද්ධිමතො

චෙතොවසිප්පත්තස්ස චිත්තානුගතිකං කායං අධිට්ඨහන්තස්ස ඛණෙන බ්‍රහ්මලොකතො ඉධූපසඞ්කමනෙ ඉතො වා බ්‍රහ්මලොකූපගමනෙ යුත්ති වත්තබ්බා. යදි සබ්බත්ථෙව විච්ඡින්නදෙසෙ ධම්මානං පවත්ති න ඉච්ඡිතා, යදිපි සියා ‘‘ඉද්ධිමන්තානං ඉද්ධිවිසයො අචින්තෙය්‍යො’’ති, තං ඉධාපි සමානං ‘‘කම්මවිපාකො අචින්තෙය්‍යො’’ති වචනතො, තස්මා තං තෙසං මතිමත්තමෙව. අචින්තෙය්‍යසභාවා හි සභාවධම්මා, තෙ කත්ථචි පච්චයවසෙන විච්ඡින්නදෙසෙ පාතුභවන්ති, කත්ථචි අවිච්ඡින්නදෙසෙ ච. තථා හි මුඛසොසාදීහි පච්චයෙහි අඤ්ඤස්මිං දෙසෙ ආදාසපබ්බතපදෙසාදිකෙ පටිබිම්බපටිඝොසාදිකං නිබ්බත්තමානං දිට්ඨන්ති.

එත්ථාහ – පටිබිම්බං තාව අසිද්ධත්තා අසදිසත්තා ච න නිදස්සනං. පටිබිම්බඤ්හි නාම අඤ්ඤදෙව රූපන්තරං උප්පජ්ජතීති අසිද්ධමෙතං. සිද්ධියම්පි අසදිසත්තා න නිදස්සනං සියා එකස්මිං ඨානෙ ද්වින්නං සහඨානාභාවතො. යත්ථෙව හි ආදාසරූපං පටිබිම්බරූපඤ්ච දිස්සති, න ච එකස්මිං දෙසෙ රූපද්වයස්ස සහභාවො යුත්තො නිස්සයභූතදෙසතො, අසදිසඤ්චෙතං සන්ධානතො. න හි මුඛස්ස පටිබිම්බසන්ධානභූතං ආදාසසන්ධානසම්බන්ධත්තා සන්ධානං උද්දිස්ස අවිච්ඡෙදෙන දෙසන්තරෙ පාතුභාවො වුච්චති, න අසන්තානන්ති අසමානමෙව තන්ති.

තත්ථ යං වුත්තං ‘‘පටිබිම්බං නාම අඤ්ඤදෙව රූපන්තරං උප්පජ්ජතීති අසිද්ධං එකස්මිං ඨානෙ ද්වින්නං සහඨානාභාවතො’’ති, තයිදං අසන්තානමෙව සහඨානං චොදිතං භින්නනිස්සයත්තා. න හි භින්නනිස්සයානං සහඨානං අත්ථි. යථා අනෙකෙසං මණිදීපාදීනං පභාරූපං එකස්මිං පදෙසෙ පවත්තමානං අච්ඡිතමානතාය නිරන්තරතාය ච අභින්නට්ඨානං විය පඤ්ඤායති, භින්නනිස්සයත්තා පන භින්නට්ඨානමෙව තං, ගහණවිසෙසෙන තථාඅභින්නට්ඨානමත්තං, එවං ආදාසරූපපටිබිම්බරූපෙසුපි දට්ඨබ්බං. තාදිසපච්චයසමවායෙන හි තත්ථ තං උප්පජ්ජති චෙව විගච්ඡති ච, එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ගොචරභාවූපගමනතො. අඤ්ඤථා ආලොකෙන විනාපි පඤ්ඤායෙය්‍ය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වා න ගොචරො විය සියා. තස්ස පන සාමග්ගියා සො ආනුභාවො, යං තථා දස්සනං හොතීති. අචින්තෙය්‍යො හි ධම්මානං සාමත්ථියභෙදොති වදන්තෙනපි අයමෙවත්ථො සාධිතො භින්නනිස්සයස්සපි අභින්නට්ඨානස්ස විය උපට්ඨානතො. එතෙනෙව උදකාදීසු පටිබිම්බරූපාභාවචොදනා පටික්ඛිත්තා වෙදිතබ්බා.

සිද්ධෙ ච පටිබිම්බරූපෙ තස්ස නිදස්සනභාවො සිද්ධොයෙව හොති හෙතුඵලානං විච්ඡින්නදෙසතාවිභාවනතො. යං පන වුත්තං ‘‘අසදිසත්තා න නිදස්සන’’න්ති, තදයුත්තං. කස්මා? න හි නිදස්සනං නාම නිදස්සිතබ්බෙන සබ්බදා සදිසමෙව හොති. චුතික්ඛන්ධාධානතො විච්ඡින්නදෙසෙ උපපත්තික්ඛන්ධා පාතුභවන්තීති එතස්ස අත්ථස්ස සාධනත්ථං මුඛරූපතො විච්ඡින්නෙ ඨානෙ තස්ස ඵලභූතං පටිබිම්බරූපං නිබ්බත්තතීති එත්ථ තස්ස නිදස්සනත්ථස්ස අධිප්පෙතත්තා. එතෙන අසන්තානචොදනා පටික්ඛිත්තා වෙදිතබ්බා.

යස්මා වා මුඛපටිබිම්බරූපානං හෙතුඵලභාවො සිද්ධො, තස්මාපි සා පටික්ඛිත්තාව හොති. හෙතුඵලභාවසම්බන්ධෙසු හි සන්තානවොහාරො. යථාවුත්තද්වීහිකාරණෙහි පටිබිම්බං උප්පජ්ජති බිම්බතො ආදාසතො ච, න චෙවං උපපත්තික්ඛන්ධානං විච්ඡින්නදෙසුප්පත්ති. යථා චෙත්ථ පටිබිම්බරූපං නිදස්සිතං, එවං පටිඝොසදීපමුද්දාදයොපි නිදස්සිතබ්බා. යථා හි පටිඝොසදීපමුද්දාදයො සද්දාදිහෙතුකා හොන්ති, අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්ති, එවමෙව ඉදං චිත්තන්ති.

අපිචායං අන්තරාභවවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො – යදි ‘‘ධම්මානං විච්ඡින්නදෙසුප්පත්ති න යුත්තා’’ති අන්තරාභවො පරිකප්පිතො, රාහුආදීනං සරීරෙ කථමනෙකයොජනසහස්සන්තරිකෙසු පාදට්ඨානහදයට්ඨානෙසු කායවිඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණුප්පත්ති විච්ඡින්නදෙසෙ යුත්තා. යදි එකසන්තානභාවතො, ඉධාපි තංසමානං. න චෙත්ථ අරූපධම්මභාවතො අලං පරිහාරාය පඤ්චවොකාරෙ රූපාරූපධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්බන්ධත්තා. වත්තමානෙහි තාව පච්චයෙහි විච්ඡින්නදෙසෙ ඵලස්ස උප්පත්ති සිද්ධා, කිමඞ්ගං පන අතීතෙහි පඤ්චවොකාරභවෙහි. යත්ථ විපාකවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො, තත්ථස්ස නිස්සයභූතස්ස වත්ථුස්ස සහභාවීනඤ්ච ඛන්ධානං සම්භවොති ලද්ධොකාසෙන කම්මුනා නිබ්බත්තියමානස්ස අවසෙසපච්චයන්තරසහිතස්ස විපාකවිඤ්ඤාණස්ස උප්පත්තියං නාලං විච්ඡින්නදෙසතා විබන්ධාය. යථා ච අනෙකකප්පසහස්සන්තරිකාපි චුතික්ඛන්ධා උපපත්තික්ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයොති න කාලදූරතා, එවං අනෙකයොජනසහස්සන්තරිකාපි තෙ තෙසං අනන්තරපච්චයො හොන්තීති න දෙසදූරතා. එවං චුතික්ඛන්ධනිරොධානන්තරං උපපත්තිට්ඨානෙ පච්චයන්තරසමවායෙන පටිසන්ධික්ඛන්ධා පාතුභවන්තීති නත්ථෙව අන්තරාභවො. අසති ච තස්මිං යං තස්ස කෙචි ‘‘භාවිභවනිබ්බත්තකකම්මුනො තතො එව භාවිපුරිමකාලභවාකාරො සජාතිසුද්ධදිබ්බචක්ඛුගොචරො අභීනින්ද්‍රියො කෙනචි අප්පටිහතගමනො ගන්ධාහාරො’’ති එවමාදිකාරණාකාරාදිං වණ්ණෙන්ති, තං වඤ්ඣාතනයස්ස රස්සදීඝසාමතාදිවිවාදසදිසන්ති වෙදිතබ්බං.

අන්තරාභවකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. කාමගුණකථාවණ්ණනා

510. **සබ්බෙපීති** කුසලාකුසලක්ඛන්ධාදයොපි. තෙසම්පි හි ආලම්බනත්ථිකතාලක්ඛණස්ස කත්තුකම්‍යතාඡන්දස්ස වසෙන සියා කමනට්ඨතාති අධිප්පායො. ධාතුකථායං ‘‘කාමභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහි ආයතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො. කතිහි අසඞ්ගහිතො? න කෙහිචි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා අසඞ්ගහිතො’’ති

ආගතත්තා ආහ **"උපාදින්නක්ඛන්ධානමෙව කාමභවභාවො ධාතුකථායං දස්සිතො"**ති. **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො, තදඤ්ඤගණනනිවත්තනත්ථොති ''පඤ්ච කාමගුණා''ති වචනං තතො අඤ්ඤෙසං තබ්භාවං නිවත්තෙතීති ආහ **"පඤ්චෙව කාමකොට්ඨාසා කාමොති වුත්තා"**ති. තතො එව **කාමධාතූති වචනං න අඤ්ඤස්ස නාමං,** තෙසංයෙව නාමන්ති අත්ථො. තයිදං පරවාදිනො මතිමත්තන්ති වුත්තං **"ඉමිනා අධිප්පායෙනා"**ති. **එවං වචනමත්තන්ති** එවං ''පඤ්චිමෙ කාමගුණා''ති වචනමත්තං නිස්සාය, න පනත්ථස්ස අවිපරීතං අත්ථන්ති අත්ථො.

කාමගුණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. රූපධාතුකථාවණ්ණනා

515-516. **රූපධාතූති වචනතොති** ''කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතූ''ති එත්ථ රූපධාතූති වුත්තත්තා. **රූපීධම්මෙහෙවාති** රුප්පනසභාවෙහියෙව ධම්මෙහි. **"තයොමෙ භවා"ති** **ආදිනා පරිච්ඡින්නාති** තයොමෙ භවා , තිස්සො ධාතුයොති ච එවං පරිච්ඡින්නා. ''ධාතුයා ආගතට්ඨානෙ භවෙන පරිච්ඡින්දිතබ්බං, භවස්ස ආගතට්ඨානෙ ධාතුයා පරිච්ඡින්දිතබ්බ''න්ති හි වුත්තං, තස්මා කාමරූපාරූපාවචරධම්මාව තංතංභුම්මභාවෙන පරිච්ඡින්නා එවං වුත්තා.

රූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අරූපධාතුකථාවණ්ණනා

517-518. **පුරිමකථායන්ති** රූපධාතුකථායං. **අවිසෙසෙනාති** පවත්තිට්ඨානවසෙන විසෙසං අකත්වා.

අරූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා

519. **ඔකාසභාවෙනාති** වත්ථුභාවෙන. **තථාවිධන්ති** සානාදිආකාරං.

රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා

524-526. **නිස්සරණං** නාම නිස්සරිතබ්බෙ සති හොති, න අසති, තස්මා **"අරූපභවෙ සුඛුමරූපං අත්ථි, යතො නිස්සරණං තං ආරුප්ප"**න්ති ආහ.

අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

527-537. **පකප්පයමානාති** පකාරෙහි කප්පයමානා අත්තනො සම්පයුත්තානඤ්ච කිච්චං සමත්ථයමානා. තෙනාහ **"සම්පයුත්තෙසු අධිකං බ්‍යාපාරං කුරුමානා"**ති.

රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

540. **අන්තං ගහෙත්වා වදතීති** ''අත්ථි අරූපධම්මානං ආයු ඨිති යපනා යාපනා ඉරියනා වත්තනා පාලනා, අත්ථි අරූපජීවිතින්ද්‍රිය''න්ති තස්මිං පඤ්හෙ ''අත්ථි අරූපජීවිතින්ද්‍රිය''න්ති ඉමං අන්තං පරියොසානං ගහෙත්වා වදති. **වත්තුං යුත්තො** සමුදායස්ස ඉච්ඡන්තො තදවයවස්ස **ඉච්ඡතීති**. න හි අවයවෙහි විනා සමුදායො නාම අත්ථි.

541. **තමෙවාති** අරූපං චිත්තවිප්පයුත්තමෙව.

542. **තදාපීති** සමාපජ්ජනවුට්ඨානකාලෙපි.

544-545. **සො යුත්තො** ද්වින්නං රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානං සකසමයෙ ඉච්ඡිතත්තා.

ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා

546. ‘‘පාණාතිපාතකම්මස්ස හෙතු’’තිආදිකස්ස පරිහානිකථායං අනාගතත්තා යො තත්ථ ආගතනයො, තමෙව දස්සෙන්තො **‘‘සෙසන්ති…පෙ…. වදති’’**ති ආහ. **සම්පටිච්ඡනවචනන්ති** සම්පටිච්ඡාපනවචනං. **තං** පරවාදිං. තංතංලද්ධිසම්පටිච්ඡාපනං වා ගාහාපනන්ති දස්සෙන්තො **‘‘පක්ඛ’’**න්තිආදිමාහ.

කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමවග්ගො

1. ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා

547. දට්ඨබ්බස්ස ආදීනවතො ආනිසංසතො ච යදිපි පරවාදිනා පච්ඡා නානාචිත්තවසෙන පටිඤ්ඤාතං, පුබ්බෙ පන එකතො කත්වා පටිජානි, න ච තං ලද්ධිං පරිච්චජි. තෙනස්ස **අධිප්පායමද්දනං යුත්ත**න්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ **‘‘අනිච්ච…පෙ…. පටිඤ්ඤාතත්තා’’**ති. **ආරම්මණවසෙනා**ති ආරම්මණකරණවසෙන, න කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙනාති අධිප්පායො. **ඉදං** ආනිසංසකථානුයුඤ්ජනං ආනිසංසදස්සනඤ්ච. **ඤාණං විපස්සනා** පටිවෙධඤාණස්ස විය අනුබොධඤාණස්සපි යථාරහං පවත්තිනිවත්තීසු කිච්චකරණං යුත්තන්ති අධිප්පායො.

ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා

549. **එවමාදිනා සුත්තභයෙනා**ති එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන ‘‘අනාසවඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි අනාසවගාමිනිඤ්ච පටිපද’’න්තිආදීනි සුත්තපදානි සඞ්ගණ්හාති.

අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

552-553. ‘‘තදප්පතිට්ඨං අනාරම්මණ’’න්තිආදීසු පච්චයත්ථො ආරම්මණ-සද්දො. ‘‘රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදීසු ඔලුබ්භට්ඨොති ආහ **‘‘පච්චයට්ඨො ඔලුබ්භට්ඨො’’**ති. **එවං විභාගෙ විජ්ජමානෙ**ති තත්ථ පච්චයායත්තවුත්තිතා පච්චයට්ඨො, දණ්ඩරජ්ජුආදි විය දුබ්බලස්ස චිත්තචෙතසිකානං ආලම්බිතබ්බතාය උපත්ථම්භනට්ඨො ඔලුබ්භට්ඨො. **විසෙසාභාවං** පච්චයභාවසාමඤ්ඤෙන කප්පෙත්වා වා.

රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා

554-556. ‘‘ඉමස්මිං සති’’ති ඉමිනා මග්ගෙන අනිරුද්ධතාපි සඞ්ගහිතාති ආහ **‘‘අප්පහීනත්තාව අත්ථීති වුච්චති’’**ති. **න පන විජ්ජමානත්තා**ති අවධාරණෙන නිවත්තිතං දස්සෙති, විජ්ජමානත්තා ධරමානත්තා ඛණත්තයසමඞ්ගිභාවතොති අත්ථො.

අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

557-558. යස්ස අධිගතත්තා අරහතො පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීසු අනවසෙසතො සම්මොහො විගතො, තං අග්ගමග්ගඤාණං සන්ධාය **‘‘මග්ගඤාණස්සා’’**ති වදන්ති. යස්මා තස්ස සබ්බස්ස සතොකාරිතා විය සම්පජානකාරිතා, තස්මා තෙන ඤාණෙන සො ඤාණී. සතිපඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තො හි සො උත්තමපුරිසො.

ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා

562. **ද්වීහිපීති** ද්වීහි විසෙසෙහි, විසෙසෙන විසෙසං අකත්වාති අත්ථො.

විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා

563. **සබ්බසොති** සබ්බප්පකාරතො, සො පන පකාරො පවත්තිට්ඨානකාලවසෙන ගහෙතබ්බොති ආහ **''සබ්බත්ථ සබ්බදා වා''**ති. තෙ ච ඨානකාලා ''විතක්කයතො''තිආදිවචනතො චිත්තවිසෙසවසෙන ගහෙතබ්බාති වුත්තං **''සවිතක්කචිත්තෙසූ''**ති. ''විතක්කෙත්වා වාචං භින්දතී''ති සුත්තපදං අයොනිසො ගහෙත්වා ''විතක්කවිප්ඵාරමත්තං සද්දො''ති ආහ.

විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා

565. මුසාවාදො න හොතීති වුත්තං අනාපත්තීති සම්බන්ධො.

නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

568-570. **සමන්නාගතපඤ්ඤත්තියාති** සමඞ්ගිභාවපඤ්ඤත්තියා. තෙනෙවාහ **''පච්චුප්පන්නධම්මසමඞ්ගී සමන්නාගතොති වුච්චතී''**ති. **පටිලාභපඤ්ඤත්තියාති** අධිගමනපඤ්ඤත්තියා. **අයන්ති** ''සමන්නාගතො''ති වුච්චමානපුග්ගලස්ස යො තථා වත්තබ්බාකාරො, අයං සමන්නාගතපඤ්ඤත්ති නාම. එස නයො සෙසෙසුපි.

අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමවග්ගො

1. නිරොධකථාවණ්ණනා

571-572. සකසමයෙ ''පුරිමචිත්තස්ස නිරොධානන්තරං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජතී''ති ඉච්ඡිතං, පරවාදී පන ''යස්මිං ඛණෙ භවඞ්ගචිත්තං, තස්මිංයෙව ඛණෙ කිරියමයචිත්තං උප්පජ්ජතී''ති වදති. එවං සති පුරිමපච්ඡිමචිත්තානං **සහභාවොපි** අනුඤ්ඤාතො හොති. තෙනාහ **''භඞ්ගක්ඛණෙන සහෙවා''**ති. තථා ච සති විපාකකිරියක්ඛන්ධානං විය කිරියවිපාකක්ඛන්ධානං විපාකවිපාකක්ඛන්ධානං කිරියකිරියක්ඛන්ධානඤ්ච වුත්තනයෙන සහභාවො වත්තබ්බොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **''භවඞ්ගචිත්තස්සා''**තිආදිමාහ. තත්ථ උපපත්තිභවභාවෙන එසියා ඉච්ඡිතබ්බාති උපපත්තෙසියා විපාකක්ඛන්ධා, තෙ ච යෙභුය්‍යෙන භවඞ්ගපරියායකාති අට්ඨකථායං වුත්තං ''උපපත්තෙසියන්ති සඞ්ඛං ගතස්ස භවඞ්ගචිත්තස්සා''ති. ආදිපරියොසානමත්තඤ්හි තස්ස පටිසන්ධිචුතිචිත්තං, තදාරම්මණං භවඞ්ගන්ත්වෙව වුච්චතීති. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං** කිරියාවෙමජ්ඣෙ පතිතත්තා **කිරියාචතුක්ඛන්ධග්ගහණෙන ගහණං යුත්තන්ති** වුත්තං. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනන්ති හි ආදි-**සද්දෙන න සොතවිඤ්ඤාණාදීනංයෙව ගහණං, අථ ඛො සම්පටිච්ඡනසන්තීරණානම්පීති දට්ඨබ්බං.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා

576. **ලක්ඛණන්ති** පඤ්චවිඤ්ඤාණානං උප්පන්නාරම්මණතාදිඅවිතථෙකප්පකාරතාලක්ඛණං. කාමං මනොවිඤ්ඤාණං අවත්ථුකම්පි හොති, සවත්ථුකත්තෙ පන තම්පි උප්පන්නවත්ථුකමෙව. තථා හි පාළියං ඨපනායං ''හඤ්චි පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නාරම්මණා''ත්වෙව වුත්තං. මනොවිඤ්ඤාණස්සපි උප්පන්නවත්ථුකතාපරියායො අත්ථීති ''පඤ්ච විඤ්ඤාණා''ති අවත්වා ''ඡ විඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා''ති වුත්තෙ ''නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා''ති වත්තුං න සක්කාති දස්සෙන්තො ආහ **''ඡ විඤ්ඤාණා…පෙ…. අධිප්පෙත''**න්ති.

577. ''අනිමිත්තං සුඤ්ඤතං අප්පණිහිත''න්ති නිබ්බානස්ස තෙ පරියායා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අනිමිත්තගාහිභාවෙ සුඤ්ඤතාරම්මණතාපි සියාති වුත්තං **''තදෙව සුඤ්ඤතන්ති අධිප්පායො''**ති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චවිඤ්ඤාණාසාභොගාතිකථාවණ්ණනා

584-586. **සා පන** නමිත්වා පවත්ති. **ආරම්මණප්පකාරග්ගහණ**න්ති ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨප්පකාරස්ස ගහණං. **යෙන** ආරම්මණප්පකාරග්ගහණෙන කුසලචිත්තස්ස **අලොභාදීහි සම්පයොගො** අකුසලචිත්තස්ස **ලොභාදීහි සම්පයොගො හොති,** සො ආභොගොති දස්සෙති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණාසාභොගාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ද්වීහිසීලෙහීතිකථාවණ්ණනා

587-589. **අප්පවත්තිනිරොධ**න්ති අනුප්පාදනිරොධං. සීලස්ස වීතික්කමොයෙව නිරොධො **සීලවීතික්කමනිරොධො. නින්නානං** ඛණිකනිරොධං සල්ලක්ඛෙන්තො.

ද්වීහිසීලෙහීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සීලංඅචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා

590-594. **යීතෙන** අවිනට්ඨෙන. **උපචයෙනාති** සීලභූතෙන කම්මූපචයෙන. **''දානං අචෙතසික''න්ති කථායං වුත්තනයෙනාති** යථා ''න වත්තබ්බං චෙතසිකො ධම්මො දානන්ති? ආමන්තා. දානං අනිට්ඨඵලන්ති...පෙ.... තෙන හි චෙතසිකො ධම්මො දාන''න්ති පාළි පවත්තා, එවං තදනුසාරෙන ''න වත්තබ්බං චෙතසිකං සීලන්ති? ආමන්තා. සීලං අනිට්ඨඵල''න්තිආදිනා සීලස්ස චෙතසිකභාවසාධකානි සුත්තපදානි ච ආනෙත්වා තදත්ථදස්සනවසෙන අචෙතසිකො රූපාදිධම්මො ආයතිං විපාකං දෙති. යදි සො සීලං භවෙය්‍ය, විනා සංවරසමාදානෙන විනා විරතියා සීලවා නාම සියා. යස්මා පන සමාදානචෙතනා විරති සංවරො සීලං, තස්මා ''සීලං ඉට්ඨඵලං කන්තඵල''න්තිආදිනා යොජනා කාතබ්බාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං **''වුත්තනයෙනා''**ති, වුත්තනයානුසාරෙනාති අත්ථො. යස්මා පන පාළියං යථා ''සීලං අචෙතසික''න්ති කථා ආගතා, තථා ''දානං අචෙතසික''න්ති විසුං ආගතා කථා නත්ථි, තස්මා **''සා පන කථා මග්ගිතබ්බා''**ති වුත්තං.

සීලංඅචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා

598-600. සමාදානහෙතුකථායං ''ඵස්සො දෙතී''ති ආරභිත්වා යාව කණ්හසුක්කසප්පටිභාගා ධම්මා සම්මුඛීභාවං ආගච්ඡන්තීති ආරාමරොපාදිසුත්තාහරණඤ්චාති එත්තකමෙව පරිභොගකථාය සදිසන්ති ආහ **''සමාදාන...පෙ.... දට්ඨබ්බා''**ති.

සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අවිඤ්ඤත්තිදුස්සීල්‍යන්තිකථාවණ්ණනා

603-604. මහාභූතානි උපාදාය පවත්තො අඤ්ඤචිත්තක්ඛණෙපි ලබ්භමානො කුසලාකුසලානුබන්ධො අවිඤ්ඤත්තීති අයං වාදො ''චිත්තවිප්පයුත්තො අපුඤ්ඤූපචයො''ති ඉමිනා සඞ්ගහිතොති තතො අඤ්ඤානුබන්ධායං ''ආණත්තියා''තිආදි වුත්තන්ති තං දස්සෙතුං **''ආණත්තියා...පෙ.... අධිප්පායො''**ති වුත්තං. තත්ථ ආණත්තො යදා ආණත්තභාවෙන විහිංසාදිකිරියං සාධෙති, තදා ආණත්තියා පාණාතිපාතාදීසු අඞ්ගභාවො වෙදිතබ්බො. සා පනාණත්ති පාරිවාසිකභාවෙන විඤ්ඤත්තිරහිතා නාම හොතීති පරවාදිනො අධිප්පායො, තං දස්සෙතුං **''එකස්මිං දිවසෙ''**තිආදි වුත්තං.

අවිඤ්ඤත්තිදුස්සීල්‍යන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

4. ඤාණකථාවණ්ණනා

614-615. ‘‘අන්ධකා’’ති වුත්තා පුබ්බසෙලියඅපරසෙලියරාජගිරිකසිද්ධත්ථිකාපි යෙභුය්‍යෙන මහාසඞ්ඝිකා එවාති වුත්තං **‘‘පුබ්බෙ…පෙ…. භවෙය්‍යු’’**න්ති. තත්ථ **අඤ්ඤෙ**ති වචනං ද්වින්නං කථානං උජුවිපච්චනීකභාවතො. පුරිමකානඤ්හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසමඞ්ගී ‘‘ඤාණී’’ති වුච්චති, ඉමෙසං සො එව ‘‘ඤාණී’’ති න වත්තබ්බොති වුත්තො. **රාගවිගමො** රාගස්ස සමුච්ඡින්දනං, තථා **අඤ්ඤාණවිගමො**. යථා සමුච්ඡින්නාවිජ්ජො ‘‘ඤාණී’’ති, පටිපක්ඛතො ‘‘අඤ්ඤාණී’’ති, එවං අසමුච්ඡින්නාවිජ්ජො ‘‘අඤ්ඤාණී’’ති, පටිපක්ඛතො ‘‘ඤාණී’’ති වුත්තො. **අඤ්ඤාණස්ස විගතත්තා සො ‘‘ඤාණී’’ති වත්තබ්බතං** ආපජ්ජති, න පන සතතං සමිතං ඤාණස්ස පවත්තනතොති අධිප්පායො.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා

621-624. යස්මිං ආයුකප්පෙ කම්මක්ඛයෙන මරණං හොති, තං සන්ධාය වුත්තං **‘‘කම්මස්ස විපාකවසෙනා’’**ති, යස්මිං පන ආයුක්ඛයෙන මරණං හොති, තං සන්ධාය **‘‘වස්සගණනායා’’**ති. තත්ථ ‘‘න ච තාව කාලං කරොති, යාව න තං පාපකම්මං බ්‍යන්තී හොතී’’ති (ම. නි. 3.250; අ. නි. 3.36) වචනතො යෙභුය්‍යෙන නිරයෙ කම්මක්ඛයෙන මරණං හොතීති ආහ **‘‘කම්මස්ස විපාකවසෙන වාති නිරයංව සන්ධාය වුත්ත’’**න්ති. ‘‘වස්සසතං වස්සසහස්සං වස්සසතසහස්සානී’’තිආදිනා මනුස්සානං දෙවානඤ්ච ආයුපරිච්ඡෙදවචනතො යෙභුය්‍යෙන තෙසං ආයුක්ඛයෙන මරණං හොතීති වුත්තං **‘‘වස්සගණනාය වාති මනුස්සෙ චාතුමහාරාජිකාදිදෙවෙ ච සන්ධායා’’**ති. ‘‘වුත්ත’’න්ති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං.

ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සමාධිකථාවණ්ණනා

625-626. **සමං ඨපනට්ඨෙනා**ති සමං විසමං ලීනුද්ධච්චාදිං පටිබාහිත්වා, වික්ඛෙපමෙව වා විද්ධංසෙත්වා ඨපනට්ඨෙන. ‘‘චිත්තසන්තති සමාධී’’ති වදන්තෙන තස්ස චෙතසිකභාවො පටික්ඛිත්තො හොතීති ආහ **‘‘චෙතසිකන්තරං අත්ථීති අග්ගහෙත්වා’’**ති. භාවනාය ආහිතවිසෙසාය එකග්ගතාය විජ්ජමානවිසෙසපටික්ඛෙපො **ඵලං,** සො පනස්ස අනාහිතවිසෙසාය එකග්ගතාය සාමඤ්ඤෙනාති ආහ **‘‘සාමඤ්ඤමත්තෙනා’’**ති.

සමාධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා

627. **අවිජ්ජාය යා ඨිතතා**ති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං අනන්තරපච්චයභාවෙ යා නියතතා ධම්මනියාමතාසඞ්ඛාතා, යා ඨිතසභාවතා නිප්ඵන්නා , න ධම්මමත්තතාට්ඨිතතාය නිප්ඵන්නාය වසෙන, **අනන්තරපච්චයභාවසඞ්ඛාතා ඨිතතා** පච්චයතා **හොතී**ති අත්ථො. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවරහිතස්සා**ති ඉදං සහජාතනිස්සයාදිපච්චයානං පටික්ඛෙපපදං දට්ඨබ්බං, න අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාමත්තස්ස. **සබ්බො තාදිසො**ති ඉමිනා සමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනාදිකං සඞ්ගණ්හාති. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතඤ්චා**ති එත්ථාපි වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ පන පච්චයුප්පන්නස්සපි පච්චයභාවතො සඞ්ඛාරානම්පි වසෙන යොජෙතබ්බං. තෙනාහ **‘‘තස්සා ච ඉතරා’’**ති.

ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අනිච්චතාකථාවණ්ණනා

628. රූපාදීනං අනිච්චතා රූපාදිකෙ සති හොති, අසති න හොතීති ඉමිනා පරියායෙන තස්සා තෙහි සහ උප්පාදනිරොධො වුත්තො, උප්පාදාදීසු තීසු ලක්ඛණෙසු අනිච්චතාවොහාරො හොතීති යථා තයො දණ්ඩෙ උපාදාය පවත්තො තිදණ්ඩවොහාරො තෙසු සබ්බෙසු හොති, එවං ජාතිජරාමරණධම්මො න නිච්චො අනිච්චො, තස්ස ජාතිආදිපකතිතා අනිච්චතාසද්දෙන වුච්චතීති උප්පාදාදීසු ලක්ඛණෙසු අනිච්චතාවොහාරො සම්භවතීති වුත්තං **‘‘තීසු… පෙ…. හොතී’’**ති. **විභාගානුයුඤ්ජනවසෙනා**ති පභෙදානුයුඤ්ජනවසෙන. තත්ථ යථා ජරාභඞ්ගවසෙන අනිච්චතා පාකටා හොති, න තථා ජාතිවසෙනාති පාළියං ජරාමරණවසෙනෙව අනිච්චතාවිභාගො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

අනිච්චතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමවග්ගො

1. සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

630-632. සබ්බස්සපි මනසො මනොද්වාරභාවතො **''විපාකද්වාරන්ති භවඞ්ගමනං වදති''**ති ආහ.

සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කම්මකථාවණ්ණනා

633-635. **සවිපාකාපි දස්සිතායෙව නාම හොති** වුත්තාවසිට්ඨා සවිපාකාති අත්ථසිද්ධත්තා.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සළායතනකථාවණ්ණනා

638-640. මනායතනෙකදෙසස්ස විපාකස්ස අත්ථිතාය **''අවිසෙසෙනා''**ති වුත්තං.

සළායතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා

641-645. **අස්සාති** ඉමස්ස සත්තක්ඛත්තුපරමස්ස. තෙනාහ **''සත්තක්ඛත්තුපරමභාවෙ ච නියාමං ඉච්ඡසී''**ති. **යෙන** ආනන්තරියකම්මෙන. **අන්තරාති** සත්ත භවෙ අනිබ්බත්තෙත්වා තෙසං අන්තරෙයෙව. **කෙචීති** අභයගිරිවාසිනො. **අපරෙති** පදකාරා. **තස්සාති** යො සත්තක්ඛත්තුපරමොති වා, කොලංකොලොති වා, එකබීජීති වා භගවතා ඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා බ්‍යාකතො, තස්ස යථාවුත්තපරිච්ඡෙදා අන්තරා උපරිමග්ගාධිගමො නත්ථි අවිතථදෙසනත්තා. යථාපරිච්ඡෙදමෙව තස්ස අභිසමයො, ස්වායං විභාගො තෙසංයෙව පුග්ගලානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙන වෙදිතබ්බො භවනියාමෙන තාදිසස්ස කස්සචි අභාවතො. යස්මා කස්සචි මුදුකානිපි ඉන්ද්‍රියානි පච්චයවිසෙසෙන තික්ඛභාවං ආපජ්ජෙය්‍යුං, තස්මා තාදිසං සන්ධාය **''භබ්බොති වුච්චති, න සො අභබ්බො නාමා''**ති ච වුත්තං. යස්මා පන භගවා න තාදිසං ''සත්තක්ඛත්තුපරමො''තිආදිනා නියමෙත්වා බ්‍යාකරොති, තස්මා ආහ **''න පන අන්තරා අභිසමෙතුං භබ්බතා වුත්තා''**ති. අයඤ්ච නයො එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො. අඤ්ඤථා පුග්ගලස්ස සඞ්කරො සියාති දස්සෙන්තො **''යදි වා''**තිආදිමාහ.

සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමවග්ගො

1. කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා

654-657. ''හෙට්ඨා වුත්තාධිප්පායමෙවා''ති ඉදං ඉද්ධිබලකථායං යං වුත්තං ''අතීතං අනාගතන්ති ඉදං අවිසෙසෙන කප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති පටිඤ්ඤාතත්තා චොදෙති''තිආදි, තං සන්ධාය වුත්තන්ති ආහ **''හෙට්ඨාති ඉද්ධිබලකථාය''**න්ති. තත්ථ ''ද්වෙ කප්පෙ''තිආදිආයුපරිච්ඡෙදාතික්කමසමත්ථතාචොදනාවසෙන ආගතා, ඉධ පන සඞ්ඝභෙදකො ආයුකප්පමෙව අට්ඨත්වා යදි එකං මහාකප්පං තිට්ඨෙය්‍ය, යථා එකං, එවං අනෙකෙපි කප්පෙ තිට්ඨෙය්‍යාති චොදනා කාතබ්බා.

කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා

663-664. **අප්පත්තනියාමානන්ති** යෙ අනුප්පන්නමිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මා පුග්ගලා, තෙසං ධම්මෙ. කෙ පන තෙ? යථාවුත්තපුග්ගලසන්තානපරියාපන්නා ධම්මා. තෙ හි භූමිත්තයපරියාපන්නතාය **"තෙභූමකා"**ති වුත්තා. යෙ පන පත්තනියාමානං සන්තානෙ පවත්තා අනියතධම්මා, න තෙසමෙත්ථ සඞ්ගහො කතො. න හි තෙහි සමන්නාගමෙන අනියතතා අත්ථි. තෙනෙවාහ **"තෙහි සමන්නාගතොපි අනියතොයෙවා"ති. ඉමං වොහාරමත්තන්ති** ඉමිනා නියාමො නාම කොචි ධම්මො නත්ථි, උපචිතසම්භාරතාය අභිසම්බුජ්ඣිතුං භබ්බතාව තථා වුච්චතීති දස්සෙති. නියතොති වචනස්ස කාරණභාවෙන වුත්තොති යොජනා. **උභයස්සපීති** නියතො නියාමං ඔක්කමතීති වචනද්වයස්ස.

නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අසාතරාගකථාවණ්ණනා

674. **එවං පවත්තමානොති** ''අහො වත මෙ භවෙය්‍යා''ති එවං පත්ථනාකාරෙන පවත්තමානො. **අඤ්ඤථාති** නන්දනාදිආකාරෙන.

අසාතරාගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා

676-680. **ගහෙත්වාති** එතෙන ගහණමත්තමෙව තං, න පන සා තාදිසී අත්ථීති දස්සෙති. න හි ලොකුත්තරාරම්මණා අබ්‍යාකතා වා තණ්හා අත්ථීති. **තීහි කොට්ඨාසෙහීති** කාමභවවිභවතණ්හාකොට්ඨාසෙහි. රූපතණ්හාදිභෙදා **ඡපි තණ්හා**.

ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චුද්දසමවග්ගො

1. කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා

686-690. අනන්තරපච්චයභාවොයෙවෙත්ථ පටිසන්ධානං ඝටනඤ්චාති ආහ **"අනන්තරං උප්පාදෙතී"**ති.

කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා

691-692. **කෙචි වාදිනොති** කාපිලෙ සන්ධායාහ. තෙ හි අභිබ්‍යත්තවාදිනො විජ්ජමානමෙව කාරණෙ ඵලං අනභිබ්‍යත්තං හුත්වා ඨිතං පච්ඡා අභිබ්‍යත්තිං ගච්ඡතීති වදන්තා බීජාවත්ථාය විජ්ජමානාපි රුක්ඛාදීනං න අඞ්කුරාදයො ආවිභවන්ති, බීජමත්තං ආවිභාවං ගච්ඡතීති කථෙන්ති.

සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා

693-697. **අනන්තරුප්පත්තිං සල්ලක්ඛෙන්තොති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරං සොතවිඤ්ඤාණුප්පත්තිං මඤ්ඤමානො. **සොතවිඤ්ඤාණන්ති** වචනෙනෙව තස්ස චක්ඛුසන්නිස්සයතා රූපාරම්මණතා ච පටික්ඛිත්තා, පටිඤ්ඤාතා ච සොතසන්නිස්සයතා සද්දාරම්මණතා චාති ආහ **"න සො චක්ඛුම්හි සද්දාරම්මණ"**න්ති. තත්ථ **සද්දාරම්මණන්ති** ''සොතවිඤ්ඤාණං ඉච්ඡතී''ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තයිදං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං සොතවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජතීති ලද්ධියා එවං ඤායතීති ආහ **"අනන්තරූපලද්ධිවසෙන ආපන්නත්තා"**ති.

අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අරියරූපකථාවණ්ණනා

698-699. **සම්මාවාචාදීති** සම්මාවාචාකම්මන්තා. තත්ථ සම්මාවාචා සද්දසභාවා, ඉතරො ච කායවිඤ්ඤත්තිසභාවො, උභයම්පි වා විඤ්ඤත්තීති අධිප්පායෙන රූපන්තිස්ස ලද්ධි.

අරියරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අඤ්ඤොඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා

700-701. **තස්මිං සමයෙති** කුසලාබ්‍යාකතචිත්තක්ඛණෙ. **සො හීති** පච්ඡිමපාඨො.

අඤ්ඤොඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පරියුට්ඨානංචිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

702. **තෙති** රාගාදයො. **තස්මාති** යස්මා විපස්සන්තස්සපි රාගාදයො උප්පජ්ජන්ති, තස්මා.

පරියුට්ඨානංචිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පරියාපන්නකථාවණ්ණනා

703-705. **කිලෙසවත්ථුඔකාසවසෙනාති** කිලෙසකාමවත්ථුකාමභූමිවසෙන. **රූපධාතුසහගතවසෙන අනුසෙතීති** කාමරාගො යථා කාමවිතක්කසඞ්ඛාතාය කාමධාතුයා සහ පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහො, තමෙව රූපධාතුයාපීති අත්ථො. රාගාදිකාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහතා හි අනුසයනං.

පරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

706-608. **සබ්බථාපීති** අවිපාකභාවෙනපි සස්සතාදිභාවෙනපි.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

709-710. **තස්මා දිට්ඨි ලොකියපරියාපන්නා න හොතීති අත්ථං වදන්ති,** එවං සති අතිප්පසඞ්ගො හොති වීතදොසාදිවොහාරභාවතොති. තතො අඤ්ඤථා අත්ථං වදන්තො **"රූපදිට්ඨියා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **ආදි**-සද්දෙන අරූපදිට්ඨිආදිං සඞ්ගණ්හාති. පරවාදිඅධිප්පායවසෙන අයමත්ථවිභාවනාති ආහ **"යදි ච පරියාපන්නා සියා"**ති. **තථා ච සතීති** දිට්ඨියා කාමධාතුපරියාපන්නත්තෙ සතීති අත්ථො. **තස්මාති** ''වීතදිට්ඨිකො''ති එවං වොහාරාභාවතො. **න හි සා තස්ස අවිගතා දිට්ඨි,** යතො සො වීතදිට්ඨිකොති න වුච්චති. **යෙනාති** කාමදිට්ඨිභාවෙන.

අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුද්දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පන්නරසමවග්ගො

1. පච්චයතාකථාවණ්ණනා

711-717. **වවත්ථිතොති** අසංකිණ්ණො. යො හි ධම්මො යෙන පච්චයභාවෙන පච්චයො හොති, තස්ස තතො අඤ්ඤෙනපි පච්චයභාවෙ සති පච්චයතා සංකිණ්ණා නාම භවෙය්‍ය. විරුද්ධාසම්භවීනං විය තබ්බිධුරානං පච්චයභාවානං සහභාවං පටික්ඛිපති.

පච්චයතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා

718-719. **සහජාතාති වුත්තත්තා** න සඞ්ඛාරපච්චයා ච අවිජ්ජාති වුත්තත්තාති අධිප්පායො. අනන්තරාදිනාපි හි සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාය පච්චයා හොන්තියෙව. අඤ්ඤමඤ්ඤානන්තරං අවත්වා අවිගතානන්තරං සම්පයුත්තස්ස වචනං **කමභෙදො, අත්ථිග්ගහණෙනෙව ගහිතො** අත්ථිපච්චයභූතොයෙව ධම්මො නිස්සයපච්චයො හොතීති. **අසාධාරණතායාති** පදන්තරාසාධාරණතාය. තෙනාහ **"චක්ඛුං හි"**තිආදි.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

732. යදිපි සෙසං නාම ගහිතතො අඤ්ඤං, තථාපි පකරණපරිච්ඡින්නමෙවෙත්ථ තං ගය්හතීති දස්සෙන්තො **"යෙසං…පෙ…. අධිප්පායො"**ති වත්වා පුන අනවසෙසමෙව සඞ්ගණ්හන්තො **"අසඤ්ඤසත්තානම්පි වා"**තිආදිමාහ. තත්ථ සබ්බසත්තෙ සන්ධායාති අධිප්පායොති යොජනා. පාණිසම්ඵස්සාපි කමන්තීතිආදිකං සරීරපකතීති සම්බන්ධො.

733-734. පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න චවති, න උපපජ්ජතීති වාදං පරවාදී නානුජානාතීති ආහ **"සුත්ත…පෙ…. වත්තබ්බ"**න්ති.

තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා

735. යථා විතක්කවිචාරපීතිසුඛවිරාගවසෙන පවත්තා සමාපත්ති විතක්කාදිරහිතා හොති, එවං සඤ්ඤාවිරාගවසෙන පවත්තාපි සඤ්ඤාරහිතාව සියාති තස්ස ලද්ධීති දස්සෙන්තො ආහ **"සාපි අසඤ්ඤිකා…පෙ…. දස්සෙතී"**ති.

736. යදි චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්ති කථං අසඤ්ඤසමාපත්තීති චොදනං සන්ධායාහ **"සඤ්ඤාවිරාගවසෙන සමාපන්නත්තා අසඤ්ඤිකා, න සඤ්ඤාය අභාවතො"**ති.

අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මූපචයකථාවණ්ණනා

738-739. ''කම්මූපචයො කම්මෙන සහජාතො''ති පුට්ඨො සම්පයුත්තසහජාතතං සන්ධාය පටික්ඛිපති, විප්පයුත්තසහජාතතං සන්ධාය පටිජානාතීති. විප්පයුත්තස්සපි හි අත්ථි සහජාතතා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස වියාති අධිප්පායො.

741. **තිණ්ණන්ති** කම්මකම්මූපචයකම්මවිපාකානං.

කම්මූපචයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පන්නරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

16. සොළසමවග්ගො

3. සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා

747-748. **න තස්සාති** යස්ස තං අනුප්පදිස්සති, න තස්ස. යො හි අනුප්පදෙති, යස්ස ච අනුප්පදෙති, තදුභයවිනිමුත්තා ඉධ පරෙති අධිප්පෙතා.

සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා

749-753. **තංචිත්තතායාති** එත්ථ මනසිකරොන්තො යදි සබ්බසඞ්ඛාරෙ එකතො මනසි කරොති, යෙන චිත්තෙන මනසි කරොති, සබ්බසඞ්ඛාරන්තොගධත්තා තස්මිංයෙව ඛණෙ තං චිත්තං මනසි කාතබ්බං එතස්සාති තංචිත්තතා නාම

දොසො ආපජ්ජතීති දස්සෙන්තො ආහ **"තදෙව ආරම්මණභූත"**න්තිආදි. එතෙන තස්සෙව තෙන මනසිකරණාසම්භවමාහ, **තං වා**තිආදිනා පන සසංවෙදනාවාදාපත්තින්ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. සත්තරසමවග්ගො

1. අත්ථිඅරහතොපුඤ්ඤූපචයකථාවණ්ණනා

776-779. **කිරියචිත්තං අබ්‍යාකතං අනාදියිත්වා**ති ''කිරියචිත්තං අබ්‍යාකත''න්ති අග්ගහෙත්වා, දානාදිපවත්තනෙන දානමයාදිපුඤ්ඤත්තෙන ච ගහෙත්වාති අත්ථො.

අත්ථිඅරහතොපුඤ්ඤූපචයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නත්ථිඅරහතොඅකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා

780. අලද්ධවිපාකවාරානන්ති විපාකදානං පති අලද්ධොකාසානං. **බ්‍යන්තීභාව**න්ති විගතන්තතං, විගමං අවිපාකන්ති අත්ථො.

781. **තතො පර**න්ති බ්‍යතිරෙකෙන අත්ථසිද්ධි, න කෙවලෙන අන්වයෙනාති ආහ **"තාව න කමති, තතො පරං කමතීති ලද්ධියා පටික්ඛිපතී"**ති. තත්ථ **තතො පර**න්ති පුබ්බෙ කතස්ස කම්මස්ස පරික්ඛයගමනතො පරං. **නත්ථි පාණාතිපාතො** පාණාතිපාතලක්ඛණාභාවතොති අධිප්පායො. තමෙව ලක්ඛණාභාවං දස්සෙතුං **"පාණොපාණසඤ්ඤිතා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **න තෙනා**ති යො පරෙන උපක්කමො කතො , තෙන උපක්කමෙන න මතො, ධම්මතාමරණෙනෙව මතොති **දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යං** අවිසෙසවිදූහි, දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යං වා හොතු සුවිඤ්ඤෙය්‍යං වා, අඞ්ගපාරිපූරියාව පාණාතිපාතො.

නත්ථිඅරහතොඅකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා

784. **අබීජතො**ති සබ්බෙන සබ්බං අබීජතො අඤ්ඤබීජතො ච. **තන්ති** දෙය්‍යධම්මං, ගිලානපච්චයන්ති අත්ථො.

සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා

788. **විනාපි අනිච්චට්ඨෙනා**ති අනිච්චට්ඨං ඨපෙත්වාපි අට්ඨපෙත්වාපීති අත්ථො, න අනිච්චට්ඨවිරහෙනාති. න හි අනිච්චට්ඨවිරහිතං අනින්ද්‍රියබද්ධං අත්ථි.

ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. නවත්තබ්බංසඞ්ඝොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා

793-794. **අප්පටිග්ගහණතො**ති පටිග්ගාහකත්තාභාවතො.

නවත්තබ්බංසඞ්ඝොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා

800-801. **පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛා**ති පටිග්ගාහකස්ස ගුණවිසෙසනිරපෙක්ඛා, තස්ස දක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන විනාති අත්ථො. තෙනාහ **"පටිග්ගාහකෙන පච්චයභූතෙන විනා"**ති. **සච්චමෙත**න්ති ලද්ධිකිත්තනෙන වුත්තභාවමෙව පටිජානාති. පටිග්ගාහකස්ස **විපාකනිබ්බත්තනං** දානචෙතනාය මහප්ඵලතා. පච්චයභාවොයෙව හි තස්ස, න තස්සා කාරණත්තං. තෙනාහ **"දානචෙතනානිබ්බත්තනෙන යදි භවෙය්‍යා"**තිආදි.

දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. අට්ඨාරසමවග්ගො

1. මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා

802-803. **ගහණන්ති** මිච්ඡාගහණං.

මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා

804-806. **තස්ස ච** නිම්මිතබුද්ධස්ස දෙසනං සම්පටිච්ඡිත්වා ආයස්මතා ආනන්දෙන සයමෙව ච දෙසිතො.

ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා

813-816. විතක්කවිචාරෙසු විරත්තචිත්තතා තත්ථ ආදීනවමනසිකාරො, තදාකාරො ච දුතියජ්ඣානූපචාරොති ආහ **"විතක්කවිචාරා ආදීනවතො මනසි කාතබ්බා, තතො දුතියජ්ඣානෙන භවිතබ්බ"**න්ති.

ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා

817-819. න පඨමජ්ඣානං විතක්කාභාවතො, නාපි දුතියජ්ඣානං විචාරසබ්භාවතොති ඣානමෙතං න හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **"පඨමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරභාවාභාවතො න ඣාන"**න්ති.

ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවණ්ණනා

826-827. ''චක්ඛුනා රූපං දිස්වා''ති ඉමිනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පටිජානනස්ස අග්ගහණෙ අරුචිං සූචෙන්තො ආහ **"මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං කිර සන්ධායා"**ති. තෙනෙවාහ **"මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං පනා"**තිආදි. **තස්මාති** මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනස්සෙව අධිප්පෙතත්තාති අත්ථො. **එවං සන්තෙති** යදි රූපෙන රූපං පටිවිජානාති, රූපං පටිවිජානන්තම්පි මනොවිඤ්ඤාණං රූපවිජානනං හොති, න රූපදස්සනන්ති ආහ **"මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං පන රූපදස්සනං කථං හොතී"**ති.

චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨාරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. එකූනවීසතිමවග්ගො

1. කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා

828-831. **තෙ පනාති** යෙ අරියමග්ගෙන පහීනා කිලෙසා, තෙ පන. කාමඤ්චෙත්ථ මග්ගෙන පහාතබ්බකිලෙසා මග්ගභාවනාය අසති උප්පජ්ජනාරහා ඛණත්තයං න ආගතාති ච අනාගතා නාම සියුං, යස්මා පන තෙ න උප්පජ්ජිස්සන්ති, තස්මා තථා න වුච්චන්තීති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ **"නාපි භවිස්සන්තී"**ති.

කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා

832. යෙන අවසවත්තනට්ඨෙන පරපරිකප්පිතො නත්ථි එතෙසං අත්තනො විසයන්ති අනත්තාති වුච්චන්ති සභාවධම්මා, ස්වායං අනත්තතාති ආහ **''අවසවත්තනාකාරො අනත්තතා''**ති. සා පනායං යස්මා අත්ථතො අසාරකතාව හොති, තස්මා තදෙකදෙසෙන තං දස්සෙතුං **''අත්ථතො ජරාමරණමෙවා''**ති ආහ. එවං සති ලක්ඛණසඞ්ඛරො සියා, තෙසං පනිදං අධිප්පායකිත්තනන්ති දට්ඨබ්බං. අරූපධම්මානං අවසවත්තනාකාරතාය එව හි අනත්තලක්ඛණස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතා.

සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා

835-836. **පත්තිධම්මන්**ති හෙට්ඨා වුත්තං සමන්නාගමමාහ.

සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. තථතාකථාවණ්ණනා

841-843. **රූපාදීනං සභාවතාති** එතෙන රූපාදයො එව සභාවතාති ඉමමත්ථං පටික්ඛිපති . යතො තං පරවාදී රූපාදීසු අපරියාපන්නං ඉච්ඡති. තෙනාහ **''භාවං හෙස තථතාති වදති, න භාවයොග''**න්ති. තත්ථ **භාවන්**ති ධම්මමත්තං, පකතීති අත්ථො ''ජාතිධම්මා''න්තිආදීසු විය. රූපාදීනඤ්හි රුප්පනාදිපකති තථා අසඞ්ඛතාති ච පරවාදිනො ලද්ධි. තෙන වුත්තං **''න භාවයොග''**න්ති. යෙන හි භාවො සභාවධම්මො යුජ්ජති, එකීභාවමෙව ගච්ඡති, තං රුප්පනාදිලක්ඛණං භාවයොගො. තං පන රූපාදිතො අනඤ්ඤං, තතො එව සඞ්ඛතං, අවිපරීතට්ඨෙන පන ''තථ''න්ති වුච්චති.

තථතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. කුසලකථාවණ්ණනා

844-846. අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව කුසලන්ති යොජනා. **තස්මාති** යස්මා අවජ්ජරහිතං අනවජ්ජං, අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව ච කුසලං, තස්මා නිබ්බානං කුසලන්ති.

කුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා

847. යං ''එකවාරං නිමුග්ගො තථා නිමුග්ගොව හොති, එතස්ස පුන භවතො වුට්ඨානං නාම නත්ථී''ති අට්ඨකථායං ආගතං, සො පන ආචරියවාදො, න අට්ඨකථානයොති දස්සෙන්තො **''තාය ජාතියා...පෙ.... මඤ්ඤමානො''**ති ආහ. තත්ථ **තාය ජාතියාති** යස්සං ජාතියං පුග්ගලො කම්මාවරණාදිආවරණෙහි සමන්නාගතො හොති, තාය ජාතියා. **සංසාරඛාණුකභාවො** වස්සභඤ්ඤාදීනං විය මක්ඛලිආදීනං විය ච දට්ඨබ්බො. සො ච අහෙතුකාදිමිච්ඡාදස්සනස්ස ඵලභාවෙනෙව වෙදිතබ්බො, න අච්චන්තනියාමස්ස නාම කස්සචි අත්ථිභාවතො. යථා හි විමුච්චන්තස්ස කොචි නියාමො නාම නත්ථි ඨපෙත්වා මග්ගෙන භවපරිච්ඡෙදං, එවං අවිමුච්චන්තස්සපි කොචි සංසාරනියාමො නාම නත්ථි. තාදිසස්ස පන මිච්ඡාදස්සනස්ස බලවභාවෙ අපරිමිතකප්පපරිච්ඡෙදෙ චිරතරං සංසාරප්පබන්ධො හොති, අපායූපපත්ති ච යත්ථ සංසාරඛාණුසමඤ්ඤා.

යං පනෙකෙ වදන්ති ''අත්ථෙව අච්චන්තං සංසරිතා අනන්තත්තා සත්තනිකායස්සා''ති, තම්පි අපුඤ්ඤබහුලං සත්තසන්තානං සන්ධාය වුත්තං සියා. න හි මාතුඝාතකාදීනං තෙනත්තභාවෙන සම්මත්තනියාමොක්කමනන්තරායභූතො මිච්ඡත්තනියාමො විය සත්තානං විමුත්තන්තරායකරො සංසාරනියාමො නාම නත්ථි. යාව පන න මග්ගඵලස්ස උපනිස්සයො උපලබ්භති, තාව සංසාරො අපරිච්ඡින්නො. යදා ච සො උපලද්ධො, තදා සො පරිච්ඡින්නො එවාති දට්ඨබ්බං.

යථා නියතසම්මාදස්සනං, එවං නියතමිච්ඡාදස්සනෙනපි සවිසයෙ එකංසගාහවසෙන උක්කංසගතෙන භවිතබ්බන්ති තෙන සමන්නාගතස්ස පුග්ගලස්ස සති අච්චන්තනියාමෙ කථං තස්මිං අභිනිවෙසවිසයෙ අනෙකංසගාහො උප්පජ්ජෙය්‍යා, අභිනිවෙසන්තරං වා විරුද්ධං යදි උප්පජ්ජෙය්‍යා, අච්චන්තනියාමො එව න සියාති පාළියං විචිකිච්ඡුප්පත්තිනියාමන්තරුප්පත්තිචොදනා කතා. න හි විචිකිච්ඡා විය සම්මත්තනියතපුග්ගලානං යථාක්කමං මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතපුග්ගලානං සම්මත්තමිච්ඡත්තනියතා ධම්මා කදාචිපි උප්පජ්ජන්ති, අවිරුද්ධං පන නියාමන්තරමෙව හොතීති ආනන්තරිකන්තරං විය මිච්ඡාදස්සනන්තරං සමානජාතිකං න නිවත්තෙතීති විරුද්ධංයෙව දස්සෙතුං පාළියං විචිකිච්ඡා විය සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියො එව උද්ධටා. එවමෙත්ථ විචිකිච්ඡුප්පත්තිනියාමන්තරුප්පත්තීනං

නියාමන්තරුප්පත්තිනිවත්තකභාවො වෙදිතබ්බො, අච්චන්තනියාමො ච නිවත්තිස්සතීති ච විරුද්ධමෙතන්ති පන **‘‘විචාරෙත්වාව ගහෙතබ්බා’’**ති වුත්තං සියා.

අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

853-856. යථා ලොකුත්තරා සද්ධාදයො එව සද්ධින්ද්‍රියාදීනි, එවං ලොකියාපි. කස්මා ? තත්ථාපි අධිමොක්ඛලක්ඛණාදිනා ඉන්දට්ඨසබ්භාවතො. සද්ධෙය්‍යාදිවත්ථූසු සද්දහනාදිමත්තමෙව හි තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘ලොකුත්තරානං…පෙ…. දට්ඨබ්බො’’**ති.

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකූනවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. වීසතිමවග්ගො

2. ඤාණකථාවණ්ණනා

863-865. කාමං පුබ්බභාගෙපි අත්ථෙව දුක්ඛපරිඤ්ඤා, අත්ථසාධිකා පන සා මග්ගක්ඛණිකා එවාති උක්කංසගතං දුක්ඛපරිඤ්ඤං සන්ධාය අවධාරෙන්තො ආහ **‘‘දුක්ඛං…පෙ…. මග්ගඤාණමෙව දීපෙති’’**ති. තං පන අවධාරණං න ඤාණන්තරනිවත්තනං, අථ ඛො ඤාණන්තරස්ස යථාධිගතකිච්චනිවත්තනං දට්ඨබ්බං. තෙනාහ **‘‘න තස්සෙව ඤාණභාව’’**න්තිආදි.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරයපාලකථාවණ්ණනා

866-868. නෙරයිකෙ නිරයෙ පාලෙන්ති, තතො නිග්ගන්තුං අප්පදානවසෙන රක්ඛන්තීති **නිරයපාලා.** නිරයපාලතාය වා නෙරයිකානං නරකදුක්ඛෙන පරියොනද්ධාය අලං සමත්ථාති **නිරයපාලා.** කිං පනෙතෙ නිරයපාලා නෙරයිකා, උදාහු අනෙරයිකාති. කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව නෙරයිකා, නිරයසංවත්තනියෙන කම්මෙන නිබ්බත්තාති සයම්පි නිරයදුක්ඛං පච්චනුභවෙය්‍යුං, තථා සති අඤ්ඤෙසං නෙරයිකානං යාතනාය අසමත්ථා සියුං, ‘‘ඉමෙ නෙරයිකා, ඉමෙ නිරයපාලා’’ති වවත්ථානඤ්ච න සියා. යෙ ච යෙ යාතෙන්ති, තෙහි සමානරූපබලප්පමාණෙහි ඉතරෙසං භයසන්තාසා න සියුං. අථ අනෙරයිකා, තෙසං තත්ථ කථං සම්භවොති? වුච්චතෙ – අනෙරයිකා නිරයපාලා අනිරයගතිසංවත්තනියකම්මනිබ්බත්තා. නිරයූපපත්තිසංවත්තනියකම්මතො හි අඤ්ඤෙනෙව කම්මුනා තෙ නිබ්බත්තන්ති රක්ඛසජාතිකත්තා. තථා හි වදන්ති –

> ‘‘කොධනා කුරූරකම්මන්තා, පාපාභිරුචිනො තථා;
> දුක්ඛිතෙසු ච නන්දන්ති, ජායන්ති යමරක්ඛසා’’ති.

තත්ථ යදෙකෙ වදන්ති ‘‘යාතනාදුක්ඛස්ස අප්පටිසංවෙදනතො, අඤ්ඤථා පුන අඤ්ඤමඤ්ඤං යාතෙය්‍යු’’න්ති ච එවමාදි, තයිදං ආකාසරොමට්ඨනං නිරයපාලානං නෙරයිකභාවස්සෙව අභාවතො. යෙ පන වදෙය්‍යුං – යදිපි අනෙරයිකා නිරයපාලා, අයොමයාය පන ආදිත්තාය සම්පජ්ජලිතාය සජොතිභූතාය නිරයභූමියා පරිවත්තමානා කථං නාම දුක්ඛං නානුභවන්තීති? කම්මානුභාවතො. යථා හි ඉද්ධිමන්තො චෙතොවසිප්පත්තා මහාමොග්ගල්ලානාදයො නෙරයිකෙ අනුකම්පන්තා ඉද්ධිබලෙන නිරයභූමිං උපගතා තත්ථ දාහදුක්ඛෙන න බාධීයන්ති, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

තං ඉද්ධිවිසයස්ස අචින්තෙය්‍යභාවතොති චෙ? ඉදම්පි තංසමානං කම්මවිපාකස්ස අචින්තෙය්‍යභාවතො. තථාරූපෙන හි කම්මුනා තෙ නිබ්බත්තා යථා නිරයදුක්ඛෙන අබාධිතා එව හුත්වා නෙරයිකෙ යාතෙන්ති, න චෙත්තකෙන බාහිරවිසයාභාවො විජ්ජති ඉට්ඨානිට්ඨතාය පච්චෙකං ද්වාරපුරිසෙසු විභත්තසභාවත්තා. තථා හි එකච්චස්ස ද්වාරස්ස පුරිසස්ස ඉට්ඨං එකච්චස්ස අනිට්ඨං, එකච්චස්ස ච අනිට්ඨං එකච්චස්ස ඉට්ඨං හොති. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති ‘‘නත්ථී කම්මවසෙන තෙජසා පරූපතාපන’’න්තිආදි, තදපාහතං හොති. යං පන වදන්ති ‘‘අනෙරයිකානං තෙසං කථං තත්ථ සම්භවො’’ති නෙරයිකානං යාතකභාවතො. නෙරයිකසත්තයාතනායොග්ගඤ්හි අත්තභාවං නිබ්බත්තෙන්තං කම්මං තාදිසනිකන්තිවිනාමිතං නිරයට්ඨානෙයෙව නිබ්බත්තෙති. තෙ ච නෙරයිකෙහි අධිකතරබලාරොහපරිණාහා අතිවිය භයානකසන්තාසකුරූරතරපයොගා ච හොන්ති. එතෙනෙව තත්ථ කාකසුනඛාදීනම්පි නිබ්බත්ති සංවණ්ණිතාති දට්ඨබ්බං.

කථමඤ්ඤගතිකෙහි අඤ්ඤගතිකබාධනන්ති ච න වත්තබ්බං අඤ්ඤත්ථාපි තථා දස්සනතො. යං පනෙකෙ වදන්ති ''අසත්තසභාවා නිරයපාලා නිරයසුනඛාදයො වා''ති, තං තෙසං මතිමත්තං අඤ්ඤත්ථ තථා අදස්සනතො. න හි කාචි අත්ථි තාදිසී ධම්මප්පවත්ති, යා අසත්තසභාවා, සම්පතිසත්තෙහි අප්පයොජිතා ච අත්ථකිච්චං සාධෙන්තී දිට්ඨපුබ්බා. පෙතානං පානීයනිවාරකානං දණ්ඩාදිහත්ථපුරිසානම්පි අසත්තභාවෙ විසෙසකාරණං නත්ථි. සුපිනූපඝාතොපි අත්ථකිච්චසමත්ථතාය අප්පමාණං දස්සනාදිමත්තෙනපි තදත්ථසිද්ධිතො. තථා හි සුපිනෙ ආහාරූපභොගාදිනා න අත්ථසිද්ධි අත්ථි, නිම්මානරූපං පනෙත්ථ ලද්ධපරිහාරං ඉද්ධිවිසයස්ස අචින්තෙය්‍යභාවතො. ඉධාපි කම්මවිපාකස්ස අචින්තෙය්‍යභාවතොති චෙ? තං න, අසිද්ධත්තා. නෙරයිකානං කම්මවිපාකො නිරයපාලාති අසිද්ධමෙතං, වුත්තනයෙන පන නෙසං සත්තභාවො එව සිද්ධො. සක්කා හි වත්තුං සත්තසඞ්ඛාතා නිරයපාලසඤ්ඤිතා ධම්මප්පවත්ති සාභිසන්ධිකා පරූපඝාති අත්ථකිච්චසබ්භාවතො ඔජාහාරාදිරක්ඛසසන්තති වියාති. අභිසන්ධිපුබ්බකතා චෙත්ථ න සක්කා පටික්ඛිපිතුං තථා තථා අභිසන්ධියා යාතනතො, තතො එව න සඞ්ඝාටපබ්බතාදීහි අනෙකන්තිකතා. යෙ පන වදන්ති ''භූතවිසෙසා එව තෙ වණ්ණසණ්ඨානාදිවිසෙසවන්තො භෙරවාකාරා නරකපාලාති සමඤ්ඤං ලභන්තී''ති, තදසිද්ධං. උජුකමෙව පාළියං ''අත්ථි නිරයෙ නිරයපාලා''ති වාදස්ස පතිට්ඨාපිතත්තා.

අපිච යථා අරියවිනයෙ නරකපාලානං භූතමත්තතා අසිද්ධා, තථා පඤ්ඤත්තිමත්තවාදිනොපි තෙසං භූතමත්තතා අසිද්ධාව. න හි තස්ස භූතානි නාම සන්ති. යදි පරමත්ථං ගහෙත්වා වොහරති, අථ කස්මා වෙදනාදිකෙ එව පටික්ඛිපතීති? තිට්ඨතෙසා අනවට්ඨිතතක්කානං අප්පහීනසම්මොහවිපල්ලාසානං වාදවීමංසා, එවං අත්ථෙව නිරයපාලාති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. සති ච නෙසං සබ්භාවෙ, අසතිපි බාහිරෙ විසයෙ නරකෙ විය දෙසාදිනියමො හොතීති වාදො න සිජ්ඣති එවාති දට්ඨබ්බං.

නිරයපාලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා

869-871. **තස්සාති** එරාවණනාමකස්ස දෙවපුත්තස්ස. තහිං කීළනකාලෙ හත්ථිවණ්ණෙන විකුබ්බනං සන්ධාය **''හත්ථිනාගස්සා''**ති වුත්තං. **දිබ්බයානස්සාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. න හි එකන්තසුඛප්පච්චයට්ඨානෙ සග්ගෙ දුක්ඛාධිට්ඨානස්ස අකුසලකම්මසමුට්ඨානස්ස අත්තභාවස්ස සම්භවො යුත්තො. තෙනාහ **''න තිරච්ඡානගතස්සා''**ති.

තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඤාණකථාවණ්ණනා

876-877. ''ද්වාදසවත්ථුකං ඤාණං ලොකුත්තර''න්ති එත්ථ ද්වාදසවත්ථුකස්ස ඤාණස්ස ලොකුත්තරතා පතිට්ඨාපීයතීති දස්සෙන්තො පඨමවිකප්පං වත්වා පුන ලොකුත්තරඤාණස්ස ද්වාදසවත්ථුකතා පතිට්ඨාපීයතීති දස්සෙතුං **''තං වා…පෙ…. අත්ථො''**ති ආහ. **පරිඤ්ඤෙය්‍යන්ති** එත්ථ **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන ''පහාතබ්බ''න්ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති. **පරිඤ්ඤාතන්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. ''පරිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤාත''න්තිආදිනා පරිජානනාදිකිරියාය නිබ්බත්තෙතබ්බතා නිබ්බත්තිතතා ච දස්සිතා, න නිබ්බත්තියමානතාති. යෙන පන සා හොති, තං දස්සෙතුං **''සච්චඤාණං පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සච්චඤාණන්ති** දුක්ඛාදිසච්චසභාවාවබොධකං ඤාණං, යං සන්ධාය ''ඉදං දුක්ඛ''න්තිආදි වුත්තං. **මග්ගක්ඛණෙපීති අපි**-සද්දෙන තතො පුබ්බාපරභාගෙපීති දට්ඨබ්බං. **පරිජානනාදිකිච්චසාධනවසෙන හොති** අසම්මොහතො විසයතො චාති අධිප්පායො.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථො පණ්ණාසකො සමත්තො.

21. එකවීසතිමවග්ගො

1. සාසනකථාවණ්ණනා

878. **සමුදායාති** ''සාසනං නවං කත''න්තිආදිනා පුච්ඡාවසෙන පවත්තා වචනසමුදායා. **එකදෙසානන්ති** තදවයවානං. ''තීසුපි පුච්ඡාසූ''ති එවං **අධිකරණභාවෙන වුත්තා.**

සාසනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

883-884. **අධිප්පායවසෙනාති** තථා තථා අධිමුච්චනාධිප්පායවසෙන.

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධම්මකථාවණ්ණනා

887-888. රූපසභාවො රූපට්ඨොති ආහ **"රූපට්ඨො නාම කොචි රූපතො අඤ්ඤො නත්ථී"**ති. යං පන යතො අඤ්ඤං, න තං තංසභාවන්ති ආහ **"රූපට්ඨතො අඤ්ඤං රූපඤ්ච න හොතී"**ති, රූපමෙව න හොතීති අත්ථො. එතෙන බ්‍යතිරෙකතො තමත්ථං සාධෙති. **තස්මාති** යස්මා රූපතො අඤ්ඤො රූපට්ඨො නත්ථි, රූපට්ඨතො ච අඤ්ඤං රූපං, තස්මා **රූපං රූපමෙව** රූපසභාවමෙවාති එව-කාරෙන නිවත්තිතං දස්සෙති **"න වෙදනාදිසභාව"**න්ති. **අධිප්පායෙනාති** රූපරූපට්ඨානං අනඤ්ඤත්තාධිප්පායෙන. **අඤ්ඤථාති** තෙසං අඤ්ඤත්තෙ රූපට්ඨෙන නියමෙන රූපං නියතන්ති වත්තබ්බන්ති යොජනා. **දස්සිතොයෙව හොති** අත්ථතො ආපන්නත්තා. න හි අභින්නෙ වත්ථුස්මිං පරියායන්තරභෙදං කරොති. **අඤ්ඤත්තන්ති** රූපසභාවානං රූපරූපට්ඨානඤ්ච. සසාමිනිද්දෙසසිද්ධාභෙදා ''සිලාපුත්තකස්ස සරීර''න්ති විය, කප්පනාමත්තතො වායං භෙදො, න පරමත්ථතොති ආහ **"ගහෙත්වා විය පවත්තො"**ති. **වෙදනාදීහි නානත්තමෙවාති** වෙදනාදීහි අඤ්ඤත්තමෙව. **සො සභාවොති** සො රූපසභාවො. **නානත්තසඤ්ඤාපනත්ථ**න්ති රූපස්ස සභාවො, න වෙදනාදීනන්ති එවං භෙදස්ස ඤාපනත්ථං. **තඤ්ච වචනන්ති** ''රූපං රූපට්ඨෙන න නියත''න්ති වචනං. **වුත්තප්පකාරෙනාති** ''රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවා''තිආදිනා වුත්තාකාරෙන. යදි සදොසං, අථ කස්මා පටිජානාතීති යොජනා.

වුත්තමෙව කාරණන්ති ''රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාව''න්ති එවං වුත්තමෙව යුත්තිං. **පරෙන චොදිතන්ති** ''න වත්තබ්බං රූපං රූපට්ඨෙන නියත''න්තිආදිනා පරවාදිනො චොදනං සන්ධායාහ. **තමෙව කාරණං දස්සෙත්වාති** තමෙව යථාවුත්තං යුත්තිං ''එත්ථ හී''තිආදිනා දස්සෙත්වා. **චොදනං නිවත්තෙතීති** ''අථ කස්මා පටිජානාතී''ති වුත්තං චොදනං නිවත්තෙති. යමත්ථං සන්ධාය ''ඉතො අඤ්ඤථා''ති වුත්තං, තං දස්සෙතුං **"රූපාදී"**තිආදි වුත්තං.

ධම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22. බාවීසතිමවග්ගො

2. කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා

894-895. **පුරිමජවනක්ඛණෙති** පරිනිබ්බානචිත්තතො අනන්තරාතීතපුරිමජවනවාරක්ඛණෙ.

කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා

896. හෙතුසරූපාරම්මණසම්පයුත්තධම්මාරම්මණාදිතො භවඞ්ගසදිසත්තා **චුතිචිත්තං "භවඞ්ගචිත්ත"න්ති ආහ**.

ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-7. තිස්සොපිකථාවණ්ණනා

898-900. අරහත්තප්පත්තිපි ගබ්භෙයෙව අත්ථීති මඤ්ඤති. සත්තවස්සිකා හි සොපාකසාමණෙරාදයො අරහත්තං පත්තා. සත්තවස්සිකොපි ගබ්භො අත්ථීති පරවාදිනො අධිප්පායො. ආකාසෙන ගච්ඡන්තො විය සුපිනං **ආකාසසුපිනං**. තං අභිඤ්ඤානිබ්බත්තං මඤ්ඤතීති නිදස්සනං කත්වා දස්සෙන්තො ආහ **"ආකාසගමනාදිඅභිඤ්ඤා විය"**ති. හෙට්ඨිමානං චතුන්නං වා මග්ගානං අධිගමෙන ධම්මාභිසමයො අග්ගඵලාධිගමෙන අරහත්තප්පත්ති ච සුපිනෙ අත්ථීති මඤ්ඤතීති යොජනා.

තිස්සොපිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා

903-905. **බීජං චතුමධුරභාවං න ගණ්හාතීති** ඉදං සකසමයවසෙන වුත්තං, පරසමයෙ පන රූපධම්මාපි අරූපධම්මෙහි සමානක්ඛණා එව ඉච්ඡිතා. තෙනෙවාහ **"සබ්බෙ ධම්මා ඛණිකා"**ති. ඛණිකත්තෙපි වා අචෙතනෙසුපි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙසු භාවනාවිසෙසො ලබ්භති, කිමඞ්ගං පන සචෙතනෙසූති දස්සෙතුං **"යථා බීජං චතුමධුරභාවං න ගණ්හාතී"**ති නිදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. **ආසෙවෙන්තො නාම කොචි ධම්මො නත්ථී** ඉත්තරතාය අනවට්ඨානතොති අධිප්පායො. ඉත්තරඛණතාය එව පන ආසෙවනං ලබ්භති. කුසලාදිභාවෙන හි අත්තසදිසස්ස පයොගෙන කරණීයස්ස පුනප්පුනං කරණප්පවත්තනං අත්තසදිසතාපාදනං වාසනං වා ආසෙවනං පුරෙ පරිචිතගන්ථො විය පච්ඡිමස්සාති.

ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඛණිකකථාවණ්ණනා

906-907. **පථවියාදිරූපෙසූති** අනෙකකලාපසමුදායභූතෙසු සසම්භාරපථවීආදිරූපෙසු. තත්ථ හි කෙසුචි පුරිමුප්පන්නෙසු ඨිතෙසු කෙසඤ්චි තදඤ්ඤෙසං උප්පාදො, තතො පුරිමන්තරුප්පන්නානං කෙසඤ්චි නිරොධො හොති එකෙකකලාපරූපෙසු සමානුප්පාදනිරොධත්තා තෙසං. **එවං පතිට්ඨානන්ති** එවං වුත්තප්පකාරෙන අසමානුප්පාදනිරොධෙන පබන්ධෙන පතිට්ඨානපවත්තීති අත්ථො. සා පනායං යථාවුත්තා පවත්ති කස්මා රූපසන්තතියා එවාති ආහ **"න හි රූපාන"**න්තිආදි. තස්සත්ථො – යදි සබ්බෙ සඞ්ඛතධම්මා සමානක්ඛණා, තථා සති අරූපසන්තතියා විය රූපසන්තතියාපි අනන්තරාදිපච්චයෙන විධිනා පවත්ති සියා, න චෙතං අත්ථි. යදි සියා, චිත්තක්ඛණෙ චිත්තක්ඛණෙ පථවීආදීනං උප්පාදනිරොධෙහි භවිතබ්බන්ති.

ඛණිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බාවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

23. තෙවීසතිමවග්ගො

1. එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා

908. **එක**-සද්දො අඤ්ඤත්ථොපි හොති ''ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්ති''තිආදීසු විය, අඤ්ඤත්තඤ්චෙත්ථ රාගාධිප්පායතො වෙදිතබ්බං, පුථුජ්ජනස්ස පන සඡන්දරාගපරිභොගභාවතො ආහ **"රාගාධිප්පායතො අඤ්ඤාධිප්පායොවාති වුත්තං හොතී"**ති. කො පන සො අඤ්ඤාධිප්පායොති? කරුණාධිප්පායො. තෙන වුත්තං **"කරුණාධිප්පායෙන එකාධිප්පායො"**ති. අයඤ්ච නයො ඉත්ථියා ජීවිතරක්ඛණත්ථං කාරුඤ්ඤෙන මනොරථං පූරෙන්තස්ස බොධිසත්තස්ස සංවරවිනාසො න හොතීති එවංවාදිනං පරවාදිං සන්ධාය වුත්තො, පණිධානාධිප්පායවාදිනං පන සන්ධාය **"එකො අධිප්පායොති එත්ථා"**තිආදි වුත්තං. පුත්තමුඛදස්සනාධිප්පායොපි එත්ථෙව සඞ්ගහං ගතොති දට්ඨබ්බං. **එකතොභාවෙති** සහභාවෙ.

එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-7. ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා

910-914. **ඉස්සරියෙනාති** චිත්තිස්සරියෙන, න චෙතොවසිභාවෙනාති අත්ථො. **කාමකාරිකං** යථිච්ඡිතනිප්ඵාදනං. **ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතූති** ඉස්සරියකාමකාරිභාවනිමිත්තං, තස්ස නිබ්බත්තනත්ථන්ති අත්ථො. **මිච්ඡාදිට්ඨියා කරීයතීති** මිච්ඡාභිනිවෙසෙනෙව යා කාචි දුක්කරකාරිකා කරීයතීති අත්ථො.

ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පතිරූපකථාවණ්ණනා

915-916. **මෙත්තාදයො වියාති** යථා මෙත්තා කරුණා මුදිතා ච සිනෙහසභාවාපි අරඤ්ජනසභාවත්තා අසංකිලිට්ඨත්තා ච න රාගො, එවං රාගපතිරූපකො කොචි ධම්මො නත්ථි ඨපෙත්වා මෙත්තාදයො, අඤ්ඤචිත්තස්ස සිනියහනාකාරො රාගස්සෙව පවත්තිආකාරොති අත්ථො. තෙනෙවාහ **"රාගමෙව ගණ්හාතී"**ති. **එවං දොසෙපීති** එත්ථ ඉස්සාදයො විය න දොසො දොසපතිරූපකො කොචි අත්ථීති දොසමෙව ගණ්හාතීති යොජෙතබ්බං. ඨපෙත්වා හි ඉස්සාදයො අඤ්ඤචිත්තස්ස දූස්සනාකාරො දොසස්සෙව පවත්තිආකාරොති.

පතිරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා

917-918. **අනිච්චාදිකො භාවොති** අනිච්චසඞ්ඛාරපටිච්චසමුප්පන්නතාදිකො භාවො ධම්මො පකති එතස්සාති අත්ථො. **දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්නන්ති** ‘‘දුක්ඛසච්චං සන්ධාය පුච්ඡා කතා, න දුක්ඛතාමත්ත’’න්ති අයමත්ථො විඤ්ඤායති ‘‘න කෙවලඤ්හි පඨමසච්චමෙව දුක්ඛ’’න්ති වචනෙන. තථා සති පරවාදිනා චක්ඛායතනාදීනං අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසරික්ඛකානං ධම්මානං පරිනිප්ඵන්නතා නානුජානිතබ්බා සියා. කස්මා? තෙසම්පි හි දුක්ඛසච්චෙන සඞ්ගහො, න ඉතරසච්චෙහි. යඤ්හි සමුදයසච්චතො නිබ්බත්තං, තං නිප්පරියායතො දුක්ඛසච්චං , ඉතරං සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘න කෙවලඤ්හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **න හි අනුපාදින්නානීති** ඉමිනා චක්ඛායතනාදීනං සමුදයසච්චෙන සඞ්ගහාභාවමාහ. **ලොකුත්තරානීති** ඉමිනා නිරොධමග්ගසච්චෙහි. යදි එවමෙත්ථ යුත්ති වත්තබ්බා, කිමෙත්ථ වත්තබ්බං? සභාවො හෙස පරවාදිවාදස්ස, යදිදං පුබ්බෙනාපරමසංසන්දනං. තථා හි සො විඤ්ඤූහි පටික්ඛිත්තො. තථා චෙව තං අම්හෙහි තත්ථ තත්ථ විභාවිතං. **එතන්ති** ‘‘රූපං අපරිනිප්ඵන්නං, දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්න’’න්ති යදෙතං තයා වුත්තං, එතං නො වත රෙ වත්තබ්බෙ. කස්මා? රූපස්ස ච දුක්ඛත්තා. රූපඤ්හි අනිච්චං දුක්ඛාධිට්ඨානඤ්ච. තෙන වුත්තං ‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛං. සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති ච.

අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කථාවත්ථුපකරණ-අනුටීකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

යමකපකරණ-අනුටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

සඞ්ඛෙපෙනෙවාති උද්දෙසෙනෙව. යං ‘‘මාතිකාඨපන’’න්ති වුත්තං. **ධම්මෙසූති** ඛන්ධාදිධම්මෙසු කුසලාදිධම්මෙසු ච. අවිපරීතතො ගහිතෙසු ධම්මෙසු මූලයමකාදිවසෙන පවත්තියමානා දෙසනා වෙනෙය්‍යානං නානප්පකාරකොසල්ලාවහා පරිඤ්ඤාකිච්චසාධනී ච හොති, න විපරීතතොති ආහ **‘‘විපරීතග්ගහණං…පෙ…. ආරද්ධ’’**න්ති. එතෙන කථාවත්ථුපකරණදෙසනානන්තරං යමකපකරණදෙසනාය කාරණමාහ. තත්ථ **විපරීතග්ගහණ**න්ති පුග්ගලපරිග්ගහණාදිමිච්ඡාගාහං. **ධම්මපුග්ගලොකාසාදිනිස්සයාන**න්ති ‘‘යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා’’තිආදිනා (යම. 1.මූලයමක.1) ධම්මෙ, ‘‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා (යම. 1.ඛන්ධයමක.50) පුග්ගලං ‘‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා (යම. 1.ඛන්ධයමක.51) ඔකාසං නිස්සාය ආරබ්භ පවත්තානං. **ආදි-**සද්දෙන පුග්ගලොකාසඋප්පාදනිරොධතදුභයපරිඤ්ඤාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **සන්නිට්ඨානසංසයාන**න්ති පාළිගතිපටිවචනසරූපදස්සනපටික්ඛිපනපටිසෙධනනයෙහි යථාපුච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස නිච්ඡයකරණං සන්නිට්ඨානං, තදභාවතො සංසයනං සංසයො. තෙසං සන්නිට්ඨානසංසයානං.

කාමඤ්චෙත්ථ ධම්මපටිග්ගාහකානං සංසයපුබ්බකං සන්නිට්ඨානන්ති පඨමං සංසයො වත්තබ්බො, දෙසෙන්තස්ස පන භගවතො සන්නිට්ඨානපුබ්බකො සංසයොති දස්සනත්ථං අයං පදානුක්කමො කතො. සබ්බඤ්හි පරිඤ්ඤෙය්‍යං හත්ථාමලකං විය පච්චක්ඛං කත්වා ඨිතස්ස ධම්මසාමිනො න කත්ථචි සංසයො, විස්සජ්ජෙතුකාමතාය පන විනෙය්‍යජ්ඣාසයගතං සංසයං දස්සෙන්තො සංසයිතවසෙන පුච්ඡං කරොතීති එවං විස්සජ්ජනපුච්ඡනවසෙන න සන්නිට්ඨානසංසයා ලබ්භන්තීති අයමත්ථො දස්සිතො, නිච්ඡිතසංසයධම්මවසෙනෙව පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානසංසයා වෙදිතබ්බා. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ‘‘කුසලෙසු කුසලා නු ඛො, න නු ඛො කුසලාති සන්දෙහාභාවතො’’තිආදි. තෙනෙව ච ‘‘සන්නිට්ඨානසංසයාන’’න්ති, ‘‘සන්නිට්ඨානසංසයවසෙනා’’ති ච පඨමං සන්නිට්ඨානග්ගහණං කතං.

තන්ති යමකපකරණං. තස්ස යෙ සමයාදයො වත්තබ්බා, තෙ කථාවත්ථුපකරණදෙසනානන්තරො දෙසනාසමයො, තාවතිංසභවනමෙව දෙසනාදෙසො, කුසලාකුසලමූලාදියමකාකාරෙන දෙසනාති විභාගතො ‘‘සඞ්ඛෙපෙනෙවා’’තිආදිගාථාහි විභාවිතා නිමිත්තෙන සද්ධිං සංවණ්ණනපටිඤ්ඤා චාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘සමයදෙසදෙසනාවසෙනා’’**තිආදිමාහ. නිමිත්තඤ්හෙතං ඉධ සංවණ්ණනාය, යදිදං කමානුප්පත්ති ආගතභාරවාහිතා ච පණ්ඩිතානං පණ්ඩිතකිච්චභාවතො. තත්ථ අනුප්පත්තං දස්සෙත්වාති සම්බන්ධො.

තත්ථාති තස්මිං සමයාදිදස්සනෙ. යමනං උපරමනන්ති යමො මරණන්ති ආහ **‘‘ජාතියා සති මරණං හොතීති…පෙ. … විසයො’’**ති. තත්ථ යථා ‘‘ජාතියා සති මරණං හොතී’’ති ජාති යමස්ස විසයො, එවං ‘‘උපාදානක්ඛන්ධෙසු සන්තෙසු මරණං හොතී’’ති උපාදානක්ඛන්ධා යමස්ස විසයොති යොජෙතබ්බං. තෙ හි මරණධම්මිනොති. අනුප්පත්තමරණංයෙව කිබ්බිසකාරිනං පුග්ගලං යමපුරිසා විවිධා කම්මකාරණා කරොන්ති, න අප්පත්තමරණන්ති මරණං යමස්ස විසයො වුත්තො. **ආණාපවත්තිට්ඨාන**න්ති ඉදං විසය-සද්දස්ස අත්ථවචනං. **දෙසං වාති** කාමාදිධාතුත්තයදෙසං සන්ධායාහ. ධාතුත්තයිස්සරො හි මච්චුරාජා. පඤ්චානන්තරියානි අඤ්ඤසත්ථාරුද්දෙසො ච, තෙන වා සද්ධිං පඤ්ච වෙරානි **ඡ අභබ්බට්ඨානානි. ආවත්තාති** පදක්ඛිණාවත්තා. **තනුරුහාති** ලොමා.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මූලයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. යමකසමූහස්සාති මූලයමකාදිකස්ස යමකසමූහස්ස. මූලයමකාදයො හි පකරණාපෙක්ඛාය අවයවභූතාපි නිච්චාවයවාපෙක්ඛාය යමකසමූහොති වුත්තො. තෙනාහ **‘‘තංසමූහස්ස ච සකලස්ස පකරණස්සා’’**ති.

කුසලාකුසලමූලවිසෙසානන්ති දුතියපුච්ඡාය වුත්තානං සංසයපදසඞ්ගහිතානං කුසලසඞ්ඛාතානං, තථා පඨමපුච්ඡාය වුත්තානං කුසලමූලසඞ්ඛාතානං විසෙසානං අත්ථයමකභාවස්ස වුත්තත්තාති යොජනා. යථා හි පඨමපුච්ඡාය විසෙසවන්තභාවෙන වුත්තායෙව කුසලධම්මා දුතියපුච්ඡායං විසෙසභාවෙන වුත්තා, එවං පඨමපුච්ඡායං විසෙසභාවෙන වුත්තායෙව කුසලමූලධම්මා දුතියපුච්ඡායං විසෙසවන්තභාවෙන වුත්තා. වත්තුවචනිච්ඡාවසෙන හි ධම්මානං විසෙසවිසෙසවන්තතාවිභාගා හොන්තීති. **කුසලමූලකුසලවිසෙසෙහි** සංසයිතපදසඞ්ගහිතෙහි කුසලකුසලමූලානං විසෙසවන්තානන්ති අධිප්පායො. එත්ථ ච විසෙසවන්තාපෙක්ඛවිසෙසවසෙන පඨමො අත්ථවිකප්පො වුත්තො, දුතියො පන විසෙසාපෙක්ඛවිසෙසවන්තවසෙනාති අයමෙතෙසං විසෙසො. තෙනාහ **‘‘ඤාතුං ඉච්ඡිතානං හී’’**තිආදි.

තත්ථ **ඤාතුං ඉච්ඡිතානන්ති** පුච්ඡාය විසයභූතානන්ති අත්ථො. **විසෙසානන්ති** කුසලකුසලමූලවිසෙසානං. **විසෙසවන්තාපෙක්ඛානන්ති** කුසලමූලකුසලසඞ්ඛාතෙහි විසෙසවන්තෙහි සාපෙක්ඛානං. **විසෙසවතන්ති** කුසලමූලකුසලානං. **විසෙසාපෙක්ඛානන්ති** කුසලකුසලමූලවිසෙසෙහි සාපෙක්ඛානං. **එත්ථාති** එතස්මිං මූලයමකෙ. **පධානභාවොති** පඨමවිකප්පෙ තාව සංසයිතප්පධානත්තා පුච්ඡාය විසෙසානං පධානභාවො වෙදිතබ්බො. තෙ හි සංසයිතානං විසෙසවන්තොති. දුතියවිකප්පෙ පන විසෙසා නාම විසෙසවන්තාධීනාති විසෙසවන්තානං තත්ථ පධානභාවො දට්ඨබ්බො. ද්වින්නං පන එකජ්ඣං පධානභාවො න යුජ්ජති. සති හි අප්පධානෙ පධානං නාම සියා. තෙනාහ **"එකෙකාය පුච්ඡාය එකෙකො එව අත්ථො සඞ්ගහිතො හොති"**ති. එවඤ්චෙතං සම්පටිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා විනිච්ඡිතවිසෙසිතබ්බභාවෙහි ඉධ පධානභාවො න යුජ්ජතෙවාති. **න ධම්මවාචකොති** න සභාවධම්මවාචකො. සභාවධම්මොපි හි අත්ථොති වුච්චති ''ගම්භීරපඤ්ඤං නිපුණත්ථදස්සි''න්තිආදීසු (සු. නි. 178). ''හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''තිආදීසු (විභ. 720) අත්ථ-සද්දස්ස හෙතුඵලවාචකතා දට්ඨබ්බා. **ආදි-සද්දෙනස්ස** ''අත්ථාභිසමයා''තිආදීසු (සං. නි. 1.129) ආගතා හිතාදිවාචකතා සඞ්ගය්හති. **තෙනෙවාති** පාළිඅත්ථවාචකත්තා එව.

තීණිපි පදානීති එත්ථ පි-සද්දො සමුච්චයත්ථො, සමුච්චයො ච තුල්‍යයොගෙ සියා. කිං නාම-පදෙන අනවසෙසතො කුසලාදීනං සඞ්ගහොති ආසඞ්කාය තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථමාහ **"තීණිපි…පෙ…. සඞ්ගාහකත්ත"**න්ති. තත්ථ **සඞ්ගාහකත්තමත්තන්ති මත්ත**-සද්දො විසෙසනිවත්තිඅත්ථොති. තෙන නිවත්තිතං විසෙසං දස්සෙතුං **"න නිරවසෙසසඞ්ගාහකත්ත"**න්ති වුත්තං. න හි රූපං නාම-පදෙන සඞ්ගය්හති. කුසලාදියෙව නාමන්ති නියමො දට්ඨබ්බො, න නාමංයෙව කුසලාදීති ඉමමෙව ච නියමං සන්ධායාහ **"කුසලාදීනං සඞ්ගාහකත්තමත්තමෙව සන්ධාය වුත්ත"**න්ති. යදිපි නාම-පදං න නිරවසෙසකුසලාදිසඞ්ගාහකං, කුසලාදිසඞ්ගාහකං පන හොති, තදත්ථමෙව ච තං ගහිතන්ති නාමස්ස කුසලත්තිකපරියාපන්නතා වුත්තාති දස්සෙන්තො ආහ **"කුසලාදි…පෙ…. වුත්ත"**න්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

52. දුතියයමකෙති එකමූලයමකෙ. **එවමිධාපීති** යථා එකමූලයමකෙ ''යෙ කෙචි කුසලා''ඉච්චෙව පුච්ඡා ආරද්ධා, එවං ඉධාපි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකෙපි ''යෙ කෙචි කුසලා''ඉච්චෙව පුච්ඡා ආරභිතබ්බා සියා. කස්මා? **පුරිමයමක…පෙ…. අප්පවත්තත්තාති**. ඉදඤ්ච දුතියයමකස්ස තථා අප්පවත්තත්තා වුත්තං, තතියයමකං පන තථෙව පවත්තං. **කෙචීති** පදකාරා. තෙ හි යථා පඨමදුතියයමකෙසු පුරිමපුච්ඡා එව පරිවත්තනවසෙන පච්ඡිමපුච්ඡා කතාති පච්ඡිමපුච්ඡාය පුරිමපුච්ඡා සමානා ඨපෙත්වා පටිලොමභාවං, න තථා අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ. තත්ථ හි ද්වෙපි පුච්ඡා අඤ්ඤමඤ්ඤවිසදිසා. යදි තත්ථාපි ද්වීහිපි පුච්ඡාහි සදිසාහි භවිතබ්බං , ''යෙ කෙචි කුසලා''ති පඨමපුච්ඡා ආරභිතබ්බා, පච්ඡිමපුච්ඡා වා ''සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා''ති වත්තබ්බා සියා. එවං පන අවත්වා පඨමදුතියයමකෙසු විය පුරිමපච්ඡිමපුච්ඡා සදිසා අකත්වා තතියයමකෙ තාසං විසදිසතා ''යෙ කෙචි කුසලා''ති අනාරද්ධත්තා, තස්මා පටිලොමපුච්ඡානුරූපාය අනුලොමපුච්ඡාය භවිතබ්බන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය ''යෙ කෙචි කුසලාති අපුච්ඡිත්වා''ති වුත්තන්ති වදන්ති.

අත්ථවසෙනාති සම්භවන්තානං නිච්ඡිතසංසයිතානං අත්ථානං වසෙන. **තදනුරූපායාති** තස්සා පුරිමපුච්ඡාය අත්ථතො බ්‍යඤ්ජනතො ච අනුච්ඡවිකාය. පුරිමඤ්හි අපෙක්ඛිත්වා පච්ඡිමාය භවිතබ්බං. **තෙනාති** තස්මා. යස්මා අනුලොමෙ සංසයච්ඡෙදෙ ජාතෙපි පටිලොමෙ සංසයො උප්පජ්ජති, යදි න උප්පජ්ජෙය්‍ය, පටිලොමපුච්ඡාය පයොජනමෙව න සියා, තස්මා න පච්ඡිමපුච්ඡානුරූපා පුරිමපුච්ඡා, අථ ඛො වුත්තනයෙන පුරිමපුච්ඡානුරූපා පච්ඡිමපුච්ඡා, තාය ච අනුරූපතාය අත්ථාදිවසෙන ද්වින්නං පදානං සම්බන්ධත්තා අත්ථාදියමකතා වුත්තා. දෙසනාක්කමතො චෙත්ථ අනුලොමපටිලොමතා වෙදිතබ්බා ''කුසලා කුසලමූලා''ති වත්වා ''කුසලමූලා කුසලා''ති ච වුත්තත්තා. සෙසයමකෙසුපි එසෙව නයො. විසෙසවන්තවිසෙස, විසෙසවිසෙසවන්තග්ගහණතො වා ඉධ අනුලොමපටිලොමතා වෙදිතබ්බා. පඨමපුච්ඡායඤ්හි යෙ ධම්මා විසෙසවන්තො, තෙ නිච්ඡයාධිට්ඨානෙ කත්වා දස්සෙන්තො ''යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා''ති වත්වා තෙසු යස්මිං විසෙසො සංසයාධිට්ඨානො, තංදස්සනත්ථං ''සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා''ති පුච්ඡා කතා. දුතියපුච්ඡායං පන තප්පටිලොමතො යෙන විසෙසෙන තෙ විසෙසවන්තො, තං විසෙසං සන්නිට්ඨානං කත්වා දස්සෙන්තො ''යෙ වා පන කුසලමූලා''ති වත්වා තෙ විසෙසවන්තෙ සංසයාධිට්ඨානභූතෙ දස්සෙතුං ''සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා''ති පුච්ඡා කතා. අනියතවත්ථුකා හි සන්නිට්ඨානසංසයා අනෙකජ්ඣාසයත්තා සත්තානං.

ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙනාති ''යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලා''ති ඉමිනාපි වාක්‍යෙන. **එවං න සක්කා වත්තුන්ති** යෙනාධිප්පායෙන වුත්තං, තමෙවාධිප්පායං විවරති **"න හී"**තිආදිනා. තත්ථ **තෙනෙවාති** කුසලබ්‍යඤ්ජනත්ථස්ස කුසලමූලෙන එකමූලබ්‍යඤ්ජනත්ථස්ස භින්නත්තා එව. **විස්සජ්ජනන්ති** විභජනං . **ඉතරථාති** කුසලමූලෙන එකමූලබ්‍යඤ්ජනෙන පුච්ඡාය කතාය. **තානි වචනානීති** කුසලවචනං කුසලමූලෙන එකමූලවචනඤ්ච. කුසලචිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන චස්ස අබ්‍යාකතදීපනතා දට්ඨබ්බා. **එත්ථාති** ''ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවතො''ති එතස්මිං වචනෙ. **යෙ කෙචි කුසලා…පෙ…. සම්භවතොති** එතෙන කුසලානං කුසලමූලෙන එකමූලතාය බ්‍යභිචාරාභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ **"න හි…පෙ…. සන්ති"**ති. **වුත්තබ්‍යඤ්ජනත්ථස්සෙව සම්භවතොති** හි ඉමිනා

අවුත්තබ්‍යඤ්ජනත්ථස්ස සම්භවාභාවවචනෙන ස්වායමධිප්පායමත්ථො විභාවිතො. යථා හි කුසලමූලෙන එකමූලබ්‍යඤ්ජනත්ථො කුසලබ්‍යඤ්ජනත්ථං බ්‍යභිචරති, න එවං තං කුසලබ්‍යඤ්ජනත්ථො. කථං කත්වා චොදනා, කථඤ්ච කත්වා පරිහාරො? කුසලමූලෙන එකමූලා කුසලා එවාති චොදනා කතා, කුසලමූලෙන එකමූලා එව කුසලාති පන පරිහාරො පවත්තොති වෙදිතබ්බං. **දුතියයමකෙ විය අපුච්ඡිත්වාති** ''යෙ කෙචි කුසලා''ති අපුච්ඡිත්වා. **කුසලමූලෙහීති** කුසලෙහි මූලෙහි. **තෙති** කුසලමූලෙන එකමූලා.

එකතො උප්පජ්ජන්තීති එත්ථ **ඉති**-සද්දො ආදිඅත්ථො පකාරත්ථො වා. තෙන ''කුසලමූලානි එකමූලානි චෙව අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි චා''තිආදිපාළිසෙසං දස්සෙති. යං සන්ධාය **''හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍යා''**ති වුත්තං. තත්ථ **හෙට්ඨාති** අනුලොමපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙ. **වුත්තනයෙනාති** ''මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්ති''තිආදිනා වුත්තනයෙන. **තම්පීති** ''කුසලමූලෙනා''තිආදි අට්ඨකථාවචනම්පි. **තථාති** තෙන පකාරෙන, අනුලොමපුච්ඡායං විය විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍යාති ඉමිනා පකාරෙනාති අත්ථො. යෙන කාරණෙන ''න සක්කා වත්තු''න්ති වුත්තං, තං කාරණං දස්සෙතුං **''යෙ වා පනා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **''ආමන්තා''ඉච්චෙව විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බන්ති** ''සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා''ති පුච්ඡායං විය ''සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා''ති පුච්ඡිතෙපි පටිවචනවිස්සජ්ජනමෙව ලබ්භති, න අනුලොමපුච්ඡායං විය සරූපදස්සනවිස්සජ්ජනං විභජිත්වා දස්සෙතබ්බස්ස අභාවතො. යෙ හි ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා, න තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලාව. යෙ පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, තෙ කුසලමූලෙන එකමූලාව. තෙනාහ **''න හි...පෙ.... විභාගො කාතබ්බො භවෙය්‍යා''**ති.

තත්ථ **යෙනාති** යෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලෙසු එකමූලස්ස අභාවෙන. **යත්ථාති** යස්මිං ඤාණසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදෙ. අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකත්තා එකමූලකත්තා වාති අධිප්පායො. ද්වින්නං ද්වින්නඤ්හි එකෙකෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකත්තෙ වුත්තෙ තෙසං එකෙකෙන එකමූලකත්තම්පි වුත්තමෙව හොති සමානත්ථො එකසද්දොති කත්වා. තෙනෙවාහ **''යත්ථ පන...පෙ.... න එකමූලානී''**ති. තයිදං මිච්ඡා, ද්වීසුපි එකෙකෙන ඉතරස්ස එකමූලකත්තං සම්භවති එවාති. තෙනාහ **''එතස්ස ගහණස්ස නිවාරණත්ථ''**න්තිආදි. ''යෙ ධම්මා කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, තෙ කුසලමූලෙන එකමූලා''ති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තෙන ඉධ ''ආමන්තා''ති පදෙන යත්ථ ද්වෙ මූලානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ එකෙකෙන ඉතරස්ස එකමූලකත්තං පකාසිතමෙවාති ආහ **''ආමන්තාති ඉමිනාව විස්සජ්ජනෙන තංගහණනිවාරණතො''**ති . **නිච්ඡිතත්තාති** එත්ථ එකතො උප්පජ්ජමානානං තිණ්ණන්නං තාව මූලානං නිච්ඡිතං හොතු අඤ්ඤමඤ්ඤෙකමූලකත්තං, ද්වින්නං පන කථන්ති ආහ **''අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානං හී''**තිආදි. **සමානමූලතා එවාති** අවධාරණෙන නිවත්තිතත්ථං දස්සෙතුං **''න අඤ්ඤමඤ්ඤසමානමූලතා''**ති වුත්තං. තෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානං සමානමූලතාමත්තවචනිච්ඡාය එකමූලග්ගහණං, න තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාවිසිට්ඨසමානමූලතාදස්සනත්ථන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. **ද්වින්නං මූලානන්ති** ද්වින්නං එකමූලානං එකතො උප්පජ්ජමානානං. යථා තෙසං සමානමූලතා, තං දස්සෙතුං **''තෙසු හී''**තිආදි වුත්තං. **තංමූලෙහි අඤ්ඤෙහීති** ඉතරමූලෙහි මූලද්වයතො අඤ්ඤෙහි සහජාතධම්මෙහි.

ඉදානි යෙන අධිප්පායෙන පටිලොමෙ ''කුසලා''ඉච්චෙව පුච්ඡා කතා, න ''කුසලමූලෙන එකමූලා''ති, තං දස්සෙතුං **''අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තෙ පන...පෙ.... කතාති දට්ඨබ්බ''**න්ති ආහ. න හි කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලෙසු කිඤ්චි එකමූලං න හොතීති වුත්තොවායමත්ථො. **මූලයුත්තතමෙව වදති,** න මූලෙහි අයුත්තන්ති අධිප්පායො. අඤ්ඤථා පුබ්බෙනාපරං විරුජ්ඣෙය්‍ය. **තෙනෙවාති** මූලයුත්තතාය එව වුච්චමානත්තා. **උභයත්ථාපීති** අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා එකමූලාති ද්වීසුපි පදෙසු. **''කුසලමූලෙනා''ති වුත්තං,** කුසලමූලෙන සම්පයුත්තෙනාති හි අත්ථො. යදි උභයම්පි වචනං මූලයුත්තතමෙව වදති, අථ කස්මා අනුලොමපුච්ඡායමෙව එකමූලග්ගහණං කතං, න පටිලොමපුච්ඡායන්ති උභයත්ථාපි තං ගහෙතබ්බං න වා ගහෙතබ්බං. එවඤ්හි මූලෙකමූලයමකදෙසනාහි අයං අඤ්ඤමඤ්ඤයමකදෙසනා සමානරසා සියාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''තත්ථා''**තිආදි.

තත්ථ **තත්ථාති** තස්මිං අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ. යදිපි එකමූලා අඤ්ඤමඤ්ඤමූලාති ඉදං පදද්වයං වුත්තනයෙන මූලයුත්තතමෙව වදති, තථාපි සාමඤ්ඤවිසෙසලක්ඛණෙ අත්ථෙව භෙදොති දස්සෙතුං **''මූලයොගසාමඤ්ඤෙ''**තිආදි වුත්තං. සමූලකානං සමානමූලතා එකමූලත්තන්ති එකමූලවචනං තෙසු අවිසෙසතො මූලසබ්භාවමත්තං වදති, න අඤ්ඤමඤ්ඤමූලසද්දො විය මූලෙසු ලබ්භමානං විසෙසං, න ච සාමඤ්ඤෙ නිච්ඡයො විසෙසෙ සංසයං විධමතීති ඉමමත්ථමාහ **''මූලයොගසාමඤ්ඤෙ...පෙ.... පවත්තා''**ති ඉමිනා. විසෙසෙ පන නිච්ඡයො සාමඤ්ඤෙ සංසයං විධමන්තො එව පවත්තතීති ආහ **''මූලයොගවිසෙසෙ පන...පෙ.... නිච්ඡිතමෙව හොතී''**ති. **තස්මාති** වුත්තස්සෙව තස්ස හෙතුභාවෙන පරාමසනං, විසෙසනිච්ඡයෙනෙව අවිනාභාවතො, සාමඤ්ඤස්ස නිච්ඡිතත්තා තත්ථ වා සංසයාභාවතොති අත්ථො. තෙනාහ **''එකමූලාති පුච්ඡං අකත්වා''**ති. **කුසලභාවදීපකං න හොතීති** කුසලභාවස්සෙව දීපකං න හොති තදඤ්ඤජාතිකස්සපි දීපනතො. තෙනාහ **''කුසලභාවෙ සංසයසබ්භාවා''**ති. **අඤ්ඤමඤ්ඤමූලවචනන්ති** කෙවලං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලවචනන්ති අධිප්පායො. **කුසලාධිකාරස්ස අනුවත්තමානත්තාති** ඉමිනා ''සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා''ති කුසලග්ගහණෙ කාරණමාහ. එකමූලග්ගහණෙ හි පයොජනාභාවො දස්සිතො, කුසලස්ස වසෙන වායං දෙසනාති.

53-61. **මූලනයෙ වුත්තෙ එව අත්ථෙති** මූලනයෙ වුත්තෙ එව කුසලාදිධම්මෙ. කුසලාදයො හි සභාවධම්මා ඉධ පාළිඅත්ථතාය අත්ථොති වුත්තො. කුසලමූලභාවෙන, මූලස්ස විසෙසනෙන, මූලයොගදීපනෙන ච පකාසෙතුං.

කුසලමූලභූතා මූලා කුසලමූලමූලාති සමාසයොජනා. මූලවචනඤ්හි නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණං. අකුසලාබ්‍යාකතාපි මූලධම්මා අත්ථීති කුසලමූලභාවෙන මූලධම්මා විසෙසිතා. මූලග්ගහණෙන ච මූලවන්තානං මූලයොගො දීපිතො හොති. සමානෙන මූලෙන, මූලස්ස විසෙසනෙන, මූලයොගදීපනෙන ච පකාසෙතුං ''එකමූලමූලා''ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලෙන මූලභාවෙන, මූලස්ස විසෙසනෙන, මූලයොගදීපනෙන ච පකාසෙතුං ''අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා''ති මූලමූලනයො වුත්තොති යොජනා. තීසුපි යමකෙසු යථාවුත්තවිසෙසනමෙවෙත්ථ පරියායන්තරං දට්ඨබ්බං.

මූලයොගං දීපෙතුන්ති මූලයොගමෙව පධානං සාතිසයඤ්ච කත්වා දීපෙතුන්ති අධිප්පායො. යථා හි කුසලානි මූලානි එතෙසන්ති කුසලමූලකානීති බාහිරත්ථසමාසෙ මූලයොගො පධානභාවෙන වුත්තො හොති, න එවං ''කුසලසඞ්ඛාතා මූලා කුසලමූලා''ති කෙවලං, ''කුසලමූලමූලා''ති සවිසෙසනං වා වුත්තෙ උත්තරපදත්ථප්පධානසමාසෙ. තෙනාහ **''අඤ්ඤපදත්ථ...පෙ.... දීපෙතු''**න්ති. **වුත්තප්පකාරොවාති** ''කුසලමූලභාවෙන මූලස්ස විසෙසනෙනා''තිආදිනා මූලමූලනයෙ ච, ''අඤ්ඤපදත්ථසමාසන්තෙන ක-කාරෙනා''තිආදිනා මූලකනයෙ ච වුත්තප්පකාරො එව. **වචනපරියායො** මූලමූලකනයෙ එකජ්ඣං කත්වා යොජෙතබ්බො.

74-85. **න එකමූලභාවං ලභමානෙහීති** අබ්‍යාකතමූලෙන න එකමූලකං තථාවත්තබ්බතං ලභමානෙහි අට්ඨාරසඅහෙතුකචිත්තුප්පාදාහෙතුකසමුට්ඨානරූපනිබ්බානෙහි එකතො අලබ්භමානත්තා. යථා හි යථාවුත්තචිත්තුප්පාදාදයො හෙතුපච්චයවිරහිතා අහෙතුකවොහාරං ලභන්ති, න එවං සහෙතුකසමුට්ඨානං රූපං. තෙනාහ **''අහෙතුකවොහාරරහිතං කත්වා''**ති. එත්ථ ච ''සබ්බං රූපං න හෙතුකමෙව, අහෙතුකමෙවා''ති වුත්තත්තා කිඤ්චාපි සහෙතුකසමුට්ඨානම්පි රූපං අහෙතුකං, ''අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, විපාකාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.403) පන වචනතො හෙතුපච්චයයොගෙන සහෙතුකසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස අහෙතුකවොහාරාභාවො වුත්තො. කෙචි පන **''අබ්බොහාරිකං කත්වාති** සහෙතුකවොහාරෙන අබ්බොහාරිකං කත්වාති අත්ථං වත්වා අඤ්ඤථා 'අහෙතුකං අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූල'න්ති න සක්කා වත්තු''න්ති වදන්ති. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙව අහෙතුකවොහාරාභාවෙන සහෙතුකතාපරියායස්ස අත්ථසිද්ධත්තා. අපිච හෙතුපච්චයසබ්භාවතො තස්ස සහෙතුකතාපරියායො ලබ්භතෙව. තෙනාහ **''න වා සහෙතුකදුකෙ විය...පෙ.... අබ්බොහාරිකං කත''**න්ති. එත්ථ **එත්ථාති** එතස්මිං එකමූලකදුකෙ. **හෙතුපච්චයයොගායොගවසෙනාති** හෙතුපච්චයෙන යොගායොගවසෙන, හෙතුපච්චයස්ස සබ්භාවාසබ්භාවවසෙනාති අත්ථො. **සහෙතුකවොහාරමෙව ලභති** පච්චයභූතහෙතුසබ්භාවතො.

අපරෙ පන භණන්ති ''සහෙතුකචිත්තසමුට්ඨානං රූපං අහෙතුකං අබ්‍යාකතන්ති ඉමිනා වචනෙන සඞ්ගහං ගච්ඡන්තම්පි සමූලකත්තා 'අබ්‍යාකතමූලෙන න එකමූල'න්ති න සක්කා වත්තුං, සතිපි සමූලකත්තෙ නිප්පරියායෙන සහෙතුකං න හොතීති 'අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූල'න්ති ච න සක්කා වත්තුං, තස්මා 'අහෙතුකං අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතමූලෙන න එකමූලං, සහෙතුකං අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූල'න්ති ද්වීසුපි පදෙසු අනවරොධතො අබ්බොහාරිකං කත්වාති වුත්ත''න්ති, තං තෙසං මතිමත්තං ''සහෙතුකඅබ්‍යාකතසමුට්ඨානං රූපං අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලං හොතී''ති **අට්ඨකථායං** තස්ස එකමූලභාවස්ස නිච්ඡිතත්තා, තස්මා වුත්තනයෙනෙව චෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

86-97. කුසලාකුසලාබ්‍යාකතරාසිතො නමනනාමනසඞ්ඛාතෙන විසෙසෙන අරූපධම්මානං ගහණං නිද්ධාරණං නාම හොතීති ආහ **''නාමානං නිද්ධාරිතත්තා''**ති. තෙන තෙසං අධිකභාවමාහ විඤ්ඤායමානමෙව පකරණෙන අපරිච්ඡින්නත්තා. යදි එවං ''අහෙතුකං නාමං සහෙතුකං නාම''න්ති පාඨන්තරෙ කස්මා නාමග්ගහණං කතන්ති ආහ **''සුපාකටභාවත්ථ''**න්ති, පරිබ්‍යත්තං කත්වා වුත්තෙ කිං වත්තබ්බන්ති අධිප්පායො.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මූලයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඛන්ධයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

2-3. **ඛන්ධයමකෙ ...පෙ.... පරිඤ්ඤා ච වත්තබ්බාති** ඉදං පධානභාවෙන වත්තබ්බදස්සනං. අභිඤ්ඤෙය්‍යකථා හි අභිධම්මො, සා ච යාවදෙව පරිඤ්ඤත්ථාති පරිඤ්ඤාසු ච න විනා තීරණපරිඤ්ඤාය පහානපරිඤ්ඤා, තීරණඤ්ච සම්පුණ්ණපරානුග්ගහස්ස අධිප්පෙතත්තා කාලපුග්ගලොකාසවිභාගමුඛෙන ඛන්ධානං විසුං සහ ච

උප්පාදනිරොධලක්ඛණපරිග්ගහවසෙන සාතිසයං සම්භවති, නාඤ්ඤථාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **“ඡසු කාලභෙදෙසු…පෙ…. පරිඤ්ඤා ච වත්තබ්බා”**ති පධානං වත්තබ්බං උද්ධරති. තත්ථ පන යථා න තීරණපරිඤ්ඤාය විනා පහානපරිඤ්ඤා, එවං තීරණපරිඤ්ඤා විනා ඤාතපරිඤ්ඤාය. සා ච සුතමයඤාණමූලිකාති දෙසනාකුසලො සත්ථා අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච සමුදායාවයවපදත්ථාදිවිභාගදස්සනමුඛෙන ඛන්ධෙසු පරිඤ්ඤාප්පභෙදං පකාසෙතුකාමො ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා’’තිආදිනා දෙසනං ආරභීති දස්සෙන්තො **“තෙ පන ඛන්ධා”**තිආදිමාහ. **පඤ්චහි පදෙහීති** පඤ්චහි සමුදායපදෙහි.

තත්ථාති තෙසු සමුදායාවයවපදෙසු. **ධම්මොති** රුප්පනාදිකො ඤෙය්‍යධම්මො. **සමුදායපදස්සාති** රූපක්ඛන්ධාදිසමුදායපදස්ස. යදිපි අවයවවිනිමුත්තො පරමත්ථතො සමුදායො නාම නත්ථි, යථා පන අවයවො සමුදායො න හොති, එවං න සමුදායොපි අවයවොති සතිපි සමුදායාවයවානං භෙදෙ ද්වින්නං පදානං සමානාධිකරණභාවතො අත්ථෙවාභෙදොති පදද්වයස්ස සමානත්ථතාය සියා ආසඞ්කාති ආහ **“එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ”**ති. ‘‘චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතු’’තිආදීසු එකදෙසො සමුදායපදත්ථො වුත්තො, ‘‘යං කිඤ්චි රූපං…පෙ…. අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො’’තිආදීසු (විභ. 2) පන සකලොති ආහ **“රූපාදි…පෙ…. අත්ථො”**ති. අවයවපදානඤ්චෙත්ථ විසෙසනවිසෙසිතබ්බවිසයානං සමානාධිකරණතාය සමුදායපදත්ථතා වුත්තා, තතො එව සමුදායපදානම්පි අවයවපදත්ථතා. න හි විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං අත්ථානං අච්චන්තං භෙදො අභෙදො වා ඉච්ඡිතො, අථ ඛො භෙදාභෙදො, තස්මා අභෙදදස්සනවසෙන පඨමනයො වුත්තො, භෙදදස්සනවසෙන දුතියනයො. යො හි රුප්පනාදිසඞ්ඛාතො රාසට්ඨො අවයවපදෙහි රූපාදිසද්දෙහි ච ඛන්ධසද්දෙන ච විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන භින්දිත්වා වුත්තො, ස්වායං අත්ථතො රාසිභාවෙන අපෙක්ඛිතො රුප්පනාදිඅත්ථො එවාති.

යථා අවයවපදෙහි වුච්චමානොපි සමුදායපදස්ස අත්ථො හොති, එවං සමුදායපදෙහි වුච්චමානොපි අවයවපදස්ස අත්ථොති ‘‘රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො ච, රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති? ආමන්තා’’තිආදිනා පදසොධනා කතාති දස්සෙන්තො ආහ **“රූපාදිඅවයවපදෙහි…පෙ…. පදසොධනවාරො වුත්තො”**ති. තත්ථ එකච්චස්ස අවයවපදස්ස අඤ්ඤත්ථ වුත්තියා අවයවපදත්ථස්ස සමුදායපදත්ථතාය සියා අනෙකන්තිකතා, සමුදායපදස්ස පන තං නත්ථීති සමුදායපදත්ථස්ස අවයවපදත්ථතාය බ්‍යභිචාරාභාවො ‘‘රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති? ආමන්තා’’ති **පාළියා** පකාසිතොති වුත්තං **“රූපාදි…පෙ…. දස්සෙතු”**න්ති.

‘‘රූපක්ඛන්ධො’’තිආදීසු ඛන්ධත්ථස්ස විසෙසිතබ්බත්තා වුත්තං **“පධානභූතස්ස ඛන්ධපදස්සා”**ති. **වෙදනාදිඋපපදත්ථස්ස ච සම්භවතො** ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදීසු. **රූපාවයවපදෙන වුත්තස්සාති** රූපසඞ්ඛාතෙන අවයවපදෙන විසෙසනභාවෙන වුත්තස්ස ඛන්ධත්ථස්ස රූපක්ඛන්ධභාවො හොති. තෙන වුත්තං ‘‘රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති? ආමන්තා’’ති. **තත්ථාති** තස්මිං රූපක්ඛන්ධපදෙ. පධානභූතෙන විසෙසිතබ්බත්තා ඛන්ධාවයවපදෙන වුත්තස්ස රුප්පනට්ඨස්ස කිං වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවො හොතීති යොජනා. සමානෙ අවයවපදාභිධෙය්‍යභාවෙ අප්පධානෙන පදෙන යො අත්ථො විඤ්ඤායති, සො කස්මා පධානෙන න විඤ්ඤායතීති අධිප්පායො. **ඛන්ධාවයවපදෙන වුත්තො ධම්මොති** රාසට්ඨමාහ. තත්ථ **කොචීති** රුප්පනට්ඨො. **කෙනචි සමුදායපදෙනාති** රූපක්ඛන්ධපදෙන, න වෙදනාක්ඛන්ධාදිපදෙන. තෙනාහ **“න සබ්බො සබ්බෙනා”**ති. එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. රූපරූපක්ඛන්ධාදිඅවයවසමුදායපදසොධනමුඛෙන තත්ථ ච චතුක්ඛන්ධවසෙන පවත්තා පාළිගති **පදසොධනමූලචක්කවාරො. එවඤ්ච දස්සෙන්තෙනාති** ඉමිනා ය්වායං රූපාදිඅවයවපදෙහි රූපක්ඛන්ධාදිසමුදායපදෙහි ච දස්සිතාකාරො අත්ථවිසෙසො, තං පච්චාමසති. **විසෙසනභාවො** භෙදකතාය සාමඤ්ඤතො අවච්ඡෙදකත්තා, **විසෙසිතබ්බභාවො** අභෙදයොගෙන භෙදන්තරතො අවච්ඡින්දිතබ්බත්තා, **සමානාධිකරණභාවො** තෙසං භෙදාභෙදානං එකවත්ථුසන්නිස්සයත්තා.

තෙනාති යථාවුත්තෙන විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන. **එත්ථාති** එතස්මිං සමානාධිකරණෙ. **තෙනාති** වා සමානාධිකරණභාවෙන. **එත්ථාති** රූපක්ඛන්ධපදෙ. යථා නීලුප්පලපදෙ උප්පලවිසෙසනභූතං නීලං විසිට්ඨමෙව හොති, න යං කිඤ්චි, එවමිධාපි ඛන්ධවිසෙසනභූතං රූපම්පි විසිට්ඨමෙව සියාති දස්සෙන්තො **“කිං ඛන්ධතො…පෙ…. හොතී”**ති ආහ. තථා ‘‘රූපඤ්ච තං ඛන්ධො චා’’ති සමානාධිකරණභාවෙනෙව යං රූපං, සො ඛන්ධො. යො ඛන්ධො, තං රූපන්ති අයම්පි ආපන්නො එවාති ආහ **“සබ්බෙව…පෙ…. විසෙසිතබ්බා”**ති. විසෙසනෙන ච නාම නිද්ධාරිතරූපෙන භවිතබ්බං අවච්ඡෙදකත්තා, න අනිද්ධාරිතරූපෙනාති ආහ **“කිං පන ත”**න්තිආදි, තස්සෙව ගහිතත්තා න පියරූපසාතරූපස්සාති අධිප්පායො. න හි තං ඛන්ධවිසෙසනභාවෙන ගහිතං, විස්සජ්ජනං කතං තස්සෙවාති යොජනා. **න ඛන්ධතො අඤ්ඤං රූපං අත්ථීති** ඉදං රුප්පනට්ඨො රූපන්ති කත්වා වුත්තං, න හි සො ඛන්ධවිනිමුත්තො අත්ථි. **තෙනෙවාති** යථාවුත්තරූපස්ස ඛන්ධවිනිමුත්තස්ස අභාවෙනෙව. ‘‘පියරූපං සාතරූපං, දස්සෙන්තෙනප්පක’’න්ති ච ආදීසු අතදත්ථස්ස රූපසද්දස්ස ලබ්භමානත්තා ‘‘තෙන රූපසද්දෙනා’’ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. **වුච්චමානං** භූතුපාදායම්පි භෙදං ධම්මජාතං. **සුද්ධෙනාති** කෙවලෙන, රූපසද්දෙන විනාපීති අත්ථො. තයිදං පකරණාදිඅවච්ඡින්නතං සන්ධාය වුත්තං, සමානාධිකරණතං වා. යො හි රූපසද්දෙන සමානාධිකරණො ඛන්ධසද්දො, තෙන යථාවුත්තරූපසද්දෙන විය තදත්ථො වුච්චතෙව. තෙනාහ **“ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො”**ති. යදිපි යථාවුත්තං රූපං ඛන්ධො එව ච, ඛන්ධො පන න රූපමෙවාති ආහ **“න ච සබ්බෙ…පෙ…. විසෙසිතබ්බා”**ති. **තෙනෙවාති** අරූපසභාවස්ස ඛන්ධස්ස අත්ථිභාවෙනෙව. **තෙති** ඛන්ධා. **විභජිතබ්බාති** ‘‘ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො’’ති පදං උද්ධරිත්වා

‘‘රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධො චෙව රූපක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා විභාගෙන දස්සෙතබ්බා.

ඛන්ධානං රූපවිසෙසන...පෙ.... සංසයො හොතීති එත්ථ කිං ඛන්ධතො අඤ්ඤාපි වෙදනා අත්ථි, යතො විනිවත්තා වෙදනා ඛන්ධවිසෙසනං හොති, සබ්බෙ ච ඛන්ධා කිං ඛන්ධවිසෙසනභූතාය වෙදනාය විසෙසිතබ්බාති එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. **කෙචීති** අනුභවනාදිප්පකාරා. **කෙනචි විසෙසනෙනාති** වෙදනාදිනා විසෙසනෙන.

එත්ථ ච රූපාදිපණ්ණත්ති ඛන්ධපණ්ණත්ති ච ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා විසුං සහ ච රුප්පනාදිකෙ අත්ථෙ පවත්තමානා කදාචි අවයවභූතෙ පවත්තති, කදාචි සමුදායභූතෙ, තස්සා පන තථා පවත්තනාකාරෙ නිද්ධාරිතෙ යස්මා රූපාදික්ඛන්ධා පදතො අත්ථතො ච විසොධිතා නාම හොන්ති තබ්බිසයකඞ්ඛාපනොදනතො, තස්මා ‘‘රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො ච, රූපක්ඛන්ධො රූපන්ති? ආමන්තා’’තිආදිනයප්පවත්තෙන පඨමවාරෙන රූපාදිඅවයවපදෙහි අවයවත්ථො විය සමුදායත්ථොපි වුච්චති, තථා සමුදායපදෙහිපීති අයමත්ථො දස්සිතො. ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදිනයප්පවත්තෙන පන දුතියවාරෙන විසෙසවාචී විය රූපාදිඅවයවපදෙහි සාමඤ්ඤභූතෙනපි තංතංවිසිට්ඨෙන ඛන්ධාවයවපදෙන සො සො එව සමුදායත්ථො වුච්චති, න සබ්බොති අයමත්ථො දස්සිතො. ඛන්ධවිනිමුත්තස්ස යථාධිප්පෙතස්ස අභාවා යදිපි ඛන්ධොයෙව රූපං, සො පන න සබ්බො රූපං, අථ ඛො තදෙකදෙසො, තථා වෙදනාදයොපීති අයමත්ථො ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප’’න්තිආදිනයප්පවත්තෙන තතියවාරෙන දස්සිතො. ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදිනයප්පවත්තෙන පන චතුත්ථවාරෙන ‘‘රූපං ඛන්ධො’’ති රූපස්ස ඛන්ධභාවෙ නිච්ඡිතෙ ඛන්ධො නාමායං න කෙවලං රූපමෙව, අථ ඛො වෙදනාදි චාති වෙදනාදීනම්පි ඛන්ධභාවප්පකාසනෙ න සබ්බෙ ඛන්ධා වෙදනාදිවිසෙසවන්තො, කෙචිදෙව පන තෙන තෙන විසෙසෙන තථා වුච්චන්තීති අයමත්ථො දස්සිතො. එවං දස්සෙන්තී චෙසා පාළි ඛන්ධානං යථාවුත්තපණ්ණත්තිසොධනමුඛෙන සරූපාවධාරණාය සංවත්තති, තඤ්ච තෙසං යාවදෙව උප්පාදාදිනිච්ඡයත්ථන්ති දස්සෙන්තො **‘‘එවං යෙසං...පෙ.... වෙදිතබ්බො’’**ති ආහ.

එකදෙසෙපි සමුදායවොහාරො දිස්සති යථා පටො දඩ්ඪො, සමුද්දො දිට්ඨොති ආහ **‘‘චක්කාවයවභාවතො චක්කානීති යමකානි වුත්තානී’’**ති. **ඛන්ධිත්වාති** යමකභාවෙන ඛන්ධිත්වා, යමකමූලභාවෙනෙව වා. මූලභාවෙන ගහණං සම්බන්ධභාවො, තංසම්බන්ධතා ච මූලපදාදීනං නාභිආදිසදිසතා දට්ඨබ්බා. අපුබ්බස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවතො නයිධ දෙසනා මණ්ඩලභාවෙනෙව සම්බජ්ඣතීති ආහ **‘‘න මණ්ඩලභාවෙන සම්බජ්ඣනතො’’**ති. යදිපි රූපක්ඛන්ධමූලකෙ අපුබ්බං නත්ථි, වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකෙසු පන සඤ්ඤාදිමුඛෙන දෙසනප්පවත්තියං අපුබ්බවසෙනෙව ගතො සියා මණ්ඩලභාවෙන සම්බන්ධො, න තථා පායො පවත්තොති ආහ **‘‘වෙදනාක්ඛන්ධ...පෙ. ... සම්බන්ධෙනා’’**ති. පච්ඡිමස්ස පුරිමෙන අසම්බජ්ඣනමෙව හි හෙට්ඨිමසොධනං. **සුද්ධක්ඛන්ධලාභමත්තමෙව ගහෙත්වාති** ‘‘ඛන්ධා රූප’’න්ති එත්ථ ඛන්ධාති ඛන්ධසද්දෙන ලබ්භමානං රූපාදීහි අසම්මිස්සං ඛන්ධට්ඨමත්තමෙව උද්දෙසවසෙන ගහෙත්වා. යදිපි උද්දෙසෙ ඛන්ධවිසෙසනං රූපාදි ‘‘ඛන්ධා රූප’’න්ති සුද්ධරූපාදිමත්තමෙව ගහිතං, තථාපි විසෙසරහිතස්ස සාමඤ්ඤස්ස අභාවතො තත්ථ **සුද්ධරූපාදිමත්තතාය අට්ඨත්වා. ඛන්ධවිසෙසනභාවසඞ්ඛාතන්ති** යථාධිගතං ඛන්ධානං විසෙසනභාවෙන කථිතං රුප්පනාදිකං විසෙසනත්ථං දස්සෙතුං. කෙවලමෙව තං අග්ගණ්හන්තො ඛන්ධසද්දෙන සහ යොජෙත්වා...පෙ.... විභත්තත්තා සුද්ධක්ඛන්ධවාරොති වුත්තොති යොජනා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. පණ්ණත්තිවාරො

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

26. **එවං වුත්තන්ති** එවං ද්වාරාලම්බනෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තධම්මවිභාගවසෙන වුත්තං. පියසභාවං පියජාතිකං ‘‘කථං රූපෙන ඛො, ආවුසො’’තිආදීසු විය පියසභාවට්ඨෙන රූපං, න රුප්පනට්ඨෙනාති වුත්තං **‘‘පියරූපං...පෙ.... රූපං න රූපක්ඛන්ධො’’**ති. රුප්පනට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධපරියාපන්නම්පි චක්ඛාදි පියසභාවමත්තවචනිච්ඡාවසෙන පියරූපමෙව අනුප්පවිසති, න රූපක්ඛන්ධන්ති ආහ **‘‘පියසභාව...පෙ.... න රූපක්ඛන්ධොති වුත්ත’’**න්ති. ‘‘යො පන යත්ථ විසෙසො’’ති වුත්තො විසෙසසද්දො නානුවත්තතීති අධිප්පායෙනාහ **‘‘වචනසෙසො’’**ති. න හි අධිකාරතො ලබ්භමානස්ස අජ්ඣාහරණකිච්චං අත්ථි. දිට්ඨිසඤ්ඤාති වා පදුද්ධාරොයං වෙදිතබ්බො. විසෙසතා පනස්සා ‘‘විසෙසං වණ්ණයිස්සාමා’’ති පටිඤ්ඤාය එව පාකටා. ‘‘අවසෙසා සඞ්ඛාරා’’ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සංයොජනවසෙන ජානාති අභිනිවිසතීති සඤ්ඤා දිට්ඨීති ආහ **‘‘දිට්ඨි එව සඤ්ඤා’’**ති. **දිට්ඨි චාති** ච-සද්දෙන අවසිට්ඨං පපඤ්චං සඞ්ගණ්හාති. තථා හි ‘‘පපඤ්චසඤ්ඤාසඞ්ඛා’’ති එත්ථ **පපඤ්චසූදනියං** (ම. නි. අට්ඨ. 1.201) වුත්තං ‘‘සඤ්ඤානාමෙන වා පපඤ්චා එව වුත්තා’’ති.

28. ‘‘ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’’ති එතස්මිං අනුලොමෙ යථා සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං ලබ්භති, න එවං ‘‘න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො’’ති පටිලොමෙ, ඉධ පන පටිවචනෙන විස්සජ්ජනන්ති තදත්ථං විවරන්තො **‘‘ඛන්ධසද්දප්පවත්තියා ච අභාවෙ වෙදනාක්ඛන්ධසද්දප්පවත්තියා ච අභාවො’’**ති ආහ. තෙන සත්තාපටිසෙධෙ අයං

න-කාරොති දස්සෙති. සද්දග්ගහණඤ්චෙත්ථ සද්දනිබන්ධනත්තා පඤ්ඤත්තියා සද්දසභාගතං වා සන්ධාය කතං. පණ්ණත්තිසොධනඤ්හෙතං. තෙනාහ **"පණ්ණත්තිසොධනමත්තමෙව කරොතී"**ති. තෙන නිද්ධාරෙතබ්බස්ස ධම්මන්තරස්ස අභාවං දස්සෙති. යතො වුත්තං **"න අඤ්ඤධම්මසබ්භාවො එවෙත්ථ පමාණ"**න්ති. **එවඤ්ච කත්වා**තිආදිනා යථාවුත්තමත්ථං පාඨන්තරෙන සමත්ථෙති. කාමං කත්ථචි සතිපි ඛන්ධෙ නත්ථි වෙදනාක්ඛන්ධො, අඛන්ධත්තසභාවා පන නත්ථි වෙදනාති ''න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධොති? ආමන්තා''ති වුත්තන්ති එවං වා එතං දට්ඨබ්බං. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ''පඤ්ඤත්තිනිබ්බානසඞ්ඛාතා''තිආදි.

39. ''රූපතො අඤ්ඤෙ''ති එත්ථ භූතුපාදාය ධම්මො විය පියසභාවොපි රූපසද්දාභිධෙය්‍යතාසාමඤ්ඤෙන ගහිතොති ආහ **"ලොකුත්තරා වෙදනාදයො දට්ඨබ්බා"**ති. **අප්පවත්තිමත්තමෙවා**ති ඛන්ධසද්දප්පවත්තියා අභාවෙ රූපසද්දප්පවත්තියා ච අභාවොති පණ්ණත්තිසොධනමත්තතංයෙව සන්ධාය වදති, තථා චාහ **"එවඤ්ච කත්වා"**තිආදි. තෙනෙතං දස්සෙති – යථා චක්ඛුතො අඤ්ඤස්ස සබ්බස්සපි සභාවධම්මස්ස ආයතනග්ගහණෙන ගහිතත්තා තදුභයවිනිමුත්තං කිඤ්චි නත්ථීති කෙවලං පඤ්ඤත්තිසොධනත්ථං තමෙව අභාවං දස්සෙතුං ''චක්ඛුඤ්ච ආයතනෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසා න චෙව චක්ඛු න ච ආයතන''න්ති වුත්තං, එවම්ධාපි තදත්ථමෙව උභයවිනිමුත්තස්ස අභාවං දස්සෙතුං ''රූපඤ්ච ඛන්ධෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසා න චෙව රූපං න ච ඛන්ධා''ති වුත්තන්ති. විසමොපඤ්ඤාසො. ''චක්ඛුඤ්ච ආයතනෙ ච ඨපෙත්වා''ති එත්ථ හි අවසෙසග්ගහණෙන ගය්හමානං කිඤ්චි නත්ථීති සක්කා වත්තුං ආයතනවිනිමුත්තස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවා. තෙනාහ **"යදි සියා"**ති. ''රූපඤ්ච ඛන්ධෙ ච ඨපෙත්වා''ති එත්ථ පන න තථා සක්කා වත්තුං ඛන්ධවිනිමුත්තස්ස සභාවධම්මස්ස අත්ථිභාවතො. යදි පන තාදිසං ඛන්ධගතං ධම්මජාතං නත්ථීති එවමිදං වුත්තං සියා, එවං සති යුත්තමෙතං සියා. තථා හි **"අට්ඨකථායං පනා"**තිආදිනා පඤ්ඤත්තිග්ගහණමෙව උද්ධරියති. තණ්හාවත්ථු ච න සියා අවසෙසග්ගහණෙන ගය්හමානන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. ඛන්ධො ච සියාති යොජනා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

50-205. මිස්සකකාලභෙදෙසු යමකෙසු පදානං භින්නකාලත්තා සියා අත්ථවිසෙසොති ආහ **"අමිස්සකකාලභෙදෙසු වාරෙසු අත්ථවිසෙසාභාවතො"**ති. ඉදානි තමෙවත්ථං **"පුරිමස්ස හී"**තිආදිනා විවරති. **තෙනා**ති අත්ථවිසෙසාභාවෙන. **එත්ථා**ති එතස්මිං පවත්තිවාරපාඨෙ, එතිස්සං වා පවත්තිවාරවණ්ණනායං. **ඡ එව වුත්තා,** න නවාති අධිප්පායො. තෙනාහ **"අතීතෙනා"**තිආදි. **එතෙ පන තයො**ති අත්තනා විසුං අනන්තරං දස්සිතෙ සන්ධායාහ. **යථාදස්සිතා**ති අට්ඨකථායං නිද්ධාරෙත්වා දස්සිතබ්බාකාරා පච්චුප්පන්නෙනාතීතාදයො යෙ පාළියං උජුකමෙව ආගතා. **"න විසුං විජ්ජන්තී"**ති වුත්තමෙවත්ථං **"තත්ථ තත්ථ හී"**තිආදිනා පාකටතරං කරොති. තත්ථ **පටිලොමපුච්ඡාහී**ති ''යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී''ති එවමාදිකාහි පඨමපදෙ වුත්තස්ස පටිලොමවසෙන පවත්තාහි. **තෙනෙවා**ති නයතො යොජෙතුං සක්කුණෙය්‍යත්තා එව. **මිස්සකකාලභෙදෙසු චා**ති න කෙවලං අමිස්සකකාලභෙදෙසුයෙව, අථ ඛො මිස්සකකාලභෙදෙසු චාති අත්ථො. න යොජනාසුකරතාය එව පුරිමෙ අයොජනා, අථ ඛො සුඛග්ගහණත්ථම්පීති දස්සෙන්තො ආහ **"අමිස්සක...පෙ.... වුත්තානී"**ති.

යෙන කාරණෙනාති යෙන එකපදද්වයසඞ්ගහිතානං ඛන්ධානං උප්පාදස්ස නිරොධස්ස ලාභසඞ්ඛාතෙන කාරණෙන. යථාක්කමං පුරෙපඤ්හො පච්ඡාපඤ්හොති ච නාමං වුත්තං. ච-සද්දෙන පුරෙපච්ඡාපඤ්හොති ච නාමං වුත්තන්ති නිද්ධාරෙත්වා යොජෙතබ්බං. තත්ථ පන ''එකපදද්වයසඞ්ගහිතාන''න්ති ඉදං එකජ්ඣං කත්වා ගහෙතබ්බං. තමෙවත්ථම්පි විවරති **"යස්ස හී"**තිආදිනා. තත්ථ **යස්සා**ති යස්ස පඤ්හස්ස. ''පඤ්හො''ති චෙත්ථ පුච්ඡනවසෙන පවත්තං වචනං වෙදිතබ්බං. තෙනෙවාහ **"පරිපූරෙත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බත්ථසඞ්ගණ්හනතො"**ති. තං සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං තංවිස්සජ්ජනං, තං වා යථාවුත්තං විස්සජ්ජනං එතස්සාති තංවිස්සජ්ජනො, තස්ස **තංවිස්සජ්ජනස්ස. පුරිමකොට්ඨාසෙනා**ති පුරිමෙන උද්දෙසපදෙන. තෙන හි විස්සජ්ජනපදස්ස සමානත්ථතා ඉධ සදිසත්ථතා. **එකෙන පදෙනා**ති එකෙන පධානාප්පධානෙන යමකපදෙන, න පඨමපදෙනෙවාති අත්ථො. **උප්පාදනිරොධලාභසාමඤ්ඤමත්තෙනා**ති උප්පාදස්ස වා නිරොධස්ස වා ලබ්භමානතාය සමානතාමත්තෙන. **සන්නිට්ඨානපද...පෙ.... යුත්තන්**ති ඉදං අට්ඨකථායං ''යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතී''තිආදිනා පුරෙපඤ්හස්ස දස්සිතත්තා වුත්තං. යදිපි තත්ථ ''උප්පජ්ජතී''ති විස්සජ්ජිතත්තා වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උප්පාදො ලබ්භතීති වුත්තං, යො පන සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතො රූපක්ඛන්ධස්ස අනුප්පාදො පාළියං අනුඤ්ඤාතරූපෙන ඨිතො, තස්ස වසෙන පුරෙපඤ්හො යුත්තොති අධිප්පායො. එවඤ්හි පුරිමකොට්ඨාසෙන සදිසත්ථතා හොති.

''යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා''ති එත්ථ රූපක්ඛන්ධස්ස අනුප්පන්නපුබ්බතාපටික්ඛෙපමුඛෙන ඉතරස්ස පටික්ඛිපීයතීති රූපක්ඛන්ධස්සෙව යථාවුත්තපටික්ඛෙපො පධානභාවෙන වුත්තො. එසෙව නයො අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු ඨානෙසූති ආහ **"සන්නිට්ඨානත්ථස්සෙව පටික්ඛිපනං පටික්ඛෙපො"**ති . ''යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතී''ති එත්ථ පන රූපක්ඛන්ධස්ස උප්පාදලක්ඛණං කත්වා වෙදනාක්ඛන්ධස්ස නිරොධො පුච්ඡීයතීති සො එව ''නො''ති පටිසෙධීයති.

එස නයො අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු ඨානෙසූති වුත්තං **''සංසයත්ථනිවාරණං පටිසෙධො''**ති. ''න-කාරවිරහිත''න්ති එතෙන පටිසෙධස්ස පටිසෙධිතමාහ. යදි එවං පාළිගතිපටිසෙධවිස්සජ්ජනානං කො විසෙසොති ආහ **''තත්ථ උප්පත්තී''**තිආදි.

තදෙකදෙසපක්ඛෙපවසෙනාති තෙසං චතුන්නං පඤ්හානං පඤ්චන්නඤ්ච විස්සජ්ජනානං එකදෙසස්ස පක්ඛිපනවසෙන. තෙනාහ **අට්ඨකථායං** ''පඨමෙ ඨානෙ පරිපුණ්ණපඤ්හස්ස පුරිමකොට්ඨාසෙ සරූපදස්සනෙනා''තිආදි. යො පනෙත්ථ පඤ්හෙසු විස්සජ්ජනෙසු ච සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛෙපං ලභති, තං දස්සෙතුං **''පරිපුණ්ණපඤ්හො එවා''**තිආදි වුත්තං. **පාළිවවත්ථානදස්සනාදිතොති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන පුච්ඡාවිභඞ්ගො විස්සජ්ජනාඨානානි එකස්මිං පඤ්හෙ යොජනානයොති ඉමෙසං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

සුද්ධාවාසානන්තිආදි පාළියා පදං උද්ධරිත්වා අත්ථදස්සනත්ථං ආරද්ධං. ''යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා''ති ඉමස්ස විස්සජ්ජනං හොති ''සුද්ධාවාසානං තෙසං තත්ථා''ති. තත්ථ **එකභූමියං දුතියා උපපත්ති නත්ථීති** එකිස්සා භූමියා එකස්ස අරියපුග්ගලස්ස දුතියවාරං පටිසන්ධිග්ගහණං නත්ථීති අත්ථො. තතියවාරාදීසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. ස්වායමත්ථො යථා ඤාපිතො හොති, තං දස්සෙතුං **''පටිසන්ධිතො පභුති හි…පෙ…. පවත්තා''**ති වුත්තං. තෙන අද්ධාපච්චුප්පන්නවසෙනායං දෙසනා පවත්තාති දස්සෙති. ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නං කම්මජසන්තානං එකත්තෙන ගහෙත්වා තස්ස වසෙන උප්පාදනිරොධෙසු වුච්චමානෙසු අකම්මජෙසු කුසලාදීසු කථන්ති චොදනායං තෙපි ඉධ තංනිස්සිතා එව කතාති දස්සෙන්තො ආහ **''තස්මිඤ්හි…පෙ…. දස්සිතා''**ති. **තෙනෙවාති** කම්මජසන්තානෙනෙව. **තස්මාති** එකකම්මනිබ්බත්තස්ස විපාකසන්තානස්ස එකත්තෙන ගහිතත්තා. **තස්සාති** කම්මජසන්තානස්ස. පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු යථා පච්චෙකං ''එකිස්සා භූමියා දුතියා උපපත්ති නත්ථී''ති යථාවුත්තපාළියා විඤ්ඤායති, එවං ''සුද්ධාවාසාන''න්ති අවිසෙසවචනතො සකලෙපි සුද්ධාවාසෙ සා නත්ථීති තාය කස්මා න විඤ්ඤායතීති චොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා සයමෙව පරිහරිතුං **''කස්මා පනා''**තිආදිමාහ. තත්ථ සුද්ධාවාසෙසු හෙට්ඨාභූමිකස්ස අසති ඉන්ද්‍රියපරිපාකෙ උපරිභූමිසමුප්පත්ති න සක්කා පටිසෙධෙතුං උද්ධංසොතවචනතො. උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතඤ්චාති හි උද්ධංසොතො. තෙනාහ **''උද්ධංසොතපාළිසබ්භාවා''**ති. **සංසන්දෙතබ්බාති** යථා න විරුජ්ඣන්ති, එවං නෙතබ්බා. තථා චෙව සංවණ්ණිතං.

එතෙන සන්නිට්ඨානෙනාති අඞ්කිතොකාසභාවිරූපුප්පාදසන්නිස්සයෙන නිච්ඡයෙන. **විසෙසිතා** තථාභාවිරූපභාවිනො. **අසඤ්ඤසත්තාපීති** න කෙවලං පඤ්චවොකාරා එව, අථ ඛො අසඤ්ඤසත්තාපි. **තෙ එව** අසඤ්ඤසත්තෙ එව ගහෙත්වා පුරිමකොට්ඨාසෙති අධිප්පායො. **තෙන යෙ සන්නිට්ඨානෙන වජ්ජිතාති** තෙන යථාවුත්තසන්නිට්ඨානෙන යෙ විරහිතා, තෙ තථා න වත්තබ්බාති අත්ථො. ඉදානි **''තෙ තතො''**තිආදිනා දස්සෙති. **තතොති** අසඤ්ඤාභවතො. **පච්ඡිමභවිකානන්ති** එත්ථ පච්ඡිමභවං සරූපතො දස්සෙතුං **''කිං පඤ්චවොකාරාදී''**තිආදි වුත්තං. අපච්ඡිමභවිකානම්පි අරූපානං අරූපභවෙ යථා රූපක්ඛන්ධො නුප්පාදි, එවං තත්ථ පච්ඡිමභවිකානං වෙදනාක්ඛන්ධොපීති ආහ **''එතෙන සන්නිට්ඨානෙන සඞ්ගහිතත්තා''**ති. තෙනාහ **''තෙසං…පෙ…. ආහා''**ති. තත්ථ **තෙසන්ති** පච්ඡිමභවිකානං. **තත්ථාති** අරූපභවෙ. **ඉතරානුප්පත්තිභාවඤ්චාති** ඉතරස්ස වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අනුප්පජ්ජනසබ්භාවම්පි. සප්පටිසන්ධිකානම්පි සුද්ධාවාසානං ඛන්ධභෙදස්ස පරිනිබ්බානපරියායො ඔළාරිකදොසප්පහානතො කිලෙසූපසමසාමඤ්ඤෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බං.

සබ්බෙසඤ්හි තෙසන්ති තංතංභූමියං ඨිතානං සබ්බෙසං සුද්ධාවාසානං. **යථා පනාති**ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති. **අනන්තා ලොකධාතුයොති** ඉදං ඔකාසස්ස පරිච්ඡෙදාභාවංයෙව දස්සෙතුං වුත්තං. පුග්ගලවසෙන සමානාධාරතාය සමානකාලත්තෙන අසම්භවන්තො ඔකාසවසෙන පන සම්භවන්තො සංකිණ්ණා විය හොන්තීති ආහ **''සංකිණ්ණතා හොතී''**ති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

206-208. **තස්සාපීති** පුග්ගලොකාසවාරස්සපි. **ඔකාසෙ පුග්ගලස්සෙවාති** යථාගහිතෙ ඔකාසෙ යො පුග්ගලො, තස්සෙව ඔකාසවිසිට්ඨපුග්ගලස්සෙවාති අත්ථො. යථා පන පුග්ගලවාරෙ ලබ්භමානෙ පුග්ගලොකාසවාරොපි ලබ්භති, එවං ඔකාසවාරොපි ලබ්භෙය්‍යාති චොදනං සන්ධායාහ **''ඔකාසවාරොපි වා''**ති. **තස්මාති** යස්මා වුච්චමානොපි ඔකාසො පුග්ගලස්ස විසෙසභාවෙනෙව වුච්චෙය්‍ය, න විසුං, තස්මා.

අඤ්ඤථාති පවත්තිවාරෙ විය ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නං කම්මජසන්තානං එකත්තෙන ගහෙත්වා තස්ස උප්පාදනිරොධවසෙන පරිඤ්ඤාවචනෙ. ''යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාතී''ති සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතත්ථාභාවදස්සනමුඛෙන ඉතරස්සපි අභාවං දස්සෙතුං **''රූපක්ඛන්ධපරිජානනස්ස අභාවා''**ති වුත්තං. ''ආමන්තා''ති ච කතං, තස්මා පවත්තෙ චිත්තක්ඛණවසෙනෙවෙත්ථ තයො අද්ධො ලබ්භන්තීති අත්ථො. ''අග්ගමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අරහන්තඤ්චා''ති ද්වින්නං පදානං ''රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානන්ති වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිත්ථා''ති ද්වීහි පදෙහි යථාක්කමං සම්බන්ධො. ''ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා''ති පන පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. **අග්ගමග්ග…පෙ…. නත්ථීති** ඉමිනා අරහත්තමග්ගඤාණස්සෙව පරිඤ්ඤාමත්ථකප්පත්තියා පරිඤ්ඤාකිච්චං සාතිසයං,

තදභාවා න ඉතරෙසන්ති දස්සෙති. යතො තස්සෙව වජිරූපමතා වුත්තා, සෙසානඤ්ච විජ්ජූපමතා. **තෙනාති** තෙන යථාවුත්තෙන වචනෙන. **තදවසෙසසබ්බපුග්ගලෙති** තතො අග්ගමග්ගසමඞ්ගිතො අවසෙසසබ්බපුග්ගලෙ. ඉමං පන යථාවුත්තදොසං පරිහරන්තා ''පුථුජ්ජනාදයො සන්ධායා''ති වදන්ති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආයතනයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-9. **වුත්තනයෙනාති** ''අවයවපදෙහි වුත්තො එකදෙසො සකලො වා සමුදායපදානං අත්ථො, සමුදායපදෙහි පන වුත්තො එකන්තෙන අවයවපදානං අත්ථො''තිආදිනා වුත්තෙන නයෙන. එතෙන යථාවුත්තඅත්ථවණ්ණනානයදස්සනතාය සබ්බපණ්ණත්තිවාරාදීසු යථාරහං අත්ථො නෙතබ්බොති දස්සෙති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-17. **වායනං** සවිසයං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තනං, තයිදං යථා ගන්ධායතනෙ ලබ්භති, එවං සීලාදීසුපීති පාළියං ''සීලගන්ධො''තිආදි වුත්තං ''සීලාදියෙව ගන්ධො''ති කත්වා. තෙනාහ අට්ඨකථායං ''සීලගන්ධො…පෙ…. නාමානී''ති. යස්මා පන සවිසයබ්‍යාපනං තත්ථ පසටභාවො පාකටභාවො වා හොති, තස්මා ''පසාරණට්ඨෙන පාකටභාවට්ඨෙන වා''ති වුත්තං. අත්තනො වත්ථුස්ස සූචනං වා **වායනං**. ''දෙවකායා සමාගතා (දී. නි. 2.332; සං. නි. 1.37), පණ්ණත්තිධම්මා''තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 108) සමූහපඤ්ඤත්තීසුපි කායධම්මසද්දා ආගතාති **''සසභාව''**න්ති විසෙසෙති. **කායවචනෙන…පෙ…. නත්ථීති** ඉදං ''න ධම්මො නායතන''න්ති එත්ථ ධම්මසද්දස්ස විනිවත්තවිසෙසසබ්බසභාවධම්මවාචකතං සන්ධාය වුත්තං, න ධම්මායතනසඞ්ඛාතධම්මවිසෙසවාචකතන්ති දට්ඨබ්බං.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

18-21. **එතස්මින්ති** පවත්තිවාරෙ. **පුච්ඡාමත්තලාභෙනාති** මොඝපුච්ඡාභාවමාහ. **එකෙකන්ති** ''යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සද්දායතනං උප්පජ්ජතී''තිආදිකං එකෙකං. **පඤ්චාති** ''යස්ස සද්දායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ගන්ධායතනං උප්පජ්ජතී''තිආදීනි පඤ්ච. පුච්ඡාමත්තලාභෙන සඞ්ගහං අනුජානන්තො **''විස්සජ්ජනවසෙන හාපෙතබ්බානී''**ති ආහ. **''චක්ඛති හී''**තිආදිනා යථාවුත්තමත්ථං අට්ඨකථාය සමත්ථෙති.

සදිසවිස්සජ්ජනන්ති සාමඤ්ඤවචනං විසෙසනිවිට්ඨමෙව හොතීති තං විසෙසං දස්සෙන්තො ''පුග්ගලවාරමෙව සන්ධාය වුත්ත''න්ති වත්වා තස්සා පන සදිසවිස්සජ්ජනතාය අබ්‍යාපිතත්තා යත්ථ සදිසං, තත්ථාපි විස්සජ්ජිතන්ති දස්සෙන්තො **''ඔකාසවාරෙ පන…පෙ…. විස්සජ්ජිත''**න්ති ආහ. තත්ථ **තන්ති** දුතියං. **පුග්ගලවාරෙපීති** යත්ථ සදිසං විස්සජ්ජනං, තත්ථ පුග්ගලවාරෙපි විස්සජ්ජිතං, පගෙව ඔකාසවාරෙති අධිප්පායො. **විරත්තකාමකම්මනිබ්බත්තස්සාති** භාවනාබලෙන විරත්තො කාමො එතෙනාති විරත්තකාමං, රූපාවචරකම්මං, තතො නිබ්බත්තස්ස. පටිසන්ධි එව බීජං **පටිසන්ධිබීජං,** තස්ස. **''එවංසභාවත්තා''**ති එතෙන එකන්තතො කාමතණ්හානිදානකම්මහෙතුකානි ඝානාදීනීති දස්සෙති. **ගන්ධාදයො ච න සන්තීති** සබ්බෙන සබ්බං තෙසම්පි අභාවං සන්ධාය වදති. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

''සච්ච''න්ති යථාවුත්තවසෙන ගහෙතබ්බං චොදකෙන වුත්තමත්ථං සම්පටිච්ඡිත්වා පුන යෙනාධිප්පායෙන තානි යමකානි සදිසවිස්සජ්ජනානි, තං දස්සෙතුං **''යථා පනා''**තිආදි වුත්තං. තත්‍රායං සඞ්ඛෙපත්ථො – තත්ථ චක්ඛායතනමූලකෙසු ඝානායතනයමකෙන ''සචක්ඛුකානං අඝානකානං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදිනා නයෙන ජිව්හාකායායතනයමකානි යථා සදිසවිස්සජ්ජනානි, තථා ඉධ ඝානායතනමූලකෙසු ඝානායතනයමකෙන තානි ජිව්හාකායායතනයමකානි ''යස්ස ඝානායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ජිව්හායතනං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''තිආදිනා නයෙන සදිසවිස්සජ්ජනානීති. එවමෙත්ථ උභයෙසං විසුං අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසවිස්සජ්ජනතාය ඉදං වුත්තං, න එකජ්ඣං අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසවිස්සජ්ජනතාය. තෙනාහ **''තස්මා තත්ථ තත්ථෙව සදිසවිස්සජ්ජනතා පාළිඅනාරුළ්හතාය කාරණ''**න්ති. එවඤ්ච සති චක්ඛායතනමූලග්ගහණං කිමත්ථියන්ති ආහ **''නිදස්සනභාවෙනා''**තිආදි. තත්ථ

නිදස්සනභාවෙනාති නිදස්සනභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසවිස්සජ්ජනතාසඞ්ඛාතෙන නිදස්සනභාවෙනෙව, න පන තෙසං නිදස්සිතබ්බෙහි සබ්බථා සදිසවිස්සජ්ජනතායාති අධිප්පායො. **"යෙභුය්‍යතායා"**ති වුත්තං යෙභුය්‍යතං දස්සෙතුං **"තෙසු හි"**තිආදි වුත්තං.

එවන්ති ඉමිනා ''ආමන්තා''ති පටිවචනවිස්සජ්ජනෙන යථාවුත්තවචනස්සෙව විස්සජ්ජනභාවානුජානනං කත්තබ්බන්ති ඉමමත්ථං ආකඩ්ඪති. **සාති** දුතියපුච්ඡා. **ඝානායතනයමකෙනාති** චක්ඛායතනමූලකෙසු ඝානායතනයමකෙනෙව. **තංසෙසානීති** තෙන ඝානායතනමූලකකායායතනයමකෙන සද්ධිං සෙසානි. **සදිසවිස්සජ්ජනත්තා අනාරුළ්හානීති** එත්ථ **"අනාරුළ්හානී"**ති එත්තකමෙව **තථා**-සද්දෙන අනුකඩ්ඪීයති, න ''සදිසවිස්සජ්ජනත්තා''ති දස්සෙන්තො **"තථාති…පෙ…. සමඤ්ඤෙනා"**ති වත්වා ඉදානි **"කාරණසාමඤ්ඤෙනා"**ති වුත්තස්ස සදිසවිස්සජ්ජනත්තස්ස තත්ථ අභාවං දස්සෙතුං **"ඝානජිව්හාකායායතනානං පනා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **අගබ්භසෙය්‍යකෙසු පවත්තමානානන්ති** එත්ථාපි **"සහචාරිතායා"**ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං, තථා **"ගබ්භසෙය්‍යකෙසු ච පවත්තමානාන"**න්ති. **ඉතරානි** ඝානායතනමූලකානි ජිව්හාකායායතනයමකානි **ද්වෙ** න විස්සජ්ජීයන්ති, ඝානායතනමූලකෙසු ච යමකෙසු විස්සජ්ජිතෙසු **ඉතරද්වයමූලකානි** ජිව්හාකායායතනමූලකානි න විස්සජ්ජීයන්ති අවිසෙසත්තා අප්පවිසෙසත්තා චාති යොජෙතබ්බං. තත්ථ කායායතනයමකෙ දුතියපුච්ඡාවසෙන අප්පවිසෙසො, ඉතරවසෙන අවිසෙසො වෙදිතබ්බො. **රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධින්ති** ඉදං රූපායතනමූලකමනායතනවසෙන වුත්තන්ති ආහ **"රූපායතන…පෙ…. අධිප්පායො"**ති. තෙනෙවාහ **"රූපායතනමූලකෙසු හි"**තිආදි. **යමකානන්ති** රූපායතනමූලකගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනයමකානං. **දුතියපුච්ඡානන්ති** යථාවුත්තයමකානංයෙව දුතියපුච්ඡානං. **වුත්තනයෙනාති** ''සරූපකානං අවිත්තකාන''න්තිආදිනා වුත්තෙන නයෙන. **ආදිපුච්ඡානන්ති** තෙසංයෙව යමකානං පඨමපුච්ඡානං.

හෙට්ඨිමෙහීති ඉදං අවිසෙසවචනම්පි යෙසු සදිසවිස්සජ්ජනතා සම්භවති, තදපෙක්ඛන්ති ආහ **"ගන්ධරස…පෙ…. අත්ථො"**ති. උද්දිට්ඨධම්මෙසු උද්දෙසානුරූපං ලබ්භමානවිසෙසකථනං විස්සජ්ජනං, යො තත්ථ න සබ්බෙන සබ්බං උද්දෙසානුරූපගුණෙන උපලබ්භති, තස්ස අකථනම්පි අත්ථතො විස්සජ්ජනමෙව නාම හොතීති ආහ **"අවිස්සජ්ජනෙනෙව අලබ්භමානතාදස්සනෙන විස්සජ්ජිතානි නාම හොන්තී"**ති.

චක්ඛුවිකලසොතවිකලා විය චක්ඛුසොතවිකලොපි ලබ්භතීති සො පන අට්ඨකථායං පි-සද්දෙන සඞ්ගහිතොති දස්සෙන්තො **"ජච්චන්ධම්පි…පෙ…. වෙදිතබ්බො"**ති ආහ. පරිපුණ්ණායතනමෙව ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තන්ති එත්ථ අට්ඨානප්පයුත්තො එව-සද්දොති තස්ස ඨානං දස්සෙන්තො **"වුත්තමෙවාති අත්ථො"**ති වත්වා තෙන පරිපුණ්ණායතනස්ස තත්ථ අනියතත්තා අපරිපුණ්ණායතනස්සපි සඞ්ගහො සිද්ධොති දස්සෙන්තො **"තෙන ජච්චන්ධබධිරම්පි සන්ධාය වුත්තතා න නිවාරිතා හොතී"**ති ආහ.

22-254. **තස්මිං පුග්ගලස්ස අනාමට්ඨත්තාති** කස්මා වුත්තං, යාවතා ''රූපීබ්‍රහ්මලොකං පුච්ඡතී''ති ඉමිනාපි ඔකාසොයෙව ආමට්ඨොති. ''ආමන්තා''ති පටිඤ්ඤාය කාරණවිභාවනාධිප්පායෙනෙව ''කස්මා පටිඤ්ඤාත''න්ති චොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා තං කාරණං දස්සෙතුකාමො **"නනූ"**තිආදිමාහ . **ගබ්භසෙය්‍යකභාවං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායිස්සතීති** පච්ඡිමභවිකං සන්ධායාහ. **තදවත්ථස්සාති** පච්ඡිමභවාවත්ථස්ස. **භවිස්සන්තස්සාති** භාවිනො. **පටිඤ්ඤාතබ්බත්තාති** ''උප්පජ්ජිස්සතී''ති පටිඤ්ඤාතබ්බත්තා.

අථ කස්මාති එත්ථායං සඞ්ඛෙපත්ථො – යදි ''යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජිස්සතී''ති පුච්ඡායං වුත්තෙන විධිනා පටිඤ්ඤාතබ්බං, අථ කස්මා අථ කෙන කාරණෙන පටිලොමෙ ''යස්ස වා පන රූපායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජිස්සතී''ති පුච්ඡාය ''ආමන්තා''ති පටිඤ්ඤාතං, නනු ඉදං අඤ්ඤමඤ්ඤං විරුද්ධන්ති? **නනූති**ආදිනාපි චොදකො තමෙව විරොධං විභාවෙති. **නො ච නුප්පජ්ජිස්සති** උප්පජ්ජිස්සති එවාති අත්ථො. **"තස්මිං භවෙ"**තිආදි තස්ස පරිහාරො. තත්ථ **තස්මිං භවෙති** යස්මිං භවෙ ''රූපායතනං නුප්පජ්ජිස්සතී''ති වුත්තං පවත්තමානත්තා, තස්මිං භවෙ. **අනාගතභාවෙන අවචනතොති** භාවීභාවෙන අවත්තබ්බතො ආරද්ධුප්පාදභාවෙන පවත්තමානත්තාති අධිප්පායො. තෙනෙවාහ **"භවන්තරෙ හී"**තිආදි. න පන වුච්චතීති සම්බන්ධො. **එවඤ්ච කත්වාති**ආදිනා පාඨන්තරෙන යථාවුත්තමත්ථං සමත්ථෙති.

යස්මිං අත්තභාවෙ යෙහි ආයතනෙහි භවිතබ්බං, **තංතංආයතනනිබ්බත්තකකම්මෙන අවස්සංභාවීආයතනස්ස** සත්තස්ස, සන්තානස්ස වා, ''යස්ස වා පන රූපායතනං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා, යස්ස වා පන රූපායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති ච එවං පවත්තං පුච්ඡාද්වයවිස්සජ්ජනං ආයතනපටිලාභස්ස ජාතිභාවතො සුට්ඨු උපපන්නං භවති. **පච්ඡිමභවිකාදයොති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන අරූපෙ උප්පජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායනකා සඞ්ගය්හන්ති. **ඉදම්පි** විස්සජ්ජනං. **අභිනන්දිතබ්බත්තාති** ''ආමන්තා''ති සම්පටිච්ඡිතබ්බත්තා.

යං පන අසානකානං කාමාවචරං උපපජ්ජන්තානන්ති වුත්තන්ති සම්බන්ධො. යස්ස විපාකො ඝානායතනුප්පත්තිතො පුරෙතරමෙව උපච්ඡිජ්ජිස්සති, තං ඝානායතනානිබ්බත්තකකම්මන්ති වුත්තං. කථං පනීදිසං

කම්මං අත්ථීති විඤ්ඤායතීති ආහ **‘‘යස්ස යත්ථා’’**තිආදි. එවම්පි ගබ්භසෙය්‍යකො එව ඉධ අසානකොති අධිප්පෙතොති කථමිදං විඤ්ඤායතීති චොදනාය **‘‘න හී’’**තිආදිං වත්වා තමත්ථං සාධෙතුං **‘‘ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ’’**තිආදි වුත්තං. අවචනත්තම්පි හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ පටික්ඛෙපොයෙවාති . **ඉධාති** ඉමස්මිං ආයතනයමකෙ. **යථාදස්සිතාසූති** ‘‘යස්ස වා පන සොතායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජති, යස්ස යත්ථ ඝානායතනං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තත්ථ රූපායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති ච දස්සිතප්පකාරාසු පුච්ඡාසු. **ආමන්තාති වුත්තන්ති** අථ කස්මා න විඤ්ඤායතීති යොජනා. එතාසු පුච්ඡාසු කස්මා පටිවචනෙන විස්සජ්ජනං න කතන්ති අධිප්පායො. **සන්නිට්ඨානෙන ගහිතත්ථස්සාති** ‘‘යස්ස වා පන සොතායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, යස්ස යත්ථ ඝානායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති ච එවමාදිකෙන සන්නිට්ඨානපදෙන ගහිතස්ස අත්ථස්ස. **එකදෙසෙ සංසයත්ථස්ස සම්භවෙනාති** එකදෙසෙ සංසයිතබ්බස්ස අත්ථස්ස සම්භවෙන සන්නිට්ඨානත්ථපටියොගභූතසංසයත්ථස්ස පටිවචනස්ස අකරණතො ‘‘ආමන්තා’’ති පටිවචනවිස්සජ්ජනස්ස අකත්තබ්බතො අත්ථස්ස අභින්දිත්වා එකජ්ඣං කත්වා අවත්තබ්බතො. තෙනාහ **‘‘භින්දිතබ්බෙහි න පටිවචනවිස්සජ්ජනං හොතී’’**ති.

යදි සියාති භින්දිත්වා වත්තබ්බෙපි අත්ථෙ යදි පටිවචනවිස්සජ්ජනං සියා, **පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනමෙව න සියා** අනොකාසභාවතො භින්දිතබ්බතො වාති අත්ථො. තථා හි ‘‘පඤ්චවොකාරෙ පරිනිබ්බන්තානං, අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චවන්තානං තෙසං සොතායතනඤ්ච නුප්පජ්ජිස්සති, චක්ඛායතනඤ්ච නුප්පජ්ජතී’’ති ච, තථා ‘‘රූපාවචරෙ පරිනිබ්බන්තානං, අරූපානං තෙසං තත්ථ ඝානායතනඤ්ච න නිරුජ්ඣති, රූපායතනඤ්ච න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති ච තත්ථ විභාගවසෙන පවත්තො පාඨසෙසො. **අථ කස්මාති** යදි අභින්දිතබ්බෙ පටිවචනවිස්සජ්ජනං, න භින්දිතබ්බෙ, එවං සන්තෙ ‘‘යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා’’ති ඉමිනා පටිවචනවිස්සජ්ජනෙන ගබ්භසෙය්‍යකානං සොමනස්සපටිසන්ධි නත්ථීති කස්මා න විඤ්ඤායති, භින්දිතබ්බෙ න පටිවචනවිස්සජ්ජනං හොතීති සම්පටිච්ඡිතබ්බන්ති? තං න, අඤ්ඤාය පාළියා තදත්ථස්ස විඤ්ඤායමානත්තාති දස්සෙන්තො **‘‘කාමධාතුයා’’**තිආදිමාහ.

‘‘යං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති, තං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා’’ති තස්සෙව චිත්තස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යථා වුත්තො, එවං තස්සෙව කම්මජසන්තානස්ස නිරොධො තස්ස උප්පාදෙ අනාගතභාවෙන වත්තබ්බො. තෙනෙතං දස්සෙති ‘‘එකචිත්තස්ස නාම උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධො අනාගතභාවෙන වුච්චති, කිමඞ්ගං පන එකසන්තානස්සා’’ති . **සබ්බත්ථ** සබ්බස්මිං අනාගතවාරෙ. උපපජ්ජන්තානං එව වසෙන **සො** නිරොධො **තථා** අනාගතභාවෙන වුත්තො, කස්මා පනෙත්ථ නිරොධො උපපන්නානං වසෙන න වුත්තොති ආහ **‘‘උප්පන්නානං පනා’’**තිආදි. **තස්සෙව** යථාපවත්තස්ස කම්මජසන්තානස්ස එව. **තස්මාති** යස්මා උප්පාදක්ඛණතො උද්ධං නිරොධො ආරද්ධො නාම හොති, තස්මා. **භෙදෙ සතිපි** කාලභෙදාමසනස්ස කාරණෙ සතිපි. අනාගතකාලාමසනවසෙනෙව නිරොධස්සෙව වසෙන විස්සජ්ජනද්වයං **උපපන්නමෙව** යුත්තමෙව හොතීති. අඤ්ඤෙසං වසෙන නිරොධස්සෙව වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා **‘‘අරහත’’**න්ති වුත්තං.

යදි උපපත්තිඅනන්තරං නිරොධො ආරද්ධො නාම හොති, අථ කස්මා චුතියා නිරොධවචනන්ති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘තන්නිට්ඨානභාවතො පන චුතියා නිරොධවචන’’**න්ති. **තන්නිට්ඨානභාවතොති** තස්ස සන්තානස්ස නිට්ඨානභාවතො. **පවත්තෙතිආදි** වුත්තස්සෙවත්ථස්ස පාකටකරණං. තත්ථ **තස්සාති** සන්තානස්ස. **චක්ඛතීති**ආදිපි පවත්තෙ නිරොධං අනාදියිත්වා චුතිනිරොධස්සෙව ගහිතතාය කාරණවචනං. **තෙනාති** තෙන යථාවුත්තෙන පාඨන්තරවචනෙන. **එත්ථාති** එතස්මිං ‘‘යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣිස්සතී’’තිආදිකෙ ආයතනයමකෙ. යදි පවත්තෙ නිරුද්ධස්සපි චුතියා එව නිරොධො ඉච්ඡිතො, ‘‘සචක්ඛුකාන’’න්තිආදි කථන්ති ආහ **‘‘සචක්ඛුකානන්තිආදීසු ච පටිලද්ධචක්ඛුකානන්තිආදිනා අත්ථො විඤ්ඤායතී’’**ති. තෙති අරූපෙ පච්ඡිමභවිකා. අචක්ඛුකවචනඤ්ච සාවසෙසන්ති යොජනා.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධාතුයමකං

1-19. **සද්දධාතුසම්බන්ධානන්ති** ඉදං යානි චක්ඛුධාතාදිමූලකෙසු සද්දයමකානි, සබ්බානි ච සද්දධාතුමූලකානි, තානි සන්ධාය වුත්තං. න හි තානි චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදිසම්බන්ධානි විය චුතිපටිසන්ධිවසෙන ලබ්භන්ති, එතෙනෙව ආයතනයමකෙපි පවත්තිවාරෙ සද්දධාතුසම්බන්ධානං යමකානං අලබ්භමානතා ච වෙදිතබ්බා.

ධාතුයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සච්චයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

10-26. **සොති** දුක්ඛසද්දො. **අඤ්ඤත්ථාති** සඞ්ඛාරදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛදුක්ඛාධිට්ඨානෙසු. **අඤ්ඤනිරපෙක්ඛොති** සඞ්ඛාරාදිපදන්තරානපෙක්ඛො. **තෙනාති** අඤ්ඤනිරපෙක්ඛදුක්ඛපදග්ගහණතො. **තස්මිං දුක්ඛදුක්ඛෙ** විසයභූතෙ. **එස දුක්ඛසද්දො** ''දුක්ඛං දුක්ඛසච්ච''න්ති එත්ථ පඨමො දුක්ඛසද්දො. **තඤ්ච** දුක්ඛදුක්ඛං. ''දුක්ඛං දුක්ඛසච්ච''න්ති එත්ථ දුක්ඛමෙව දුක්ඛසච්චන්ති නයිදං අවධාරණං ඉච්ඡිතබ්බං, දුක්ඛං දුක්ඛසච්චමෙවාති පන ඉච්ඡිතබ්බන්ති ආහ **''එකන්තෙන දුක්ඛසච්චමෙවා''**ති. **සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තෙසු සමුදයෙසු කොචි ඵලධම්මෙසු නත්ථීති** සච්චවිභඞ්ගෙ පඤ්චධා වුත්තෙසු සමුදයෙසු එකොපි ඵලසභාවෙසු නත්ථි, ඵලසභාවො නත්ථීති අත්ථො. ''ඵලධම්මො නත්ථී''ති ච පාඨො. **මග්ගසද්දො ච ඵලඞ්ගෙසූති** සාමඤ්ඤඵලඞ්ගෙසු සම්මාදිට්ඨිආදීසු ''මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න''න්තිආදිනා (විභ. 492, 495) ආගතො මග්ගසද්දො **මග්ගඵලත්තා පවත්තති** කාරණූපචාරෙනාති අධිප්පායො. තෙනාහ **''න මග්ගකිච්චසබ්භාවා''**තිආදි. **තස්මාති** යස්මා සච්චදෙසනාය පහවාදිසභාවා එව ධම්මා සමුදයාදිපරියායෙන වුත්තා, න අප්පහවාදිසභාවා, තස්මා . එත්ථ ච තෙභූමකධම්මානං යථාරහං දුක්ඛසමුදයසච්චන්තොගධත්තා අසච්චසභාවෙ සභාවධම්මෙ ච උද්ධරන්තො ඵලධම්මෙ එව උද්ධරි. නනු ච මග්ගසම්පයුත්තාපි ධම්මා අසච්චසභාවාති තෙපි උද්ධරිතබ්බාති? න, තෙසං මග්ගගතිකත්තා. ''ඵලධම්මෙසූ''ති එත්ථ ධම්මග්ගහණෙන වා ඵලසම්පයුත්තධම්මානං විය තෙසම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං.

පදසොධනෙන...පෙ.... ඉධ ගහිතාති එතෙන අසච්චසභාවානං ධම්මානං පකරණෙන නිවත්තිතතං ආහ. **තෙසන්ති** දුක්ඛාදීනං. **තබ්බිසෙසනයොගවිසෙසන්ති** තෙන දුක්ඛාදිවිසෙසනයොගෙන විසිට්ඨතං. සච්චවිසෙසනභාවෙනෙව දුක්ඛාදීනං පරිඤ්ඤෙය්‍යතාදිභාවො සිද්ධොති ආහ **''එකන්තසච්චත්තා''**ති. **යථා චෙත්ථාති** යථා එතස්මිං සච්චයමකෙ සුද්ධසච්චවාරෙ සච්චවිසෙසනභූතා එව දුක්ඛාදයො ගහිතා. **එවං ඛන්ධයමකාදීසුපීති** න සුද්ධසච්චවාරෙ එව අයං නයො දස්සිතොති අත්ථො. පදසොධනවාරෙ තංමූලචක්කවාරෙ ච ''රූපං රූපක්ඛන්ධො''තිආදිනා සමුදායපදානංයෙව වුත්තත්තා වත්තබ්බමෙව නත්ථීති **''සුද්ධක්ඛන්ධාදිවාරෙසූ''**ති වුත්තං. තථා චෙත්ථාපි සුද්ධවාරෙ එව අයං නයො දස්සිතො. යදි සුද්ධක්ඛන්ධාදිවාරෙසු ඛන්ධාදිවිසෙසනභූතානමෙව රූපාදීනං ගහණෙන භවිතබ්බං, අථ කස්මා ඛන්ධාදිවිසෙසනතො අඤ්ඤෙසම්පි රූපාදීනං වසෙන අත්ථො දස්සිතොති චොදනං සන්ධායාහ **''අට්ඨකථායං පනා''**තිආදි. පුරිමො එව අත්ථො යුත්තො, යුත්තිතො පාඨොව බලවාති.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

27-164. දුක්ඛපරිඤ්ඤා යාව දුක්ඛසමතික්කමනත්ථාති සප්පදෙසං පවත්තාපි සා තදත්ථාවහා භවෙය්‍යාති කස්සචි ආසඞ්කා සියාති දස්සෙන්තො ආහ **''අරියත්තා...පෙ.... කත්වා වුත්ත''**න්ති. කෙචි පනෙත්ථ ''අන්තිමභවෙ ඨිතත්තා''ති කාරණං වදන්ති, තං න යුජ්ජති උපපත්තියා දුක්ඛවිචාරත්තා, න ච සබ්බෙ සුද්ධාවාසා අන්තිමභවිකා උද්ධංසොතවචනතො. ''යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතී''ති උප්පාදාවත්ථා. අවිසෙසෙන දුක්ඛසච්චපරියාපන්නා ධම්මා සම්බන්ධීභාවෙනෙව තංසමඞ්ගී ච පුග්ගලො වුත්තොති දස්සෙන්තො **''සබ්බෙ උපපජ්ජන්තා''**තිආදිං වත්වා ස්වායමත්ථො යස්මා නිච්ඡයරූපෙන ගහිතො, නිච්ඡිතස්සෙව ච අත්ථස්ස විභාගදස්සනෙන භවිතබ්බං, තස්මා **''තෙස්වෙව...පෙ.... උපපන්නමෙවා''**ති ආහ. තත්ථ තෙස්වෙව කෙචි දස්සීයන්තීති සම්බන්ධො. **එකකොට්ඨාසුප්පත්තිසමඞ්ගිනොති** දුක්ඛකොට්ඨාසුප්පත්තිසමඞ්ගිනො. **තෙසූති** සන්නිට්ඨානෙන ගහිතෙසු. **මග්ගඵලුප්පාදසමඞ්ගීසූති** මග්ගඵලුප්පාදසමඞ්ගීනං, අයමෙව වා පාඨො.

එත්ථ වාතිආදිනා ''සබ්බෙස''න්තිආදිපාළියා පිණ්ඩත්ථං දස්සෙති. තත්ථ **සමුදයසච්චුප්පාදවොමිස්සස්ස දුක්ඛසච්චුප්පාදස්සාති** ඉදං අනාදරෙ සාමිවචනං. කත්ථචි සමුදයසච්චුප්පාදවොමිස්සෙපි දුක්ඛසච්චෙ තංරහිතස්ස සමුදයසච්චුප්පාදරහිතස්ස දුක්ඛසච්චුප්පාදස්ස දස්සනවසෙන වුත්තන්ති යොජනා. කෙචි පන ''සමුදයසච්චාවොමිස්සස්සා''ති පඨන්ති, තෙසං **''තංරහිතස්සා''**ති ඉදං පුරිමපදස්ස අත්ථවිවරණං වෙදිතබ්බං. **තංසහිතස්සාති** සමුදයසච්චුප්පාදසහිතස්ස දුක්ඛසච්චුප්පාදස්ස දස්සනවසෙන වුත්තන්ති යොජනා. **තෙසන්ති** අසඤ්ඤසත්තානං, **පවත්තියං දුක්ඛසච්චස්ස උප්පාදො** ''පවත්තෙ''තිආදිනා වුත්තෙසු ද්වීසුපි කොට්ඨාසෙසු න ගහිතොති අත්ථො. පටිසන්ධියං පන තෙසං උප්පාදස්ස පඨමකොට්ඨාසෙන ගහිතතා දස්සිතා එව. **තථා නිරොධො චාති** යථා අසඤ්ඤසත්තානං පටිසන්ධියං දුක්ඛසච්චස්ස උප්පාදො පඨමකොට්ඨාසෙන ගහිතො, පවත්තියං පන සො ද්වීහි කොට්ඨාසෙහි න ගහිතො, තථා තෙසං දුක්ඛසච්චස්ස නිරොධොපීති අත්ථො. තථා හි ''සබ්බෙසං චවන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ''තිආදිනා (යම. 1.සච්චයමක.88) නිරොධවාරෙ පාළි පවත්තා. **එසෙව නයොති** ය්වායං ''එත්ථ වා''තිආදිනා සමුදයසච්චයමකෙ පාළියා අත්ථනයො වුත්තො, මග්ගසච්චයමකෙපි එසෙව නයො, එවමෙව තත්ථාපි අත්ථො නෙතබ්බොති අත්ථො. තථා හි ''සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදිනා තත්ථ පාළි පවත්තා.

එවඤ්ච සතීති එවං ඛණවසෙන ඔකාසග්ගහණෙ සතීති යථාවුත්තමත්ථං අනනුජානනවසෙන පච්චාමසති. **එතස්ස විස්සජ්ජනෙති** එතස්ස යමකපදස්ස විස්සජ්ජනෙ. ''අග්ගමග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, අරහන්තානං චිත්තස්ස

උප්පාදක්ඛණෙ, යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිස්සතී''ති (යම. 1.සච්චයමක.71) පුරිමකොට්ඨාසස්ස ආගතත්තා විරොධො නත්ථීති **''පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ''**තිආදි වුත්තං . තත්ථ **තස්මාති** යස්මා න උපපත්තිචිත්තුප්පාදක්ඛණො භාවිනො සමුදයපච්චුප්පාදස්ස ආධාරො, අථ ඛො කාමාවචරාදිඔකාසො, තස්මා. **පුග්ගලොකාසවාරො එසාති** යස්මා පුග්ගලොකාසවාරො එස, තස්මා ''තෙසං තත්ථා''ති එත්ථ ඔකාසවසෙන තත්ථ-සද්දස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො. යදි පුග්ගලොකාසවාරෙ කාමාවචරාදිඔකාසවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො, න ඛණවසෙන, අථ කස්මා ''සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදිනා ඔකාසං අනාමසිත්වා තත්ථ විස්සජ්ජනං පවත්තන්ති චොදනං සන්ධායාහ **''තත්ථ…පෙ. … සො එවා''**ති. තත්ථ **තත්ථාති** ඔකාසවාරෙ. **පුග්ගලවිසෙසදස්සනත්ථන්ති** පුග්ගලසඞ්ඛාතවිසෙසදස්සනත්ථං. **යත්ථ තෙති** යස්මිං කාමාවචරාදිඔකාසෙ තෙ පුග්ගලා.

කෙචීති ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධායාහ. සො හි ''පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතී''ති එත්ථ චිත්තජරූපමෙව අධිප්පෙතං චිත්තපටිබද්ධවුත්තිත්තාති කාරණං වදති. අපරෙ ''අරූපෙති ඉමං පුරිමාපෙක්ඛම්පි හොතීති තෙන පවත්තං විසෙසෙත්වා අරූපභවවසෙන අයමත්ථො වුත්තො , තස්මා 'යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නො'තිආදීසුපි එවමත්ථො වෙදිතබ්බො''ති වදන්ති. **පුග්ගලො න චිත්තං අපෙක්ඛිත්වාව ගහිතොති** ඉදං චිත්තස්ස අනධිකතත්තා වුත්තං. යත්ථ පන සමුදයසච්චස්ස උප්පාදනිච්ඡයො, තත්ථෙව තස්ස අනුප්පාදනිච්ඡයෙනපි භවිතබ්බං චිත්තෙන ච විනා පුග්ගලස්සෙව අනුපලබ්භනතොති ''යස්ස සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජතී''ති එත්ථ සමුදයසච්චාධාරං චිත්තං අත්ථතො ගහිතමෙවාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. අපිච ඉන්ද්‍රියබද්ධෙපි න සබ්බො රූපුප්පාදො එකන්තෙන චිත්තුප්පාදාධීනොති සක්කා වත්තුං චිත්තුප්පත්තියා විනාපි තත්ථ රූපුප්පත්තිදස්සනතො, තස්මා චිත්තජරූපමෙව චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජති, න ඉතරං, ඉතරං පන තස්ස තීසුපි ඛණෙසු උප්පජ්ජතීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. විභජිතබ්බා අවිභත්තා නාම නත්ථීති සියායං පසඞ්ගො පඨමවාරෙ, දුතියවාරෙ පන විභජනා එව සාති නායං පසඞ්ගො ලබ්භති, පඨමවාරෙපි වා නායං පසඞ්ගො. කස්මා? එසා හි යමකස්ස පකති, යදිදං යථාලාභවසෙන යොජනා.

දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති එත්ථ ''පඨමං භවඞ්ගං, දුතියං චිත්ත''න්ති වදන්ති. භවනිකන්තියා ආවජ්ජනම්පි විපාකප්පවත්තිතො විසදිසත්තා ''දුතිය''න්ති වත්තුං සක්කා, තතො පට්ඨාය පුබ්බෙ තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජිත්ථාති වත්තබ්බාති අපරෙ. භවනිකන්තියා පන සහජාතං පඨමං චිත්තං ඉධ දුතියං චිත්තන්ති අධිප්පෙතං. තතො පුබ්බෙ පවත්තං සබ්බං අබ්‍යාකතභාවෙන සමානජාතිකත්තා එකන්ති කත්වා තතො පට්ඨාය හෙට්ඨා තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජිත්ථෙවාති . තෙනාහ **''සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙනා''**තිආදි. **තස්මින්ති** දුතියෙ චිත්තෙ. **තෙන සමානගතිකත්තාති** තෙන යථාවුත්තදුතියචිත්තෙන ච තංසමඞ්ගිනො වා දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච සමුදයසච්චන්ති වත්තබ්බභාවෙන සමානගතිකත්තා. **එවඤ්ච කත්වාති** තෙන සමානගතිකතාය දස්සිතත්තා එව. **යථාවුත්තාති** දුතියාකුසලචිත්තතො පුරිමසබ්බචිත්තසමඞ්ගිනො අග්ගහිතා හොන්ති ඉතරභාවාභාවතො. වුත්තමෙවත්ථං පායන්තරෙන සමත්ථෙතුං **''යථා''**තිආදි වුත්තං. **තෙති** චතුවොකාරා. **වජ්ජෙතබ්බාති** ''ඉතරෙස''න්ති විසෙසනෙන නිවත්තෙතබ්බා. **පඤ්චවොකාරා විය යථාවුත්තා සුද්ධාවාසාති** දුතියචිත්තක්ඛණසමඞ්ගිභාවෙන වුත්තප්පකාරා යථා සුද්ධාවාසසඞ්ඛාතා පඤ්චවොකාරා පුබ්බෙ වුත්තා සන්ති, එවං චතුවොකාරා පුබ්බෙ වුත්තා න හි සන්තීති යොජනා.

''යස්ස යත්ථා''ති පුග්ගලොකාසා ආධෙය්‍යාධාරභාවෙන අපෙක්ඛිතාති ආහ **''පුග්ගලොකාසා අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡින්නා ගහිතා''**ති. **කාමාවචරෙ…පෙ.… උපපන්නාති** එත්ථ කාමාවචරෙ අභිසමෙතාවිනො රූපාවචරං උපපන්නා, රූපාවචරෙ අභිසමෙතාවිනො අරූපාවචරං උපපන්නා, වා-සද්දෙන කාමාවචරෙ අභිසමෙතාවිනො අරූපාවචරං උපපන්නාති ච යොජෙතබ්බං. **තත්ථාති** උපපන්නොකාසෙ. **අභිසමයොති** උපරිමග්ගාභිසමයො යාව උපපන්නො න භවිස්සති, තාව **තෙ** තත්ථ උපපන්නපුග්ගලා **එත්ථ** එතස්මිං ''අභිසමෙතාවීන''න්තිආදිනා වුත්තෙ දුතියකොට්ඨාසෙ **න ගය්හන්ති** පුග්ගලොකාසානං අඤ්ඤමඤ්ඤං පරිච්ඡින්නත්තා. යදි එවං කිං තෙ ඉමස්මිං යමකෙ අසඞ්ගහිතාති ආහ **''තෙ පනා''**තිආදි. තත්ථ යං වුත්තං ''සමානගතිකාති විසුං න දස්සිතා''ති, තං පාකටතරං කාතුං **''අනභිසමෙතාවීන''**න්තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො – ''අනභිසමෙතාවීන''න්ති ඉමිනා පඨමපදෙන ගහිතා සබ්බත්ථ මග්ගුප්පත්තිරහෙ සම්පත්තිභවෙ තත්ථ සුද්ධාවාසෙ යෙ අනභිසමෙතාවිනො, තෙසු ද්විප්පකාරෙසු සුද්ධාවාසා යස්මිං කාලෙ තත්ථ අනභිසමෙතාවිනොති ගහෙතබ්බා, තත්ථ තෙසං තථා ගහෙතබ්බකාලස්ස විසෙසනත්ථං ''සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ''ති වුත්තන්ති.

එතෙනාති එතෙන වචනෙන. වොදානචිත්තං නාම මග්ගචිත්තානං අනන්තරපච්චයභූතං චිත්තං, ඉධ පන අග්ගමග්ගචිත්තස්ස. **තතොති** යථාවුත්තවොදානචිත්තතො **පුරිමතරචිත්තසමඞ්ගිනො,** අනුලොමඤාණසම්පයුත්තචිත්තසමඞ්ගිනො, අවසිට්ඨවුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාචිත්තාදිසමඞ්ගිනොපි. තෙනාහ **''යාව සබ්බන්තිමතණ්හාසම්පයුත්තචිත්තසමඞ්ගී, තාව දස්සිතා''**ති.

පටිසන්ධිචුතිචිත්තානං භඞ්ගුප්පාදක්ඛණා පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගුප්පාදක්ඛණෙහි දුක්ඛසච්චාදීනං නුප්පාදාදීසු සමානගතිකාති කත්වා වුත්තං **''පවත්තෙ චිත්තස්සා''**තිආදි. තත්ථ චුතිචිත්තස්සපි උප්පාදක්ඛණස්ස ගහණං

දට්ඨබ්බන්ති යොජනා. **ද්වීසුපි කොට්ඨාසෙසූති** සමුදයසච්චස්ස භාවිනො නිරොධස්ස අප්පටික්ඛෙපපටික්ඛෙපවසෙන පවත්තෙසු පුරිමපච්ඡිමකොට්ඨාසෙසු. **න විසෙසිතන්ති** යථාවුත්තෙ අප්පටික්ඛෙපෙ ච සතිපි විසෙසෙත්වා න වුත්තන්ති අත්ථො. **එකස්සපි** පුග්ගලස්ස තාදිසස්ස **මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගිනො** පුරිමකොට්ඨාසස්සෙව අභජනතො කොට්ඨාසද්වයසම්භවාභාවතොති අත්ථො. ඉදානි තමෙවත්ථං විවරිතුං **"යස්ස දුක්ඛසච්ච"**න්තිආදි වුත්තං. **කෙසඤ්චි** පුග්ගලානං. නිද්ධාරණෙ චෙතං සාමිවචනං. ''මග්ගස්ස ච ඵලස්ස චා''ති වුත්තමග්ගඵලානි දස්සෙන්තො **"තිණ්ණං ඵලානං ද්වින්නඤ්ච මග්ගාන"**න්ති ආහ. තානි පන හෙට්ඨිමානි තීණි ඵලානි මජ්ඣෙ ච ද්වෙ මග්ගා වෙදිතබ්බා. **නිරන්තරං අනුප්පාදෙත්වාති** පටිපක්ඛධම්මෙහි අවොකිණ්ණං කත්වා සහ විපස්සනාය මග්ගං උප්පාදෙන්තෙන යා සාතච්චකිරියා කාතබ්බා, තං අකත්වාති අත්ථො. තෙනාහ **"අන්තරන්තරා…පෙ…. උප්පාදෙත්වා"**ති. ''අරූපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච භඞ්ගක්ඛණෙ''ති අවිසෙසතො වුත්තෙ කථමයං විසෙසො ලබ්භතීති ආහ **"සාමඤ්ඤවචනෙනපී"**තිආදි. තෙන අපවාදවිසයපරියායෙන උපසග්ගා අභිනිවිසන්තීති ලොකසිද්ධොයං ඤායොති දස්සෙති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

165-170. **එත්ථෙවාති** ඉමස්මිං සච්චයමකෙ එව. **අපරිඤ්ඤෙය්‍යතාදස්සනත්ථන්ති** එත්ථ අ-කාරො න පරිඤ්ඤෙය්‍යාභාවවචනො, නාපි පරිඤ්ඤෙය්‍යපටිපක්ඛවචනො, අථ ඛො තදඤ්ඤවචනොති යථාරහං සච්චෙසු ලබ්භමානානං පහාතබ්බතාදීනම්පි දස්සනෙ ආපන්නෙයෙව සමයවාරො දස්සනපරො, යෙසඤ්ච න දස්සනපරො, තෙසු කෙසුචි සච්චෙසු ලබ්භමානානම්පි කෙසඤ්චි විසෙසානං අයං වාරො න දස්සනපරොති දස්සෙන්තො **"සච්ඡිකරණ… පෙ…. දස්සනත්ථඤ්චා"**ති ආහ. **සමුදයෙ පහානපරිඤ්ඤාව වුත්තා, න තීරණපරිඤ්ඤාති** යුත්තං තාවෙතං සමුදයස්සපි තීරෙතබ්බසභාවත්තා, **"දුක්ඛෙ තීරණපරිඤ්ඤාව වුත්තා, න පහානපරිඤ්ඤා"**ති ඉදං පන කස්මා වුත්තං, නනු දුක්ඛං අප්පහාතබ්බමෙවාති? සමුදයසච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තානං කෙසඤ්චි සමුදයකොට්ඨාසානං දුක්ඛසච්චෙ සඞ්ගහණතො දුක්ඛසමුදයෙ වා අසඞ්කරතොව ගහෙත්වා භූතකථනමෙතං දට්ඨබ්බං. **උභයත්ථාති** දුක්ඛෙ සමුදයෙ ච වුත්තා. කස්මා? තෙසං සාධාරණාති. එවං සාධාරණාසාධාරණභෙදභින්නං යථාවුත්තං පරිඤ්ඤාකිච්චං පුබ්බභාගෙ නානක්ඛණෙ ලබ්භමානම්පි මග්ගකාලෙ එකක්ඛණෙ එව ලබ්භති එකඤාණකිච්චත්තාති දස්සෙතුං **"මග්ගඤාණඤ්හී"**තිආදි වුත්තං.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සඞ්ඛාරයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1. සතිපි කුසලමූලාදීනම්පි විභත්තභාවෙ ඛන්ධාදිවිභාගො තතො සාතිසයොති දස්සෙන්තො **"ඛන්ධාදයො විය පුබ්බෙ අවිභත්තා"**ති ආහ. පකාරත්ථො වා එත්ථ **ආදි**-සද්දො ''භූවාදයො''තිආදීසු වියාති කුසලමූලාදීනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **අවිඤ්ඤාතත්තා** නිසාමෙන්තෙහි. හෙතුඅත්ථො වා එත්ථ ලුත්තනිද්දිට්ඨො අවිඤ්ඤාපිතත්තාති අත්ථො. යදිපි කායසඞ්ඛාරානං විකප්පද්වයෙපි හෙතුඵලභාවොයෙව ඉච්ඡිතො, සාමිවචනරූපාවිභූතො පන අත්ථෙව අත්ථභෙදොති දස්සෙන්තො **"කායස්ස…පෙ…. කත්තුඅත්ථෙ"**ති ආහ. **සො පනාති** කත්තුඅත්ථො.

2-7. **සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙනාති** ''කායො සඞ්ඛාරො''තිආදීසු ද්වීසු ද්වීසු පදෙසු අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්මිස්සඑකෙකපදවසෙන. **අත්ථාභාවතොති** යථාධිප්පෙතත්ථාභාවතො. අඤ්ඤථා කරජකායාදිකො අත්ථො අත්ථෙව. තෙනෙවාහ **"පදසොධන…පෙ…. අවචනීයත්තා"**ති. ඉදානි තමෙව අත්ථාභාවං බ්‍යතිරෙකවසෙන දස්සෙන්තො **"යථා"**තිආදිමාහ. කස්මා පන උභයත්ථ සමානෙ සමාසපදභාවෙ තත්ථ අත්ථො ලබ්භති, ඉධ න ලබ්භතීති? භින්නලක්ඛණත්තා. තත්ථ හි රූපක්ඛන්ධාදිපදානි සමානාධිකරණානීති පදද්වයාධිට්ඨානො එකො අත්ථො ලබ්භති, ඉධ පන කායසඞ්ඛාරාදිපදානි භින්නාධිකරණානීති තථාරූපො අත්ථො න ලබ්භතීති. තෙනාහ **"යථාධිප්පෙතත්ථාභාවතො"**ති.

විසුං අදීපෙත්වාති ''කායසඞ්ඛාරො''තිආදිනා සහ වුච්චමානොපි කායසඞ්ඛාරසද්දො විසුං විසුං අත්තනො අත්ථං අජොතෙත්වා එකං අත්ථං යදි දීපෙතීති පරිකප්පවසෙන වදති. තෙන කායසඞ්ඛාරසද්දානං සමානාධිකරණතං උල්ලිඞ්ගෙති. **"කායසඞ්ඛාරසද්දො කායසඞ්ඛාරත්ථෙ වත්තමානො"**ති කස්මා වුත්තං, ''සඞ්ඛාරසද්දො සඞ්ඛාරත්ථෙව වත්තමානො''ති පන වත්තබ්බං සියා. එවඤ්හි සති ඛන්ධත්ථෙ වත්තමානො ඛන්ධසද්දො විය රූපසද්දෙන කායසද්දෙන විසෙසිතබ්බොති ඉදං වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, කායසඞ්ඛාරසද්දානං පන සමානාධිකරණත්තෙ න කෙවලං සඞ්ඛාරසද්දොයෙව සඞ්ඛාරත්ථෙ වත්තති, අථ ඛො කායසද්දොපීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **"කායසඞ්ඛාරසද්දො

කායසඞ්ඛාරත්ථෙ වත්තමානො''ති වුත්තං සියා, කායසද්දෙන සමානාධිකරණෙනාති අධිප්පායො. බ්‍යධිකරණෙන පන සඞ්ඛාරස්ස විසෙසිතබ්බතා අත්ථෙවාති.

ඉමස්ස වාරස්සාති සුද්ධසඞ්ඛාරවාරස්ස. **පදසොධනෙන දස්සිතානන්ති** එත්තකෙව වුච්චමානෙ තත්ථ දස්සිතභාවසාමඤ්ඤෙන සුද්ධකායාදීනම්පි ගහණං ආපජ්ජෙය්‍යාති තංනිවාරණත්ථං **''යථාධිප්පෙතානමෙවා''**ති ආහ. **කායාදිපදෙහි අග්ගහිතත්තාති** සුද්ධකායාදිපදෙහි අග්ගහිතත්තා. **ඉධ පනාති** අට්ඨකථායං. සුද්ධසඞ්ඛාරවාරං සන්ධාය වුත්තම්පි සුද්ධසඞ්ඛාරවාරමෙවෙත්ථ අනනුජානන්තො සකලසඞ්ඛාරයමකවිසයන්ති ආහ **''ඉධ පන සඞ්ඛාරයමකෙ''**ති. **අධිප්පෙතත්ථපරිච්චාගොති** අස්සාසපස්සාසාදිකස්ස අධිප්පෙතත්ථස්ස අග්ගහණං චෙතනාකායඅභිසඞ්ඛරණසඞ්ඛාරාදි **අනධිප්පෙතත්ථපරිග්ගහො**. යදි ''කායො සඞ්ඛාරො''තිආදිනා සුද්ධසඞ්ඛාරතංමූලචක්කවාරා අත්ථාභාවතො ඉධ න ගහෙතබ්බා, අථ කස්මා පවත්තිවාරමෙව අනාරභිත්වා අඤ්ඤථා දෙසනා ආරද්ධාති ආහ **''පදසොධනවාරතංමූලචක්කවාරෙහී''**තිආදි. **සංසයො හොති** සඞ්ඛාරසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤතො කායසඞ්ඛාරාදිපදානං බ්‍යධිකරණභාවතො ච. තෙනෙවාහ **''අසමානාධිකරණෙහි...පෙ.... දස්සිතායා''**ති.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

19. සඞ්ඛාරානං පුග්ගලානඤ්ච ඔකාසත්තාති සම්පයුත්තානං නිස්සයපච්චයතාය, සඞ්ඛාරානං සමාපජ්ජිතබ්බතාය පුග්ගලානං ඣානස්ස ඔකාසතා වෙදිතබ්බා, භූමි පන යදග්ගෙන පුග්ගලානං ඔකාසො, තදග්ගෙන සඞ්ඛාරානම්පි ඔකාසො. ''දුතියෙ ඣානෙ තතියෙ ඣානෙ''තිආදිනා **ඣානං,** ''කාමාවචරෙ රූපාවචරෙ''තිආදිනා **භූමි** ච විසුං ඔකාසභාවෙන ගහිතා. **ඉතීති** හෙතුඅත්ථො, යස්මා ඣානම්පි ඔකාසභාවෙන ගහිතං, තස්මාති අත්ථො. **පුග්ගලවාරෙ ච ඔකාසවසෙන පුග්ගලග්ගහණෙති** පුග්ගලවාරෙ ච යදා පුග්ගලොකාසසඞ්ඛාරාදීනං ඔකාසභාවෙන ගය්හති, තදා තෙසං ද්වින්නං ඔකාසානං වසෙන ගය්හනං හොතීති යත්ථ සො පුග්ගලො, යඤ්ච තස්මිං පුග්ගලෙ ඣානං උපලබ්භති, තෙසං ද්වින්නං භූමිඣානසඞ්ඛාතානං ඔකාසානං වසෙන යථාරහං කායසඞ්ඛාරාදීනං ගහණං කථනං හොතීති. **තස්මාති** යස්මා එතදෙව, තස්මා. **දුතියතතියජ්ඣානොකාසවසෙනාති** දුතියතතියජ්ඣානසඞ්ඛාතඔකාසවසෙන **ගහිතා**. කථං? ''විනා විතක්කවිචාරෙහි අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ''ති එවං ගහිතා **පුග්ගලා විසෙසෙත්වා දස්සිතා**. කෙන? තෙනෙව විතක්කවිචාරරහිතඅස්සාසපස්සාසුප්පාදක්ඛණෙනාති යොජෙතබ්බං.

පඨමකොට්ඨාසෙ ඣානොකාසවසෙන පුග්ගලදස්සනං කතන්ති වුත්තං **''පුන...පෙ.... දස්සෙතී''**ති. භූමිඔකාසවසෙන පුග්ගලං දස්සෙතීති සම්බන්ධො. **ද්විප්පකාරානන්ති** ඣානභූමිඔකාසභෙදෙන දුවිධානං. **තෙසන්ති** පුග්ගලානං. ''පඨමං ඣානං සමාපන්නානං කාමාවචරාන''න්ති ච ඉදං නිවත්තෙතබ්බගහෙතබ්බසාධාරණවචනං, තස්ස ච අවච්ඡෙදකං ''අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ''ති ඉදන්ති වුත්තං **''විසෙස...පෙ.... ඛණෙ''**ති. **තෙන** විසෙසනෙන. **කාමාවචරානම්පීති පි-**සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන න කෙවලං රූපාරූපාවචරෙසු පඨමජ්ඣානං සමාපන්නානං, අථ ඛො කාමාවචරානම්පීති වුත්තමෙවත්ථං සම්පිණ්ඩෙති. කීදිසානං කාමාවචරානන්ති ආහ **''ගබ්භගතාදීන''**න්ති. **ආදි-**සද්දෙන උදකනිමුග්ගවිසඤ්ඤිභූතා සඞ්ගහිතා, න මතචතුත්ථජ්ඣානසමාපන්නනිරොධසමාපන්නා. තෙ හි අකාමාවචරතාය විය රූපාරූපභවසමඞ්ගිනො විතක්කවිචාරුප්පත්තියාව නිවත්තිතා. **එකන්තිකත්තාති** අස්සාසපස්සාසාභාවස්ස එකන්තිකත්තා. **නිදස්සිතාති** රූපාරූපාවචරා නිදස්සනභාවෙන වුත්තා, න තබ්බිරහිතානං අඤ්ඤෙසං අභාවතොති අධිප්පායො. පඨමජ්ඣානොකාසා අස්සාසපස්සාසවිරහවිසිට්ඨාති යොජනා. පඨමඤ්චෙත්ථ පඨමජ්ඣානසමඞ්ගීනං රූපාරූපාවචරානං ගහණං, දුතියං යථාවුත්තගබ්භගතාදීනං. **ඉමිනා නයෙනාති** ය්වායං ''සඞ්ඛාරානං පුග්ගලානඤ්චා''තිආදිනා ඣානොකාසභූමිඔකාසවසෙන පුග්ගලවිභාගනයො වුත්තො, ඉමිනා නයෙන උපායෙන. **සබ්බත්ථ** සබ්බපුච්ඡාසු.

21. එතස්මිං පන අත්ථෙ සතීති ය්වායං උප්පත්තිභූමියා ඣානං විසෙසෙත්වා අත්ථො වුත්තො, එතස්මිං අත්ථෙ ගය්හමානෙ අඤ්ඤත්ථපි උප්පත්තිභූමියා ඣානං විසෙසිතබ්බං භවෙය්‍ය, තථා ච අනිට්ඨං ආපජ්ජතීති දස්සෙන්තො **''චතුත්ථජ්ඣානෙ''**තිආදිමාහ. කිං පන තං අනිට්ඨන්ති ආහ **''භූමීනං ඔකාසභාවස්සෙව අග්ගහිතතාපත්තිතො''**ති. යත්ථ යත්ථ හි ඣානං ගය්හති, තත්ථ තත්ථ තං උප්පත්තිභූමියා විසෙසිතබ්බං හොති. තථා සති ඣානොකාසොව ගහිතො සියා, න භූමිඔකාසො ගුණභූතත්තා. කිඤ්ච ''චතුත්ථජ්ඣානෙ රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ''ති එත්ථ රූපාරූපභූමියා චතුත්ථජ්ඣානෙ විසෙසියමානෙ තදෙකදෙසොව ඔකාසවසෙන ගහිතො සියා, න සබ්බං චතුත්ථජ්ඣානං. තෙනාහ **''සබ්බචතුත්ථජ්ඣානස්ස ඔකාසවසෙන අග්ගහිතතාපත්තිතො වා''**ති. **ඣානභූමොකාසානන්ති** ඣානොකාසභූමිඔකාසානං.

නනු ච ඣානභූමිඔකාසෙ අසඞ්කරතො යොජියමානෙ න සබ්බස්මිං පඨමජ්ඣානොකාසෙ කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො ච අත්ථි, තථා සබ්බස්මිං කාමාවචරොකාසෙති චොදනුප්පත්තිං සන්ධාය තස්ස පරිහාරං වත්තුං **''යදිපී''**තිආදිමාහ. **තත්ථාති** පඨමජ්ඣානොකාසෙ කාමාවචරොකාසෙ ච. **තංද්වයුප්පත්තීති** තස්ස කායවචීසඞ්ඛාරද්වයස්ස උප්පත්ති. ඔකාසද්වයස්ස අසඞ්කරතො ගහණෙ අයඤ්ච ගුණො ලද්ධො හොතීති ආහ

‘‘විසුං…පෙ…. න වත්තබ්බං හොතී’’ති. තත්ථ **අඞ්ගමත්තවසෙනාති** විතක්කාදිඣානඞ්ගමත්තවසෙන. තත්ථ වත්තබ්බං අට්ඨකථායං වුත්තමෙව. විතක්කරහිතොපි විචාරො වචීසඞ්ඛාරොයෙවාති ආහ **‘‘අවිතක්ක…පෙ…. ගච්ඡතී’’**ති. **මුද්ධභූතං දුතියජ්ඣානන්ති** චතුක්කනයෙ දුතියජ්ඣානමාහ. තඤ්හි සකලක්ඛොභකරධම්මවිගමෙන විතක්කෙකඞ්ගප්පහායිකතො සාතිසයත්තා ‘‘මුද්ධභූත’’න්ති වත්තබ්බතං ලභති. **අසඤ්ඤසත්තා වියාති** ඉදං විසදිසූදාහරණං දට්ඨබ්බං.

37. ආවජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තං සබ්බං චිත්තං පටිසන්ධිචිත්තෙන සමානගතිකත්තා එකං කත්වා වුත්තං **‘‘පඨමතො’’**ති. තෙනාහ **‘‘අවිතක්කඅවිචාරතො’’**තිආදි. **චිත්තසඞ්ඛාරස්ස ආදිදස්සනත්ථන්ති** සුද්ධාවාසෙ චිත්තසඞ්ඛාරස්ස ආදිදස්සනත්ථං. තථා **‘‘වචීසඞ්ඛාරස්ස ආදිදස්සනත්ථ’’**න්ති එත්ථාපි.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනුසයයමකං

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො, කම්මසමුදයා රූපසමුදයො. ලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා’’ති ච එවමාදිනා කුසලමූලකුසලාදීනං පච්චයභාවො වුත්තොති ආහ **‘‘පච්චයදීපකෙන මූලයමකෙනා’’**ති. ‘‘සො ‘අනිච්චං රූපං, අනිච්චං රූප’න්ති යථාභූතං පජානාති. චක්ඛු අනිච්චං, රූපා අනිච්චා’’ති ච ආදිනා බහුලඛන්ධාදිමුඛෙන අනිච්චානුපස්සනාදයො විහිතාති වුත්තං **‘‘ඛන්ධාදීසු තීරණබාහුල්ලතො’’**ති. කිලෙසානං සමුච්ඡින්දනතො පරං පහානකිච්චං නත්ථීති ආහ **‘‘අනුසයපහානන්තා පහානපරිඤ්ඤා’’**ති. යදිපි අනුසයෙහි සම්පයොගතො ආරම්මණතො වා පහානපරිඤ්ඤා නප්පවත්තති, අනුසයාභාවෙ පන තදාරම්භො එව නත්ථීති කත්වා වුත්තං **‘‘අනුසයෙහි පහානපරිඤ්ඤං විභාවෙතු’’**න්ති. **අනුසයභාවෙන ලබ්භමානානන්ති** අනුසයභාවෙන විජ්ජමානානං, අනුසයසභාවානන්ති අත්ථො. **තීහාකාරෙහීති** පරිච්ඡෙදාදීහි තීහි පකාරෙහි. අනුසයෙසු ගණනසරූපප්පවත්තිට්ඨානතො අබොධිතෙසු පුග්ගලොකාසාදිවසෙන පවත්තියමානා තබ්බිසයා දෙසනා න සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘තෙසු තථා…පෙ…. දුරවබොධත්තා’’**ති.

එත්ථ පුරිමෙසූති පදුද්ධාරො අනන්තරස්ස විධි පටිසෙධො වාති කත්වා සානුසයවාරාදිඅපෙක්ඛො, න අනුසයවාරාදිඅපෙක්ඛො අනුසයවාරෙ පාළිවවත්ථානස්ස පගෙව කතත්තාති දස්සෙන්තො **‘‘එතෙසු සානුසයවාරාදීසු පුරිමෙසූති අත්ථො’’**ති ආහ. සානුසයවාරාදීසු හි තීසු පුරිමෙසු ඔකාසවාරෙ යතො තතොති දෙසනා පවත්තා, න අනුසයවාරාදීසු. **අත්ථවිසෙසාභාවතොති** ‘‘කාමධාතුයා චුතස්සා’’තිආදිනා (යම. 2.අනුසයයමක.302) පාළිආගතපදස්ස, ‘‘කාමධාතුං වා පන උපපජ්ජන්තස්සා’’තිආදිනා යමකභාවෙන අට්ඨකථාආදිගතපදස්ස ච අත්ථවිසෙසාභාවතො. **කථමයං යමකදෙසනා සියා** දුතියස්ස පදස්ස අභාවතොති අත්ථො. යදි නායං යමකදෙසනා, අථ කස්මා ඉධාගතාති ආහ **‘‘පුරිමවාරෙ හී’’**තිආදි. තත්ථ **අනුසයට්ඨානපරිච්ඡෙදදස්සනන්ති** අනුසයට්ඨානතාය පරිච්ඡෙදදස්සනං. එවම්පි කථමිදං අනුසයයමකං යමකදෙසනාසබ්භාවතොති ආහ **‘‘යමකදෙසනා…පෙ…. නාමං දට්ඨබ්බ’’**න්ති . **අත්ථවසෙනාති** පටිලොමත්ථවසෙන. පඨමපදෙන හි වුත්තස්ස විපරිවත්තනවසෙනපි යමකදෙසනා හොති ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප’’න්තිආදීසු (යම. 1.ඛන්ධයමක.2), තත්ථ පන අත්ථවිසෙසො අත්ථි, ඉධ නත්ථි, තස්මා න තථා දෙසනා කතාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අත්ථවිසෙසාභාවතො පන න වුත්තා’’**ති. **ලබ්භමානතාවසෙනාති** පුච්ඡාය ලබ්භමානතාවසෙන.

උප්පත්තිඅරහතං දස්සෙතීති ඉමිනා නිප්පරියායෙන අනුසයා අනාගතාති දස්සිතං හොති යතො තෙ මග්ගවජ්ඣා, න ච අතීතපච්චුප්පන්නා උප්පත්තිරහාති වුච්චන්ති උප්පන්නත්තා. යංසභාවා පන ධම්මා අනාගතා අනුසයාති වුච්චන්ති, තංසභාවා එව තෙ අතීතපච්චුප්පන්නා වුත්තා. න හි ධම්මානං අද්ධාභෙදෙන සභාවභෙදො අත්ථි, තස්මා අනුසයානං අතීතපච්චුප්පන්නභාවා පරියායතො ලබ්භන්තීති **අට්ඨකථායං** (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 1) ‘‘අතීතොපි හොතී’’තිආදි වුත්තං. **එවංපකාරාති** අනුසයප්පකාරා, කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජනාරහාඉච්චෙව අත්ථො. **සො එවංපකාරො** උප්පජ්ජනවාරෙ **උප්පජ්ජති-සද්දෙන ගහිතො** උප්පජ්ජනාරහතාය අවිච්ඡින්නභාවදීපනත්ථන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘න ඛන්ධයමකාදීසු විය උප්පජ්ජමානතා’’**ති, පච්චුප්පන්නතාති අත්ථො. **තෙනෙවාතිආදිනා** යථාවුත්තමත්ථං පාකටතරං කරොති. තත්ථ **නින්නානාකරණොති** නිබ්බිසෙසො. උප්පජ්ජනානුසයානං නින්නානාකරණත්තා එව හි ‘‘එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, එත්ථ නිවිසමානා නිවිසතී’’ති **විභඞ්ගෙ** (විභ. 203) ආගතං. අනුසයනඤ්හි එත්ථ නිවිසනන්ති අධිප්පෙතං.

ඉදානි යෙන පරියායෙන අතීතපච්චුප්පන්නෙසු අනුසයවොහාරො, තං දස්සෙතුකාමො අනාගතම්පි තෙහි සද්ධිං එකජ්ඣං කත්වා දස්සෙන්තො **‘‘අනුරූපං කාරණං පන…පෙ…. වුච්චන්තී’’**ති ආහ. එතෙන භූතපුබ්බගතියා

අතීතපච්චුප්පන්නෙසු උප්පත්තිරහතා වෙදිතබ්බාති දස්සෙති. උප්පත්තිඅරහතා නාම කිලෙසානං මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නතාය වෙදිතබ්බා. සා ච අතීතපච්චුප්පන්නෙසුපි අත්ථෙවාති පකාරන්තරෙනපි තෙසං පරියායතොව අනුසයභාවං පකාසෙති. තෙනෙවාහ **''මග්ගස්ස පනා''**තිආදි. **තාදිසානන්ති** යෙ මග්ගභාවනාය අසති උප්පත්තිරහා, තාදිසානං. **ධම්මො එව ච උප්පජ්ජති,** න ධම්මාකාරොති අධිප්පායො. න හි ධම්මාකාරා අනිච්චතාදයො උප්පජ්ජන්තීති වුච්චන්ති. යදි පන තෙ උප්පාදාදිසමඞ්ගිනො සියුං, ධම්මා එව සියුං. තෙන වුත්තං ''අප්පහීනාකාරො ච උප්පජ්ජතීති වත්තුං න යුජ්ජතී''ති.

වුත්තම්පි ඨාමගමනං අග්ගහෙත්වා අප්පහීනට්ඨමත්තමෙව ගහෙත්වා චොදකො චොදෙතීති දස්සෙන්තො ආහ **''සත්තානුසය...පෙ.... ආපජ්ජතීති චෙ''**ති. න හි ඨාමගමනෙ ගහිතෙ චොදනාය ඔකාසො අත්ථි. තෙනාහ **''නාපජ්ජතී''**තිආදි. වුත්තං අට්ඨකථායං, න කෙවලමට්ඨකථායමෙව පාඨගතොවායමත්ථො, තස්මා එවමෙව ගහෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **''ඨාමගතො...පෙ.... යුත්ත''**න්ති වත්වා කිං පන තං ඨාමගමනන්ති පරාසඞ්කං නිවත්තෙන්තො **''ඨාමගතන්ති ච...පෙ.... වුත්තා''**ති ආහ. තත්ථ **අඤ්ඤෙහි අසාධාරණොති** කිලෙසවත්ථුආදීනං කිලෙසතාදිසභාවො විය කාමරාගාදිතො අඤ්ඤත්ථ අලබ්භමානො තෙසංයෙව ආවෙණිකො සභාවො, යතො තෙ භවබීජං භවමූලන්ති ච වුච්චන්ති. යස්මා ච ඨාමගමනං තෙසං අනඤ්ඤසාධාරණො සභාවො, තස්මා අනුසයනන්ති වුත්තං හොතීති දස්සෙන්තො **''ඨාමගතොති අනුසයසමඞ්ගීති අත්ථො''**ති ආහ.

''යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා''තිආදිනා (යම. 2.අනුසයයමක.3) අනුසයවාරෙ වුත්තො එව අත්ථො ''යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''තිආදිනා (යම. 2.අනුසයයමක.300) වුත්තොති අනුසයනාකාරො එව උප්පජ්ජනවාරෙ උප්පජ්ජති-සද්දෙන ගහිතොති ''උප්පජ්ජනවාරො අනුසයවාරෙන නින්නානාකරණො විභත්තො''ති යං වුත්තං, තත්ථ විචාරං ආරභති **''අනුසයඋප්පජ්ජනවාරානං සමානගතිකත්තා''**තිආදිනා. **''උප්පජ්ජතී''ති වචනං සියාති** උප්පජ්ජනවාරෙ ''උප්පජ්ජතී''ති වචනං අප්පහීනාකාරදීපකං සියා. තථා ච සති යථා ''ඉමස්ස උප්පාදා''ති එත්ථ ඉමස්ස අනිරොධාති අයමත්ථොපි ඤායති, එවං ''උප්පජ්ජතී''ති වුත්තෙ අත්ථතො ''න උප්පජ්ජතී''ති අයමත්ථො වුත්තො හොති අප්පහීනාකාරස්ස උප්පත්තිරහභාවස්ස අනුප්පජ්ජමානසභාවත්තාති චොදනං දස්සෙන්තො **''උප්පජ්ජතීති වචනස්ස අවුත්තතා න සක්කා වත්තුන්ති චෙ''**ති ආහ. **වචනත්ථවිසෙසෙන තංද්වයස්ස වුත්තත්තාති** එතෙන ධම්මනානත්තාභාවෙපි පදත්ථනානත්තෙන වාරන්තරදෙසනා හොති යථා සහජාතසංසට්ඨවාරෙසූති දස්සෙති. **අනුරූපං කාරණං ලභිත්වාති**ආදි තමෙව වචනත්ථවිසෙසං විභාවෙතුං ආරද්ධං. **උප්පත්තියොග්ගන්ති** උප්පත්තියා යොග්ගං, උප්පජ්ජනසභාගතන්ති අත්ථො. යතො අනුසයා උප්පත්තිරහාති වුච්චන්ති, එකන්තෙන චෙතදෙව සම්පටිච්ඡිතබ්බං ''යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''තිආදිවචනතො (යම. 2.අනුසයයමක.300). ''අනුසෙන්තීති අනුසයා''ති එත්තකෙ වුත්තෙ සදා විජ්ජමානා නු ඛො තෙ අපරිනිප්ඵන්නානුසයනට්ඨෙන ''අනුසයා''ති වුච්චන්තීති අයමත්ථො ආපජ්ජතීති තංනිසෙධනත්ථං **''අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තී''**ති වුත්තං. උප්පත්තිඅරහභාවෙන ඨාමගතතා අනුසයට්ඨොති යං තෙසං උප්පත්තියොගවචනං වුත්තං, තං සම්මදෙව වුත්තන්ති ඉමමත්ථමාහ **''අනුසයසද්දස්සා''**තිආදිනා. තෙන වාරද්වයදෙසනුප්පාදිකා අනුසයසද්දත්ථනිද්ධාරණාති දස්සෙති. **තම්පි සුවුත්තමෙව ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙනාති** ඉදම්පි ''අභිධම්මෙ තාවා''තිආදිනා ආගතං තිවිධමෙව තන්තිං සන්ධායාහාති දස්සෙන්තො ආහ **''තන්තිත්තයෙනපි හි චිත්තසම්පයුත්තතා දීපිතා හොතී''**ති.

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා

2. එවං සතීති වෙදනානං විසෙසිතබ්බභාවෙ කාමධාතුයා ච විසෙසනභාවෙ සති. **කාමධාතුයා අනුසයනට්ඨානතා න වුත්තා හොති** අප්පධානභාවතො, පධානාප්පධානෙසු පධානෙ කිච්චදස්සනතො, විසෙසනභාවෙන වරිතබ්බතාය වාති අධිප්පායො. හොතු කො දොසොති කදාචි වදෙය්‍යාති ආසඞ්කමානො ආහ **''ද්වීසු පනා''**තිආදි. **ද්වීසූති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං, තථා **''තීසු ධාතූසූ''**ති එත්ථාපි. **තස්මාති** යස්මා ධාතුආදිභෙදෙන තිවිධං අනුසයට්ඨානං, තත්ථ ච රූපාරූපධාතූනං භවරාගස්ස අනුසයට්ඨානතා වුත්තාති කාමධාතුයා කාමරාගස්ස අනුසයට්ඨානතා එකන්තෙන වත්තබ්බා, තස්මා. **තීසු ධාතූසු තීසු වෙදනාසූති** ච නිද්ධාරණෙ භුම්මං, **කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසූති** ච ආධාරෙ.

ද්වීස්වෙවාති ද්වීසු සුඛොපෙක්ඛාසු එව. **සබ්බාසු ද්වීසූති** යාසු කාසුචි ද්වීසු. **තෙනාති** ''කාමරාගො ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතී''ති වචනසාමත්ථියලද්ධෙන විසෙසනිච්ඡයෙනෙව. **භවරාගානුසයට්ඨානං** රූපාරූපධාතුයො තදනුරූපා ච වෙදනා. න හි ද්වීසු වෙදනාසු කාමරාගානුසයොව අනුසෙතීති අවධාරණං ඉච්ඡිතං, ද්වීසු එව පන වෙදනාසූති ඉච්ඡිතං. තෙනෙවාහ **''ද්වීස්වෙව අනුසෙති, න තීසූ''**ති. **අට්ඨානඤ්ච** අනුසයානං, කිං තං අපරියාපන්නං සක්කායෙ? සබ්බො ලොකුත්තරො ධම්මො. ච-සද්දෙන පටිඝානුසයට්ඨානං සඞ්ගණ්හාති. තෙන වුත්තං **''යථා චා''**තිආදි. **අඤ්ඤාති** කාමරාගානුසයට්ඨානභූතා ද්වෙ වෙදනා.

අඤ්ඤෙසු ද්වීහි වෙදනාහි විප්පයුත්තෙසු. **පියරූපසාතරූපෙසූති** පියායිතබ්බමධුරසභාවෙසු. විසෙසනඤ්චෙතං රූපාදීනං සබ්බද්වාරසබ්බපුරිසෙසු ඉට්ඨභාවස්ස අනියතතාය කතං. **සාතසන්තසුඛගිද්ධියාති** සාතසුඛෙ සන්තසුඛෙ ච ගිජ්ඣනාකාරෙන අභිකඞ්ඛනාකාරෙන. තත්ථ සාතසුඛං කායිකං, සන්තසුඛං චෙතසිකං. සාතසුඛං වා කායිකසුඛං, සන්තසුඛං උපෙක්ඛාසුඛං. තථා චාහු ‘‘උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා’’ති (විසුද්ධි. 2.644; මහානි. අට්ඨ. 27). පරිත්තං වා ඔළාරිකං සුඛං සාතසුඛං, අනොළාරිකං සන්තසුඛං. පරිත්තග්ගහණඤ්චෙත්ථ කාමරාගානුසයස්ස අධිප්පෙතත්තා. **අඤ්ඤත්ථාති** වෙදනාහි අඤ්ඤත්ථ. **සොති** කාමරාගානුසයො. **වෙදනාසු අනුගතො හුත්වා සෙතීති** වෙදනාපෙක්ඛො එව හුත්වා පවත්තති යථා පුත්තාපෙක්ඛාය ධාතියා අනුග්ගණ්හනප්පවත්ති, සයනසඞ්ඛාතා පවත්ති ච කාමරාගස්ස නිකාමනමෙව. තෙනාහ **‘‘සුඛමිච්චෙව අභිලපතී’’**ති. යථා තස්ස, එවං පටිඝානුසයාදීනම්පි වුත්තනියාමෙන යථාසකං කිච්චකරණමෙව දුක්ඛවෙදනාදීසු අනුසයනං දට්ඨබ්බං. තෙන වුත්තං **‘‘එවං පටිඝානුසයො චා’’**තිආදි. **තීසු වෙදනාසු අනුසයනවචනෙනාති** තීසු වෙදනාසු යථාරහං අනුසයනවචනෙන. **ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහිතෙසූති** ඉට්ඨාදීසු ආරම්මණපකතියා වසෙන ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහිතෙසු විපරීතසඤ්ඤාය වසෙන අනිට්ඨාදීසු ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහිතෙසූති යොජනා. න හි ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහණං විපරීතසඤ්ඤා.

තත්ථාති ඉට්ඨාරම්මණාදීසු. **එත්ථාති** අනුසයනෙ. **කාමස්සාදාදිවත්ථුභූතානං කාමභවාදීනන්ති** කාමස්සාදභවස්සාදවත්ථුභූතානං කාමරූපාරූපභවානං ගහණං වෙදිතබ්බන්ති යොජනා. **තත්ථාති** වෙදනාත්තයධාතුත්තයෙසු. නිද්ධාරණෙ චෙතං භුම්මං. **දුක්ඛපටිඝාතො** දුක්ඛෙ අනභිරති. **යත්ථ තත්ථාති** දුක්ඛවෙදනාය තංසම්පයුත්තෙසු අනිට්ඨරූපාදීසු වාති යත්ථ තත්ථ. මහග්ගතා උපාදින්නක්ඛන්ධා **රූපාරූපභවා,** අනුපාදින්නක්ඛන්ධා **රූපාරූපාවචරධම්මා. තත්ථාති** යථාවුත්තෙසු මහග්ගතධම්මෙසු භවරාගොඉච්චෙව වෙදිතබ්බො. තෙන වුත්තං **‘‘රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙතී’’**ති. **දිට්ඨානුසයාදීනන්ති ආදි-**සද්දෙන විචිකිච්ඡානුසයඅවිජ්ජානුසයාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො.

ධාතුත්තයවෙදනාත්තයවිනිමුත්තං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයනට්ඨානං න වුත්තන්ති සුවුත්තමෙතං දිට්ඨානුසයාදීනං උප්පත්තිට්ඨානපුච්ඡාය ‘‘සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසූ’’ඉච්චෙව විස්සජ්ජිතත්තා. කාමරාගො පන යත්ථ නානුසෙති, තං දුක්ඛවෙදනාරූපාරූපධාතුවිනිමුත්තං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයනට්ඨානං අත්ථීති දස්සෙතුං **‘‘නනු චා’’**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **තදනුසයනට්ඨානතොති** තස්ස කාමරාගානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානතො. **අඤ්ඤා** නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සුපෙක්ඛාසඞ්ඛාතා. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – නෙක්ඛම්මස්සිතදොමනස්සෙ විය පටිඝානුසයො නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සුපෙක්ඛාසු කාමරාගානුසයො නානුසෙතීති ‘‘යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙතී’’ති සක්කා වත්තුන්ති තස්මා තං උද්ධරිත්වා න වුත්තන්ති. **හොන්තූති** තාසං වෙදනානං අත්ථීතං පටිජානිත්වා උද්ධරිත්වා අවචනස්ස කාරණං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘න පන…පෙ…. තං න වුත්ත’’**න්ති. **තදනුසයනට්ඨානන්ති** තෙසං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයනට්ඨානං. **තස්මාති** යස්මා සතිපි කාමරාගානුසයනට්ඨානතො අඤ්ඤස්මිං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයනට්ඨානෙ තං පන ධාතුත්තයවෙදනාත්තයවිනිමුත්තං නත්ථි වෙදනාද්වයභාවතො, තස්මා. **තං** වෙදනාද්වයං **න වුත්තං** විසුං න උද්ධටන්ති අත්ථො. **තස්මාති** යස්මා ‘‘යත්ථ කාමරාගාදයො නානුසෙන්ති, තත්ථ දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා නානුසෙන්තී’’ති අයමත්ථො ‘‘ආමන්තා’’ති ඉමිනා පටිවචනවිස්සජ්ජනෙන අවිභාගතො වුත්තොති ‘‘යත්ථ කාමරාගාදයො අනුසෙන්ති, තත්ථ දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා අනුසෙන්තී’’ති අයම්පි අත්ථො අවිභාගතොව ලබ්භති, තස්මා. අවිභාගතො ච දුක්ඛං පටිඝස්ස අනුසයනට්ඨානන්ති දීපිතං හොති. තෙනාහ **‘‘අවිසෙසෙන…පෙ…. වෙදිතබ්බ’’**න්ති. තත්ථ **අවිසෙසෙනාති** ගෙහස්සිතං නෙක්ඛම්මස්සිතන්ති විසෙසං අකත්වා. **සමුදායවසෙන ගහෙත්වාති** යථාවුත්තඅවයවානං සමූහවසෙන දුක්ඛන්ත්වෙව ගහෙත්වා. ‘‘අවිසෙසෙන සමුදායවසෙන ගහෙත්වා’’ති ඉමමත්ථං **තථා-**සද්දෙන අනුකඩ්ඪති ‘‘ද්වීසු වෙදනාසූ’’ති එත්ථාපි ගෙහස්සිතාදිවිභාගස්ස අනිච්ඡිතත්තා.

යදි එවං ‘‘පටිඝං තෙන පජහති, න තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතී’’ති ඉදං සුත්තපදං කථන්ති චොදනං සන්ධාය **‘‘අපිචා’’**තිආදි වුත්තං. **තත්ථාති** තස්මිං දොමනස්සෙ, තංසම්පයුත්තෙ වා පටිඝෙ. **නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සන්ති**ආදිනා නෙයත්ථමිදං සුත්තං, න නීතත්ථන්ති දස්සෙති. යථා පන සුත්තං උදාහටං, තථා ඉධ කස්මා න වුත්තන්ති ආහ **‘‘පටිඝුප්පත්තිරහට්ඨානතාය’’**තිආදි. එවම්පි සුත්තාභිධම්මපාඨානං කථමවිරොධොති ආහ **නිප්පරියායදෙසනා හෙසා, සා පන පරියායදෙසනාති. එවඤ්ච කත්වාති** පරියායදෙසනත්තා එව. **රාගානුසයොති** කාමරාගානුසයො අධිප්පෙතො. යතො ‘‘අනාගාමිමග්ගෙන සමුග්ඝාතනං සන්ධායා’’ති වුත්තං, තස්මා තස්ස න මහග්ගතධම්මා අනුසයනට්ඨානන්ති තං පඨමජ්ඣානඤ්ච අනාමසිත්වා **‘‘න හි ලොකියා…පෙ…. නානුසෙතීති සක්කා වත්තු’’**න්ති වුත්තං. **අවත්ථුභාවතොති** සභාවෙනෙව අනුප්පත්තිට්ඨානත්තා. **ඉධාති** ඉමස්මිං අනුසයයමකෙ. **වුත්තනයෙනාති** ‘‘නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං උප්පාදෙත්වා’’තිආදිනා වුත්තෙන නයෙන . **තංපටිපක්ඛභාවතොති** තෙසං පටිඝාදීනං පටිපක්ඛස්ස මග්ගස්ස සබ්භාවතො. න කෙවලං මග්ගසබ්භාවතො, අථ ඛො බලවවිපස්සනාසබ්භාවතොපීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘තංසමුග්ඝා…පෙ…. භාවතො චා’’**ති.

ඉදානි යදෙතං තත්ථ තත්ථ ‘‘අනුසයනට්ඨාන’’න්ති වුත්තං, තං ගහෙතබ්බධම්මවසෙන වා සියා ගහණවිසෙසෙන වාති ද්වෙ විකප්පා, තෙසු පඨමං සන්ධායාහ **‘‘ආරම්මණෙ අනුසයනට්ඨානෙ සතී’’**ති. රූපාදිආරම්මණෙ අනුසයානං අනුසයනට්ඨානන්ති ගය්හමානෙ යමත්ථං සන්ධාය ‘‘න සක්කා වත්තු’’න්ති වුත්තං, තං දස්සෙතුං **‘‘දුක්ඛාය**

හී”තිආදිමාහ. **යදි සියාති** යදි කාමරාගානුසයො සියා. **එතස්සපීති** දිට්ඨානුසයසම්පයුත්තලොභස්සපි ‘‘සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසූ’’ති කාමරාගස්ස ඨානං වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තං. **අථ පනාති**ආදි දුතියවිකප්පං සන්ධාය වුත්තං. **අජ්ඣාසයවසෙන තංනින්නතායාති** අසතිපි ආරම්මණකරණෙ යත්ථ කාමරාගාදයො අජ්ඣාසයතො නින්නා, තං තෙසං අනුසයනට්ඨානං. තෙන වුත්තං ‘‘අනුගතො හුත්වා සෙතී’’ති. අථ පන වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **යථාති**ආදි යථාවුත්තස්ස අත්ථස්ස උදාහරණවසෙන නිරූපනං. **දුක්ඛෙ පටිහඤ්ඤනවසෙනෙව පවත්තති,** නාරම්මණකරණවසෙනාති අධිප්පායො. **දුක්ඛමෙව තස්ස අනුසයනට්ඨානං වුත්තන්ති** අජ්ඣාසයස්ස තත්ථ නින්නත්තා දුක්ඛමෙව තස්ස පටිඝස්ස අනුසයනට්ඨානං වුත්තං, **නාලම්බිතං** රූපාදි සුඛවෙදනා චාති අධිප්පායො. **එවන්ති** යථා අඤ්ඤාරම්මණස්සපි පටිඝස්ස අජ්ඣාසයතො දුක්ඛනින්නතාය දුක්ඛමෙව අනුසයනට්ඨානං වුත්තං, එවං. **දුක්ඛාදීසු...පෙ.... වුත්තන්ති** ‘‘දුක්ඛෙන සුඛං අධිගන්තබ්බං. නත්ථි දින්න’’න්ති ච ආදිනා කායකිලමනදුක්ඛෙ දානානුභාවාදිකෙ ච මිච්ඡාභිනිවෙසනවසෙන උප්පජ්ජමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සම්පයුත්තො අඤ්ඤාරම්මණොපි ලොභො ‘‘එවං සුඛං භවිස්සතී’’ති අජ්ඣාසයතො සුඛාභිසඞ්ගවසෙනෙව පවත්තතීති සුඛුපෙක්ඛාභෙදං සාතසන්තසුඛද්වයමෙව අස්ස ලොභස්ස අනුසයනට්ඨානං වුත්තං පාළියං, න යථාවුත්තං දුක්ඛාදි, තස්මා **භවරාග...පෙ.... න විරුජ්ඣති. එකස්මිංයෙව චාති**ආදි දුතියවිකප්පංයෙව උපබ්රූහනත්ථං වුත්තං. තත්ථ රාගස්ස සුඛජ්ඣාසයතා තංසමඞ්ගිනො පුග්ගලස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා, තන්නින්නභාවෙන වා චක්ඛුස්ස විසමජ්ඣාසයතා විය. එස නයො සෙසෙසුපි. **තෙසං** රාගපටිඝානං **නානානුසයට්ඨානතා හොති** එකස්මිම්පි ආරම්මණෙති අත්ථො.

එවඤ්ච කත්වාති අසතිපි ගහෙතබ්බභෙදෙ ගහණවිසෙසෙන අනුසයනට්ඨානස්ස භින්නත්තා එව. **“යත්ථ...පෙ.... නො”ති වුත්තං,** අඤ්ඤථා විරුජ්ඣෙය්‍ය. ගහෙතබ්බභෙදෙන හි රාගපටිඝානං අනුසයනට්ඨානභෙදෙ ගය්හමානෙ විපාකමත්තෙ ඨාතබ්බං සියා, න ච තං යුත්තං, නපි සබ්බෙසං පුරිසද්වාරානං ඉට්ඨානිට්ඨං නියතන්ති. යදිපි යථාවුත්තලොභස්ස වුත්තනයෙන කාමරාගානුසයතා සම්භවති, යථා පන සුඛුපෙක්ඛාසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ච උප්පජ්ජන්තෙන දොමනස්සෙන සහ පවත්තො දොසො දුබ්බලභාවෙන පටිඝානුසයො න හොති, එවං යථාවුත්තලොභොපි කාමරාගානුසයො න හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **“අට්ඨකථායං පනා”**තිආදි වුත්තං. **න පටිඝානුසයොති** එත්ථ **න**-කාරො පටිසෙධනත්ථො, න අඤ්ඤත්ථො, ඉතරත්ථ පන සම්භවො එව නත්ථීති දස්සෙන්තො **“යං පනෙත”**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **“න හි දොමනස්සස්ස පටිඝානුසයභාවාසඞ්කා අත්ථී”**ති ඉමිනා න-කාරස්ස අඤ්ඤත්ථතාභාවදස්සනමුඛෙන අභාවත්ථතං සමත්ථෙති.

දෙසනා සංකිණ්ණා විය භවෙය්‍යාති එත්ථ දෙසනාසඞ්කරං දස්සෙතුං **“භවරාගස්සපි...පෙ.... භවෙය්‍යා”**ති වුත්තං. තස්සත්ථො – යථා කාමරාගස්ස කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු ආරම්මණකරණවසෙන උප්පත්ති වුත්තා ‘‘කාමරාගො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතී’’ති, එවං යදි ‘‘භවරාගො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතී’’ති වුච්චෙය්‍ය, භවරාගස්සපි...පෙ.... භවෙය්‍ය. තතො ච කාමරාගෙන සද්ධිං භවරාගස්ස දෙසනා සංකිණ්ණා භවෙය්‍ය, කාමරාගතො ච භවරාගස්ස විසෙසො දස්සෙතබ්බො. සො ච සහජාතානුසයවසෙන න සක්කා දස්සෙතුන්ති ආරම්මණකරණවසෙන දස්සෙතබ්බො. තෙන වුත්තං **“තස්මා ආරම්මණ...පෙ.... අධිප්පායො”**ති. තත්ථ **ආරම්මණවිසෙසෙනාති** රූපාරූපධාතුසඞ්ඛාතආරම්මණවිසෙසෙන. **විසෙසදස්සනත්ථන්ති** කාමරාගතො භවරාගස්ස විසෙසදස්සනත්ථං. **එවං දෙසනා කතාති** ‘‘රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතී’’ති එවං විසයෙ භුම්මං කත්වා දෙසනා කතා. තෙනාහ **“සහජාතවෙදනාවිසෙසාභාවතො”**ති.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවාරො

1. අනුසයවාරවණ්ණනා

3. **පවත්තාවිරාමවසෙනාති** අනුසයප්පවත්තියා අවිරාමවසෙන, අවිච්ඡෙදවසෙනාති අත්ථො. කථං පන කුසලාබ්යාකතචිත්තක්ඛණෙ අනුසයානං පවත්තීති ආහ **“මග්ගෙනෙව...පෙ.... පුබ්බෙ”**ති.

20. චිත්තචෙතසිකානඤ්ච ඨානං නාම චිත්තුප්පාදොති ආහ **“එකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ”**ති. **තෙසං තෙසං පුග්ගලානන්ති** පුථුජ්ජනාදීනං පුග්ගලානං. **පකතියා** සභාවෙන. සභාවසිද්ධා හි දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගස්ස අනනුසයනට්ඨානතා. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං වත්තබ්බං. වක්ඛති හි ‘‘පකතියා දුක්ඛාදීනං කාමරාගාදීනං අනනුසයනට්ඨානතං සන්ධාය වුත්ත’’න්ති. **පහානෙනාති** තස්ස තස්ස අනුසයස්ස සමුච්ඡින්දනෙන. **තිණ්ණං පුග්ගලානන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං. **ද්වින්නං පුග්ගලානන්ති** අනාගාමිඅරහන්තානං. **එත්ථාති** එතස්මිං පුග්ගලොකාසවාරෙ. **පුරිමනයෙති** ‘‘තිණ්ණං පුග්ගලාන’’න්තිආදිකෙ පුරිමස්මිං විස්සජ්ජනනයෙ. **ඔකාසන්ති** උප්පත්තිට්ඨානං, ඉධ පන දුක්ඛවෙදනා වෙදිතබ්බා. **පච්ඡිමනයෙති** ‘‘ද්වින්නං පුග්ගලාන’’න්තිආදිකෙ විස්සජ්ජනනයෙ. **අනොකාසතා** අනනුසයනට්ඨානතා.

අනුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සානුසයවාරවණ්ණනා

66-131. **''සානුසයො, පජහති, පරිජානාති''ති පුග්ගලො වුත්තොති** ''කාමරාගෙන සානුසයො, කාමරාගං පජහති, කාමරාගං පරිජානාති''තිආදීසු අනුසයසමඞ්ගිභාවෙන පහානපරිඤ්ඤාකිරියාය කත්තුභාවෙන ච පුග්ගලො වුත්තො, න ධම්මො. **භවවිසෙසෙන වාති** කෙවලෙන භවවිසෙසෙන වා. **ඉතරෙසූති** පටිසානුසයාදීසු. **භවානුසයවිසෙසෙන වාති** කාමභවාදිභවවිසිට්ඨානුසයවිසෙසෙන වා. **සානුසයතානිරනුසයතාදිකාති** එත්ථ **ආදි**-සද්දෙන පහානාපහානපරිඤ්ඤාපරිඤ්ඤා සඞ්ගය්හන්ති. නනු ච භවවිසෙසෙ කෙසඤ්චි අනුසයානං අප්පහානන්ති? න තං අනුසයකතං, අථ ඛො පච්චයවෙකල්ලතො අනොකාසතාය වාති නායං විරොධො. **ද්වීසු වෙදනාසූති** සුඛඋපෙක්ඛාසු වෙදනාසු දුක්ඛාය වෙදනාය කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයොති යොජෙතබ්බං. **ඉදම්පි නත්ථී** පුග්ගලවසෙන වුච්චමානත්තා. තෙනාහ **''න හි පුග්ගලස්ස...පෙ.... අනුසයාන''**න්ති. යදිපි පුග්ගලස්ස අනුසයනොකාසො අනොකාසො, තස්ස පන සානුසයතාදිහෙතු හොතීති දස්සෙන්තො **''අනුසයස්ස පනා''**තිආදිමාහ. **නිරනුසයතාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන අප්පහානාපරිඤ්ඤා සඞ්ගණ්හාති. **පරිජානනං** සමතික්කමනන්ති පරිඤ්ඤාවාරෙපි ''අපාදානෙ නිස්සක්කවචන''න්ති වුත්තං.

අනුසයනට්ඨානතොති අනුසයනට්ඨානහෙතු. **''අනනුසයනට්ඨානතො''**ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **නිමිත්තාපාදානභාවදස්සනත්ථ**න්ති සානුසයවාරෙ නිමිත්තභාවදස්සනත්ථං, පජහනපරිඤ්ඤාවාරෙසු අපාදානභාවදස්සනත්ථඤ්චාති යොජෙතබ්බං. **පජහතීති** එත්ථ ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා තතො මානානුසයං පජහතී''ති පාළිපදං ආහරිත්වා යොජෙතබ්බං, **න පජහතීති** එත්ථ පන ''දුක්ඛාය වෙදනාය තතො කාමරාගානුසයං නප්පජහතී''ති. **එවමාදීසූති ආදි**-සද්දෙන පරිඤ්ඤාවාරම්පි සඞ්ගණ්හාති. **භුම්මනිද්දෙසෙනෙව** හෙතුඅත්ථෙනෙව නිද්දිට්ඨාති අත්ථො.

චතුත්ථපඤ්හවිස්සජ්ජනෙනාති ''යතො වා පන මානානුසයෙන සානුසයො, තතො කාමරාගානුසයෙන සානුසයො''ති එතස්ස පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙන. තත්ථ හි ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා''තිආදිනා සරූපතො අනුසයනට්ඨානානි දස්සිතානි. **තදත්ථෙති** තං අනුසයනට්ඨානදස්සනං අත්ථො එතස්සාති තදත්ථො, තස්මිං තදත්ථෙ. ''අනුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානදස්සනත්ථං අයං වාරො ආරද්ධො''තිආදිනා ''යතො''ති එතෙන **අනුසයනට්ඨානං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං විභාවෙත්වා. පමාදලිඛිතං විය දිස්සති** උප්පන්න-සද්දෙන වත්තමානුප්පන්නෙ වුච්චමානෙ. යථා පන උප්පජ්ජනවාරෙ උප්පජ්ජති-සද්දෙන උප්පත්තියොගදීපකත්තා උප්පත්තිරහා වුච්චන්ති, එවමිධාපි උප්පත්තිඅරහෙ වුච්චමානෙ න කොචි විරොධො. යං පන වක්ඛති ''න හි අපරියාපන්නානං අනුසයුප්පත්තිරහට්ඨානතා''ති, සොපි න දොසො. යත්ථ යත්ථ හි අනුසයා උප්පත්තිරහා, තදෙව එකජ්ඣං ගහෙත්වා ''සබ්බත්ථා''ති වුත්තන්ති. **තථෙව දිස්සතීති** තං පමාදලිඛිතං විය දිස්සතීති අත්ථො.

යතො උප්පන්නෙන භවිතබ්බන්ති යතො අනුසයනට්ඨානතො කාමගාරානුසයෙන උප්පන්නෙන භවිතබ්බං, තෙන කාමරාගානුසයෙන උප්පත්තිරහට්ඨානෙ නිස්සක්කවචනං කතං ''යතො''ති. **තථාති** එත්ථ **තථා**-සද්දො යථා ''යතො උප්පන්නෙනා''ති එත්ථ උප්පත්තිරහට්ඨානතො අනුසයස්ස උප්පත්තිරහතා වුත්තා, තථා ''උප්පජ්ජනකෙනා''ති එත්ථාපි සා එව වුච්චතීති දීපෙතීති ආහ **''සබ්බධම්මෙසු...පෙ.... ආපන්නෙනා''**ති. තත්ථ ''උප්පජ්ජනකො''ති වුත්තෙ අනුප්පජ්ජනකො න හොතීති අයමත්ථො විඤ්ඤායති, තථා ච සති තෙන අනුප්පත්ති නිච්ඡිතාති උප්පන්නසභාවතා ච පකාසිතා හොතීති. තෙනාහ **''සබ්බධම්මෙසු...පෙ.... අපනෙතී''**ති. ''යො යතො කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයො, සො තතො මානානුසයෙන නිරනුසයො''ති පුච්ඡාය ''යතො තතො''ති ආගතත්තා විස්සජ්ජනෙ ''සබ්බත්ථා''ති පදස්ස නිස්සක්කවසෙනෙව සක්කා යොජෙතුන්ති දස්සෙන්තො **''සබ්බත්ථාති...පෙ.... න න සම්භවතී''**ති ආහ. **භුම්මතො අඤ්ඤත්ථාපි සද්දවිදූ ඉච්ඡන්ති,** යතො සබ්බෙසං පාදකං ''සබ්බත්ථපාදක''න්ති වුච්චති, ඉධ පන නිස්සක්කවසෙන වෙදිතබ්බං.

සානුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පජහනවාරවණ්ණනා

132-197. **අප්පජහනසබ්භාවාති** අප්පහානස්ස, අප්පහීයමානස්ස වා සබ්භාවා. **තස්මාති** යස්මා යො කාමරාගානුසයං පජහති, න සො මානානුසයං නිරවසෙසතො පජහති, යො ච මානානුසයං නිරවසෙසතො පජහති, න සො කාමරාගානුසයං පජහති පගෙව පහීනත්තා, තස්මා ''යො වා පන මානානුසයං පජහති, සො කාමරාගානුසයං පජහතීති? නො''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යදි එවං පඨමපුච්ඡායං කථන්ති ආහ **''යස්මා පන...පෙ.... වුත්ත''**න්ති. තත්ථ **පහානකරණමත්තමෙවාති** පහානකිරියාසම්භවමත්තමෙව, න නිරවසෙසප්පහානන්ති අධිප්පායො. **තෙ ඨපෙත්වාති** දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයාදීනං නිරවසෙසපජහනකෙ අට්ඨමකාදිකෙ ඨපෙත්වා. **අවසෙසාති** තස්ස තස්ස අනුසයස්ස නිරවසෙසප්පජහනකෙහි අවසිට්ඨා. තෙසු යෙසං එකච්චෙ අනුසයා පහීනා, තෙපි **අප්පජහනසබ්භාවෙනෙව නප්පජහන්තීති වුත්තා. න ච යථාවිජ්ජමානෙනාති** මග්ගකිච්චභාවෙන විජ්ජමානප්පකාරෙන පහානෙන වජ්ජිතා රහිතා එව වුත්තාති යොජනා.

කෙසඤ්චීති සොතාපන්නසකදාගාමිමග්ගසමඞ්ගිසකදාගාමීනං. පුන **කෙසඤ්චීති** අනාගාමිඅග්ගමග්ගසමඞ්ගිඅරහන්තානං. **උභයන්ති** කාමරාගවිචිකිච්ඡානුසයද්වයං. **සෙසානන්ති** ‘‘සෙසා’’ති වුත්තානං යථාවුත්තපුග්ගලානං. **තෙසන්ති** වුත්තප්පකාරානං ද්වින්නං අනුසයානං. **උභයාප්පජහනස්සාති** කාමරාගවිචිකිච්ඡානුසයාප්පජහනස්ස. **කාරණං න හොතීති** යෙසං විචිකිච්ඡානුසයො පහීනො, තෙසං තස්ස පහීනතා, යෙසං යථාවුත්තං උභයප්පහීනං, තෙසං තදප්පජහනස්ස කාරණං න හොතීති අත්ථො. තෙනාහ **‘‘තෙසං පහීනත්තා ‘නප්පජහන්තී’ති න සක්කා වත්තු’’**න්ති. අථ පන න තත්ථ කාරණං වුත්තං, යෙන කාරණවචනෙන යථාවුත්තදොසාපත්ති සියා, කෙවලං පන සන්නිට්ඨානෙන තෙසං පුග්ගලානං ගහිතතාදස්සනත්ථං වුත්තං **‘‘කාමරාගානුසයඤ්ච නප්පජහන්තී’’**ති, එවම්පි පුච්ඡිතස්ස සංසයත්ථස්ස කාරණං වත්තබ්බං. තථා ච සති ‘‘සෙසපුග්ගලා තස්ස අනුසයස්ස පහීනත්තා නප්පජහන්තී’’ති කාරණං වත්තබ්බමෙවාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘න වත්තබ්බ’’**න්තිආදි. තත්ථ **න වත්තබ්බන්ති** වුත්තනයෙන කාරණං න වත්තබ්බං කාරණභාවස්සෙව අභාවතො. ‘‘උභයාප්පජහනස්ස කාරණං න හොතී’’ති වුත්තං, යථා පන වත්තබ්බං, තං දස්සෙතුං **‘‘යො කාමරාගානුසයං…පෙ.… වත්තබ්බත්තා’’**ති ආහ. තෙන පහීනාප්පහීනවසෙන කාරණං න වත්තබ්බං, පහීනානංයෙව පන වසෙන වත්තබ්බන්ති දස්සෙති. **සංසයත්ථසඞ්ගහිතෙති** සංසයත්ථෙන පදෙන සඞ්ගහිතෙ. සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතං පන පහීයමානත්තා ‘‘නප්පජහතී’’ති න සක්කා වත්තුන්ති.

පජහනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පහීනවාරවණ්ණනා

264-274. **ඵලට්ඨවසෙනෙව දෙසනා ආරද්ධා,** න මග්ගට්ඨවසෙන, කුතො පුථුජ්ජනවසෙන. කස්මා? ඵලක්ඛණෙ හි අනුසයා පහීනාති වුච්චන්ති, මග්ගක්ඛණෙ පන පහීයන්තීති. තෙනෙවාහ **‘‘මග්ගසමඞ්ගීනං අග්ගහිතතං දීපෙතී’’**ති. **පටිලොමෙ හි පුථුජ්ජනවසෙනපි දෙසනා ගහිතා** ‘‘යස්ස දිට්ඨානුසයො අප්පහීනො, තස්ස විචිකිච්ඡානුසයො අප්පහීනොති? ආමන්තා’’තිආදිනා. **අනුසයච්චන්තපටිපක්ඛෙකචිත්තක්ඛණිකානන්ති** අනුසයානං අච්චන්තං පටිපක්ඛභූතඑකචිත්තක්ඛණිකානං. **මග්ගසමඞ්ගීනන්ති** මග්ගට්ඨානං. එත්ථ ච අනුසයානං අච්චන්තපටිපක්ඛතාග්ගහණෙන උප්පත්තිරහතං පටික්ඛිපති. න හි තෙ අච්චන්තපටිපක්ඛසමුප්පත්තිතො පරතො උප්පත්තිරහා හොන්ති. මග්ගසමඞ්ගිතාග්ගහණෙන අනුප්පත්තිරහතාපාදිතතං පටික්ඛිපති. න හි මග්ගක්ඛණෙ තෙ අනුප්පත්තිරහතං ආපාදිතා නාම හොන්ති, අථ ඛො ආපාදීයන්තීති. එකචිත්තක්ඛණිකතාග්ගහණෙන සන්තානබ්‍යාපාරං. තෙනාහ **‘‘න කොචී’’**තිආදි. තත්ථ **තෙති** මග්ගසමඞ්ගිනො. න කෙවලං පහීනවාරෙයෙව, අථ ඛො අඤ්ඤෙසුපීති දස්සෙන්තො **‘‘අනුසය…පෙ.… ගහිතා’’**ති ආහ.

275-296. යත්ථ අනුසයො උප්පත්තිරහො, තත්ථෙවස්ස අනුප්පත්තිරහතාපාදනන්ති **‘‘අත්තනො අත්තනො ඔකාසෙ එව අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො’’**ති ආහ. තථා හි වුත්තං ‘‘චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, එත්ථ නිවිසමානා නිවිසතී’’ති (විභ. 203) වත්වා පුන වුත්තං ‘‘චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පහීයමානා පහීයති, එත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣතී’’ති (විභ. 204). **තස්මාති** යස්මා තදොකාසත්තමෙව කාමධාතුආදිඔකාසත්තමෙව අනුසයානං දීපෙන්ති පහීනාප්පහීනවචනානි, තස්මා. **අනොකාසෙ තදුභයාවත්තබ්බතා වුත්තාති** යස්මා කාමරාගපටිඝානුසයානං ද්වින්නං උප්පත්තිට්ඨානං, සො එව පහානොකාසොති ස්වායං තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොකාසො, තස්මිං අනොකාසෙ තදුභයස්ස පහානාප්පහානස්ස නවත්තබ්බතා වුත්තා. කාමරාගානුසයොකාසෙ හි පටිඝානුසයස්ස අප්පහීනත්තා සො ‘‘තත්ථ පහීනො’’ති න වත්තබ්බො, අට්ඨිතත්තා පන ‘‘තත්ථ අප්පහීනො’’ති ච, තස්මා අනොකාසෙ තදුභයාවත්තබ්බතා වුත්තාති. **තෙන සද්ධිං සමානොකාසෙති** තෙන කාමරාගෙන සද්ධිං සමානොකාසෙ. ‘‘සාධාරණට්ඨානෙ’’ති වුත්තෙ කාමධාතුයං සුඛුපෙක්ඛාසු පහීනො නාම හොති, න සමානකාලෙ පහීනො තතියචතුත්ථමග්ගවජ්ඣත්තා කාමරාගමානානුසයානං.

පහීනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධාතුවාරවණ්ණනා

332-340. අප්පහීනුප්පත්තිරහභාවා ඉධ අනුගමනසයනානීති දස්සෙන්තො **‘‘යස්මිං …පෙ.… අත්ථො’’**ති ආහ. **ඉධාපි යුත්තාති** පුබ්බෙ වුත්තමෙවත්ථං පරාමසති. තථා හි වුත්තං ‘‘කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහතං දස්සෙතී’’ති (යම. මූලටී. අනුසයයමක 1). **ඡ පටිසෙධවචනානීති** තිස්සන්නං ධාතූනං චුතූපපාතවිසිට්ඨානං පටිසෙධනවසෙන වුත්තවචනානි, තතො එව ධාතුවිසෙසනිද්ධාරණානි න හොන්ති. පටිසෙධොති හි ඉධ සත්තාපටිසෙධො වුත්තොති අධිප්පායෙන වදති. අඤ්ඤත්ථෙ පන න-කාරෙ නායං දොසො. **ඉමං නාම ධාතුං. තංමූලිකාසූති** පටිසෙධමූලිකාසු. **එවඤ්හීති** ‘‘න කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා’’තිආදිනා පඨමයොජනාය සති. නකාමධාතුආදීසු උපපත්තිකිත්තනෙනෙව නකාමධාතුආදිග්ගහණෙනපි ධාතුවිසෙසස්සෙව ගහිතතාය අත්ථතො විඤ්ඤායමානත්තා. තෙනාහ **‘‘න කාමධාතු…පෙ.… විඤ්ඤායතී’’**ති. **භඤ්ජිතබ්බාති** විභජිතබ්බා. විභාගො පනෙත්ථ දුවිධො ඉච්ඡිතොති ආහ **‘‘ද්විධා කාතබ්බාති අත්ථො’’**ති. පුච්ඡා ච විස්සජ්ජනානි ච **පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි**. යථා අවුත්තෙ හඞ්ගාභාවස්ස

අවිඤ්ඤාතත්තා ‘‘අනුසයා භඞ්ගා නත්ථී’’ති වත්තබ්බං, තථා තයිදං ‘‘කති අනුසයා භඞ්ගා’’ති එතදපෙක්ඛන්ති තදපි වත්තබ්බං. පුච්ඡාපෙක්ඛඤ්හි විස්සජ්ජනන්ති.

ධාතුවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුසයයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. චිත්තයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-62. **සරාගාදීති** එත්ථ ආදි-සද්දෙන ‘‘යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී’’ති ආරභිත්වා යාව ‘‘යස්ස අවිමුත්තං චිත්ත’’න්ති වාරො, තාව සඞ්ගණ්හාති. **කුසලාදීති** පන **ආදි**-සද්දෙන ‘‘යස්ස කුසලං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී’’ති ආරභිත්වා යාව ‘‘යස්ස සරණං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී’’ති වාරො, තාව සඞ්ගණ්හාති, තස්මා **සරාගාදිකුසලාදීහීති** සරාගාදීහි අවිමුත්තන්තෙහි, කුසලාදීහි අරණන්තෙහි පදෙහි **මිස්සකා** වාරා. **සුද්ධිකාති** කෙවලා යථාවුත්තසරාගාදීහි කුසලාදීහි ච අමිස්සකා. **තයො තයොති** පුග්ගලධම්මවසෙන තයො තයො මහාවාරා. යදි එවං කථං සොළස පුග්ගලවාරාති ආහ **‘‘තත්ථ තත්ථ පන වුත්තෙ සම්පිණ්ඩෙත්වා’’**ති. **තත්ථ තත්ථ** සොළසවිධෙ සරාගාදිමිස්සකචිත්තෙ **වුත්තෙ** පුග්ගලෙ එව එකජ්ඣං **සම්පිණ්ඩෙත්වා** සඞ්ගහෙත්වා ‘‘සොළස පුග්ගලවාරා’’ති වුත්තං. ‘‘ධම්මපුග්ගලධම්මවාරා’’ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **න නිරන්තරං වුත්තෙති** ධම්මෙ පුග්ගලධම්මෙ ච අනාමසිත්වා සොළසසුපි ඨානෙසු නිරන්තරං පුග්ගලෙ එව වුත්තෙ සම්පිණ්ඩෙත්වා සොළස පුග්ගලවාරා න වුත්තාති අත්ථො.

සංසග්ගවසෙනාති සංසජ්ජනවසෙන දෙසනාය විමිස්සනවසෙන. අඤ්ඤථා හි උප්පාදනිරොධා පච්චුප්පන්නානාගතකාලා ච කථං සංසජ්ජීයන්ති. **සෙසානම්පි වාරානන්ති** උප්පාදුප්පන්නවාරාදීනං. **තංතංනාමතාති** යථා ‘‘යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස චිත්තං උප්පන්න’’න්තිආදිනා උප්පාදඋප්පන්නභාවාමසනතො උප්පාදඋප්පන්නවාරොති නාමං පාළිතො එව විඤ්ඤායති, එවං සෙසවාරානම්පීති ආහ **‘‘තංතංනාමතා පාළිඅනුසාරෙන වෙදිතබ්බා’’**ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

63. **තථාරූපස්සෙවාති** පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිනො එව. **තඤ්ච චිත්තන්ති** තඤ්ච යථාවුත්තක්ඛණං පච්ඡිමචිත්තං. **‘‘එවංපකාර’’**න්ති ඉමස්ස අත්ථං දස්සෙතුං **‘‘භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගිමෙවා’’ති වුත්තං** නිරුජ්ඣමානාකාරස්ස ‘‘එවංපකාර’’න්ති වුත්තත්තා.

65-82. **ද්වයමෙතන්ති** යං ‘‘ඛණපච්චුප්පන්නමෙව චිත්තං උප්පාදක්ඛණාපගමෙන උප්පජ්ජිත්ථ නාම, තදෙව උප්පාදක්ඛණෙ උප්පාදං පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමා’’ති වුත්තං, එතං උභයම්පි. **එවං න සක්කා වත්තුන්ති** ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන න සක්කා වත්තුං, පකාරන්තරෙන පන සක්කා වත්තුන්ති අධිප්පායො. තත්ථ **‘‘න හී’’**තිආදිනා පඨමපක්ඛං විභාවෙති. **විභජිතබ්බං සියාති** ‘‘භඞ්ගක්ඛණෙ තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච උප්පජ්ජති, උප්පාදක්ඛණෙ තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ චෙව උප්පජ්ජති චා’’ති විභජිතබ්බං සියා, න ච විභත්තං . **‘‘ආමන්තා’’ති වත්තබ්බං සියා** ඛණපච්චුප්පන්නෙ චිත්තෙ වුත්තනයෙන උභයස්සපි ලබ්භමානත්තා, න ච වුත්තං. ඉදානි යෙන පකාරෙන සක්කා වත්තුං, තං දස්සෙතුං **‘‘චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ’’**තිආදිමාහ. **පුග්ගලො වුත්තො,** පුග්ගලවාරො හෙසොති අධිප්පායො. **තස්සාති** පුග්ගලස්ස. **න ච කිඤ්චි චිත්තං උප්පජ්ජති** චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගිභාවතො. **තං පන චිත්තං උප්පජ්ජති,** යං චිත්තසමඞ්ගී සො පුග්ගලොති **එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.** යදි අනෙකචිත්තවසෙනායං යමකදෙසනා පවත්තාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘චිත්තන්ති හි…පෙ…. තිට්ඨතී’’**ති. **සන්නිට්ඨානවසෙන නියමො වෙදිතබ්බො,** අඤ්ඤථා ‘‘නො ච තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා පටිසෙධො න යුජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. **තාදිසන්ති** තථාරූපං, යදවත්ථො උප්පන්නඋප්පජ්ජමානතාදිපරියායෙහි වත්තබ්බො හොති, තදවත්ථන්ති අත්ථො.

83-113. **ඉමස්ස පුග්ගලවාරත්තාති** ‘‘යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමාන’’න්තිආදිනයප්පවත්තස්ස ඉමස්ස අතික්කන්තකාලවාරස්ස පුග්ගලවාරත්තා. **පුග්ගලො පුච්ඡිතොති** ‘‘යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං…පෙ…. තස්ස චිත්ත’’න්ති චිත්තසමඞ්ගිපුග්ගලො පුච්ඡිතොති **පුග්ගලස්සෙව විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං,** ඉතරථා අඤ්ඤං පුච්ඡිතං අඤ්ඤං විස්සජ්ජිතං සියා. **න කොචි පුග්ගලො න ගහිතො** සබ්බසත්තානං අනිබ්බත්තචිත්තතාභාවතො. **තෙ ච පන** සබ්බෙ පුග්ගලා. **නිරුජ්ඣමානක්ඛණාතීතචිත්තාති** නිරුජ්ඣමානක්ඛණා හුත්වා අතීතචිත්තා. **තථා දුතියතතියාති** යථා

පඨමපඤ්හො අනවසෙසපුග්ගලවිසයත්තා පටිවචනෙන විස්සජ්ජෙතබ්බො සියා, තථා තතො එව දුතියතතියපඤ්හා ''ආමන්තා''ඉච්චෙව විස්සජ්ජෙතබ්බා සියුන්ති අත්ථො. චතුත්ථො පන පඤ්හො එවං විභජිත්වා පුග්ගලවසෙනෙව විස්සජ්ජෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **''පච්ඡිමචිත්තස්සා''**තිආදිං වත්වා තථා අවචනෙ කාරණං දස්සෙන්තො **''චිත්තවසෙන පුග්ගලවවත්ථානතො''**තිආදිමාහ. ''භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්ත''න්ති ඉමිනා **වත්තමානස්ස චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලො උප්පාදක්ඛණාතීතචිත්තො,** ''අතීතං චිත්තං උප්පාදක්ඛණඤ්ච වීතික්කන්තන්ති භඞ්ගක්ඛණඤ්ච වීතික්කන්ත''න්ති ඉමිනා පන **අතීතස්ස චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලො උප්පාදක්ඛණාතීතචිත්තො වුත්තො.**

තත්ථාති තෙසු ද්වීසු පුග්ගලෙසු. **පුරිමස්සාති** පඨමං වුත්තස්ස සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතස්ස චිත්තං න භඞ්ගක්ඛණං වීතික්කන්තං. ''නො ච භඞ්ගක්ඛණං වීතික්කන්ත''න්ති හි වුත්තං. පච්ඡිමස්ස වීතික්කන්තං චිත්තං භඞ්ගක්ඛණන්ති සම්බන්ධො. ''භඞ්ගක්ඛණඤ්ච වීතික්කන්ත''න්ති හි වුත්තං. **එවමාදිකො පුග්ගලවිභාගොති** දුතියපඤ්හාදීසු වුත්තං සන්ධායාහ. **තස්ස චිත්තස්ස තංතංඛණවීතික්කමාවීතික්කමදස්සනවසෙනාති** තස්ස තස්ස උප්පාදක්ඛණස්ස භඞ්ගක්ඛණස්ස ච යථාරහං වීතික්කමස්ස අවීතික්කමස්ස ච දස්සනවසෙන දස්සිතො හොති පුග්ගලවිභාගොති යොජනා. **ඉධාති** ඉමස්මිං අතික්කන්තකාලවාරෙ. **පුග්ගලවිසිට්ඨං චිත්තං පුච්ඡිතං** ''යස්ස චිත්තං තස්ස චිත්ත''න්ති වුත්තත්තා. **යදිපි පුග්ගලප්පධානා පුච්ඡා** පුග්ගලවාරත්තා. **අථාපි චිත්තප්පධානා** පුග්ගලං විසෙසනභාවෙන ගහෙත්වා චිත්තස්ස විසෙසිතත්තා. **උභයථාපි දුතියපුච්ඡාය ''ආමන්තා''ති වත්තබ්බං සියා** අනවසෙසපුග්ගලවිසයත්තා. තථා පන අවත්වා ''අතීතං චිත්ත''න්ති වුත්තං, කස්මා නිරොධක්ඛණ…පෙ…. දස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බන්ති යොජනා. **එස නයො ''න නිරුජ්ඣමාන''න්ති එත්ථාපීති** නිරුජ්ඣමානං ඛණං නිරොධක්ඛණං ඛණං වීතික්කන්තකාලං කිං තස්ස චිත්තං න හොතීති අත්ථො.

114-116. **සරාගපච්ඡිමචිත්තස්සාති** සරාගචිත්තෙසු පච්ඡිමස්ස චිත්තස්ස, එකස්ස පුග්ගලස්ස රාගසම්පයුත්තචිත්තෙසු යං සබ්බපච්ඡිමං චිත්තං, තස්ස. සො පන පුග්ගලො අනාගාමී වෙදිතබ්බො. **න නිරුජ්ඣති** නිරොධාසමඞ්ගිතාය. **නිරුජ්ඣිස්සති** ඉදානි නිරොධං පාපුණිස්සති. අප්පටිසන්ධිකත්තා පන තතො අඤ්ඤං **නුප්පජ්ජිස්සති. ඉතරෙසන්ති** යථාවුත්තසරාගපච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිං වීතරාගචිත්තසමඞ්ගිඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසානං ඉතරසෙක්ඛානඤ්චෙව පුථුජ්ජනානඤ්ච.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-16. **යථා මූලයමකෙ කුසලාදිධම්මා දෙසිතාති** කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා කුසලකුසලමූලාදිවිභාගතො මූලයමකෙ යමකවසෙන යථා දෙසිතා. **අඤ්ඤථාති** කුසලකුසලමූලාදිවිභාගතො අඤ්ඤථා, ඛන්ධාදිවසෙනාති අත්ථො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

33-34. තං පන කම්මසමුට්ඨානාදිරූපං අග්ගහෙත්වා. **කෙචීති** ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධායාහ. සො හි ''චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන වුත්ත''න්ති අට්ඨකථං ආහරිත්වා ''ඉමස්මිං පඤ්හෙ කම්මසමුට්ඨානාදිරූපඤ්ච ලබ්භතී''ති අවොච. තථා ච වත්වා පටිලොමපාළිං දස්සෙත්වා ''චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව ඉධාධිප්පෙතං. කම්මසමුට්ඨානාදිරූපෙ න විධානං, නාපි පටිසෙධො''ති ආහ. **තථාති** යථා වුත්තප්පකාරෙ පාඨෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව අධිප්පෙතං, තථා එත්ථාපීති අත්ථො. නොති වුත්තන්ති වදන්තීති සම්බන්ධො. **තං පනෙතන්ති** යථා උද්ධටස්ස පාඨස්ස අත්ථවචනං, එවං න සක්කා වත්තුං. කස්මාති ආහ **''චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ…පෙ…. පටිසෙධසිද්ධිතො''**ති. ස්වායං පටිසෙධො හෙට්ඨා දස්සිතොයෙවාති අධිප්පායො.

යෙ ච වදන්තීති එත්ථ **යෙ චාති** වජිරබුද්ධිත්ථෙරං සන්ධායාහ. සො හි ''සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ''තිආදිනා පටිසම්භිදාමග්ගපාළිං ආහරිත්වා ''යථා තත්ථ සතිපි කම්මජාදිරූපෙ ඨපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූපන්ති චිත්තපටිබද්ධත්තා චිත්තජරූපමෙව ඨපෙතබ්බභාවෙන උද්ධටං, එවමිධාපි චිත්තජරූපමෙව කථිත''න්ති වදති. **තඤ්ච නෙසං වචනං තථා න හොති,** යථා තෙහි උදාහටං, විසමොයං උපඤ්ඤාසොති අත්ථො. යථා ච තං තථා න හොති, තං

දස්සෙතුං **“යෙසඤ්හී”**තිආදි වුත්තං. **තෙසන්ති** කම්මජාදීනං. **තස්සාති** මග්ගස්ස. **තෙති** අබ්‍යාකතා, යෙ උප්පාදනිරොධවන්තො. **අවිජ්ජමානෙසු ච** උප්පාදනිරොධෙසු නිබ්බානස්ස විය.

සන්නිට්ඨානෙන ගහිතෙසු පුග්ගලෙසු. තෙසු හි කෙචි අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තානං උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිනො, කෙචි අබ්‍යාකතචිත්තස්ස, කෙචි කුසලාබ්‍යාකතචිත්තස්ස, තෙසු පුරිමා ද්වෙ පඨමකොට්ඨාසෙන සඞ්ගහිතා තස්ස කුසලුප්පත්තිපටිසෙධපරත්තා, තෙ පන භවවසෙන විභජිත්වා වත්තබ්බාති දස්සෙන්තො **“පඤ්චවොකාරෙ”**තිආදිමාහ. **එවන්ති** යථාවුත්තනයෙන. **සබ්බත්ථාති** සබ්බපඤ්හෙසු.

79. **තතොති** එකාවජ්ජනවීථිතො. **පුරිමතරජවනවීථි** යාය චුතිආසන්නගාමිනී සඞ්ගහිතා, තත්ථ උප්පන්නස්සපි චිත්තස්ස. **කුසලානාගතභාවපරියොසානෙනාති** කුසලධම්මානං අනාගතභාවස්ස පරියොසානභූතෙන අග්ගමග්ගානන්තරපච්චයත්තෙන **දීපිතං හොති සමානලක්ඛණං සබ්බං**. කෙන? **තාය එව සමානලක්ඛණතාය. එස නයොති** යථා කුසලානුප්පාදො කුසලානාගතභාවස්ස පරියොසානභූතතො වුත්තපරිච්ඡෙදතො ඔරම්පි ලබ්භතීති සො යථාවුත්තපරිච්ඡෙදො ලක්ඛණමත්තන්ති ස්වායං නයො දස්සිතො. එස නයො අකුසලාතීතභාවස්ස ආදිම්හි ‘‘දුතියෙ අකුසලෙ’’ති වුත්තට්ඨානෙ, අබ්‍යාකතාතීතභාවස්ස ආදිම්හි ‘‘දුතියෙ චිත්තෙ’’ති වුත්තට්ඨානෙපීති යොජනා. ඉදානි ‘‘එස නයො’’ති යථාවුත්තමතිදෙසං **“යථා හී”**තිආදිනා පාකටතරං කරොති. **භාවනාපහානානි දස්සිතානි හොන්ති** ‘‘අග්ගමග්ගසමඞ්ගී කුසලඤ්ච ධම්මං භාවෙති, අකුසලඤ්ච පජහතී’’ති. **ඉධාති** ඉමස්මිං පවත්තිවාරෙ. **තං තන්ති** අකුසලාතීතතාදි කුසලානාගතතාදි ච. **තෙන තෙනාති** ‘‘දුතියෙ අකුසලෙ අග්ගමග්ගසමඞ්ගී’’ති එවමාදිනා අන්තෙන ච.

100. **පටිසන්ධිචිත්තතොති** ඉදං මරියාදග්ගහණං, න අභිවිධිග්ගහණං, යතො **“සොළසම”**න්ති ආහ. අභිවිධිග්ගහණමෙව වා සොළසචිත්තක්ඛණායුකමෙව රූපන්ති ඉමස්මිං පක්ඛෙ අධිප්පෙතෙ පටික්ඛිත්තොවායං වාදොති දස්සෙන්තො **“තතො පරම්පි වා”**ති ආහ. අයඤ්ච විචාරො හෙට්ඨා දස්සිතො එව. **න තතො ඔරන්ති විඤ්ඤායති** තතො ඔරං අකුසලනිරොධසමකාලං අබ්‍යාකතනිරොධස්ස අසම්භවතො.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඉන්ද්‍රියයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. **ඉන්ද්‍රියයමකෙ විභඞ්ගෙ වියාති** යථා ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ පුරිසින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං උද්දිට්ඨං, න මනින්ද්‍රියානන්තරං, එවං ඉමස්මිං ඉන්ද්‍රියයමකෙ. තඤ්ච සුත්තදෙසනානුරොධෙනාති දස්සෙන්තො **“තීණිමානි…පෙ. … සුත්තෙ දෙසිතක්කමෙනා”**ති ආහ. සොයං යදත්ථං තස්ස සුත්තෙ දෙසිතක්කමෙන උද්දෙසො, තං දස්සෙතුං **“පවත්තිවාරෙහී”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ යථා ‘‘ජීවිතින්ද්‍රිය’’න්ති ඉදං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස අරූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච සාමඤ්ඤතො ගහණං, එවං උපාදින්නස්ස අනුපාදින්නස්ස චාති ආහ **“කම්මජානං අකම්මජානඤ්ච අනුපාලක”**න්ති. අථ වා සහජධම්මානුපාලකම්පි ජීවිතින්ද්‍රියං න කෙවලං ඛණට්ඨිතියා එව කාරණං, අථ ඛො පබන්ධානුපච්ඡෙදස්සපි කාරණමෙව. අඤ්ඤථා ආයුක්ඛයමරණං න සම්භවෙය්‍ය, තස්මා ‘‘කම්මජානඤ්ච අනුපාලක’’න්ති අවිසෙසතො වුත්තං, චුතිපටිසන්ධීසු ච පවත්තමානානං කම්මජානං අනුපාලකං. **ඉතීති** තස්මා. **තංමූලකානීති** ජීවිතින්ද්‍රියමූලකානි. **චුතිපටිසන්ධිපවත්තිවසෙනාති** චුතිපටිසන්ධිවසෙන පවත්තිවසෙන ච. තත්ථ යං උපාදින්නං, තං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව, ඉතරං ඉතරවසෙනපි වත්තබ්බං. යස්මා චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු පුරිසින්ද්‍රියාවසානෙසු එකන්තඋපාදින්නෙසු අතංසභාවත්තා යං මනින්ද්‍රියං මූලමෙව න හොති, තස්මා තං ඨපෙත්වා **අවසෙසමූලකානි** චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකානි. **ආයතනයමකෙ වියාති** යථා ආයතනයමකෙ පටිසන්ධිවසෙනායතනානං උප්පාදො, මරණවසෙන ච නිරොධො වුත්තො, එවමිධාපි චුතිඋපපත්තිවසෙනෙව වත්තබ්බානි, තස්මා අතංසභාවත්තා ජීවිතින්ද්‍රියං **තෙසං** චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං මජ්ඣෙ අනුද්දිසිත්වා **අන්තෙ** පුරිසින්ද්‍රියානන්තරං උද්දිට්ඨං. යං පන චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙසු මනින්ද්‍රියං සබ්බපච්ඡා එව ගහිතං, තත්ථ කාරණං අට්ඨකථායං වුත්තමෙව.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

94. **කොචි සභාවො නත්ථීති** කොචි සභාවධම්මො නත්ථි. යදි එවං ‘‘නත්ථී’’ති පටික්ඛෙපො එව යුත්තොති ආහ **“න ච රූපාදී”**තිආදි. ‘‘සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා’’තිආදීසු සුඛදුක්ඛසද්දානං සාමඤ්ඤවචනභාවෙපි ඉන්ද්‍රියදෙසනායං

තෙ විසිට්ඨවිසයා එවාති දස්සෙන්තො **‘‘සුඛස්ස…පෙ…. ගහිතොයෙවා’’**ති ආහ. **දුක්ඛස්ස ච** භෙදං කත්වා.

140. **පඤ්ඤින්ද්‍රියානි හොන්තීති ආමන්තාති** **වුත්තන්ති** පජානනට්ඨෙන අධිපතෙය්‍යට්ඨෙන ච පඤ්ඤින්ද්‍රියානි හොන්ති, දස්සනට්ඨෙන පන චක්ඛූනි චාති චක්ඛු, ඉන්ද්‍රියන්ති පුච්ඡාය ‘‘ආමන්තා’’ති වුත්තන්ති අධිප්පායො. **‘‘තණ්හාසොතමෙවාහා’’**ති වුත්තං, ‘‘යස්ස ඡත්තිංසති සොතා’’තිආදීසු (ධ. ප. 339) පන දිට්ඨිආදීනම්පි සොතභාවො ආගතො.

පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

186. **අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙනාති** ‘‘යො තෙසං රූපීනං ධම්මානං ආයු ඨිතී’’තිආදිනා (ධ. ස. 634) අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙන ගහෙතබ්බං. **පවත්තිඤ්ච ගහෙත්වා ගතෙසු** විස්සජ්ජනෙසු, චුතිපටිසන්ධියො ගහෙත්වා ගතෙසු යොජනා න ලබ්භතීති අධිප්පායො. අලබ්භමානා ච සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියෙහෙව න ලබ්භති. **තංමූලකා ච නයාති** සුඛින්ද්‍රියාදිමූලකා ච නයා. **තෙහීති** සුඛින්ද්‍රියාදීහි. **යොජනාති** ‘‘පවත්තෙ සුඛින්ද්‍රියවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ’’තිආදිනා උප්පජ්ජමානෙහි යොජනා. **තංමූලකා ච** තථායොජනාමූලභූතා ච නයා ජීවිතින්ද්‍රියාදිමූලකා ච නයා. **පාකටායෙවාති** පාළිගතියා එව විඤ්ඤායමානයොජනත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යා එව.

තං වචනං. **සොමනස්සවිරහිතසචක්ඛුකපටිසන්ධිනිදස්සනවසෙනාති** සොමනස්සවිරහිතසචක්ඛුකපටිසන්ධියෙව නිදස්සනන්ති යොජෙතබ්බං. කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘නිදස්සනමත්තමෙතං, න පන ගණනපරිච්ඡින්දන’’න්ති ආහ **‘‘න හි චතුන්නංයෙවාති නියමො කතො’’**ති. **තංසමානලක්ඛණාති** තාය සචක්ඛුකපටිසන්ධිතාය සමානලක්ඛණාති පරිත්තවිපාකග්ගහණං. තත්ථ සසොමනස්සපටිසන්ධියො සන්ධාය උපෙක්ඛාපටිසන්ධියො නිදස්සනභාවෙන වුත්තාති කෙචි. පරිත්තවිපාකපටිසන්ධි ච කුසලවිපාකාහෙතුකපටිසන්ධි වෙදිතබ්බා. සාපි හි සචක්ඛුකා සියා. **තංසමානලක්ඛණාති** වා තාය උපෙක්ඛාසහගතාය සමානලක්ඛණා යථාවුත්තඅහෙතුකපටිසන්ධි ච පඤ්චමජ්ඣානපටිසන්ධි ච. යදි එවං ‘‘චතුන්න’’න්ති කස්මා ගණනපරිච්ඡෙදොති ආහ **‘‘කාමාවචරෙ…පෙ…. නිදස්සනං කත’’**න්ති. **තෙනාති** උපෙක්ඛාසහගතමහාවිපාකනිදස්සනෙන, යෙහි සමානතාය ඉමෙ නිදස්සනභාවෙන වුත්තා, තෙ එකංසෙන තංසභාවා එවාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘යථා සසොමනස්ස…පෙ…. තො හොතී’’**ති.

නනු ච ගබ්භසෙය්‍යකෙසු අයමත්ථො එකංසතො න ලබ්භතීති ආසඞ්කං සන්ධායාහ **‘‘ගබ්භසෙය්‍යකානඤ්ච…පෙ…. දස්සිතා හොති’’**ති. තෙනාහ **‘‘සචක්ඛුකාන’’**න්තිආදි. තත්ථ යදි සහෙතුකපටිසන්ධිකානං කාමාවචරානං නියමතො සචක්ඛුකාදිභාවදස්සනං ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන ලබ්භෙය්‍ය, යුත්තමෙතං සියාති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘ගබ්භසෙය්‍යකෙපි හී’’**තිආදි. **තථා ආයතනයමකෙ දස්සිතන්ති** ඉදං ආයතනයමකවණ්ණනායං අත්තනා වුත්තං ‘‘එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියයමකෙ’’තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි සොමනස්සින්ද්‍රියුප්පාදකකම්මස්ස එකන්තෙන චක්ඛුන්ද්‍රියුප්පාදනතො ගබ්භෙපි යාව චක්ඛුන්ද්‍රියුප්පත්ති, තාව උප්පජ්ජමානතාය ‘‘අභිනන්දිතබ්බත්තා’’ති වුත්තං. **සන්නිට්ඨානෙන සඞ්ගහිතානන්ති** ‘‘යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතී’’ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන සඞ්ගහිතානං. **ඉත්ථීනං අසානකානං උපපජ්ජන්තීනන්ති ආදීසූති ආදි**-සද්දෙන ‘‘ඉත්ථීනං අචක්ඛුකානං උපපජ්ජන්තීන’’න්තිආදිං සඞ්ගණ්හාති. **තෙ එවාති** ගබ්භසෙය්‍යකා එව.

තංසමානලක්ඛණන්ති සොපෙක්ඛඅචක්ඛුකපටිසන්ධිභාවෙන සමානලක්ඛණං. **තත්ථාති** අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තෙ. **සමාධිලෙසො** දුබ්බලසමාධි යො චිත්තට්ඨිතිමත්තො. **තස්මාති** යස්මා චිත්තට්ඨිති විය දුබ්බලං වීරියං නත්ථි, යො ‘‘වීරියලෙසො’’ති වත්තබ්බො, තස්මා, ලෙසමත්තස්සපි වීරියස්ස අභාවාති අත්ථො. **අඤ්ඤෙසූති** අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තතො අඤ්ඤෙසු. **කෙසුචීති** එකච්චෙසු. උභයෙනපි මනොද්වාරාවජ්ජනහසිතුප්පාදචිත්තං වදති. **ඉධාති** අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තෙ. **සමාධිවීරියානි ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි ච න හොන්තීති** සමාධිකිච්චං පටික්ඛිපති, න සමාධිමත්තං, න වීරියලෙසස්ස සබ්භාවතොති යොජෙතබ්බං. තෙනෙවාහ **‘‘විසෙසනඤ්හි විසෙසිතබ්බෙ පවත්තතී’’**ති. යස්මිං වීරියෙ සති ඉන්ද්‍රියුප්පත්ති සියා, තදෙව තත්ථ නත්ථීති අත්ථො.

අපායෙ ඔපපාතිකවසෙනාති ඉදං සුගතියං ඔපපාතිකො විකලින්ද්‍රියො න හොතීති කත්වා වුත්තං, ‘‘ලබ්භන්තෙව ඤාණවිප්පයුත්තාන’’න්ති පන වුත්තත්තා ‘‘දුහෙතුකපටිසන්ධිකානං වසෙනා’’ති අට්ඨකථායං වුත්තං. **තෙසන්ති** ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියසන්තානානං. ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං පන උප්පාදනිරොධා අභිණ්හසොව හොන්තීති. **පඨමකප්පිකාදීනන්ති** එත්ථ ආදි-සද්දෙන ගහිතානං පරිවත්තමානලිඞ්ගානං වසෙන උප්පාදනිරොධග්ගහණං වෙදිතබ්බං. පඨමකප්පිකානං පන වසෙන උප්පාදො එව ලබ්භති. **‘‘චුතිඋපපත්තිවසෙනෙව දුතියපුච්ඡාසුපි සන්නිට්ඨානෙහි ගහණං වෙදිතබ්බ’’**න්ති ඉදං උපාදින්නඉන්ද්‍රියෙහි නියමිතත්තා වුත්තං.

190. **සන්තානුප්පත්තිනිරොධදස්සනතොති** සන්තානවසෙන උප්පාදනිරොධානං දිස්සමානත්තා. එතෙන රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදිසමානගතිකතං යුත්තිතො සාධෙති. ආගමතො පන ‘‘විනා සොමනස්සෙනා’’තිආදිනා පරතො සාධෙස්සති. **ඡෙදොති නාමං දට්ඨබ්බං** සරූපදස්සනෙනෙව සංසයච්ඡෙදනතො.

තස්සාති රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස. **තෙ ච** අසඤ්ඤසත්තා. නනු ච උප්පාදොව ජීවිතින්ද්‍රියස්ස චුතිඋපපත්තිවසෙන වත්තබ්බො, න අනුප්පාදොති ආහ **‘‘අනුප්පාදො...පෙ.... න පවත්තෙ’’**ති. අයඤ්ච නයො න කෙවලං පුරිමකොට්ඨාසෙ එව, අථ ඛො ඉතරකොට්ඨාසෙපි ගහිතො එවාති දස්සෙන්තො **‘‘පච්ඡිමකොට්ඨාසෙපී’’**තිආදිමාහ.

‘‘උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ’’ති කස්මා වුත්තන්ති යෙනාධිප්පායෙන චොදනා කතා, තමධිප්පායං විවරිතුං **‘‘නනු සුද්ධාවාස’’**න්තිආදි වුත්තං. **න වත්තබ්බන්ති** ‘‘උපපජ්ජන්තාන’’න්ති න වත්තබ්බං, ‘‘උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ’’ඉච්චෙව වත්තබ්බන්ති අත්ථො. ඉදානි යථා ‘‘උපපජ්ජන්තාන’’න්ති න වත්තබ්බං, තං දස්සෙතුං **‘‘යථා හී’’**තිආදි වුත්තං. **සොමනස්සමනින්ද්‍රියානන්ති** සොමනස්සින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියානං, අයමෙව වා පාඨො. **තදාති** පඨමස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස ධරමානකාලෙ. **තස්මාති** යස්මා රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානං අත්ථෙව කාලභෙදො, උභයඤ්චෙත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා ගය්හති, තස්මා. **උභයන්ති** සොමනස්සින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියන්ති ඉදං උභයං. **උප්පාදක්ඛණෙන නිදස්සිතන්ති** එතෙන ‘‘උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ’’ති ඉදං නිදස්සනමත්තන්ති දස්සෙති. ඉදානි තමෙවත්ථං උදාහරණෙන පාකටතරං කාතුං **‘‘යථා හී’’**තිආදි වුත්තං. තත්ථ යථා තාදිසානං අනෙකෙසං චිත්තානං භඞ්ගක්ඛණෙ ලබ්භමානං තදෙකදෙසෙන සබ්බපඨමස්ස උපපත්තිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙන නිදස්සිතං, එවමිධාපි ඛණද්වයෙ ලබ්භමානං තදෙකදෙසෙන උප්පාදක්ඛණෙන නිදස්සිතන්ති එවං නිදස්සනත්ථො වෙදිතබ්බො.

තෙසන්ති ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං. **අඤ්ඤත්ථාති** පවත්තෙ. **ඉධාති** අනාගතකාලභෙදෙ. **න න සම්භවති** උපපත්තික්ඛණස්ස විය තතො පරං පවත්තික්ඛණස්සපි අනාගතකාලභාවතො. **තස්මාති** උපපත්තිතො අඤ්ඤත්ථාපි යථාධිප්පෙතඋප්පාදසම්භවතො. අයඤ්ච අත්ථො වාරන්තරෙපි දිස්සතීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘එවඤ්ච කත්වා’’**තිආදි. **න හීතිආදිනා** තමෙවත්ථං සමත්ථෙති. තත්ථ **අපි පච්ඡිම...පෙ.... සන්ධිකස්සාති** **අපි**-සද්දෙන ‘‘කො පන වාදො අපච්ඡිමභවිකස්ස සොමනස්සසහගතපටිසන්ධිකස්සා’’ති දස්සෙති. අපච්ඡිමභවිකස්ස චුතිතො පච්ඡා ‘‘සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති ආහ **‘‘චුතිතො පුබ්බෙවා’’**ති. **එත්ථ හි පඨමපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානත්ථොතිආදීසු** අයං සඞ්ඛෙපත්ථො – එත්ථ ‘‘යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී’’ති එවමාදීසු යමකෙසු යා පඨමපුච්ඡා, තාසු සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතො අත්ථො. **පුච්ඡිතබ්බත්ථනිස්සයොති** ‘‘තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී’’තිආදිකස්ස පුච්ඡිතබ්බස්ස අත්ථස්ස නිස්සයභූතො **මාදිසොව** මයා සදිසො එව අත්ථො **උපපත්තිඋප්පාදින්ද්‍රියවා** උපපත්තික්ඛණෙ උප්පාදාවත්ථඉන්ද්‍රියසහිතො, **උභයුප්පාදින්ද්‍රියවා** පටිසන්ධිපවත්තීසු උප්පාදාවත්ථඉන්ද්‍රියසහිතො වා. **පටිනිවත්තිත්වාපි පුච්ඡිතබ්බත්ථස්ස නිස්සයොති** ‘‘යස්ස වා පනා’’තිආදිනා පටිනිවත්තිත්වා පුච්ඡිතබ්බස්සපි සංසයත්ථස්ස නිස්සයොති **එවං** ඉමිනා විය අජ්ඣාසයෙන ‘‘යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී’’තිආදීසු **දුතියපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානත්ථමෙව** සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතමෙව අත්ථං නියමෙති. **තත්ථෙව** තාසු එව පුබ්බෙ වුත්තපඨමපුච්ඡාසු එව. **පුච්ඡිතබ්බං** ‘‘තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී’’තිආදීසු **අනාගතභාවමත්තෙන සරූපතො ගහිතං උප්පාදං** උප්පාදසඞ්ඛාතං, ‘‘තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සතී’’තිආදීසු **අනාගතභාවමත්තෙන සරූපතො ගහිතං නිරොධං වා** නිරොධසඞ්ඛාතං වා සංසයත්ථං න නියමෙතීති. **එවන්ති** වුත්තප්පකාරෙන සන්නිට්ඨානත්ථස්ස නියමො හොති, න සංසයත්ථස්ස, තස්මා ‘‘යස්ස වා පන... පෙ.... ආමන්තා’’ති වුත්තං. **එස නයොති** ය්වායං උප්පාදවාරෙ විචාරො වුත්තො, නිරොධවාරෙපි එසෙව නයො. තථා හි ‘‘යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා’’ති වුත්තං.

එවං අවුත්තත්තාති උප්පාදනිරොධානං අනාගතානං සරූපෙන අවුත්තත්තා. න හි තත්ථ තෙ සරූපෙන වුත්තා, අථ ඛො ‘‘නුප්පජ්ජිස්සතී’’ති පටික්ඛෙපමුඛෙන වුත්තා. **තත්ථාති** අනුලොමෙ. **න එවං යොජෙතබ්බා** පටිලොමෙ. තමෙව අයොජෙතබ්බතං **‘‘යථා හී’’**තිආදිනා විවරති. උප්පාදනිරොධෙ අතික්කමිත්වා උප්පාදනිරොධා සම්භවන්ති යොජෙතුං, තථා උප්පාදනිරොධෙ අප්පත්වා උප්පාදනිරොධා සම්භවන්ති යොජෙතුන්ති යොජනා. ඉදඤ්ච ද්වයං යථානුලොමෙ සම්භවති, න එවං පටිලොමෙ. තෙනාහ **‘‘න එවං...පෙ.... සම්භවන්තී’’**ති. තත්ථ කාරණමාහ **‘‘අභූතාභාවස්ස...පෙ.... සම්භවානුපපත්තිතො’’**ති. **අභූතාභාවස්සාති** අභූතස්ස අභාවස්ස, අභූතස්ස උප්පාදස්ස නිරොධස්ස ච අභාවස්සාති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘අභූතුප්පාදනිරොධාභාවො ච පටිලොමෙ පුච්ඡිතො’’**ති, තස්මා ‘‘ආමන්තා’’ති ච වුත්තං, න වුත්තං විස්සජ්ජනන්ති සම්බන්ධො. **අස්ස විසෙසරහිතස්ස අභූතාභාවස්සාති** ඉමස්ස යථාවුත්තස්ස යථා රූපාභාවො වෙදනාභාවොති කොචි අභාවොපි විසෙසසහිතො, න එවමයන්ති විසෙසරහිතස්ස අභූතාභාවස්ස.

කාලන්තරයොගාභාවතොති කාලවිසෙසයොගාභාවතො. **යාදිසානන්ති** යානි භූතානි න වත්තමානානි සති පච්චයෙ උප්පජ්ජනාරහානි, තෙසං අනාගතානන්ති අත්ථො. **උප්පාදනිරොධාභාවෙන පුච්ඡිතබ්බස්සාති** ‘‘නුප්පජ්ජිස්සති න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති එවං උප්පාදස්ස නිරොධස්ස ච අභාවෙන පුච්ඡිතබ්බස්ස අත්ථස්ස. **සන්නිස්සයො** නිස්සයභූතො **සන්නිට්ඨානෙන සන්නිච්ඡිතො** සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතො. සො යථාවුත්තො අත්ථො නිස්සයො එතෙසන්ති **තන්නිස්සයා. තාදිසානංයෙව** අනාගතානංයෙව **උපපත්තිචුතිඋප්පාදනිරොධානං** උපපත්තිචුතිසඞ්ඛාතඋප්පාදනිරොධානං අනුප්පාදානිරොධානං පටික්ඛෙපවසෙන. **ජීවිතාදීනම්පි** ජීවිතමනින්ද්‍රියාදීනම්පි.

අනුප්පාදානිරොධා සංසයපදෙන පුච්ඡිතා හොන්ති ''යස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සතී''ති. **''ආමන්තා''ති වුත්තං** විභජිත්වා වත්තබ්බස්ස අභාවතො. තෙනාහ **''න වුත්තං…පෙ…. විස්සජ්ජන''**න්ති.

යෙ සොපෙක්ඛපටිසන්ධිකා භවිස්සන්ති රූපලොකෙ, තෙ සඞ්ගහිතාති යොජනා. **තංසමානලක්ඛණතායාති** තෙන සොපෙක්ඛපටිසන්ධිකභාවෙන සමානලක්ඛණතාය. **තං පමාදලිඛිතං** ධම්මයමකෙ තාදිසස්සෙව වචනස්ස අභාවතො. තත්ථපි යං වත්තබ්බං, තං චිත්තයමකෙ වුත්තං ''න හි ඛණපච්චුප්පන්නෙ උප්පජ්ජිත්ථාති අතීතවොහාරො අත්ථී''තිආදිනා.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

435-482. **ලොකියඅබ්‍යාකතෙහීති** ඵලධම්මනිබ්බානවිනිමුත්තෙහි අබ්‍යාකතෙහි. **තානි උපාදායාති** තානි ලොකියඅබ්‍යාකතානි උපාදාය. තංසමානගතිකානං මනින්ද්‍රියාදීනං ''සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතීති? ආමන්තා''තිආදිනා (යම. 1.ඛන්ධයමක.206) වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං විය පරිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තා. යඤ්හි පරිජානිතබ්බං, තදෙව පරිජානාතීතිආදිනා වුත්තං. එවමවිපරීතෙ අත්ථෙ සිද්ධෙපි චොදකො ''මිස්සකත්තා''ති එත්ථ ලබ්භමානං ලෙසං ගහෙත්වා චොදෙති **''යදි පරිඤ්ඤෙය්‍යමිස්සකත්තා''**තිආදිනා. තස්සත්ථො – යථා ඉධ පරිඤ්ඤෙය්‍යමිස්සකානං පරිඤ්ඤෙය්‍යතා වුත්තා, එවමඤ්ඤත්ථාපි සා තෙසං වත්තබ්බා, තථා භාවෙතබ්බමිස්සකානං භාවෙතබ්බතාති. තෙනාහ **''කස්මා ධම්මයමකෙ''**තිආදි. **කුසලාකුසලෙසු භාවනාපහානාභිනිවෙසො හොති,** යෙන වුත්තං ''සො තං අකුසලං පජහති, කුසලං භාවෙතී''තිආදි. **න අබ්‍යාකතභාව**න්ති එකෙන යථා එස්සද්වාරතො විය විඤ්ඤාණද්වාරතො කුසලාදීනං උප්පත්තිපරියායො, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං විය න අබ්‍යාකතාදීනං පරිඤ්ඤෙය්‍යතාපරියායොති දස්සෙති.

කුසලාකුසලභාවෙන අග්ගහිතාති සමුදයසභාවෙන අග්ගහිතාති අත්ථො. **කුසලාකුසලාපීති** කුසලාකුසලභාවාපි සමානා. **භාවෙතබ්බපහාතබ්බභාවෙහි විනාපි හොති,** යො න මග්ගසමුදයසච්චපක්ඛියො. යථා ''අනිච්චං රූප''න්ති එත්ථ ''අනිච්චමෙව රූපං, න නිච්ච''න්ති පටියොගිවිනිවත්තනමෙව එව-කාරෙන කරීයති, න තස්ස දුක්ඛානත්තතාදයො නිවාරිතා හොන්ති, එවං ''පහාතබ්බමෙවා''ති එත්ථ එව-සද්දෙන පටියොගිභූතං අප්පහාතබ්බමෙව නිවත්තීයති, න තතො අඤ්ඤවිසෙසාති දස්සෙන්තො ආහ **''එතෙන පහාතබ්බමෙවා''**තිආදි. **භාවෙතබ්බභාවො එව තස්ස** අඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස **ගහිතො** උක්කංසගතිවිජානනතො. **''පරතො ලිඛිතබ්බං උප්පටිපාටියා ලිඛිත''**න්ති කස්මා වුත්තං. **ද්වෙ පුග්ගලාති** හි ආදි අනුලොමෙ ආගතං උද්ධටං, **චක්ඛුන්ද්‍රියං න පරිජානාතීති**ආදි පන පටිලොමෙ. **දොමනස්සින්ද්‍රියං න පජහන්ති නාමාති** ඉදං ''නො ච දොමනස්සින්ද්‍රියං පජහන්තී''ති පාළිපදස්ස අත්ථවචනං. යං පන ''චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකං අතික්කමිත්වා දොමනස්සින්ද්‍රියමූලකෙ ඉදං වුත්ත''න්ති වුත්තං, පටිලොමෙ ආගතං සන්ධාය වුත්තත්තා තං න යුත්තං, න තං අට්ඨකථාචරියා පඨමං ආගතං පදං ලඞ්ඝිත්වා තාදිසස්සෙව පච්ඡා ආගතපදස්ස අත්ථවණ්ණනං කරොන්ති. පදානුක්කමතො එව හි අට්ඨකථායං අත්ථවණ්ණනා ආරද්ධා, පරියොසාපිතා ච, තස්මා අනුපටිපාටියාව ලිඛිතං, න උප්පටිපාටියාති දට්ඨබ්බං ''ද්වෙ පුග්ගලා''තිආදිකස්ස අනුලොමෙ ආගතස්ස උද්ධටත්තා.

එත්ථාති එතස්මිං පරිඤ්ඤාවාරෙ. **ඡ පුග්ගලාති** පුථුජ්ජනෙන සද්ධිං යාව අනාගාමිමග්ගට්ඨා ඡ පුග්ගලා. **අභින්දිත්වා ගහිතො** තත්ථ භබ්බාභබ්බානං කිච්චවිසෙසස්ස අග්ගහිතත්තා. යත්ථ පන සති පුථුජ්ජනග්ගහණසාමඤ්ඤෙ භබ්බානං කිච්චං ගහිතං, යත්ථ ච අභබ්බානං, තත්ථ තෙ එව භින්දිත්වා වුත්තා හොන්තීති දස්සෙන්තො **''යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං පටිලභිස්සන්ති, යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්තී''**ති ච ආදිමාහ. **අරහාති** අරියො, අයමෙව වා පාඨො. **පඨමමග්ගඵලසමඞ්ගීති** පුරිමමග්ගඵලසමඞ්ගී. **ඉතරොති** අරහා. **එවං පුග්ගලභෙදං ඤත්වාති** ඉධ පුථුජ්ජනො සො ච අභබ්බොති ගහිතො, ඉධ භබ්බො ඉධ අරියා, යෙ ච පඨමමග්ගඵලසමඞ්ගිනො යාව අග්ගමග්ගඵලසමඞ්ගිනොති එවං යථාවුත්තං පුග්ගලවිභාගං ඤත්වා. **තත්ථ තත්ථාති** තෙසං ද්වෙ පුථුජ්ජනා අට්ඨ අරියාති ඉමෙසං යථාවුත්තපුග්ගලානං භෙදතො අභෙදතො ච ගහණවසෙන ආගතෙ තස්මිං තස්මිං පාඨපදෙසෙ. **සන්නිට්ඨානෙනාති** සන්නිට්ඨානපදවසෙන, නිච්ඡයවසෙනෙව වා. **නිද්ධාරෙත්වාති** නීහරිත්වා. **විස්සජ්ජනං යොජෙතබ්බන්ති** විස්සජ්ජනවසෙන පවත්තපාළියා යථාවුත්තඅත්ථදස්සනෙන සම්බන්ධතො විභාවෙතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

යමකපකරණ-අනුටීකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

පට්ඨානපකරණ-අනුටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

කාමගුණාදීහීති කාමගුණඣානාභිඤ්ඤාචිත්තිස්සරියාදීහි. **ලළන්තීති** ලළිතානුභවනවසෙන රමන්ති. **තෙසූති** කාමගුණාදීසු. **විහරන්තීති** ඉරියාපථපරිවත්තනාදිනා වත්තන්ති. **පච්චත්ථිකෙති** බාහිරබ්භන්තරභෙදෙ අමිත්තෙ. **ඉස්සරියං** තත්ථ තත්ථ ආධිපතෙය්‍යං. **ඨානං** සෙට්ඨිසෙනාපතියුවරාජාදිට්ඨානන්තරං. **ආදි-**සද්දෙන පරිවාරපරිච්ඡෙදාදි සඞ්ගය්හති. **පුඤ්ඤයොගානුභාවප්පත්තායාති** දානමයාදිපුඤ්ඤානුභාවාධිගතාය සමථවිපස්සනාභාවනාසඞ්ඛාතයොගානුභාවාධිගතාය ච. **ජුතියාති** සරීරප්පභාය චෙව ඤාණප්පභාය ච. එත්ථ ච දෙව-සද්දො යථා කීළාවිජිගීසාවොහාරජුතිගතිඅත්ථො, එවං සත්තිඅභිත්ථවකමනත්ථොපි හොති ධාතුසද්දානං අනෙකත්ථභාවතොති **“යදිච්ඡිතනිප්ඵාදනෙ සක්කොන්තීති වා”**තිආදි වුත්තං.

ඉද්ධිවිධාදිතාමත්තෙන භගවතො අභිඤ්ඤාදීනං සාවකෙහි සාධාරණතාවචනං, සභාවතො පන සබ්බෙපි බුද්ධගුණා අනඤ්ඤසාධාරණායෙවාති දස්සෙන්තො **“නිරතිසයාය අභිඤ්ඤාකීළාය, උත්තමෙහි දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙහී”**ති ආහ. චිත්තිස්සරියසත්තධනාදීනං දානසඞ්ඛාතෙන සම්මාපටිපත්තිඅවෙච්චප්පසාදසක්කාරානං ගහණසඞ්ඛාතෙනාති යොජනා. ගහණඤ්චෙත්ථ තෙසු උපලබ්භමානසම්මාපටිපත්තිඅවෙච්චප්පසාදානං තෙහි උපනීයමානසක්කාරස්ස ච අභිනන්දනං අනුමොදනං සම්පටිච්ඡනඤ්ච වෙදිතබ්බං. ධම්මසභාවානුරූපානුසාසනීවචනෙනෙව ච පන සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිපි සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා වීතික්කමධම්මානුරූපා අනුසාසනීති කත්වා. **ඤාණගති** ඤාණෙන ගන්තබ්බස්ස ඤෙය්‍යස්ස අවබොධො. **සමන්නාගතත්තාති** ඉදං ‘‘අභිඤ්ඤාකීළායා’’තිආදීසු පච්චෙකං යොජෙතබ්බං, තථා **සදෙවකෙන ලොකෙනාති** ඉදං ‘‘ගමනීයතො’’තිආදීසු. **තෙ දෙවෙති** සම්මුතිදෙවාදිකෙ දෙවෙ. **තෙහි ගුණෙහීති** අභිඤ්ඤාදිගුණෙහි. **පූජනීයතරො දෙවොති** ඉදං පූජනීයපරියායො අයං අති-සද්දොති කත්වා වුත්තං. **අතිරෙකතරොති** අධිකතරො. **උපපත්තිදෙවානන්ති** ඉදං තබ්බහුලතාය වුත්තං. විසුද්ධිදෙවාපි හි තත්ථ විජ්ජන්තෙව, තෙසුපි වා ලබ්භමානං උපපත්තිදෙවභාවමත්තමෙව ගහෙත්වා තථා වුත්තං. **පටිපක්ඛානං** දුස්සීල්‍යමුට්ඨස්සච්චවික්ඛෙපානං, සීලවිපත්තිඅභිජ්ඣාදොමනස්සඅවසිට්ඨනීවරණානං වා.

ඉසීනං සත්තමො, ඉසීසු සත්තමොති දුවිධම්පි අත්ථං යොජෙත්වා දස්සෙන්තො **“චතුසච්චාවබොධගතියා…පෙ. … වුත්තො”**ති ආහ. සපරසන්තානෙසු සීලාදිගුණානං එසනට්ඨෙන වා ඉසයො, බුද්ධාදයො අරියා. ඉසි ච සො සත්තමො චාති **ඉසිසත්තමොති** එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ‘‘නාමරූපනිරොධ’’න්ති එත්ථ යං නාමරූපං නිරොධෙතබ්බං, තං දස්සෙන්තො **“යතො විඤ්ඤාණං පච්චුදාවත්තතී”**ති ආහ. වට්ටපරියාපන්නඤ්හි නාමරූපං නිරොධෙතබ්බං. තස්මිඤ්හි නිරොධිතෙ සබ්බසො නාමරූපං නිරොධිතමෙව හොති. යථාහ ‘‘සොතාපත්තිමග්ගඤාණෙන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සත්ත භවෙ ඨපෙත්වා අනමතග්ගෙ සංසාරෙ යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, එත්ථෙතෙ නිරුජ්ඣන්ති…පෙ.… අරහතො අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායන්තස්ස චරිමවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන පඤ්ඤා ච සති ච නාමඤ්ච රූපඤ්ච, එත්ථෙතෙ නිරුජ්ඣන්ති වූපසමන්ති අත්ථං ගච්ඡන්ති පටිප්පස්සම්භන්තී’’ති (චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 6). **අතිගම්භීරනයමණ්ඩිතදෙසනං** සාතිසයං පච්චයාකාරස්ස විභාවනතො. සභාවතො ච පච්චයාකාරො ගම්භීරො. යථාහ ‘‘අධිගතො ඛො ම්‍යායං ධම්මො ගම්භීරො’’තිආදි (දී. නි. 2.67; ම. නි. 1.281; 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7, 8), ‘‘ගම්භීරො චායං, ආනන්ද , පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො’’ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60) ච ආදි. තස්ස චායං අනන්තනයපට්ඨානදෙසනා අතිගම්භීරාව.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා

සමානනෙති සමානනයනෙ, සමාහරණෙ, සමානකරණෙ වා අට්ඨකථාධිප්පායං. තත්ථ ‘‘ද්වෙ අනුලොමානි ධම්මානුලොමඤ්ච පච්චයානුලොමඤ්චා’’තිආදිනා පරතො වණ්ණයිස්සන්ති.

පට්ඨානනාමත්ථොති ‘‘පට්ඨාන’’න්ති ඉමස්ස නාමස්ස අත්ථො, තං පන යස්මා අවයවද්වාරෙන සමුදායෙ නිරුළ්හං, තස්මා යථා අවයවෙසු පතිට්ඨිතං, තමෙව තාව දස්සෙතුං **“තිකපට්ඨානාදීනං තිකපට්ඨානාදිනාමත්ථො”**ති වුත්තං. අථ වා අවයවානමෙව පට්ඨානනාමත්ථො නිද්ධාරෙතබ්බො තංසමුදායමත්තත්තා පකරණස්ස. න හි සමුදායො නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති දස්සෙතුං **“පට්ඨානං…පෙ.… නාමත්ථො”**ති වුත්තං. තෙනෙවාහ **“ඉමස්ස පකරණස්ස…පෙ.… සමොධානතා චෙත්ථ වත්තබ්බා”**ති. වචනසමුදායත්ථවිජානනෙන විදිතපට්ඨානසාමඤ්ඤත්ථස්ස විත්ථාරතො පට්ඨානකථා වුච්චමානා සුඛග්ගහණා හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **“එවඤ්හි…පෙ.… හොතී”**ති. **තත්ථාති** තාසු නාමත්ථයථාවුත්තසමොධානතාසු. **සබ්බසාධාරණස්සාති** සබ්බෙසං අවයවභූතානං තිකපට්ඨානාදීනං සමුදායස්ස ච සාධාරණස්ස. **අත්ථතො ආපන්නං නානාවිධභාවන්ති** පකාරග්ගහණෙනෙව පකාරානං අනෙකවිධතා ච ගහිතාව

හොන්තීති වුත්තං. පකාරෙහි ඨානන්ති හි පට්ඨානං, නානාවිධො පච්චයො, තං එත්ථ විභජනවසෙන අත්ථීති පට්ඨානං, පකරණං, තදවයවො ච. එතස්මිඤ්ච අත්ථනයෙ සද්දතොපි නානාවිධභාවසිද්ධි දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ නානප්පකාරා පච්චයතා, නානප්පකාරානං පච්චයතා ච නානප්පකාරපච්චයතාති උභයම්පි සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන එකසෙසනයෙන වා එකජ්ඣං ගහිතන්ති දස්සෙන්තො **"එකස්සපි...පෙ.... වෙදිතබ්බා"**ති ආහ. **අනෙකධම්මභාවතොති** අනෙකෙ ධම්මා එතස්සාති අනෙකධම්මො, තබ්භාවතොති යොජෙතබ්බං. **නානප්පකාරපච්චයතාති** නානප්පකාරපච්චයභාවො, යො අට්ඨකථායං ''නානප්පකාරපච්චයට්ඨො''ති වුත්තො.

කාමං ධම්මසඞ්ගහාදීසුපි අත්ථෙව පච්චයධම්මවිභාගො, සො පන තත්ථ පච්චයභාවො න තථා තප්පරභාවෙන විභත්තො යථා පට්ඨානෙති දස්සෙන්තො **"එතෙන...පෙ.... දස්සෙති"**ති ආහ. **සාතිසයවිභාගතං** ඉමස්ස පකරණස්ස තථා තදවයවානං.

සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස යථාවුත්තගමනං යදධිකරණං, තං දස්සෙතුං **"එත්ථාති වචනසෙසො"**ති. **ගමනදෙසභාවතොති** පවත්තිට්ඨානභාවතො. **අඤ්ඤෙහි ගතිමන්තෙහීති** තීසු කාලෙසු අප්පටිහතඤාණාදීහි. **තස්ස** සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස.

තිවිධෙන පරිච්ඡෙදෙන දෙසිතෙසු ධම්මෙසු තිකවොහාරොති ආහ **"තිකානන්ති තිකවසෙන වුත්තධම්මාන"**න්ති. තීණි පරිමාණානි එතෙසන්ති හි තිකා. සමන්තාති සමන්තතො සබ්බභාගතොති වුත්තං හොතීති ආහ **"අනුලොමාදීහි සබ්බප්පකාරෙහිපි"**ති. **ගතානීති** පවත්තානි. **සමන්තචතුවීසතිපට්ඨානානීති** සමන්තතො අනුලොමාදිසබ්බභාගතො සමොධානවසෙන චතුවීසති පට්ඨානානි. **අනුලොමාදිසබ්බකොට්ඨාසතොති** අනුලොමාදිචතුකොට්ඨාසතො. **තිකාදිඡඡභාවන්ති** තිකාදිදුකදුකපරියොසානෙහි ඡඡභාවං. **තෙනාති** යථාවුත්තදස්සනෙන. **ධම්මානුලොමාදිසබ්බකොට්ඨාසතොති** පච්චනීකාදිදුකාදිසහජාතවාරාදිපච්චයපච්චනීයාදිආරම්මණමූලාදීනං ගහණං දට්ඨබ්බං. යථාවුත්තතො අඤ්ඤස්ස පකාරස්ස අසම්භවතො **"අනූනෙහි නයෙහි පවත්තානීති වුත්තං හොති"**ති ආහ. **තානි පන** යථාවුත්තානි සමන්තපට්ඨානානි. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා අට්ඨකථාවචනෙන අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දතීති දස්සෙන්තො ආහ **"තෙනෙවාහ...පෙ.... වසෙනා"**ති.

හෙතුනොති හෙතුසභාවස්ස ධම්මස්ස. සතිපි හෙතුසභාවස්ස ආරම්මණපච්චයාදිභාවෙ සවිසෙසෙ තාව පච්චයෙ දස්සෙන්තෙන **"අධිපතිපච්චයාදිභූතස්ස වා"**ති වුත්තං. ''හෙතු හුත්වා පච්චයො''ති වුත්තෙ ධම්මස්ස හෙතුසභාවතා නිද්ධාරිතා, න පච්චයවිසෙසොති තස්ස අධිපතිපච්චයාදිභාවො න නිවාරිතොති ආහ **"එතෙනපි සො එව දොසො ආපජ්ජති"**ති. **තෙනාති** හෙතුභාවග්ගහණෙන. **ඉධාති** ''හෙතුපච්චයො''ති එත්ථ. **ධම්මග්ගහණන්ති** අලොභාදිධම්මග්ගහණං. **සත්තිවිසෙසො** අත්තනො බලං සත්තිකාරණභාවො, යො රසොතිපි වුච්චති, ස්වායං අනඤ්ඤසාධාරණතාය ධම්මතො අනඤ්ඤොපි පච්චයන්තරසමවායෙයෙව ලබ්භමානත්තා අඤ්ඤො විය කත්වා වුත්තො. **තස්සාති** හෙතුභාවසඞ්ඛාතස්ස සාමත්ථියස්ස. **හෙතු හුත්වාති** එත්ථාපි හෙතුභාවවාචකො හෙතුසද්දො, න හෙතුසභාවධම්මවාචකොති ආහ **"හෙතු හුත්වා පච්චයොති ච වුත්ත"**න්ති.

එවඤ්ච කත්වාතිආදිනා යථාවුත්තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙති. යදි එවං අට්ඨකථායං ධම්මස්සෙව පච්චයතාවචනං කථන්ති ආහ **"අට්ඨකථායං පනා"**තිආදි . තෙනෙව චෙත්ථ අම්හෙහිපි ''ධම්මතො අනඤ්ඤොපි අඤ්ඤො විය කත්වා''ති ච වුත්තං. යදි අට්ඨකථායං ''යො හි ධම්මො, මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො''ති ච ආදීසු ධම්මෙන ධම්මසත්තිවිභාවනං කතං, අථ කස්මා ඉධ හෙතුභාවෙන පච්චයොති ධම්මසත්තියෙව විභාවිතාති චොදනං මනසි කත්වා වුත්තං **"ඉධාපි වා...පෙ.... දස්සෙති"**ති. ධම්මසත්තිවිභාවනං පනෙත්ථ න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති දස්සෙන්තො **"න හි"**තිආදිමාහ. අත්ථො එතස්ස අත්ථීති අත්ථො, අත්ථාභිධායිවචනන්ති වුත්තං **"එතීති එතස්ස අත්ථො වත්තතී"**ති, තස්මා අත්ථොති අත්ථවචනන්ති වුත්තං හොති. තෙනාහ **"තඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීනං සාධාරණවචන"**න්ති. **තඤ්චාති** හි ''වත්තතී''ති වචනං පච්චාමට්ඨං. අථ වා **එතීති එතස්ස අත්ථොති** ''එති''ති එතස්ස පදස්ස අත්ථො ''වත්තතී''ති එත්ථ වත්තනකිරියා. **තඤ්චාති** තඤ්ච වත්තනං. එතස්මිං පනත්ථෙ **සාධාරණවචනන්ති** එත්ථ වචන-සද්දො අත්ථපරියායො වෙදිතබ්බො ''වුච්චති''ති කත්වා. යදග්ගෙන උප්පත්තියා පච්චයො, තදග්ගෙන ඨිතියාපි පච්චයොති කොචි ආසඞ්කෙය්‍යාති තදාසඞ්කානිවත්තනත්ථං වුත්තං **"කොචි හි...පෙ.... හෙතුආදයො"**ති. එත්ථ ච යථා උප්පජ්ජනාරහානං උප්පත්තියා පච්චයෙ සතියෙව උප්පාදො, නාසති, එවං තිට්ඨන්තානම්පි ඨිතිපච්චයවසෙනෙව ඨානං යථා ජීවිතින්ද්‍රියවසෙන සහජාතධම්මානන්ති දට්ඨබ්බං. යෙ පන අරූපධම්මානං ඨිතිං පටික්ඛිපන්ති, යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

යථා අධිකරණසාධනො පතිට්ඨත්ථො හෙතු-සද්දො, එවං කරණසාධනො පවත්තිඅත්ථොපි යුජ්ජතීති දස්සෙන්තො **"හිනොති"**තිආදිමාහ. ''ලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා''තිආදිවචනතො හෙතූනං **කම්මනිදානභාවො** වෙදිතබ්බො.

එතෙනාති හෙතුපච්චයතො අඤ්ඤෙනෙව කුසලභාවසිද්ධිවචනෙන. **එකෙ ආචරියා. සභාවතොවාති** එතෙන යථා අඤ්ඤෙසං රූපගතං ඔභාසෙන්තස්ස පදීපස්ස රූපගතොභාසකෙන අඤ්ඤෙන පයොජනං නත්ථි සයං

ඔභාසනසභාවත්තා, එවං අඤ්ඤෙසං කුසලාදිභාවසාධකානං හෙතූනං අඤ්ඤෙන කුසලාදිභාවසාධකෙන පයොජනං නත්ථි සයමෙව කුසලාදිසභාවත්තාති දස්සෙති. න සභාවසිද්ධො අලොභාදීනං කුසලාදිභාවො උභයසභාවත්තා තංසම්පයුත්තඵස්සාදීනං වියාති ඉමමත්ථං දස්සෙති **''යස්මා පනා''**තිආදිනා. **සා පන** අඤ්ඤපටිබද්ධා කුසලාදිතා.

න කොචි ධම්මො න හොතීති රූපාදිභෙදෙන ඡබ්බිධෙසු සඞ්ඛතාසඞ්ඛතපඤ්ඤත්තිධම්මෙසු කොචිපි ධම්මො ආරම්මණපච්චයො න න හොති, ස්වායං ආරම්මණපච්චයභාවො හෙට්ඨා ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනායං වුත්තොයෙව.

පුරිමාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයන්ති ''ඡන්දවතො''තිආදිනා වුත්තාකාරෙන පුරිමසිද්ධං චිත්තාභිසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතං උපනිස්සයං. **චිත්තෙති** චිත්තසීසෙනායං නිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. න හි චිත්තමෙව තථාභිසඞ්ඛරීයති, අථ ඛො තංසම්පයුත්තධම්මාපි. **සාධයමානාති** වසෙ වත්තයමානා. වසවත්තනඤ්චෙත්ථ තදාකාරානුවිධානං. ඡන්දාදීසු හි හීනෙසු මජ්ඣිමෙසු පණීතෙසු තංතංසම්පයුත්තාපි තථා තථා පවත්තන්ති. තෙනාහ **''හීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො''**ති. **තෙනාති** අත්තනො වසෙ වත්තාපනෙන, තෙසං වා වසෙ වත්තනෙන. **තෙහි** ඡන්දාදයො. **අධිපතිපච්චයා හොන්ති** අත්තාධීනානං පතිභාවෙන පවත්තනතො. **ගරුකාතබ්බං ආරම්මණං** මහග්ගතධම්මලොභනීයධම්මාදි.

තදනන්තරුප්පාදනියමොති තස්ස තස්සෙව චිත්තස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජමානතං. **තංතංසහකාරීපච්චයවිසිට්ඨස්සාති** තෙන තෙන ආරම්මණාදිනා සහකාරීකාරණෙන තදුප්පාදනසමත්ථතාසඞ්ඛාතං විසෙසං පත්තස්ස. **තායයෙවාති** යා වෙඛාදානෙ පුප්ඵනසමත්ථතා වෙඛාපගමෙ ලද්ධොකාසා, තායමෙව.

උපසග්ගවසෙනපි අත්ථවිසෙසො හොතීති වුත්තං **''සද්දත්ථමත්තතො නානාකරණ''**න්ති. **වචනීයත්ථතොති** භාවත්ථතො. භාවත්ථොපි හි වචනග්ගහණානුසාරෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්තා ''වචනීයො''ති වුච්චති. **නිරොධුප්පාදන්තරාභාවතොති** පුරිමනිරොධස්ස පච්ඡිමුප්පාදස්ස ච බ්‍යවධායකාභාවතො. **නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතාති** එතෙන නිරොධානං නිරොධසමකාලුප්පාදවාදං නිවාරෙති. සති හි සමකාලත්තෙ බ්‍යවධානාසඞ්කා එව න සියා සණ්ඨානාභාවතො. ඉදම්තො හෙට්ඨා උද්ධං තිරියන්ති විභාගාභාවා අත්තනා එකත්තමිව උපනෙත්වාති යොජනා. සණ්ඨානාභාවෙන හි අප්පටිඝභාවූපලක්ඛණෙන විභාගාභාවං, තෙන එකත්තමිවූපනයනං සුට්ඨු අනන්තරභාවං සාධෙති, සභාවට්ඨානාභාවෙන පන අනන්තරමෙව උප්පාදනං.

විභාගතො ඤාණෙන ආකරීයතීති **ආකාරො,** ධම්මානං පවත්තිභෙදො. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං නිරොධුප්පාදානන්තරතායාති යොජනා. **පුරිමචුතීති** අසඤ්ඤසත්තුප්පත්තිතො පුරිමචුති. යදි කාලන්තරතා නත්ථි, කථමිදං ''සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා පඤ්ච කප්පසතානි අතික්කමිත්වා''ති වචනන්ති ආහ **''න හි තෙසං...පෙ.... වුච්චෙය්‍යා''**ති. නනු තෙසං අන්තරා රූපසන්තානො පවත්තතෙවාති අනුයොගං සන්ධායාහ **''න ච...පෙ.... අඤ්ඤසන්තානත්තා''**ති. යදි එවං තෙසං අඤ්ඤභින්නසන්තානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤූපකාරෙනපි භවිතබ්බන්ති චොදනාය වුත්තං **''රූපාරූප...පෙ.... හොන්තී''**ති. තෙනෙතං දස්සෙති – යදිපි රූපාරූපධම්මා එකස්මිං පුග්ගලෙ වත්තමානා විසෙසතො අඤ්ඤමඤ්ඤූපකාරකභාවෙන වත්තන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං පන විසදිසසභාවතාය විසුංයෙව සන්තානභාවෙන පවත්තනතො බ්‍යවධායකා න හොන්ති සන්තතිවසෙන මිථු අපරියාපන්නත්තා, යතො ''අඤ්ඤමඤ්ඤං විප්පයුත්තා, විසංසට්ඨා''ති ච වුත්තන්ති. උපකාරකො ච නාම අච්චන්තං භින්නසන්තානානම්පි හොතියෙවාති න තාවතා සන්තානාභෙදොති භියොපි නෙසං බ්‍යවධායකතාභාවො වෙදිතබ්බො. යථා සමානජාතිකානං චිත්තුප්පාදානං නිරන්තරතා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන පාකටා, න තථා අසමානජාතිකානන්ති අධිප්පායෙන **''ජවනානන්තරස්ස ජවනස්ස විය භවඞ්ගානන්තරස්ස භවඞ්ගස්ස වියා''**ති වුත්තං.

පච්චයභාවො චෙත්ථාති එත්ථ ච-සද්දො බ්‍යතිරෙකො. සො යෙන විසෙසෙනෙත්ථ උප්පාදක්ඛණං, තං විසෙසං ජොතෙති. **අනන්තරපච්චයාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන සමනන්තරපච්චයං සඞ්ගණ්හාති. පුරෙපච්ඡාභාවා, තදුපාදිකා වා උප්පාදනිරොධා **පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡෙදො,** තෙන **ගහිතානං** ඛණත්තයපරියාපන්නානන්ති අත්ථො. තෙනාහ **''උප්පජ්ජතීති වචනං අලභන්තාන''**න්ති. උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගී හි ''උප්පජ්ජතී''ති වුච්චති. තථා හි වුත්තං ''උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානං, නො ච උප්පන්නං, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං නො ච උප්පජ්ජමාන''න්ති (යම. 2.චිත්තයමක.81). **සොති** අනන්තරාදිපච්චයභාවො. **අපරිච්ඡෙදන්ති** කාලවසෙන පරිච්ඡෙදරහිතං. **යතොති** පුබ්බන්තාපරන්තවසෙන පරිච්ඡෙදාභාවතො. **තෙනෙවාති** කාලවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ එව ධම්මානං ගහණතො.

උප්පත්තියා පච්චයභාවෙන පාකටෙනාති ඉදං තස්ස නිදස්සනභාවනිදස්සනං. සිද්ධඤ්හි නිදස්සනං. **පච්චයුප්පන්නානන්ති** පච්චයනිබ්බත්තානං, අත්තනො ඵලභූතානන්ති අධිප්පායො. **සහජාතභාවෙනාති** සහ උප්පන්නභාවෙන. අත්තනා සහුප්පන්නධම්මානඤ්හි සහුප්පන්නභාවෙන උපකාරකතා සහජාතපච්චයතා. තෙන ඨිතික්ඛණෙපි නෙසං උපකාරකතා වෙදිතබ්බා. එවඤ්හි ''පකාසස්ස පදීපො වියා''ති නිදස්සනම්පි සුට්ඨු යුජ්ජති. පදීපො හි පකාසස්ස ඨිතියාපි පච්චයොති.

අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙවාති ඉමිනා සහජාතාදිභාවෙන අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතාමත්තං න අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, අථ ඛො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවවසෙනාති ලක්ඛණසඞ්කරාභාවං දස්සෙති, න සහජාතාදිපච්චයෙහි විනා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයස්ස පවත්ති. තෙනෙවාහ **"න සහජාතතාදිවසෙනා"**ති. යදිපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො සහජාතාදිපච්චයෙහි විනා න හොති, සහජාතාදිපච්චයා පන තෙන විනාපි හොන්තීති සහජාතතාදිවිධුරෙනෙව පකාරෙන අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයස්ස පවත්තීති දස්සෙන්තො **"සහජාතාදි…පෙ…. න හොති"**ති වත්වා තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං **"න ච පුරෙජාත…පෙ…. හොන්ති"**ති ආහ. **සහජාතතාදීති** ච ආදි-සද්දෙන නිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදීනං ගහණං වෙදිතබ්බං.

පථවීධාතුයං පතිට්ඨාය එව සෙසධාතුයො උපාදාරූපානි විය යථාසකකිච්චං කරොන්තීති වුත්තං **"අධිට්ඨානාකාරෙන පථවීධාතු සෙසධාතූන"**න්ති. එත්ථ **අධිට්ඨානාකාරෙනාති** ආධාරාකාරෙන. ආධාරාකාරො චෙත්ථ නෙසං සාතිසයං තදධීනවුත්තිතාය වෙදිතබ්බො, යතො භූතානි අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානානි වුච්චන්ති. එවඤ්ච කත්වා චක්ඛාදීනම්පි අධිට්ඨානාකාරෙන උපකාරකතා සුට්ඨු යුජ්ජති. න හි යථාවුත්තං තදධීනවුත්තියා විසෙසං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො චක්ඛාදීසු අදෙසකානං අරූපධම්මානං අධිට්ඨානාකාරො සම්භවති. යදිපි යං යං ධම්මං පටිච්ච යෙ යෙ ධම්මා පවත්තන්ති, තෙසං සබ්බෙසං තදධීනවුත්තිභාවො, යෙන පන පච්චයභාවවිසෙසෙන චක්ඛාදීනං පටුමන්දභාවෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො තදනුවිධානාකාරෙනෙව පවත්තන්ති, ස්වායමිදං තෙසං තදධීනවුත්තියා සිද්ධො විසෙසොති වුත්තො. එවඤ්හි පච්චයභාවසාමඤ්ඤෙ සතිපි ආරම්මණපච්චයතො නිස්සයපච්චයස්ස විසෙසො සිද්ධොති වෙදිතබ්බො. ස්වායං ධාතුවිභඞ්ගෙ විභාවිතොයෙව. **ඛන්ධාදයො තංතංනිස්සයානං ඛන්ධාදීනන්ති** "උපකාරකා"ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

යං කිඤ්චි කාරණං නිස්සයොති වදති, න වුත්තලක්ඛණූපපන්නමෙව. එතෙන පච්චයට්ඨො ඉධ නිස්සයට්ඨොති දස්සෙති. **තත්ථාති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. තෙන වුත්තං **"නිද්ධාරෙති"**ති.

සුට්ඨුකතතං දීපෙති, කස්ස? "අත්තනො"ති වුත්තස්ස පකතසද්දෙන විසෙසියමානස්ස පච්චයස්ස. කෙන කතන්ති? අත්තනො කාරණෙහීති සිද්ධොවායමත්ථො. **තථාති** ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන. අථ වා **තථාති** නිප්ඵාදනවසෙන උපසෙවනවසෙන ච. තත්ථ නිප්ඵාදනං හෙතුපච්චයසමොධානෙන ඵලස්ස නිබ්බත්තනං, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති අනාමසිත්වා උපසෙවනමෙව විභාවෙන්තො **"උපසෙවිතො වා"**ති ආහ. තත්ථ **අල්ලීයාපනං** පරිභොගවසෙන වෙදිතබ්බං. තෙනාහ **"උපභොගූපසෙවන"**න්ති. **විජානනාදිවසෙනාති** විජානනසඤ්ජානනානුභවනාදිවසෙන. **තෙනාති** යථාවුත්තඋපසෙවිතස්ස පකතභාවෙන. **අනාගතානම්පි…පෙ…. වුත්තා හොති,** පගෙව අතීතානං පච්චුප්පන්නානඤ්චාති අධිප්පායො. පච්චුප්පන්නස්සපි හි "පච්චුප්පන්නං උතු භොජනං සෙනාසනං උපනිස්සාය ඣානං උප්පාදෙන්ති"තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.18.8) පකතූපනිස්සයභාවො ලබ්භතීති.

යථා යෙ ධම්මා යෙසං ධම්මානං පච්ඡාජාතපච්චයා හොන්ති, තෙ තෙසං එකංසෙන විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයාපි හොන්ති, තථා යෙ ධම්මා යෙසං ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයා හොන්ති, තෙ තෙසං නිස්සයාරම්මණපච්චයාපි හොන්තීති උභයෙසු උභයෙසං පච්චයාකාරානං ලක්ඛණතො සඞ්කරාභාවං දස්සෙතුං **"විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා, නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා"**ති ච වුත්තං. යථා හි පච්ඡාජාතපුරෙජාතාකාරා අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨා, එවං පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තාකාරාදයො පුරෙජාතනිස්සයාකාරාදයො ච අඤ්ඤමඤ්ඤවිභත්තසභාවා එවාති.

මනොසඤ්චෙතනාහාරවසෙන පවත්තමානෙහීති ඉමිනා චෙතනාය සම්පයුත්තධම්මානම්පි තදනුගුණං අත්තනො පච්චයුප්පන්නෙසු පවත්තිමාහ. **තෙනෙවාති** චෙතනාහාරවසෙන උපකාරකත්තා එව.

පයොගෙන කරණීයස්සාති එතෙන භින්නජාති යං තාදිසං පයොගෙන කාතුං න සක්කා, තං නිවත්තෙති. අනෙකවාරං පවත්තියා ආසෙවනට්ඨස්ස පාකටභාවොති කත්වා වුත්තං **"පුනප්පුනං කරණ"**න්ති. එකස්ස පන පච්චයධම්මස්ස එකවාරමෙව පවත්ති. **අත්තසදිසස්සාති** අරූපධම්මසාරම්මණතාසුක්කකණ්හාදිභාවෙහි අත්තනා සදිසස්ස. ඉදං පච්චයුප්පන්නවිසෙසනං, **"අත්තසදිසසභාවතාපාදන"**න්ති ඉදං පන පච්චයභාවවිසෙසනං, තඤ්ච භින්නජාතියතාදිමෙව විසදිසසභාවතං නිවත්තෙති, න භූමන්තරතාදිං. න හි පරිත්තා ධම්මා මහග්ගතඅප්පමාණානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයා න හොන්තීති. **වාසනං** වාසං ගාහාපනං, ඉධ පන වාසනං විය වාසනං, භාවනන්ති අත්ථො. **ගන්ථාදීසූති** ගන්ථසිප්පාදීසු. විසයෙ චෙතං භුම්මං, න නිද්ධාරණෙ. තෙන ගන්ථසිප්පාදිවිසයා පුරිමසිද්ධා අජ්ඣයනාදිකිරියා **"ගන්ථාදීසු පුරිමා පුරිමා"**ති වුත්තා, සා පන ආසෙවනාකාරා ඉධ උදාහරණභාවෙන අධිප්පෙතාති ආහ **"පුරිමා පුරිමා ආසෙවනා වියාති අධිප්පායො"**ති. නිද්ධාරණෙ එව වා එතං භුම්මං. ගන්ථාදිවිසයා හි ආසෙවනා ගන්ථාදීති වුත්තා යථා රූපවිසයජ්ඣානං රූපන්ති වුත්තං "රූපී රූපානි පස්සතී"තිආදීසු (ම. නි. 2.248; 3.312; පටි. ම. 1.209; ධ. ස. 248).

අත්තනො විය සම්පයුත්තධම්මානම්පි කිච්චසාධිකා චෙතනා චිත්තස්ස බ්‍යාපාරභාවෙන ලක්ඛීයතීති ආහ **"චිත්තපයොගො චෙතනා"**ති. **තායාති** තාය චෙතනාය. **උප්පන්නකිරියතාවිසිට්ඨායෙති** චිත්තපයොගසඞ්ඛාතාය

චෙතනාකිරියාය උප්පත්තියා විසිට්ඨෙ විසෙසං ආපන්නෙ. යස්මිඤ්හි සන්තානෙ කුසලාකුසලචෙතනා උප්පජ්ජති, තත්ථ යථාබලං තාදිසං විසෙසාධානං කත්වා නිරුජ්ඣති, යතො තත්ථෙව අවසෙසපච්චයසමවායෙ තස්සා ඵලභූතානි විපාකකටත්තාරූපානි නිබ්බත්තිස්සන්ති. තෙනාහ **"සෙසපච්චය...පෙ.... න අඤ්ඤථා"**ති. **තෙසන්ති** විපාකකටත්තාරූපානං. **තෙනාති** චිත්තකිරියභාවෙන. **කිං වත්තබ්බන්ති** අසහජාතානම්පි භාවීනං උපකාරිකා චෙතනා සහජාතානං උපකාරිකාති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති අත්ථො.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙනාති උස්සාහනං උස්සාහො, නත්ථි එතස්ස උස්සාහොති නිරුස්සාහො, සො එව සන්තභාවොති නිරුස්සාහසන්තභාවො, තෙන. උස්සාහොති ච කිරියමයචිත්තුප්පාදස්ස පවත්තිආකාරො වෙදිතබ්බො, යො බ්‍යාපාරොති ච වුච්චති, න වීරියුස්සාහො. ස්වායං යථා අසමුග්ඝාතිතානුසයානං කිරියමයචිත්තුප්පාදෙසු සාතිසයො ලබ්භති, න තථා නිරනුසයානං. තතො එව තෙ සන්තසභාවා විපාකුප්පාදනබ්‍යාපාරරහිතාව හොන්ති, කිරියමයචිත්තුප්පාදතාය පන සඋස්සාහා එවාති තතොපි විසෙසනත්ථං "නිරුස්සාහසන්තභාවෙනා"ති වුත්තං. **එතෙනාති** නිරුස්සාහසන්තභාවග්ගහණෙන. **සාරම්මණාදිභාවෙනාති** සාරම්මණඅරූපධම්මචිත්තචෙතසිකඵස්සාදිභාවෙන. **විසදිසවිපාකභාවං දස්සෙති** යථාවුත්තඋස්සාහමත්තරහිතසන්තභාවස්ස විපක්ඛභාවමාපන්නෙසු අරූපධම්මෙසු එව ලබ්භනතො. **සොති** විපාකභාවො. **විපාකානං පයොගෙන අසාධෙතබ්බතායාති** "ඡන්දවතො කිං නාමන සිජ්ඣතී"තිආදිනා චිත්තාභිසඞ්ඛාරපයොගෙන යථා කුසලාකුසලා නිප්ඵාදීයන්ති, එවං විපාකානං පයොගෙන අනිප්ඵාදෙතබ්බත්තා. **පයොගෙනාති** කම්මඵලුප්පත්තිමූලහෙතුභූතෙන පුරිමපයොගෙන. යං සන්ධාය වුත්තං "පයොගසම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තී"තිආදි. **අඤ්ඤථාති** පයොගෙන විනා. **සෙසපච්චයෙසූති** කම්මස්ස විපාකුප්පාදනෙ සහකාරීකාරණෙසු. **කම්මස්ස කටත්තායෙව** පයොගෙ සති අසතිපීති වුත්තමෙවත්ථං අවධාරණෙන දස්සෙන්තො විපාකානං නිරුස්සාහතං පාකටං කරොති. **න කිලෙසවූපසමසන්තභාවො** යථා තං සන්තානෙසු ඣානසමාපත්තීසූති අධිප්පායො. අයඤ්ච විපාකානං සන්තභාවො නානුමානිකො, අථ ඛො පච්චක්ඛසිද්ධොති දස්සෙන්තො **"සන්තභාවතොයෙවා"**තිආදිමාහ. තත්ථ අභිනිපාතග්ගහණෙන කිච්චතො පඤ්චවිඤ්ඤාණානි දස්සෙති. තෙනෙවාහ **"පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කිඤ්චි ධම්මං පටිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා"**ති. **තප්පච්චයවතන්ති** විපාකපච්චයවන්තානං, විපාකපච්චයෙන උපකත්තබ්බානන්ති අත්ථො. **අවිපාකානං** රූපධම්මානං. **විපාකානුකූලං පවත්තින්ති** සන්තසභාවං පච්චයභාවමාහ.

යථාසකං පච්චයෙහි නිබ්බත්තානං පච්චයුප්පන්නානං අනුබලප්පදානං උපත්ථම්භකත්තං, තයිදං ආහාරෙසු න නියතං තතො අඤ්ඤථාපි පවත්තනතො. තථා සති තදෙව තත්ථ කස්මා ගහිතන්ති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **"සතිපි...පෙ.... උපත්ථම්භකත්තෙනා"**ති. තෙන පධානාප්පධානෙසු පධානෙන නිද්දෙසො ඤායගතොති දස්සෙති. කාමඤ්චෙත්ථ "රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙනා"ති අවිසෙසතො වුත්තං, සාමඤ්ඤජොතනා පන විසෙසෙ අවතිට්ඨතීති යථාරහං පච්චයභාවො නිද්ධාරෙතබ්බො. ස්වායං තෙසං උපත්ථම්භකත්තස්ස පධානභාවවිභාවනෙනෙව ආවි භවතීති තමෙව දස්සෙන්තො **"උපත්ථම්භකත්තඤ්හී"**තිආදිමාහ. ඵස්සමනොසඤ්චෙතනාවිඤ්ඤාණානි අත්තනා සහජාතධම්මානං සහුප්පාදනභාවෙන පච්චයා හොන්තීති ආහ **"සතිපි ජනකත්තෙ අරූපීනං ආහාරාන"**න්ති. **උපත්ථම්භකත්තං හොති** උප්පාදතො පරම්පි නෙසං පච්චයභාවතො. **අසතිපි ජනකත්තෙ** උපත්ථම්භියමානස්ස රූපස්ස අඤ්ඤෙහි යථාසකං පච්චයෙහි ජනිතත්තා. තෙනාහ **"චතුසමුට්ඨානිකරූපූපත්ථම්භකරූපාහාරස්සා"**ති. යදග්ගෙන රූපාරූපාහාරා අත්තනො ඵලස්ස උප්පත්තියා පච්චයා හොන්ති, තදග්ගෙන ඨිතියාපි පච්චයා හොන්තියෙවාති උපත්ථම්භකත්තං ජනකත්තං න බ්‍යභිචරති, තස්මා අනුපත්ථම්භකස්ස ආහාරස්ස කුතො ජනකතා. තෙනාහ **"අසති පන...පෙ.... නත්ථීති උපත්ථම්භකත්තං පධාන"**න්ති. යස්මා ජනකො අජනකොපි හුත්වා ආහාරො උපත්ථම්භකො හොති, අනුපත්ථම්භකො පන හුත්වා ජනකො න හොතියෙව, තස්මාස්ස උපත්ථම්භකත්තං පධානන්ති අත්ථො. ඉදානි ජනකත්තම්පි ආහාරානං උපත්ථම්භනවසෙනෙව හොතීති දස්සෙන්තො **"ජනයමානොපි හී"**තිආදිමාහ. **අවිච්ඡෙදවසෙනාති** සන්තතියා ඝට්ටනවසෙන.

යදි අධිපතියට්ඨො ඉන්ද්‍රියපච්චයතා, එවං සන්තෙ අධිපතිපච්චයතො ඉන්ද්‍රියපච්චයස්ස කිං නානාකරණන්ති චොදනං මනසි කත්වා තං තෙසං නානාකරණං දස්සෙන්තො **"න අධිපතිපච්චයධම්මානං වියා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **පවත්තිනිවාරකෙති** අත්තනො අධිපතිපච්චයපවත්තියා නිවාරකෙ අඤ්ඤෙ අධිපතිපච්චයධම්මෙ. **අභිභවිත්වා පවත්තනෙනාති** පුරිමාභිසඞ්ඛාරසිද්ධෙන ධොරෙය්‍යභාවෙන අභිභුය්‍ය පවත්තියා. **ගරුභාවොති** ජෙට්ඨකභාවො. අයඤ්හෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – යෙන ජෙට්ඨකභාවෙන ඡන්දාදයො අත්තනො පවත්තිවිබන්ධකෙ තුල්‍යයොගීධම්මෙ තදඤ්ඤධම්මෙ විය අභිභුය්‍ය පවත්තන්ති, න සො ඉන්ද්‍රියපච්චයතාය අධිපතියට්ඨොති අධිප්පෙතොති. අථ කො චරහීති ආහ **"අථ ඛො"**තිආදි. **දස්සනාදිකිච්චෙසු** නිමිත්තභූතෙසු **චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි** චක්ඛාදීහි පච්චයෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනීයතාති සම්බන්ධො. **ජීවනෙ** අනුපාලනෙ **ජීවන්තෙහි** සහජාතධම්මෙහි ජීවිතස්ස, **සුඛිතාදීහි** සුඛිතදුක්ඛිතසොමනස්සිතදොමනස්සිතුපෙක්ඛිතෙහි සහජාතධම්මෙහි සුඛාදීනං අනුවත්තනීයතාති යොජනා. **තංතංකිච්චෙසූති** වුත්තමෙව දස්සනාදිකිච්චං පච්චාමසති. චක්ඛාදයො පච්චයා එතෙසන්ති චක්ඛාදිපච්චයා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො. තෙහි **චක්ඛාදිපච්චයෙහි. චක්ඛාදීනන්ති** චක්ඛාදිජීවිතසුඛාදිසද්ධාදීනං.

තෙසු කිච්චෙසූති දස්සනාදිකිච්චෙසු. **චක්ඛාදීනං ඉස්සරියං** අධිපතියට්ඨො, සා ඉන්ද්‍රියපච්චයතාති අත්ථො. **තප්පච්චයානං** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං **තදනුවත්තනෙන** තෙසං චක්ඛාදීනං අනුවත්තනෙන. **තත්ථ** දස්සනාදිකිච්චෙ. **පවත්තීති** ච ඉදං තස්ස අධිපතියට්ඨස්ස පාකටකරණං. අනුවත්තකෙන හි අනුවත්තනීයො අධිපතියට්ඨො පාකටො

හොති. යථා චක්ඛාදීනං කිච්චවසෙන අධිපතියට්ඨො, න එවං භාවද්වයස්ස. තස්ස පන තාදිසෙන කාරණතාමත්තෙනාති දස්සෙන්තො **"ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං පනා"**තිආදිමාහ. **පච්චයෙහීති** කම්මාදිපච්චයෙහි. **තතොති** ඉත්ථාදිග්ගහණපච්චයභාවතො. **තංසහිතසන්තානෙති** ඉත්ථින්ද්‍රියාදිසහිතසන්තානෙ. **"සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියානිපි චක්ඛාදිග්ගහණෙන ගහිතානී"**ති ඉදං ඉන්ද්‍රියපච්චයමෙව සන්ධාය වුත්තං, පච්ඡාජාතාදීහි පන තානි රූපධම්මානම්පි පච්චයා හොන්තියෙව.

ලක්ඛණාරම්මණූපනිජ්ඣානභූතානන්ති අනිච්චතාදිලක්ඛණස්ස පථවීකසිණාදිආරම්මණස්ස ච උපනිජ්ඣානවසෙන පවත්තානං. **විතක්කාදීනන්ති** විතක්කවිචාරපීතිවෙදනාචිත්තෙකග්ගතානං. **උපගන්ත්වා නිජ්ඣානන්ති** උපනිකච්ච නිජ්ඣානජ්ඣානාරම්මණස්ස ඣානචක්ඛුනා බ්‍යත්තතරං ඔලොකනං අත්ථතො චින්තනමෙව හොතීති වුත්තං **"පෙක්ඛනං චින්තනඤ්චා"**ති. තෙනෙවාහ **"විතක්කනාදිවසෙනා"**ති. **විතක්කාදීනංයෙව සාධාරණො,** යෙන තෙයෙව ''ඣානඞ්ගානී''ති වුච්චන්ති. **සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයන්ති** සාමඤ්ඤවචනම්පි උපනිජ්ඣායනට්ඨස්ස අධිකතත්තා අනුපනිජ්ඣානසභාවමෙව තං බොධෙතීති ආහ **"සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියද්වය"**න්ති. තඤ්හි ඉධාධිප්පෙතබ්බං, න සොමනස්සදොමනස්සින්ද්‍රියං. තෙන වුත්තං **"අධිප්පායො"**ති. **අඣානඞ්ගා උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතා** පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතා දට්ඨබ්බා විතක්කපච්ඡිමකත්තා ඣානඞ්ගානං. **යදි එවන්ති** ඣානඞ්ගවචනෙනෙව අඣානඞ්ගානං නිවත්තනං කතං, එවං සන්තෙ. **එකන්තෙන** න උපෙක්ඛාය විය අනෙකන්තෙන. අනෙකන්තිකඤ්හි උපෙක්ඛාය අඣානඞ්ගත්තං. යදි එකන්තෙන අඣානඞ්ගං සුඛදුක්ඛින්ද්‍රියං, අථ කථං පසඞ්ගොති ආහ **"ඣානඞ්ගට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා"**ති. අථ වා යදි එකන්තෙන අඣානඞ්ගතං වෙදනාද්වයං, කථං ඣානඞ්ගවොහාරොති ආහ **"ඣානඞ්ගට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා"**ති. සතිපි...පෙ.... දස්සනත්ථං ''ඨපෙත්වා සුඛදුක්ඛින්ද්‍රියද්වය''න්ති වුත්තන්ති යොජනා . යදි එවං යථාවුත්තවෙදනාද්වයෙන සද්ධිං තාදිසා උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතා කස්මා න ඨපිතාති ආහ **"උපෙක්ඛා...පෙ.... අත්ථී"**ති, පඤ්චවිඤ්ඤාණසහගතානං ඣානපච්චයභාවො පන නත්ථි, න ඉතරෙසන්ති අධිප්පායො. ගහණං කතං උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතානන්ති ආනෙත්වා යොජනා.

යතො තතො වාති දුග්ගතිතො වා සුගතිතො වා සංකිලෙසතො වා වොදානතො වා නියානට්ඨො, ස්වායං යථාක්කමං සම්මා මිච්ඡා වා හොතීති ආහ **"සම්මා වා මිච්ඡා වාති අත්ථො"**ති. **අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්තීති** එත්ථ අහෙතුකචිත්තෙසු එව න ලබ්භන්තීති එවමවධාරණං ගහෙතබ්බං, න අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති එවාති. තස්මා පුරිමස්මිඤ්හි අවධාරණෙ අහෙතුකචිත්තෙසු අලාභො නියතොති සො පතියොගීසු නිවත්තිතො හොති. තෙනාහ **"සහෙතුකචිත්තෙසු අලාභාභාවදස්සනත්ථං වුත්ත"**න්ති. දුතියෙ පන අහෙතුකචිත්තානි අලාභෙ නියතානීති තෙසු අනවසෙසතො අලාභෙන භවිතබ්බං. තථා සති යො කෙසුචි අහෙතුකචිත්තෙසු ඣානපච්චයො ලබ්භති, සොපි නිවාරිතො සියා. තෙන වුත්තං **"න අහෙතුකචිත්තෙසූ"**තිආදි. තත්ථ **ලාභාභාවදස්සනත්ථන්ති** ලාභාභාවස්සෙව දස්සනත්ථං න වුත්තන්ති අත්ථො. තෙන එකච්චාලාභො අපටික්ඛිත්තො හොති. තෙනෙවාහ **"කත්ථචි කස්සචි ලාභො න නිවාරිතො"**ති. **එවං අත්ථෙ ගය්හමානෙති** එවං වුත්තනයෙන පඨමපදාවධාරණවසෙන අත්ථෙ විඤ්ඤායමානෙ. **එත්තකමෙව විඤ්ඤායෙය්‍යාති** අහෙතුකචිත්තෙසු කෙසුචි චිත්තෙසු ඣානමග්ගපච්චයෙසු කස්සචි පච්චයස්ස ලාභො න නිවාරිතොති එත්තකමෙව විඤ්ඤායෙය්‍ය අවිසෙසෙන වුත්තත්තා. කිං පනෙත්ථ උපරි කාතබ්බන්ති ආහ **"න සවිතක්ක...පෙ.... කත"**න්ති. යදිපි න කතං, අත්ථතො පන තං කතමෙවාති වෙදිතබ්බං.

අහෙතුකචිත්තෙසු වා ලාභාභාවදස්සනත්ථෙතිආදි පච්ඡිමපදාවධාරණවසෙන අත්ථදස්සනං. **තස්මාති** යස්මා අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති එවාති එවං නියමෙ කරියමානෙ යථාවුත්තො අත්ථො සම්භවති, තස්මා. අයඤ්ච අත්ථො පාඨන්තරෙනපි සංසන්දතීති දස්සෙතුං **"යෙන අලාභෙනා"**තිආදි වුත්තං. **තං අලාභන්ති** තං ධම්මසඞ්ගණියං පකාසිතං අලාභං. **එසාති** එස ඉධ පට්ඨානවණ්ණනායං ''අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්තී''ති අලාභො වුත්තො. කීදිසො පන අලාභොති තං දස්සෙන්තො **"යථා හී"**තිආදිමාහ. තත්ථ **සහෙතුකෙසූති** සහෙතුකචිත්තෙසු. **සඞ්කඩ්ඪිත්වාති** අවිසටෙ කත්වා. **එකත්තගතභාවකරණන්ති** එකභාවාපාදනං. **ඉමස්මිං පන පකරණෙ ඣානපච්චයො වුත්තොව** යථාලාභපච්චයාකාරවිභාවනෙ දෙසනාය තප්පරභාවතො.

සමන්ති අවිසමං, සම්මා, සහ වා. **පකාරෙහීති** එකවත්ථුකතාදිප්පකාරෙහි. **යුත්තතායාති** සංසට්ඨතාය. සා පන සංසට්ඨතා යස්මා සභාවතො අනෙකෙසම්පි සතං එකත්තගමනං විය හොති, තස්මා වුත්තං **"එකීභාවොපගමනෙන විය උපකාරකතා"**ති. එවං උපකාරකතා ච තෙසං බහූනං සහච්ච එකත්තකාරිතාය නිදස්සෙතබ්බා.

යුත්තානම්පි සතන්ති වුත්තප්පකාරෙන සංසට්ඨතාය අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධතාය යුත්තානම්පි සමානානං. අයඤ්ච යුත්තතා න සම්පයුත්තපච්චයතාය විය පච්චයධම්මෙසු පච්චයුප්පන්නධම්මෙසු ච වෙදිතබ්බා, කෙවලං තත්ථ අරූපසභාවත්තා උභයං සමධුරං, ඉධ රූපාරූපසභාවත්තා විධුරන්ති අයං විසෙසො. **විප්පයුත්තභාවෙනාති** විසංසට්ඨභාවෙන. තෙන වුත්තං **"නානත්තූපගමෙනා"**ති. ඉදඤ්හෙත්ථ විප්පයුත්තතාය විසෙසනං යා නානත්තූපගමනසඞ්ඛාතා විප්පයුත්තතා, න සා ''ඤාණවිප්පයුත්ත''න්තිආදීසු විය අභාවමත්තන්ති, අයඤ්ච උපකාරකතා විනා සංසග්ගෙන සහාවට්ඨායිතාය කිච්චකාරිතාදීහි නිදස්සෙතබ්බා. **න හීතිආදි** ''යුත්තාන''න්ති වුත්තස්ස අත්ථස්ස සමත්ථනං ''තාදිසෙ යොගෙ සතියෙව විප්පයුත්තපච්චයතා''ති. තෙනාහ **"න හී"**තිආදි. තස්සත්ථො – යථා

“වත්ථු ඛන්ධානං, සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.434) වත්ථුසහජාතපච්ඡාජාතවසෙන යුත්තානං අත්ථි විප්පයුත්තපච්චයතා, න එවං අයුත්තානං වත්ථුසහජාත…පෙ…. අත්ථීති. යදි එවං රූපානං රූපෙහි කස්මා විප්පයුත්තපච්චයො න වුත්තොති ආහ **“රූපානං පනා”**තිආදි. **විප්පයොගොයෙව නත්ථි** සම්පයොගාසඞ්කාය අභාවතො. සම්පයුජ්ජමානානඤ්හි අරූපානං රූපෙහි, රූපානඤ්ච තෙහි සියා සම්පයොගාසඞ්කා, සම්පයොගලක්ඛණං පන නත්ථීති තෙසං විප්පයොගො වුත්තො. තෙනාහ **“චතූහි සම්පයොගො චතූහි විප්පයොගො”**ති.

අත්ථි මෙ පාපකම්මං කතන්ති කතභාවවිසිට්ඨා අත්ථිතා වුච්චමානා කිරියාය සිද්ධභාවමෙව දීපෙති, න සිජ්ඣමානතන්ති ආහ **“නිබ්බත්තතාලක්ඛණං අත්ථිභාව”**න්ති. අත්ථතො පන කම්මස්ස අනිබ්බත්තඵලතාය එවමෙත්ථ අත්ථිතා වෙදිතබ්බා. **අත්ථි පුග්ගලොති** පනෙත්ථ තස්සා පඤ්ඤත්තියා ගහෙතබ්බතා, තදුපාදානස්ස වා පබන්ධාවිච්ඡෙදො ලබ්භතෙවාති වුත්තං **“උපලබ්භමානතාලක්ඛණං අත්ථිභාව”**න්ති. පච්චයධම්මස්ස යදිපි උප්පාදතො පට්ඨාය යාව භඞ්ගා ලබ්භමානතා අත්ථිභාවො, තථාපි තස්ස යථා උප්පාදක්ඛණතො ඨිතික්ඛණෙ සාතිසයො බ්‍යාපාරො, එවං පච්චයුප්පන්නෙපීති වුත්තං **“සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකප්පට්ඨානා අත්ථිභාවෙන උපකාරකතා”**ති. **වත්ථාරම්මණසහජාතාදීනන්ති ආදි**-සද්දෙන පුරෙජාතපච්ඡාජාතාදීනි සඞ්ගණ්හාති. **අත්ථිභාවෙනෙව** න නිස්සයාදිභාවෙනාති “සාධාරණ”න්ති වුත්තං උපකාරකත්තං විභාවෙති.

ඵස්සාදීනං අනෙකෙසං සහභාවො නත්ථීති ඉදං න එකචිත්තුප්පාදපරියාපන්නෙ සන්ධාය, අථ ඛො නානාචිත්තුප්පාදපරියාපන්නෙති දස්සෙන්තො **“එකස්මිං ඵස්සාදිසමුදායෙ සති දුතියො න හොතී”**ති ආහ. ස්වායමත්ථො “සහභාවො නත්ථී”ති සහභාවපටික්ඛෙපෙනෙව විඤ්ඤායති. එත්තාවතා පන අනවබුජ්ඣන්තානං වසෙන විවරිත්වා වුත්තො. **තෙනාති** අනෙකෙසං ඵස්සාදීනං සහභාවාභාවෙන. යදි නත්ථිතාමත්තෙන උපකාරකතා නත්ථිපච්චයතා, අනානන්තරාතීතවසෙනපි සියාති චොදනං සන්ධායාහ **“සතිපී”**තිආදි. **තානීති** පුරිමතරචිත්තානි. **දදමානං වියාති** කස්මා වුත්තං, නනු ඔකාසං දෙතියෙව. තථා හි වුත්තං “පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකතා”ති? සච්චමෙතං, එවමජ්ඣාසයා විය පච්චයධම්මා අභාවං ගච්ඡන්තීති දස්සනත්ථං විය-සද්දග්ගහණං.

නත්ථිතාවිගමානං සතිපි පච්චයස්ස ධම්මස්ස අනුපලද්ධිතාසාමඤ්ඤෙ නත්ථිවිගතපච්චයෙසු ලබ්භමානං විසෙසමත්ථං විභාවෙතුං **“එත්ථ චා”**තිආදි වුත්තං. **අභාවමත්තෙනාති** හුත්වා අභාවමත්තෙන. තෙනෙත්ථ නිරොධානන්තරං පච්චයධම්මස්ස උපකාරකත්තං ආහ, යථා තං **“ඔකාසදාන”**න්ති වුත්තං. **සභාවවිගමෙනාති** එතෙන නිරොධතො පරම්පි යතො “විගතතා නිරොධප්පත්තතා”ති වුත්තං. පච්චයධම්මෙ යාසං නත්ථිතාවිගතතානං වසෙන නත්ථිවිගතපච්චයා වුත්තා, තාසං විසෙසෙ දස්සිතෙ නත්ථිවිගතපච්චයානං විසෙසො දස්සිතො හොතීති **“නත්ථිතා ච නිරොධානන්තරසුඤ්ඤතා විගතතා නිරොධප්පත්තතා”**ති වුත්තං, තත්ථ නිරොධානන්තරා න නිරොධසමකාලාති අධිප්පායො. **තථාති** ඉමිනා යථා පච්චයධම්මාවිසෙසෙපි නත්ථිවිගතපච්චයභාවවිසෙසො නිද්ධාරිතො, තථා අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවවිසෙසොති ඉමමත්ථං උපසංහරති. යථා හි නිරොධානන්තරනිරොධප්පත්තීහි නත්ථිවිගතතානං භෙදො ලක්ඛිතො, එවං පච්චයධම්මස්ස ධරමානතානිරොධානුපගමෙහි අත්ථිඅවිගතතානන්ති. කථං පනායං ධම්මාවිසෙසෙ පච්චයභාවවිසෙසො දුවිඤ්ඤෙය්‍යරූපෙන ඨිතො සම්මා විභාවිස්සතීති ආහ **“ධම්මානඤ්හී”**තිආදි. **තදභිසමයාය** තෙසං පච්චයවිසෙසානං අධිගමත්ථං.

චතූසු ඛන්ධෙසු එකස්සපි අසඞ්ගහිතත්තාභාවතො අනන්තරාදීහීති විභත්තිං පරිණාමෙත්වා යොජනා. **අඤ්ඤන්ති** සුඛුමරූපං. න හි තං පුරෙජාතපච්චයො හොති. නනු ච රූපරූපම්පි පුරෙජාතපච්චයභාවෙන කුසලත්තිකෙ නාගතන්ති ආහ **“රූපරූපං පනා”**තිආදි. **අඤ්ඤත්ථ ආගතමෙවාති** යදිපි කුසලත්තිකෙ නාගතං, සනිදස්සනත්තිකාදීසු පන ආගතත්තා න සක්කා රූපරූපස්ස පුරෙජාතපච්චයතං පටික්ඛිපිතුන්ති අත්ථො.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසො

1. හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1. **හෙතුපච්චයෙන පච්චයභාවො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨො,** න හෙතුපච්චයධම්මොති අත්ථො. **සොති** හෙතුභාවෙන පච්චයො. එත්ථ ච පඨමවිකප්පෙ යො හෙතුපච්චයෙන පච්චයභාවො වුත්තො, යො ච දුතියවිකප්පෙ හෙතුභාවෙන පච්චයො වුත්තො, සො යස්මා අත්ථතො යථාවුත්තස්ස පච්චයධම්මස්ස යථාවුත්තානං පච්චයුප්පන්නානං හෙතුපච්චයභාවොයෙව, තස්මා වුත්තං **“උභයථාපි හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති දස්සිතං හොතී”**ති. යථා චෙත්ථ, එවං “ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයභාවො, ආරම්මණභාවෙන වා පච්චයො ආරම්මණපච්චයො”තිආදිනා ආරම්මණපච්චයාදීසු අත්ථො නෙතබ්බොති දස්සෙන්තො **“එස නයො සෙසපච්චයෙසුපී”**ති ආහ. **ධම්මසභාවො එව, න ධම්මතො අඤ්ඤා** ධම්මසත්ති නාම අත්ථීති. **උපකාරකං ධම්මන්ති** පච්චයධම්මං ආහ. **උපකාරකතන්ති** පච්චයතං.

පච්චත්තනිද්දිට්ඨයොති පච්චත්තවසෙන නිද්දිට්ඨයො, පඨමාය විභත්තියා නිද්දිට්ඨයොති අත්ථො. **තෙනාති** පච්චයධම්මනිද්දෙසභූතෙන පච්චත්තනිද්දිට්ඨෙන පඨමෙන හෙතුසද්දෙන. **එතස්සාති** හෙතුසද්දාභිධෙය්‍යමත්ථමාහ. සො හි ඡබ්බිධො නවවිධො ද්වාදසවිධොති අනෙකභෙදෙන භින්නොපි හෙතුභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා එකවචනෙන වුත්තො. දුතියො හෙතුසද්දොති ආනෙත්වා යොජනා. **හෙතුනා සම්පයුත්තානන්ති** අධිකතත්තා වුත්තං ''හෙතු සම්පයුත්තානං පච්චයො හොන්තො හෙතුනා සම්පයුත්තානමෙව පච්චයො හොති, න විප්පයුත්තාන''න්ති එවං පදමෙතං. න හි සබ්බෙන සබ්බං හෙතුවිප්පයුත්තධම්මානං හෙතුපච්චයො න හොතීති. සම්පයුත්තසද්දස්ස සම්බන්ධිසද්දත්තා **''සම්පයුත්තසද්දස්ස සාපෙක්ඛත්තා''**ති වුත්තං. සම්පයුත්තොති හි වුත්තෙ කෙන සම්පයුත්තොති එකන්තතො සම්බන්ධිඅන්තරං අපෙක්ඛිතබ්බං. තෙනාහ **''අඤ්ඤස්ස...පෙ.... විඤ්ඤායතී''**ති. **නායං එකන්තොති** ය්වායං ''දුතියෙ හෙතුසද්දෙ අවිජ්ජමානෙ''තිආදිනා වුත්තො අත්ථො, අයමෙකන්තො න හොති, අඤ්ඤාපෙක්ඛොපි සද්දො අඤ්ඤස්ස විසෙසනං හොතීති ඉදං න සබ්බත්ථෙව සම්භවතීති අත්ථො. ''පච්චත්තනිද්දිට්ඨයො''ති ඉමිනා පඨමස්ස හෙතුසද්දස්ස සම්පයුත්තසද්දානපෙක්ඛතං ආහ. තෙන වුත්තං **''හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති එත්ථෙව බ්‍යාවටො''**ති. **අවිසිට්ඨාති** න විසෙසිතා. **එවන්ති** යථා හෙතුසද්දෙන අඤ්ඤත්ථ බ්‍යාවටෙන සම්පයුත්තා න විසෙසියන්ති කිච්චන්තරපසුතත්තා, එවං සම්පයුත්තසද්දෙන හෙතුසද්දවිසෙසනරහිතෙන තදත්ථමත්තබ්‍යාවටත්තා අවිසෙසතො සම්පයුත්තානං ගහණං සියා. තෙන වුත්තං **''සම්පයුත්තසද්දෙනා''**තිආදි. **ආහාරින්ද්‍රියාසම්පයුත්තස්ස අභාවතොති** ආහාරෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි ච නසම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අභාවතො. න හි ඵස්සචෙතනාවිඤ්ඤාණවෙදනාජීවිතවිරහිතො චිත්තුප්පාදො අත්ථි. තෙනාහ **''වජ්ජෙතබ්බා...පෙ.... තං න කත''**න්ති. **වජ්ජෙතබ්බං** හෙතුවිප්පයුත්තං.

එවම්පීති දුතියෙන හෙතුසද්දෙන ගය්හමානෙපි නාපජ්ජති. යදිපි හෙතවො බහවො, සාමඤ්ඤනිද්දෙසො චායං, තථාපි සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසනිද්දිට්ඨත්තාති අධිප්පායො. තෙන වුත්තං **''පච්චත්ත...පෙ.... වුත්තත්තා''**ති. **විනාපි දුතියෙන හෙතුසද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවෙ සිද්ධෙපීති** ඉමිනා යං වුත්තං ''නායමෙකන්තො''ති, තමෙව උල්ලිඞ්ගෙති. **න පන හෙතූනන්ති** ඉදං හෙතුස්ස පච්චයභාවෙන ගහිතත්තා පච්චයුප්පන්නභාවෙන ගහණං න යුජ්ජෙය්‍යාති ආසඞ්කමානං සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවාහ **''එවම්පි ගහණං සියා''**ති. **සොති** දුතියො හෙතුසද්දො. අපරෙ පන ''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති එත්ථ හෙතූනඤ්ච සම්පයුත්තකානඤ්චාති සමාසං විකප්පෙන්ති. **පතිට්ඨාමත්තාදිභාවෙන නිරපෙක්ඛාති** හෙතුඣානමග්ගධම්මා පතිට්ඨානඋපනිජ්ඣානනිය්‍යානමත්තෙන අඤ්ඤධම්මනිරපෙක්ඛා හෙතුඣානමග්ගපච්චයකිච්චං කරොන්ති. **සාපෙක්ඛා එවාති** අඤ්ඤසාපෙක්ඛා එව. **ආහරිතබ්බඉසිතබ්බා** ආහාරින්ද්‍රියපච්චයෙහි උපකත්තබ්බධම්මා. **තස්මාති** යස්මා යෙහි සාපෙක්ඛා, තෙ අත්තනො පච්චයුප්පන්නධම්මෙ පච්චයභාවෙනෙව පරිච්ඡින්දිත්වා තිට්ඨන්ති, තස්මා. තෙනාහ **''තෙ විනාපි...පෙ.... න කත''**න්ති. **පරිච්ඡින්දන්ති** විසෙසෙන්ති. **තන්ති** දුතියං ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණං. **තත්ථාති** ආහාරින්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසෙ. න කෙවලඤ්ච තත්ථෙව, ඉධ ච හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ **දුතියෙන හෙතුග්ගහණෙන පච්චයුප්පන්නානං පුන විසෙසනකිච්චං නත්ථි,** කස්මා? පච්චයභූතෙනෙව හෙතුනා සම්පයුත්තානං අඤ්ඤෙසඤ්ච හෙතූනං අවිච්ඡින්නත්තා.

පුරිමවචනාපෙක්ඛො වුත්තස්සෙව නිද්දෙසොති තං-සද්දස්ස පටිනිද්දෙසභාවමාහ. **පාකටීභූතෙ එව** අත්ථෙ පවත්තති, පාකටීභාවො ච අඤ්ඤානපෙක්ඛෙන සද්දෙන පකාසිතත්තා වෙදිතබ්බො. **අනපෙක්ඛනීයො** අත්ථන්තරබ්‍යාවටත්තා. **අඤ්ඤොති** හෙතුසද්දතො අඤ්ඤො. **නිද්දිසිතබ්බපකාසකො වුත්තො නත්ථි,** යො තං-සද්දෙන පටිනිද්දෙසං ලභෙය්‍ය.

යදි එවං ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති එත්ථ කථන්ති ආහ **''හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති ඉමිනා පනා''**තිආදි. තත්ථ පන-සද්දො සතිපි හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං නිද්දෙසභාවෙ හෙතුසම්පයුත්තකසද්දෙ ලබ්භමානානං නිද්දිසිතබ්බානං පාකටීකරණසඞ්ඛාතං හෙතුසද්දතො විසෙසං ජොතෙති. ''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති ඉමස්ස සමාසපදස්ස උත්තරපදත්ථප්පධානත්තමාහ **''පච්චයුප්පන්නවචනෙනා''**ති. තෙන ච යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස එකදෙසොව වුච්චති ධම්මානං විසෙසනභාවතොති ආහ **''අසමත්තෙනා''**ති. විසෙසනං නාම විසෙසිතබ්බාපෙක්ඛන්ති ආහ **''පච්චයුප්පන්නවචනන්තරාපෙක්ඛෙනා''**ති. වුත්තතාය විනා පටිනිද්දෙසතා නත්ථීති **''පුබ්බෙ වුත්තෙනා''**ති වුත්තං.

තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බන්ති ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති එත්ථ තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බං හෙතුසම්පයුත්තකසද්දෙ පාකටීභූතං කිං පනාති පුච්ඡති. තෙ හෙතු චෙව...පෙ.... හෙතුසම්පයුත්තකා ච තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බා හෙතුසම්පයුත්තකසද්දෙ පාකටීභූතාති සම්බන්ධො. **අඤ්ඤථාති** ''යෙහි හෙතූහී''තිආදිනා වුත්තප්පකාරතො අඤ්ඤථා අඤ්ඤෙන පකාරෙන. තං අඤ්ඤං පකාරං දස්සෙන්තො **''තෙ හෙතූ...පෙ.... සම්බන්ධෙ සතී''**ති ආහ. **ඉධාති** අනන්තරං වුත්තසම්බන්ධනං භුම්මනිද්දෙසෙන පරාමසති. **තෙනෙවාති** පඨමෙනෙව හෙතුසද්දෙන. **තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බාති** ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති එත්ථ තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බා යථා පාකටා, එවං පුබ්බෙ ''තංසම්පයුත්තකාන''න්ති වුත්තචොදනායම්පි එවමෙව තෙනෙව තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බා පාකටා භවිතුං අරහන්ති. තථා ච සති නිද්දිසිතබ්බස්ස...පෙ.... න යුජ්ජෙය්‍යා. **දුවිධම්පි වා හෙතුග්ගහණං අපනෙත්වාති** ''හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති එත්ථ කතං ද්විප්පකාරහෙතුග්ගහණං අවිචාරෙත්වා ''තංසම්පයුත්තකානන්ති අවත්වා''තිආදිනා **තං-සද්දවචනීයතං චොදෙති,** ''නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තා''තිආදිනා **පරිහරති ච. හෙතු හි පච්චයාති** ඉදං අයං හෙතුපච්චයකථාති කත්වා වුත්තං.

තං න වුත්තන්ති චිත්තසමුට්ඨානවචනං න වුත්තං. **තස්සාති** සහජාතපච්චයස්ස. **කටත්තාරූපස්ස පච්චයභාවො න වුත්තො භවෙය්‍ය,** වුත්තොව සො ''විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, තයො ඛන්ධා එකස්ස ඛන්ධස්ස කටත්තා ච රූපාන''න්තිආදිනා, තස්මා චිත්තචෙතසිකානං කටත්තාරූපපච්චයභාවො න සක්කා නිවාරෙතුං. **තත්ථාති** සහජාතපච්චයනිද්දෙසෙ. තත්ථ හි ''චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති චිත්තසමුට්ඨානරූපානි එව නිද්දිට්ඨානි. **ඉධාපීති** ඉමස්මිං හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙපි. **එවං භවිතබ්බන්ති** ''චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති නිද්දෙසෙන භවිතබ්බං. යදි එවං කස්මා තථා න වුත්තන්ති ආහ **''චිත්තසමුට්ඨානානන්ති පනා''**තිආදි. **විසෙසිතං හොති** සබ්බචිත්තචෙතසිකාසමුට්ඨානභාවෙන. **වචනෙනාති** යථාදස්සිතෙන සහජාතපච්චයනිද්දෙසවචනෙන. **චිත්තචෙතසිකානං පච්චයභාවො එව හි තත්ථ පච්චයනිද්දෙසෙ වුත්තො,** න චිත්තචෙතසිකානං සමුට්ඨානභාවොති අධිප්පායො.

හෙතුආදිපටිබද්ධතඤ්ච දස්සෙති යදග්ගෙන තානි චිත්තපටිබද්ධවුත්තීනි, තදග්ගෙන තංසම්පයුත්තධම්මපටිබද්ධවුත්තීනිපි හොන්තීති. **ආරම්මණමෙතං හොතීති** යදෙතං කුසලාකුසලචෙතනාවසෙන මනොද්වාරෙ චෙතනං සෙසද්වාරෙසු කායවචීපයොගවසෙන සඞ්කප්පනං, යඤ්ච කාමරාගාදීනං සන්තානෙ අනුසයනං, එතං ආරම්මණං එසො පච්චයො කම්මවිඤ්ඤාණස්ස ඨිතියා පතිට්ඨානාය. **පතිට්ඨිතෙති** කම්මං ජවාපෙත්වා පටිසන්ධිආකඩ්ඪනසමත්ථතාපතිට්ඨාපත්තෙ කම්මවිඤ්ඤාණෙ විරූළ්හෙති තතො එව කම්මවිඤ්ඤාණතො පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණබීජෙ **විරූළ්හෙ** විරුහන්තෙති අත්ථො. අථ වා **පතිට්ඨා විඤ්ඤාණස්ස හොතීති** කිලෙසාභිසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතෙ කම්මවිඤ්ඤාණස්ස ඨිතියා පවත්තියා ආරම්මණෙ පච්චයෙ පටිසිද්ධෙ ආයතිපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පතිට්ඨා හොති, **තස්මිං** පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙ පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිවසෙන **පතිට්ඨිතෙ** පතිට්ඨහන්තෙ **විරූළ්හෙ** බීජභාවෙන විරුහන්තෙ නාමරූපස්ස අවක්කන්ති හොතීති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙනාහ **''පටිසන්ධිනාමරූපස්ස විඤ්ඤාණපච්චයතා වුත්තා''**ති.

පුරිමතරසිද්ධායාති ඛෙත්තභාවනිබ්බත්තියා පුරෙතරමෙව සිද්ධාය පථවියා. අත්තලාභොයෙව චෙත්ථ පතිට්ඨානං, න පටිලද්ධත්තභාවානං අවට්ඨානන්ති දස්සෙන්තො **''පතිට්ඨානං කම්මස්ස කටත්තා උප්පත්තීති වුත්තං හොතී''**ති ආහ.

සෙසරූපානන්ති පටිසන්ධික්ඛණෙ පථවීධාතුආදීනං සෙසරූපානං, පවත්තෙ පන තිසන්තතිරූපානම්පි. **සහභවනමත්තං වා දස්සෙති**. සහභාවෙනපි හි අත්ථි කාචි විසෙසමත්තා. **කත්ථචි කත්ථචීති** පකතිකාලභවවිසෙසාදිකෙ. තතියපකතියඤ්හි පඨමකප්පිකකාලෙ ච භාවකලාපො නත්ථි, රූපභවෙ කායකලාපොපි. ආදි-සද්දෙන තත්ථෙව ඝානජිව්හාකලාපා, කාමභවෙ ච අන්ධාදීනං චක්ඛාදිකලාපා සඞ්ගය්හන්ති. **කත්ථචි අභාවාභාවතොති** නාමරූපොකාසෙ කත්ථචිපි අභාවාභාවතො.

තෙසන්ති පවත්තියං කටත්තාරූපාදීනං. න හි හෙතු පවත්තියං කටත්තාරූපස්ස පච්චයො හොති, උතුආහාරජානං පන සම්භවොයෙව නත්ථි. තෙන වුත්තං **''පච්චයභාවප්පසඞ්ගොයෙව නත්ථී''**ති. **න පන ලබ්භති** පච්චයපච්චනීයෙ තාදිසස්ස වාරස්ස අනුද්ධටත්තා. **ඉදන්ති** ''පවත්තියං කටත්තාරූපාදීනං පච්චයභාවපටිබාහනතො''ති ඉදං ''හෙතු සහජාතාන''න්ති අදෙසනාය පරිහාරවචනං, ඊදිසී පන චොදනා අනොකාසා එවාති දස්සෙතුං **''භගවා පනා''**තිආදි වුත්තං. යො හි ධම්මො යථා භගවතා දෙසිතො, සො තථෙව ගහෙතබ්බොති.

හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

2. උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙවාති එත්ථ උප්පාදතො පට්ඨාය යාව භඞ්ගා උද්ධං පජ්ජනං ගමනං පවත්තනං උප්පජ්ජනං, තස්ස ඛණො, තස්මිං උප්පජ්ජනක්ඛණෙති එවං වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. එවඤ්හි සති උප්පජ්ජනසද්දෙන උප්පන්නසද්දෙන විය සබ්බෙ පවත්තමානභාවා සඞ්ගහිතා හොන්ති, න උප්පාදමත්තං. **තෙනාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්තමානක්ඛණෙයෙව රූපාදීනං ආරම්මණපච්චයත්තෙන. **අනාලම්බියමානානන්ති** සබ්බෙන සබ්බං නාලම්බියමානානන්ති අත්ථො. අඤ්ඤථා හි යථාවුත්තානං රූපාදීනං යදා ආරම්මණපච්චයත්තාභාවො, තදා අනාලම්බියමානතාවාති. **සබ්බරූපානීති** සබ්බානි රූපායතනානි, යත්තකානි තානි ආපාථගතානි යොග්‍යදෙසෙ ඨිතානි, තානි සබ්බානීති අත්ථො. **සහ න හොන්තීති** එකජ්ඣං ආරම්මණං න හොන්ති. සතිපි හි අනෙකෙසං එකජ්ඣං ආපාථගමනෙ යත්ථ යත්ථ පුබ්බාභොගො, තං තංයෙව ආරම්මණං හොති, න සබ්බං. නීලාදිසඞ්ඝාතවසෙන චෙතං වුත්තං, න පච්චෙකං නීලාදිරූපායතනමත්තවසෙන. සමුදිතානියෙව හි රූපායතනානි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, න විසුං විසුන්ති ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනායං දස්සිතොයං නයො. යං පන අට්ඨකථායං ''තෙ තෙ විසුං විසුං ආරම්මණපච්චයො හොන්ති''තිපි වුත්තං, තම්පි යථාවුත්තමෙවත්ථං සන්ධාය වුත්තං. අඤ්ඤථා රූපායතනං මනින්ද්‍රියගොචරං නාම න සියා. සද්දාදීසුපි එසෙව නයො. තෙනෙවාහ **''තථා සද්දාදයොපී''**ති. ''සහ න හොන්තී''ති වුත්තමත්ථං පාළියා විභාවෙතුං **''යං යන්ති හි වචනං රූපාදීනි භින්දතී''**ති ආහ.

‘‘යෙ එතෙ’’තිආදිකො පුරිමො අත්ථො, ‘‘න එකතො හොන්ති’’තිආදිකො පන පච්ඡිමො, ‘‘සබ්බාරම්මණතාදිවසෙන වා ඉධාපි අත්ථො ගහෙතබ්බො’’ති කස්මා වුත්තං. න හි ‘‘යං යං වා පනාරබ්භා’’ති ඉමිස්සා පාළියා විය ‘‘යං යං ධම්මං ආරබ්භා’’ති ඉමස්ස පාඨස්ස පුරතො මනොවිඤ්ඤාණස්ස සබ්බාරම්මණතා නාගතා. වුත්තඤ්හි ‘‘සබ්බෙ ධම්මා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති. න හි අනන්තරමෙව පාළියං සරූපතො ආගතමත්ථං ගහෙත්වා පදන්තරං සංවණ්ණෙතබ්බං. තත්ථ හි ‘‘රූපාරම්මණං වා’’තිආදිනා නියමවසෙන ඡ ආරම්මණානි වත්වා ‘‘යං යං වා පනාරබ්භා’’ති වචනං සබ්බාරම්මණතාදිදස්සනන්ති යුත්තමෙවෙතන්ති, ඉධ පන සබ්බාරම්මණතං වත්වා පුන ‘‘යං යං ධම්මං ආරබ්භා’’ති වුච්චමානං සබ්බාරම්මණතාදස්සනන්ති කථමිදං යුජ්ජෙය්‍යා? කමාභාවොපි ‘‘සබ්බෙ ධම්මා’’ති අවිසෙසවචනෙනෙව සිද්ධො ආරම්මණානුපුබ්බියාව අග්ගහිතත්තා. න හි මනොධාතුයා විය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ඉධ ආරම්මණානි අනුපුබ්බතො ගහිතානි, තත්ථ විය වා එතෙනෙව නියමාභාවොපි සංවණ්ණිතොති වෙදිතබ්බො. තස්මා අට්ඨකථායං වුත්තනයෙනෙවෙත්ථ අත්ථො ගහෙතබ්බො.

පවත්තන්ති පවත්තනං. නදියා සන්දනං පබ්බතස්ස ඨානන්ති හි වුත්තා අවිරතමවිච්ඡෙදනායං තථාපවත්තිකිරියාව. තෙනාහ **‘‘අවිරතං අවිච්ඡින්නං සන්දන්තී’’**ති. **එවන්ති** යථා ‘‘සන්දන්තී’’ති වත්තමානවචනං වුත්තං, එවං ‘‘යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්තී’’ති සබ්බසඞ්ගහවසෙන උප්පජ්ජනස්ස ගහිතත්තා ආරම්මණපවග්ගතො ‘‘උප්පජ්ජන්තී’’ති වත්තමානවචනං වුත්තන්ති අත්ථො. තෙනාහ අට්ඨකථායං **‘‘සබ්බකාලසඞ්ගහවසෙනා’’**තිආදි. තථා ච වුත්තං **‘‘අතීතානාගත...පෙ.... අධිප්පායො’’**ති, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානන්ති අත්ථො. **සමුදායවසෙනාති** චිත්තෙන රාසීකරණවසෙන. **අධිප්පායොති** ඉමිනා වත්තමානුපචාරෙන විනාව ‘‘යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්තී’’ති එත්ථ වත්තමානත්ථං සක්කා යොජෙතුන්ති ඉමමත්ථං උල්ලිඞ්ගෙති. තෙනාහ **‘‘ඉමෙ පනා’’**තිආදි. යදිපි පච්චයධම්මා කෙචි අතීතා අනාගතාපි හොන්ති, පච්චයුප්පන්නධම්මො පන පච්චුප්පන්නො එවාති ආහ **‘‘අතීතානාගතානං න හොන්තී’’**ති. උප්පාදෙ වා හි පච්චයුප්පන්නස්ස පච්චයෙන භවිතබ්බං ඨිතියං වාති. **තස්මාති** යස්මා අතීතානාගතා පරමත්ථතො නත්ථි, තස්මා. **තෙසූති** පච්චයුප්පන්නෙසු. **තංතංපච්චයාති** තං තං රූපාදිආරම්මණං පච්චයො එතෙසන්ති තංතංපච්චයා. **අයමත්ථො දස්සිතො හොති** සමානසභාවත්තා. න හි අත්ථාභෙදෙන සභාවභෙදො අත්ථි. **න පන තංතංපච්චයවන්තතා දස්සිතා හොති** අතීතානාගතෙසු නිප්පරියායෙන තදභාවතො. යස්මා **පච්චයවන්තො** පච්චයුප්පන්නායෙව, තෙ ච **පච්චුප්පන්නායෙවාති.**

යං යං ධම්මං තෙ තෙ ධම්මාති යංනිමිත්තායංවචනභෙදො, තං දස්සෙතුං **‘‘එත්ථ චා’’**තිආදි ආරද්ධං. රූපාරූපධම්මා හි කලාපතො පවත්තමානාපි චිත්තචෙතසිකානං කදාචි විසුං විසුං ආරම්මණං හොන්ති, කදාචි එකජ්ඣං, න එත්ථ නියමො අත්ථි, පුරිමාභොගොයෙව පන තථාගහණෙ කාරණං. තයිමං දීපෙතුං භගවතා යංවචනභෙදො කතොති ච සක්කා වත්තුං, යස්මා පන එකකලාපපරියාපන්නානම්පි ධම්මානං එකජ්ඣං ගහණෙ න සමුදායො ගය්හති තදාභොගාභාවතො, අථ ඛො සමුදිතා ධම්මා එවාති සහග්ගහණම්පි විසුංගහණගතිකං, තස්මා විසුංගහණසබ්භාවදීපනත්ථං ‘‘යං ය’’න්ති වත්වා සතිපි විසුංගහණෙ තෙ සබ්බෙ එකජ්ඣං ආරම්මණපච්චයො හොන්තීති දස්සනත්ථං ‘‘තෙ තෙ’’ති වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **‘‘චත්තාරො හි ඛන්ධා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **වෙදනාදීසූති** වෙදනාදීසු චතූසු ඛන්ධෙසු අභින්දිත්වා ගහණවසෙන, භින්දිත්වා පන ගහණවසෙන ඵස්සාදීසු. **යො ච රූපාදිකොති** ඉදං විඤ්ඤාණන්තරස්ස සාධාරණාරම්මණවසෙන වුත්තං, **යෙ ච අනෙකෙ ඵස්සාදයොති** ඉදං අසාධාරණාරම්මණවසෙන. **තෙ සබ්බෙති** තෙ සාධාරණාසාධාරණප්පභෙදෙ සබ්බෙපි ආරම්මණධම්මෙ. **එකෙකමෙව ආරබ්භ උප්පජ්ජන්තීති** එත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **රූපාරම්මණධම්මා ච අනෙකෙ** නීලාදිභෙදතො. **තථාති** අනෙකෙ. තෙන භෙරිසද්දාදිකෙ, මූලගන්ධාදිකෙ, මූලරසාදිකෙ, කථිනසම්ඵස්සාදිකෙ, වෙදනාදිකෙ ච සඞ්ගණ්හාති. **අනෙකෙති** හි ඉමිනා අනෙකකලාපගතානංයෙව වණ්ණාදීනං ඉන්ද්‍රියවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවමාහ. සාමඤ්ඤතො හි වුත්තං යථාරහං භින්දිත්වා නිදස්සිතබ්බං හොතීති.

කුසලවිපාකස්සාති කුසලස්ස විපාකස්ස ච. **න හි නිබ්බානං පුබ්බෙ නිවුත්ථන්ති** ඉදං ‘‘දිට්ඨනිබ්බානොයෙවා’’තිආදිනා වක්ඛමානමෙව අත්ථං හදයෙ ඨපෙත්වා වුත්තං. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන හි නිබ්බානවිභාවනං අදිට්ඨසච්චස්ස වා සියා දිට්ඨසච්චස්සපි වා. තත්ථ අදිට්ඨසච්චෙන තාව තං විභාවෙතුමෙව න සක්කා අප්පටිවිද්ධත්තා, ඉතරස්ස පන පගෙව විභූතමෙවාති තං තෙන විභාවිතං නාම හොතීති අධිප්පායො. එත්ථ ච **‘‘න ච තං වුත්ත’’**න්ති ඉමිනා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස නිබ්බානාරම්මණකරණාභාවං ආගමතො දස්සෙත්වා **‘‘න හි නිබ්බාන’’**න්තිආදිනා යුත්තිතො දස්සෙති. තත්ථ **‘‘න පුබ්බෙ නිවුත්ථං අසඞ්ඛතත්තා’’**ති කස්මා වුත්තං? ගොචරාසෙවනාය ආසෙවිතස්සපි නිවුත්ථන්ති ඉච්ඡිතත්තා. දිට්ඨසච්චොයෙව හි පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන නිබ්බානං විභාවෙති, න අදිට්ඨසච්චො. තං පන ඤාණං ඛන්ධෙ විය ඛන්ධපටිබද්ධෙපි විභාවෙතීති නිබ්බානාරම්මණඛන්ධවිභාවනෙ නිබ්බානම්පි විභාවෙතීති සක්කා විඤ්ඤාතුං. එතෙන පයොජනාභාවචොදනා පටික්ඛිත්තාති දට්ඨබ්බා. **එවං අනාගතංසඤාණෙපි යොජෙතබ්බන්ති** යථා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස නිබ්බානාරම්මණතා දස්සිතා, එවං අනාගතංසඤාණෙපි යථාරහං යොජෙතබ්බං. තත්ථ පන ‘‘ඛන්ධපටිබද්ධවිභාවනකාලෙ’’තිආදිනා යොජනා වෙදිතබ්බා. තෙන වුත්තං **‘‘යථාරහ’’**න්ති. **කස්සචි** අභිඤ්ඤාප්පත්තස්සපි රූපාවචරස්ස, පගෙව ඉතරස්ස.

ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

3. ධුරසභවරියතො ධොරෙය්‍යො ‘‘ධුර’’න්ති වුත්තොති ආහ **‘‘ධුරන්ති ධුරග්ගාහ’’**න්ති. ඡන්දස්ස පුබ්බඞ්ගමතාසිද්ධං පාසංසභාවං උපාදාය අට්ඨකථායං ‘‘ජෙට්ඨක’’න්ති වුත්තන්ති තමෙවත්ථං දීපෙන්තො **‘‘සෙට්ඨ’’**න්ති ආහ. තථා හි වුත්තං **අට්ඨසාලිනියං** ‘‘ඡන්දං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ආයූහිත’’න්ති. **පුරිමඡන්දස්සාති** ‘‘ඡන්දාධිපතී’’ති පුරිමස්මිං පදෙ නිද්දෙසවසෙන වුත්තස්ස ඡන්දසද්දස්ස **සමානරූපෙන** සදිසාකාරෙන. **තදනන්තරං නිද්දිට්ඨෙනාති** තස්ස පුරිමස්ස ඡන්දසද්දස්ස අනන්තරං නිද්දෙසවසෙන වුත්තෙන. තතො එව ච තංසමානත්ථතාය ච **තංසම්බන්ධෙන** ‘‘ඡන්දසම්පයුත්තකාන’’න්ති එත්ථ ඡන්දසද්දෙනෙව අධිපතිසද්දරහිතෙනාති අත්ථො. **පච්චයභූතස්සාති** අධිපතිපච්චයභූතස්ස. **සම්පයුත්තකවිසෙසනභාවොති** අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං සො එව අධිපතිපච්චයතාසඞ්ඛාතො විසෙසනභාවො. **එස නයොති** ඉමිනා ‘‘වීරියාධිපති වීරියසම්පයුත්තකානන්තිආදීසු පුරිමවීරියස්ස සමානරූපෙනා’’තිආදිනා වත්තබ්බං අත්ථවචනං අතිදිසති.

කුසලාබ්‍යාකතානං පවත්තින්ති කුසලාබ්‍යාකතානං අධිපතීනං පවත්තනාකාරං. අලද්ධං ආරම්මණං **ලද්ධබ්බං** ලබ්භනීයං, ලද්ධුං වා සක්කුණෙය්‍යං, දුතියෙ පන අත්ථෙ ලාභමරහතීති **ලද්ධබ්බං. අවඤ්ඤාතන්ති** පගෙව අනවඤ්ඤාතන්ති අත්ථො.

අප්පනාප්පත්තා කුසලකිරියධම්මා මහාබලා සාධිපතිකා එව හොන්ති, තථා මිච්ඡත්තනියතාපීති ආහ **‘‘අප්පනාසදිසා…පෙ…. නුප්පජ්ජන්තී’’**ති. **අප්පනාසදිසාති** අප්පනාප්පත්තසදිසා. **කම්මකිලෙසාවරණභූතා ච තෙති** තෙ මිච්ඡත්තනියතධම්මා කම්මාවරණභූතා, යෙ ආනන්තරියප්පකාරා කිලෙසාවරණභූතා, යෙ නියතමිච්ඡාදිට්ඨිධම්මා, සම්පයුත්තචෙතනාය පනෙත්ථ කිලෙසාවරණපක්ඛිකතා දට්ඨබ්බා ආනන්තරියචෙතනාසම්පයුත්තස්ස පටිසස්ස කම්මාවරණපක්ඛිකතා විය. පච්චක්ඛගති අනන්තරතාය විනා භාවිනීති වුත්තං **‘‘පච්චක්ඛසග්ගානං කාමාවචරදෙවානම්පී’’**ති. තෙන තෙසු ආනන්තරියා විය අසම්භාවිනො අහෙතුකාභිනිවෙසාදයොපීති දස්සෙති.

තිවිධොපි කිරියාරම්මණාධිපතීති එත්ථ අයං කිරියාරම්මණාධිපතීති අජ්ඣත්තාරම්මණො අධිප්පෙතො, උදාහු බහිද්ධාරම්මණොති උභයථාපි න සම්භවො එවාති දස්සෙන්තො **‘‘කාමාවචරාදිභෙදතො පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ පරසන්තානගතානං සාරම්මණධම්මානං අධිපතිපච්චයතා නත්ථීති සම්බන්ධො. **අභාවතොති** අවචනතො. අවචනඤ්හි නාම යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ අභාවො එවාති එතෙනෙව අනුද්ධටතාපි අවුත්තතො වෙදිතබ්බා. අජ්ඣත්තාරම්මණබහිද්ධාරම්මණද්වයවිනිමුත්තස්ස සාරම්මණධම්මස්ස අභාවතො නත්ථීති විඤ්ඤායතීති වත්තබ්බෙ තමෙව විඤ්ඤායමානතං සම්භාවෙන්තො **‘‘නත්ථීති විඤ්ඤායමානෙපී’’**ති ආහ. තෙන වුත්තං **‘‘බහිද්ධා ඛන්ධෙ’’**තිආදි. **රූපෙ එව භවිතුං අරහති** එදිසෙසු ඨානෙසු අරූපෙ අසම්භවතොති අධිප්පායො. අසම්භවතො ච යථාවුත්තපාළිඅනුසාරතොති වෙදිතබ්බන්ති. **‘‘විචාරිත’’**න්ති කස්මා වුත්තං, නනු ‘‘අතීතාරම්මණෙ අනාගතෙ ඛන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙතී’’තිආදිවචනතො අරූපෙපි එදිසෙසු ඨානෙසු ඛන්ධසද්දො පවත්තතෙව. **ආවජ්ජනකිරියසබ්භාවතො පනාති** ඉදං යථාදස්සිතපාළියා විරොධපරිහරණාධිප්පායෙන වුත්තං, අවචනං පන කත්ථචි විනෙය්‍යජ්ඣාසයෙන, කත්ථචි නයදස්සනෙන හොතීති කුතො විරොධාවසරො.

අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

4. යථාවුත්තා නිරොධානන්තරසුඤ්ඤතා නිරොධප්පත්තතා **ඔකාසදානවිසෙසො,** අත්තනො අනුරූපචිත්තුප්පාදනසමත්ථතා චිත්තනියමහෙතුතා, තත්ථ අනන්තරුප්පාදනසමත්ථතා ච සණ්ඨානාභාවතො සුට්ඨුතරං නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතා ච **චිත්තනියමහෙතුවිසෙසො** දට්ඨබ්බො. **ධාතුවසෙනාති** විඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන. එත්තකා එව හි ධාතුයො භින්නසභාවා අනන්තරපච්චයතාය නියමෙත්වා වත්තබ්බා, අභින්නසභාවා පන විසෙසාභාවතො පුරිමතාමත්තංයෙව විසෙසං පුරක්ඛත්වා වත්තබ්බාති තා කුසලාදිභෙදෙන තථා වුත්තා. තෙනාහ **‘‘කුසලාදිවසෙන වා’’**ති. යා පන මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන අනන්තරපච්චයතා වත්තබ්බා, තත්ථ මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතුයා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයොති වුච්චමානො සම්මොහො සියා, පුරෙ මනොධාතුයා අනන්තරපච්චයභාවෙන වුත්තා, ඉදානි මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතුයාති පච්චයපච්චයුප්පන්නවිසෙසා න විඤ්ඤායෙය්‍යා, මනොධාතුයා පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිධාතූනං අනන්තරපච්චයභාවෙ වුච්චමානෙ නියමො නත්ථි. තෙනාහ **‘‘මනොධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයාති වා’’**ති . **තථෙවාති** නියමාභාවතො එවාති අත්ථො. **තස්මාති** යස්මා ඉතො අඤ්ඤථා දෙසනාය පච්චයපච්චයුප්පන්නානං විසෙසාභාවො චිත්තවිසෙසදස්සනවිච්ඡෙදො නියමාභාවො වාති ඉමෙ දොසා ආපජ්ජන්ති, තස්මා. **නිදස්සනෙනාති** ධාතුවසෙන නිදස්සනෙන. **නයං දස්සෙත්වාති** ‘‘මනොවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති එවමාදිකස්ස අනන්තරපච්චයතාග්ගහණස්ස නයං දස්සෙත්වා. **නිරවසෙසදස්සනත්ථන්ති** නිරවසෙසස්ස අනන්තරපච්චයභාවිනො චිත්තුප්පාදස්ස දස්සනත්ථං.

සදිසකුසලානන්ති සමානකුසලානං, සමානතා චෙත්ථ එකවීථිපරියාපන්නතාය වෙදිතබ්බා. තෙනෙවාහ **“භූමිභින්නානම්පි පච්චයභාවො වුත්තො හොතී”**ති. සමානවීථිතා ච යස්මා සමානවෙදනා සමානහෙතුකා ච හොන්ති, තස්මා **“වෙදනාය වා හෙතූහි වා සදිසකුසලාන”**න්ති ආහ. වා-සද්දො චෙත්ථ අනියමත්ථො. තෙන ඤාණසඞ්ඛාරාදිභෙදස්සපි විකප්පනවසෙන සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **චුතිපි ගහිතා** තංසභාවත්තා. භවඞ්ගචිත්තමෙව හි පරියොසානෙ ‘‘චුතී’’ති වුච්චති. කුසලාකුසලානන්තරඤ්ච කදාචි සා උප්පජ්ජතීති **තදාරම්මණම්පි ගහිත**න්ති දට්ඨබ්බං, කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණුප්පත්තියන්ති අධිප්පායො.

කාමාවචරකිරියාය ආවජ්ජනස්සාති අයමෙත්ථ අත්ථො අධිප්පෙතොති දස්සෙන්තො **“ආවජ්ජනග්ගහණෙන කාමාවචරකිරියං විසෙසෙතී”**ති ආහ. තමෙව හි අත්ථං පාකටතරං කාතුං **“කාමාවචරවිපාකො”**තිආදි වුත්තං. **වොට්ඨබ්බනම්පි ගහිතං** සන්තීරණානන්තරත්තාති අධිප්පායො.

අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

6. **පොරාණපාඨොති** පුරාතනො අට්ඨකථාපාඨො. **ඉමස්සාති** ඉමස්ස පදස්ස. **අවුත්තස්සාති** පාළියං අවුත්තස්ස. යදිපි සහගතසද්දස්ස අත්ථසංවණ්ණනායං සංසට්ඨසද්දස්ස විය සමානත්ථස්සපි කත්ථචි සද්දන්තරස්ස අත්ථො වුච්චති පරියායවිසෙසබොධනත්ථං, තථාපි න මූලසද්දස්ස අත්ථො විභාවිතො හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **“න ච…පෙ…. හොතී”**ති. ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤ’’න්ති ච ‘‘අඤ්ඤඅඤ්ඤ’’න්ති වත්තබ්බෙ ම-කාරාගමං කත්වා නිද්දෙසො, කම්මබ්‍යතිහාරෙ චෙතං පදං, තස්මා ඉතරෙතරන්ති වුත්තං හොති. පච්චයපච්චයුප්පන්නානං එකස්මිංයෙව ඛණෙ පච්චයුප්පන්නපච්චයභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා යො හි යස්ස පච්චයො යස්මිං ඛණෙ, තස්මිංයෙව ඛණෙ සොපි තස්ස පච්චයොති අයමෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා. තථා හි අට්ඨකථායං ‘‘අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සා’’ති වත්වා ‘‘ඉමිනා…පෙ. … දීපෙතී’’ති වුත්තං. **ඔක්කමනං** පවිසනන්ති අත්ථො. ආසනක්ඛණෙ හි ධම්මා පුරිමභවතො ඉමං භවං පවිසන්තා විය හොන්ති. තෙන වුත්තං **“පරලොකතො ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා පවිසන්තං විය උප්පජ්ජතී”**ති. තස්මා අවිසෙසෙන පටිසන්ධි ඔක්කන්තිසද්දාභිධෙය්‍යාති අධිප්පායෙන වුත්තං **“ඔක්කන්ති…පෙ…. අධිප්පායෙනාහා”**ති. **තංනිවාරණත්ථ**න්ති තස්ස ඛණන්තරෙ රූපීනං සහජාතපච්චයභාවස්ස ‘‘කඤ්චි කාලෙ න සහජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති නිවාරණත්ථං. තෙන පදද්වයෙන සමානෙසු පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මෙසු පුරිමතො පච්ඡිමස්ස විසෙසමත්ථං දස්සෙති.

එවඤ්ච ‘‘කඤ්චි කාලෙ’’ති පදස්ස ‘‘කෙචි කාලෙති වා, කිස්මිඤ්චි කාලෙ’’ති වා විභත්තිවිපල්ලාසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බොති අධිප්පායෙන පඨමවිකප්පං දස්සෙත්වා ඉදානි පකාරන්තරෙන දස්සෙතුං **“කඤ්චි කාලෙති කෙචි කිස්මිඤ්චි කාලෙති වා අත්ථො”**ති ආහ. තෙන ‘‘කඤ්චී’’ති අයං සාමඤ්ඤනිද්දෙසොති දස්සෙති. යො හි අයං ‘‘කෙචී’’ති පච්චත්තබහුවචනාභිධෙය්‍යො අත්ථො, යො ච ‘‘කිස්මිඤ්චී’’ති භුම්මෙකවචනාභිධෙය්‍යො, තදුභයං සති කාලවන්තකාලතාවිභාගෙ කිං-සද්දස්ස වචනීයතාසාමඤ්ඤෙන පන එකජ්ඣං කත්වා ‘‘කඤ්චී’’ති පාළියං වුත්තන්ති තං විභජිත්වා දස්සෙතුං **“කෙචි කිස්මිඤ්චී”**ති වුත්තං. අට්ඨකථායං පන ‘‘කිස්මිඤ්චී’’ති භුම්මවසෙනෙව වුත්තං. **තෙන** යථාවුත්තඅත්ථවිභාගෙන පදෙන. **වත්ථුභූතාති** වත්ථුසභාවා. හදයරූපමෙව සන්ධාය වදති. **රූපන්තරානන්ති** හදයවත්ථුතො අඤ්ඤරූපානං. අරූපීනං සහජාතපච්චයතං පුබ්බෙ ‘‘ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූප’’න්ති එත්ථ අනිවාරිතං නිවාරෙතීති යොජනා, තථා වත්ථුස්ස ච කාලන්තරෙ පටිසන්ධිකාලතො අඤ්ඤස්මිං කාලෙ අරූපීනං නිවාරෙතීති. **එවඤ්ච කත්වාති**ආදිනා යථාවුත්තඅත්ථවණ්ණනාය පාළියං විභත්තිනිද්දෙසස්ස රූපකභාවමාහ. පුනපි පුරිමතො පච්ඡිමස්ස උපචයෙන විසෙසං දස්සෙතුං **“පුරිමෙන වා”**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **පුරිමෙනාති** ‘‘ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූප’’න්ති ඉමිනා පච්චයනිද්දෙසවචනෙන. **“එකො ඛන්ධො වත්ථු ච තිණ්ණං ඛන්ධාන”න්තිආදිනා** පටිච්චවාරාදිපාඨෙන. අත්ථවිවරණඤ්හි පච්චයනිද්දෙසපාළියා සබ්බෙපි සත්ත මහාවාරා. වත්ථුස්ස වත්තබ්බත්තෙ ආපන්නෙ කින්ති පච්චයොති තස්ස නාමස්සාති යොජනා. **එතෙනාති** ‘‘රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මාන’’න්ති එතෙන වචනෙන. **කෙවලස්සාති** නාමරහිතස්ස වත්ථුස්ස. **තථාති** නාමස්ස පච්චයභාවෙන.

කත්ථචීති ‘‘රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කඤ්චි කාලං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති එතස්මිං නිද්දෙසෙ. එත්ථ හි අඤ්ඤමඤ්ඤසහජාතපච්චයභාවො ලබ්භති. **වචනෙනාති** ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤ’’න්ති ඉමිනා වචනෙන පාළියං සහජාතපච්චයභාවස්ස **අසඞ්ගහිතත්තා,** අත්ථතො පන ලබ්භතෙවාති. තෙනාහ **“ලබ්භමානෙපී”**ති. **තස්සාති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයත්තස්ස. **එවන්ති** ‘‘න අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙනා’’ති ඉමිනා පකාරෙන. **සමුදායෙකදෙසවසෙන සාමිවචනන්ති** අවයවාවයවිසම්බන්ධෙ අවයවිනි සාමිවචනන්ති අත්ථො, **නිද්ධාරණෙ වා** ‘‘කණ්හා ගාවීන’’න්තිආදීසු විය.

සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

8. **කිස්මිඤ්චි කාලෙති ඉදං න ලබ්භති** සබ්බදාපි නිස්සයපච්චයතාය ලබ්භමානත්තා. සහජං පුරෙජාතන්ති හි විභාගං අනාමසිත්වා නිස්සයතාමත්තමෙව නිස්සයපච්චයතා. **වත්ථුරූපං පඤ්චවොකාරභවෙති** වත්ථුරූපං පඤ්චවොකාරභවෙ වාති ච-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො දට්ඨබ්බො. **තස්සාති** ආරුප්පවිපාකට්ඨපනස්ස. **පකාසෙතබ්බත්තාති** ඉමිනා අපාකටං පාකටං කත්වා වචනෙන චොදනා අනොකාසාති දස්සෙති.

නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

9. **උපනිස්සයෙ තයොති** අනන්තරාරම්මණපකතූපනිස්සයප්පභෙදෙ තයො උපනිස්සයෙ. **අනෙකසඞ්ගාහකතායාති** අනෙකෙසං පච්චයධම්මානං සඞ්ගහණතො. **එකන්තෙනෙව හොන්ති** චිත්තනියමහෙතුභාවෙන පවත්තිනියමතො. **යෙසු පදෙසූති** යෙසු කුසලාදිපදෙසු. **සඞ්ගහිතොති** සඞ්ගහං ගතො, කුසලාදිපදෙසු යෙසං පදානංයෙව අනන්තරූපනිස්සයො ලබ්භතීති අත්ථො. **තෙසු "කෙසඤ්චී"ති න වුත්තං**. කස්මා? **න සක්කා වත්තුං** එකන්තෙනෙව උපලබ්භනතො. **තෙසූති** කුසලාකුසලපදෙසු. න හි කුසලො අකුසලස්ස අනන්තරූපනිස්සයො හොති, අකුසලො වා කුසලස්ස, ආරම්මණපකතූපනිස්සයා පන අනෙකන්තිකා, තස්මා තත්ථ ''කෙසඤ්චී''ති වුත්තං. **සිද්ධානං පච්චයධම්මානන්ති** පච්චයභාවෙන පුරිමනිප්ඵන්නානං කුසලාදීනං කුසලස්ස අකුසලස්ස වාති අත්ථො. **අකුසලාදීහීති** යථාසඞ්ඛ්‍යං අකුසලෙන කුසලෙන වා. **අවිසෙසෙනාති** යථාවුත්තවිසෙසෙ නියමං අග්ගහෙත්වා අකුසලාදීසු අකුසලකුසලානං ''කෙසඤ්චී''තිආදිනා.

අනාරම්මණත්තා ආරම්මණූපනිස්සයං පුබ්බාපරනියමෙන අප්පවත්තිතො අනන්තරූපනිස්සයං න ලභතීති යොජනා. **පකතස්සාති** නිප්ඵාදිතස්ස, උපසෙවිතස්ස වා. න හි රූපසන්තානස්ස සද්ධාදිනිප්ඵාදනං අත්ථි, උතුභොජනාදිඋපසෙවනං වා සම්භවති. තෙනාහ **"යථා හි…පෙ…. රූපසන්තානෙනා"**ති. නනු ච රූපසන්තානෙ පුබ්බෙනාපරං විසෙසො ලබ්භති , සො ච න විනා සමානජාතියෙන කාරණෙනාති ස්වායං පකතූපනිස්සයලාභොති කදාචි ආසඞ්කෙය්‍යාති ආහ **"යස්මිඤ්චා"**තිආදි. තත්ථ **තන්ති** උතුබීජාදිකං කම්මාදි ච **තෙන** රූපෙන පුරිමනිප්ඵන්නෙන. **උප්පාදනං** සාභිසන්ධිකං දට්ඨබ්බං. අධිපතීසු පුබ්බාභිසඞ්ඛාරො විය **පකප්පනං** සංවිදහනං. **පකරණං** වුත්තලක්ඛණෙන කාරණභාවෙන අවට්ඨානං, යතො කාරණවිසෙසො ''පකතී''ති වුච්චති. යදි එවං කස්මා රූපස්සෙව තං පටික්ඛිපියතීති ආහ **"යථා ච…පෙ…. දට්ඨබ්බා"**ති. එවම්පි උතුබීජාදීනං අඞ්කුරාදීසු කථං පච්චයවිසෙසභාවොති ආහ **"උතුබීජාදයො පන…පෙ…. භාවතො"**ති. උපනිස්සයොති ච යස්මා බලවතාකාරණං අධිප්පෙතං, තස්මා න එත්ථ එකන්තෙන පුරිමනිප්ඵත්ති ඉච්ඡිතබ්බා. යදි එවං පාළියං කථං පුරිමග්ගහණන්ති ආහ **"පුරිමපුරිමානංයෙව පනා"**තිආදි. තෙපි වා පරිකප්පනවසෙන පුරිමනිප්ඵන්නායෙව නාම හොන්ති. න හි අසංවිදිතාකාරෙ වත්ථුස්මිං පත්ථනාපවත්තීති. තෙනාහ **"තංසමානලක්ඛණතායා"**ති.

ධම්මෙති පුග්ගලසෙනාසනපඤ්ඤත්තීනං උපාදානභූතෙ ධම්මෙ. **අයං නයොති** පඤ්ඤත්තිමුඛෙන පඤ්ඤපෙතබ්බා තදුපාදානභූතා ධම්මා ගය්හන්තීති යථාවුත්තො නයො. **එත්ථෙවාති** ''සෙනාසනම්පි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති එතස්මිංයෙව වචනෙ. කථං පච්චුප්පන්නස්ස පකතූපනිස්සයභාවොති චොදනාය ''චක්ඛතී''තිආදිනා ආගමං දස්සෙත්වා යුත්තිං දස්සෙතුං **"පච්චුප්පන්නානම්පිච තාදිසානං පුබ්බෙ පකතත්තා"**ති වුත්තං. **තාදිසානන්ති** යාදිසා උතුආදයො පච්චුපට්ඨිතා, තාදිසානං තතො **පුබ්බෙ** පුරෙතරං **පකතත්තා** පකතූපනිස්සයයොග්‍යතාය ආපාදිතත්තා.

කසිණාදීනම්පි ආරම්මණූපනිස්සයතා සම්භවතීති කත්වා වුත්තං **"ඉමිනා අධිප්පායෙන 'එකච්චායා'ති ආහා"**ති. තථා හි ''කසිණමණ්ඩලං දිස්වා''තිආදිනා තස්ස උපනිස්සයභාවො අට්ඨකථායං වුත්තො.

අරූපාවචරකුසලම්පි උපනිස්සයො හොති, පගෙව කාමාවචරරූපාවචරකුසලන්ති අධිප්පායො. තං පන යථා උපනිස්සයො හොති, තං දස්සෙතුං **"යස්මිං කසිණාදිම්හී"**තිආදි වුත්තං. **අනුප්පන්නඣානුප්පාදනෙති** රූපාවචරජ්ඣානං සන්ධායාහ, අරූපාවචරජ්ඣානෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **තදුප්පාදකකුසලානන්ති** තස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස උප්පාදකකුසලානං, රූපාවචරකුසලානන්ති අත්ථො. **පටිසන්ධිනියාමකස්සාති** රූපාවචරපටිසන්ධිනියාමකස්ස. **චුතිතොති** රූපාවචරපටිසන්ධියා අනන්තරපච්චයභූතාය චුතියා. **පුරිමජවනස්ස වසෙනාති** චුතියා ආසන්නජවනභාවෙන. **රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරවිපාකස්සාති** එත්ථාපි ''තදුප්පාදකකුසලාන''න්තිආදිනා ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. යථා ච ''රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරවිපාකස්ස උපනිස්සයො''ති වුත්තං, එවං ''කාමාවචරකුසලම්පි තදුප්පාදකකුසලාන''න්තිආදිනා යොජෙතබ්බං. ලොකුත්තරවිපාකස්ස තෙභූමකකුසලානම්පි පාදකාදිවසෙන උපනිස්සයභාවො පාකටොයෙව, තථා තංතංභූමකකුසලානං තංතංභූමකකිරියානං, කාමාවචරකුසලස්ස රූපාරූපාවචරකිරියානං, රූපාවචරකුසලස්ස අරූපාවචරකිරියාය උපනිස්සයභාවොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"එවං පච්චෙකං…පෙ…. වෙදිතබ්බො"**ති ආහ. ''සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙතී''තිආදිනා පකතූපනිස්සයො උද්දෙසවසෙනෙව පාඨො ආගතො, න විභජනවසෙනාති

ආහ **“පාළියම්පි…පෙ…. විස්සජ්ජිතො”**ති. කුසලත්තිකාදීසු අනුලොමාදිභෙදභින්නත්තා **පඤ්හාවාරෙසූ**ති බහුවචනනිද්දෙසො.

ලොකුත්තරනිබ්බත්තනං උපනිස්සාය පරස්ස සිනෙහුප්පාදනෙ ලොකුත්තරධම්මා උපනිස්සයො විය හොන්තීති අයමෙත්ථ ලෙසො, භාවිනො පන ලොකුත්තරස්ස අකුසලානං උපනිස්සයතා සම්භවතීති ආහ **“න ඉදං සාරතො දට්ඨබ්බන්ති අධිප්පායො”**ති. **රූපාවචරාදිකුසලානන්ති** රූපාරූපාවචරලොකුත්තරකුසලානං උප්පාදියමානස්ස රූපාවචරකුසලස්සාති යොජනා. රූපාවචරකිරියස්ස ච අරූපාවචරවිපාකො උපනිස්සයො කථන්ති ආහ **“පුබ්බෙ නිවුත්ථාදීසු…පෙ…. අරහතො”**ති . තං තං විපාකං පත්ථෙන්තො තස්ස තස්ස විපාකස්ස හෙතුභූතං කුසලං නිබ්බත්තෙතීති විපාකානං කුසලූපනිස්සයතාති ආහ **“චතුභූමකා…පෙ…. උපනිස්සයො”**ති. ලොකියකුසලානං පන ලොකුත්තරවිපාකා උපනිස්සයො න හොන්තීති දස්සෙන්තො **“යදිපී”**තිආදිමාහ. තෙනෙව හි ‘‘තථා තෙභූමකවිපාකො’’ති තෙභූමකග්ගහණං කතං. තත්ථ **තෙනාති** අනාගාමිනා. **තන්ති** අරහත්තඵලං. **තස්මාති** අදිට්ඨපුබ්බත්තා. **තානි වියාති** සොතාපත්තිඵලානි විය. **තෙසන්ති** පුථුජ්ජනාදීනං. **ඉමස්සාති** අනාගාමිනො. ඉදං වුත්තං හොති – යථා පුථුජ්ජනාදීනං සන්තානෙ ඣානාදීනං සොතාපත්තිඵලාදීනං න උපනිස්සයපච්චයො අනුපලද්ධපුබ්බත්තා, එවං අනාගාමිනො ඣානාදීනං අග්ගඵලං උපනිස්සයපච්චයො අදිට්ඨපුබ්බත්තා. තෙනාහ **“උපලද්ධපුබ්බසදිසමෙව හි අනාගතම්පි උපනිස්සයො”**ති. අට්ඨකථායං පන හෙට්ඨිමඵලානං කුසලූපනිස්සයතා වුත්තා එව.

යථා විපාකා කුසලානං, එවං කිරියාපි තෙසං උපනිස්සයො හොතීති තං නයං දස්සෙතුං **“කිරියං අත්ථපටිසම්භිදාදි”**න්තිආදි වුත්තං. **යොනිසොමනසිකාරෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථීති** චතුභූමකකුසලස්සපි යොනිසොමනසිකාරො උපනිස්සයො හොතීති එත්ථ වත්තබ්බමෙව නත්ථි, තදත්ථං යොනිසොමනසිකාරං පවත්තෙන්තස්සාති අත්ථො. **තන්ති** යොනිසොමනසිකාරං. අකුසලස්ස ච චතුභූමකවිපාකස්ස උපනිස්සයො යොනිසොමනසිකාරොති යොජනා. **එවං කිරියස්සපීති** යථා කුසලස්ස යොනිසොමනසිකාරස්ස වසෙන උපනිස්සයො වුත්තො, එවං කිරියස්සපි යොනිසොමනසිකාරස්ස වසෙන යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො. සො හි තං උපනිස්සාය රාගාදිඋප්පාදනෙ අකුසලස්ස වුත්තනයෙන කුසලාකුසලූපනිස්සයභාවමුඛෙන චතුභූමකවිපාකස්ස උපනිස්සයො හොතියෙව. යදි කිරියසඞ්ඛාතො…පෙ…. හොතියෙව, අථ කස්මා පකතූපනිස්සයවිභජනෙ කිරියා න ගහිතා, උතුභොජනසෙනාසනානියෙව ගහිතානීති ආහ **“නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මෙසු…පෙ…. නයදස්සනමත්තමෙවා”**ති. **එවමාදිකන්ති ආදි**-සද්දෙන ‘‘කුසලං ධම්මං සහජාතො අබ්යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න උපනිස්සයපච්චයා’’ති එවමාදිකං සඞ්ගණ්හාති. උපනිස්සයපරියායො උපනිසසද්දොති කත්වා වුත්තං **“විඤ්ඤාණූපනිසං නාමරූපං, නාමරූපූපනිසඤ්ච සළායතනන්තිආදිකෙනා”**ති. එත්ථ හි විඤ්ඤාණස්ස නාමරූපානං ඵස්සරූපාදීනං චක්ඛායතනාදීනඤ්ච උපනිස්සයභාවො වුත්තොති.

උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

10. දස්සිතමෙව නයදස්සනවසෙනාති යොජනා. යදි දස්සිතමෙව, කස්මා වුත්තං ‘‘සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතා’’ති ආහ **“සරූපෙන අදස්සිතත්තා”**ති. ‘‘යං යං ධම්මං පුරෙජාතං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති එවං **සරූපෙන** පාළියං **අදස්සිතත්තා. ඉද්ධිවිධාභිඤ්ඤාය චාති** ච-සද්දෙන චුතූපපාතඤාණස්සපි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. තස්සපි හි රූපධම්මාරම්මණකාලෙ **අට්ඨාරසසු යං කිඤ්චි ආරම්මණපුරෙජාතං හොති** පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා. ‘‘චවමානෙ උපපජ්ජමානෙ’’ති හි වුත්තං. දිබ්බචක්ඛුදිබ්බසොතඤාණෙසු ච වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

ඉතරස්සපි අභාවාති ආරම්මණපුරෙජාතස්සපි අභාවා අග්ගහණං පටිසන්ධිභාවිනොති යොජනා. සතිපි කස්සචි පටිසන්ධිභාවිනො ආරම්මණපුරෙජාතෙ විභූතං පන කත්වා ආරම්මණකරණාභාවතො අවිජ්ජමානසදිසන්ති කත්වා වුත්තං **“ඉතරස්සපි අභාවා”**ති. තෙනෙවාහ **“පටිසන්ධියා විය අපරිබ්‍යත්තස්ස ආරම්මණස්ස ආරම්මණමත්තභාවතො”**ති. සන්තීරණභාවිනො මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි එකන්තෙනෙව පුරෙජාතපච්චයො රූපාදීනි පඤ්චාරම්මණානීති යොජනා. එත්ථ ච ‘‘මනොධාතුනඤ්චා’’තිආදි ‘‘තදාරම්මණභාවිනො’’ති පදස්ස පුරතො වත්තබ්බො, උප්පටිපාටියා ලිඛිතං.

පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

11. **නිරවසෙසදස්සිතපුරෙජාතදස්සනවසෙනාති** ‘‘චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකරූපකායස්සා’’ති එවං නිරවසෙසතො දස්සිතස්ස පුරෙජාතස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස දස්සනවසෙන. පච්චයා හි ඉධ කාමාවචරරූපාවචරවිපාකා,

තෙසු කාමාවචරවිපාකො ච චතුසමුට්ඨානිකරූපකායස්ස පච්චයො, න ඉතරො. තෙනෙවාහ **"රූපාවචරවිපාකො පන ආහාරසමුට්ඨානස්ස න හොතී"**ති, තස්මා ''තස්සෙවා''ති වුත්තෙපි යථාරහමත්ථො වෙදිතබ්බො.

පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

12. පකාරෙහි ගුණිතං **පගුණං,** බහුක්ඛත්තුං පවත්තියා භාවිතන්ති අත්ථො. අතිසයෙන පගුණං **පගුණතරං,** තතොයෙව **බලවතරං**. තස්ස භාවො, තෙන පගුණතරබලවතරභාවෙන **විසිට්ඨං** විසෙසප්පත්තං. ස්වායං විසෙසො විපාකෙ නත්ථීති ආහ **"එතෙන විපාකාබ්‍යාකතතො විසෙසෙතී"**ති.

ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

13. **එවංසභාවාති** කම්මපච්චයෙන උපකාරකසභාවා. **සමත්ථතාති** ආනුභාවො. **තස්සාති** විපාකක්ඛන්ධකටත්තාරූපසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස. **කම්මපච්චයභාවො වුත්තොති** කම්මපච්චයෙන පච්චයභාවො වුත්තො. **එකවොකාරෙ රූපම්පීති** එකවොකාරෙපි රූපං න ජනෙති, පගෙව චතුවොකාරෙති අත්ථො.

කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

14. යථා හි රූපභවෙ සඤ්ඤීනං තංනිබ්බත්තිතපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙනෙව රූපුප්පත්ති, එවං අසඤ්ඤීනම්පීති තත්ථ කාමාවචරකම්මුනා යථා විපාකානුරූපානං පච්චයො හොන්තො කෙසඤ්චියෙව හොති, න සබ්බෙසං, කත්ථචියෙව හොති, න සබ්බත්ථ, න එවං විපාකානන්ති ආහ **"එකන්තෙනා"**ති. **තෙසං වසෙනාති** තෙසං විපාකපච්චයලාභීනං විපාකක්ඛන්ධානං වසෙන. **න හීතිආදිනා** ''එකන්තෙනා''ති වුත්තමත්ථං බ්‍යතිරෙකතො විභාවෙති. **භූමිද්වයවිපාකොති** කාමාවචරරූපාවචරවිපාකො ආරුප්පෙ රූපස්ස න හි පච්චයොති යොජනා.

විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

15. කෙවලාය ඔජාය අජ්ඣොහරණස්ස අභාවා **"අසිතපීතාදිවත්ථුභි සහ අජ්ඣොහරිතොවා"**ති වුත්තං. ඛාදනීයභොජනීයප්පභෙදෙ අසිතෙ තාව කබළීකාරතා හොතු, පාතබ්බාදිකෙ පන කථන්ති ආහ **"පාතබ්බ...පෙ.... හොන්තී"**ති. යෙභුය්‍යවසෙන වා එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අනුපාලකොති උපත්ථම්භකො. **චිත්තසමුට්ඨානස්ස** කායස්ස **ආහාරපච්චයභාවො** කබළීකාරාහාරස්ස විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො. කස්මාති චෙ? එත්ථ කාරණමාහ **"න හී"**තිආදිනා. සති හි පච්චයභාවෙ ''චිත්තසමුට්ඨානො කබළීකාරාහාරො චිත්තසමුට්ඨානස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, නොචිත්තසමුට්ඨානස්ස පන වුත්තං. තෙනාහ **"තිවිධොපි...පෙ.... වුත්තො"**ති.

ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

16. ''මිස්සකත්තා''ති ඉදං ඉන්ද්‍රියතාය රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානං එකජ්ඣං කත්වා දෙසිතතං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා **මිස්සකත්තාති** රූපජීවිතින්ද්‍රියමිස්සකත්තාති අත්ථො. **ජීවිතින්ද්‍රියන්ති** අරූපජීවිතින්ද්‍රියං. **න සබ්බෙන සබ්බං වජ්ජිතබ්බන්ති** යථා පඤ්හාපුච්ඡකෙ අරූපජීවිතින්ද්‍රියං මිස්සකත්තා න ගහිතං, න එවමිධ අරූපජීවිතින්ද්‍රියං අග්ගහිතන්ති අත්ථො.

අරූපානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං **පච්චයන්තරාපෙක්ඛානි** ආවජ්ජනාරම්මණාදිඅඤ්ඤපච්චයසාපෙක්ඛානි **ඉන්ද්‍රියපච්චයා සියුං** චක්ඛාදීනං රූපාරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං කදාචිපි අවිනිබ්භුත්තභාවස්ස අභාවතො, පච්චයන්තරසමොධානාපෙක්ඛතාය ච. **යො පන නිරපෙක්ඛොති** යථා චක්ඛාදීනි පච්චයන්තරෙසු සාපෙක්ඛානි, එවං සාපෙක්ඛො අහුත්වා යො තත්ථ නිරපෙක්ඛො ඉන්ද්‍රියපච්චයො හොති අවිනිබ්භුත්තධම්මානං යථා දුවිධම්පි

ජීවිතින්ද්‍රියං, සො අත්තනො…පෙ…. නත්ථීති යොජනා. **අවිනිබ්භුත්තානං තෙසම්පි ලිඞ්ගාදීනං සියුං** විනිබ්භුත්තානං පච්චයුප්පන්නානං ඉන්ද්‍රියපච්චයතාභාවස්ස අදිට්ඨත්තා. නනු චක්ඛාදීනං විනිබ්භුත්තානං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො දිට්ඨොති? සච්චං දිට්ඨො, න පන සො සමානජාතියාති දස්සෙන්තො **"න හී"**තිආදිමාහ. **සති චෙවන්ති** එවං වුත්තප්පකාරෙ සමානජාතියංයෙව අවිනිබ්භුත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ සති **ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි** සද්ධිං. සහයොගෙ හි ඉදං කරණවචනං. යදිපි ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි ලිඞ්ගාදීනං කලලාදිකාලෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයතං න ඵරෙය්‍යුං තෙසං තදා අභාවතො. යෙ පන රූපධම්මා තදා සන්ති, තෙහි අවිනිබ්භුත්තාව, තෙසං කස්මා න ඵරන්තීති ආහ **"අඤ්ඤෙසං පනා"**තිආදි. **අබීජභාවතො** අනිමිත්තභාවතො. **තදනුරූපානන්ති** කලලාදිඅවත්ථානුරූපානං **අත්ථීතං ඉච්ඡන්ති,** යතො "ඉත්ථී, පුරිසො"ති පකතිවිභාගො විඤ්ඤායතීති තෙසං අධිප්පායො.

කුසලජාතියන්ති නිද්ධාරණෙ භුම්මං. යෙ පන "කුසලජාතික"න්ති පඨන්ති, තෙසං පච්චත්තෙකවචනං. **විසුං එකජාති වා භූමි වා න හොති** තදෙකදෙසභාවතො. **හෙතුආදීසුපීති ආදි**-සද්දෙන "අකුසලාහාරෙසුපි එසෙව නයො"ති එවමාදිකං සඞ්ගණ්හාති. **එස නයොති** ය්වායං "භූමිවසෙන වුත්තෙසූ"තිආදිනා අරූපෙ අලබ්භමානස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයස්ස අට්ඨපනෙ අත්ථනයො වුත්තො, එස නයො යොජෙතබ්බොති. **තථා අපරියාපන්නකුසලහෙතු, තථා අකුසලහෙතූති** එත්ථාපි පඨමාපරියාපන්නකුසලහෙතු දොමනස්සසහගතාකුසලහෙතු ච විසුං එකජාති භූමි වා න හොන්තීති ආරුප්පෙ අලබ්භමානාපි විසුං න ඨපිතාති යොජෙතබ්බො. එස නයො "අකුසලාහාරෙසුපි එසෙව නයො"ති එවමාදීසු.

සති සහජාතපච්චයත්තෙ උප්පාදක්ඛණෙපි ඉන්ද්‍රියපච්චයතා සියාති කත්වා වුත්තං **"සහජාතපච්චයත්තාභාවං සන්ධායා"**ති. වුත්තඤ්හි "උප්පජ්ජමානො සහ උප්පජ්ජමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො සහජාතපච්චයො"ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා). තස්ස පන සහජාතපච්චයත්තාභාවො යදිපි අට්ඨකථායං "සහජාතපච්චයතා පන තස්ස නත්ථී"ති සරූපෙනෙව දස්සිතො, තථාපි තං අනනුජානන්තො **"උප්පාද…පෙ…. නිවාරෙතු"**න්ති වත්වා **"චක්ඛතී"**තිආදිනා තමත්ථං සමත්ථෙති. **කම්මපච්චයසදිසන්ති** හි එතෙන තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පච්චයභාවො පකාසිතො. **පවත්තෙචාති** ච-සද්දෙන පටිසන්ධියඤ්ච කටත්තාරූපස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියතො අඤ්ඤො ඉන්ද්‍රියපච්චයො න හි අත්ථීති යොජනා. **පටිච්චවාරාදයො** සම්පයුත්තවාරපරියොසානා **ඡ වාරා උප්පාදක්ඛණමෙව ගහෙත්වා පවත්තා** "කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා"තිආදිනා, න ඨිතික්ඛණන්ති අධිප්පායො. **එවඤ්ච කත්වාති** උප්පාදක්ඛණමෙව ගහෙත්වා පවත්තත්තා. **එතෙසූති** යථාවුත්තෙසු ඡසු වාරෙසු. කෙචි පන "රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුපාලනං උප්පාදක්ඛණෙ න පාකටං බලවඤ්ච යථා ඨිතික්ඛණෙ පච්ඡාජාතාදිපච්චයලාභතො ථිරභාවප්පත්තියාස්ස තං පාකටං බලවඤ්ච, තස්මා 'ඨිතික්ඛණෙ'ති වුත්ත"න්ති වදන්ති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

17. **සොමනස්සදොමනස්සසඞ්ඛාතානීති** සොමනස්සදොමනස්සපරියායෙන වුත්තානි, ඣානඞ්ගභාවවිසෙසනතො වා සොමනස්සදොමනස්සභූතානෙව සුඛදුක්ඛානි ඣානඞ්ගානි, න ඉතරසුඛදුක්ඛානීති ඣානඞ්ගභූතානංයෙව සුඛදුක්ඛානං ඣානඞ්ගභාවදස්සනත්ථං **සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණං කතං**. ඉදානි යථාවුත්තමෙව **"ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසූ"**තිආදිනා විත්ථාරතො විභාවෙති, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව. **තෙනාති** විසෙසනභූතෙන සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණෙන.

අභිනිපාතමත්තත්තාති ආරම්මණකරණමත්තභාවතො. **චින්තනාපවත්තියා** උපනිජ්ඣායනපවත්තියා. **යථාවුත්තෙනෙව කාරණෙනාති** "උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො"ති එතෙන කාරණෙන. **පුබ්බෙති**ආදිතො. **චත්තාරි අඞ්ගානි වජ්ජිතානීති** සත්තසු අඞ්ගෙසු දස්සියමානෙසු චත්තාරි අඞ්ගානි වජ්ජිතානි. **අට්ඨකථා හෙසාති** ලෙසෙන අපකාසෙතබ්බතාය කාරණමාහ. **තීසුපි එකමෙව වත්තබ්බං සියා,** තංසමානලක්ඛණතාය ඉතරෙසං තිණ්ණම්පි ගහණං හොතීති. **තිණ්ණං පන වචනෙනාති** උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානං අඣානඞ්ගතාදස්සනත්ථෙන වචනෙන. **තතො** උපෙක්ඛාදිතො **අඤ්ඤස්ස** ධම්මස්ස චිත්තෙකග්ගතාය **ඣානඞ්ගන්ති උද්ධටභාවො ආපජ්ජති** අඣානඞ්ගෙසු අග්ගහිතත්තා. **යථාවුත්තකාරණතොති** "උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො"ති වුත්තකාරණතො **අඤ්ඤෙන කාරණෙන අනුද්ධටභාවො වා ආපජ්ජති** අනුපනිජ්ඣායනසභාවෙහි සද්ධිං අග්ගහිතත්තා උපනිජ්ඣායනාකාරභාවතො අඤ්ඤෙනෙව කාරණෙන චිත්තෙකග්ගතාය පාළියං අනුද්ධටභාවො ආපජ්ජති. **තංදොසපරිහරණත්ථන්ති** යථාවුත්තදොසවිනිමොචනත්ථං.

යෙ පනාතිආදි පදකාරමත්තදස්සනං. **සොමනස්සාදීහීති** සොමනස්සදොමනස්සඣානඞ්ගුපෙක්ඛාහි. **අවිභූතභාවො** උපෙක්ඛනං. උපෙක්ඛා හි අවිභූතකිච්චා වුත්තා. **සමානානං කෙසං? සුඛාදීනං,** කෙහි? **සොමනස්සාදීහි,** කථං? **සුඛ…පෙ…. යුත්තතාති** යොජනා. **න චිත්තෙකග්ගතායාති** සුඛාදීහි, තදඤ්ඤෙහි අභිනිරොපනාදීහි ච අනින්ද්‍රියකිච්චතාය ච අනුපනිජ්ඣායනකිච්චතාය ච අසමානතාය පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු චිත්තෙකග්ගතාය ඣානඞ්ගන්ති අනුද්ධටභාවෙ කාරණං න වත්තබ්බන්ති. **සාති** චිත්තෙකග්ගතා. **එත්ථාති** "උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානී"ති එතස්මිං අට්ඨකථාවචනෙ න

ගහිතා. **විචිකිච්ඡායුත්තමනොධාතුආදීසූති** විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තචිත්තෙ මනොධාතුයා සම්පටිච්ඡනාදීසු ච. **තස්සාපි** චිත්තෙකග්ගතායපි.

ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

18. **දුවිධම්පි සඞ්කප්පන්ති** සම්මාසඞ්කප්පො මිච්ඡාසඞ්කප්පොති ච එවං අනවජ්ජසාවජ්ජභෙදෙන දුවිධම්පි. **වීරියං සමාධින්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **සඞ්ගණ්හිත්වා** විතක්කාදිභාවසාමඤ්ඤෙන සහ ගහෙත්වා, එකෙකමෙව කත්වා ගහෙත්වාති අත්ථො. **තෙහි** මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවෙහි. **ඉධාති** ඉමස්මිං මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ **ලබ්භමානානි ච** මග්ගපච්චයභාවතො, ච-සද්දෙන **අලබ්භමානානි ච** මග්ගපච්චයත්තාභාවා. යදි එවං කස්මා වුත්තානීති ආහ **‘‘මග්ගඞ්ගවචනසාමඤ්ඤෙනා’’**ති. එවං පරියායනිද්දෙසො ඉධ කිමත්ථියොති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘එවඤ්හි සුත්තවොහාරොපි දස්සිතො හොතී’’**ති. **එවං පන දස්සෙන්තෙනාති** පරමත්ථතො අමග්ගඞ්ගානිපි සුත්තෙ මග්ගඞ්ගවොහාරසිද්ධියා ඉධ මග්ගඞ්ගෙහි සහ දස්සෙන්තෙන. **උද්ධරිත්වාති** පදුද්ධාරං කත්වා. ඉදානි මිච්ඡාවාචාදීහි සද්ධිං ද්වාදසඞ්ගානි න දස්සෙතබ්බානි, කස්මාති චෙති ආහ **‘‘න හි පාළියං…පෙ…. වත්තබ්බො’’**ති. **තප්පටිපක්ඛභාවතොයෙව මිච්ඡාමග්ගඞ්ගානි,** න මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො විය සභාවතොති අධිප්පායො.

පරියායනිප්පරියායමග්ගඞ්ගදස්සනත්ථෙපි අත්ථවචනෙ එවං න වත්තබ්බමෙවාති දස්සෙන්තො **‘‘පරියාය…පෙ. … අධිකරණානී’’**ති ආහ. තස්සත්ථො – යථා ‘‘අඤ්ඤභාගියස්ස අධිකරණස්සා’’ති එත්ථ පාළිගතඅධිකරණසද්දපතිරූපකො අඤ්ඤො අධිකරණසද්දො පාළිගතතදඤ්ඤසාධාරණතාය උභයපදත්ථො උද්ධටො ‘‘අධිකරණං නාම චත්තාරි අධිකරණානී’’ති, එවමිධාපි නිප්පරියායං ඉතරඤ්ච මග්ගඞ්ගං දස්සෙතුකාමෙන පාළිගතතදඤ්ඤසාධාරණො මග්ගඞ්ගසද්දො උද්ධරිතබ්බො සියා, තථා න කතන්ති. **තස්මාති** යස්මා පාළිගතොයෙව මග්ගඞ්ගසද්දො උද්ධටො, න තදඤ්ඤසාධාරණො, න ච අත්ථුද්ධාරමුඛෙන අධිප්පෙතත්ථො නියමිතො, තස්මා. **තෙසූති** අහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසු. ‘‘සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. සමාධයො’’ති එත්ථ සඞ්කප්පවායාමසමාධයො සම්මාමිච්ඡාසද්දෙහි විසෙසෙත්වා වුත්තාති ආහ **‘‘සම්මාදිට්ඨිආදයො යථාවුත්තා සන්ති’’**ති. සඞ්කප්පවායාමසමාධිප්පත්තා පන තත්ථ කෙචි සන්තියෙවාති. අථ වා **සම්මාදිට්ඨිආදයොති** වුත්තප්පකාරෙ සම්මාදිට්ඨිආදිකෙ අනවසෙසෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ **‘‘යථාවුත්තා’’**ති. **උප්පත්තිට්ඨානනියමනත්ථත්තා** න විසෙසනත්ථත්තාති අධිප්පායො.

මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

20. **සම්පයොගාසඞ්කාවත්ථුභූතොති** සම්පයොගාසඞ්කාය අධිට්ඨානභූතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං ‘‘අරූපිනො හි ඛන්ධා චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්තී’’ති.

විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

21. යස්මිං සති යං හොති, අසති ච න හොති, සො තස්ස පච්චයොති යදිදං සමාසතො පච්චයලක්ඛණං යං සන්ධාය සුත්තෙ වුත්තං ‘‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොතී’’ති, තයිදං අත්ථිපච්චයෙ යොජෙත්වා දස්සෙන්තො **‘‘යො හී’’**තිආදිං වත්වා අයඤ්ච නයො නිබ්බානෙ න ලබ්භති, තස්මා නිබ්බානං අත්ථිපච්චයභාවෙන න උද්ධටන්ති දස්සෙතුං **‘‘නිබ්බානඤ්ච…පෙ…. උපකාරකං හොතී’’**ති ආහ. තෙන පච්චයධම්මානං පච්චයභාවො විසෙසතො බ්‍යතිරෙකමුඛෙන පාකටො හොතීති දස්සෙති. **නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධොති** නත්ථිපච්චයභාවවිරුද්ධො. විගතාවිගතපච්චයා විය හි අඤ්ඤමඤ්ඤං උජුපච්චනීකභාවෙන ඨිතා නත්ථිඅත්ථිපච්චයා. **න නිබ්බානං අත්ථිපච්චයො** නත්ථිභාවොපකාරකතාඅවිරොධතො. යෙ හි අත්ථිපච්චයධම්මා, තෙ නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධා එව දිට්ඨාති අධිප්පායො.

සති ච උප්පන්නත්තෙති සම්බන්ධො. යෙසං පච්චයා හොන්ති ආහාරින්ද්‍රියාති යොජනා. **එකතොති** සහ. **සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවතොති** සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතපච්චයත්තාභාවතො. **තදභාවොති** සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවො. **එතෙසන්ති** අත්ථිපච්චයතාවසෙන පවත්තමානානං ආහාරින්ද්‍රියානං. **ධම්මසභාවවසෙනාති** ධම්මතාවසෙන. ධම්මතා හෙසා, යදිදං පච්චයුප්පන්නෙහි සහ පුරෙතරං පච්ඡා ච ලබ්භමානා ආහාරින්ද්‍රියා තෙසං අත්ථිපච්චයා හොන්ති, න සහජාතාදිපච්චයාති. යථා වා චක්ඛාදිද්වාරානං රූපාදිආරම්මණානං සතිපි නියතවුත්තිතාය ද්වාරාරම්මණතො විඤ්ඤාණස්ස ඡබ්බිධභාවෙ ආරම්මණනාමසිත්වා, ද්වාරතො

ද්වාරමනාමසිත්වා ආරම්මණතො ඡබ්බිධතා වුච්චති, එවම්ධාපි ආහාරින්ද්‍රියානං පච්චයුප්පන්නෙහි සතිපි සහජාතාදිභාවෙ අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන සහජාතාදිභෙදභින්නස්ස අත්ථිපච්චයස්ස දස්සිතත්තා පඤ්හාවාරෙ ආහාරින්ද්‍රියානං වසෙන ආගතෙ චතුත්ථපඤ්චමකොට්ඨාසභූතෙ අත්ථිපච්චයවිසෙසෙ සහජාතාදිභෙදං ආමසිතුං න ලබ්භතීති දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ''ආහාරො ඉන්ද්‍රියඤ්ච සහජාතාදිභෙදං න ලභතී''ති වුත්තං, න පන ආහාරින්ද්‍රියෙසු සහජාතාදිභාවස්ස අභාවතො. එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22-23-24. නත්ථිවිගතඅවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

22-23. **එත්ථා**ති නත්ථිපච්චයෙ. **නානන්ති** නානත්තං. **එතෙනා**ති අනන්තරපච්චයතො නත්ථිපච්චයස්ස විසෙසමත්තදීපනෙන ''පච්චයලක්ඛණමෙව හෙත්ථ නාන''න්ති ඉමිනා වචනෙන. **අත්ථො**ති ධම්මො. **බ්‍යඤ්ජනසඞ්ගහිතෙති** ''නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො''ති එවමාදිබ්‍යඤ්ජනෙන සඞ්ගහිතෙ. **පච්චයලක්ඛණමත්තෙති** එත්ථ පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකා අරූපධම්මා, විගතභාවෙන උපකාරකාති එවමාදිකෙ පච්චයානං ලක්ඛණමත්තෙ.

නත්ථිවිගතඅවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

ආදිමපායොති පුරිමපායො. **තථා ච සතී**ති දොසස්සපි සත්තරසහි පච්චයෙහි පච්චයභාවෙ සති. අධිපතිපච්චයභාවොපිස්ස අනුඤ්ඤාතො හොතීති ආහ **''දොසස්සපි ගරුකරණං පාළියං වත්තබ්බං සියා''**ති. ''සෙසාන''න්ති වචනෙනෙව නිවාරිතොති කදාචි ආසඞ්කෙය්‍යාති තංනිවත්තනත්ථමාහ **''න ච සෙසාන''**න්තිආදි. **පුරෙජාතාදීහී**ති පුරෙජාතකම්මාහාරඣානින්ද්‍රියමග්ගවිපාකපච්චයෙහි. **තන්නිවාරණත්ථ**න්ති තස්ස යථාවුත්තදොසස්ස නිවාරණත්ථං. **විසුඤ්ච අග්ගහෙත්වා**ති ලොභමොහා විපාකපච්චයාපි න හොන්ති, තථා දොසොති එවං විසුඤ්ච අග්ගහෙත්වා. ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණාදිපච්චයො හොන්තංයෙව පථවීආදිසභාවත්තා අත්තනා සහජාතානං සහජාතාදිපච්චයා හොන්තියෙවාති වුත්තං **''ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස සහජාතාදිපච්චයභාවං දස්සෙතී''**ති. ''සබ්බධම්මාන''න්ති ''සබ්බෙ ධම්මා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්ථ වුත්තෙ සබ්බධම්මෙ සන්ධායාහ ''සබ්බධම්මානං යථායොගං හෙතාදිපච්චයභාවං දස්සෙතී''ති. **න හි එතං…පෙ…. භාවදස්සනං,** අථ ඛො එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවදස්සනං, තස්මා ''එතෙන ඵොට්ඨබ්බායතනස්සා''තිආදි වුත්තන්ති අධිප්පායො. **රූපාදීනන්ති** රූපායතනාදීනං.

භෙදාති විසෙසා. **භෙදං අනාමසිත්වා**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදිවිසෙසං අග්ගහෙත්වා. **තෙ එවා**ති යථාවුත්තවිසෙසානං සාමඤ්ඤභූතෙ ඛන්ධෙ එව. යං සන්ධාය ''එවං න සක්කා වත්තු''න්ති වුත්තං, තං විභාවෙතුං **''න හී''**තිආදි වුත්තං. **පට්ඨානසංවණ්ණනා හෙසා**ති එතෙන සුත්තෙ වුත්තපරියායමග්ගභාවෙනෙත්ථ න සක්කා මිච්ඡාවාචාදීනං මග්ගපච්චයං වත්තුන්ති දස්සෙති. **සෙසපච්චයභාවො**ති මග්ගපච්චයං ඨපෙත්වා යථාවුත්තෙහි සෙසෙහි අට්ඨාරසහි පච්චයෙහි පච්චයභාවො. **අධිපතිපච්චයො න හොතී**ති ආරම්මණාධිපතිපච්චයො න හොති. **තන්ති** විචිකිච්ඡං. **තත්ථා**ති යථාවුත්තෙසු අහිරිකාදීසු.

දසධා පච්චයා හොන්ති, පුන තථා හදයවත්ථුන්ති ඉදං අත්ථමත්තවචනං. පාඨො පන ''හදයවත්ථු තෙසඤ්චෙව විප්පයුත්තස්ස ච වසෙන දසධා පච්චයො හොතී''ති වෙදිතබ්බො. **රූපසද්දගන්ධරසායතනමත්තමෙවා**ති ඉදං රූපාදීනං සහජාතපච්චයතාය විය නිස්සයපච්චයතාය ච අභාවතො, පුරෙජාතපච්චයතාය ච භාවතො වුත්තං. **එතානීති** යථාවුත්තානි රූපසද්දගන්ධරසාරම්මණානි. **සබ්බාතික්කන්තපච්චයාපෙක්ඛා**ති ''එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවතො''ති එතස්මිං විචාරෙ හෙතුආදිඅතික්කන්තපච්චයාපෙක්ඛා **එතෙසං** රූපාදීනං **අපුබ්බතා නත්ථි,** අථ ඛො ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයපච්චයාපෙක්ඛා. න හි රූපාදීනි හෙතුසහජාතාධිපතිආදිවසෙන පච්චයා හොන්තීති. **තස්සා**ති රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස **පුරෙජාතපච්චයභාවතො අපුබ්බතා,** තස්මා තං එකූනවීසතිවිධො පච්චයො හොතීති වුත්තං හොති. **සත්තධා පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො,** න හි ඔජා පුරෙජාතපච්චයො න හොතීති.

අත්ථොති වා හෙතුආදිධම්මානං සභාවො වෙදිතබ්බො. සො හි අත්තනො පච්චයුප්පන්නෙහි අරණීයතො උපගන්තබ්බතො, ඤාණෙන වා ඤාතබ්බතො ''අත්ථො''ති වුච්චති. **ආකාරො**ති තස්සෙව පවත්තිආකාරො, යෙන අත්තනො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවං උපගච්ඡතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. **තං පන** විප්පයුත්තං. ''සත්තහාකාරෙහී''ති පයානස්ස කාරණමාහ **''උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො හී''**තිආදිනා.

යං කම්මපච්චයො...පෙ.... දට්ඨබ්බං ආසෙවනකම්මපච්චයානං පච්චයුප්පන්නස්ස අනන්තරට්ඨානතාය. සහජාතම්පි හි අනන්තරමෙවාති. **කොචි පනෙත්ථාති** එත්ථ එතස්මිං පකතූපනිස්සයසමුදායෙ කොචි තදෙකදෙසභූතො කම්මසභාවො පකතූපනිස්සයොති අත්ථො. **තත්ථාති** ''යදිදං ආරම්මණපුරෙජාතෙ පනෙත්ථ ඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයතා න ලබ්භතී''ති වුත්තං, තස්මිං, තස්මිං වා ආරම්මණපුරෙජාතග්ගහණෙ. **වත්ථුස්ස විප්පයුත්තපච්චයතා ලබ්භතීති න වත්තබ්බා.** න හි ආරම්මණභූතං වත්ථු විප්පයුත්තපච්චයො හොති, අථ ඛො නිස්සයභූතමෙවාති. **ඉතො උත්තරීති** එත්ථ **''ඉතො''**ති ඉදං පච්චාමසනං පුරෙජාතං වා සන්ධාය ආරම්මණපුරෙජාතං වා. තත්ථ පඨමනයං අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං **''පුරෙජාතතො පරතොපී''**ති. තෙන කම්මාදිපච්චයෙසුපි වක්ඛමානෙසු ලබ්භමානාලබ්භමානං වෙදිතබ්බන්ති වුත්තං හොති. දුතියං පන නයං අනපෙක්ඛිත්වා අට්ඨකථායං ආගතවසෙන වුත්තං **''ඉතො වා ඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තතො''**ති, අත්තනා වුත්තනයෙන පන **''නිස්සයින්ද්‍රියවිප්පයුත්තතො වා''**ති. තත්ථ වත්තබ්බං සයමෙවාහ **''ආරම්මණාධිපතී''**තිආදි. **කම්මාදීසු ලබ්භමානාලබ්භමානං න වක්ඛති** ''ඉතො උත්තරී''තිආදිනා පගෙව අතිදෙසස්ස කතත්තා, තස්මා පුරිමොයෙව පුරෙජාතතොපීති වුත්තඅත්ථොයෙව අධිප්පෙතො.

''මග්ගපච්චයතං අවිජහන්තොවා''ති ඉමිනා ච මග්ගපච්චයො වුත්තොති ''මග්ගවජ්ජානං නවන්න''න්ති වුත්තං **පච්ඡිමපාඨෙ, පුරිමපාඨෙ** පන ''මග්ගපච්චයතං අවිජහන්තොවා''ති වුත්තත්තා එව මග්ගපච්චයෙන සද්ධිං සහජාතාදිපච්චයා ගහෙතබ්බාති ''දසන්න''න්ති වුත්තං. තත්ථ පච්ඡිමපාඨෙ ''එකාදසහාකාරෙහී''ති වත්තබ්බං, පුරිමපාඨෙ ''ද්වාදසහී''ති.

සමනන්තරනිරුද්ධතාය ආරම්මණභාවෙන චාති විජ්ජමානම්පි විසෙසමනාමසිත්වා කෙවලං සමනන්තරනිරුද්ධතාය ආරම්මණභාවෙන, න ච සමනන්තරනිරුද්ධතාආරම්මණභාවසාමඤ්ඤෙනාති අත්ථො. ''ඉමිනා උපායෙනා''ති පච්චයසභාගතාදස්සනෙන පච්චයවිසභාගතාදස්සනෙන ච වුත්තං පදද්වයං එකජ්ඣං කත්වා පදුද්ධාරො කතොති දස්සෙන්තො **''හෙතුආදීනං සහජාතානං...පෙ.... යොජෙතබ්බා''**ති ආහ. හෙතුආරම්මණාදීනං සහජාතාසහජාතභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගතාති යොජනා. **එවමාදිනාති ආදි-**සද්දෙන පුරෙජාතානං චක්ඛාදීනං රූපාදීනඤ්ච පුරෙජාතභාවෙන සභාගතා, පවත්තියං වත්ථුඛන්ධාදීනං පුරෙජාතපච්ඡාජාතානං පුරෙජාතපච්ඡාජාතභාවෙන විසභාගතාති එවමාදීනම්පි සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. හෙතුනහෙතුආදිභාවතොපි චෙත්ථ යුගළකතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. හෙතුපච්චයො හි හෙතුභාවෙන පච්චයො, ඉතරෙ තදඤ්ඤභාවෙන. එවමිතරෙසුපි යථාරහං යුගළකතො වෙදිතබ්බො.

උභයප්පධානතාති ජනනොපත්ථම්භනප්පධානතා. **ඨානන්ති** පදස්ස අත්ථවචනං **කාරණභාවොති** විනාපි භාවපච්චයං භාවපච්චයස්ස අත්ථො ඤායතීති. **උපනිස්සයං භින්දන්තෙනාති** අනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයවිභාගෙන විභජන්තෙන. **තයොපි උපනිස්සයා වත්තබ්බා** උපනිස්සයවිභාගභාවතො. **උපනිස්සයග්ගහණමෙව කාතබ්බං** සාමඤ්ඤරූපෙන. **තත්ථාති** එවමවට්ඨිතෙ අනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයොති **භින්දනං** විභාගකරණං යදි **පකතූපනිස්සයස්ස රූපානං පච්චයත්තාභාවදස්සනත්ථං,** නනු ආරම්මණූපනිස්සයඅනන්තරූපනිස්සයාපි රූපානං පච්චයා න හොන්තියෙවාති? සච්චං න හොන්ති, තෙ පන දස්සිතනයාති තදෙකදෙසෙන ඉතරම්පි දස්සිතමෙව හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **''ආරම්මණං...පෙ.... දට්ඨබ්බ''**න්ති ආහ. **තංසමානගතිකත්තාති** තෙහි අනන්තරාදීහි සමානගතිකත්තා අරූපානංයෙව පච්චයභාවතො. **තන්ති** පුරෙජාතපච්චයං. **තත්ථාති** අනන්තරාදීසු ඨපෙත්වා.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරො

1. පච්චයානුලොමවණ්ණනා

එකෙකං තිකං දුකඤ්චාති කුසලත්තිකාදීසු බාවීසතියා තිකෙසු හෙතුදුකාදීසු සතං දුකෙසු එකෙකං තිකං දුකඤ්ච. **න තිකදුකන්ති** තුලායොගීනං න තිකදුකන්ති අත්ථො. තිකවිසිට්ඨං පන දුකං, දුකවිසිට්ඨඤ්ච තිකං, තිකවිසිට්ඨතිකදුකවිසිට්ඨදුකෙසු විය නිස්සාය උපරි දෙසනා පවත්තා එවාති.

යෙ කුසලාදිධම්මෙ පටිච්චාති වුත්තා ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''තිආදීසු, **තෙ කුසලාදිධම්මා පටිච්චත්ථං ඵරන්තා** හෙතුආදිපච්චයට්ඨං සාධෙන්තා කුසලාදිපච්චයා චෙවාති අත්ථො. **තෙනෙවාහාති** යස්මා පච්චයධම්මානං පච්චයුප්පන්නෙසු පටිච්චත්ථඵරණං උභයෙසං තෙසං සහභාවෙ සති, නාඤ්ඤථා. තෙනෙව කාරණෙනාහ **''තෙ ච ඛො සහජාතාවා''**ති. **තෙති** හෙතුආදිපච්චයා. තෙසු හි හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාදයො සහජාතා, අනන්තරසමනන්තරාදයො අසහජාතා පච්චයා හොන්තීති. එතෙහි ද්වීහි වාරෙහි ඉතරෙතරත්ථබොධනවසෙන පවත්තාය දෙසනාය කිං සාධිතං හොතීති ආහ **''එවඤ්ච නිරුත්තිකොසල්ලං ජනිතං හොතී''**ති.

තෙ තෙ පඤ්හෙ උද්ධරිත්වාති ''සියා කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදයො යෙ යෙ පඤ්හා විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තෙ තෙ පඤ්හෙ උද්ධරිත්වා. **පමාදලෙඛා එසාති** ඉදං ''කුසලො හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මාන''න්ති ලිඛිතං සන්ධාය වුත්තං. පටිච්චසහජාතවාරෙසු සහජාතපච්චයො, පච්චයනිස්සයවාරෙසු නිස්සයපච්චයො, සංසට්ඨසම්පයුත්තවාරෙසු සම්පයුත්තපච්චයො එකන්තිකොති කත්වා වුත්තොති ආහ **''පුරිමවාරෙසු...පෙ.... නියමෙත්වා''**ති. **තත්ථාති** තෙසු පුරිමවාරෙසු ඡසු. **න විඤ්ඤායන්ති** සරූපතො අනුද්ධටත්තා. **එවමාදීහි** පඤ්හෙහි. **හෙතාදිපච්චයපච්චයුප්පන්නෙසූති** හෙතුආදීසු පච්චයධම්මෙසු සම්පයුත්තක්ඛන්ධාදිභෙදෙසු තෙසං පච්චයුප්පන්නෙසු. නිද්ධාරණෙ චෙතං භුම්මං. **හෙතාදිපච්චයානං නිච්ඡයාභාවතොති** ''ඉමෙ නාම තෙ හෙතුආදයො පච්චයධම්මා''ති නිච්ඡයාභාවතො සරූපතො අනිද්ධාරිතත්තා. යථා හි නාම නානාජටාජටිතං ගුම්බන්තරගතඤ්ච තංසදිසං සරූපතො අදිස්සමානං ඉදං තන්ති න විනිච්ඡිනීයති, එවං ඤාතුං ඉච්ඡිතොපි අත්ථො සරූපතො අනිද්ධාරිතො නිජ්ජටො නිගුම්බො ච නාම න හොති නිච්ඡයාභාවතො, සරූපතො පන තස්මිං නිද්ධාරිතෙ තබ්බිසයස්ස නිච්ඡයස්ස වසෙන පුග්ගලස්ස අසම්බුද්ධභාවාපත්තියා සො පඤ්හො නිජ්ජටො නිගුම්බො ච නාම හොතීති ආහ **''නිච්ඡයාභාවතො තෙ පඤ්හා නිජ්ජටා නිගුම්බා ච කත්වා න විභත්තා''**ති, **''න කොචි පුච්ඡාසඞ්ගහිතො...පෙ.... විභත්තා''**ති ච. තන්ති පඤ්හාවිස්සජ්ජනං **සන්ධාය නිජ්ජටතා න වුත්තා,** අථ ඛො නිච්ඡයුප්පාදනන්ති අධිප්පායො.

ඨපනං නාම ඉධ විනෙය්‍යසන්තානෙ පතිට්ඨපනං, තං පන තස්ස අත්ථස්ස දීපනං ජොතනන්ති ආහ **''පකාසිතත්තා''**ති. **පකාරෙහීති** හෙතුආදිපච්චයප්පකාරෙහි, කුසලාදිපච්චයපච්චයුප්පන්නප්පකාරෙහි වා.

25-34. පරිකප්පනං විදහනන්ති කත්වා ආහ **''පරිකප්පපුච්ඡාති විධිපුච්ඡා''**ති. **සියාති** භවෙය්‍යාති අත්ථො. **එසො විධි කිං අත්ථීති** එතෙන ''සියා''ති විධිම්හි කිරියාපදං. පුච්ඡා පන වාක්‍යත්ථසිද්ධා වෙදිතබ්බා. තමෙව හි වාක්‍යත්ථසිද්ධං පුච්ඡං දස්සෙතුං අට්ඨකථායම්පි **''කිං සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියා''**ති වුත්තං. **සංපුච්ඡනං පරිකප්පපුච්ඡාති** තස්මිං පක්ඛෙ හි කිරියාය පදෙනෙව පුච්ඡා විභාවීයතීති වුත්තං හොතීති. ''සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එත්ථ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතුපච්චයා''ති උභයමිදං පච්චයවචනං, ''කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති පච්චයුප්පන්නවචනං. තෙසු පච්චයධම්මස්ස පච්චයභාවෙ විභාවිතෙ පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්ති අත්ථතො විභාවිතායෙව හොතීති පච්චයධම්මොව පුච්ඡිතබ්බො. තත්ථ ච පච්චයධම්මවිසිට්ඨො පටිච්චත්ථො වා පුච්ඡිතබ්බො සියා පච්චයවිසිට්ඨො වාති දුවිධා පුච්ඡිතබ්බායෙව අත්ථවිකප්පා අට්ඨකථායං වුත්තා. තෙසු පඨමස්මිං පුච්ඡා සදොසාති දස්සෙන්තො **''යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා''**තිආදිමාහ. තත්ථ **සබ්බපුච්ඡානං පවත්තිතොති** කුසලමූලාදීනං සත්තසත්තපුච්ඡානං පවත්තනතො, **උප්පජ්ජමානං** කුසලං. **තෙහි පච්චයෙහීති** පච්ඡාජාතවිපාකපච්චයෙහි **උප්පත්ති අනුඤ්ඤාතාති ආපජ්ජති,** න ච තං යුත්තන්ති අධිප්පායො. **තංතංපච්චයාති** තතො තතො යොනිසොමනසිකාරාදිපච්චයතො. **භවනමත්ථීතා එත්ථ න ච පුච්ඡිතාති** ''කිං සියා''ති වුත්තයොජනාය දොසමාහ. **එවඤ්ච කත්වාති** උප්පත්තියා එව පුච්ඡිතත්තා.

තත්ථාති ''අථ වා''තිආදිනා වුත්තෙ අත්ථන්තරෙ. **උප්පජ්ජෙය්‍යාති උප්පත්තිං අනුජානිත්වාති** ''උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති එත්ථ වුත්තං කුසලපච්චයං උප්පත්තිං අනුජානිත්වා. **තස්සාති** උප්පත්තියා. **භවනපුච්ඡනන්ති** හෙතුපච්චයා භවනපුච්ඡනං න යුත්තන්ති සම්බන්ධො. පුන **තස්සාති** හෙතුපච්චයා උප්පත්තියා. **භවනපුච්ඡනන්ති** කෙවලං භවනපුච්ඡනං. **තස්මාති** යස්මා වුත්තනයෙන උභයත්ථාපි උප්පත්තිඅනුජානනමුඛෙන භවනපුච්ඡනං අයුත්තං, තස්මා. අනුජානනඤ්ච අට්ඨකථායං වුත්තෙ අත්ථවිකප්පද්වයෙ අත්ථතො ආපන්නං, තං අනනුජානන්තො ආහ **''අනනුජානිත්වාවා''**තිආදි. **සංපුච්ඡනමෙවාති** ඉමිනා සංපුච්ඡනෙ ''උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති ඉදං කිරියාපදන්ති දස්සෙති. යදි එවං ''සියා''ති ඉදං කථන්ති ආහ **''සියාති...පෙ.... පුච්ඡතී''**ති. **අයං නයොති** ''සියා''තිආදිනා අනන්තරවුත්තො අත්ථනයො. **න විඤ්ඤායති** අනාමට්ඨවිසෙසත්තා. **ද්වෙපි පුච්ඡාති** සම්භවනපුච්ඡා තබ්බිසෙසපුච්ඡා වාති දුවිධාපි පුච්ඡා **එකායෙව පුච්ඡා** සංපුච්ඡනභාවතො එකාධිකරණභාවතො ච.

ගමනුස්සුක්කවචනන්ති ගමනස්ස උස්සුක්කවචනං. ගමනකිරියාය යථා අත්තනො කත්තා උපරි කත්තබ්බකිරියාය යොග්‍යරූපො හොති, එවමෙව ඨානං ගමනුස්සුක්කනං තස්ස බොධනං වචනං. එවංභූතා ච කිරියා යස්මා අත්ථතො කිරියන්තරාපෙක්ඛා නාම හොති, තස්මා වුත්තං **''ගමනස්ස...පෙ.... අත්ථො''**ති. කථං පනෙතස්මිං සහජාතපච්චයපට්ඨානෙ පටිච්චවාරෙ පටිච්චසද්දස්ස පච්ඡිමකාලකිරියාපෙක්ඛතාති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''යදිපී''**තිආදි. තෙනෙතං දස්සෙති ''අසතිපි පටිඅයනුප්පජ්ජනානං කාලභෙදෙ අඤ්ඤත්‍ර හෙතුඵලෙසු දිස්සමානං පුරිමපච්ඡිමකාලතං හෙතුඵලතාසාමඤ්ඤතො ඉධාපි සමාරොපෙත්වා රුළ්හීවසෙන පුරිමපච්ඡිමකාලවොහාරො කතො''ති. තෙනාහ **''ගහණප්පවත්තිආකාරවසෙන...පෙ.... දට්ඨබ්බො''**ති. තත්ථ **අත්තපටිලාභො** උප්පාදොති අත්ථො.

ගමනන්ති ''පටිච්චා''ති එත්ථ ලබ්භමානං අයනකිරියං පරියායන්තරෙනාහ. සා පනත්ථතො පවත්ති, පවත්ති ච ධම්මානං යථාපච්චයං උප්පත්තියෙව. සභාවධම්මානඤ්හි උප්පත්තියං ලොකෙ සබ්බො කිරියාකාරකවොහාරො, තස්මා ''පටිච්චා''ති එත්ථ ලබ්භමානං යං පටිඅයනං පටිගමනං අත්ථතො පටිඋප්පජ්ජමානං, තඤ්ච ගච්ඡන්තාදිඅපෙක්ඛාය හොතීති ආහ **''ගච්ඡන්තස්ස පටිගමනං, උප්පජ්ජන්තස්ස පටිඋප්පජ්ජන''**න්ති. තයිදං

ගමනපටිගමනං, උප්පජ්ජනපටිඋප්පජ්ජනං සමානකිරියා. කථං? යස්මා **පටිකරණං පටිසද්දත්ථො. තස්මාති** යස්මා සහජාතපච්චයභූතස්ස උප්පජ්ජන්තස්ස පටිඋප්පජ්ජනං ''පටිච්ච උප්පජ්ජතී''ති එත්ථ අත්ථො, තස්මා. **තදායත්තුප්පත්තියාති** සහයොගෙ කරණවචනං, කරණත්ථෙ, හෙතුත්ථෙ වා, තස්මිං උප්පජ්ජමානෙ කුසලධම්මෙ ආයත්තාය පටිබද්ධාය උප්පත්තියා සහෙව පටිගන්ත්වාති අත්ථො. තෙන පටිඅයනත්තලාභානං සමානකාලතං දස්සෙති. තෙනෙවාහ **''සහජාතපච්චයං කත්වාති වුත්තං හොතී''**තිආදි. නනු ච සමානකාලකිරියායං ඊදිසො සද්දප්පයොගො නත්ථි, පුරිමකාලකිරියායමෙව ච අත්ථීති? නායමෙකන්තො සමානකාලකිරියායම්පි කෙහිචි ඉච්ඡිතත්තා. තථා හි –

> ''නිහන්ත්වා තිමිරං ලොකෙ, උදිතො සතරංසමි;
> ලොකෙකචක්ඛුභූතොය-මත්ථමෙති දිවාකරො.
>
> ''සිරීවිලාසරූපෙන, සබ්බසොභාවිභාවිනා;
> ඔභාසෙත්වාදිතො බුද්ධො, සතරංසි යථා පරො''ති. –

ච පයොගා දිස්සන්ති.

35-38. **තාසූති** දුකමූලකනයෙ හෙතාරම්මණදුකෙ එකූනපඤ්ඤාසපුච්ඡා, තාසු. **හෙතාරම්මණදුකෙති** ''හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''ති එවං හෙතුපච්චයආරම්මණපච්චයානං වසෙන ආගතෙ පච්චයදුකෙ. **ද්වින්නං පුච්ඡානං දස්සිතත්තාති** යස්මිං වාචනාමග්ගෙ කුසලපදමූලා කුසලපදාවසානා , කුසලාදිපදත්තයමූලා කුසලාදිපදත්තයාවසානා ච එකූනපඤ්ඤාසාය පුච්ඡානං ආදිපරියොසානභූතා ද්වෙ එව පුච්ඡා දස්සිතා, තං සන්ධාය වුත්තං. **එත්ථාති** එතස්මිං පණ්ණත්තිවාරෙ **පුච්ඡානං වුත්තො** න පච්චයානන්ති අත්ථො. පුච්ඡාය හි වසෙන හෙතුපච්චයෙ හෙතුපච්චයසඞ්ඛාතං එකමූලං එතස්සාති එකමූලකො, නයසද්දාපෙක්ඛාය චායං පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො. එවං ආරම්මණපච්චයමූලකාදීසු. තථා හෙතුආරම්මණපච්චයසඞ්ඛාතානි ද්වෙ මූලානි එතස්සාති ද්විමූලකොතිආදිනා යොජෙතබ්බා. පච්චයානං පන වුච්චමානෙ පඨමනයස්ස එකමූලකතා න සියා. න හි තත්ථ පච්චයන්තරං අත්ථි, යං මූලභාවෙන වත්තබ්බං සියා. තෙනාහ **''පච්චයානං පන වසෙනා''**තිආදි. **හෙතාරම්මණදුකාදීනන්ති** අවයවෙ සාමිවචනං, අධිපතිආදීනන්ති සම්බන්ධො. **තතො පරං මූලස්ස අභාවතො සබ්බමූලකං** අනවසෙසානං පච්චයානං මූලභාවෙන ගහිතත්තා. න හි මූලවන්තභාවෙන ගහිතා පච්චයා මූලභාවෙන ගය්හන්ති. **පච්චයගමනං පාළිගමනන්ති විඤ්ඤායති** අභිධෙය්‍යානුරූපං ලිඞ්ගවචනාදීති කත්වා. **ඉධාති** අනුලොමෙ. ච-සද්දො උපචයත්ථො. සො තෙවීසතිමූලස්ස සබ්බමූලභාවං උපචයෙන වුච්චමානං ජොතෙති.

39-40. **එවං සතීති** ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයා''ති ආරභිත්වා ''ආරම්මණපච්චයා අවිගතපච්චයා, ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයා''ති එවං වාචනාමග්ගෙ සති. චක්කබන්ධනවසෙන පාළිගති ආපජ්ජතු, කො දොසොති කදාචි වදෙය්‍යාති ආහ **''හෙට්ඨිමසොධනවසෙන ච ඉධ අභිධම්මෙ පාළි ගතා''**ති. තථා හි ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසුපි පාළි හෙට්ඨිමසොධනවසෙන පවත්තා. ගණනවාරෙන තමත්ථං සාධෙතුං **''එවඤ්ච කත්වා''**තිආදි වුත්තං. **ආරම්මණාදීසූති** ආරම්මණමූලකාදීසු නයෙසු. **තස්මිං තස්මින්ති** තස්මිං තස්මිං ආරම්මණාදිපච්චයෙ. **සුද්ධිකතොති** සුද්ධිකනයතො. **තස්මාති** ආරම්මණමූලකාදීසු සුද්ධිකනයස්ස අලබ්භමානත්තා. **එකමූලකනයො දට්ඨබ්බො** ආරම්මණමූලකෙති අධිප්පායො. **''ආරම්මණපච්චයා…පෙ…. අවිගතපච්චයාති වා''**තිආදි තාදිසං වාචනාමග්ගං සන්ධාය වුත්තං. යත්ථ ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයා, ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා, ආරම්මණපච්චයා…පෙ…. අවිගතපච්චයා''ති එවං ආරම්මණමූලකෙ අනන්තරපච්චයමූලභූතා ආරම්මණපච්චයපරියොසානමෙව එකමූලකං දස්සෙත්වා උපරි අවසිට්ඨඑකමූලකතො පට්ඨාය යාව සබ්බමූලකෙ විගතපච්චයා, තාව සංඛිපිත්වා අවිගතපච්චයොව දස්සිතො. තෙනාහ **''එකමූලකෙසූ''**තිආදි. ඉතො පරෙසුපි එදිසෙසු ඨානෙසු එසෙව නයො. **මූලමෙව දස්සෙත්වාති** අධිපතිමූලකෙ එකමූලකස්ස ආදිමෙව දස්සෙත්වා. **න සුද්ධිකදස්සනන්ති** න සුද්ධිකනයදස්සනං. ''සුද්ධිකනයො හි විසෙසාභාවතො ආරම්මණමූලකාදීසු න ලබ්භති''ති හි වුත්තං. **නාපි සබ්බමූලකෙ කතිපයපච්චයදස්සනං** උපරි සබ්බමූලකෙ එකමූලකස්ස ආගතත්තා.

41. **එකස්මිඤ්චාති** අවිගතමූලකාදිකෙ ච නයෙ. **සඞ්ඛෙපන්තරගතොති** සඞ්ඛෙපස්ස සඞ්ඛිපිතස්ස අබ්භන්තරගතො, සඞ්ඛිපිතබ්බොති අත්ථො. **මජ්ඣිමානං දස්සනන්ති** මජ්ඣිමානං නයතො දස්සනං, අඤ්ඤථා සඞ්ඛෙපො එව න සියා. **ගතිදස්සනන්ති** අන්තදස්සනං අකත්වා පාළිගතියා දස්සනං, තඤ්ච ආදිතො පට්ඨාය කතිපයදස්සනමෙව. **තෙන** විගතපච්චයුද්ධාරණෙන **ඔසානචතුක්කං දස්සෙති** අවිගතමූලකෙ විගතපච්චයස්ස ඔසානභාවතො. **සබ්බමූලකස්ස අවසානෙන** ''විගතපච්චයා''ති පදෙන.

යථා හෙතුආදීනං පච්චයානං උද්දෙසානුපුබ්බියා දුකතිකාදියොජනා කතා, එවං තත්ථ ආරම්මණාදිපච්චයෙ ලඞ්ඝිත්වාපි සක්කා යොජනං කාතුං, තථා කස්මා න කතා? යදිපි අනවසෙසතො පච්චයානං මූලභාවෙන ගහිතත්තා කෙසඤ්චි කෙහිචි යොජනෙ අත්ථවිසෙසො නත්ථි, ආරම්මණමූලකාදීසු පන ආරම්මණාධිපතිදුකාදීනං හෙතුමූලකෙ ච හෙතුඅධිපතිඅනන්තරතිකාදීනං තංතංඅවසිට්ඨපච්චයෙහි යොජනාය අත්ථෙව විසෙසො, එවං සන්තෙපි යස්මා

උප්පටිපාටියා යොජනා න සුඛග්ගහණා, සක්කා ච ඤාණුත්තරෙන පුග්ගලෙන යථාදස්සිතෙන නයෙන යොජිතුන්ති උප්පටිපාටියා පච්චයෙ අග්ගහෙත්වා පටිපාටියාව තෙ යොජෙත්වා දස්සිතාති ඉමමත්ථමාහ **"එත්ථ චා"**තිආදිනා.

තඤ්ච ගමනං යුත්තන්ති යං සබ්බෙහි තිකෙහි එකෙකස්ස දුකස්ස යොජනාවසෙන පාළිගමනං, තං යුත්තං තිකෙසු දුකානං පක්ඛෙපභාවතො. **තත්ථාති** දුකෙසු. **එකෙකස්මින්ති** එකෙකස්මිං දුකතිකෙ. **නයාති** අනුලොමනයාදයො වාරෙ වාරෙ චත්තාරො නයා, **පුච්ඡා** පන සත්තවීසති. යදි එවං කස්මා හෙතුදුකෙන සමානාති? තං තිකපදෙසු පච්චෙකං හෙතුදුකස්ස ලබ්භමානස්ස හෙතුදුකභාවසාමඤ්ඤතො වුත්තං.

වුත්තනයෙනාති ''න හී''තිආදිනා දුකතිකෙ වුත්තනයෙන. තත්ථ හි න දුකස්ස යොජනා අත්ථි, අථ ඛො දුකානං එකෙකෙන පදෙන තිකස්ස යොජනා. තෙනාහ **"එකෙකො තිකො දුකසතෙන යොජිතො"**ති. **එකෙකස්මින්ති** එකෙකස්මිං තිකදුකෙ.

තිකාදයො ඡ නයාති ''තිකඤ්ච පට්ඨානවර''න්තිආදිනා ගාථායං වුත්තා තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා. **සත්තවිධම්පීති** වාරභෙදෙන සත්තධා භින්දිත්වා වුත්තම්පි. **අනුලොමන්ති** පච්චයානුලොමං අනුලොමභාවසාමඤ්ඤෙන **සහ ගහෙත්වා**. තථා **චතුබ්බිධම්පි තිකපට්ඨානං** තිකපට්ඨානතාසාමඤ්ඤෙන, **දුකපට්ඨානාදීනි** ච චත්තාරි චත්තාරි තංසාමඤ්ඤෙන **සහ ගහෙත්වා. ඉමමත්ථං ගහෙත්වා** ''තිකඤ්ච පට්ඨානවර''න්ති ගාථාය අධිප්පායවිභාවනවසෙන **"අනුලොමම්හී"**තිආදිනා වුත්තං ඉමමත්ථං ගහෙත්වා. **සත්තප්පභෙදෙති** පටිච්චවාරාදිවසෙන සත්තප්පභෙදෙ. **ඡපි එතෙ** තිකාදිභෙදෙන චතුචතුප්පභෙදා ධම්මානුලොමාදිවසෙන ඡ උද්ධරිතබ්බාති ඉදං දස්සෙතීති යොජනා. අයඤ්හෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – ධම්මානුලොමාදිවිභාගභින්නාපි තිකාදිභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා වුත්තා තිකපට්ඨානාදිසඞ්ඛාතා තිකාදයො ඡ ධම්මනයා පටිච්චවාරාදිවසෙන විභජියමානා තත්ථ තත්ථ නිද්ධාරියමානෙ අනුලොමතාසාමඤ්ඤෙන අනුලොමන්ති එකතො ගහිතෙ පච්චයානුලොමෙ සුට්ඨු අතිවිය ගම්භීරාති. අට්ඨකථායං පන ''ඉධ පන අයං ගාථා තස්මිං ධම්මානුලොමෙ පච්චයානුලොමං සන්ධාය වුත්තා''ති ධම්මානුලොමො පච්චයානුලොමස්ස විසෙසනභාවෙන නියමෙත්වා වුත්තො. එස නයො පච්චනීයගාථාදීසුපි. තිකපට්ඨානස්ස දුකපට්ඨානස්ස ච පුබ්බෙ අත්ථො වුත්තොති ආහ **"දුකතිකපට්ඨානාදීසූ"**ති. **තිකෙහි පට්ඨානන්ති** තිකෙහි නානප්පකාරතො පච්චයවිභාවනං, තිකෙහි වා ඤාණස්ස පවත්තනට්ඨානං. දුකසම්බන්ධි තිකපට්ඨානං, දුකවිසිට්ඨානං වා තිකානං පට්ඨානං දුකතිකපට්ඨානන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **"දුකාන"**න්තිආදිමාහ. **දුකාදිවිසෙසිතස්සාති** දුකාදිපදවිසෙසිතස්ස **දුකාදිභාවො දට්ඨබ්බො** ''හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච, නහෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්චා''තිආදිවචනතො.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

42-44. **යාවාති** පාළිපදස්ස අත්ථවචනං **යත්තකොති** ආහ **"පභෙදො"**ති. **අත්ථි** තෙවීසතිමූලකස්සාති අත්ථො. **තාව තත්තකං** පභෙදං. **තත්ථාති** අනුලොමෙ ආගතන්ති අත්ථො. **නයදස්සනවසෙන දස්සිතං** , කින්ති? **එකෙකස්ස පදස්ස විත්ථාරං දස්සෙති. අවසෙසස්ස පච්චයස්ස** මූලවන්තභාවෙන ගහිතස්ස.

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

45-48. පුන **තත්ථාති** අනුලොමෙ. **පච්චයපදානීති** පච්චයා එව පදානි පච්චයපදානි. **ඉධාති** අනුලොමපච්චනීයෙ. **සුද්ධිකපච්චයානන්ති** පච්චයන්තරෙන අවොමිස්සානං පච්චයානං, අනුලොමපච්චනීයදෙසනං වක්ඛමානං සන්ධායාති අත්ථො.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. කුසලත්තිකං

1. පටිච්චවාරවණ්ණනා

1. පච්චයානුලොමං

(1) විභඞ්ගවාරවණ්ණනා

53. තිකපදානං තිකන්තරපදෙහි විසදිසතා පාකටායෙවාති වුත්තං **''තිකපදනානත්තමත්තෙන විනා''**ති. **මූලාවසානවසෙනාති** ''එකමූලෙකාවසානං නවා''තිආදිනා වුත්තමූලාවසානවසෙන. ''න තායෙව වෙදනාත්තිකාදීසූ''ති එත්ථ යා සදිසතා පටික්ඛිත්තා, තං දස්සෙතුං **''සදිසතං සන්ධාය 'න තායෙවා'ති වුත්ත''**න්ති ආහ. යාති යා පුච්ඡා. **සබ්බපුච්ඡාසමාහරණ**න්ති සබ්බාසං එකූනපඤ්ඤාසාය පුච්ඡානං සමුච්චයනං අනවසෙසෙත්වා කථනං. **ඉධ** ඉමස්මිං පටිච්චවාරුද්දෙසෙ **කත්තබ්බං**. ආදිතො හි අනවසෙසතො වුත්තෙ පච්ඡා යථාරහං තදෙකදෙසවචනං යුත්තං. **න හි තත්ථ එකූනපඤ්ඤාස පුච්ඡා විස්සජ්ජනං ලභන්තීති** තත්ථ තස්මිං ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ පීතිත්තිකෙ එකූනපඤ්ඤාස පුච්ඡා විස්සජ්ජනං න හි ලභන්ති, අට්ඨවීසෙ පන ලභන්තීති අත්ථො.

තෙන සහජාතපච්චයභූතෙනාති තෙන වෙදනාදිභෙදෙන එකෙන ධම්මෙන සහජාතපච්චයො හොන්තෙන, සහජාතපච්චයතං වා පත්තෙන පාපුණන්තෙනාති අත්ථො. **අනුඤ්ඤාතං විය හොතීති** යදිපි අට්ඨකථායං ''යාව නිරොධගමනා''තිආදිවචනෙහි **ඛණත්තයසමඞ්ගී** උප්පජ්ජතීති **අනුඤ්ඤාතං විය හොති, උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගීයෙව පන උප්පජ්ජතීති වුත්තො** පටිච්චවාරාදීනං ඡන්නං වාරානං උප්පාදමෙව ගහෙත්වා පවත්තත්තා. තථා හි තෙසු පච්ඡාජාතපච්චයො අනුලොමතො න තිට්ඨති.

ඉධ කුසලවචනෙන ගහිතෙ ඛන්ධෙ සන්ධාය වුත්තන්ති ඉමස්මිං පටිච්චවාරෙ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී''ති කුසලසද්දෙන ගහිතෙ ඛන්ධෙ සන්ධාය වුත්තං චතූසුපි කුසලඛන්ධෙසු එකතො උප්පජ්ජමානෙසු සාමඤ්ඤතො වුත්තෙසු සහජාතාදිසාධාරණපච්චයවසෙන අවිසෙසතො සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයාති අයමෙව ඉමස්ස පච්චයො, ඉමස්සෙව අයං පච්චයොති ච නියමෙත්වා වත්තුං න සක්කා. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං ''එකස්සෙව ද්වින්නංයෙව වා''තිආදි. ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්චා''තිආදීසු පන විසෙසනභාවෙන වෙදනාදීනං විසුං ගහිතත්තා ''එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා''තිආදි වත්තුං සක්කා. තෙන වුත්තං **''වෙදනාත්තිකාදීසු පනා''**තිආදි. **තථාති** ඉමිනා ''එකෙකස්සපි දුකාදිභෙදානඤ්චා''ති ඉමං අනුකඩ්ඪති.

එතස්මින්ති ''විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකත''න්ති එවං විපාකකිරියාබ්‍යාකතග්ගහණෙ. **''සබ්බස්මිං න ගහෙතබ්බ''**න්ති වුත්තං, කත්ථ පන ගහෙතබ්බන්ති ආහ **''චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපන්ති එත්ථෙවා''**ති. එවං පඨමෙ වාක්‍යෙ අතිබ්‍යාපිතං පරිහරිත්වා දුතියෙ අබ්‍යාපිතං පරිහරිතුං **''න කෙවල''**න්තිආදි වුත්තං. **එත්ථාති** ''විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකත''න්ති එත්ථ **න ගහෙතබ්බං** තස්සපි ආරුප්පෙ උප්පජ්ජමානස්ස රූපෙන විනා උප්පත්තිතො. එත්ථ ච යථා හෙතුපච්චයග්ගහණෙනෙව අහෙතුකං නිවත්තිතං, එවං චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපන්ති රූපග්ගහණෙනෙව ආරුප්පෙ විපාකොපි තත්ථ උප්පජ්ජමානෙන චිත්තුප්පාදෙන සද්ධිං න ගහිතො. තං පනෙතං අත්ථසිද්ධමෙව අකත්වා සරූපතො පාකටතරං කත්වා දස්සෙතුං අට්ඨකථායං **''විපාකාබ්‍යාකත''**න්තිආදි වුත්තං. පටිසන්ධිපච්ඡිමචිත්තානි පනෙත්ථ සතිපි රූපස්ස අනුප්පාදනෙ වවත්ථානාභාවතො න ගහිතානීති දට්ඨබ්බං.

පච්චයභූතස්සාති ඛන්ධානං පච්චයභූතස්ස වත්ථුස්ස **අග්ගහිතතාපත්තිං නිවාරෙතුං,** කථං? **පච්චයුප්පන්නභාවෙන,** කත්ථ? **''කටත්තා ච රූප''න්ති එතස්මිං සාමඤ්ඤවචනෙ ''ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ''ති වුත්තං,** එවඤ්හිස්ස පච්චයුප්පන්නතා දස්සිතා හොතීති. **අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං වචනද්වයන්ති** ''ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති පදද්වයං සන්ධාය වුත්තං. **සාමඤ්ඤෙන ගහිතන්ති** ''කටත්තා ච රූප''න්ති ඉමිනා සාමඤ්ඤවචනෙන, කටත්තාරූපසාමඤ්ඤෙන වා ගහිතං.

උපාදාරූපග්ගහණෙන විනා ''උපාදාරූප''න්ති අග්ගහෙත්වා කෙවලං චිත්තසමුට්ඨානරූපං ''කටත්තාරූපං''ඉච්චෙව ගහෙත්වාති අත්ථො. **එතස්මිං පන දස්සනෙති** ''මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථ''න්ති වුත්තෙ එතස්මිං අත්ථදස්සනෙ. **ඛන්ධපච්චයසහිතන්ති** පටිසන්ධියං කටත්තාරූපං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානං රූපං වදති. **අසහිතන්ති** පන පවත්තියං කටත්තාරූපං ආහාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨානං අනින්ද්‍රියබද්ධං අසඤ්ඤභවසඞ්ගහිතඤ්ච රූපං. **පටිසන්ධියම්පීති පි-**සද්දෙන පවත්තියම්පි කටත්තාරූපං අඤ්ඤඤ්ච තත්ථ උප්පජ්ජනකං උපාදාරූපන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. කථං පනෙත්ථ භූතෙ පටිච්ච උප්පජ්ජමානස්ස රූපස්ස හෙතුපච්චයා උප්පජ්ජතීති? ''ඛන්ධෙ පටිච්ච හෙතුපච්චයා උප්පජ්ජමානං රූපං භූතෙපි පටිච්ච උප්පජ්ජතී''ති එවං පදමෙතං, භූතානං වා හෙතුපච්චයතො නිබ්බත්තත්තා එවං වුත්තං. කාරණකාරණම්පි හි කාරණන්ත්වෙව වුච්චති යථා ''චොරෙහි ගාමො දඩ්ඪො''ති.

භූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපන්ති පදුද්ධාරො කතො, ''මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූප''න්ති පන පාඨොති අට්ඨකථායඤ්ච තමෙව වුත්තං. අයං හෙත්ථත්ථො – ''මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූප''න්ති ඉමස්මිං පාඨෙ වුත්තනයෙන උපාදාරූපම්පි කුසලෙ ඛන්ධෙ මහාභූතෙ ච පටිච්ච උප්පජ්ජතීති. කො පන සො නයොති තං දස්සෙතුං **''මහාභූතෙ... පෙ.... සන්ධායාහා''**ති වුත්තං. තත්ථ **අත්ථතො අයං නයො වුත්තොති** ''මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති ඉමිනා අබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ මහාභූතෙ ච පටිච්ච උපාදාරූපානං උප්පත්තිවචනෙන කුසලෙ ඛන්ධෙ මහාභූතෙ ච පටිච්ච උපාදාරූපානං උප්පත්ති අත්ථතො වුත්තො හොතීති අත්ථො.

54. **රූපෙන විනා පච්චයුප්පන්නං න ලබ්භතීති** එතෙන යා පුච්ඡා අරූපමිස්සකාවසානා, තාපි ඉධ න ගය්හන්ති, පගෙව රූපාවසානාති දස්සෙති.

57. **තාය සමානලක්ඛණාති** පඤ්චක්ඛන්ධපටිසන්ධිතාය ගබ්භසෙය්‍යකපටිසන්ධියා සමානලක්ඛණා. **පරිපුණ්ණධම්මානන්ති** පරියත්තිවිභාගානං පඤ්චක්ඛන්ධධම්මානං. **එත්ථාති** එතස්මිං සහජාතපච්චයනිද්දෙසෙ.

චිත්තකම්මසමුට්ඨානරූපන්ති චිත්තසමුට්ඨානරූපං කම්මසමුට්ඨානරූපඤ්ච. **පුන ආහාරසමුට්ඨානන්ති** එත්ථ පුනගහණං උතුසමුට්ඨානාපෙක්ඛං. න හි තං පුබ්බෙ බාහිරග්ගහණෙන අග්ගහිතං, ආහාරසමුට්ඨානං පන අග්ගහිතමෙව, උතුසමුට්ඨානස්ස කස්මා පුනගහණන්ති ආහ **"එතෙහී"**තිආදි. **තත්ථාති** අසඤ්ඤසත්තෙසු. **තස්සාති** උතුසමුට්ඨානස්ස. **ආදිම්හීති** බාහිරආහාරසමුට්ඨානඋතුසමුට්ඨානඅසඤ්ඤසත්තවසෙන ආගතවාරෙහි පඨමවාරෙ. **අවිසෙසවචනන්ති** බාහිරාදිවිසෙසං අකත්වා වුත්තවචනං, අරූපම්පි පච්චයං ලභන්තං අත්ථං හෙතාදිකෙ පච්චයෙ ලභන්තං සහ සඞ්ගණ්හිත්වාති යොජනා. **තස්සාති, තත්ථාති** ච පදද්වයෙන යථාවුත්තං පඨමවාරමෙව පච්චාමසති. **තංසමානගතිකන්ති** චිත්තසමුට්ඨානගතිකං. **ඉධාපීති** ඉමස්මිං සහජාතපච්චයනිද්දෙසෙපි. **කම්මපච්චයවිභඞ්ගෙ වියාති** නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයනිද්දෙසෙ විය. තථා හි වුත්තං අට්ඨකථායං ''තංසමුට්ඨානන්ති ඉමිනා පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපම්පි සඞ්ගණ්හාතී''ති. අයඤ්ච අත්ථවිසෙසො එත්ථ එකංසෙන ඉච්ඡිතබ්බොති දස්සෙන්තො **"න හි…පෙ. … අත්ථී"**ති ආහ.

අවිසෙසෙත්වාති ''උතුසමුට්ඨාන''න්තිආදිනා විසෙසං අකත්වා. උපාදාරූපන්ති විසෙසෙත්වාව කස්මා පන වුත්තානීති යොජනා. **හෙතුපච්චයාදීසූති ආදි**-සද්දෙන සහජාතපච්චයාදිං සඞ්ගණ්හාති. **සහාති** චිත්තසමුට්ඨානරූපං කටත්තාරූපන්ති එවං එකතො. **විසුන්ති** චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපතො විසෙසෙත්වා. **තත්ථ බාහිරග්ගහණාදීහි වියාති** යථා ''බාහිරං එකං මහාභූත''න්තිආදීසු බාහිරආහාරසමුට්ඨානඋතුසමුට්ඨානග්ගහණෙහි මහාභූතානි විසෙසිතානි, එවං **එත්ථ** ''මහාභූතෙ පටිච්චා''ති එතස්මිං නිද්දෙසෙ **මහාභූතානං කෙනචි** විසෙසනෙන **අවිසෙසිතත්තා** චිත්තසමුට්ඨානරූපභාවකටත්තාරූපභාවෙහි විසෙසෙත්වාව වුත්තානීති යොජනා.

ඉදානි අඤ්ඤෙනපි කාරණෙන තෙසං විසෙසිතබ්බතං දස්සෙතුං **"අපිචා"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **න කොචි පච්චයොති** ඉදං පට්ඨානෙ ආගතනියාමෙන රූපං උපනිස්සයපච්චයං න ලභතීති කත්වා වුත්තං. තෙනාහ **"හෙතාදීසූ"**ති. තදවිනාභාවතො පන තස්ස චිත්තකම්මානං කාරණභාවො වෙදිතබ්බො, යතො ඉද්ධිචිත්තනිබ්බත්තානි කම්මපච්චයානි වාති වුත්තානි. නනු චිත්තං ආහාරඋතුසමුට්ඨානානං පච්චයො හොතීති? සච්චං හොති, සො පන උපත්ථම්භකත්තෙන, න ජනකත්තෙනාති දස්සෙන්තො ආහ **"ආහාර…පෙ…. ජනක"**න්ති . කිං පන තෙසං ජනකන්ති ආහ **"මහාභූතානෙව…පෙ…. ජනකානී"**ති. **චිත්තෙන කම්මුනා ච විනා අභාවෙ** යථාක්කමං චිත්තකම්මසමුට්ඨානඋපාදාරූපානන්ති අත්ථො. **චිත්තසමුට්ඨානරූපකටත්තාරූපභූතානෙවාති** චිත්තකම්මසමුට්ඨානමහාභූතනිබ්බත්තානෙව මහාභූතානං තෙසං ආසන්නකාරණත්තා. **අඤ්ඤානීති** උතුආහාරසමුට්ඨානානි උපාදාරූපානි වදති. **විසෙසනං කතං** ''චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති. **සමානජාතිකෙන රූපෙන** උතුනා ආහාරෙන චාති අත්ථො. **පාකටවිසෙසනානෙවාති** ඉදං යෙහි මහාභූතෙහි තානි නිබ්බත්තානි, තෙසං ''ආහාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨාන''න්ති විසෙසිතත්තා වුත්තං. **න විසෙසනං අරහන්ති** න විසෙසිතබ්බානි කාරණවිසෙසනෙනෙව විසෙසස්ස සිද්ධත්තා, ''මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූප''න්ත්වෙව වත්තබ්බන්ති අත්ථො. **එතානි පන** චිත්තජකම්මජරූපානි.

සවිසෙසෙනාති යෙන විසෙසෙන විසෙසිතා, තං දස්සෙන්තො චිත්තං සන්ධායාහ **"සහජාතාදිපච්චයභාවතො"**ති, ඉතරං පන සන්ධාය **"මූලකාරණභාවතො"**ති, කම්මූපනිස්සයපච්චයභාවතොති අත්ථො. **ඉතරානීති** ආහාරඋතුසමුට්ඨානානිපි උපාදාරූපානි. **මහාභූතවිසෙසනෙනෙව විසෙසිතානීති** ''ආහාරසමුට්ඨානං එකං මහාභූතං පටිච්ච උතුසමුට්ඨානං එකං මහාභූතං පටිච්චා''ති මහාභූතවිසෙසනෙනෙව ජනකපච්චයෙන ආහාරෙන උතුනා ච විසෙසිතානි. **ඉධාති** ''චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති ඉමස්මිං වචනෙ. එත්ථ හි උපාදාරූපානං චිත්තකම්මසමුට්ඨානතාවචනෙන තංනිස්සයානම්පි තබ්භාවො පකාසිතොති. **අඤ්ඤතරවිසෙසනං උභයවිසෙසනං හොති** උභයෙසං අවිනිබ්භොගෙන පවත්තනතො.

58. **පුබ්බෙති** හෙතුපච්චයාදීසු. **විසුං පච්චයභාවෙනාති** ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා කටත්තා ච රූප''න්තිආදිනා වත්ථුස්ස විසුං පච්චයභාවෙන. එත්ථ ච විසුංයෙව පච්චයභාවෙන දස්සිතානීති න සක්කා වත්තුං, ''ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති පච්චයුප්පන්නභාවො විය ඛන්ධානං **එකතොපි පච්චයභාවො දස්සිතො**. තෙනෙව හි තස්මිං අත්ථෙ අත්තනො අරුචිං විභාවෙන්තො ආහ **"ඉමිනා අධිප්පායෙනාහා"**ති. යො පනත්ථො අත්තනො රුච්චති, තං දස්සෙතුං **"ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූති ඉදං පනා"**තිආදි වුත්තං. **ඛන්ධානං** පච්චයභූතානං පටිච්චට්ඨඵරණතාදස්සනං , **වත්ථුස්ස** පච්චයභූතස්ස පටිච්චට්ඨඵරණතාදස්සනං, න ඛන්ධානන්ති සම්බන්ධො. **ඉධෙවාති** ඉමස්මිං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ එව. **හෙතුපච්චයාදීසුපි අයමෙව නයො,** තත්ථ හි පටිච්චට්ඨඵරණස්ස සමානතා. **දස්සිතාය** පටිච්චට්ඨද්වයඵරණතාය. **ඛන්ධවත්ථූනඤ්ච දස්සිතායෙවාති** ඛන්ධවත්ථූනඤ්ච එකතො පටිච්චට්ඨඵරණතා දස්සිතායෙව.

එවමාදීති ආදි-සද්දෙන ''අකුසලං ධම්මං පටිච්චා''ති එවමාදි සඞ්ගය්හති. නනු භවිතබ්බන්ති යොජනා. **හෙතුපච්චයාදීහි විය**ාති සදිසූදාහරණන්ති තං දස්සෙන්තො **''න හී''**තිආදිමාහ. යං **''එකං, තයො, ද්වෙ ච ඛන්ධෙ පටිච්චා''ති වුත්තං** පච්චයජාතන්ති අත්ථො. පච්චයට්ඨො හි පටිච්චට්ඨො. තෙනාහ **''තෙ හෙතුපච්චයභූතා එව න හොන්තී''**ති. එතෙන න පටිච්චට්ඨඵරණකස්ස එකන්තිකො හෙතුආදිපච්චයභාවොති දස්සෙති. තෙනාහ **''එස නයො ආරම්මණපච්චයාදීසූ''**ති. න හි ආරම්මණපච්චයභූතො ධම්මො පටිච්චට්ඨං ඵරති. වුත්තඤ්ච ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා''ති.

පච්චයන්තරෙනපි උපකාරකතාමත්තම්පි ගහෙත්වා පටිච්චවාරෙ වාරන්තරෙ ච හෙතුආදිපච්චයා දස්සිතාති උපචයෙන යථාවුත්තං විභාවෙන්තො **''පච්චයවාරෙ චා''**තිආදිමාහ. **තංපච්චයාති** වත්ථුපච්චයා, යථාරහං පච්චයභූතං වත්ථුං ලභිත්වාති අත්ථො. **තෙති** කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච. **තෙසන්ති** මහාභූතානං ඛන්ධානං. **පච්චයභාවාභාවතොති** ඉදං ඛන්ධානං හෙතුසහජාතාදිපච්චයභාවස්ස මහාභූතෙසු දිට්ඨත්තා වුත්තං. යදි එවං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාපි තෙ තෙසං භවෙය්‍යුන්ති පරස්ස ආසඞ්කනිරාසඞ්කං කරොන්තො **''අඤ්ඤමඤ්ඤසද්දො හී''**තිආදිමාහ. **නිරපෙක්ඛොති** අඤ්ඤනිරපෙක්ඛො. න හි හෙතුධම්මො ධම්මන්තරාපෙක්ඛො හුත්වා හෙතුපච්චයො හොති, සද්දසීසෙනෙත්ථ අත්ථො වුත්තො. **අඤ්ඤතරාපෙක්ඛොති** අත්තනා සහකාරිකාරණභූතං, ඉතරං වා යං කිඤ්චි අඤ්ඤතරං අපෙක්ඛතීති අඤ්ඤතරාපෙක්ඛො. **යථාවුත්තෙතරෙතරාපෙක්ඛොති** අරූපක්ඛන්ධාදිභෙදං පාළියං වුත්තප්පකාරං ඉතරෙතරං මිථු පච්චයභූතං අපෙක්ඛතීති ඉතරෙතරාපෙක්ඛො. **පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච ඛන්ධා මහාභූතා ඉධ යථාවුත්තා භවෙය්‍යුන්ති** කස්මා වුත්තං. න හි ඛන්ධා මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවෙන වුත්තා, අථ ඛන්ධා ච මහාභූතා චාති විසුං විසුං ගය්හෙය්‍යුං, එවං සති ''මහාභූතා ඛන්ධානං න කොචි පච්චයො''ති න වත්තබ්බං.

යස්ස සයං පච්චයො, තතො තෙන තන්නිස්සිතෙන වාති යස්ස ධම්මස්ස සයං අත්තනා පච්චයො හොති, තතො ධම්මතො සයං උප්පජ්ජමානං කථං තෙන ධම්මෙන තන්නිස්සිතෙන වා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන එවංභූතං තං ධම්මජාතං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජතීති වත්තබ්බතං අරහතීති වුත්තමෙවත්ථං උදාහරණෙන විභාවෙති **''යථා''**තිආදිනා. තත්ථ **''ඛන්ධෙ පටිච්ච ඛන්ධා''**ති ඉදං **''තෙන අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජමාන''**න්ති ඉමස්ස උදාහරණං, **''වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධා''**ති ඉදං පන **''තන්නිස්සිතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජමාන''**න්ති එතස්ස. **තස්මාති** වුත්තමෙව අත්ථං කාරණභාවෙන පච්චාමසති. **අත්තනො පච්චයස්ස පච්චයත්තාභාවතොති** අත්තනො පච්චයභූතස්ස අරූපක්ඛන්ධස්ස පච්චයභාවාභාවතො. න හි මහාභූතා යතො ඛන්ධතො උප්පන්නා, තෙසං පච්චයා හොන්ති. **තදපෙක්ඛත්තාති** ඉතරෙතරපච්චයභාවාපෙක්ඛත්තා. **ඛන්ධෙ පටිච්ච පච්චයා චාති** පටිච්චවාරෙ වුත්තනියාමෙනෙව ඛන්ධෙ පටිච්ච, පච්චයවාරෙ වුත්තනියාමෙන ඛන්ධෙ පච්චයා ච. **නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා ච වුත්තාති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතො අඤ්ඤස්මා නිස්සයපච්චයාදිතො මහාභූතානං උප්පත්ති වුත්තා චාති අත්ථො. **වත්ථුං පච්චයා උප්පජ්ජමානාති** වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයං කත්වා උප්පජ්ජමානා. **තන්නිස්සිතෙන ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙනාති** තං වත්ථුං නිස්සිතෙන ඛන්ධෙන අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතෙන උප්පජ්ජන්ති, **තස්මා** යථාවුත්තෙන කාරණෙන **වත්ථුං පච්චයා…පෙ…. වුත්තා,** ඉමිනා පරියායෙන පන උජුකං පවත්තියං වත්ථුස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවොති අත්ථො.

59. **සා න ගහිතාති** යා ''චක්ඛායතනං නිස්සායා''තිආදිනා චක්ඛායතනාදීනං නිස්සයපච්චයතා වුත්තා, සා ඉධ පටිච්චවාරෙ න වුත්තාති අත්ථො සහජාතත්ථො පටිච්චත්ථොති කත්වා. තෙනාහ **''චක්ඛායතනාදීනි…පෙ…. අධිප්පායො''**ති. යෙසං පන අරූපක්ඛන්ධමහාභූතනාමරූපචිත්තචෙතසිකමහාභූතරූපිධම්මානං වසෙන ඡධා නිස්සයපච්චයො ඉච්ඡිතො, තෙසං වසෙන ඉධ විභත්තො එව. කථං රූපිවසෙන විභත්තොති චෙ? ''වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති හදයවත්ථුවසෙන සරූපතො දස්සිතො එව. ඉතරෙසම්පි වසෙන ''අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති නිස්සයපච්චයා''ති එත්ථ දස්සිතො. යථා හි ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති ආරම්මණපච්චයා''තිආදීසු රූපායතනාදීනං අසතිපි පටිච්චට්ඨඵරණෙ ආරම්මණපච්චයභාවො දස්සිතො හොති, එවම්ධාපි චක්ඛායතනාදීනං නිස්සයපච්චයභාවො දස්සිතො හොති. තෙන වුත්තං **''නිස්සය…පෙ…. න ගහිතානී''**ති.

60. **ද්වීසු උපනිස්සයෙසූති** අනන්තරපකතූපනිස්සයෙසු. **කුසලාපි පන මහග්ගතාති පි**-සද්දෙන අබ්‍යාකතෙ මහග්ගතෙ ආකඩ්ඪති ''කුසලාපි මහග්ගතා ආරම්මණූපනිස්සයං න ලභන්ති, පගෙව අබ්‍යාකතා''ති. **කදාචි න ලභන්ති,** යදා ගරුං කත්වා න පවත්තන්තීති අත්ථො.

61. **අඤ්ඤත්ථ** හෙතුපච්චයාදීසු. **පච්චයං අනිද්දිසිත්වාති** පච්චයං ධම්මං සරූපතො අනිද්දිසිත්වා. න හි හෙතුපච්චයනිද්දෙසාදීසු අලොභාදිකුසලාදිසරූපවිසෙසතො හෙතුආදිධම්මා දස්සිතා. **කුසලාදීසූති** ඉදං අලොභාදිවිසෙසනං. තෙන යථා අලොභාදීසු අයමෙව පච්චයොති නියමො නත්ථි, එවං තබ්බිසෙසෙසු කුසලාදීසූති දස්සෙති. **ඉධ පන** පුරෙජාතපච්චයෙ. **වත්ථුනවත්ථුධම්මෙසූති** නිද්ධාරණෙ භුම්මං. **පුරෙජාතපච්චයා උප්පජ්ජමානානන්ති** ඉමිනා පටිසන්ධික්ඛණෙ, ආරුප්පෙ උප්පජ්ජමානෙ ච ඛන්ධෙ නිවත්තෙති. කස්මා පනෙත්ථ වත්ථුපුරෙජාතමෙව ගහිතං, න ආරම්මණපුරෙජාතන්ති චොදනං මනසි කත්වා ආහ **''ආරම්මණපුරෙජාතම්පි හි වත්ථුපුරෙජාතෙ අවිජ්ජමානෙ න ලබ්භතී''**ති. **තස්සාති** පටිසන්ධිවිපාකස්ස. **න උද්ධටොති** වුත්තමෙවත්ථං පාකටං කාතුං **''නෙවවිපාක…පෙ…. තීණීති වුත්ත''**න්ති වුත්තං. **අලාභතොති** යදි ලබ්භෙය්‍ය, ''චත්තාරී''ති වත්තබ්බං සියාති

දස්සෙති. **තත්ථා**ති විපාකත්තිකෙ. **තීණී**ති ''විපාකං ධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උප්පජ්ජති පුරෙජාතපච්චයා, විපාකධම්මධම්මං, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මං පටිච්චා''ති ඉමානි තීණි.

63. **තදුපාදාරූපානන්ති** තෙ මහාභූතෙ නිස්සාය පවත්තඋපාදාරූපානං. **වදතීති** එකක්ඛණිකනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං වදති අවිනිබ්භොගවසෙන පවත්තමානානං තෙසං පච්චයෙන විසෙසාභාවතො. **පවත්තියං කටත්තාරූපානන්ති** විසෙසනං පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපානං එකක්ඛණිකස්සපි කම්මපච්චයස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං ''තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානා''න්ති දුවිධොපි කම්මපච්චයො වුත්තො.

64. **යං යං පටිසන්ධියං ලබ්භතීති** චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු යං යං ඉන්ද්‍රියරූපං පටිසන්ධියං ලබ්භති, **තස්ස තස්ස වසෙන** ඉන්ද්‍රියරූපඤ්ච වත්ථුරූපඤ්ච ''කටත්තාරූප''න්ති වුත්තං.

69. **කෙසඤ්චීති** පඤ්චවොකාරෙ පටිසන්ධික්ඛන්ධාදීනං. තෙසඤ්හි වත්ථු නියමතො විප්පයුත්තපච්චයො හොති. **සමානවිප්පයුත්තපච්චයාති** සදිසවිප්පයුත්තපච්චයා. කුසලාකුසලා හි ඛන්ධා එකච්චෙ ච අබ්‍යාකතා යස්ස විප්පයුත්තපච්චයා හොන්ති, න සයං තතො විප්පයුත්තපච්චයං ලභන්ති චිත්තසමුට්ඨානානං විප්පයුත්තපච්චයාභාවතො වත්ථුනාව විප්පයුත්තපච්චයෙන උප්පජ්ජනතො. එකච්චෙ පන අබ්‍යාකතා යස්ස විප්පයුත්තපච්චයා හොන්ති, සයම්පි තතො විප්පයුත්තපච්චයං ලභන්ති යථා පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුක්ඛන්ධා. තෙන වුත්තං **''කෙසඤ්චි ඛන්ධා…පෙ…. නානාවිප්පයුත්තපච්චයාපී''**ති. **පච්චයං පච්චයං කරොතීති** පච්චයධම්මං වත්ථුං ඛන්ධෙ ච අත්තනො පච්චයභූතං කරොති, යථාවුත්තං පච්චයධම්මං පච්චයං කත්වා පවත්තතීති අත්ථො. **තංකිරියාකරණතොති** විප්පයුත්තපච්චයකිච්චකරණතො. **පටිච්ච උප්පත්ති නත්ථීති** පටිච්චට්ඨපරණං නත්ථි සහජාතට්ඨො පටිච්චට්ඨොති කත්වා. ''පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති''ති එත්තකමෙවාහ, කිං පටිච්ච? ඛන්ධෙති පාකටොයමත්ථොති. තෙනාහ **''කිං පන පටිච්චා''**තිආදි. පච්චාසත්තිඤායෙන අනන්තරස්ස විධි පටිසෙධො වා හොතීති ගණ්හෙය්‍යාති තං නිවාරෙතුං වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **''අනන්තරත්තා…පෙ…. වුත්තං හොතී''**ති ආහ.

71-72. **සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතානං වසෙනෙතං වුත්තන්ති** සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතානං පච්චයානං වසෙන එතං ''ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා''තිආදිවචනං වාචනාමග්ගං දස්සෙන්තෙහිපි පාළියං වුත්තන්ති අට්ඨකථායං වුත්තං. **එකෙනපීති** කුසලාදීසු ච පදෙසු එකෙනපි පදෙන, තස්මිං තස්මිං වා පච්චයනිද්දෙසෙ වාක්‍යසඞ්ඛාතෙන එකෙනපි පදෙන. **තයො පච්චයාති** හෙතුආරම්මණාධිපතිපච්චයා. **තෙ චත්තාරො පච්ඡාජාතඤ්ච වජ්ජෙත්වාති** එත්ථ යථාවුත්තෙ චත්තාරො පච්චයෙ විත්ථාරිතත්තා ''වජ්ජෙත්වා''ති වුත්තං, පච්ඡාජාතං පන සබ්බෙන සබ්බං අග්ගහිතත්තා. එත්තකා හි එකූනවීසති පච්චයා යථාවුත්තෙ පච්චයෙ වජ්ජෙත්වා අවසිට්ඨා. **යෙ පනාති** පදකාරකෙ වදති. **සඞ්ඛිපිත්වාති** පදස්ස ''පාළියං විත්ථාරිතං අවිත්ථාරිතඤ්ච සබ්බං සඞ්ගහෙත්වා වුත්ත''න්ති අත්ථං වදන්ති. **''තෙවීසති පච්චයා''ති පාඨෙන භවිතබ්බං** ''සබ්බං සඞ්ගහෙත්වා''ති වුත්තත්තා. පච්ඡාජාතපච්චයොයෙව හි වජ්ජෙතබ්බොති. එවං වාදන්තරෙ වත්තබ්බං වත්වා ඉදානි පාළියා අවිපරීතං අත්ථං දස්සෙතුං **''ආදිම්හි පනා''**තිආදි වුත්තං.

විභඞ්ගවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2) සඞ්ඛ්‍යාවාරවණ්ණනා

73. **යථා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ විසෙසො විභඞ්ගෙ අත්ථීති** ඉදං හෙතුපච්චයාදිවිභඞ්ගතො විසෙසභාවසාමඤ්ඤෙන වුත්තං. න හි යාදිසො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවිභඞ්ගෙ විසෙසො, තාදිසො පුරෙජාතපච්චයවිභඞ්ගෙ. තථා හි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ පටිසන්ධි ලබ්භති, න පුරෙජාතපච්චයෙ. **''විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්චා''තිආදිකෙ විභඞ්ගෙති** ඉමිනා යස්මිං පච්චයෙ විපාකාබ්‍යාකතං උද්ධටං, තං නිදස්සනවසෙන දස්සෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යථා හෙතුපච්චයාදීසු ''විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්චා''තිආදිනා විභඞ්ගෙ විපාකාබ්‍යාකතං උද්ධටං අත්ථි, එවං විපාකාබ්‍යාකතාභාවං ආසෙවනපච්චයෙ විසෙසං දස්සෙතීති.

74. **එතස්මිං අනුලොමෙති** ඉමස්මිං පටිච්චවාරෙ පච්චයානුලොමෙ. **සුද්ධිකනයෙති** පඨමෙ නයෙ. **දස්සිතගණනතොති** ''නව, තීණි, එක''න්ති එවං සඞ්ඛෙපතො දස්සිතගණනතො. **තතො පරෙසු නයෙසූති** තතො පඨමනයතො පරෙසු දුතියාදිනයෙසු. **අඤ්ඤිස්සාති** නවාදිභෙදතො අඤ්ඤිස්සා ගණනාය. **අබහුගණනෙන යුත්තස්ස** බහුගණනස්ස පච්චයස්ස, **තෙන** අබහුගණනෙන. **සමානගණනතා වාති ච-**සද්දො බ්‍යතිරෙකො. තෙන පච්චනීයතො අනුලොමෙ යො විසෙසො වුච්චති, තං ජොතෙති. තෙනාහ **''අනුලොමෙයෙව දට්ඨබ්බා''**ති. **අනුලොමෙයෙවාති** අවධාරණෙන නිවත්තිතං දස්සෙතුං **''පච්චනීයෙ…පෙ…. වක්ඛතී''**ති වුත්තං.

76-79. තෙ පන තෙරසමූලකාදිකෙ නයෙ සාසෙවනසවිපාකෙසු ද්වීසු ද්වාවීසතිමූලකෙසු සාසෙවනමෙව ගහෙත්වා ඉතරං පජහන්තො ආහ **''පච්ඡාජාතවිපාකානං පරිහීනත්තා''**ති. **විරොධාභාවෙ සතීති** ඉදං ''සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා''තිආදීසු විය පරිකප්පවචනං සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ **''පුච්ඡාය**

දස්සිතනයෙනා’’ති. **තස්ස ච** තෙවීසතිමූලකස්ස. **නාමන්ති** තෙවීසතිමූලකන්ති නාමං. **ද්වාවීසති…පෙ…. වුත්තන්ති** එතෙන ද්වාවීසතිමූලකොව පරමත්ථතො ලබ්භති, න තෙවීසතිමූලකොති දස්සෙති.

අඤ්ඤපදානීති හෙතුඅධිපතිපදාදීනි. **සුද්ධිකනයොති** පඨමනයො, යං අට්ඨකථායං ‘‘එකමූල’’න්ති වුත්තං. **ආරම්මණමූලකාදීසු න ලබ්භතීති** දුමූලකාදීසු තං න යොජීයති. හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමං සොධෙත්වා එව හි අභිධම්මපාළි පවත්තා, තස්මා ‘‘ආරම්මණෙ…පෙ…. පඤ්හා’’ති වුත්තන්ති සම්බන්ධො. **තත්ථාති** ‘‘තීණියෙව පඤ්හා’’ති පාඨෙ. ‘‘වත්ථු අධිප්පායානුවිධායී සද්දප්පයොගො’’ති කත්වා අධිප්පායං විභාවෙන්තො ආහ **‘‘තතො උද්ධං ගණනං නිවාරෙති, න අධො පටික්ඛිපතී’’**ති. ගණනාය උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්තිභාවතො හෙට්ඨාගණනං අමුඤ්චිත්වාව උපරිගණනා සම්භවතීති ආහ **‘‘තීසු එකස්ස අන්තොගධතාය ච ‘තීණියෙවා’ති වුත්ත’’**න්ති. **අත්තනො වචනන්ති** ‘‘තත්‍රිදං ලක්ඛණ’’න්තිආදිනා වුත්තං අත්තනො වචනං.

80-85. **අවිගතා…පෙ…. වුත්තෙපි** විපල්ලාසයොජනං අකත්වාති අධිප්පායො. **සා දස්සිතා හොතීති** සා විපල්ලාසයොජනා අකත්වා දස්සියමානා යදිපි දස්සිතා හොති, **න එවං ආවිකරණවසෙන දස්සිතා හොති** තාදිසස්ස ලිඞ්ගනස්ස අභාවතො යථා විපල්ලාසයොජනායන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘විපල්ලාස…පෙ…. හොතී’’**ති. **එවමෙව අධිප්පායො යොජෙතබ්බොති** ‘‘යෙ…පෙ…. තං දස්සෙතු’’න්ති එත්ථ ‘‘යදිපි අවිගතානන්තර’’න්තිආදිනා යථා අධිප්පායො යොජිතො, එවමෙව ‘‘තෙනෙතං ආවිකරොතී’’ති එත්ථාපි අධිප්පායො යොජෙතබ්බො. කිං වුත්තං හොති? යථා තත්ථ ‘‘ඌනතරගණනෙහි සමානගණනෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ ඌනතරා සමානා ච ගණනා හොති’’ති අයමත්ථො ඤාපනවසෙන දස්සිතො, එවමිධාපීති. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං ‘‘ආරම්මණපච්චයො යෙන යෙන බහුතරගණනෙන වා සමානගණනෙන වා පච්චයෙන සද්ධිං තිකදුකාදිභෙදං ගච්ඡති, සබ්බත්ථ තීණෙව පඤ්හවිස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානී’’ති. න කෙවලමත්ථවිසෙසාවිකරණත්ථමෙවෙත්ථ තථා යොජනා කතා, අථ ඛො දෙසනාක්කමොයෙව සොති දස්සෙතුං **‘‘පච්චනීයාදීසුපි පනා’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **මූලපදන්ති** ආරම්මණපච්චයාදිකං තස්මිං තස්මිං නයෙ මූලභූතං පදං. **තත්ථාති** පච්චනීයාදීසු. **එතං ලක්ඛණන්ති** ‘‘තත්‍රිදං ලක්ඛණ’’න්තිආදිනා වුත්තලක්ඛණං. **තස්මාති** යස්මා පුබ්බෙනාපරං පාළි එවමෙව පවත්තා, තස්මා එව. තෙන මූලපදං ආදිම්හියෙව ඨපෙත්වා දෙසනා ඤායාගතාති දස්සෙති. යදි එවං ලිඞ්ගනෙන අත්ථවිසෙසාවිකරණං කථන්ති ආහ **‘‘න ච විඤ්ඤාතෙ අත්ථෙ වචනෙන ලිඞ්ගෙන ච පයොජනං අත්ථී’’**ති.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චවාරො

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

86-87. **රූපසමුට්ඨාපකවසෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති** ඉදං අට්ඨකථාවචනං අනන්තරං ‘‘චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප’’න්ති පාළියං ආගතත්තා වුත්තං, පඤ්චවිඤ්ඤාණානං පන අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තානඤ්ච වසෙන යොජනා සම්භවතීති කත්වා වුත්තං **‘‘සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන පනෙතං න න සක්කා යොජෙතු’’**න්ති.

93. **සහජාතපුරෙජාතපච්චයාති** ඉදං පච්චයෙන පච්චයධම්මොපලක්ඛණන්ති දස්සෙතුං **‘‘සහජාතා ච හෙතුආදයො…පෙ…. අත්ථො දට්ඨබ්බො’’**ති වත්වා **‘‘න හී’’**තිආදිනා තමෙවත්ථං සමත්ථෙති.

94-97. **සො පච්චයොති** සො පටිච්චට්ඨඵරණකො පච්චයො.

99-102. **චිත්තසමුට්ඨානාදයොති ආදි-**සද්දෙන බාහිරරූපආහාරසමුට්ඨානාදයො රූපකොට්ඨාසා සඞ්ගය්හන්ති. **තස්සාති** මග්ගපච්චයං ලභන්තස්ස රූපස්ස. **එවමෙව පනාති** ඉමිනා යථා නමග්ගපච්චයෙ වුත්තං, එවමෙව නහෙතුපච්චයාදීසු යං හෙතුපච්චයං ලභති, තස්ස පරිහීනත්තාති ඉමමත්ථං උපසංහරති. තෙනාහ **‘‘එකච්චරූපස්ස පච්චයුප්පන්නතා දට්ඨබ්බා’’**ති.

107-130. **සබ්බත්ථාති** පන්නරසමූලකාදීසු සබ්බෙසු නයෙසු. කාමං සුද්ධිකනයාදීසු විසදිසවිස්සජ්ජනා, ඉධාධිප්පෙතත්ථං පන දස්සෙතුං **‘‘එකෙසු’’**තිආදි වුත්තං. **ඉධාති** එතෙසු නාහාරමූලකාදිනයෙසු. **ගණනායෙව න සරූපදස්සනන්ති** සුද්ධිකනයෙ විය ගණනාය එව න සරූපදස්සනං අධිප්පෙතන්ති අත්ථො.

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

131-189. **තිණ්ණන්ති** හෙතු අධිපති මග්ගොති ඉමෙසං තිණ්ණං පච්චයානං. **සාධාරණානන්ති** යෙ තෙසං තිණ්ණං සාධාරණා පච්චයා පච්චනීකතො න ලබ්භන්ති, යස්මා තෙසං සඞ්ගණ්හනවසෙන වුත්තං, තස්මා. **මග්ගපච්චයෙති** මග්ගපච්චයෙ අනුලොමතො ඨිතෙ. **ඉතරෙහීති** හෙතුඅධිපතිපච්චයෙහි. **සාධාරණා සත්තෙවාති** මග්ගපච්චයවජ්ජෙ සත්තෙව. **හෙතුපච්චයොපි පච්චනීයතො න ලබ්භතීති** හෙතුරහිතෙසු අධිපතිනො අභාවා. **සො පනාති** හෙතුපච්චයො **අසාධාරණොති කත්වා න වුත්තො** සාධාරණානං අලබ්භමානානං වුච්චමානත්තා. න හි හෙතුපච්චයො මග්ගපච්චයස්ස සාධාරණො. **යෙහීති** යෙහි පච්චයෙහි. **තෙති** අනන්තරපච්චයාදයො. **එකන්තිකත්තාති** අවිනාභාවතො. **අරූපට්ඨානිකාති** අරූපපච්චයා අරූපධම්මානංයෙව පච්චයභූතා අනන්තරපච්චයාදයො. **තෙනාති** ''එකන්තිකානං අරූපට්ඨානිකා''ති ඉධාධිප්පෙතත්තා. **තෙහීති** පුරෙජාතාසෙවනපච්චයෙහි. **තෙසං වසෙනාති** තෙසං ඌනතරගණනානං එකකාදීනං වසෙන. **තස්ස තස්සාති** පච්චනීයතො යොජිතස්ස තස්ස තස්ස දුකාදිකස්ස බහුගණනස්ස. **ගණනාති** ඌනතරගණනා. **අනුලොමතො ඨිතස්සපීති පි**-සද්දෙන අනුලොමතො ඨිතො වා හොතු පච්චනීයතො යොජිතො වා, ඌනතරගණනාය සමානන්ති දස්සෙති. **නයිදං ලක්ඛණං එකන්තිකන්ති** ඉමිනා යථාවුත්තලක්ඛණං යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තන්ති දස්සෙති.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

190. **සබ්බෙසුපීති** පච්ඡාජාතං ඨපෙත්වා සබ්බෙසුපි පච්චයෙසු. සො හි අනුලොමතො අලබ්භමානභාවෙන ගහිතො ''සබ්බෙසූ''ති එත්ථ සඞ්ගහං න ලභති. අරූපාවචරවිපාකස්ස ආරුප්පෙ උප්පන්නලොකුත්තරවිපාකස්ස ච පුරෙජාතාසෙවනානං අලබ්භනතොති **''කිඤ්චි නිදස්සනවසෙන දස්සෙන්තො''**ති ආහ.

අවසෙසානං ලාභමත්තන්ති අවසෙසානං එකච්චානං ලාභං. තෙනාහ **''න සබ්බෙසං අවසෙසානං ලාභ''**න්ති . **පච්ඡාජාතෙ පසඞ්ගො නත්ථීති** පච්ඡාජාතො අනුලොමතො තිට්ඨතීති අයං පසඞ්ගො එව නත්ථි. **පුරෙජා...පෙ.... ලබ්භතීති** ඉමිනා විප්පයුත්තෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ පුරෙජාතො ලබ්භතීති අයම්පි අත්ථතො ආපන්නො හොතීති තං නිද්ධාරෙත්වා තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං දස්සෙතුං **''පුරෙජාතො පන විප්පයුත්තෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ අනුලොමතො ලබ්භතීති ඉදම්පි''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **''අවසෙසා සබ්බෙපීති අත්ථෙ ගය්හමානෙ ආපජ්ජෙය්‍යා''**ති ඉදං තස්සා අත්ථාපත්තියා සබ්භාවදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං, අත්ථො පන තාදිසො න උපලබ්භතීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. තෙනාහ **''යම්පි කෙචී''**තිආදි.

තත්ථ **කෙචීති** පදකාරෙ සන්ධායාහ. තෙ හි ''අරූපධාතුයා චවිත්වා කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස ගතිනිමිත්තං ආරම්මණපුරෙජාතං හොතීති ඤාපෙතුං 'නවිප්පයුත්තපච්චයා පුරෙජාතෙ'ති අයමත්ථො නිද්ධාරිතො''ති වදන්ති, තං න යුජ්ජති ආරුප්පෙ රූපං ආරබ්භ චිත්තුප්පාදස්ස අසම්භවතො. තථා හෙකෙ අසඤ්ඤභවානන්තරස්ස විය ආරුප්පානන්තරස්ස කාමාවචරපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පුරිමානුපට්ඨිතාරම්මණං ඉච්ඡන්ති. තෙනෙවාහ **''තම්පි තෙසං රුචිමත්තමෙවා''**තිආදි. **යුජ්ජමානකපච්චයුප්පන්නවසෙන වාති** යස්මිං යස්මිං පච්චයෙ අනුලොමතො ඨිතෙ යං යං පච්චයුප්පන්නං භවිතුං යුජ්ජති, තස්ස තස්ස වසෙනාති අත්ථො. **න විචාරිතං** සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තාති අධිප්පායො. **නවාති** ආරම්මණඅනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපුරෙජාතාසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා. **තම්පි** තෙසං නවන්නං පච්චයානං අනුලොමතො අලබ්භමානතං.

191-195. **න අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සටිතස්ස මූලස්සාති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චනීයතො ඨිතෙන යොජිතස්ස සත්තමස්ස මූලස්ස විත්ථාරිතත්තා. **සබ්බං සදිසන්ති** සබ්බපාළිගමනං සදිසං.

ඉමස්මිං...පෙ.... වෙදිතබ්බොති එත්ථ **ඉමස්මිං එත්ථාති** ද්වෙ භුම්මනිද්දෙසා. තෙසු පඨමස්ස විසයො පච්චනීයානුලොමෙති අට්ඨකථායමෙව දස්සිතොති අදස්සිතස්ස විසයං දස්සෙතුං **''එතෙසූ''**තිආදි වුත්තං. **පි-සද්දෙනාති** ''ඉමෙසම්පී''ති එත්ථ පි-සද්දෙන. **කිස්මිඤ්චි** පච්චයෙ. කම්මපච්චයං ලභන්තානිපි චක්ඛාදීනි විපාකවිඤ්ඤාණාදීනි ච ඉන්ද්‍රියං න ලභන්තීති කත්වා **''යෙභුය්‍යෙනා''**ති වුත්තං, කතිපයං න ලභතීති වුත්තං හොති. **මග්ගපච්චයන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො. **යථාවුත්තානීති** පඤ්චවොකාරපවත්තිඅසඤ්ඤභවපරියාපන්නානි කටත්තාරූපානෙව වදති, න චිත්තසමුට්ඨානරූපානීති අධිප්පායො. **යෙ රූපධම්මානං පච්චයා හොන්තීති** යෙ හෙතුඅධිපතිසහජාතාදිපච්චයා රූපධම්මානං පච්චයා හොන්ති, එතෙයෙව හෙතුඅධිපතිආදිකෙ ඡ පච්චයෙ න ලභන්ති. **එතෙයෙවාති** වචනෙන අඤ්ඤෙ කතිපයෙ ලභන්තීති සිද්ධං හොතීති තං දස්සෙන්තො **''පච්ඡාජාතා...පෙ.... ලභතී''**ති ආහ. අයඤ්ච පච්චයලාභො න ජනකවසෙන වෙදිතබ්බොති දස්සෙතුං **''ලබ්භමානා...පෙ.... දස්සන''**න්ති වුත්තං. **ධම්මවසෙනාති** පච්චයුප්පන්නධම්මවසෙන. **ඉන්ද්‍රියන්ති** ඉන්ද්‍රියපච්චයං. **යදි එවන්ති** කටත්තාරූපං යං යං න ලභති, තං තං යදි වත්තබ්බං, එවං සන්තෙ රූපධම්මෙසු භූතරූපානියෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයං ලභන්තීති ආහ **''උපාදාරූපානි...පෙ.... වත්තබ්බ''**න්ති. **තං පන** උපාදාරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාලාභවචනං. **අරූපින්ද්‍රියාලාභන්ති** අරූපීනං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ඉන්ද්‍රියපච්චයාලාභං.

196-197. බහුගණනම්පි ඌනතරගණනෙන යොජිතං ඌනතරගණමෙව හොතීති කත්වා වුත්තං **"යදිපි තිකාදීසු 'හෙතුයා පඤ්චා'ති ඉදං නත්ථී"**ති. **අනුත්තානං** දුවිඤ්ඤෙය්‍යතාය ගම්භීරං. යථා ච භූතරූපානි නාරම්මණපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජන්ති, එවං පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුරූපන්ති ආහ **"වත්ථුපි පන ලබ්භතී"**ති. යථා හෙට්ඨා එකමූලකං ''දුමූලක''න්ති වුත්තං, එවං **ඉධාපි දුමූලකං "තිමූලක"න්ති වදන්ති**.

203-233. **චෙතනාමත්තසඞ්ගාහකෙති** චෙතනාමත්තංයෙව පච්චයුප්පන්නං ගහෙත්වා ඨිතෙ පඤ්හෙ. තත්ථ හි ''නකම්මපච්චයා හෙතුපච්චයා''ති වත්තුං සක්කා. **එවංපකාරෙති** ඉදං ''තීණීතිආදීසූ''ති එත්ථ ආදි-සද්දස්ස අත්ථවචනන්ති දස්සෙන්තො **"ආදි-සද්දො හි පකාරත්ථොව හොතී"**ති ආහ. **රූපම්පි ලබ්භති** චෙතනාමත්තමෙව අසඞ්ගණ්හනතො.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සහජාතවාරවණ්ණනා

234-242. **සහජාතපච්චයකරණන්ති** සහජාතං පච්චයධම්මං පච්චයං කත්වා පවත්ති. **සහජාතායත්තභාවගමනන්ති** සහජාතෙ පච්චයධම්මෙ ආයත්තභාවස්ස ගමනං පච්චයුප්පන්නස්ස අත්තනා සහජාතපච්චයායත්තවුත්තිතා . එත්ථ ච සහජාතපච්චයසඞ්ඛාතං සහජාතං කරොතීති සහජාතො, තථාපවත්තො පච්චයුප්පන්නධම්මො. තත්ථ පවත්තමානො සහජාතසද්දො යස්මා තස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස අත්තනා සහජාතං පච්චයධම්මං පච්චයං කත්වා පවත්තිං තදායත්තභාවූපගමනඤ්ච වදතීති වුච්චති, තස්මා වුත්තං **"සහජාතසද්දෙන…පෙ…. වුත්ත"**න්ති. **තස්ස කරණස්ස ගමනස්ස වාති** තස්ස යථාවුත්තස්ස සහජාතපච්චයකරණස්ස සහජාතායත්තභාවූපගමනස්ස වා. ''කුසලං ධම්මං සහජාතො''ති ඉමස්ස කුසලං ධම්මං සහජාතං තංසහභාවිතඤ්ච පච්චයං කත්වාති අයමත්ථොති ආහ **"කුසලාදීනං කම්මභාවතො"**ති. සහජාතපච්චයසහභාවීනං පච්චයානං සඞ්ගණ්හත්ථඤ්හෙත්ථ ''සහජාතායත්තභාවගමනං වා''ති වුත්තං.

තංකම්මභාවතොති තෙසං යථාවුත්තපච්චයකරණතදායත්තභාවගමනානං කම්මභාවතො. අට්ඨකථායං පන ''කුසලං ධම්මං සහජාතොති කුසලං ධම්මං පටිච්ච තෙන සහජාතො හුත්වා''ති පටිච්චසද්දං ආහරිත්වා අත්ථො වුත්තො, තං ''පටිච්චත්ථො සහජාතත්ථො''ති කත්වා වුත්තං. සහජාතසද්දයොගෙ කුසලං ධම්මන්ති උපයොගවචනස්ස යුත්ති න වුත්තා, ''තෙන සහජාතො හුත්වා''ති පන වුත්තත්තා කරණත්ථෙ උපයොගවචනන්ති දස්සිතන්ති කෙචි. නිස්සයවාරෙ පන කුසලං ධම්මං නිස්සයත්ථෙන පච්චයං කත්වාති වදන්තෙන ඉධාපි ''කුසලං ධම්මං සහජාතත්ථෙන පච්චයං කත්වා''ති අයමත්ථො වුත්තොයෙව හොති, පටිච්චසද්දාහරණම්පි ඉමමෙවත්ථං ඤාපෙතීති දට්ඨබ්බං. උපාදාරූපං කිඤ්චි භූතරූපස්ස අනුපාලකං උපත්ථම්භකඤ්ච හොන්තම්පි සහජාතලක්ඛණෙන න හොති, තස්මා පටිච්චත්ථං න ඵරතීති ආහ **"පටිච්චාති ඉමිනා වචනෙන දීපිතො පච්චයො න හොතී"**ති. **නිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති** උදාහරණවසෙන වුත්තං, න අනවසෙසතොති අත්ථො. **යථාවුත්තොති** පටිච්චත්ථඵරණවසෙන වුත්තො. යථා ච උපාදාරූපං භූතරූපස්ස උපාදාරූපස්ස ච පච්චයො න හොති, එවං ඨපෙත්වා ඡ වත්ථූනි සෙසරූපානි අරූපධම්මානං පච්චයො න හොතීති දස්සෙන්තො **"වත්ථුවජ්ජානි රූපානි ච අරූපාන"**න්ති ආහ.

සහජාතවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පච්චයවාරවණ්ණනා

243. **පති-සද්දො පතිට්ඨත්ථං දීපෙති** ''සාරෙ පතිට්ඨිතො''තිආදීසු, **අය-සද්දො ගතිං දීපෙති** ''එති එත්ථාති අයො''ති.

භූතුපාදාරූපානි සහ සඞ්ගණ්හිත්වා වුත්තං උපාදාරූපානං විය භූතරූපානි නිස්සයො හොතීති කත්වා. යදි එවං කස්මා අට්ඨකථායං ''මහාභූතෙ නිස්සාය චිත්තසමුට්ඨානං උපාදාරූප''න්ති උපාදාරූපංයෙව දස්සිතන්ති ආහ **"අට්ඨකථායං පනා"**තිආදි.

255. **පටිච්චවාරෙ සහජාතෙති** පටිච්චවාරෙ සහජාතපච්චයවණ්ණනායං, **කම්මඋතුජානන්ති** කම්මජානං උතුජානඤ්ච වසෙන අත්ථො වුත්තොති යොජනා. තථා හි තත්ථ වුත්තං ''ද්විසන්තතිසමුට්ඨානභූතවසෙන වුත්ත''න්ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.57). **කම්මෙ වාති** කම්මෙ ජනකකම්මපච්චයෙ ගහිතෙ. **එකන්තානෙකන්තකම්මජානන්ති** එකන්තෙන කම්මජානං න එකන්තකම්මජානඤ්ච. තත්ථ අසඤ්ඤභවෙ එකන්තකම්මජං නාම ජීවිතින්ද්‍රියං, ඉතරං උපාදාරූපං භූතරූපඤ්ච න එකන්තකම්මජං, තදුභයම්පි තත්ථ එකජ්ඣං කත්වා වුත්තං, ''මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූප''න්ති ඉදං පන කම්මසමුට්ඨානවසෙනෙව වුත්තන්ති. **සො නාධිප්පෙතොති** යො යථාදස්සිතො පටිච්චවාරෙ සහජාතපච්චයෙ අත්ථො වුත්තො, සො ඉධ න අධිප්පෙතො. කස්මාති චෙ, ආහ **"කටත්තා…පෙ…. ගහිතත්තා"**ති. **තං පහායාති** තං

පටිච්චවාරෙ වුත්තමත්ථං පහාය අග්ගහෙත්වා. **යථාගහිතස්සාති** ‘‘අසඤ්ඤ…පෙ…. කටත්තාරූපං උපාදාරූප’’න්ති පාළියං එව ගහිතස්ස. **පටිච්ච පච්චයාති** ඉදං ද්වින්නං වාරානං උපලක්ඛණං. පටිච්චවාරෙ ආගතනයෙන මහාභූතෙ පටිච්ච, පච්චයවාරෙ ආගතනයෙන මහාභූතෙ පච්චයා මහාභූතානං උප්පත්ති න නිවාරෙතබ්බා, තස්මා ‘‘උපාදාරූපසඞ්ඛාතං කටත්තාරූප’’න්ති එවං උපාදාරූපග්ගහණෙන කටත්තාරූපං අවිසෙසෙත්වා උපාදාරූපානං නිවත්තෙතබ්බානං උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානානං අත්ථිතාය කටත්තා…පෙ…. විසෙසනං දට්ඨබ්බන්ති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

286-287. **එකච්චස්ස රූපස්සාති** අහෙතුකචිත්තසමුට්ඨානස්ස. ඉතො පරෙසුපි එකච්චරූපග්ගහණෙ එසෙව නයො. **චක්ඛාදිධම්මවසෙනාති** චක්ඛායතනාදිරූපධම්මවසෙන. **චිත්තසමුට්ඨානාදිකොට්ඨාසවසෙනාති** චිත්තජාදිරූපධම්මභාගවසෙන. **සබ්බං ලබ්භතීති** සතිපි ඉමස්ස නයස්ස නහෙතුමූලකත්තෙ නොනත්ථිනොවිගතෙසු එකන්ති ගණනං සබ්බං රූපං සබ්බස්ස රූපස්ස වසෙන ගණනා ලබ්භති චතුසන්තතිවසෙන වත්තමානෙසු පඤ්චවීසතියා රූපධම්මෙසු වජ්ජිතබ්බස්ස අභාවා.

පච්චයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිස්සයවාරවණ්ණනා

329-337. **නිස්සයපච්චයභාවන්ති** නිස්සයවාරෙ වුත්තස්ස සහජාතපුරෙජාතස්ස ච නිස්සයට්ඨස්ස ධම්මස්ස පච්චයභාවං පච්චයවාරෙන නියමෙතුන්ති යොජනා. තථා පච්චයවාරෙ ‘‘පච්චයා’’ති වුත්තස්ස පච්චයධම්මස්ස සහජාතපුරෙජාතභාවං නිස්සයවාරෙන නියමෙතුන්ති යොජනා. නියමනඤ්චෙත්ථ පච්චයට්ඨනිස්සයට්ඨානං පරියායන්තරෙන පකාසිතත්තා අත්ථතො භෙදාභාවදස්සනන්ති වෙදිතබ්බො. තෙන වුත්තං **‘‘පච්චයත්තං නාම නිස්සයත්තං, නිස්සයත්තං නාම පච්චයත්ත’’**න්ති.

නිස්සයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සංසට්ඨවාරවණ්ණනා

351-368. **සාති** සවත්ථුකා පටිසන්ධි. **ඉධාපීති** ඉමස්මිං සංසට්ඨවාරෙපි. **අධිපතිපුරෙජාතාසෙවනෙසු** අනුලොමතො **නකම්මනවිපාකනඣානනවිප්පයුත්තෙසු** පච්චනීයතො යීතෙසු න ලබ්භති, **අඤ්ඤෙසු** සහජාතාදීසු **අනුලොමතො** හෙතුආදීසු **පච්චනීයතො ච** අනුලොමතො ච යීතෙසු ලබ්භතීති. තෙනාහ **‘‘ලබ්භමානපච්චයෙසූ’’**ති. **ඉමස්ස විසෙසස්සාති** ඉමස්ස යථාවුත්තස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං උද්ධටා, තස්මා තාදිසස්ස විසෙසස්ස දස්සෙතබ්බස්ස අභාවතො වත්ථුවිරහිතා පටිසන්ධි අනුද්ධටා, න විප්පයුත්තෙ පච්චනීයතො යීතෙ අභාවතොති අත්ථො. **හෙතුපච්චයවිරහිතමත්තදස්සනත්ථන්ති** ඉමිනා භූතකථනං අහෙතුකග්ගහණං න බ්‍යභිචාරනිවත්තනන්ති දස්සෙති. **‘‘අහෙතුකවිපාකකිරියවසෙනා’’ති භවිතබ්බං** හෙතුපරියන්තත්තා මග්ගස්ස.

369-391. ‘‘හෙතුම්හි අනුලොමතො යීතෙ ඣානමග්ගා පච්චනීයතො න ලබ්භන්ති’’තිආදි යං ඉධ අට්ඨකථායං වුත්තං, තං හෙතුපච්චයාදිවසෙන උප්පජ්ජමානො ධම්මො චත්තාරො සබ්බට්ඨානිකා ආහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගා චාති ඉමෙ අට්ඨ පච්චයෙ අලභන්තො නාම නත්ථීති ඉමිනා පටිච්චවාරෙ අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනායං වුත්තෙන නයෙන වෙදිතුං සක්කාති ආහ **‘‘පටිච්චවාරෙ…පෙ…. නයෙනා’’**ති. **සෙසෙසූති** අහෙතුකමොහවජ්ජාහෙතුකෙසු **පඤ්චවිඤ්ඤාණා…පෙ…. ඣානපච්චයං ලභන්ති,** තස්මා ‘‘අහෙතුකමොහොව ඣානමග්ගපච්චයං ලභතී’’ති න සක්කා වත්තුං, කිඤ්ච **පච්චනීයානුලොමෙ ද්වින්නං පච්චයානං අනුලොමෙන** අනුලොමවසෙන **සහ යොජනා නත්ථි** එකෙකස්සෙව යොජනාය ආගතත්තා, තස්මා අහෙතුකමොහොව මග්ගපච්චයං ලභතීති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

සංසට්ඨවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා

392-400. **සදිසං සම්පයුත්තන්ති** ‘‘යං සදිසං, තං සංසට්ඨ’’න්ති වුච්චමානං සම්පයුත්තං න හොති ‘‘සංසට්ඨා යොජිතා හයා’’තිආදීසු. **අසංසට්ඨං වොකිණ්ණන්ති** යං න සංසට්ඨං අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානෙන වොකිණ්ණම්පි විමිස්සතාය සම්පයුත්තන්ති වුච්චමානං, තං සංසට්ඨං න හොති ‘‘යා සා වීමංසා…පෙ…. කොසජ්ජසම්පයුත්තා’’තිආදීසු. එවං අසම්පයුත්තස්සපි සංසට්ඨපරියායො අසංසට්ඨස්ස ච සම්පයුත්තපරියායො අත්ථීති තදුභයං ඉතරෙතරං නියමෙතීති දස්සනත්ථං වාරද්වයදෙසනාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘උභයං…පෙ…. නියාමකං හොතී’’**ති, සංසට්ඨසද්දො හි වොකිණ්ණට්ඨො නත්ථි, සම්පයුත්තසද්දො ච සදිසත්ථො, තස්මා යථා සංසට්ඨසද්දො සම්පයුත්තසද්දාපෙක්ඛො සදිසත්ථතො විනිවත්තිත්වා එකුප්පාදාදිසභාවමෙව අත්ථං බොධෙති, එවං

සම්පයුත්තසද්දොපි සංසට්ඨසද්දාපෙක්ඛො වොකිණ්ණට්ඨතො විනිවත්තිත්වාති අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛස්ස සද්දද්වයස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤනියාමකතා වෙදිතබ්බා.

සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා

401-403. **තෙ පච්චයෙ**ති තෙ හෙතුආදිකෙ පච්චයෙ. **පටිපාටියා**ති එත්ථ පච්චයපටිපාටියා කුසලාදිපදපටිපාටියා වාති ආසඞ්කායං උභයවසෙනපි අත්ථො යුජ්ජතීති දස්සෙන්තො පඨමං තාව සන්ධායාහ **''යථාක්කමෙනා''**තිආදි. තස්සත්ථො – ''හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො''තිආදිනා නයෙන දෙසනාක්කමෙන යාය පටිපාටියා පටිච්චවාරෙ පච්චයා ආගතා, තදනුරූපං තෙ දස්සෙතුන්ති. දුතියං පන දස්සෙතුං **''කුසලො කුසලස්සා''**තිආදි වුත්තං. සා පනායං පදපටිපාටි යස්මා න කුසලපදදස්සනමත්තෙන දස්සිතා හොති, තස්මා තං එකදෙසෙන සකලං නයතො දස්සෙන්තො ආහ **''කුසලො කුසලස්සාති...පෙ.... හොතී''**ති. **තෙනා**ති නිදස්සනමත්තෙන ''කුසලො කුසලස්සා''ති පදෙන. **සබ්බො පභෙදො**ති යං තත්ථ තත්ථ පච්චයෙ ''කුසලො කුසලස්සා''තිආදිකො යත්තකො පභෙදො විස්සජ්ජනං ලභති, සො සබ්බො පභෙදොති අත්ථො. **තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතු**න්ති තෙ හෙතුආදිපච්චයෙ කුසලාදිපදපටිපාටියා දස්සෙතුං.

404. ඵලවිසෙසං ආකඞ්ඛන්තා පටිග්ගාහකතො විය දායකතොපි යථා දක්ඛිණා විසුජ්ඣති, එවං දානං දෙන්තීති ආහ **''විසුද්ධං කත්වා''**ති. **තෙසන්ති වත්තබ්බතාරහ**න්ති ඉමිනා වොදානස්ස සකදාගාමිආදීනං ආවෙණිකතං දස්සෙති. කාමං අග්ගමග්ගපුරෙචාරිකම්පි වොදානමෙව, අසෙක්ඛො පන හුත්වා තං පච්චවෙක්ඛතීති න තං ඉධ ගහිතං. **තන්ති** වොදානං. **ගොත්‍රභුචිත්තන්ති** අට්ඨමකස්ස උප්පජ්ජනකාලෙ ''ගොත්‍රභූ''ති වත්තබ්බතාරහං චිත්තං. ගොත්‍රභුසදිසන්ති වා සොතාපන්නාදිගොත්‍රාභිභාවීති වා **ගොත්‍රභුචිත්ත**න්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. **පච්චයුප්පන්නං භූමිතො වවත්ථපෙති,** ''තෙභූමකකුසලමෙවා''ති එත්ථ විය න පච්චයධම්මන්ති අත්ථො. **දෙසනන්තරත්තා**ති ''කුසලචිත්තසමඞ්ගිස්සා''තිආදිනා පුග්ගලාමසනදෙසනතො අඤ්ඤත්තා, අඤ්ඤථා ගහිතං පුන න ගණ්හෙය්‍යාති අධිප්පායො.

405. රාගරහිතස්ස විය සොමනස්සරහිතස්ස ච රාගස්ස න ආරම්මණෙ අස්සාදනවසෙන පවත්ති අජ්ඣුපෙක්ඛනතොති වුත්තං **''අස්සාදනං...පෙ.... කිච්ච''**න්ති. සහසාකාරප්පවත්තාය උප්පිලාවිතසභාවාය පීතියා ආහිතවිසෙසාය තණ්හාය තං තණ්හාභිනන්දනන්ති වුච්චතීති තං සන්ධායාහ **''පීතිකිච්චසහිතාය තණ්හාය කිච්ච''**න්ති. යථා ච යථාවුත්තකිච්චවිසෙසාය පීතියා ආහිතවිසෙසා තණ්හා තණ්හාභිනන්දනා, එවං දිට්ඨාභිනන්දනා වෙදිතබ්බා. යස්මා පන සා අත්ථතො පච්චයවිසෙසවිසිට්ඨා දිට්ඨියෙව, තස්මා වුත්තං **''දිට්ඨාභිනන්දනා දිට්ඨියෙවා''**ති. **එත්ථ පනා**ති ''අභිනන්දතී''ති පදස්ස තණ්හාදිට්ඨිවසෙන වුත්තෙසු එතෙසු පන ද්වීසු අත්ථෙසු. **අභිනන්දන්තස්සා**ති ඉදං දිට්ඨාභිනන්දනංයෙව සන්ධාය වුත්තන්ති අධිප්පායෙන **''පච්ඡිමත්ථමෙව ගහෙත්වා''**ති වුත්තං. **අභිනන්දන්තස්සා**ති පන අවිසෙසතො වුත්තත්තා තණ්හාවසෙන දිට්ඨිවසෙන අභිනන්දන්තස්සාති අයමෙත්ථ අත්ථො අධිප්පෙතො, තස්මා **''අභිනන්දනා...පෙ.... න සක්කා වත්තු''**න්ති ඉදම්ධ වචනමනොකාසං. කස්මා? දිට්ඨිරහිතෙපි සන්තානෙ අභිනන්දනස්ස වුත්තත්තා. **තණ්හාවසෙන නන්දතී**ති තණ්හාභිනන්දනවසෙනෙව වුත්තො අත්ථො පුරිමො අත්ථො. **ද්වීසු පන සොමනස්සසහගතචිත්තුප්පාදෙසූ**ති දිට්ඨිරහිතානි සොමනස්සසහගතචිත්තානි සන්ධායාහ. **යථාවුත්තෙනා**ති ''සරාගස්ස සොමනස්සස්සා''තිආදිනා වුත්තෙන සොමනස්සෙන අස්සාදෙන්තස්ස, රාගෙන ච තෙසුයෙව යථාවුත්තෙසු ද්වීසු චිත්තෙසු අස්සාදෙන්තස්ස, චතූසුපි සොමනස්සසහගතචිත්තෙසු සප්පීතිකතණ්හාය අභිනන්දන්තස්ස, චතූසුපි දිට්ඨිසම්පයුත්තෙසු දිට්ඨාභිනන්දනාය අභිනන්දන්තස්ස දිට්ඨි උප්පජ්ජතීති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. තෙන වුත්තං **''ඉතිපි සක්කා යොජෙතු''**න්ති. යථා දිට්ඨූපනිස්සයතො දිට්ඨාභිනන්දනා සම්භවති, එවං තණ්හූපනිස්සයතො තණ්හාභිනන්දනාපි සම්භවතීති දට්ඨබ්බං. ''අභිනන්දති රාගො උප්පජ්ජතී''ති වචනතො සප්පීතිකතණ්හාය අභිනන්දන්තස්ස රාගුප්පත්තිපි වත්තබ්බා, න වා වත්තබ්බා තණ්හාභිනන්දනාය එව රාගුප්පත්තියා වුත්තත්තා.

406. ''තදාරම්මණතාය''ති වත්තබ්බෙ **''තදාරම්මණතා''**ති වුත්තන්ති ආහ **''විභත්තිලොපො හෙත්ථ කතො''**ති. **තදාරම්මණතා**ති එත්ථ තා-සද්දාභිධෙය්‍යො අත්ථො භාවො නාම, සො පන තදාරම්මණසද්දාභිධෙය්‍යතො අඤ්ඤො නත්ථීති දස්සෙන්තො ආහ **''භාවවන්තතො වා අඤ්ඤො භාවො නාම නත්ථී''**ති. එතෙන සකත්ථෙ අයං තා-සද්දොති දස්සෙති. තෙනාහ **''විපාකො තදාරම්මණභාවභූතොති අත්ථො''**ති. එතස්මිඤ්චත්ථෙ ''තදාරම්මණතා''ති පච්චත්තෙකවචනං දට්ඨබ්බං. **විඤ්ඤාණඤ්චායතන...පෙ.... න වුත්ත**න්ති යදිපි කාමාවචරවිපාකානම්පි කම්මං ආරම්මණං ලබ්භති, තං පන විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකානං විය න එකන්තෙන ඉමස්ස විපාකචිත්තස්ස ඉදං කම්මං ආරම්මණන්ති වත්තීතං කාමාවචරවිපාකචිත්තානං බහුභෙදත්තා, තස්මා තං ලබ්භමානම්පි න වුත්තන්ති අත්ථො. යදි එවං කිං තං ලබ්භමානම්පි න දස්සිතමෙවාති ආසඞ්කායං ආහ **''තදාරම්මණෙන පනා''**තිආදි. **අනුලොමතො සමාපජ්ජනෙ යෙභුය්‍යෙන ආසන්නසමාපත්තියා ආරම්මණභාවො දස්සිතො,** අඤ්ඤථා ''පටිලොමතො වා එකන්තරිකවසෙන වා''ති වචනං නිරත්ථකං සියාති අධිප්පායො. **භවෙය්‍යා**ති අනාසන්නාපි සමාපත්ති ආරම්මණං භවෙය්‍ය, න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති අත්ථො. තෙනෙව හි **''යෙභුය්‍යෙනා''**ති වුත්තං. **එවං සතී**ති යදි ආවජ්ජනාය එව ආරම්මණභාවෙන කුසලානං ඛන්ධානං අබ්‍යාකතාරම්මණතා අධිප්පෙතා, එවං

සන්තෙ. **වත්තබ්බං සියාති** ''ඉද්ධිවිධඤාණස්සා''ති ච පාළියං වත්තබ්බං සියා තස්සාපි ආවජ්ජනාය ආරම්මණභාවතො. **තං න වුත්තන්ති** තං අබ්‍යාකතං ඉද්ධිවිධඤාණං ''කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්සා''ති න වුත්තං. **හොන්තීති** ආරම්මණං හොන්ති. **තානීති** චෙතොපරියඤාණාදීනි. **යාය කායචීති** චෙතොපරියඤාණාදීනං අඤ්ඤෙසඤ්ච කුසලානං ආරම්මණකරණවසෙන ආවජ්ජන්තියා.

407-409. ආදීනවදස්සනෙන සභාවතො ච අනිට්ඨතාමත්තවසෙන ච දොමනස්සස්ස උප්පත්ති වෙදිතබ්බාති යොජෙතබ්බං. ආඝාතවත්ථුආදිභෙදෙන **අක්ඛන්තිභෙදා** වෙදිතබ්බා.

410. **සබ්බස්සාති** පකරණපරිච්ඡින්නෙ ගය්හමානෙ සබ්බස්ස අබ්‍යාකතස්ස, අත්ථන්තරවසෙන පන ගය්හමානෙ සබ්බස්ස ඤෙය්‍යස්සාති අත්ථො. **අසක්කුණෙය්‍යත්තාති** ඉදං වත්තබ්බස්ස අනන්තාපරිමෙය්‍යතාය වුත්තං, න අඤ්ඤාණපටිඝාතතො.

417. වොදානසඞ්ඛාතං වුට්ඨානං අපුබ්බතො න හොතීති වුත්තං **''අපුබ්බතො චිත්තසන්තානතො වුට්ඨානං භවඞ්ගමෙවා''**ති. තඤ්හි යථාලද්ධස්ස විසෙසස්ස වොදාපනං පගුණභාවාපාදනං අපුබ්බං නාම න හොති. තථා හි වුත්තං ''හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමඤ්හි පගුණජ්ඣානං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පදට්ඨානං හොති, තස්මා වොදානම්පි වුට්ඨානන්ති වුත්ත''න්ති. **අවජ්ජෙතබ්බත්තා වත්තබ්බං නත්ථීති** කුසලභාවෙන සමානත්තා වජ්ජෙතබ්බතාය අභාවතො විභජිත්වා වත්තබ්බං නත්ථි, තස්මා යදෙත්ථ විසෙසනං ලබ්භති, තං දස්සෙන්තො **''නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං...පෙ.... සමාපත්තියා''**ති ආහ. **චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ වුත්තමෙවාති** පට්ඨානෙ පන ''කුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති''තිආදිනා ''කිරියානන්තරං තදාරම්මණභාවෙ''ති යං වත්තබ්බං, තං චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනායං වුත්තමෙව.

තා උභොපීති යා ''කුසලවිපාකාහෙතුකසොමනස්සසහගතා උපෙක්ඛාසහගතා වා''ති ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො වුත්තා, තා උභොපි සොමනස්සසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන වුත්තා. කස්මා? දසන්නං කාමාවචරභවඞ්ගානං අත්තනො තදාරම්මණකාලෙ සන්තීරණකාලෙ ච වොට්ඨබ්බනස්ස අනන්තරපච්චයභාවතො. උපෙක්ඛාසහගතා පන යථාවුත්තානං දසන්නං විපාකානං මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං අත්තනො තදාරම්මණාදිකාලෙ වොට්ඨබ්බනකිරියස්ස සන්තීරණකාලෙ මනොධාතුකිරියස්ස භවඞ්ගකාලෙති යොජෙතබ්බං.

423. **පටිවිජ්ඣිත්වාති** ජානිත්වා. **දළ්හං න ගහෙතබ්බන්ති** දළ්හග්ගාහං න ගහෙතබ්බං. **බලවතො...පෙ.... විපච්චනතොති** එතෙන බලවතා දුබ්බලතා ච අප්පමාණං, කතොකාසතා පමාණන්ති දස්සෙති. කතොකාසතා ච අවසෙසපච්චයසමවායෙ විපාකාභිමුඛතාති දට්ඨබ්බං. **යං කිඤ්චීති** ච බලවං දුබ්බලං වාති අත්ථො. **විපාකජනකම්පි කිඤ්චි කම්මං උපනිස්සයපච්චයො න හොතීති සක්කා වත්තුං**. සති හි කම්මඋපනිස්සයපච්චයානං අවිනාභාවෙ විපාකත්තිකෙ උපනිස්සයපච්චයෙ ගහිතෙ කම්මපච්චයො විසුං න උද්ධරිතබ්බො සියා, වෙදනාත්තිකෙ ච උපනිස්සයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ කම්මපච්චයෙන සද්ධිං අට්ඨාති න වත්තබ්බං සියාති අධිප්පායො. පච්චයද්වයස්ස පන ලබ්භමානතප්පරාය දෙසනාය උපනිස්සයෙ ගහිතෙපි කම්මපච්චයො උද්ධරිතබ්බොයෙවාති සක්කා වත්තුං. ලබ්භමානස්ස හි උද්ධරණං ඤායාගතං, තථා උපනිස්සයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙපි කම්මපච්චයො වත්තබ්බොව උපනිස්සයස්ස අනෙකභෙදත්තා, විපාකං ජනෙන්තං කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයො න හොතීති න වත්තබ්බමෙවාති වෙදිතබ්බං.

පරස්ස පවත්තං ඔමානන්ති පරසන්තානෙ අත්තානං උද්දිස්ස පවත්තං අවමානං. **තෙසූති** යො අනෙන පුබ්බෙ හතො, තස්ස ඤාතිමිත්තෙසු. මාතුඝාතනත්ථං පවත්තිතතාය පුරිමචෙතනාය **මාතුඝාතකම්මෙන සදිසතා,** යථා ච **ආණත්තියං පහාරෙපි** එසෙව නයො. තෙන වුත්තං **''එස නයො ද්වීහි පකාරෙහීති එත්ථාපී''**ති.

වට්ටනිස්සිතො දානාදිවසෙන සද්ධං උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය දානාදිවසෙන සද්ධං උප්පාදෙති නාම, න විවට්ටනිස්සිතො අවිසෙසෙන වුත්තත්තාති ආහ **''ඉමිනා අධිප්පායෙන වදතී''**ති. **එතෙසන්ති** කායිකසුඛදුක්ඛානං. **එකතොපීති** ඉදං යදිපි එකස්මිං සන්තානෙ සුඛදුක්ඛානං එකස්මිං ඛණෙ උප්පත්ති නත්ථි, පච්චයසමායොගො පන තෙසං එකජ්ඣම්පි හොතීති කත්වා වුත්තං.

425. **පුරිමවාරෙසු වියාති** පටිච්චවාරාදීසු පුරිමෙසු විය. **ඉමස්මින්ති** පඤ්හාවාරෙ. **පච්චයෙන උප්පත්ති වුච්චතීති** හෙතුආදිනා තෙන තෙන පච්චයෙන තංතංපච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්ති න වුච්චති . **තෙසං තෙසං ධම්මානන්ති** හෙතුආදීනං තෙසං තෙසං පච්චයධම්මානං. **තංතංපච්චයභාවොති** හෙතුආදීනං තංතංපච්චයභාවො වුච්චති. තෙනෙව පුරිමෙසු ඡසු වාරෙසු ''කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති''තිආදිනා තත්ථ තත්ථ උප්පාදග්ගහණං කතං, ඉධ පන ''කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා පච්චයභාවො ගහිතො. **තෙනාති** උපත්ථම්භකත්තෙන පච්චයභාවෙන. **ඉධාති** පඤ්හාවාරෙ.

427. **පතිට්ඨාභූතස්සාති** නිස්සයභූතස්ස. **කම්මපච්චයොති** සහජාතකම්මපච්චයො. **දුකමූලකදුකාවසානාති** ''කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්සා''ති එවං දුකමූලකදුකාවසානා කත්වා වුත්තපඤ්හා. **තත්ථාති** පච්චයවාරෙ. **කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මාති** කුසලාබ්‍යාකතප්පභෙදා පච්චයුප්පන්නා ධම්මා. **යතො තතො වාති** පච්චයධම්මනියමං අකත්වා යතො තතො වා කුසලාබ්‍යාකතවසෙන **උභයපච්චයතො උප්පත්තිමත්තමෙව තත්ථ** පච්චයවාරෙ **අධිප්පෙතං, උභයස්ස** යථාවුත්තස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස **උභින්නං** යථාවුත්තානංයෙව පච්චයධම්මානං **පච්චයභාවො න අධිප්පෙතො** උප්පාදපධානත්තා තස්සා දෙසනායාති අධිප්පායො. **නිස්සයාදිභූතාති** නිස්සයඅත්ථිඅවිගතභූතා පච්චයධම්මා න ලබ්භන්ති, තස්මා කුසලො ච…පෙ…. න වුත්තන්ති යොජනා.

පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්හාවාරස්ස සටනෙ අනුලොමගණනා

439. **එත්ථාති** අබ්‍යාකතමූලකෙ. **යදි එවන්ති** යදි කුසලාකුසලමූලෙහි අලබ්භමානම්පි ලබ්භති, එවං සන්තෙ. **ගණනමත්තසාමඤ්ඤතො, න** පච්චයසාමඤ්ඤතොති අධිප්පායො.

440. **නිදස්සනවසෙන දට්ඨබ්බො** යෙභුය්‍යෙන ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයානඤ්ච හෙතුපච්චයස්ස විසභාගත්තා. **ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා ච විසභාගාති** විසෙසනෙන යො තත්ථ සභාගභාවො, තං නිවත්තෙති. **තථා භාවාභාවතොති** තස්මිං හෙතුපච්චයාකාරෙ සති භාවතො, හෙතුධම්මානං හෙතුපච්චයභාවෙ සති සහජාතාදිපච්චයභාවතොති අත්ථො. **අධිපතිපච්චයාදීනන්ති** අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයානං. **විසභාගතා** හෙතුපච්චයස්ස. **කුසලාදිහෙතූනන්ති** කුසලාකුසලකිරියාබ්‍යාකතහෙතූනං. **හෙතුපච්චයභාවෙති** හෙතුපච්චයත්තෙ හෙතුභාවෙන උපකාරකත්තෙ. **විපාකපච්චයභාවාභාවතොති** විපාකපච්චයභාවස්ස අභාවතො. න හි විපාකානං විපාකපච්චයතා අත්ථි. විපාකහෙතූනං ඉතරහෙතූහි හෙතුපච්චයතාය අත්ථි සභාගතාති ආහ **''හෙතුවජ්ජාන''**න්ති. **විපාකානං විසභාගතාය භවිතබ්බං,** න හි විපාකධම්මධම්මනෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මානං විපාකෙහි සභාගතා අත්ථි රාසන්තරභාවතොති අධිප්පායො. **උභයපච්චයසහිතෙති** හෙතුවිපාකපච්චයසහිතෙ. **හෙතුපච්චයභාවෙ විපාකම්හීති** හෙතුපච්චයභාවෙන වත්තමානෙ විපාකධම්මෙ. **විපාකපච්චයත්තාභාවාභාවතොති** විපාකපච්චයභාවාභාවස්ස අභාවතො. න හි විපාකො විපාකස්ස විපාකපච්චයො න හොති, තස්මා නත්ථි හෙතුවිපාකපච්චයානං විසභාගතාති අධිප්පායො.

ඉදානි වුත්තමෙවත්ථං උදාහරණෙන සමත්ථෙන්තො **''යථා හී''**තිආදිමාහ. **හෙතුසහජාතපච්චයසහිතෙති** හෙතුපච්චයසහජාතපච්චයසහිතෙ, උභයපච්චයයුත්තෙති අත්ථො. **හෙතූනන්ති** ඉදං ''සහජාතපච්චයත්තාභාවො''ති ඉමිනාපි සම්බන්ධිතබ්බං. හෙතූනඤ්හි හෙතුපච්චයසහිතෙ රාසිම්හි හෙතුපච්චයභාවො විය සහජාතපච්චයභාවොපි අත්ථීති. තත්ථ හෙතුවජ්ජානං සහජාතධම්මානං හෙතුධම්මස්ස ච න සභාගතා වුච්චති සහජාතපච්චයෙන සභාගභාවතො. **එවම්ධාපීති** යථා හෙතුසහජාතපච්චයෙසු වුත්තප්පකාරෙන නත්ථි විසභාගතා, එවම්ධාපි හෙතුවිපාකපච්චයෙසු නත්ථි විසභාගතාති අත්ථො. **එස නයො විප්පයුත්තපච්චයෙපීති** ය්වායං නයො හෙතුසහජාතපච්චයෙසු විසභාගතාභාවො වුත්තො, එස නයො හෙතුසහිතෙ විප්පයුත්තපච්චයෙපීති අත්ථො. තත්ථාපි හි ''හෙතුවිප්පයුත්තපච්චයසහිතෙ රාසිම්හී''තිආදි සක්කා යොජෙතුන්ති. පච්චුප්පන්නො එව පච්චයුප්පන්නො, පච්චයො පන අතීතොපි අනාගතොපි කාලවිනිමුත්තොපි හොතීති පච්චුප්පන්නක්ඛණෙ හෙතුපච්චයභාවෙ සහජාතාදිපච්චයභාවං සන්ධාය තථාභාවාභාවවසෙන සභාගතාය වුච්චමානාය නානාක්ඛණිකානං කුසලාදීනං හෙතූනං විපාකානඤ්ච වසෙන විසභාගතා තස්සෙව හෙතුස්ස න වත්තබ්බාති ඉමමත්ථං දස්සෙති **''අපිචා''**තිආදිනා.

අග්ගහිතවිසෙසතො සාමඤ්ඤතො විසෙසො න සුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොතීති අධිප්පායෙනාහ **''කුසලා වීමංසාධිපතීති එවං වත්තබ්බ''**න්ති.

441-443. **''ඉතරානි ද්වෙ ලභතී''**ති එවං වත්තුං න සක්කා, හෙතාධිපතිදුකෙහි දස්සිතානි යානි ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා''ති චත්තාරි විස්සජ්ජනානි, තෙසු හෙතුසහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙසු සම්පයුත්තපච්චයෙ පවිට්ඨෙ ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා''ති ඉමානි ද්වෙ ලභති. යං සන්ධාය අට්ඨකථායං වුත්තං ''සබ්බෙ තෙහි සද්ධිං…පෙ…. ඨානෙව ද්වෙ ලභතී''ති, තෙහි පන ඉතරානි නාම ''කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස චා''ති ඉමානි ද්වෙපි සියුං. න හි කුසලො ධම්මො කුසලස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො හොති. තෙන වුත්තං **''ඉතරානි ද්වෙ ලභතීති පුරිමපාඨො''**තිආදි. **ඉතරානි ද්වෙති** වා අඤ්ඤානි ද්වෙ, යානි සම්පයුත්තපච්චයවසෙන ද්වෙ විස්සජ්ජනානි, විප්පයුත්තපච්චෙසෙ පන තතො අඤ්ඤානි අඤ්ඤථාභූතානි ද්වෙ විස්සජ්ජනානි. යානි සන්ධාය වුත්තං **''කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති ද්වෙ ලභතීති පඨන්තී''**ති. **තෙසූති** ඌනතරගණනාහෙතූසු විපාකඅඤ්ඤමඤ්ඤාදීසු.

අනාමට්ඨවිපාකානීති අග්ගහිතවිපාකපච්චයානි, ඨානං අපෙක්ඛිත්වා අයං නපුංසකනිද්දෙසො. **න විපාකහෙතුරහිතානි** සාධාරණවසෙන වුත්තත්තා. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං ''සාමඤ්ඤතො නවන්නම්පි හෙතූනං වසෙන වුත්තානී''ති, ''විපාකහෙතුපි ලබ්භතී''ති ච.

තත්ථාති පඤ්චමඨානතො පට්ඨාය පඤ්චසු ඨානෙසු. තෙන විපාකෙන සහ, සමං වා උට්ඨානං එතස්සාති **සමුට්ඨානන්ති** අයම්පි අත්ථො සම්භවතීති වුත්තං **''පටිසන්ධියං කටත්තාරූපම්පි තංසමුට්ඨානග්ගහණෙනෙව සඞ්ගණ්හාතී''**ති. **එසෙව නයොති** ඉමිනා කටත්තාරූපම්පි තංසමුට්ඨානග්ගහණෙනෙව සඞ්ගණ්හාතීති ඉමමෙවත්ථං අතිදිසති.

එවම්පීති ''එතෙසු පනා''තිආදිනා සඞ්ඛෙපතො වුත්තප්පකාරෙපීති අත්ථො. තෙනාහ **''එතෙසු පන...පෙ.... වුත්තනයෙනපී''**ති. **යො යො පච්චයොති** යො යො හෙතුආදිපච්චයො **මූලභාවෙන ඨිතො** පරෙසං පච්චයානං. **තප්පච්චයධම්මානන්ති** තෙහි හෙතුආදිපච්චයෙහි පච්චයභූතානං හෙතුආදිධම්මානං. **නිරවසෙසඌනඌනතරඌනතමලාභක්කමෙනාති** තෙ ධම්මා යෙසු විස්සජ්ජනෙසු යථාරහං නිරවසෙසා ලබ්භන්ති , යෙසු ඌනා ඌනතරා ඌනතමා ච ලබ්භන්ති, තෙන කමෙන ඨානාවචනතො පච්චයුප්පන්නාපි යථාක්කමං නිරවසෙසාදික්කමෙනෙව ලබ්භන්ති. තෙනාහ **''නිරවසෙසලාභෙ ච...පෙ.... වෙදිතබ්බො''**ති.

හෙතුමූලකං නිට්ඨිතං.

445. **පඤ්චමෙ එකන්ති සනිස්සයතො අබ්‍යාකතමූලං අකුසලන්ති** ඉදං සන්ධායාහ **''වත්ථුවසෙන සනිස්සයං වක්ඛතී''**ති. **න ඉදන්ති** ඉදං චතුත්ථං ඨානං ලබ්භමානස්සපි වත්ථුස්ස වසෙන ඨානං න හොති තස්ස වක්ඛමානත්තා, තස්මා ''ආරම්මණවසෙනෙවා''ති එකංසො ගහිතොති අත්ථයොජනා.

446. **සහජාතපුරෙජාතා එකො නිස්සයපච්චයොති** ඉමිනා සතිපි පච්චයධම්මභෙදෙ පච්චයභාවභෙදො නත්ථීති දස්සෙති, තථා **''අත්ථිපච්චයො''**ති ඉමිනාපි. අවිගතපච්චයොපෙත්ථ අත්ථිපච්චයෙනෙව සඞ්ගහිතොති දට්ඨබ්බො. ''අත්ථිඅවිගතපච්චයො''ති පාඨො. සහජාතාරම්මණාධිපති පන න කෙවලං පච්චයධම්මප්පභෙදොව, අථ ඛො පච්චයභාවභෙදොපි අත්ථෙවාති ආහ **''එවං...පෙ.... අභාවතො''**ති. වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං **''නිස්සයභාවො හී''**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සහජාතපුරෙජාතනිස්සයාදීනන්ති** සහජාතනිස්සයපුරෙජාතනිස්සයාදීනං. ආදි-සද්දෙන සහජාතපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතභාවෙ සඞ්ගණ්හාති. **න පනෙවන්ති**ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං විවරන්තො **''සහජාතො හී''**තිආදිමාහ. **භින්නසභාවාති** සමානෙපි අධිපතිසද්දවචනීයභාවෙ පච්චයභාවවිසිට්ඨෙන සභාවෙන භින්නසභාවා, න හෙතුපච්චයාදයො විය සභාවමත්තෙන. **තෙනෙවාති** භින්නසභාවත්තා එව. අඤ්ඤථා ''කුසලො කුසලස්ස සහජාතවසෙන, අබ්‍යාකතො ආරම්මණවසෙන අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො හොතී''ති තදුභයං එකජ්ඣං කත්වා වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තන්ති දස්සෙන්තො ආහ **''පඤ්හාවාරවිභඞ්ගෙ...පෙ.... න වුත්ත''**න්ති.

447-452. **සාධාරණවසෙනාති** අධිපතින්ද්‍රියභාවසාමඤ්ඤෙන. තථා චෙව ඡ ඨානානි යොජෙත්වා දස්සෙති **''අධිපතී''**තිආදිනා. **ද්වෙ පච්චයධම්මාති** වීරියවීමංසානං වසෙන ද්වෙ පච්චයධම්මා, **එකොයෙව** චිත්තාධිපතිවසෙන. **සමග්ගකානි පුබ්බෙ වත්තබ්බානි සියුං** අධිපතිපටිපාටියාති අධිප්පායො. පඨමඤ්හි වීරියාධිපති පච්ඡා චිත්තාධිපතීති. **තෙසං** ආහාරමග්ගපච්චයානං **පච්ඡා වුත්තානි** සමග්ගකානි. **සදිසත්තාති** ඉදං පරතො ''හෙතුවසෙන වුත්තඨානෙහි සදිසත්තා''තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්තං.

457-460. **දුමූලකන්ති** කුසලාබ්‍යාකතමූලකං. තං කුසලමූලකෙසු කස්මා වුත්තන්ති චොදනායං ආහ **''අබ්‍යාකතසහිතස්ස කුසලස්ස පච්චයභාවදස්සනවසෙනා''**ති. **එත්ථාති** අනුලොමගණනෙ. **යථාවුත්තෙසූති** ''සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතමූලකෙසු''ති එවං වුත්තෙසු සහජාතාදිමූලකෙසු. **අත්ථිඅවිගතමූලකවජ්ජෙසූති** අත්ථිඅවිගතමූලකානි ඨපෙත්වා අවසෙසෙසු **ආහාරෙන** ආහාරපච්චයෙන ඨානානි න යොජිතානීති සම්බන්ධො. අධිපතින්ද්‍රියෙහි ච නිස්සයාදිවජ්ජෙසු සහජාතාදීසු ඨානානි න යොජිතානීති යොජනා. **තෙසූති** හෙතුකම්මඣානමග්ගෙසු ආහාරෙ අධිපතින්ද්‍රියෙසු ච තංතංඨානවසෙන යථාවුත්තෙසු යොජියමානෙසු. **තෙනාති** හෙතුආදිඅරූපධම්මානංයෙව ලබ්භනතො. **තෙහි ඨානානීති** හෙතුආදීහි යොජියමානානි ඨානානි. **රූපමිස්සකත්තාභාවෙනාති** ඉදං වුත්තසදිසතාය කාරණවචනං. කස්මා පනෙත්ථ අත්ථිඅවිගතමූලකානි නිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානි තෙහි වජ්ජිතානීති ආහ **''අත්ථිඅවිගතෙහි පනා''**තිආදි. නිස්සයාදීහි යොජියමානානි අධිපතින්ද්‍රියානි රූපමිස්සකානි හොන්තීති න වුත්තානීති සම්බන්ධො. යදි එවං කස්මා අත්ථිඅවිගතමූලකෙසු ආහාරෙන, නිස්සයාදිමූලකෙසු ච අධිපතින්ද්‍රියෙහි යොජනා කතාති චොදනං සන්ධායාහ **''අධිපතාහාරින්ද්‍රියමූලකෙසූ''**තිආදි.

473-477. එදිසෙසු ඨානෙසු ඛන්ධ-සද්දො අරූපෙස්වෙව නිරුළ්හොති කත්වා වුත්තං **''න පවත්තෙ විය ඛන්ධායෙව පච්චයුප්පන්නභාවෙන ගහෙතබ්බා''**ති. **කටත්තාරූපම්පි පන ලබ්භතීති** ඉමිනා ''එකක්ඛණිකකම්මවසෙන වුත්තානී''ති වචනං පටික්ඛිපති. යමත්ථං සන්ධාය **''කස්මා න වුත්ත''**න්ති වුත්තං, තං පාකටතරං කරොන්තො **''නනූ''**තිආදිං වත්වා පුන තං උදාහරණෙන විභාවෙතුං **''යථාචා''**තිආදි වුත්තං. **ආරම්මණනිස්සයපච්චයභාවෙනාති**

ආරම්මණපච්චයභාවෙන නිස්සයපච්චයභාවෙන ච. කම්මස්ස ච පච්චයභාවො පාකටොයෙවාති ආහ **"කම්මම්පි ආරම්මණපච්චයභාවෙන වත්තබ්බ"**න්ති. **ද්වින්නං පච්චයභාවානන්ති** කම්මාරම්මණපච්චයභාවානං. **අඤ්ඤමඤ්ඤපටික්ඛෙපතොති** ඉමිනා ද්වින්නං පච්චයභාවානං භින්නත්තා පවත්තිආකාරස්ස එකක්ඛණෙ එකස්මිං පච්චයධම්මෙ අයුජ්ජමානතං දස්සෙති. යථාදස්සිතස්ස නිදස්සිතබ්බෙන අසමානතං දස්සෙන්තො **"පච්චුප්පන්නඤ්හි... පෙ.... යුත්තං වත්තු"**න්ති ආහ. **කම්මං පනාතිආදිනා** කම්මාරම්මණපච්චයානං පවත්තිආකාරස්ස භින්නත්තා එකජ්ඣං හුත්වා අප්පවත්තිමෙව විභාවෙති. යතො තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං පටික්ඛෙපකා වුත්තා, කස්මා පන තංයෙව වත්ථු ආරම්මණපච්චයො හොති නිස්සයපච්චයො ච, න තංයෙව කම්මං ආරම්මණපච්චයො ච කම්මපච්චයො චාති? න චොදෙතබ්බමෙතං, ධම්මසභාවො එසොති දස්සෙන්තො **"එස ච සභාවො"**තිආදිමාහ. තත්ථ **වත්තමානානන්ති** පච්චුප්පන්නානං. **යන්ති** ඉදං ''වත්තබ්බතා''ති ඉමිනා සම්බන්ධියමානං **"යා"**ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන විපරිණාමෙතබ්බං. **යථාතිආදිනා** තමෙවත්ථං උදාහරණදස්සනෙන විභාවෙති.

478-483. යං විඤ්ඤාණං අධිපතිපච්චයො න හොති, තං **අනාමට්ඨාධිපතිභාවං** දට්ඨබ්බං. **වත්ථුස්ස වසෙනාති** භාපෙතබ්බස්ස වත්ථුස්ස වසෙන.

484-495. අරූපින්ද්‍රියානි රූපානං පච්චයත්තෙන ලබ්භන්තීති යොජනා. යදිපි එවං වුත්තං රූපින්ද්‍රියානං අරූපානං පච්චයත්තඤ්ච ලබ්භතීති ආහ **"චක්ඛාදීනි ච පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ලබ්භන්තී"**ති. **තංසමානගතිකාති** වීරියෙන සමානගතිකා මග්ගපච්චයතාය.

511-514. විප්පයුත්තමූලකෙ ''දසමෙ කුසලාදයො චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති ඉදං පවත්තිවසෙන අට්ඨකථායං වුත්තන්ති ආහ **"පටිසන්ධියං පන 'ඛන්ධා කටත්තාරූපානං වත්ථු ච ඛන්ධාන'න්ති ඉදම්පි ලබ්භතී"**ති. **තස්ස දස්සනවසෙනාති** තස්ස වත්ථුස්ස දස්සනවසෙන, න අනවසෙසතො පච්චයධම්මස්ස දස්සනවසෙන. තෙනාහ **"ඛන්ධා ච වත්ථුස්සාති ඉදම්පි පන ලබ්භතෙවා"**ති. **න වජ්ජෙතබ්බානීති** තෙසම්පි පච්චයුප්පන්නභාවෙන යොජෙතබ්බත්තා.

515-518. **අරූපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාහාරානං** පච්චයධම්මානන්ති අත්ථො. **"ආහාරින්ද්‍රියපච්චයා චා"තිපි පන වත්තබ්බං**. කස්මා? **න හි ඉන්ද්‍රියාහාරානං වසෙන සහජාතාදයො ලබ්භන්ති,** ඉන්ද්‍රියාහාරානං පන වසෙන ඉන්ද්‍රියාහාරපච්චයාව ලබ්භන්ති. ''සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය''න්ති හි උද්දිසිත්වා අත්ථිපච්චයො විභත්තොති. කෙචි පනෙත්ථ ''ආහාරග්ගහණෙන කබළීකාරො ආහාරොව ගහිතො, ඉන්ද්‍රියග්ගහණෙන ච රූපජීවිතින්ද්‍රියමෙව, සෙසාහාරින්ද්‍රියානි සහජාතාදීස්වෙව අන්තොගධානි කතානි. යානි තදන්තොගධානි, තෙ සන්ධාය අට්ඨකථායං 'අරූපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාහාරානං වසෙනා'ති එත්ථ ඉන්ද්‍රියාහාරග්ගහණං කතන්ති 'සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතපච්චයා ලබ්භන්තී'ති වුත්ත''න්ති වදන්ති.

තත්ථ අරූපානං සහජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියපච්චයභාවො යථාරහං වෙදිතබ්බො. වත්ථු සහජාතං පුරෙජාතඤ්ච, ආරම්මණං පුරෙජාතමෙව, අභිඤ්ඤාඤාණස්ස පන කදාචි සහජාතම්පි ආරම්මණපච්චයො හොතියෙව. සහජාතග්ගහණෙන පනෙත්ථ සහජාතපච්චයභූතොව ගය්හති, සො ච එකුප්පාදාදිලක්ඛණයුත්තොවාති යො ධම්මො සහජාතො හුත්වා ආරම්මණං හොති, න සො ඉධ අධිප්පෙතො. යදි සහජාතොපි ආරම්මණං හොති, කස්මා පාළියං තථා න විභත්තන්ති? එකකලාපපරියාපන්නස්ස එකුප්පාදාදිලක්ඛණයුත්තස්ස භින්නකලාපපරියාපන්නතො සඞ්කරමොචනත්ථං. අපිච අප්පවුරභාවතො අපාකටභාවතො ච තං න ගහිතං . **තතොති** නවමතොති අත්ථො, න දසමතොති අධිප්පායො. න හි එකාදසමෙ අධිපති අත්ථීති. **තථා චුද්දසමෙති** එත්ථ තථා-සද්දෙන වත්ථුග්ගහණෙන චක්ඛාදිවත්ථූනිපි ගහිතානීති ඉමමත්ථං උපසංහරති. **තදෙවාති** ආරම්මණමෙව.

519. **සහජාතානි වියාති** සහජාතපච්චයසහිතානි විය සටනානි. **සහජාතෙනාති** සහජාතපච්චයෙන. **තානීති** ''පකිණ්ණකසටනානී''ති වුත්තසටනානි. යානි හි සහජාතපච්චයෙන න යොජිතානි, තානෙත්ථ පකිණ්ණකසටනානීති වුත්තානි. **පුරෙජාත...පෙ.... වසෙනාති** එත්ථ අයං යොජනා – පුරෙජාතස්ස පච්ඡාජාතස්ස ආහාරස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස ච සහජාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච සාමඤ්ඤවසෙන, තෙසංයෙව සහජාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච අසාමඤ්ඤවසෙන චාති වුත්තං හොති. යථා පුරෙජාතස්ස පච්ඡාජාතස්ස ච සහජාතෙන අසාමඤ්ඤං භින්නසභාවත්තා, තතො එව ආහාරින්ද්‍රියානම්පි තෙන අසාමඤ්ඤං, එවං පුරෙජාතාදීනං චතුන්නම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං අසාමඤ්ඤං භින්නසභාවත්තා. එවං අසාමඤ්ඤවසෙන අසමානතාවසෙන යථාවුත්තානි සටනානි විප්පකිණ්ණානි. යථා පන සහජාතපච්චයධම්මා අරූපක්ඛන්ධාදයො තෙනෙව සහජාතපච්චයතාසඞ්ඛාතෙන මිථුනං සමානභාවෙන අඤ්ඤෙහි අසංකිණ්ණා අත්තනො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයො හොන්තීති අසාමඤ්ඤවසෙන තෙසං පවත්ති, එවං පුරෙජාතාදිපච්චයධම්මාපීති තෙසං සහජාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච යථාවුත්තස්ස සාමඤ්ඤස්ස අසාමඤ්ඤස්ස ච වසෙන තානි සටනානි විප්පකිණ්ණානීති පකිණ්ණකානි වුත්තානි. එවං සන්තෙ සහජාතානම්පි සටනානං පකිණ්ණකභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, තෙසං සහජාතතාය එව අවිප්පකිණ්ණභාවසිද්ධිතො. තෙන වුත්තං **"සහජාතං අග්ගහෙත්වා වුත්තානි පකිණ්ණකානි නාමා"**ති.

තානීති පකිණ්ණකසටනානි. **කුසලවිපාකාති** කුසලා ච විපාකා ච, යෙ අභින්නලක්ඛණා හුත්වා කුසලසභාවා විපාකසභාවා චාති අත්ථො. එවංසභාවඤ්ච එකං අඤ්ඤින්ද්‍රියමෙවාති ආහ **"ඉදං...පෙ.... ලබ්භතී"**ති. නනු ච

සද්ධින්ද්‍රියාදිවසෙනපි අයමත්ථො ලබ්භතීති? තෙසං කිරියසභාවතාපි අත්ථෙවාති. **දුක්ඛන්ති** චෙතසිකදුක්ඛං. තෙනාහ **“අකුසලමෙවා”**ති. විපාකස්ස දුක්ඛස්සාති යොජනා. තෙන වුත්තං **“අඣානඞ්ගත්තා”**ති. **අකුසලවිපාකකිරියාති** විචිකිච්ඡාචිත්තපඤ්චවිඤ්ඤාණකිරියාමනොධාතූසු පවත්තනතො අකුසලවිපාකකිරියාව හොති චිත්තට්ඨිතීති අත්ථො. යස්මා අකුසලවිපාකාති එවමත්ථෙ ගය්හමානෙ දුක්ඛස්ස චිත්තට්ඨිතියා ච වසෙන යථා ඣානෙසු, එවං අඤ්ඤෙසං වසෙන අඤ්ඤෙසු ච න ලබ්භති, තස්මා අකුසලස්ස විපාකාති එවමත්ථෙ ගය්හමානෙ දුක්ඛින්ද්‍රියස්ස වසෙන ඉන්ද්‍රියෙසු ලබ්භතීති දස්සෙන්තො ආහ **“අකුසලස්ස…පෙ…. ලබ්භෙය්‍යා”**ති. ඉමස්මිං කුසලත්තිකෙ විපාකො විපාකාබ්‍යාකතමිච්චෙව ගය්හති, න අකුසලාදිපදෙහි විසෙසෙත්වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො **“කුසලවිපාකා…පෙ…. නත්ථී”**ති ආහ.

පඤ්හාවාරස්ස සටනෙ අනුලොමගණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා

527. **නහෙතුපච්චයෙනාති** එත්ථ න-කාරො අඤ්ඤත්ථොති දස්සෙන්තො **“හෙතුපච්චයතො අඤ්ඤෙන පච්චයෙනා”**ති ආහ. **අග්ගහිතග්ගහණෙනාති** සහජාතාදිසඞ්ගහවසෙන අග්ගහිතානං ගහණෙන. **අට්ඨ හොන්තීති** ඉමිස්සා පාළියා ආගතා ආරම්මණාදයො අට්ඨ පච්චයා හොන්ති. **තෙසූති** අට්ඨසු පච්චයෙසු. **තීහීති** ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙහි. **ද්වීහීති** ආරම්මණපච්චයඋපනිස්සයපච්චයෙහි. **තස්මිං තස්මිං පච්චයෙති** තස්මිං තස්මිං හෙතුආදිකෙ පච්චයෙ. **තතො** හෙතුආදිපච්චයතො. **යථායොගං යොජෙතබ්බාති** යස්මිං පච්චයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ යෙ පච්චයා අනුලොමතො යොජනං ලභන්ති, තෙ යොජෙතබ්බාති අත්ථො.

ද්වින්නන්ති අනන්තරූපනිස්සයස්ස පකතූපනිස්සයස්සාති ඉමෙසං ද්වින්නං. **වත්ථුපුරෙජාතස්ස වසෙන පුරෙජාතං** ආරම්මණපුරෙජාතස්ස ආරම්මණෙන සඞ්ගහිතත්තා. **අඤ්ඤිස්සා චෙතනායාති** නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවෙනෙව පවත්තාය චෙතනාය. අරූපාහාරා අපරිච්චත්තසහජාතභාවා එව ආහාරපච්චයො හොන්ති, රූපාහාරො ඨිතිප්පත්තොයෙවාති වුත්තං **“සහජාතතො අඤ්ඤස්ස කබළීකාරාහාරස්ස වසෙන ආහාරො”**ති. **සහජාතතො අඤ්ඤස්සාති** ච ඉදං අරූපාහාරනිවත්තනත්ථං වුත්තං, න කබළීකාරාහාරවිසෙසනිවත්තනත්ථං තාදිසස්සෙව තස්ස අභාවතො. න හි රූපාහාරො සහජාතපච්චයො හොති, නාපි පුරෙජාතපච්චයො හොති . යථා සහජාතානං සහජාතපච්චයො න හොති, එවං පුරෙජාතානං පච්ඡාජාතපච්චයො න හොති, පච්ඡාජාතානඤ්ච පුරෙජාතපච්චයො න හොති. කස්මා? තාදිසස්ස පච්චයලක්ඛණස්ස අභාවතො. යෙසඤ්හි යො ජනකො, න තෙහි තස්ස සහජාතතා අත්ථි, නාපි පුරෙජාතතා පුරෙජාතපච්චයලක්ඛණයුත්තා, පච්ඡාජාතපච්චයතාය පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි රූපධම්මත්තා. උපත්ථම්භකත්තෙපි එසෙව නයො, තස්මා සහජාතාදිවිධුරො එව තස්ස පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. තෙනෙව හි ‘‘සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය’’න්ති එත්ථ රූපජීවිතින්ද්‍රියං විය රූපාහාරො විසුං ගහිතො. තථා චාහ **“රූපාහාරො…පෙ…. ආහාරපච්චයොව හොති”**ති. **සහජාතතො පුරෙජාතතො ච අඤ්ඤස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියස්සාති** එත්ථ රූපාහාරෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එවඤ්ච කත්වාති පුරිමපුරිමෙහි අසඞ්ගහිතසඞ්ගණ්හනවසෙන පච්ඡිමපච්ඡිමානං ගහිතත්තා තථා රූපාහාරස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච වසෙන ඉධ ආහාරින්ද්‍රියපච්චයානං ගහිතත්තාති අත්ථො, අඤ්ඤථා ‘‘ආහාරපච්චයෙන පච්චයො, ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො’’ති වත්තබ්බං සියාති අධිප්පායො. තෙනෙවාහ **“ආරම්මණ…පෙ…. ඉච්චෙව වුත්ත”**න්ති. **තදඤ්ඤාභාවාති** තතො ආරම්මණාධිපතිපච්චයතො අඤ්ඤස්ස ඉධාධිප්පෙතකම්මාදිපච්චයස්ස කුසලෙ අභාවා. **තස්මාති** යස්මා ආරම්මණතො අඤ්ඤෙසං ද්වින්නං වසෙන උපනිස්සයො වුත්තො, තස්මා ‘‘ආරම්මණාධිපති ආරම්මණපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතී’’ති වත්තබ්බං, න ආරම්මණූපනිස්සයෙති අධිප්පායො. යදි එවං කස්මා පරිත්තත්තිකපඤ්හාවාරපච්චනීයෙ ආරම්මණං න වුත්තං. උපනිස්සයෙන හි අසඞ්ගහිතත්තෙ තං වත්තබ්බමෙව සියාති චොදනං සන්ධායාහ **“යං පනා”**තිආදි. තත්ථ **පුරිමෙහි අසඞ්ගහිතවසෙන වුත්තානන්ති** පුරිමෙහි පච්චයෙහි අසඞ්ගහිතවසෙන වුත්තානං පච්ඡිමානං පච්චයානං. **සඞ්ගහිතවිවජ්ජනාභාවතොති** අත්තනා සමානලක්ඛණතාය සඞ්ගහිතස්ස පච්චයස්ස විවජ්ජනාභාවතො, විවජ්ජනෙ කාරණං නත්ථීති අත්ථො. **උපනිස්සයතො අඤ්ඤාරම්මණාභාවතොති** අප්පමාණො ධම්මො අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණං හොන්තො ආරම්මණූපනිස්සයොව හොති ආරම්මණාධිපතිභාවතොති අත්ථො. යථා ආරම්මණෙ ගහිතෙ ආරම්මණූපනිස්සයො ගහිතොව හොති බලවාරම්මණභාවතො , එවං ආරම්මණූපනිස්සයෙ ගහිතෙ ආරම්මණං ගහිතමෙව හොති තංසභාවත්තාති තත්ථ තං විසුං න උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ **“න පන ආරම්මණූපනිස්සයස්ස ආරම්මණෙ අසඞ්ගහිතත්තා”**ති.

පච්ඡාජාතආහාරානන්ති අත්තනො පච්චයුප්පන්නතො පුරෙජාතකායතො පච්ඡාජාතානං අරූපාහාරානං. තෙ හි අත්තනා සහජාතඅරූපධම්මානං තංසමුට්ඨානරූපධම්මානම්පි සහජාතඅත්ථිපච්චයා හොන්ති, පුරෙජාතානං පන වත්ථූනං පච්ඡාජාතඅත්ථිපච්චයො. **පච්ඡාජාතින්ද්‍රියානන්ති** පච්ඡාජාතානං අරූපින්ද්‍රියානං. සෙසං ආහාරෙ වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. යස්මා එතෙ ආහාරින්ද්‍රියා යස්මිං ඛණෙ පුරෙජාතඅත්ථිපච්චයං ලභන්ති, තස්මිංයෙව ඛණෙ තංතංපච්චයුප්පන්නානං සහජාතඅත්ථිපච්චයො පච්ඡාජාතඅත්ථිපච්චයො ච හොන්ති, තස්මා වුත්තං **“සහාපි අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවො හොතී”**ති. **තිණ්ණන්ති** සහජාතාදීනං තිණ්ණං. **ඡහි හෙදෙහීති** විසුං ගහිතෙහි සහජාතාදීහි

පඤ්චහි යථාරහං එකජ්ඣං ගහිතභෙදෙන චාති ඡහි අත්ථිපච්චයභෙදෙහි. **එකෙකං සඞ්ගහෙත්වාති** අත්ථිපච්චයලක්ඛණං අවිගතපච්චයලක්ඛණඤ්ච විසුං විසුං ඡහි භෙදෙහි සඞ්ගහෙත්වා වුත්තං.

අජ්ඣත්තිකබාහිරභෙදතොති වත්තබ්බං චක්ඛාදීනං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච අධිප්පෙතත්තා, සපරසන්තානිකානඤ්ච ඉන්ද්‍රියානං අනධිප්පෙතත්තා. **නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං** පුරෙජාතභූතානන්ති අධිප්පායො. තෙසඤ්හි පුරෙජාතෙ සඞ්ගහො. **තදෙකදෙසස්සාති** ආරම්මණෙකදෙසස්ස, ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයානන්ති අත්ථො. **තෙසන්ති** නිස්සයාදීනං. **උපනිස්සයාදීසූති** උපනිස්සයපුරෙජාතපච්චයාදීසු. **තං පන** පුරෙජාතභූතං ආරම්මණං. **තත්ථාති** උපනිස්සයපච්චයසඞ්ගහෙ. යථාවුත්තනයො චෙත්ථ එකන්තෙන ගහෙතබ්බොති දස්සෙතුං **"අථ පනා"**තිආදි වුත්තං.

එව-සද්දො ආනෙත්වා යොජෙතබ්බො, අඤ්ඤථා තෙසු පඤ්හෙසු එකසභාවතොව පච්චයස්ස ආගමනං වුත්තං සියා. **තෙනාති** ''එකොවා''ති අවධාරණෙන අග්ගහිතෙන. **තෙසූති** සහජාතපුරෙජාතපච්චයෙසු. **උක්කට්ඨවසෙනාති** ''එකො ද්වෙ''තිආදිනා වුත්තඋක්කංසවසෙන. **තෙ තෙ පච්චයෙ සඞ්ගහෙත්වාති** තෙ හෙතුආදිපච්චයෙ සහජාතාදිපච්චයෙහි සඞ්ගහෙත්වා. **දස්සිතපච්චයපරිච්ඡෙදොති** සොළසාදිභෙදෙන සඞ්ගහෙත්වා දස්සිතපච්චයපරිච්ඡෙදො.

පභෙදපරිහානීසූති සහජාතපච්චයාදීහි සඞ්ගහිතපච්චයප්පභෙදෙ තංතංපච්චයපටික්ඛෙපෙ පඤ්හාපරිහානියඤ්චාති අත්ථො. **නහෙතුපච්චයාති** ඉමිනා හෙතුපච්චයතො අඤ්ඤෙ පච්චයා ගහිතාති කත්වා වුත්තං **"නහෙතුපච්චයාති එත්ථ ලබ්භමානපච්චයෙ සන්ධාය වුත්ත"**න්ති. **එවඤ්ච කත්වාති** සබ්බපච්චනීයසාධාරණලක්ඛණවසෙන වුත්තත්තා එව **න වත්තබ්බං සියා,** න හි හෙතුපච්චයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ හෙතුධම්මො හෙතුස්ස ධම්මස්ස සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති සක්කා වත්තුං. **වීසති පච්චයාති** හෙතුපච්චයෙන සද්ධිං වීසති පච්චයා. පරිහානීයං විත්ථාරකථං දස්සෙන්තොති යොජනා.

528. **තෙහි තෙහි පච්චයෙහීති** සහජාතපච්චයාදීහි තෙහි තෙහි සඞ්ගාහකභූතෙහි පච්චයෙහි. **තෙ තෙ පච්චයාති** සඞ්ගහෙතබ්බා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාදයො හෙතුපච්චයාදයො වා තෙ තෙ පච්චයා. **අඤ්ඤෙසං අභාවං සන්ධාය වුත්තං,** න තෙසං සබ්බෙසං සම්භවන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ **"න හී"**තිආදි. තත්ථ **ද්වෙයෙවාති** ආරම්මණාධිපතිං අපනෙත්වා ආහ. **අබ්‍යාකතස්සපීති** පි-සද්දෙන න කෙවලං කුසලස්සෙව, අථ ඛො අබ්‍යාකතස්සපීති කුසලං සම්පිණ්ඩෙති.

530. **තෙන සද්ධින්ති** වත්ථුනා සද්ධිං. **සුද්ධානන්ති** කෙවලානං වත්ථුනා විනා ච ගහිතානං කුසලක්ඛන්ධානං. යදිපි වත්ථුනා සද්ධිං සහජාතට්ඨො නත්ථි, නිස්සයාදිභාවො පන අත්ථෙවාති දස්සෙන්තො **"වත්ථුනා පනා"**තිආදිමාහ.

සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියානං අත්ථිපච්චයෙන සඞ්ගහෙතබ්බත්තා සහජාතාදීහි සඞ්ගහෙතබ්බානං තංසඞ්ගහො සුකරොති දස්සෙතුං උපනිස්සයෙන සඞ්ගහෙතබ්බානං සඞ්ගහො වුත්තනයො එවාති වුත්තං **"චතූසු සබ්බපච්චයෙ සඞ්ගණ්හිත්වා"**ති. කම්මං පන සහජාතූපනිස්සයෙහි අසඞ්ගහෙතබ්බතාපි අත්ථීති සරූපතො ගහිතං, අඤ්ඤථා ''තීසු පච්චයෙසූ''ති වත්තබ්බං සියා. **මිස්සකාමිස්සකස්සාති** සහජාතපුරෙජාතාදිභාවෙහි මිස්සකස්ස තථා අමිස්සකස්ස ච. වුත්තමෙවත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **"න හී"**තිආදි වුත්තං. **තෙනාති** අත්ථිපච්චයවිභාගසඞ්ගාහකානං සහජාතාදීනං ගහණෙන. **සබ්බපච්චයානං...පෙ.... හොතීති** ඉමිනා ''ඉමස්මිං පන පච්චයුද්ධාරෙ''තිආදිනා වුත්තොපි පච්චයසඞ්ගහො ඉධ අත්ථතො දස්සිතොයෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

නිස්සයො කස්මා න වුත්තො? සහජාතනිස්සයො පුරෙජාතනිස්සයොති හි සක්කා විභජිතුන්ති අධිප්පායො. **විප්පයුත්තො වා කස්මා න වුත්තො?** පුරෙජාතවිප්පයුත්තො පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තොති විභජිතුං සක්කාති අත්ථො. යං මිස්සකාමිස්සකභාවං මනසි කත්වා ''අවත්තබ්බත්තා''ති වුත්තං, තං දස්සෙන්තො **"නිස්සයො තාවා"**තිආදිමාහ. **විසෙසිතබ්බො** ''විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති අවිසෙසෙන පාළියං වුත්තත්තා. **සො වියාති** අත්ථිපච්චයො විය, නිස්සයපච්චයො විය වා අත්ථිපච්චයවිසෙසභාවෙන විප්පයුත්තපච්චයො න වත්තබ්බොව. ද්වින්නං පච්චයානං විය පභෙදසබ්භාවතොති දස්සෙන්තො **"සහජාතපුරෙජාතානඤ්චා"**තිආදිමාහ. **තථාතිආදිනා** වුත්තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙතුං **"චක්ඛතී"**තිආදි වුත්තං. තත්ථ මග්ගඵලධම්මානං මග්ගඵලතංසමුට්ඨානරූපවසෙන සහජාතඅත්ථිපච්චයො තෙසංයෙව පුරෙජාතචතුසන්තතිරූපවසෙන පච්ඡාජාතඅත්ථිපච්චයො වුත්තො, න පන විප්පයුත්තපච්චයභාවො චක්ඛතීති යොජනා. **සොති** විප්පයුත්තපච්චයො.

හෙතුආදීනං සහජාතන්තොගධත්තා හෙතුආදයො තබ්බිසෙසා හොන්තීති කත්වා වුත්තං **"සහජාතපච්චයො ච හෙතුආදීහි විසෙසෙතබ්බො"**ති. **සොති** සහජාතපච්චයො. **විරුද්ධපච්චයෙහීති** සහජාතපුරෙජාතස්ස සහජාතාදිභාවෙන විරුද්ධෙහි පච්චයෙහි. තෙනාහ **"උප්පත්තිකාලවිරුද්ධෙහි පච්චයෙහී"**ති.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා

නහෙතුමූලකවණ්ණනා

532. **අධිපතිපච්චයාදිභූතො ආරම්මණපච්චයොති** ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයෙ වදති. තෙ ච යස්මා ආරම්මණසභාවා එව, තස්මා වුත්තං **''පරිහායතියෙවා''**ති. **පන්නරසසූති** දුතියෙ සහජාතපච්චයෙ ''හෙතුපච්චයො''තිආදිනා වුත්තෙසු පන්නරසසු. **එකාදසන්නං වසෙනාති** සහජාතපච්චයො, සහජාතතාවිසිට්ඨා අධිපතිනිස්සයකම්මාහාරින්ද්‍රියත්ථිඅවිගතහෙතුඣානමග්ගා චාති ඉමෙසං එකාදසන්නං වසෙන. **සහජාතෙ අන්තොගධා** හෙතුආදයො. **තස්මිං පටික්ඛිත්තෙති** තස්මිං සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ. **අනන්තොගධා** සහජාතෙ , කෙ පන තෙති ආහ **''ආරම්මණාධිපතිපුරෙජාතනිස්සයාදයො''**ති. **ආරම්මණාදිආකාරෙනාති** ආරම්මණපුරෙජාතනිස්සයනානාක්ඛණිකකම්මාදිආකාරෙන.

තස්මිං පටික්ඛිත්තෙති තස්මිං සහජාතපච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ. **ඉමෙ වාරාති** සහජාතං පුරෙජාතන්ති විස්සජ්ජිතවාරා. **එතෙ නිස්සයාදයොති** සහජාතතාවිසිට්ඨෙ නිස්සයාදිකෙ වදති, න ඉතරෙ. තෙනාහ **''යස්මා ච...පෙ.... පටික්ඛෙපෙන පටික්ඛිත්තා''**ති.

නිස්සයාදිභූතඤ්ච සහජාතපච්චයං ඨපෙත්වාති එතෙන ''ඨපෙත්වා සහජාතපච්චය''න්ති එත්ථ අන්තොගධනිස්සයාදිභාවොයෙව සහජාතපච්චයො ගහිතොති දස්සෙති. **නිස්සයාදීති ආදි**-සද්දෙන හෙතුආදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන පවත්තිසබ්භාවතොති** අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන සහජාතාදීහි පවත්තිසබ්භාවතො අඤ්ඤමඤ්ඤෙ පටික්ඛිත්තෙ ''කුසලො කුසලාබ්‍යාකතස්සා''ති වාරො පරිහායති. **තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්නානන්ති** ඉදං සාමඤ්ඤවචනම්පි ''අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඞ්ගහං ගතා''ති වචනතො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයලාභීනංයෙව ගහණං සියාති ආසඞ්කං නිවත්තෙතුං **''කුසලො ච කුසලස්සා''**තිආදි වුත්තං. **සමුදායභූතොති** චතුක්ඛන්ධසමුදායභූතො. **එකදෙසභූතෙහීති** තස්සෙව එකදෙසභූතෙහි. **''කුසලො පනා''**තිආදි ''නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන...පෙ.... පරිහායතී''ති ඉමස්ස අට්ඨකථාවචනස්ස සමාධානවචනං.

රූපක්ඛන්ධෙකදෙසොව හොන්ති රූපාහාරරූපින්ද්‍රියවසෙන, ''එකන්තෙන විප්පයුත්තපච්චයධම්මෙහී''ති වුත්තධම්මා ''තෙ''ති පච්චාමට්ඨාති ආහ **''තෙති තෙ විප්පයුත්තපච්චයධම්මා''**ති.

533. **පච්චනීයගණනං දස්සෙතුන්ති** වුත්තෙපි නනු පච්චයගණනමෙව දස්සිතං හොතීති කස්සචි ආසඞ්කා සියාති තං නිවත්තෙන්තො ආහ **''පච්චනීයවාරගණනා හි දස්සිතා''**ති. බලවකම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයො හොති, ඉතරං කම්මපච්චයො එවාති ආහ **''විපාකස්සපි පන...පෙ.... කම්මපච්චයො හොතී''**ති.

නහෙතුමූලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

534. **පරිච්ඡින්නගණනානීති** ඉදං න ගණනාපෙක්ඛං, අථ ඛො විස්සජ්ජනාපෙක්ඛන්ති ආහ **''පරිච්ඡින්නගණනානි විස්සජ්ජනානී''**ති. පච්චනීයතො ඨිතොපි හෙතු නයානං මූලභාවෙනෙව ඨිතොති ආහ **''හෙතුමූලකෙ''**ති, අට්ඨකථායං පන ''නහෙතුමූලක''මිච්චෙව වුත්තං.

538. **මූලං සඞ්ඛිපිත්වාති** සත්තමූලකං අට්ඨමූලකං නවමූලකඤ්ච සඞ්ඛිපිත්වා. **ද්වීසූති** ''තීණී''ති වුත්තෙසු තීසු විස්සජ්ජනෙසු පුරිමෙසු ද්වීසු ''කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා''ති ඉමෙසු. තෙනාහ **''විපාකො පච්චයුප්පන්නො හොතී''**ති. **තතියෙති** ''අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා''ති ඉමස්මිං. **තෙසමුට්ඨානිකකායොති** උතුචිත්තාහාරානං වසෙන තෙසමුට්ඨානිකකායො.

545. **එතං ද්වයං සන්ධාය වුත්තං,** යථා අරූපං අරූපස්ස, එවං රූපම්පි රූපස්ස විප්පයුත්තපච්චයො න හොතීති. **රූපාබ්‍යාකතො අරූපාබ්‍යාකතස්සාති** ඉදං වත්ථුඛන්ධෙ සන්ධාය වුත්තං. **අරූපාබ්‍යාකතො රූපාබ්‍යාකතස්සාති** ඉදං පන චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චාති තෙසං එකන්තිකො විප්පයුත්තපච්චයභාවොති ආහ **''සහජාත...පෙ.... හොතියෙවා''**ති. **සහජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනාති** සහජාතඅරූපාහාරින්ද්‍රියවසෙන.

546. **එකමූලකෙකාවසානා අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන ලබ්භන්තීති** ඉදං යථාරහවසෙන වුත්තන්ති තං යථාරහං පටික්ඛෙපාපටික්ඛෙපවසෙනපි දස්සෙතබ්බන්ති **''අත්ථිපච්චයෙ පනා''**තිආදි වුත්තං. **පුරිමෙසූති** නාරම්මණාදීසු. **නවාති** එකමූලකාවසානා නව. **ද්වෙයෙවාති** ''කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා''ති ඉමෙ ද්වෙයෙව.

පච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

550. **ඉමෙහෙවාති** ‘‘කුසලො කුසලස්ස, අකුසලො අකුසලස්සා’’ති ඉමෙහි එව **සමානා හොන්ති** කුසලාදිතාසාමඤ්ඤෙන. තෙන වුත්තං **‘‘අත්ථාභාවතො පන න අනුරූපා’’**ති. ‘‘කුසලො කුසලස්සා’’තිආදිනා සතිපි උද්දෙසතො සාමඤ්ඤෙ යෙභුය්‍යෙන සියා විභඞ්ගෙ විසෙසොති ආහ **‘‘යථායොගං නිද්දෙසතො වා’’**ති.

551. **හෙතුනාමන්ති** හෙතු ච තං නාමඤ්චාති හෙතුනාමං. **පච්චයන්ති** තමෙව පච්චයභූතං සන්ධායාති යොජනා.

552. **ද්වින්නම්පි අධිපතීනන්ති** සහජාතාරම්මණාධිපතීනං වසෙන, තං ‘‘කුසලං කුසලස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො වා’’තිආදිනා අට්ඨකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **නාරම්මණෙ සත්තාති** සහජාතාධිපතිස්ස වසෙන වුත්තං, **න සහජාතෙ සත්තාති** ආරම්මණාධිපතිස්ස වසෙන වුත්තන්ති යොජනා. **එවන්ති** යථා අධිපතිම්හි වුත්තං, එවං සබ්බත්ථ සබ්බපච්චයෙසු. **‘‘තස්මිං තස්මිං…පෙ…. උද්ධරිතබ්බා’’**ති වත්වා තස්ස ගණනුද්ධාරස්ස සුකරතං උපායඤ්ච දස්සෙන්තො **‘‘අනුලොමෙ…පෙ…. විඤ්ඤාතු’’**න්ති ආහ.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

631. **පරිහාපනගණනායාති** පරිහාපෙතබ්බගණනාය **සමානත්තඤ්ච න එකන්තිකං** ඌනතමභාවස්සපි සම්භවතොති අධිප්පායො. තෙනාහ **‘‘නහෙතුනාරම්මණදුකස්සා’’**තිආදි. තත්ථ සද්ධිං යොජියමානෙන ඌනතරගණනෙන අධිපතිපච්චයෙන පරිහීනාපීති යොජනා. **සද්ධිං පරිහීනාපීති** වා ඉමස්මිං පක්ඛෙ ‘‘අධිපතිපච්චයෙනා’’ති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. **එතන්ති** ලක්ඛණං.

අට්ඨානන්ති අනුලොමතො අට්ඨානං අතිට්ඨනං. **තිට්ඨන්තීති** අනුලොමතොති යොජනා. **තෙසන්ති** හෙතුආදීනං. **ඉතරෙසූති** යාදිසා අධිප්පෙතා, තෙ දස්සෙතුං **‘‘අධිපති’’**තිආදි වුත්තං. **ඉමානි ද්වෙති** ‘‘කුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්සා’’ති ඉමානි ච ද්වෙ.

නහෙතුමූලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

636. **හෙතුයා වුත්තෙහි තීහීති** හෙතුපච්චයා වුත්තෙහි තීහි විස්සජ්ජනෙහි සද්ධිං. **වාරසාමඤ්ඤමෙව වදති,** න අත්ථසාමඤ්ඤන්ති අධිප්පායො. **තථා කම්මෙ තීණීති හෙතුයා වුත්තානෙවාති** වාති ‘‘කම්මෙ තීණී’’ති එත්ථ ‘‘හෙතුයා වුත්තානෙවා’’ති ඉමස්මිං අත්ථවචනෙපි තථා වාරසාමඤ්ඤමෙව සන්ධාය වදතීති අත්ථො.

644. **එකෙකමෙවාති** එකෙකමෙව විස්සජ්ජනං.

650. **සකට්ඨානෙති** අත්තනා ඨිතට්ඨානෙ. **තතො පරෙතරාති** තතො අග්ගහිතපච්චයතො පරෙතරා පච්චනීයතො. **නාහාරෙ…පෙ…. ලාභො හොතීති** ආහාරපච්චයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයං, අනුලොමතො ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ ච පච්චනීයතො ඨිතෙ ආහාරපච්චයං අනුලොමතො යොජෙත්වා යථා පඤ්හො ලබ්භතීති අත්ථො. **තෙසූති** ආහාරින්ද්‍රියෙසු. **ද්විධා භින්නානි** පච්චනීයතො අනුලොමතො ච යොජෙතබ්බභාවෙන.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාත්තිකවණ්ණනා

1. වෙදනාත්තිකෙ **පටිච්චාදිනියමන්ති** තිකපදසම්බන්ධවසෙන පටිච්චවාරාදීසු වත්තබ්බං පටිච්චසහජාතට්ඨාදිනියමනං **න ලභන්ති** වෙදනාරූපනිබ්බානානි. කස්මා? තිකමුත්තකත්තා. තථා **පච්චයුප්පන්නවචනං**. න හි සක්කා වත්තුං වෙදනං රූපං නිබ්බානඤ්ච සන්ධාය ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො උප්පජ්ජතී’’ති. **තිකධම්මානන්ති** වෙදනාත්තිකධම්මානං. **තත්ථාති** හෙතුපච්චයාදීසු. **යථානුරූපතොති** වෙදනාදීසු යො යස්ස වෙදනාය සම්පයුත්තධම්මස්ස ආරම්මණාදිපච්චයො භවිතුං යුත්තො, තදනුරූපතො. **ආරම්මණාදීති ආදි-**සද්දෙන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති.

10. **කුසලත්තිකෙපි පරිහීනන්ති** ඉදං පච්චනීයං සන්ධාය වුත්තං. **රූපාරූපධම්මපරිග්ගාහකත්තාති** ඉදං අනාදිභූතස්සපි සහජාතස්ස ආදිම්හි ඨපනෙ කාරණවචනං. **ආදි-සද්දෙනාති** ‘‘සහජාතාදයො’’ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන. යථාරහං ආරබ්භ උප්පත්තිවසෙන සබ්බෙ අරූපධම්මා ආරම්මණාදීනං පච්චයුප්පන්නා හොන්තීති වුත්තං **‘‘පච්චයුප්පන්නවසෙන සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකානං ආරම්මණාදීන’’**න්ති. ආදි-සද්දෙන

ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයාදිකෙ සඞ්ගණ්හාති. **තෙනාති** ‘‘සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකා පනා’’තිආදිවචනෙන. **සබ්බට්ඨානිකානං…පෙ…. දස්සිතා හොති** සහජාතදස්සනෙනාති අත්ථො. එකදෙසපරිහානිදස්සනෙනෙව හි සමුදායපරිහානි දස්සිතා හොතීති. **සහජාතාදයොති** වා ආදි-සද්දෙන සබ්බට්ඨානිකා චත්තාරොපි දස්සිතා හොන්තීති. **සහජාතමූලකාති** සහජාතපච්චයෙ සති භවන්තා න සහජාතං පුරතො කත්වා පාළියං ආගතා. තෙනාහ **‘‘සහජාතනිබන්ධනා…පෙ…. වුත්තං හොතී’’**ති. සො පච්ඡාජාතො කස්මා පන න පරිහායතීති සම්බන්ධො. **තත්ථාති** යථාවුත්තාය පරිහානියං අපරිහානියඤ්ච. **සහජාතනිබන්ධනෙහීති** සහජාතධම්මනිමිත්තෙහි පච්චයභාවෙහි ඉධ පච්චයධම්මහෙතුකො වුත්තො. **එත්ථෙවාති** පරිහානියංයෙව. සා හි ඉධ අධිකතා. සහජාතනිබන්ධනානමෙව පරිහානීති වුත්තෙ ‘‘කිං සබ්බෙසංයෙව නෙසං පරිහානී’’ති ආසඞ්කාය ආහ **‘‘සහජාත…පෙ…. දස්සිතමෙත’’**න්ති.

17. **නයදස්සනමෙව කරොතීති** යථා අහෙතුකකිරියචෙතනං සන්ධාය ‘‘නහෙතුපච්චයා නකම්මපච්චයා’’ති වත්තුං ලබ්භා, එවං නවිපාකපච්චයාතිපි ලබ්භා. අහෙතුකමොහං පන සන්ධාය ‘‘නහෙතුපච්චයා නවිපාකපච්චයා’’ති ලබ්භා, න ‘‘නකම්මපච්චයා’’ති. තෙනාහ **‘‘න ච පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මසාමඤ්ඤදස්සන’’**න්තිආදි.

25-37. **යථා කුසලත්තිකං, එවං ගණෙතබ්බන්ති** ඉදං යං සන්ධාය පාළියං නික්ඛිත්තං, තං දස්සෙතුං වුත්තං **‘‘හෙතුමූලකානං…පෙ…. නගණනසාමඤ්ඤ’’**න්ති. න හි කුසලත්තිකෙ අනුලොමපච්චනීයෙ ගණනාහි වෙදනාත්තිකෙ තා සමානා. **පරිවත්තෙත්වාපි යොජිතාති** එත්ථ ‘‘නහෙතුපච්චයා නපුරෙජාතපච්චයා ආරම්මණෙ එක’’න්ති ආරම්මණං පඨමං වත්වා වත්තබ්බම්පි පුරෙජාතං පරිවත්තෙත්වා පඨමං වුත්තන්ති වදන්ති. තථා **නහෙතුපච්චයා කම්මෙ තීණීති** ඉදමෙව පදං පරිවත්තෙත්වා ‘‘නකම්මපච්චයා හෙතුයා තීණීති වුත්ත’’න්තිපි වදන්ති.

39. **තංසම්පයුත්තෙති** තෙන දොමනස්සෙන සම්පයුත්තෙ. දොමනස්සසීසෙන සම්පයුත්තධම්මා වුත්තා. **සද්ධාපඤ්චකෙසූති** සද්ධාසීලසුතචාගපඤ්ඤාසු. **කත්තබ්බන්ති** වා යොජනා කාතබ්බාති අත්ථො. **අවසෙසෙසූති** රාගාදීසු. **පාළිගතිදස්සනත්ථන්ති** ‘‘එවං පාළි පවත්තා’’ති පාළියා පවත්තිදස්සනත්ථං. **රාගාදීහි** උපනිස්සයභූතෙහි. **අනුප්පත්තිතොති** න උප්පජ්ජනතො. තං පාළිගතිං තිකන්තරපාළියා දස්සෙන්තො **‘‘කුසලත්තිකෙපිහී’’**තිආදිමාහ. **ඉධාපීති** ඉමස්මිං වෙදනාත්තිකෙපි.

62. **අනඤ්ඤත්තන්ති** අභෙදං. සුඛවෙදනාසම්පයුත්තො හි ධම්මො සුඛවෙදනාසම්පයුත්තස්සෙව ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, න ඉතරෙසං. එස නයො සෙසපදෙසු සෙසෙසු ච ‘‘තීණි’’ති ආගතට්ඨානෙසු. තෙන වුත්තං **‘‘සබ්බානි තීණි සුද්ධානං තිණ්ණං පදානං වසෙන වෙදිතබ්බානී’’**ති. ‘‘පච්ඡාජාතා අරූපධම්මානං පච්චයො න හොන්ති’’ති යුත්තමෙතං, පුරෙජාතා පන අරූපධම්මානං පච්චයා න හොන්තීති කථමිදං ගහෙතබ්බන්ති චොදනං සන්ධායාහ **‘‘පුරෙජාතා’’**තිආදි, පුරෙජාතා හුත්වා පච්චයො න හොන්තීති අත්ථො. පුරිමතරං උප්පජ්ජිත්වා ඨිතා හි රූපධම්මා පච්ඡා උප්පන්නානං අරූපධම්මානං පුරෙජාතපච්චයො හොන්ති, න චායං නයො අරූපධම්මෙසු ලබ්භති. තෙන වුත්තං **‘‘පුරෙජාතත්තාභාවතො’’**ති. **තථා පච්ඡාජාතත්තාභාවතොති** යථා ඉමස්මිං තිකෙ කස්සචි ධම්මස්ස පුරෙජාතත්තාභාවතො පුරෙජාතපච්චයො න හොන්තීති වුත්තං, තථා පච්ඡාජාතත්තාභාවතො පච්ඡාජාතා හුත්වා පච්චයො න හොන්ති, පච්ඡාජාතපච්චයො න හොන්තීති අත්ථො. න හි එකස්මිං සන්තානෙ කෙසුචි අරූපධම්මෙසු පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා ඨිතෙසු පච්ඡා කෙචි අරූපධම්මා උප්පජ්ජන්ති, යතො තෙ තෙසං පච්ඡාජාතපච්චයො භවෙය්‍යුං.

83-87. **අවසෙසෙසු අට්ඨසූති** ‘‘සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො’’තිආදිනා එකමූලකෙකාවසානා යෙ නව නව වාරා ආරම්මණපච්චයාදීසු ලබ්භන්ති, තෙසු යථාවුත්තමෙකං වජ්ජෙත්වා සෙසෙසු අට්ඨසු. **තීස්වෙවාති** සුද්ධෙසු තීස්වෙව සහජාතකම්මපච්චයො ලබ්භති.

වෙදනාත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපාකත්තිකවණ්ණනා

1-23. **සොයෙවාති** අකතසමාසෙහි පදෙහි යො අත්ථො වුච්චති, සොයෙව අත්ථො වුත්තො හොති.

24-52. **තන්ති** තං වචනං, **තං** වා කටත්තාරූපං. යස්මා චිත්තසමුට්ඨානස්ස උපාදාරූපස්ස යථා ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පත්ති, තථා මහාභූතෙ ච පටිච්ච උප්පත්ති. න හි තස්ස තදුභයං විනා උප්පත්ති අත්ථි, න එවං කටත්තාරූපස්ස. තඤ්හි කම්මස්ස කටත්තා උප්පජ්ජමානං මහාභූතෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති, තස්මා චිත්තසමුට්ඨානං රූපං උපාදාරූපස්ස තං විසෙසං දස්සෙතුං තදෙව වුත්තං, න කටත්තාරූපං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං **‘‘ඛන්ධෙ පටිච්චා’’**තිආදිමාහ. යදිපි කටත්තාරූපං ‘‘මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං උපාදාරූප’’න්ති එත්ථ න ගහිතං, වචනන්තරෙන පන ගහිතමෙවාති දස්සෙන්තො **‘‘පවත්තියං පනා’’**තිආදිමාහ. **එවඤ්ච කත්වාති** ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පත්තියා අභාවතොයෙව. **නාහාරපච්චයෙති** ආහාරපච්චයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ. **තම්පීති** කටත්තාරූපම්පි. ඨිතික්ඛණෙ කටත්තාරූපස්ස ආහාරො උපත්ථම්භකො හොතීති කත්වා වුත්තං **‘‘උප්පාදක්ඛණෙ’’**ති.

විපාකත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා

51. අධිපතිධම්මොයෙව ලොකුත්තරධම්මෙසු නාධිපතිපච්චයා උප්පජ්ජතීති ආහ **"නාධිපතිපච්චයාති සයං අධිපතිභූතත්තා"**ති. නනු අධිපතිධම්මොපි ආරම්මණාධිපතිවසෙන අධිපතිපච්චයෙන උප්පජ්ජතීති චොදනං සන්ධායාහ **"අවිරහිතා…පෙ…. දස්සෙතී"**ති. **අවිරහිතාරම්මණාධිපතීසූති** ලොකුත්තරෙ සන්ධායාහ. තෙ හි නිබ්බානාරම්මණත්තා එවං වුච්චති. පි-සද්දෙන කො පන වාදො විරහිතාරම්මණාධිපතිඅනෙකන්තාරම්මණාධිපතීසූති දස්සෙති.

72. **අනුපාලනුපත්ථම්භනවසෙනාති** ජීවිතින්ද්‍රියං විය කටත්තාරූපානං අනුපාලනවසෙන ඔජා තස්සෙව කම්මජකායස්ස උපත්ථම්භනවසෙන පච්චයො හොති, න ජනකවසෙනාති යොජනා. **එතස්මිං පන අත්ථෙ සතීති** කම්මජකලාපෙ ඔජා තස්සෙව කම්මජකායස්ස උපත්ථම්භකවසෙන පච්චයො හොතීති එතස්මිං අත්ථෙ ලබ්භමානෙ. **ආහාරන්තිපි වත්තබ්බන්ති** යථා ජීවිතින්ද්‍රියවසෙන ''උපාදින්නුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තං, එවං යථාවුත්තආහාරස්සපි වසෙන වත්තබ්බන්ති අත්ථො. එත්ථ ච යස්මිං කලාපෙ කම්මජා ඔජා කදාචි තස්සෙව උපත්ථම්භනපච්චයො හොතීති අයමත්ථො අට්ඨකථායං දස්සිතො. යදි කම්මජා ඔජා එකංසතො සකලාපරූපුපත්ථම්භනවසෙනෙව පවත්තති, තථා සති ඉමාය පාළියා විරොධො සියාති දස්සෙන්තො **"යදි ච…පෙ…. හොතී"**ති අට්ඨකථාවචනං උද්ධරිත්වා තත්ථ දොසං විභාවෙන්තො **"එවං සතී"**ති ආහ. තත්ථ **තන්ති** තං වචනං. **අනජ්ඣොහටාය** අත්තනො පච්චයතො නිබ්බත්තාය, පච්චයො වෙත්ථ කම්මංයෙව. තෙනාහ **"සසන්තානගතාය උපාදින්නොජායා"**ති.

අයම්පි පඤ්හො, න කෙවලං පුබ්බෙ වුත්තආහාරොයෙවාති අධිප්පායො. **උද්ධරිතබ්බො සියා,** න ච උද්ධටො. **තස්මාති** එතස්ස ''වාදො බලවතරො''ති එතෙන සම්බන්ධො. කස්මා පන යථාවුත්තෙසු ද්වීසු පඤ්හෙසු ආහාරො න උද්ධටොති ආහ **"අජ්ඣොහටස්සා"**තිආදි. තත්ථ **දුතියපඤ්හොති** දුකමූලකෙ දුතියපඤ්හොති යොජනා. **දුතියපඤ්හො ච න උද්ධටොති** එත්ථාපි ''අජ්ඣොහටස්ස…පෙ…. අභාවතො''ති ඉදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. **ඉතරස්සාති** අනජ්ඣොහටස්ස. **අජ්ඣොහටමෙව** න අනජ්ඣොහටං, යථාවුත්තොජන්ති අධිප්පායො. **"බලවතරො"**ති වත්වා තස්ස බලවතරභාවං දස්සෙන්තො **"න හී"**තිආදිමාහ. කතිපයාලොපෙ අජ්ඣොහරිත්වා ඨපිත්වා ඨිතස්ස විය අජ්ඣොහටමත්තාහි මණ්ඩූකාදීහි අජ්ඣොහාරකස්ස සරීරෙ විසෙසාධානං වෙදිතබ්බං.

ඉධ වුත්තෙහීති ඉමස්මිං උපාදින්නත්තිකෙ වුත්තෙහි. **එකමූලකදුකතිකාවසානපඤ්හවිස්සජ්ජනෙහීති** එකපදමූලකෙහි දුකාවසානෙහි තිකාවසානෙහි ච පඤ්හවිස්සජ්ජනෙහි. තෙ පන ''අනුපාදින්නුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස අනුපාදින්නුපාදානියස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස අනුපාදින්නුපාදානියස්ස අනුපාදින්නඅනුපාදානියස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං වෙදිතබ්බො. **ඉධාති** ඉමස්මිං උපාදින්නත්තිකෙ. **දුතියදුකාවසානෙ වියාති** දුතියදුකාවසානෙ පඤ්හවිස්සජ්ජනෙ විය, ''අනුපාදින්නුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස අනුපාදින්නුපාදානියස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතං පච්ඡාජාත''න්ති එතස්ස විස්සජ්ජනෙ වියාති අත්ථො. අයඤ්ච අත්ථො තතියපදමූලකෙසු දුකතිකාවසානපඤ්හෙසුපි ලබ්භතෙව . යදි පන තෙ පඤ්හා කුසලත්තිකෙපි ලබ්භන්ති, අථ කස්මා තත්ථ න උද්ධටාති ආහ **"සුඛාවබොධනත්ථං පන තත්ථ සහජාතවසෙනෙව විස්සජ්ජනං කත"**න්ති. **සහජාතවසෙනෙවාති** සහජාතඅත්ථිපච්චයවසෙනෙව. **එකමූලකදුකාවසානාති** ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස චා''ති එවංපකාරා පඤ්හා. **තත්ථ** කුසලත්තිකෙ උද්ධටා. **ඉධ පන** ඉමස්මිං උපාදින්නත්තිකෙ. **එතෙහි** යථාවුත්තෙහි විස්සජ්ජනෙහි. **එකො ධම්මොති** එකො වෙදනාදිකො පච්චයධම්මො. **අනෙකෙහීති** සහජාතපච්ඡාජාතාදීහි අනෙකෙහි අත්ථිපච්චයවිසෙසෙහි. **අනෙකෙසං ධම්මානන්ති** අනෙකෙසං පච්චයුප්පන්නධම්මානං. **එකො අත්ථිපච්චයොති** ඉදං අත්ථිපච්චයතාසාමඤ්ඤතො වුත්තං.

ඉදානි යථාවුත්තං අවුත්තඤ්ච අත්ථිපච්චයෙ ලබ්භමානං විසෙසං විත්ථාරතො දස්සෙන්තො **"එකො හී"**තිආදිමාහ. තත්ථ **එකොති** අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු එකො. **එකස්සාති** තාදිසස්සෙව එකස්ස. අඤ්ඤථා හි එකො ධම්මො එකස්ස ධම්මස්ස පච්චයො නාම නත්ථි. **එකෙනෙවාති** සහජාතඅත්ථිපච්චයෙනෙව යථා ඔක්කන්තික්ඛණෙ වත්ථු. තඤ්හි අත්තනා සහජාතස්ස නාමස්ස සහජාතඅත්ථිපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති, න පුරෙජාතාදිනා. **එකො** සහජාතඅරූපක්ඛන්ධො **අනෙකෙසං** අත්තනා සහජාතානං අරූපක්ඛන්ධානං **එකෙන** සහජාතඅත්ථිපච්චයෙන, **අනෙකෙහි** සහජාතපච්ඡාජාතඅත්ථිපච්චයෙහි යථාක්කමං අත්තනා සහජාතානං චිත්තසමුට්ඨානරූපානං පුරෙජාතානං තෙසමුට්ඨානිකරූපානං. **අනෙකො** පුරෙජාතවත්ථුරූපඤ්චෙව සහජාතඅරූපක්ඛන්ධා ච **එකස්ස** අරූපක්ඛන්ධස්ස යථාක්කමං පුරෙජාතසහජාතඅත්ථිපච්චයෙහි. **අනෙකො** අරූපධම්මො **අනෙකෙසං** සහජාතඅරූපධම්මානං පුරෙජාතරූපධම්මානඤ්ච සහජාතපච්ඡාජාතඅත්ථිපච්චයෙහි. **අනෙකො** වා ආහාරින්ද්‍රියප්පකාරො **අනෙකෙසං** රූපධම්මානං යථාරහං සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙන අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. එවං පච්චයුප්පන්නානං අසමානත්තෙපි අයමත්ථො සම්භවති, සමානත්තෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙනාහ **"සමානත්තෙ පච්චයුප්පන්නධම්මාන"**න්ති. **සහජාතං පුරෙජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොතීති**

සහජාතඅත්ථිපච්චයධම්මො පුරෙජාතඅත්ථිපච්චයධම්මෙන සහෙව අත්ථිපච්චයො හොති. යථා වත්ථුනා පුරෙජාතඅත්ථිපච්චයං ලභන්තා එව කුසලාදිධම්මා සහජාතානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං සහජාතඅත්ථිපච්චයො හොන්ති, තථා තෙ පුරෙජාතස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයොපි හොන්තියෙව. තෙනාහ **"පච්ඡාජාතෙන වා"**ති. අත්ථිපච්චයො හොතීති සම්බන්ධො. අයං සහජාතපච්ඡාජාතානං අත්ථිපච්චයභාවො පච්චයධම්මානං අභෙදෙ එව ඉච්ඡිතො, න භෙදෙ. තෙනාහ **"අනඤ්ඤධම්මත්තෙන...පෙ.... නානාධම්මත්තෙ"**ති.

ඉදානි තස්ස නානාධම්මත්තෙ අභාවං පාළියා විභාවෙන්තො **"යදි සියා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **එකො අත්ථිපච්චයභාවො නත්ථීති** එකස්සෙව පච්චයධම්මස්ස වසෙන ලබ්භමානො එකො අත්ථිපච්චයභාවො නත්ථි. කස්මා? විරොධතො. තෙන වුත්තං **"සහජාත...පෙ.... න වුත්ත"**න්ති. **එවඤ්ච කත්වාති** සහජාතපච්ඡාජාතානං එකධම්මවසෙන සහ අලාභතො එව. **එකධම්මවසෙනාති** එකස්සෙව පච්චයධම්මස්ස වසෙන. තෙනාහ **"නානාධම්මානං විරුද්ධසභාවත්තා"**ති. විරුද්ධසභාවතා ච සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන වෙදිතබ්බා, ඉධ පන ලොකියලොකුත්තරාදිභාවතොති. **අඤ්ඤථාති** තෙසං සහජාතපච්ඡාජාතානං එකජ්ඣං ලාභෙ. **ඉන්ද්‍රියපටික්ඛෙපෙපීති** ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙපි. **තස්ස පඤ්හස්ස ලාභතොති** ''උපාදින්නුපාදානියො ච අනුපාදින්නුපාදානියො ච ධම්මා උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති එතස්ස පඤ්හස්ස ලාභතො. **බාවීසාති** එකමූලකාවසානා නව, එකමූලකදුකාවසානා පඤ්ච, එකමූලකතිකාවසානමෙකං, දුකමූලකෙකාවසානා චත්තාරො, දුකමූලකාවසානා ද්වෙ, දුකමූලකතිකාවසානමෙකන්ති එවං බාවීසති. යථා පුබ්බෙ සහජාතං පුරෙජාතෙන සහෙව අත්ථිපච්චයො හොතීති වුත්තං, එවං පුරෙජාතම්පි තෙනාති දස්සෙන්තො ආහ **"පුරෙජාතං සහජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොතී"**ති. තත්ථ **සහජාතෙනෙව සහාති** සහජාතෙන සහෙව. අට්ඨානප්පයුත්තො හි අයං එව-සද්දො, සහජාතෙන න විනා පුරෙජාතඅත්ථිපච්චයොති අත්ථො. ඉතරෙසු පන අත්ථිපච්චයධම්මෙසු නියමො නත්ථි තෙහි සහාපි විනාපි භාවතො. තෙනාහ **"න ඉතරෙහී"**ති. **තම්පි වත්ථු තංසහිතපුරෙජාතමෙවාති** යං ''පුරෙජාතං සහජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොතී''ති වුත්තං, තම්පි වත්ථුපුරෙජාතඤ්චෙව තංසහිතාරම්මණපුරෙජාතමෙව ච, න කෙවලං ආරම්මණපුරෙජාතං. තෙනාහ **"න ඉතර"**න්ති.

ඉදානි යථාවුත්තමත්ථං පාඨන්තරෙන විභාවෙතුං **"කුසලත්තිකෙ හී"**තිආදි වුත්තං. යදි පුරෙජාතං තංසහජාතෙන විනාපි අත්ථිපච්චයො සියා, ''නවිප්පයුත්තපච්චයා අත්ථියා පඤ්චා''ති වත්තුං න සක්කා, වුත්තඤ්චෙතං, තස්මා විඤ්ඤායති ''පුරෙජාතං සහජාතෙන සහෙව අත්ථිපච්චයො හොතී''ති. **නවිප්පයුත්තෙ බාවීසාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. **තත්ථාති** සනිදස්සනත්තිකෙ. **අත්ථිවිභඞ්ගෙති** අත්ථිපච්චයස්ස විභජනෙ. **තිකමූලකෙකාවසානන්ති** ''සනිදස්සනසප්පටිඝො ච අනිදස්සනසප්පටිඝො ච අනිදස්සනඅප්පටිඝො ච ධම්මා අනිදස්සනසප්පටිඝස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං තිකමූලකො එකාවසානො පඤ්හො උද්ධටො. **පච්චයුද්ධාරෙති** ච තත්ථෙව පච්චයුද්ධාරෙ. තථා ච සො පඤ්හො උද්ධටො. තයිදං කථං, යදි පුරෙජාතං සහජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොතීති චොදනායං ආහ **"තං වත්ථුසහිතස්ස...පෙ.... පච්චයභාවතො"**ති. තස්සත්ථො – යදිපි තත්ථ සනිදස්සනසප්පටිඝග්ගහණෙන ආරම්මණපුරෙජාතස්ස අත්ථිපච්චයභාවො වුත්තො, තථාපි අනිදස්සනඅප්පටිඝග්ගහණතො වත්ථුම්පි ගහිතන්ති වත්ථුසහිතස්ස ආරම්මණපුරෙජාතස්ස සහජාතෙන සහෙව අත්ථිපච්චයභාවො වුත්තොති. **පච්ඡාජාතං ආහාරින්ද්‍රියෙහෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොති,** න පුරෙජාතෙනාති අධිප්පායො. **අනඤ්ඤධම්මත්තෙති** පච්චයධම්මස්ස අනඤ්ඤත්තෙ. සහජාතෙන සහ අත්ථිපච්චයො හොතීති යොජනා. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. තත්ථාපි පටියොගිපුරෙජාතංයෙව දට්ඨබ්බං. ''අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු පනා''තිආදිනා අත්තනා දස්සිතං විචාරං **"එවමෙත"**න්ති නිගමනවසෙන පච්චාමසති.

උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. විතක්කත්තිකවණ්ණනා

22. විතක්කත්තිකෙ **සත්තසු මූලකෙසූති** ''සවිතක්කසවිචාරං ධම්මං පටිච්චා''තිආදිනා ආගතානි තීණි එකකානි, තීණි දුකානි, එකං තිකන්ති එවං එකමූලකානි යානි සත්තමූලකානි, තෙසු. **යථාක්කමන්ති** පාළියං ආගතානුක්කමෙන. **සත්තාති** පඨමෙ එකකෙ සත්ත. **පඤ්චාති** දුතියෙ පඤ්ච. තානිමානි හෙතුපච්චයෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බානි. ඉධ පන පවත්තිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං. **තීණීති**ආදීසු තතියෙ තීණි, චතුත්ථෙ එකං, පඤ්චමෙ තීණි, ඡට්ඨෙපි තීණි, සත්තමෙ එකං. තානි පන යථාක්කමං තතියපදං පටිච්ච තතියපදදුතියපදතදුභයවසෙන, පඨමපදතතියපදානි පටිච්ච තතියපදවසෙන, පඨමපදදුතියපදානි පටිච්ච පඨමපදතතියපදතදුභයවසෙන, දුතියපදතතියපදානි පටිච්ච පඨමපදතතියපදතදුභයවසෙන, පඨමදුතියතතියපදානි පටිච්ච තතියපදවසෙනෙව වෙදිතබ්බානි. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ අට්ඨවීසාතිආදීසුපි** ඉමිනාව නයෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. **එවන්ති** යථාවුත්තං ගණනං පච්චාමසති. **දුතියතතියමූලකෙසු එකං එකන්ති** දුතියමූලකෙ එකං, තතියමූලකෙ එකන්ති යොජෙතබ්බං. **තථා ආසෙවනෙති** යථා පුරෙජාතෙ එකාදස, තථා ආසෙවනෙති අත්ථො. **අඤ්ඤානීති** අධිපතිඅඤ්ඤමඤ්ඤපුරෙජාතාසෙවනතො අඤ්ඤෙසු පච්චයෙසු ගණනානි. **හෙතුආරම්මණසදිසානීති** හෙතුආරම්මණපච්චයෙසු ගණනාසදිසානි.

31. **අවිසෙසෙනාති** ‘‘විපාක’’න්ති විසෙසනං අකත්වා න පන විස්සජ්ජනං කතන්ති යොජනා. තත්ථ කාරණං වත්තුං **‘‘කස්මා’’**තිආදිමාහ. **ඉතරෙසන්ති** ලොකියවිපාකානං. **තෙ විසුං නිද්ධාරෙත්වා වුත්තාති** තෙ යථාවුත්තලොකියවිපාකා අවිතක්කවිචාරමත්තසාමඤ්ඤතො විසුං නීහරිත්වා වුත්තා. ‘‘අවිතක්කවිචාරමත්තෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච අවිතක්කවිචාරමත්තා අධිපතී’’ති වුත්තරාසි **පුරිමකොට්ඨාසො**.

38. **එතන්ති** ‘‘අවිතක්කවිචාරමත්තං අවිතක්ක…පෙ.… සහ ගච්ඡන්තෙනා’’ති ආගතපාළිපදං. තස්ස අත්ථං දස්සෙතුං **‘‘මූලං…පෙ.… වුත්තං හොතී’’**ති ආහ. තත්ථ **අවිතක්ක…පෙ.… යොජෙන්තෙනාති** අවිතක්කෙහි අවිතක්කපරියායෙන වුත්තෙහි අවිතක්කවිචාරමත්තඅවිතක්කඅවිචාරපදෙහි සහ මූලපදං , ආසෙවනමූලකමෙව වා ගච්ඡන්තෙන යොජෙන්තෙන **නපුරෙජාතසදිසං** නාසෙවනෙ **පාළිගමනං කාතබ්බං,** පයීතබ්බන්ති අත්ථො. පොත්ථකෙසු පන ‘‘අවිතක්කවිචාරමත්තං විපාකෙන සහ ගච්ඡන්තෙනා’’ති දිස්සති, විපාකෙන විසෙසනභූතෙන සහ යොජෙන්තෙනාති අත්ථො. තෙනෙවාහ **‘‘විපාකං අවිතක්කවිචාරමත්තන්තිආදි යොජෙතබ්බ’’**න්ති.

එකමූලකෙ පාළියං යොජිතමෙවාති **‘‘දුමූලකෙසු පඨමෙ’’**ති වුත්තං.

49. **මූලපදමෙව අවසානභාවෙනාති** ‘‘සවිතක්කසවිචාරං ධම්මං පච්චයා සවිතක්කසවිචාරො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා’’තිආදිනා මූලපදමෙව අවසානභාවෙන යොජිතං. **සත්ත මොහා උද්ධරිතබ්බාති** ඉදං නහෙතුපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. පටිච්චවාරෙ හි අහෙතුකමොහො තික්ඛත්තුමෙව ආගතො. ඉධ පන **‘‘වත්ථුං පච්චයා’’**තිආදිනා චතූසුපි මූලකෙසු ආගතො, තස්මා සත්තක්ඛත්තුං ආගමනං සන්ධාය ‘‘සත්ත මොහා’’ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

උපනිස්සයෙන සඞ්ගහිතත්තාති උපනිස්සයපච්චයෙනෙව කම්මපච්චයස්ස සඞ්ගහිතත්තා. සබ්බස්සපි රූපාරූපාවචරකම්මස්ස බලවභාවතො උපනිස්සයත්තාභාවො නත්ථි, යතො තං ‘‘ගරු’’ති වුච්චති, කම්මක්ඛයකරස්ස පන කම්මස්ස බලවභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථීති ඉමමත්ථං පාළියා එව විභාවෙතුං වුත්තං **‘‘උපාදින්නත්තිකපඤ්හාවාරපච්චනීයෙ හි…පෙ.… විඤ්ඤායතී’’**ති.

විතක්කත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ විචාරිතනයෙන විචාරෙතබ්බන්ති ඉදං ‘‘න ච පුථුජ්ජනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යො, ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො න හොන්තීති සක්කා වත්තු’’න්තිආදිනා අත්තනා ආනීතං අමතග්ගපථවිනිච්ඡයං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තම්පි පටිච්චසමුප්පාදටීකාය අත්ථවිවරණෙ වුත්තමෙව, තස්මා තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්ඨානපකරණ-අනුටීකා සමත්තා.

ඉති පඤ්චපකරණමූලටීකාය ලීනත්ථවණ්ණනා

අනුටීකා සමත්තා.

අභිධම්මස්ස අනුටීකා සමත්තා.